

Melanchthon, Philipp

PHILIPPI MELANTHONIS

OPERA

QUAE SUPERSUNT OMNIA

POST

CAROL. GOTTL. BRETSCHNEIDERUM

EDIDIT

HENRICUS ERNESTUS BINDSEIL.

VOLUMEN XX.

BRUNSVIGAE

APUD C. A. SCHWETSCHKE ET FILIUM.

(M. BRUHN.)

1854.

VOLUMEN XX.

RELIQUA SCRIPTA PHILOLOGICA PHILIPPI MELANTHONIS.

A.

GRAMMATICAE ET CHRESTOMATHIAE.

B.

NOMINA MENSURARUM ET VOCABULA REI NUMARIAE.

SCRIPTA PHILIPPI MELANTHONIS AD HISTORIAM ET GEOGRAPHIAM SPECTANTIA.

PHILIPPI MELANTHONIS SCRIPTA VARII ARGUMENTI.

I. PRIVILEGIA ACADEMIAE LIPSIENSIS E CODICE MANUSCRIPTO EDITA.
II. CONFUTATIO ARTICULORUM RUSTICANORUM.
III. EXPLICATIO ASINI PAPALIS.
IV. ADMONITIO DE SOMNIORUM GENERIBUS EORUMQUE CONIECTIONE, ANNEXIS ALIQUOT SOMNIIS DE VERAE RELIGIONIS CORRUPTIONE.
V. DE LOCIS COMMUNIBUS RATIO.
VI. DE ERASMO ET LUTHERO ELOGION, RATIO DISCENDI, ET QUO IUDICIO AUGUSTINUS, AMBROSIUS, ORIGENES AC RELIQUI DOCTORES LEGENDI SINT.
VII. COMPENDIARIA DIALECTICES RATIO.

ADDITAMENTA AD HUIUS CORPORIS VOLUMINA I—X.

I. CARMINA. II. PRAEFATIONES.

PHILIPPI MELANTHONIS

RELIQUA SCRIPTA PHILOLOGICA.

Postquam collectionem nostram omnium interpretationum et enarrationum, quas Melanthon in auctores classicos conscripsit, in Volumine XIX. absolvimus, progredimur ad

PHIL. MELANTHONIS GRAMMATICAS ET CHRESTOMATHIAS

quas composuit, „ut iuventus accuratiore iudicio et maiore cura divites grammaticorum thesauros occupet," *) atque exercitia lectionis e variis scriptoribus apte collecta accipiat. Huius generis libros hocce ordine recudendos curabimus:

1. Integrae graecae grammaticae institutiones;
2. Institutionem puerilem literarum graecarum;
3. Grammaticam latinam;
4. Syntaxin;
5. Prosodiam;
6. Elementa puerilia.

De quibus conferatur Strobelii commentatio: Von Melanchthons Verdiensten um die Grammatik, in eius libro: Neue Beyträge zur Litteratur besonders des sechszehnten Jahrhunderts. Tom. III. Fasc. 2. p. 5 — 54. et K. von Raumer: Geschichte der Pädagogik Tom. I. p. 201 — 205.

---

*) Haec ipsius auctoris verba leguntur in eius epistola nuncupatoria ad Bernardum Maurum grammaticae graecae illico recensendae praefixa.

XCIV. PHIL. MEL. GRAMMATICA GRAECA INTEGRA.

Ab hoc libro exordimur, quod ex illis primus est conscriptus. Hanc enim Grammaticam Melanthon annum aetatis vicesimum primum vix egressus *) a. 1518. primum edidit sic inscriptam:

> *Institutiones Graecae Grammaticae Accentuum exquisita ratio. Etymologia. Ex Homero, Thersita et Chelys cum scholiis. Philip. Melancht. Proderunt haec non solum graeca discentibus sed iis etiam qui non turpissime latine tractare conantur. Tubingae.* — (In fine:) *Hagnoae ex Academia Anshelmiana, Anno M. D. XVIII. Mense Maio.* Infra haec verba est Insigne typogr.: duo angeli duas taenias tenentes, in quarum dextra legitur יהשוה, in sinistra *ΙΗΣΟΥΣ*, interpositis siglis *A T B* in unam coniunctis. Huic Insigni subscripta sunt: *Cum Priuilegio Imperiali.* 4. $15^1/_2$ plagg. litt. a — p (p $1^1/_2$ pl., 6 foll. cont.) sign., 61 foll. non num.; ult. fol. album. (fol. a 1 ᵇ cont. pauca de graecae linguae dialectis et Io. Setzerii distichon; fol. a 2 Phil. Melanchthonis epistola nuncupatoria ad Bernardum Maurum Hagenoae Francorum 1518. scripta; fol. a 3 ᵃ — p 1 ᵃ Grammatica graeca; fol. p 1 ᵇ — 4 ᵇ Duo loci Homeri, scil. Thersita e secundo Iliados Homericae et Chelys Mercurii ex Homericis Hymnis, graece et latine, scholiis et examine adiunctis; fol. p 5 ᵃ Mel. postfatio Tubingae scripta; fol. p 5 ᵇ Clausula c. Insigni typogr.; fol. p 6 vacat) **).

Huius Ed. epistola nuncupatoria in huius Corp. Reform. Vol. I. p. 24 — 26., eius postfatio ibid. p. 26 sq. recusae sunt, atque Setzerii distichon ibid. p. 24. exhibetur in prolegomenis Foerstemanni, qui p. 26. nota **) argumentatur, maximam harum Institutionum partem a Melanthone Hagenoae esse scriptam, id quod etiam ex locis intelligitur, quos Strobelius l. l. p. 16. ex his Institutt. exscripsit. — In hoc libro ab auctore tractantur haecce: 1. Literae Graecorum, 2. Prosodia, 3. Toni, 4. Etymologia, quae complectitur: a. Nomen, b. Numeralia, c. Verbum, d. Nomen verbale, e. Pronomen, f. Adverbium, g. Praepositionem, et h. Coniunctionem. Inter Numeralia Verbumque insertus est locus de Musis ex Hesiodi Theogonia vss. 36 — 44. 52 — 55. 60. 61. 64 — 67. 76 — 79. (ed. Goettling.) cum scholiis; praeterea post Coniunctiones aunexi sunt duo loci Homerici, quorum prior inscriptus est: „Thersita e secundo Iliados Homericae" (Il. II, 212 — 220.), alter autem: „Chelys Mercurii ex Homericis Hymnis" (Hymn. εἰς Ἑρμῆν vss. 29 — 55.), interpretatione latina scholiisque adiunctis.

Ex his intelligitur, in his Institutionibus non reperiri *Syntaxin*. Quo consilio hanc omiserit, ipse in praefatione refert hisce verbis: „Nolebam pluribus onerare nondum aliquo usque provectos, alioqui et συντάξεων commentarios addidissem, quos περὶ ἑλληνικῶν ἰδιωμάτων ad Inclytum *Novae Aquilae* Comitem ***) verae nobilitatis specimen conscripsi." Utrum haec Syntaxis, quae nunquam edita est, in Bibliothecae alicuius thesauris adhuc lateat, an deperierit, nescio.

Quorum grammaticorum scriptis in hoc libro conficiendo usus sit, ex quibusdam cognoscitur locis, in quibus e. c. Quarinus, Apollonius, Choeroboscus, Manuel Moschopulus, quem grammaticum omnium, qui superiore seculo literas instaurarunt, longe doctissimum et diligentissimum appellat, laudantur; praeter hos in

---

*) Quapropter in praefatione alterius Editionis anno 1520. ipse inquit: „quippe quos (scil. libellos graecae gramm.) conscripsimus et pueri fere et pueris, quos illo tempore privatim docebamus." Ex his verbis M. Mylius in Chronologia Scriptorum Phil. Melanchthonis male argumentatus est, Editionem principem huius libri iam a. 1513. prodiisse; ad hunc enim annum, illo argumento addito, haecce affert: „Edidit graecam Grammaticam"; at hunc errorem iam Strobelius l. l. p. 8. refutavit.

**) Haec Ed. princeps in Biblioth. acad. Halensi atque in acad. et senat. Lips. asservatur.

***) *Hermannus* Comes *de Newenaer* (*de nova Aquila*, ipso interprete), etiam *Nuenarius*, natus in comitatu Newenaer ad Ararim, literas elegantiores in Italia didicit versatus inprimis in historia, scriptis clarus, fautor causae Reuchlinianae, primum Canonicus Ecclesiae Coloniensis, tandem summae aedi Coloniensi praefectus, qui Augustae Vindelicorum a. 1530. in comitiis diem extremum obiit.

praefatione editionis a. **1520.** etiam memorat Martinum Urbanum, cuius Institutiones grammaticae graecae primum Venetiis **1497.** prodierunt, et Oecolampadium, qui Dragmata graecae literaturae, Basileae **1518.** edidit.

Quantam cum auctoribus graecis familiaritatem Melanthon iam illa aetate contraxerit, ex eo elucet, quod in hoc libro Ammonii, Arati, Aristophanis, Aristotelis, Athenaei, Callimachi, Demosthenis, Galeni, Hesiodi, Homeri, Luciani, Marini, Nazianzeni, Nicandri, Pausaniae, Platonis, Plutarchi, Pythagorae, Simplicii, Theocriti et Theonis loci afferuntur. — In aliquot locis etiam graeca LXX. interpretum cum hebraicis contulit, qua lingua sine dubio a Reuchlino ipsius cognato institutus erat.

Hae Institutiones, quamquam ipse eas dignas iudicabat, quae perirent, tanto exceptae sunt applausu, ut paulo post a chalcotypo cogeretur, ut alteram curaret editionem, de qua ipse in eius praefatione praeter alia scripsit haecce: „Rocognovimus omnia, pleraque mutavimus, et auximus ad iustae Grammaticae modum, ne non satisfieret chalcotypis." Haec altera editio, abs qua *secunda huius libri aetas* orditur, prodiit a. **1520.** sic inscripta:

Integrae Graecae Grammatices Institutiones a Philippo Melanchthone conscriptae, atque pluribus in locis auctae. Haganoae **1520.** $11^1/_2$ plagg. 8. Huic alteri Ed. Melanthon (epistola ad Maurum omissa) novam praefixit praefatiunculam ad studiosum lectorem, Vuitembergae in Saxonibus scriptam, quae in omnibus Editt., quae usque ad a. **1544.** prodierunt, repetita est. Haec praefatio perbrevis recusa est in huius Corp. Ref. Vol. I. p. **275.** Legitur etiam in Melanthonis Opp. Basil. T. V. p. **319.** et in Strobelii commentat. l. p. **18** sq.

Hanc Ed. subsecutae sunt haece:

Integrae Graecae Grammaticae Institutiones a Philippo Melanchthone conscriptae, atque pluribus in locis auctae. Haganoae **1521.** 8. *).

— — (Index ut in Ed. praeced.) *Haganoae in aedibus Thomae Anshelmi Anno MDXXII.* 4. **).

Integrae Graecae Grammatices institutiones à Philippo Melanchthone conscriptae, atque pluribus in locis auctae. (Hic index figuris ligno incisis cinctus est.) — (In fine:) *Apud inclytam Coloniam Io. Soter excudebat Anno MDXXII. Mense Iun.*, superimposito Insigni typogr., hebr., lat., aethiop. et graecis verbis circumscripto, quod duos angelos clypeum tenentes et inscriptionem Τοῦ Σωτῆρος cont. 8. $12^1/_2$ plagg. litt. A—N (N $^1/_2$ pl.) sign., **100** foll. non num. (fol. A 1[b] De dialectis graecis; fol. A 2[a]—M 4[b] Gramm. graeca, praemissa eadem praefatiuncula ad studiosum lectorem, quae in Ed. **1520.** legitur; fol. M 5[a]—N 2[a] Thersita e secundo Iliados Hom. et Chelys Mercurii, ex Hom. Hymnis, gr. et lat. c. scholl. et examine; fol. N 2[b] Postfatio Editionis principis in fine paulum mutata; fol. N 3 Luciani Cupido, graece; fol. N 4[a] vacat; fol. N 4[b] Clausula cum Insigni.). Huius Ed. postfatio, quae etiam in Editt. Hagan. **1520—1522.** reperitur, ab Ed. **1518.** eo discrepat, quod loco verborum „Bilibaldum Pyrchaimer — Vale. Tubingae." in his Editt. leguntur haecce: Bilibaldum Pyrckaimerum, Georgium Simlerum, Volfgangum Fabritium Hagenoum. Iohannem Oecolampadium, omnes externarum quoque literarum adsertores. Franciscum item Stadianum, ut ingenio ad omnia studia habili, ita iudicio accurato, et incredibili diligentia in philosophorum sententiis excutiendis, fortasse his autoribus nonnihil profecero. Valete ***).

Philippi Melanchthonis Grammaticae graecae Institutiones integrae pluribus in locis auctae. Haganoae per Iohannem Secerium MDXXV. 8. ****).

Grammatica Graeca Philippi Melanchthonis. Iam denuo recognita, atque multis in locis locupletata etc. *Accedit Vita Homeri graece et latine. Haganoae per Ioh. Secerium Anno M. D. XXVII.* 8.

— — (Index ut in Ed. Colon. **1522.**) *Coloniae* **1528.** 8. †).

— — (Index ut in Ed. Colon. **1522.**) *Coloniae* **1529.** 8.

---

*) Haec Ed., cuius neque a Strobelio l. l. neque a Panzero in Annal. typogr. mentio fit, in Biblioth. acad. Heidelb. et Vratislav. est.

**) Hanc Ed. Strobelio ignotam Panzer l. l. VII. p. 92. nr. 201. affert.

***) Hanc Ed., quae a Strobelio l. l. p. 19. et Panzero l. l. VII. p. 92. nr. 201. memoratur, ex Biblioth. acad. Erlang. in manibus habeo.

****) Hanc Ed. et subsequentem Strobel. l. l. p. 20. et Panzer l. l. VII. p. 94. nr. 219. et p. 97. nr. 243. afferunt.

†) Haec Ed. et sequens, quarum neque a Strobelio neque a Panzero mentio fit, in Biblioth. acad. Vratislav. sunt.

Grammatica graeca Philippi Melanchthonis iam denuo recognita atque multis in locis locupletata.

Eobanus Hessus.

Qui nuce in exigua magnum conclusit Homerum,
Utile non fecit, nobile fecit opus.
Omnia grammaticas complexa volumine leges
Iam potes exigua clausa tenere manu.
Cum daret ista puer tibi munera tanta Philippus,
Utile fecit opus, nobile fecit opus.

Noribergae apud Io. Petreium, 1533. 8. 14½ plagg. *).

Phil. Melanchthonis Grammatica graeca iam denuo recognita. Haganoae ex officina Petri Brubachii Anno MDXXXVI. 8. **).

Grammatica graeca à Philippo Melanch. autore iam pridem recognita, atque multis in locis locupletata.

Nicolaus Gerbellius,

Hoc credo quondam, ut callerent Graeca, libello
Calliopen comites erudijsse suas.

Basileae apud Nicolaum Brylingerum, Anno, M. D. XXXVIII. 8. 13 plagg. litt. A—N sign. 103 foll non num. et 1 fol. album. (fol. A 1 b De dialectis gr.; fol. A 2 a—N 4 b Gramm. graeca, praefixa Mel. praefatiuncula ad studiosum lectorem; fol. N 4 b—7 b Thersita e secundo Iliados Hom. et Chelys Mercurii, ex Hom. Hymnis, graece et lat. c. scholl. et examine; fol. N 8. vacat) ***).

— — (Index ut in Ed. 1521. ?) *S. l.* 1538. ****).

Grammatica graeca Philippi Melanchthonis — — *Francof.* 1541. 8. †).

Eodem anno haec grammatica cum praefatiuncula ad studiosum lectorem, recusa est in Melanthonis Operum, quae Basileae 1541. Fol. prodierunt, Tomo V. pag. 119—171.

Ab his Editt. duae subsequentes Editt. ita differunt, ut non dubitemus, quin *tertiam huius libri aetatem* exhibeant:

Grammatica graeca Philippi Melan. iam nouissime recognita, atque multis in locis locupletata.

N. Gerbel.

Hoc credo quondam, ut callerent Graeca, libello
Calliopen comites erudijsse suas.

I. Secer.

Hac iter ad Musas, hic Graeca Latinaque disces
Aurea cui cordi uirgula Mercurij est.

Francofurti ex officina Petri Brubachii, Anno XLII. 8. 19½ plagg. litt. A—V (Q ½ pl.) sign., 159 foll. non num. et 1 fol. album (fol. A 1 b Phil. Mel. praefatiuncula ad studiosum Lectorem; fol. A 2 a—P 4 b Grammatica graeca; fol. P 5 a—Q 3 a Thersita segundo (sic) Iliados Hom. et Chelys Mercurii ex Hom. Hymnis, graece et lat. c. scholl. et examine; fol. Q 3 b—4 a Luciani Cupido; fol. Q 4 b vacat; fol. R 1 a—V 7 a Tabulae coniugationum, praefixo hoc proprio Indice: *Tabulae coniugationum. Verborum circumflexorum. Item Verborum in μι.*; fol. V 7 b—8 b vacant) ††).

— — (Index ut in praeced. Ed. 1542.) *Francofurti ex officina Petri Brubachii* [illegible]44. 8. 20 plagg. Haec Ed. eadem continet ac praecedens a. 1542. †††).

---

*) Haec Ed., quam Strobelius l. l. p. 20. et Panzer l. l. VII. p. 48[illegible] nr. 314. afferunt, in Biblioth. senat. Norimb. est.

**) Hanc Ed. Strobelius l. l. p. 20. et Panzer l. l. VII. p. 115. nr. 395. memorant.

***) Haec Ed., quam Strobelius l. l. p. 21. memorat (ubi autem male refert, eam continere 11 plagg., in Biblioth. senat. Norimb. et in meis libris est.

****) Haec Ed. Strobelio ignota in Biblioth. regia Stuttg. asservatur.

†) Hanc Ed. Strobelius l. l. p. 21 affert.

††) Hanc Ed., quae a Strobelio l. l. p. 21. et in Hirschii Millenario T. II. p. 819. memoratur, ex Biblioth. acad. Erlang. in manibus habeo. Etiam in Biblioth. senat. Norimb. invenitur.

†††) Haec Ed., cuius etiam Strobelius l. l. p. 21. mentionem facit, in Biblioth. regia Berol., acad. Heidelb. et senat. Norimb. est.

Quarta denique *huius grammaticae aetas* eas complectitur Editiones, quae Ioachimi Camerarii, intimi amici Melanthonis, studio prodierunt:

Libellus graecae grammaticae Philippi Melanchthonis, adiectis tabulis flexionum quarundam. Quae omnia nunc multò quàm antè edita fuere accuratius et perfectius, studio Ioachimi Camerarii Pabergensis. Cum privilegio regio ad annos V. Lipsiae in officina Valentini Papae. Anno M. D. XLV. 8. **23** plagg. litt. A — Z sign., 8 foll. non num., **349** pagg., ult. $1^1/_2$ foll. vacant. (fol. A **1** ᵇ Typographi [Papae] praefatiuncula *); fol. A **2** ᵃ — **8** ᵇ In grammaticae graecae libellum Philippi Melanchth. prooemium Ioachimi Camer. Paberg. ad Generosum Comitem Michaëlem à Werthamio, dominum Preiburgi etc. **); [fol. B **1** ᵃ — S **7** ᵃ] pag. **1** — **269**. Grammatica graeca; p. **270** — **284**. Thersites secundo Iliados Hom. et Chelys Mercurii ex Hom. Hymnis, graece et lat. c. scholl. et examine; p. **285** — **287**. Luciani Cupido graece, et Epigramma Platon. c. schol.; seq. pag. vacat; p. **289** — **349**. Tabulae coniugationum, cum hoc proprio Indice: *Tabulae coniugationum. Verborum circumflexorum. Item Verborum in* μι.; **3** ult. pagg. vacant) ***).

— — (Index ut in Ed. **1545**.) *Lipsiae in officina Valentini Papae. Anno M. D. XLVIII.* 8. **23** plagg. litt. A — Z sign., 8 foll. non num., **351** pagg., ult. pag. vacat. Haec Ed. eadem continet, ac praecedens ****).

— — (Idem Index.) *Lipsiae in officina Valentini Papae. Anno M. D. XLIX.* 8. **23** plagg. †).

— — (Idem Index.) *Lipsiae in officina Valentini Papae. Anno M. D. LI.* 8. **23** plagg.

— — (Idem Index.) *Lipsiae in officina Valentini Papae. Anno M. D. LII.* 8. ††).

— — (Idem Index, in quo autem pro *Pabergensis* legitur *Pabepergensis.*) *Lipsiae in officina Valentini Papae. Anno M. D. LVII.* 8. **23** plagg. litt. A — Z sign., 8 foll. non num., **351** pagg., ult. pag. vacat. Haec Ed. aeque ac Editt. praecedd., eadem continent, quae in Ed. **1545**. reperiuntur †††).

— — (Idem Index.) *Lipsiae M. D. LVIII.* 8. ††††).

— — (Idem Index.) *Lipsiae M. D. LX.* 8. *†).

— — (Idem Index?) *Norimbergae* **1560**. 8. **†).

— — (Idem Index.) *Lipsiae in officina haeredum Valentini Papae. Anno M. D. LXII.* 8. **23** plagg. litt. A — Z sign., 8 foll. non num., **351** pagg., ult. pag. vacat. Haec Ed. eadem continet, ac Ed. **1545**. ***†).

---

*) Typographi praefatiuncula haec est:

Typographus.

Quid ad hunc Grammaticae libellum, studio et diligentia Ioachimi Camerarii iam accesserit, ipsa nimirum res indicabit. Sed ille quidem ius suum, quod habet ad editionem scriptorum vel veterum vel suorum in hoc genere, nobis hoc etiam tempore benigne impertivit. Id est tale, Ne quid illorum alteri, nisi ipso permittente, intra quinquennium, ab eo tempore, quo liber exiisset, recudere licitum fasque esset. Id omnes scire voluimus.

**) In hoc prooemio Camerarius de grammatices magno fructu disserit. Ex hoc eam tantummodo partem h. l. adscribere iuvat, quae ad hanc novam Ed. spectat: „De hoc autem libello ne ipso quidem multum verborum faciendum duximus, qui nisi tam commodus [illegible]onus videretur, non omnes fere in scholas iudicio magistrorum acceptus fuisset. Atque de hoc eo etiam minus dicendum videtur, quod laudatio nostra in suspicionem vel assentationis, vel levitatis posset incurrere. Nam et autor huius propemodum praesens, et is est, cum quo tantam mihi necessitudinem et coniunctionem atque amicitiam intercedere, quantam norunt plurimi, mirifice laetor, mihique honestum et laudabile, et reipublicae utile esse arbitror. A quo cum impetrassem, ut mihi potestatem faceret edendi apud nos libellum hunc suum, quem [illegible] composuisset admodum adolescens, quasi tirocinium quoddam absolvens huius generis studiorum, neque ipsi tamen impedito multis et gravibus negotiorum et curarum occupationibus, hunc relegere et ad incudem, ut dicitur, revocare concederetur, nos quamvis et ipsi haud otiosi, quod haberemus tamen ad manum typographum, hominem incredibili diligentia praeditum, tantum subtraximus temporis necessariis laboribus nostris, quantum huic libello veluti reconcinnando, non quidem satis esset, sed quo hoc tamen perficeretur, ut hic multo quam ante et plenior et emendatior et nitidior quoque prodiret in publicum, et in manus veniret puerorum, qui in vera institutione, Graecarum etiam litterarum cognitione imbui solerent."

***) Hanc Ed., quae a Strobelio l. l. p. 22. affertur, ex Biblioth. acad. Erlang. in manibus teneo.

****) Hanc Ed. a Strobelio l. l. p. 24. allatam ex Biblioth. acad. Lips. in manibus habeo. Etiam in Bibl. regia Stuttg. est.

†) Haec Ed., et subsequens, quas Strobelius l. l. p. 24. affert, in Biblioth. senat. Norimb. sunt.

††) Haec Ed. item a Strobelio l. l. p. 25. allata in Biblioth. regia Dresd. est.

†††) Hanc Ed., quam Strobelius l. l. p. 25. memorat, ex Biblioth. acad. Halensi in manibus habeo; etiam in Biblioth. acad. Lips. et Vratisl. atque regia Stuttg. ac senat. Norimb. invenitur.

††††) Haec Ed. Strobelio ignota in Biblioth. regia Stuttg. est.

*†) Hanc Ed. Strobelius l. l. p. 25. affert.

**†) Haec Ed. Strobelio ignota in Biblioth. regia Berol. est.

***†) Hanc Ed. a Strobelio l. l. p. 25. memoratam ex Biblioth. acad. Lips. in manibus habeo. Etiam in Bibl. regia Stuttg. asservatur.

— — (Idem Index.) *Lipsiae in officina haeredum Valentini Papae. Anno M. D. LXIII.* 8. 23 plagg. *).

— — (Idem Index.) *Lipsiae* 1564. 8. **).

Grammatica Philippi Melanch. graeca. Nunc multo quam antea accuratior et perfectior edita, studio Ioachimi Camerarii Pabepergensis. (Infra haec verba est Insigne typogr. Voegelini: Arca foederis cum duobus Cherubim et Christo crucifixo.) *Lipsiae Cum privilegio.* — (In fine:) *Lipsiae imprimebatur per Andream Schneider. Typis Voegelianis. Anno M. D. LXXI.* 8. 23 plagg. litt. A — Z sign., 8 foll. non num., 343 pagg., ult. pag. vacat. (fol. A 2 a — 8 a Camerarii prooemium; fol. A 8 b Typographi praefatiuncula; pag. 1 — 267. Grammatica graeca; p. 267 — 280. Thersites secundo Iliados Hom. et Chelys Mercurii ex Hom. Hymnis, graece et lat. c. scholl. et examine, Luciani Cupido graece, Epigramma Plat. c. schol.; p. 281 — 343. Tabulae coniugationum cum hoc proprio Indice: *Tabulae coniugationum verborum circumflexorum. Item verborum in μι*, in quarum fine Clausula legitur. Ult. pag. vacat) ***).

— — (Idem Index ac in Ed. 1571., a qua eo tantum differt, quod loco *Pabepergensis* h. l. legitur scripturae compendium: *Pab.*) — (In fine:) *Lipsiae Imprimebat Andreas Schneider typis Voegelianis. Anno M. D. LXXIII.* 8. 23 plagg. litt. A — Z sign., 8 foll. non num., 343 pagg., ult. pag. vac. Eadem eodemque ordine continet ac Ed. 1571. ****).

— — (Idem Index.) *Lipsiae* 1580. 8. †).

— — (Idem Index.) *Lipsiae* 1581. 8. ††).

— — (Idem Index?) *Wittebergae* 1584. 8. †††).

— — (Idem Index?) *Wittebergae* 1585. 8.

— — (Idem Index.) *Lipsiae* 1589. 8. ††††).

— — (Idem Index.) *Lipsiae* 1590. 8. *†).

— — (Idem Index?) *Wittebergae* 1597. 8. **†).

— — (Idem Index?) *Wittebergae* 1602. 8.; 1610. 8.; 1621. 8.; 1622. 8. ***†).

— — (Idem Index?) *Lipsiae* s. a. 8. ****†).

Phil. Mel. Graecae grammaticae institutiones. s. l. et a. 8. *††).

Ex his elucet, Melanthonis grammaticam graecam integram, qualis ab ipso auctore scripta est, inde ab a. 1518. usque ad a. 1544. septies et decies prodiisse: 1) *Tubingae-Hagenoae* 1518., 2) *Hagenoae* 1520., 3) ibid. 1521., 4) *Coloniae* 1522., 5) *Hagenoae* 1525., 6) ibid. 1527., 7) *Coloniae* 1528., 8) ibid. 1529., 9) *Noribergae* 1533., 10) *Hagenoae* 1536., 11) *Noribergae* 1536., 12) *Basileae* 1538., 13) s. l. 1538., 14) *Basileae* 1541., 15) *Francofurti* 1541., 16) ibid. 1542., 17) ibid. 1544., quibus addenda esse videtur 18) illa ultimo loco memorata s. l. et a.; eam vero, quae Camerarii studio accuratius et perfectius edita est, inde ab a. 1545. usque ad a. 1622. sexies et vicies prodiisse. Ex illis 18 Editt. quinque, ex his 26 Editt. sex mihi ad manus sunt, scilicet hae: 1) *Ed. Tub.-Hagen.* 1518., 2) *Ed. Colon.* 1522., 3) *Ed. Basil.* 1538., 4) *Ed. Basil.* 1541. in Mel. Opp. Tomo V., 5) *Ed. Francof.* 1542., 6) *Ed. Lips.* 1545., 7) *Ed. Lips.* 1548., 8) *Ed. Lips.* 1557., 9) *Ed. Lips.* 1562., 10) *Ed. Lips.* 1571., 11) *Ed. Lips.* 1573., quas solis annorum numeris significabo.

---

*) Haec Ed., cuius Strobelius ibid. mentionem facit, in Biblioth. acad. Vratislav. et senat. Norimb. est.

**) Haec Ed. Strobelio ignota in Biblioth. regia Berol. et senat. Hamburg. invenitur.

***) Hanc Ed., quam Strobelius l. l. p. 25. affert, ex Biblioth. senat. Hamburg. in manibus habeo. Etiam in Bibl. senat. Lips., senat. Norimb., atque acad. Vratisl. est.

****) Hanc Ed. Strobelio ignotam ex Biblioth. senat. Hamburg. in manibus teneo. Etiam in Biblioth. acad. Vratisl. et Erlang. asservatur.

†) Haec Ed., quam Strobel. l. l. p. 25. affert, in Biblioth. ducali Goth. est.

††) Haec Ed., quae Strobelium fugit, in Biblioth. acad. Vratisl. est.

†††) Haec Ed. et subsequens, quae item Strobelio latuerunt, in Biblioth. senat. Hamburg. sunt.

††††) Hanc Ed. Strobelius l. l. p. 25. memorat.

*†) Haec Ed. Strobelio ignota in Biblioth. acad. Vratisl. invenitur.

**†) Haec Ed., quae Strobelio latuit, in Biblioth. regia Berol. invenitur.

***†) Hae quatuor Editt. Strobelio itidem ignotae in Biblioth. senat. Hamburg. exstant.

****†) Haec Ed., quae Strobelium fugit, in Biblioth. regia Berol. est.

*††) Haec Ed. in Biblioth. regia Dresd. est.

His prolegomenis, quae ad ipsam Melanthonis grammaticam graecam pertinent, absolutis ab hac re haud alienum esse videatur, simile Michaelis Neandri, Rectoris scholae Ilefeldianae *), opus, quod cum praefatione Melanthonis primum **1553**. prodiit, h. l. breviter describere. Haec Ed. princeps sic est inscripta:

> *Graecae linguae erotemata, quae hoc ordine explicata complectuntur,* 1 *Etymologiam, tertiam Grammatices partem, cum regulis omnibus obseruatu necessarijs.* 2 *Regulas generales et speciales de accentibus.* 3 *Verba anomala et defectiva.* 4 *Syntaxes illas praecipuè, quae à Latina declinare uidentur.* 5 *Dialectos apud Poetas maximè obuias.* 6 *Regulas quasdam generales et speciales de syllabarum quantitate, et carminum apud Graecos ratione. Omnia prolixa breuitate et facili ordine ita tractata, ut quod seu desiderent praeterea, seu conquerantur de praeceptorum difficultate pueri, amplius vix habeant. Michaele Neandro Sorauiensi autore. Cum Praefatione Philippi Melanchthonis. Basileae, per Ioannem Oporinum.* — (In fine:) *Basileae, ex officina Ioannis Oporini, Anno Salutis humanae M. D. LIII. Mense Augusto.* 8. min. 15 plagg. litt. a — p sign., **237** pagg., subseq. pag. non num., ult. fol. album. (fol. a 1 b Tetrastichon graec. et Xenophontis locus, pag. **3** — **7**. Phil. Melanchthonis epistola [praefatio] ad inclytos et generosos Dominos, Henricum et Albertum Comites in Stolberg et Koenigstein, etc. Cal. Martii **1553**. scripta; p. 8. Syphardi Sacci Northusani epigramma graec.; p. 9 sq. Io. Ranft Northusani carmen graec.; p. **11** — **18**. Mich. Neandri epistola dedicatoria ad Dominos Ludovicum, Henricum, Albertum Georgium, Christophorum etc. Comites a Stolbergk etc.; p. **19** — **226**. Graecae linguae erotemata; p. **227** — **232**. Neandri carmen graec., praemisso octasticho ad Iust. Ionam; p. **233** — **237**. Neandri epist. graeca ad Phil. Melanchthonem; seq. pag. Clausulam cont.; ult fol. vacat) **).

Huius operis plures exstant editiones, ex quibus tantum hasce quinque breviter h. l. afferam:

> — — (Index ut in Ed. **1553**. ?) *Vitebergae Anno M. D. LXI.* — (In fine:) *Vitebergae excudebat Iohannes Crato. Anno M. D. LXI.* 8. min. 15 plagg. litt. A — P sign., **238** pagg., ult. fol. album. (fol. A **1** — **7** in meo exemplo desunt; pag. **15** — **21**. [fol. A 8 a — B 3 a] cont. partem extremam epistolae dedicatoriae Neandri; p. **22** — **227**. Erotemata graecae linguae; p. **228** — **233**. Neandri carmen graec., praemisso octasticho ad Iust. Ionam; p. **234** — **238**. Neandri epist. graeca ad Phil. Melanchthonem, Clausulâ subiunctâ; ult. fol. vacat) ***).

> *Graecae linguae erotemata, quorum seriem uersa pagina reperies: — Ab autore postremum diligenter recognita: Cum praefatione Philippi Melanchthonis: et Praefatione noua et luculenta ipsius Autoris: — A Michaele Neandro Sorauiense. Basileae, per Ioannem Oporinum.* **1565**. — (In fine:) *Basileae, per Ioannem Oporinum, et Haeredes Ioan. Heruagij, Anno Salutis M. D. LXV. mense Septembri.* 8. **47¾** plagg. litt. a — y (y **3** foll. cont.), A — Z, Aa — Dd (Dd **3** foll. cont.) sign., **340** et **421** pagg., ult. pag. non num. (priores **340** pagg. Melanchthonis praefat., carmina graeca et [inde a pag. **39**.] luculentam Neandri praefat., posteriores **421** pagg. Graecae linguae erotemata cum quibusdam annexis; ult. pag. Clausulam cont.) ****).

> — — (Index ut in Ed. **1553**., a qua eo differt, quod praefationis Melanchthonis, quae in hac quoque Ed. reperitur, in Indice mentio non est facta.) *Basileae, ex officina Oporiniana.* — (In fine:) *Basileae, ex officina Oporiniana, Anno Salutis humanae M. D. LXX. Mense Nouembri.* 8. **28¼** plagg. litt. a — z, A — E (E **10** foll. cont.) sign., **451** pagg., ult. pag. non num. Clausulam cont. Neandri longa praefatio in hac et seqq. Editt. omissa est.

> — — (Idem Index ac in Ed. praeced.) *Witebergae Anno M. D. LXXVII.* 8. †).

> — — (Idem Index.) *Witebergae Anno M. D. LXXXVI.* — (In fine:) *Witebergae Excudebant Haeredes Iohannis Cratonis. Anno M. D. XIVC.* 8. **32** plagg. litt. A — Z, Aa — Ii sign., **511** pagg., seq. pag. non num. Clausulam cont., ult. fol. album ††).

Melanthonis praefatio in omnibus his Editt. repetita in huius Corp. Reform. Vol. VIII. p. **37** — **39**. recusa est.

In hac nostra Editione Grammaticae graecae Melanthonis sequimur *Editionem anni* **1542**., quae tertiam huius libri aetatem exhibet.

---

*) Michael Neander Soraviensis, natus a. 1526., primum a. 1549. Praeceptor in schola Nordhusana, paulo post Rector scholae Ilefeldianae, mortuus est a. 1585. Conf. de hoc viro insigni, Raumer l. l. p. 225 — 230., qui vero p. 225. huius operis grammatici inter libros eius nullam mentionem fecit.

**) Haec Ed. in meis libris est.

***) Haec Ed. in meis libris est; titulus cum 6 foll. subseqq. in hoc exemplo desunt.

****) Haec Ed. et sequens in meis libris sunt.

†) Haec Ed. in Biblioth. senat. Norimb. est.

††) Haec Ed. in meis libris est.

GRAMMATICA GRAECA INTEGRA
PHILIPPO MELANTHONE AUCTORE.

De literis Graecorum.

Literae sunt:

Α β γ δ ε ζ η ϑ ι κ λ μ ν ξ ο π ϱ σ τ υ φ χ ψ ω. In his vocales septem: *α ε η ι υ ο ω.* Ex quibus diphthongi connectuntur.

Propriae *αι αυ ει ευ οι ου*, quas proprias vocamus, quod postulet eas naturalis pronuntiatio; neque enim *αι* pronuntiarunt veteres Graeci *ε*, ut solemus hodie, sed *αι* confuso sono *α* et *ι*, perinde, atque germanica lingua diphthongos adhuc integre efferimus. Sic et[1]) de *ει* et *οι* iudicabis; nam *αυ* et *ευ* et *ου* discriminatim efferuntur, nec cum aliis literis aut diphthongis confunduntur.

Impropriae diphthongi *ᾳ ῃ ῳ υι*, quas vocamus improprias, quod pronuntiatio naturalis ipsas non requirat; neque enim aliter *ᾳ* atque *α* simplex vocalis effertur. Nam grammatici significaturi alicubi diphthongorum mutationes, aut in diphthongis alterius literae elisionem, has diphthongos commenti sunt, ut sicubi ex *αι* fit *α* aut *η*, ut crebro solet, iota elisa, solent eam Graeci subscribere, ne pueri ignorent diphthongum in ea syllaba desiderari. Planeque grammaticum inventum est impropria diphthongus, et ad pronuntiationem nihil pertinens. Ideo nec in veterum libris invenias scribi diphthongos improprias.

Sunt et *ωυ* et *ηυ* impropriae[2]), quae factae sunt ex *ου* et *ευ*. Nam crebro solent mutari breves literae in longas: *ο* in *ω*, *α* vel *ε* in *η*. Et eas mutationes observet diligenter, qui graecari volet. Observet idem et in consonantibus, quae cum quibus cognatae sint, atque adeo quae in quas mutari possint. Neque enim singulae in singulas transeunt, sed cognatae tantum in cognatas, ut *ν* in *μ*, *κ* in *χ*, *π* in *φ*, *τ* in *ϑ*, etc. ut *τύπτω, τέτυφα, τύψω*; *λέγω, λέλεχα, λέξω*. Item *συμβάλλω* ex *σὺν* et *βάλλω*, *συλλαμβάνω* ex *σὺν* et *λαμβάνω*, *συῤῥάπτω* ex *σὺν* et *ῥάπτω*, etc. Sunt enim cognatae inter se liquidae *λ, μ, ν, ϱ*, et cum his etiam *σ*, ut *σύσσιτος* ex *σὺν* et *σῖτος*.

Sunt et cognatae mutae, ut

β, π, φ, — *ψ*
γ, κ, χ, et cum his duplices *ξ*
δ, τ, ϑ, — *ζ*

ut *ἄραψ, ἄραβος*; *κόραξ, κόρακος*; *συρίζω* communiter, *συρίσδω* Dorice. Item *ν* et *γ*, ut *συγγράφω* ex *σὺν* et *γράφω*, *συγκαλῶ* ex *σὺν* et *καλῶ*[3]). Reliqua, quae[4]) ad cognoscendas literas pertinent, require ex elementalibus libellis, qui iam ubique manibus puerorum teruntur[5]).

Prosodia.

Προσῳδία, accentus (nam id significat Graeca vox, *πρὸς* ad, *ᾠδὴ* carmen) est ratio pronuntiandi, syllabae accidens; alia enim brevis est, alia longa, dein acuta, vel gravis, vel inflexa etc.

---

1) et] sic Ed. 1542.; in Editt. 1522., 1538., 1541. deest.

2) impropriae] sic Ed. 1542.; in Editt. 1522—1541. deest.

3) ut *τύπτω — καλῶ.*] sic Ed. 1542.; in Editt. 1522—1541. haec desunt.

4) quae] in Ed. 1538. omiss.

5) Ut exemplo ostendamus, quomodo certe quibusdam locis Ed. 1518. a sequentibus differat, hanc primam de literis particulam ex Ed. principe 1518. h. l. adscribimus, in qua sic exhibetur: „Literae Graecorum *Α. Β. Γ. Δ. Ε. Ζ. Η. Θ. Ι. Κ. Λ. Μ. Ν. Ξ. Ο. Π. Ρ. Σ. Τ. Υ. Φ. Χ. Ψ. Ω.* Dividuntur literae in Vocales ac Consonantes. *αὐτόφωνα γράμματα. α. ε. η. ι. ο. υ. ω.* Ex his *δίφϑογγοι* propriae, hoc est, linguae genuinae. *αι. αυ. ει. ευ. οι. ου.* Sunt et aliae impropriae, hoc est, non genuinae linguae, sed arte confectae, quippe ad discriminandos declinationum casus. *ᾳ. ῃ. ῳ.* Est autem nativa pronuntiationi *υι.* ut Harpyia. *ωυ.* et *ηυ.* Ionum sunt ex *ου.* et *ευ.* Solent enim illi breves vocales in longas mutare. *Σύμφωνα γράμματα*, reliquae literae sunt. Ex his aliae mutae. *β. γ. δ. π. κ. τ. φ. χ. ϑ.* Aliae Semivocales, quarum hae duplices *ζ. ξ. ψ.* Hae immutabiles *λ μ ν ϱ.* Immutabiles dicuntur, quoniam nec declinando nec coniugando ut reliquae mutantur. Est et *ἄσημον σ.* Harum quaeque quid latinis possit, vide elementorum notiones, quae a Thoma nostro Anshelmi, probe sunt ac emendatissime typis literariis publicatae. Inter passiones literarum est praecipua cognatio, *ὁ ξυμβολισμος.* quae declinando ac coniugando discitur, ut *γ* in *ξ λέγω λέξω.* Sunt alii *ξυμβόλισμοι* qui usu increbuere, nulla ratione, ut pro *ἐντελέχεια* dicitur *ἐνδελέχεια*, cum compositio sit ex *ἐν* et *τελειῶ.* Similia his praetereo, nam ideo indico ista, ut diligens iuventus horum in legendis bonis autoribus rationem habeat. Pleraque graecorum et in latina *ὀρϑογραφία* Prisciani exemplo tractavimus.‟ Ob hanc maiorem huius Ed. a sequentibus diversitatem in hac nova Ed. eam non adscribemus, ne annotationum numerum nimis augeamus.

Accidunt ergo syllabae *προςῳδίαι.*

μακρά -		Tempus longum -		ῆρῶς
βραχεῖα ⏑		Tempus breve ⏑		θεὸς
ὀξεῖα ´	Tonus	Acutus ´		θεός
βαρεῖα `		Gravis `		θεὸς
περισπομένη ˜		Circumflexus ˜		θεοῦ
δασεῖα ʽ		Spiritus asper ʽ		ἑλένη
καὶ ψιλή ʼ		Spiritus tenuis ʼ		ἔρως [6]).

Primum syllabae accidens tempus est; nec enim ulla syllaba tono effertur, nisi pro ratione temporis. Atque ideo sunt tempora, perinde ac fulcra quaedam tonorum, quae illi natura in syllabis priora requirunt. Itaque spectabit doctus grammaticus, primum quanta sit syllaba, longane an brevis.

Longam dignosces aut longa vocali η, ω, aut diphthongo ᾱιν̄ε̄ιο̄ῡ, quae omnes longae sunt, aut positione, ut [7]) ᾱρτος, ᾱξις.

Brevem brevi vocali ε, ο, θε̆ὸς.

Mediam autoritate, non vocali. Nam etsi mediae sint vocales, tamen ea est vis illarum, ut in constitutione syllabarum aut longae sunt, ut ἱρος, aut breves, ut φίλος. Autoritate igitur [8]) mediam arbitrabere; nam et quae brevem natura vocalem habet, nonnunquam extenditur, ut apud Homerum μῆλος.

Prudens hoc loco multas poëmatum figuras omitto, ut pro ὁδός οὐδός. Sic Latinus pro opilio, upilio, protrahendae syllabae gratia dixit [9]). Interim puer generales prosodiae regulas ediscat, de vocali ante vocalem, de derivatis, et similes. Quibus adeo refertae sunt grammaticorum omnium chartae, ut non habeant plures Athenae τριοβόλους noctuas..

6) Haec tabula exhibetur in Ed. 1542. et Camerarii Editt.; in Editt. 1522., 1538., 1541. proposita ab hac paulo differt [et Circumflexus vocatur Inflexus,] eamque in his Editt. subsequuntur haecce [in Editt. 1542. sqq. alio loco exhibita]: „Alii syllabae accidentibus passiones annumerant lectionis adminicula, ad puncta proprie pertinent. Sunt autem ἀπόστροφος aversio ʼ supra extremum dictionis in fine elisa vocali ponitur, estque ἀπόστροφος signum elisae vocalis, ut κύρι᾽ ἐλέησον, pro κύριε ἐλέησον. In poëmatis saepe initium dictionis occupat, ut est Callimachi hoc, ὤ᾽πόλλων οὐ παντὶ φαείνεται, ἀλλ᾽ ὅ,τις ἐσθλός, pro Ἀπόλλων. Apollo non cuivis apparet, sed bono. Ὑφὲν Subunio ‿ syllabarum contrahendarum nota, qui‿cunque. Ὑποδιαστολή sub extrema dictione ponitur, dictionem alteram ab altera diducens, μηδὲν, ἄγαν. Usus passionum saepe ad discernendas homonymas voces confert, ὅ,τι, ab ὅςτις, ὅτι quoniam, etc." (Conf. p. 28.).

7) ut] in Editt. 1522—1541. deest.

8) igitur] ab Editt. 1522—1541. abest.

9) dixit] in iisd. Editt. deest.

De tonis.

Syllabarum tempora paucis attigimus. Insequitur tonus velut comes temporis [10]). Difficile autem [11]) iudicium tonorum est, partim, quod res, non perinde Latinis veteribus frequens, hodie fere negligatur; partim, quod et apud Graecos videatur usu, quam regulis, magis probari. Vetustissimi Graecorum nullos apices scripserunt, ut est in antiquis quibusdam inscriptionibus cernere, et confirmat Politianus. Postera aetas grammaticorum artibus exercita, haec literis adiunxit ἐπιστύλια, quasi notas pronuntiationis; habitusque tum, qui ea contemneret, non sat politus. Vellem et Latinis par diligentia in observandis tonis fuisset, nec dubito, quin mansisset integrior superioribus seculis ratio loquendi. Sed ad institutum, ut poterit simplicissime κἂν ἀμαθέστερον fieri, de tonis Graecorum regulas praescribam, quatenus res patitur, profuturas etiam Latinis [12]).

Regula [13]).

Non [14]) idem syllabae accidens est tempus, quod tonus, verum [15]) ut in corpore aliud est magnitudo, aliud color: ita in syllaba aliud temporis ratione venit, aliud toni. Deinde et quae cuique appellationes conveniunt, inter se dissident. Tempori longum, breve, produci, corripi attribuimus; tono acutum, grave, inflexum. Erraveris, si idem dixeris longum et acutum, grave ac breve, aut si quid aliud est huiusmodi. Longius haec oportet agam, quod vulgus grammaticorum inepte in hac re versetur.

Non omnes longae acutae sunt, Virgilius, Virg, longa est, non acuta; Ἀριστοτέλης, ρισ longa est, non acuta.

Nec omnes acutae longae sunt. Virgilius, gi acuitur, etiamsi brevis syllaba; sic Ἀριστοτέλης, Ὠριγένης, τέ, γέ acuuntur, etiamsi breves syllabae. Plerumque Latini homines philoso-

10) Syllabarum — temporis.] haec verba in Editt. 1522—1541. non h. l., sed in principio subsequentis regulae ante verba „Non idem syllabae" leguntur.

11) autem] in Editt. 1522—1541. deest.

12) In Editt. 1522—1541. h. l. addita sunt haec:

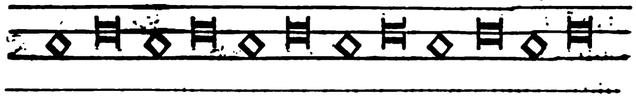
Τόνοι τρεῖς { Acutus ´ / Gravis ` / Circumflexus ˜ }

13) Regula] Editt. 1522—1541. Prima regula.

14) Non] Editt. 1522—1541. Nec.

15) verum] in iisd. Editt. deest.

phia í acuta dicimus; item[16]) theología, prosodía, non quod censeamus i longum esse, sed quod acuatur, atque id solitum isto pronunciari modo, non Latino, sed Graeco. Graecae enim[17]) sunt dictiones, nec adeo Romanis attritae linguis, ut exuerint genuinum tonum. Fecit vulgus Romanorum história, comoédia, tragoédia, Latino tono levigatis syllabis. At philosophia, et quaedam similes voculae, doctis mansere ut hospites externaeque, non Latinae: ergo et Graecos tonos custodiunt. Cur enim[18]) non prosoédiam dicimus ut comoédiam, quando cogis Latine me prosódia dicere? Altera vox vulgo Romano detrita, quasi Romana facta est; altera in scholis doctorum hominum ut Graeca delituit. Igitur recte dices philosophía, theología, quamvis non Latine. Egregia sententia Quintiliani est, quae huc spectat: Qui Graecam, inquit[19]), figuram sequi malet[20]), non Latine quidem, sed citra reprehensionem loquetur. Assueverunt Latini homines et plerisque aliis Graecismis, ut paráclitus, qui num recte efferantur, vides. Nec enim η in i Latinorum transit, sed e obliquum. Habes non male dici philosophía, sed Graece, nec longum esse i, sed acutum. Id quod sexcentis versibus quidam probare conantur, rem minime dubiam indoctis etiam. Interim et hoc velim observes, metri mensuram tempus esse, non tonum. Puto autem metri mensuram, scansionem, ea est in temporibus.

A man ti' ir' a mo ris in te gra ti' est.

Quid quisque tonorum possit.

Acutus est syllabae elevatio, dóminus, Philíppus.

Gravis est communis dictionis tenor, earum videlicet syllabarum, quae nec acuto, nec circumflexo pronuntiantur tractu, Dóminùs.

Circumflexus, etiamsi elevare syllabam videatur, tamen proprie non elevat, sed tardat. Ideoque arcu, quasi mollioris pronuntiationis notula scribitur. Discant ergo pueri, quatenus fieri potest, aliquod pronuntiando discrimen θεός θεῷ, ἴσο ἴσ, καλῶς καλός.

Usus tonorum.

Quaesitus, qui dictionis tenor? aut acuto, responde, aut circumflexo efferendam. Sunt enim hi principales duo toni, et qui syllabis inscribuntur.

Acutus loca possidet, ultimam, penultimam, antepenultimam, θεός, Ὠριγένης, παράκλητος.

Circumflexus locis est, ultima, θεοῦ, penultima, σῶμα.

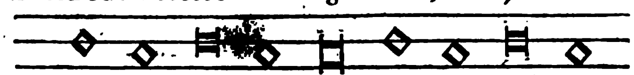
Gravis omnibus syllabis est, quae nullo alio tono acuto aut circumflexo insigniuntur, nec scribitur unquam sua vice, ut in[21]) dóminus, *minus* graves sunt, nullis insignitae tonis. Deinde vero cum in postremis syllabis aliquando scribitur θεὸς ἡμῶν, non est genuinus, sed adsciticius syllabae, id quod posthac commonebimus.

Regula[22]).

Nulla nec Latinis, nec Graecis dictio duobus principalibus est insignita tonis e sui natura, nisi sicubi[23]) encliticae particulae tonus in finem superioris vocis reflectitur, id quod citra vocis eius naturam fit, ut[24])

Dóminus	Dóminúsque
Octaviânus	Octaviânúsque
Τηλέμαχος	*Τηλέμαχός τε*
σῶμα	*σῶμά τε*

Hoc loco[25]) admonendi sunt pueri, ut et Latina et Graeca aptius legant, ne naturalem dictionis tonum omnino negligant, si quando duo in dictionem incidunt toni. Alter proprius ac nativus; alter accessorius δι' ἔγκλισιν. Sed ita pronuntient, ut et suaviori sono nativum, et tractu suo accessorium dignentur, ut[26])

Dó mi nús que Τη λέ μα χός τε.

16) item] Editt. 1522 — 1541. ita.
17) enim] in Editt. 1522—1541. deest.
18) enim] in iisd. Editt. deest.
19) inquit] in iisd. Editt. deest.
20) malet] sic Ed. 1542.; Editt. 1522—1541. mallet.

21) ut in] ab Editt. 1522 — 1541. abest.
22) Regula.] Editt. 1522 — 1541. Prima regula.
23) nisi sicubi] sic Ed. 1542.; Editt. 1522—1541. Sed ad hunc.
24) ut] in Editt. 1522—1541. deest.
25) Hoc loco] sic Ed. 1542.; Editt. 1522—1541. *Τηλεμάχου τε* [Editt. 1538., 1541. τὲ], nec mos est et in ultimam acutum alium constituere. Hoc loco
26) ut] in Editt. 1522—1541. deest.

Regulae speciales.

De tonis.

Ex syllabis aliae sunt longae, aliae breves, id quod supra admonui. Iam et dictionum aliae sunt monosyllabae, aliae disyllabae, aliae *πολυσύλλαβοι*.

De monosyllabis [27]).

Omnis monosyllaba aut est
- Brevis, et acuitur, ut [28]) *σός*, *μέν*.
- Longa
  - Positione, et acuitur, ut *ἅλς*, *φρύξ*.
  - Vocali seu diphthongo non contracta, et acuitur, ut *χθών*, *φρήν*, *χείρ*.
  - Vocali seu diphthongo contracta, et inflectitur, ut *νοῦς* a *νόος*, *φῶς* a *φάος*.
  - Item *μῦς* etc.

Sat fuerit haec de monosyllabis praecepisse. Caeterum te inhortor, ne frigide monosyllaba tractes, quae vel differentiae, vel *ἐγκλίσεων* causa variantur *ᾧ ὧ ᾗ ἧ ἦ ἤ* [29]).

Articuli per sese patebunt. Item praepositiones etc.

Regula secunda.

Monosyllabae acutae, obliquus disyllabus posteriorem acuit, ut *φρήν φρενός*, *λίψ λιβός*, *θήρ θηρός* etc. [30]).

De disyllabis ac polysyllabis coniunctim [31]).

Ab ultimae syllabae tempore Graeci toni iudicium est, sic a penultimae tempore Latinus vestigat tonum. Proinde semper inspicies ultimam, quae acuta erit, si finiet

εύς, ut *βασιλεύς*.
ώ nominum, ut *Σαπφώ*.
ίς patronymicorum, ut *Νεστορίς*.
άς patronymicorum, ut *Ἰλιάς*.
κός adiectivorum, ut *κακός*.
τός verbalium adiectivorum simplicium, ut *χριστός*.
μός verbalium substantivorum simplicium, ut *λογισμός*.
τής verbalium substantivorum simplicium, ut *ποιητής*.
τήρ verbalium substantivorum simplicium, ut *σωτήρ*.
ή verbalium substantivorum, ut *γραφή*.

Adde his pleraque in *ις* quintae declinationis, ut *ἀκρίς*, locusta.

Item in *ρος* et *λος* et *ης* adiectivorum declinationis primae contractorum. Adeoque familiaris tonus est acutus ultimis nominum derivatorum, ut *θεός* a *θεάω*, contemplor, atque haec usu deprehendes, regulis complecti nemo sane poterit.

Regula [32]) secunda.

Recti in *ος* acutus manet et in accusativis et vocativis omnibus. Sic foemininam, sic neutram terminationem arbitrabere.

λευκός	*λευκόν*
λευκή	*λευκήν*.

Regula tertia.

Quorum nominativi acuti sunt, eorum ultimas in omnibus genitivis ac dativis inflectes

λευκός	*λευκοῦ*
θεός	*θεοῦ*

Ita fit et in nominibus verbalibus in *της*, ut *ποιητής ποιητοῦ*. Aliarum terminationum obliquos declinando disces.

De polysyllabis seorsim [33]).

Regula prima [33]).

In polysyllaba, cuius ultima est longa, (modo non cadat in priorem regulam, ut *ἀληθής*,) penultima acuitur, *Ὠριγένης*, *Ἀριστοτέλης*, *φιλοσοφία*, *θεολογία*, *ἑλένη*. Tolle derivata et differentias *γενετή*, *ἐλαιών*.

Regula secunda.

In polysyllaba, cuius ultima est brevis, penultima longa, acuitur antepenultima, ut *ἄνθρωπος*, *παράκλητος*, *διώκησις*, *ἐλέησον*. Deme contractiones, ut *ποιοῦμεν* [34]).

---

27) Haec inscriptio in Editt. 1522—1541. deest.
28) et acuitur ut] in iisd. Editt. desunt.
29) ᾗ] sic recte Ed. 1557.; Editt. 1522—1548. ᾗ.
30) Tota haec regula ab Editt. 1522—1541. abest.
31) coniunctim] in iisd. Editt. deest.

32) Regula] haec vox in Editt. 1522—1541. h. l. et in seqq. deest.
33) seorsim. Regula prima] haec in Editt. 1522—1541. desunt.
34) Deme — *ποιοῦμεν*.] haec in Editt. 1542. et seqq. h. l. leguntur; in Editt. 1522—1541. eadem verbis „penultima longa," et „acuitur" interposita sunt.

Ergo est alia toni Graeci, alia Latini ratio. Iudicium Latini est e penultima; sic enim illorum grammatici: Penultima longa, accentus est in eadem.

Quare dices Latine paraclétus, dioecésis; Graece parácletus, dióecesis. Quid enim refert, Graece dicas an Latine? modo non male.

Regula tertia.

At si omnes breves sunt in polysyllaba, acutus est in antepenultima *ἔλεγος*, *ἔλεος*.

De disyllabis seorsim[35].

Regula prima[36].

Utraque brevi acutus est in priori, *λόγος*, *τύπος*, *ὄνος*. Nota derivata, *θεός*, *σοφός*.

Regula secunda.

Utraque longa prior acuitur, *ἄρκτον*, *τύπτω*, *ὄκνου*. Tolle regulae superioris exempla, *λευκοῦ*.

Regula tertia.

Prior positu longa, brevi sequente, acuitur, *ἄρτος*, *ὄκνος*, *μάντις*, *μάρτυς*. Derivatorum cohors tollatur, *χριστός*.

Regula quarta.

Prior brevis, longa sequente, acuitur, *λέγω*, *τύπου*, *ἄβαξ*. Nota differentia, ut *θέα*, *θεά*; item derivata, ut *χιτών*. Quo te loco rursus admoneo regulae supra positae de obliquis, *θεός*, *θεοῦ*, *θεῷ*, *θεά*, *θεᾶς*, *θεᾷ*[37].

De gravi seu syllabico tono.

Gravis tonus, est communis pronuntiationis tenor, his syllabis, quae nec sunt acutae, nec inflexae, philosophia sola i acuitur, reliquae syllabae graves sunt. Deforme fuerit fortasse tot apices singulis syllabis inscribere, praesertim nihil praeter communem pronuntiandi modum designantes. Ideo suam fungens vicem, nunquam scribitur.

Aliquando vero in solis ultimis pro acuto scribitur consequentiae causa in legendo, et quasi cohaerentiae. Quis enim non audiat lubentius *πατὴρ ἡμῶν*, quam *πατήρ ἡμῶν* asperitate acuti, quasi segregatam vim sententiae ac mutilam? Sic[38]) *μουσικὴν ἔρως διδάσκει*, pro[38]) *ἔρως διδάσκει μουσικήν*.

Sed de gravi disputantibus, occurrunt particulae quaedam differentiae causa gravem acuto non mutantes, nec econtra, ut[39]) *τὶς* quidam, et[39]) *τίς* quis? inter quae duo facile internosces, cum aliis adhaerent dictionibus. Nam[39]) *τὶς* quidam encliticon est, *τίς* quis? non est encliticon.

Obiter de enclinomenis hic nota.

Nomen inflectit supra se tonum: *ἤκουσά τινων*[40].

Articulus pro *τὶς* usurpatus, *δέδωκά τῳ*, *δέδωκά τινι*.

Verba, *φιλόσοφός εἰμι*, *ἐγώ φημι*.

Pronomina monosyllaba, *δέδωκάς μοι*, *δίδωμί σοι ἀργύριον* et[41]) *σφίσι*.

Adverbia *ποτὲ*, *πῶς*, et enclitica haec ab interrogativis *ποτέ*, *πῶς* distingues.

Coniunctiones *κε*, *γε*, *τε*, *περ*, ut *Τηλέμαχός τε*, *σῶμά τε*; non autem *Τηλεμάχού τε*, sed *Τηλεμάχου τε*, unico tono. Neque enim mos est, acuta penultima in ultimam alium acutum constituere[42]. Plerique grammaticorum longo examine isthaec per spondaicas, trochaicas, iambicas, dactylicas dictiones vestigant, nos ea aliis locis agemus.

De circumflexo.

Regula prima.

Nunquam est in syllaba brevi circumflexio.

Regula secunda.

Nunquam est in syllaba positione longa circumflexio, ni eam contractio excuset. Alicubi et liquidae in causa sunt, cur in positione longam incidat circumflexus. Nam ut circumflexus

---

35) **De disyllabis seorsim.**] sic Ed. 1542.; Editt. 1522 — 1541. **De disyllaborum acutis.**

36) Haec inscriptio in Editt. 1522 — 1541. deest.

37) Haec verba in Editt. 1522 — 1541. subsequitur haecce regula:

Quinta.

Monosyllabae acutae, obliquus disyllabus posteriorem acuit, *φρήν φρενός*, *λίψ λιβός*, *θήρ θηρός*.

38) Sic . . . pro] hae voces in Editt. 1522 — 1541. desiderantur.

39) ut . . . et . . . Nam] in Editt. 1522 — 1541. desunt.

40) *ἤκουσά τινων*] in Editt. 1522 — 1541. his verbis gr. addita sunt: id est, audivi quosdam.

41) et] sic Editt. 1522 — 1541.; Ed. 1542. *καὶ*.

42) *κε*, *γε* — constituere.] sic Ed. 1542.; Editt. 1522 — 1541. horum loco habent: *γάρ τι*.

V. Differentia [51]).

Demum observet puer differentias, quarum saepe supra memini, *θέα, θεά.* Item, ut quidam nominum verborumque casus flectendo a superioribus regulis aberrent. Hoc enim veluti auctarium prosodiae libuit adiungere, ut

οι nominum tert. decl.	brevium tonis	*ἄνθρω-*
αι nominum secund.	censentur, etiam-	*ποι, μοῦ-*
inflex.	si longa sint tem-	*σαι, τύ-*
αι verborum pass.	pora	*πτομαι.*

Item, quod [52]) qui in fine tonus est, declinando in eadem syllaba manet, *Παλλάς Παλλάδος, εὐσεβής εὐσεβέος, ἱδρῶς ἱδρῶτος.* Quod idem fit et [53]) in diminutivis quibusdam, videlicet ab iis derivatis, quorum ultimae acuuntur, ut *θήρ, θηρί, θηρίον* [54]).

Item declinationis varietate, variari tonum, *Θαλῆς* primae, *Θάλης* quintae.

Item Modo tonum mutari, *εἶπε* indicativum est, *εἰπέ* imperativum. Collige huc similia, mihi sat videbatur capita, observandique rationem indicare.

De Spiritibus.

Multo negotio Choeroboscus tractavit spiritus. Tu paucis accipe, quae ad rem commodumve attinent.

Regula prima.

Spiritibus utimur in solis earum dictionum initiis, quae vocalia sunt *ἔρως, ὁδός, υ* semper aspiratur.

Regula secunda.

Ex consonantibus sola *ρ* initio dictionis aspiratur, ut *ῥώμη* [55]). In medio si duo sunt *ρ*, alterum tenui, alterum aspiratione signabis, ut *ἐπίῤῥημα* [56]).

Alii syllabae accidentibus passiones quoque annumerant lectionis adminicula, quae ad puncta proprie pertinent. Sunt autem

Ἀπόστροφος, Aversio ᾿, quae supra extremum dictionis in fine ponitur, estque signum elisae vocalis, ut *κύρι᾿ ἐλέησον*, pro *κύριε ἐλέησον.*

In poematis saepe initium dictionis occupat, ut est Callimachi hoc: *ὡ᾿πόλλων οὐ παντὶ φαείνεται, ἀλλ᾿ ὅ,τις ἐσθλός.* Apollo non cuivis apparet, sed bono; pro *ὁ Ἀπόλλων.*

Accidit autem haec elisio ex vocalibus *α, ε, ι* et *ο*, ut *ἀλλ᾿ ἴθι, μή μ᾿ ἐρέθιζε*, et *καὶ νῆσσ᾿ ἡγήσατ᾿ Ἀχαιῶν.*

Ex diphthongis autem *αι* et *οι*, ut *βούλομ᾿ ἐγώ·* et *ὤμ᾿ ὡς ἄχθομαι*, quamquam posterius hoc rarius. Quo loco etiam illud notandum, quod consonans, circa quam elisio fit, si fuerit tenuis, sequente vocali aspirata, etiam ipsa in aspiratam suam convertitur, ut *ἀνθ᾿ ὧν*, pro *ἀντὶ ὧν, ἐφ᾿ ἡμῶν*, pro *ἐπὶ ἡμῶν.* Quod idem et in compositis servatur, ut *ἀφαιροῦμαι*, ex *ἀπὸ* et *αἱροῦμαι, κάθοδος* ex *κατὰ* et *ὁδός.*

Ὑφέν, Subunio, ‿ syllabarum contrahendarum nota, ut qui‿cunque.

Ὑποδιαστολή, Subdistinctio, haec sub extrema dictione ponitur, dictionem alteram ab altera diducens, ut *μηδὲν, ἄγαν.* Usus passionum saepe ad discernendas homonymas voces confert, ut *ὅ,τι* ab *ὅςτις*, et *ὅτι* quoniam, et caetera [57]).

Haec de prosodia. Vestrum erit et operam meam boni facere ac aequi, et frequenter [58]), ne frustratus videar studio meo, regulis adsciscere usu linguae acervos exemplorum.

Etymologia.

Ἐτυμολογία [59]) Etymi ratio [60]) est. Etymum proprietas est [61]) dictionis. Dictionum aliae sunt Articulus, Nomen, Verbum, Participium, Pronomen, Adverbium, Coniunctio, Praepositio.

---

51) Haec inscriptio in Editt. 1522—1541. non invenitur.

52) quod] sic Editt. 1542. et sqq.; in Editt. 1522—1541. deest.

53) Quod idem fit et] sic Editt. 1542. et sqq.; Editt. 1522—1541. Sic est.

54) videlicet — *θηρίον.*] sic Editt. 1542. sqq.; Editt. 1522—1541. *θήρ, θηρί, θηρίον*, ab iis derivata, quorum ultimae acuuntur.

55) ut *ῥώμη*] in Editt. 1522—1541. h. l. desunt.

56) ut *ἐπίῤῥημα.*] Editt. 1522—1541. *ῥώμη ἐπίῤῥημα.*

57) Alii syllabae — et caetera.] haec hoc quidem loco in Editt. 1522—1541. desunt; vide supra p. 17. notam 6.

58) frequenter] sic Editt. 1542. sqq.; Editt. 1522—1541. frequentes.

59) *Ἐτυμολογία*] sic Editt. 1542. sqq.; in Editt. 1522—1541. deest.

60) ratio] sic Editt. 1522—1541. et Camerarii Editt.; Ed. 1542. dictio.

61) est] sic Editt. 1522—1541.; in Editt. 1542. sqq. deest.

Plural. Nominat. *τινὲς*
Genit. *τινῶν*
Dat. *τισὶ*
Accusat. *τινὰς*[66]).

Atque hae quidem sunt masculinae et foemininae formae. Eodem plane declinabis modo neutra *τί* et *τὶ*.

Iam vide, ut articulus compositus *ὅςτις* flecti debeat, *ὅςτις*
οὗτινος
ᾧτινι
ὅντινα etc. declinata utraque compositionis parte.

De Nomine.

Nomen, Graeci *ὄνομα* vocant, dictio est, quae casu flectitur. Nominum aliud est adiectivum, aliud substantivum. Adiectivum, quod tribus generibus variatur; Substantivum, quod uno aut ad summum duobus. Curae sit pueris adiectivorum terminationes novisse, quare formulas subiicio.

Ας πᾶς πᾶσα πᾶν } Et sic moventur aorista participia in *ας*, nec aliud nomen ullum.

μέλας μέλαινα μέλαν — *μέγας μεγάλη μέγα* — Foem. terminatio mutuaticia est.

Ης ὁ καὶ ἡ ἀληθής
τὸ ἀληθές.

Εις χαρίεις
χαρίεσσα
χάριεν.

Ις ὁ καὶ ἡ φιλόπατρις
τὸ φιλόπατρι. } Nec sunt huiusmodi alia praeter composita.

Υς ἡδύς πολύς
ἡδεῖα πολλή, mutuaticium
ἡδύ πολύ.

Composita *υς*, *ὁ καὶ ἡ ἄδακρυς*, *τὸ ἄδακρυ*.

Ος[67]) purum aut *ρος* finientia[68]) foeminina per *α* faciunt, quamquam per crebram mutationem *α* in *η* etiam per *η* efferantur, sicut et *η* finientia Dorienses per *α* efferunt.

δίκαιος δίκαια δίκαιον
καθαρός καθαρά καθαρόν.

66) *τινάς*] Ed. 1538. *τινά*.

67) *Ος*] Ed. 1538. male: *Ως*.

68) *ρος* finientia] sic Editt. 1542. sqq.; Editt. 1522—1541. *ρ* finiens.

Reliqua in *ος* foeminina regulariter per *η* efferunt.

σοφός σοφή σοφόν

Composita in *ος*, generis communis sunt, ut *ὁ καὶ ἡ φιλόσοφος*, *τὸ φιλόσοφον*.

Ex *ος* nascitur et *ους* terminatio quorundam adiectivorum, ut

χρυσοῦς pro *χρυσέος* — *ἁπλοῦς* pro *ἁπλόος*
χρυσᾶ — *ἁπλῆ*
χρυσοῦν — *ἁπλοῦν*.

Huius formae sunt, quae fines circumflectunt.

Composita, { *ὁ καὶ ἡ πολύπους*[69]) *τὸ πολύπουν*

Ως ὁ καὶ ἡ εὔγεως τὸ εὔγεων. } Atticorum terminatio est, ut infra in declinationibus est cernere.

Ην ὁ καὶ ἡ τέρην
τὸ τέρεν.

Ων ὁ καὶ ἡ εὐδαίμων
τὸ εὔδαιμον.

Αρ ὁ ἡ τὸ μάκαρ.

Si qua adiectiva inciderint, ad has formas[70]) exigat puer et moveat, et genera e generibus derivet.

Accidunt nomini Species, Genera, Casus, Declinatio, Figura.

Species, *εἴδη*.

Πατρωνυμικὸν gentile nomen est, ut *Ἀτρείδης Ἀγαμέμνων*, Atrides Agamemnon, id est, Atrei filius. Saepe et pro possessivo Graecus usurpat, quemadmodum et noster poeta dixit: Pelias hasta.

Terminationes masculinae *δης*, *ων*, *διος*. Foemininae *ας*, *ις*[71]), *νη*, ut *Πριαμίδης*, *Πηλείων*, *Ὑῤῥάδιος*, *Ἰλιάς*, *Πριαμίς*, *Ἀδραστίνη*.

Formandi rationem usu deprehendes, et grammaticorum Latinorum quidam tradidere.

Comparativum.

Adiectiva in *ος* regulariter faciunt comparativos *ς* abiecta, et *τερος* ad positivum addita, *λευκός*, *λευκότερος*. In his, quae penultimam positivi habent longam, *ο μικρὸν* servant; quae

69) *πολύπους*] Ed. 1538. male: *πολύπυς*, Ed. 1541. *πολύπους*.

70) formas] sic Editt. 1542. sqq.; Editt. 1522—1541. formulas.

71) *ις*] Ed. 1538. male: *ης*.

vero brevem, ο μικρὸν mutant in ω μέγα, ut σοφός σοφώτερος, ἔνδοξος ἐνδοξότερος.

Adiectiva in ης, faciunt comparativum ης in ες mutato, et addita voce τερος, ut ἀληθής ἀληθέστερος.

Sic et quae εις finiunt, εστερος faciunt comparativos, ut χαρίεις χαριέστερος.

In ους, τερος addunt, ut εὔνους εὐνούστερος.

Quae ων finiunt, mutant ω in ο, et comparativum in έστερος finiunt, ut σώφρων σωφρονέστερος [72]).

Quae υς finiunt, ς abiiciunt, addita τερος, ut βραχύτερος. Sed in υς pleraque faciunt [73]) comparativos in ων, ut
ἡδύς ἡδίων, ταχύς ταχίων. Sic et
μέγας μείζων. Estque haec anomala terminatio comparativorum [74]).

Superlativum.

Comparativi terminationem τερος muta in τατος, facturus regulare superlativum.

ut	λευκότερος	λευκότατος
	ἀληθέστερος	ἀληθέστατος
	χαριέστερος	χαριέστατος
	εὐνούστερος	εὐνούστατος
	σωφρονέστερος	σωφρονέστατος
	βραχύτερος	βραχύτατος.

Quorum vero comparativi ων [75]) finiunt, ιστος erit superlativorum enclisis, ut

ἡδίων	ἥδιστος
μείζων	μέγιστος.

Subiicio comparativorum ac superlativorum paradigmata, ad quae exiget puer adiectiva, quaecunque inciderint, et inde cognoscet, quae adiectivorum terminationes comparationem admittant.

Comparationes analogicae seu regulares.

Ος	σοφός	σοφώτερος	σοφώτατος
	σοφή	σοφωτέρα	σοφωτάτη
	σοφόν	σοφώτερον	σοφώτατον.
Ης	ὁ ἀληθής	ἀληθέστερος	ἀληθέστατος
	ἡ ἀληθής	ἀληθεστέρα	ἀληθεστάτη
	τὸ ἀληθές	ἀληθέστερον	ἀληθέστατον.
Ων	ὁ σώφρων	σωφρονέστερος	σωφρονέστατος
	ἡ σώφρων	σωφρονεστέρα	σωφρονεστάτη
	τὸ σῶφρον	σωφρονέστερον	σωφρονέστατον.
Εις	ὁ χαρίεις	χαριέστερος	χαριέστατος
	ἡ χαρίεσσα	χαριεστέρα	χαριεστάτη
	τὸ χάριεν	χαριέστερον	χαριέστατον.

Comparationes anomalae.

Υς	ὁ ἡδύς	ἡδίων	ἥδιστος	Dulcis [76])
	ἡ ἡδεῖα	ἡδίων	ἡδίστη	
	τὸ ἡδύ	ἥδιον	ἥδιστον	
	πολύς	πλείων	πλεῖστος	Multus [76])
	πολλή	πλείων	πλείστη	
	πολύ	πλεῖον	πλεῖστον	
	ὁ μέγας	μείζων	μέγιστος	Magnus
	ἡ μεγάλη	μείζων	μεγίστη	
	τὸ μέγα	μεῖζον	μέγιστον	
	ὁ καλός	καλλίων	κάλλιστος	Bonus
	ἡ καλή	καλλίων	καλλίστη	
	τὸ καλόν	κάλλιον	κάλλιστον.	

Varios autem comparativos et superlativos [77]) καλός seu ἀγαθός recipit.

καλλίων	κάλλιστος
βελτίων	βέλτιστος
ἀμείνων	sine superlativo
κρείττων	κράτιστος
ἀρείων	ἄριστος
λωΐων	λῷστος

ὁ κακός	κακίων	κάκιστος	Malus
ἡ κακή	κακίων	κακίστη	
τὸ κακόν	κάκιον	κάκιστον.	

Recipit et κακός varios comparativos.

χείρων et χερείων χείριστος.

Et μικρός [78])	ἐλάττων	ἐλάχιστος	Parvus
	ἥσσων	sine superlativo	
	μείων	sine superlativo	
ὁ αἰσχρός	αἰσχίων	αἴσχιστος	Turpis
ἡ αἰσχρά	αἰσχίων	αἰσχίστη	
τὸ αἰσχρόν	αἴσχιον	αἴσχιστον	
ὁ ἐχθρός	ἐχθίων	ἔχθιστος	
ἡ ἐχθρά	ἐχθίων	ἐχθίστη	
τὸ ἐχθρόν	ἔχθιον	ἔχθιστον.	

---

72) Quae ων — σωφρονέστερος.] haec in Editt. 1522 — 1541. desunt.

73) faciunt] in iisd. Editt. deest.

74) ut ἡδύς — comparativorum.] sic Editt. 1542. sqq.; Editt. 1522 — 1541.: Est anomala terminatio adjectivorum ων, ut ἡδύς ἡδίων, μέγας μείζων.

75) comparativi ων] sic Editt. 1542. sqq.; Editt. 1522 — 1541. ων comparativi.

76) Dulcis . . . Multus] hae voces in Editt. 1522 — 1541. desunt.

77) et superlativos] haec in Editt. 1522 — 1541. desunt.

78) Et μικρός] Editt. 1522 — 1541.: Sic μικρὸς parvus, alienos habet comparativos.

Invenias apud poetas nonnunquam et alios comparativos, ut βράσσων segnior a βραδύς, θάσσων celerior a ταχύς, et πάσσων crassior a παχύς, et similes, quos tuum erit lector observare. Nam in regulam grammaticam omnia cogi nequeunt. Inveniuntur et comparativa, quae unde deducta sint, non apparet, ut ἄλγιον, ῥίγιον, ῥᾷον, nisi a verbis esse facta illa dicamus, ut Latinorum aliqui, deterius a detero[79]).

Denominativum.

κος, ut μουσικός
ιος, ut οὐράνιος
ωδης, ut λιθώδης lapideus
ειος, quae possessivorum proprie significationem habet, ut Ἡράκλειος.

Diminutivum.

Diminutivorum masculinae terminationes sunt
ων, ut μωρίων, morio
αξ, ut λίθαξ, lapillus
σκος, ut ἀνθρωπίσκος, homuncio
λος, ut ναυτίλος, nauta.
Foemininae, ις, ut θεραπαινίς
σκη, ut παιδίσκη, ancilla.
Neutrorum, νιον, ut ὀψώνιον, coenula
κιον, ut μειράκιον, adolescentulus
λιον, ut εἰδύλλιον, imaguncula
φιον, ut ζωΰφιον, bestiola
διον, ut κρεάδιον, caruncula.

De verbalibus vide in fine regularium verborum.

Genera.

Masculinum	ἀρσενικόν, ὁ.
Foemininum	θηλυκόν, ἡ.
Neutrum.	οὐδέτερον, τό.
Commune	κοινόν, ὁ καὶ ἡ.
Promiscuum	ἐπίκοινον.

Et apud Graecos nihil de generibus praecipitur, quod declinationibus cognoscantur. Quod si quis omnino et generum regulas postulet, sequatur formas Latinas. In α foeminina sunt praeter verbalia, in η foeminina, et sic de reliquis.

79) Inveniuntur — detero.] sic Editt. 1542., 1548., 1557.; in Editt. 1522—1541. et 1545. haec desunt.

Casus,	πτῶσις.
Nominativus	ὀνομαστική.
Genitivus	γενική.
Dativus	δοτική.
Accusativus	αἰτιατική.
Vocativus	κλητική.

Declinatio.

Quinque sunt ordines Graecae declinationis, quos simplices vocamus, et ex quinta nascuntur quidam ordines flectendi nomina, quae Contracta vocant. Nam cum in quibusdam nominibus quintae declinationis continuae vocales faciant κακοφωνίαν, solent eae vocales mutari, concerpi et collidi, ne hiulca sit pronuntiatio. Inde nomina quaedam contracta vocant, servantia quidem naturam declinationis quintae, sed alicubi mutantia nonnihil propter suaviorem pronuntiationem. Qua de re infra plura.

Porro quia simplicem casuum formationem etiam linguae proprietas interdum variat, de hac quoque repetenda quaedam longius videntur, antequam ad ipsas declinationes veniamus[80]).

De Dialectis.

Lata[81]) fuit regio, quae Graeciae nomine quondam censa est. Itaque et omnis generis disciplinarum plurimos scriptores habuit. Fuit ergo et multiplex loquendi ratio aliis partibus. Ea loquendi proprietas διάλεκτος a Quintiliano nuncupatur. Discrepant dialecti cum grammaticis inflexionibus, transitu literarum, varietate tonorum, tum filo orationis, quod genuinum cuique Graeciae parti haud raro deprehendet, qui sit acri iudicio. Quis enim Syram orationem ab Attica non internoscat? etiam si Atticis coeperit uti Syria figuris. Sed de hoc alio loco agetur; hic grammaticos variatarum διαλέκτων modos observa.

Attica, cuius usus in regione Attica fuit, ea est elegantissima, ut θάλαττα pro θάλασσα. Hac sunt usi, qui Athenis floruere, Demosthenes, Aristophanes et caeteri.

Ionica, proxima Atthidi, ut pro ὄρος οὖρος, hac Homerus maxime usus est.

80) Porro — veniamus.] sic Editt. 1542. sqq.; in Editt. 1522—1541. desunt.

81) Lata] sic Editt. 1522—1542. sqq.; Ed. 1518. Ampla.

ποιοῦμεν, poena punio, moerorum pro murorum apud Virgilium, e quibus vocibus deprehendi potest cognatio, *eo* et *u*. Frequentissima ergo mutatio est *u* in *eo*, et *eo* in *u*, passim in Graecis, perinde atque in Latinis. Quare cum *ου* genitivus sit, solvi potest in *εω* per passionem literarum, ut *Αἰνείου Αἰνείεω*.

Rursum *εω* naturaliter in *αο* mutari potest, ideo Aeoles genitivum efferunt *Αἰνείαο*, et per syncopas *Αἰνείω καὶ Αἰνεία*, id quod Doriensium est. Et mira copia est nominum in *ας* familiarissime finientium genitivo *α*, praesertim contracta, ut *Κοσμᾶς Κοσμᾶ*. Vides ergo has casuum variationes oriri ex cognatione literarum, quam diligenter observabis.

Dativus[87]) non variat, nisi quod alias ex *ᾳ* fit *ῃ*, et rursum *ᾳ* ex *ῃ*[88]).

Accusativus variat item, quod ex *αν* nonnunquam fit *ην*, et ex *ην* nonnunquam fit *αν*. Et aliquando *ην* Iones in *εα* mutant, *Αἰνείεα, Χρύσεα*.

Vocativus non variat, nisi quod Attici vocativum fere faciunt nominativo similem. Et in *ης* nomina propria vocativum per *η* efferunt, appellativa per *α*, ut *ὦ Χρύση*, *ὦ λῃστά*.

Duales casus, item ***nominativus pluralis*** nihil variant.

Genitivus pluralis regulariter *ων* finit, et inflexum quidem. Solent enim genitivi plurales primae ac secundae declinationis circumflecti. Iam vero ex *ων αν* fit Dorico more. Est enim *ω* cum *α* cognata, ut sit in[89]) *Αἰνειῶν Αἰνειᾶν*, et Aeolica extensione *α* interposita *Αἰνειάων*, et Ionica *ε* addita, *Αἰνειέων*, quae variationes fiunt ex cognatione literarum.

Dativus *αις* finit. Solet autem fere *αι* diphthongus mutari in *ῃ*, quare alicubi pro *Αἰνείαις Αἰνείῃς* effertur, id quod passim et in aliis declinationibus fieri solet. Nonnunquam et iota additur *Αἰνείῃσι* per paragogen, sicut amarier pro amari, id quod fit in omnibus dativis *ς* finientibus.

88) ex *ᾳ* fit *ῃ*, et rursum *ᾳ* ex *ῃ*.] sic Editt. 1542. sqq.; Editt. 1522—1541.: ex *α* fit *η*, et rursum ex *η α* [Ed. 1538. *η* ex *α*].

89) in] ab Editt. 1522—1541. abest.

Accusativus et ***vocativus plurales*** plane nihil variant.

Figuratum Paradigma,
cuius vocibus saepe utuntur poetae.

S. *ὁ Αἰνείας*, et *Αἰνείης*, et *Αἰνεία*
τοῦ Αἰνείου, et *Αἰνείεω*, *Αἰνείαο*, *Αἰνείω*, *Αἰνεία*
τῷ Αἰνείᾳ, et *Αἰνείῃ*
τὸν Αἰνείαν, et *Αἰνείην*, *Αἰνείεα*
ὦ Αἰνεία et *Αἰνείης*.
D. *τὼ Αἰνεία*
τοῖν Αἰνείαιν.
P. *οἱ Αἰνείαι*
τῶν Αἰνειῶν, et *Αἰνειᾶν*, *Αἰνειάων*, *Αἰνειέων*
τοῖς Αἰνείαις, et *Αἰνείῃς*, et *Αἰνείῃσι*
τοὺς Αἰνείας
ὦ Αἰνείαι.

Sic formabis et figurabis reliqua huius declinationis nomina.

Secunda declinatio
simplicium aequisyllaba.

Foemininorum tantum est *α* et *η* finientium.

Formula declinationis[90]).

	α	*αν*		
Sing.	*ης* *η*		D. *α αιν*	P. *αι ων αις ας*[91]) *αι*
	η	*ην*		

Huius declinationis *α* duplex est, longum et breve. Quod adnotare libuit propter tonorum regulas. Nam quorum ultima longa est, fere acutus est[92]) in penultimis, in aliis secus.

In *α* longum desinunt[93])

ρα adiectiva, ut *πονηρά*.
Contracta *Ἀθηνᾶ*, *Ναυσικᾶ*.
ία substantivorum, ut *φιλοσοφία*.
εια ab *ευω*, *παιδεύω*, *παιδεία*.
αια polysyllaborum.
δα, *Λήδα*.
θα, *κισσαίθα*.

90) finientium. Formula declinationis.] in Editt. 1522—1541. desunt.

91) *ας*] sic recte Editt. 1518—1541.; in Editt. 1542—155[illegible] male omiss.

92) est in Editt. 1522—1541. deest.

93) desinunt] ab Editt. 1522—1541. abest.

D. τὰ ἱστορία
ταῖν ἱστορίαιν.
P. αἱ ἱστορίαι
τῶν ἱστοριῶν, ἱστοριᾶν, ἱστοριάων, ἱστοριέων
ταῖς ἱστορίαις, ἱστορίῃς, ἱστορίῃσι
τὰς ἱστορίας
ὦ ἱστορίαι.

Tertia declinatio
simplicium parasyllaborum est [1]).

Masculinorum, Foemininorum et Communium in ος, ut ὁ λόγος, ἡ ὁδός, ὁ καὶ ἡ ἄνθρωπος. Et Neutrorum in ον, ut τὸ ξύλον.

Formula declinationis [2]).

ος ε οι ους
Sing. ου ῳ ον D. ω οιν P. ων οις
ον ον α α

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ.

ΟΣ [3])

S. ὁ λόγος
τοῦ λόγου
τῷ λόγῳ
τὸν λόγον
ὦ λόγε.
D. τὼ λόγω
τοῖν λόγοιν.
P. οἱ λόγοι
τῶν λόγων
τοῖς λόγοις
τοὺς λόγους
ὦ λόγοι [4]).

ΟΝ [3])

S τὸ ξύλον
τοῦ ξύλου
τῷ ξύλῳ
τὸ ξύλον
ὦ ξύλον.
D. τὼ ξύλω
τοῖν ξύλοιν.
P. τὰ ξύλα
τῶν ξύλων
τοῖς ξύλοις
τὰ ξύλα
ὦ ξύλα.

Neutra habent tres similes casus, ut apud Latinos.

1) est] in Editt. 1522—1541. non legitur.
2) Haec inscriptio in Editt. 1522—1541. deest.
3) ΟΣ . . . ΟΝ] hae terminationes superscriptae in iisd. Editt. desunt.
4) ὦ λόγοι] hic vocativus in iisd. Editt. omissus est.

Examen.

Convenit huic declinationi cum secunda Latina. Nam quae ος, ον Graecis desinunt, apud nos per *us*, *um* efferri possunt, paucas admodum variationes admittit.

Genitivus ου effertur Dorice per ω. Nam ου naturaliter cognata est cum ω, λόγου, λόγω, sicut apud Theocritum [5]): ἄμμες οὔτε λόγω τινὸς ἄξιοι. Nos nullo numero digni, λόγω [6]) pro λόγου. Et Ionice ω soluto in οιο λόγοιο, ut Σιληνοὶ κεραοῖο Διονύσοιο τιθηνοί, pro κεραοῦ, Διονύσου, Nicander [7]).

Accusativus pluralis saepe mutat Dorice ους in ως, ut δρυμώς pro δρυμούς. Et rursum per systolen δρυμός, mutata ω in ο μικρὸν, sicut est apud Theocritum [8]): μή μευ λωβάσησθε τὰς ἀμπέλος· ἐντὶ γὰρ ἅβαι. Ne laedite vites meas, sunt enim tenerae, τὰς ἀμπέλος pro ἀμπέλους.

Figuratum Paradigma.

S. ὁ λόγος
τοῦ λόγου, λόγω, λόγοιο
τῷ λόγῳ
τὸν λόγον
ὦ λόγε καὶ λόγος.
D. τὼ λόγω
τοῖν λόγοιν, λόγουιν poetica epenthesi, quemadmodum et aliae sunt, φιν, σι, ut θεόφιν pro θεῶν, πρόβασι pro προβάτοις, de quibus infra.
P. οἱ λόγοι
τῶν λόγων
τοῖς λόγοις καὶ λόγοισι
τοὺς λόγους, λόγως, λόγος
ὦ λόγοι.

Quarta declinatio
simplicium ἰσασύλλαβος est.

Masculinorum et Foemininorum in ως, ut ὁ Μενέλεως, ἡ ἅλως. Et Neutrorum in ων, εὔγεων [9]).

5) Theocrit. XIV, 48.
6) λόγω] sic Editt. 1522—1541.; in Editt. 1542—1557. h. l. deest.
7) Nicandri Alexipharm. 31. Ed. Schneider.
8) Theocrit. V, 109.
9) est — εὔγεων.] sic Ed. 1542.; in Editt. Camerarii post „Masc. et Foem. — ἅλως." adduntur: Et Communium, ὁ καὶ ἡ εὔγεως.; Editt. 1522—1541. h. l. exhibent: ως Masculinum μενέλεως, Foemininum ἅλως, ων Neutrum εὔγεων.

In Υ.

In *υ*, quorum penultima longa est, *εος* genitivo faciunt, ut *ἄστυ ἄστεος*. Sic et adiectiva neutra in *υ* flectunt, ut *ἡδύ ἡδέος*, *γλυκύ γλυκέος*.

Paradigma[18]).

Sing. *τὸ ἄστυ*
τοῦ ἄστεος
τῷ ἄστεϊ
τὸ ἄστυ
ὦ ἄστυ.
Dual. *τὼ ἄστεε*
τοῖν ἀστέοιν.
Plur. *τὰ ἄστεα*
τῶν ἀστέων
τοῖς ἄστεσι
τὰ ἄστεα
ὦ ἄστεα.

In *υ*, quorum penultima brevis est, *υος* genitivo faciunt, ut

Sing. *τὸ γόνυ*
τοῦ γόνυος
τῷ γόνυϊ
το γόνυ
ὦ γόνυ.
Dual. *τὼ γόνυε*
τοῖν γονύοιν.
Plur. *τὰ γόνυα*
τῶν γονύων
τοῖς γόνυσι
τὰ γόνυα
ὦ γόνυα.

Huius formae nomina *γόνυ*, *δόρυ* literarum metathesi variant declinationem, ut

γόνυ	
γόνυος	*γουνός*
γόνυϊ	*γουνί*
γόνυα	*γοῦνα*
γονύων	*γούνων.*

Et aliter *γόνας γόνατος*, seu *γοῦνας γούνατος*. Sic *δόρυ δόρας δοῦρας*. Huius est et *δόρος δόρεος*; vide Graecae flexionis varietatem[19]).

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ consonantium.

In *Ν*.

Ν et *ρ* literae sunt immutabiles, hoc est, quae in flexu nominum fere non mutantur. Quare quae *ν* aut *ρ* finiunt, genitivos fere faciunt tantum *ος* addita, hinc quae excipiantur, ostendent paradigmata.

18) Haec inscriptio in Editt. 1522—1541. deest.

19) vide — varietatem.] haec in Editt. 1522—1541. desunt.

ΑΝ[20]).

In *Αν*, *ανος* faciunt omnia[21]) praeter *πᾶν παντός* adiectivum, quod omne significat.

Sing. *ὁ τιτάν*
τοῦ τιτᾶνος
τῷ τιτᾶνι
τὸν τιτᾶνα
ὦ τιτάν.
Dual. *τὼ τιτᾶνε*
τοῖν τιτάνοιν.
Plur. *οἱ τιτᾶνες*
τῶν τιτάνων
τοῖς τιτᾶσι
τοὺς τιτᾶνας
ὦ τιτᾶνες.

Sic reliqua in *αν* flecte. Observa autem *ν* finientia in dativo plurali ipsum *ν* abiicere.

ΕΝ.

Εν neutra terminatio est adiectivorum in *εις*, ut *ὁ χαρίεις*, *τὸ χάριεν*, ea per *τος* genitivos faciunt, ut *χαρίεντος χαρίεντι* etc. Est et neutra terminatio adiectivorum in *ην*, ut *τέρην*, *τέρεν*, cui *ος* addes genitivo[22]), *τέρενος*.

ΗΝ.

Ην ηνος, praeter pauca derivata *η* in *ε* mutantia, maximeque quae habent *μ* ante *ην*, ut *φρήν φρενός*, *ὑμήν ὑμένος*, *λιμήν λιμένος*, *ποιμήν ποιμένος*.

Paradigma[23]).

Sing. *ὁ ἕλλην*
τοῦ ἕλληνος
τῷ ἕλληνι
τὸν ἕλληνα
ὦ ἕλλην.
Dual. *τὼ ἕλληνε*
τοῖν ἑλλήνοιν.

20) Haec terminatio et sequentes in Ed. 1542. superscriptae in Editt. 1522—1541. non exstant.

21) In *Αν*, *ανος* faciunt omnia] sic Editt. 1542. sqq.; Editt. 1522—1541. *Αν ανος* omnia.

22) genitivo] in Editt. 1522—1541. deest.

23) Haec inscriptio in Editt. 1522—1541. non invenitur.

Αἴσων Αἴσονος[33]), quae *o* breve habent, eo quod derivaticia sint, quibus hoc ipsum familiare est.

Sunt et quae in *τος* genitivum faciunt, videlicet quae in *φῶν* desinunt, ut *Ξενοφῶν Ξενοφῶντος*.

Et in *οων*, ut *Λαοκόων Λαοκόοντος*. Item *γέρων γέροντος, λέων λέοντος, δράκων δράκοντος*[34]).

ΟΥΝ.

Ουν, ut *δίπουν* neutrum a *δίπους* bipes, declinatur sicut *δίπους δίποδος*. Nec in *ουν* huius ordinis alia sunt praeter huius formae composita et participia, quorum declinationem suo loco disces.

De terminatione *ξ*.

Sicut apud Latinos solvuntur nomina x finientia in c aut g, ut rex regis, faex faecis: sic apud Graecos a *ξ* fiunt genitivi aut per *κος*, aut per *γος*, aut per *χος*.

Primitiva in *ξ* fere *κος* habent, quaecunque vocalis praecedat, ut

κόραξ κόρακος
νάρθηξ νάρθηκος
πέρδιξ πέρδικος
βόμβυξ βόμβυκος
σάρξ σαρκός.
ἄναξ auget syllabam pro *ἄνακος* faciens *ἄνακτος, ἄνακτι, ἄνακτα, ὦ ἄναξ*, et poetice *ὦ ἄνα.*

Derivata maximeque verbalia *γος* finiunt, ut *ἅρπαξ ἅρπαγος*, ab *ἁρπάζω*, in cuius secundo futuro est *ἁρπαγῶ*, hinc genitivus consonantem *γ* mutuatur.

οἰστροπλήξ οἰστροπλῆγος, a *πλαγῶ.*
κυαμοτρώξ κυαμοτρῶγος, a *τρώγω.*
Nota *φύλαξ φύλακος.*

ΙΞ et *ΥΞ*.

In *ιξ* et *υξ* fere habent *χος*, ut *θρίξ τριχός, ὄνυξ ὄνυχος.* Sic et *βήξ βηχός*[35]).

In *υγξ* fere *υγγος, φάρυγξ φάρυγγος. λύγξ λυγκός*[36]).

In *αιξ. αἴξ* facit *αἰγός. γύναιξ*, abusivus nominativus[37]), *γυναικός γυναικί* etc.

Paradigma.

Sing.	*ὁ θώραξ*
	τοῦ θώρακος
	τῷ θώρακι
	τὸν θώρακα
	ὦ θώραξ.
Dual.	*τὼ θώρακε*
	τοῖν θωράκοιν.
Plur.	*οἱ θώρακες*
	τῶν θωράκων
	τοῖς θώραξι
	τοὺς θώρακας
	ὦ θώρακες.

Regula.

Pluralis dativus *ξ* finientium a nominativo singulari fit tantum *ι* addita; poetice aliquando augetur hic casus, *θωράκεσσι* pro *θώραξι.*

De terminatione *ρ*.

Immutabilis litera *ρ* est, quare in obliquis fere servatur sicut *ν*, fiuntque genitivi tantum *ος* addita. Huic terminationi difficile est adformare dativum pluralem, ideo eius paradigmata praecipue observabis.

Αρ, αρος facit. Praeter neutra, quae *ρ* abiecta genitivos faciunt per *τος, ἧμαρ ἤματος*[38]).

Paradigma masculinum.

Sing.	*ὁ μάκαρ*
	τοῦ μάκαρος
	τῷ μάκαρι
	τὸν μάκαρα
	ὦ μάκαρ.
Dual.	*τὼ μάκαρε*
	τοῖν μακάροιν.

33) *Ἀκταίων — Αἴσονος*] sic Editt. 1542. sqq.; Editt. 1522—1541. horum loco exhibent: *Ἀμφίων Ἀμφίονος, Ὑπερίων Ὑπερίονος.*

34) videlicet quae — *δράκοντος.*] sic Editt. 1542. sqq.; Editt. 1522—1541. horum loco habent: *γέρων γέροντος, λέων λέοντος, δράκων δράκοντος.* Et in *φῶν*, ut *Ξενοφῶν Ξενοφῶντος.*

35) Sic — *βηχός.*] sic Editt. 1542. sqq.; in Editt. 1522—1541. haec desunt.

36) fere — *λυγκός.*] sic Editt. 1542. sqq.; Editt. 1522—1541. ut *φάρυγξ φάρυγγος.*

37) *αἴξ* — nominativus.] sic Editt. 1542. sqq.; Editt. 1522—1541. ut *γύναιξ*, abusivus nominativus, cuius obliqui crebro usurpantur.

38) Praeter neutra, quae — *ἤματος.*] haec in Editt. 1522—1541. vocibus praeced. „addita" et „Huic terminationi" interposita sunt; subseq. inscriptio in iisd. Editt. deest.

Plur. οἱ μάκαρες
τῶν μακάρων
τοῖς μάκαρσι
τοὺς μάκαρας
ὦ μάκαρες.

Fere in ρ dativos faciunt σι ad ρ nominativi apposita.

Neutrum Paradigma.

Sing. τὸ ἦμαρ
τοῦ ἤματος
τῷ ἤματι
τὸ ἦμαρ
ὦ ἦμαρ.
Dual. τὼ ἤματε
τοῖν ἠμάτοιν.
Plur. τὰ ἤματα
τῶν ἠμάτων
τοῖς ἤμασι
τὰ ἤματα
ὦ ἤματα.

Excipe foemininum δάμαρ, cuius genitivus est δάμαρτος, eo quod veteres dixerint δάμαρς in nominativo. Et neutrum, quod non mutat ρ in τ, ἔαρ ἔαρος. Item ἄλκαρ ἄλκαρος.

Ηρ alias ερος, alias ηρος facit.

Verbalia in τηρ, ut σωτήρ; Item quae fines non acuunt, ut Ἴβηρ, η servant in genitivo.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ.

Sing. ὁ σωτήρ
τοῦ σωτῆρος
τῷ σωτῆρι
τὸν σωτῆρα
ὦ σῶτερ.
η in ε mutant vocativi, praeterquam in propriis, ut Ἴβηρ.
Dual. τὼ σωτῆρε
τοῖν σωτήροιν.
Plur. οἱ σωτῆρες
τῶν σωτήρων
τοῖς σωτῆρσι
τοὺς σωτῆρας
ὦ σωτῆρες.

Reliqua mutant η in ε in genitivo.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ.

S. ὁ πατήρ
τοῦ πατέρος et per syncopen πατρός
τῷ πατέρι et per syncopen πατρί
τὸν πατέρα
ὦ πάτερ.
Nec dicitur πατρά propter differentiam nominis πάτρα, quod significat patriam.
D. τὼ πατέρε
τοῖν πατέροιν.
P. οἱ πατέρες
τῶν πατέρων
τοῖς πατράσι et πατρέσσι.
τοὺς πατέρας
ὦ πατέρες.
Sic formabis dativos huius formae in ηρ.

Aliud.

S. ὁ ἀνήρ
τοῦ ἀνέρος, et ε elisa, ac δ interposita propter euphoniam, ἀνδρός.
τῷ ἀνέρι καὶ ἀνδρί
τὸν ἀνέρα καὶ ἄνδρα
ὦ ἄνερ.
D. τὼ ἀνέρε καὶ ἄνδρε
τοῖν ἀνέροιν καὶ ἀνδροῖν.
P. οἱ ἀνέρες καὶ ἄνδρες
τῶν ἀνέρων καὶ ἀνδρῶν
τοῖς ἀνδράσι καὶ ἄνδρεσσι
τοὺς ἀνέρας καὶ ἄνδρας
ὦ ἀνέρες καὶ ἄνδρες.

Υρ υρος facit, ut

S. ὁ μάρτυρ
τοῦ μάρτυρος
τῷ μάρτυρι
τὸν μάρτυρα
ὦ μάρτυρ.
Dicitur autem et ὁ μάρτυς μάρτυος [39]).
D. τὼ μάρτυρε
τοῖν μαρτύροιν.
P. οἱ μάρτυρες
τῶν μαρτύρων
τοῖς μάρτυρσι
τοὺς μάρτυρας
ὦ μάρτυρες.

In ωρ primitiva genitivos faciunt per ωρος, ut φώρ φωρός.

S. ὁ ἰχώρ
τοῦ ἰχῶρος
τῷ ἰχῶρι
τὸν ἰχῶρα
ὦ ἰχώρ. Vocativus retinet syllabam genitivi.
D. τὼ ἰχῶρε
τοῖν ἰχώροιν.

---

39) μάρτυος] Ed. 1528. mendo typogr.: μάρτυρος.

P. οἱ ἰχῶρες
τῶν ἰχώρων
τοῖς ἰχῶρσι [40])
τοὺς ἰχῶρας
ὦ ἰχῶρες.

Derivata, adeoque verbalia τωρ finientia, per ορος faciunt genitivos, ut πολυΐστωρ πολυΐστορος. Adde his propria, Ἕκτωρ Ἕκτορος, Μέντωρ Μέντορος, Νέστωρ Νέστορος, quod a verbis derivata sint [41]).

Sing. ὁ ῥήτωρ
τοῦ ῥήτορος
τῷ ῥήτορι
τὸν ῥήτορα
ὦ ῥῆτορ.
Dual. τὼ ῥήτορε
τοῖν ῥητόροιν.
Plur. οἱ ῥήτορες
τῶν ῥητόρων
τοῖς ῥήτορσι
τοὺς ῥήτορας
ὦ ῥήτορες.

In ειρ per ειρος genitivos faciunt, ut χείρ χειρός.

Sing. ἡ χείρ
τῆς χειρός
τῇ χειρί
τὴν χεῖρα
ὦ χείρ.
Dual. τὼ χεῖρε mutato genere, non τα χεῖρε
ταῖν χειροῖν.
Plur. αἱ χεῖρες
τῶν χειρῶν
ταῖς χερσί
τὰς χεῖρας
ὦ χεῖρες.

Et diphthongo incisa, poetice:

Sing. ἡ χείρ
τῆς χερός
τῇ χερί
τὴν χέρα.
Dual. τὰ χέρε
ταῖν χεροῖν.
Plur. αἱ χέρες
τῶν χερῶν
ταῖς χερσί
τὰς χέρας.

40) ἰχῶρσι] sic Editt. 1522., 1542. sqq.; Editt. 1538., 1541. ἰχώρσι.

41) sint] sic Editt. 1522., 1541. sqq.; Ed. 1538. sunt.

In Σ.

Litera ς mutabilis est, ut et apud Latinos. Neque enim in declinando manet, perinde atque ν aut ρ; sed in τ aut δ fere mutatur. Nonnunquam abiecta nulla alia consonante mutatur [42]), ut χάρις χάριτος, Παλλάς Παλλάδος, ἐριννύς ἐριννύος; cum nominibus ν aut ρ desinentibus, fere tantum ος adponatur, ν aut ρ manente, ut παιάν παιᾶνος, Νέστωρ Νέστορος.

ΑΣ.

In ας masculina propria sunt, ut Ἄτλας. Foeminina, quae ultimas acuunt, ut λαμπάς. Neutra, quorum frequentissimus usus est, ut κέρας. Masculina et foeminina simpliciter declinantur, neutra etiam contrahuntur, ut κέρας κέρατος, et elisa τ, κέραος et κέρως. De quibus infra in declinatione quinta contractorum.

Masculina propria genitivum per αντος faciunt, ut Ἄτλας Ἄτλαντος.

Paradigma.

S. ὁ Αἴας
τοῦ Αἴαντος
τῷ Αἴαντι
τὸν Αἴαντα
ὦ Αἶαν.
D. τὼ Αἴαντε
τοῖν Αἰάντοιν.
P. οἱ Αἴαντες
τῶν Αἰάντων
τοῖς Αἴασι
τοὺς Αἴαντας
ὦ Αἴαντες.

Sic πᾶς παντός. Et participia indefinita, ut τύψας τύψαντος [43]).

In ς desinentia tantum ι apponunt nominativo, factura dativum.

Foeminina in άς per άδος faciunt genitivum, ut Παλλάς Παλλάδος.

S. ἡ λαμπάς
τῆς λαμπάδος
τῇ λαμπάδι
τὴν λαμπάδα
ὦ λαμπάς.
D. τὰ λαμπάδε
ταῖν λαμπάδοιν.

Sic φυγάς φυγάδος.

42) abiecta nulla alia consonante mutatur] sic Editt. 1542. sqq.; Editt. 1522 — 1541. abiectam nulla alia consonante mutamus.

43) Et part. — τύψαντος.] sic Editt. 1542. sqq.; in Editt. 1522 — 1541. haec desunt.

P. αἱ λαμπάδες
τῶν λαμπάδων
ταῖς λαμπάσι
τὰς λαμπάδας
ὦ λαμπάδες.

Duo adiectiva *μέλας* et *τάλας* faciunt genitivos *μέλανος*, *τάλανος*.

Ες.

In *ες* huius formae non sunt, nisi contracta primae declinationis, de quibus suo loco.

Ης.

In *ης* substantiva masculina, item foeminina regulariter per *τος* faciunt genitivos, ut *ὁ λάχης λάχητος*[44]), Laches Lachetis.

Sing. ἡ φιλότης
τῆς φιλότητος
τῇ φιλότητι
τὴν φιλότητα
ὦ φιλότης.
Dual. τὰ φιλοτῆτε
ταῖν φιλοτήτοιν.
Plur. αἱ φιλότητες
τῶν φιλοτήτων
ταῖς φιλότησι
τὰς φιλότητας
ὦ φιλότητες.

Adiectiva et composita fere ad primam contractorum declinationem pertinent, ut *ἀληθής*, *εος*, *Δημοσθένης*, *εος*[45]).

Ις.

Nulla terminatio toties variat quoties *ις*. Communiter autem tam masculina quam foeminina per *δος* genitivos faciunt.

In *ις* propria regulariter quidem per *δος* declinant, Ionice autem per *ος* purum, ut[46])

S.	ὁ Πάρις	ὁ Πάρις[47])
	τοῦ Πάριδος	τοῦ Πάριος
	τῷ Πάριδι	τῷ Πάριϊ καὶ Πάρι
	τὸν Πάριδα	τὸν Πάριν
	ὦ Πάρι	ὦ Πάρι.
D.	τὼ Πάριδε	τὼ Πάριε
	τοῖν Παρίδοιν	τοῖν Παρίοιν.
P.	οἱ Πάριδες	οἱ Πάριες
	τῶν Παρίδων	τῶν Παρίων
	τοῖς Πάρισι	τοῖς Πάρισι
	τοὺς Πάριδας	τοὺς Πάριας.
	ὦ Πάριδες.	Sic *μάντις* etc.

Eodem modo et foeminina in *ις*, acutitona, aut alias penultimam natura longam habentia, declinantur, ut *Πριαμίς*, *ίδος*; *θεραπαινίς*, *ίδος*; *μῆνις*, *ιδος*. Caetera in *ις*, verbalia et appellativa, penultimam natura longam non habentia, per *ϊος* declinantur, et ad declinationem secundam contractorum pertinent, ut *ὄφις*, *ιος*; *μάντις*, *ιος* etc.[48]).

Nota *ὄϊς οἶς*, *ὄϊος οἰός*; *φθόϊς φθοῖς*, *φθόϊος* et *φθοιός*.

S. ἡ χάρις
τῆς χάριτος
τῇ χάριτι
τὴν χάριτα καὶ χάριν
ὦ χάρις.
D. τὰ χάριτε
ταῖν χαρίτοιν.
P. αἱ χάριτες
τῶν χαρίτων
ταῖς χάρισι
τὰς χάριτας
ὦ χάριτες.

Poetae saepe dativos augent epenthesi, ut *χαρίτεσσι*.

Hic observandum est varie declinatum *Θέμις*.

Sing. ἡ Θέμις.

τῆς Θέμιδος communiter, *Θέμιτος* Dorice, et poetice *Θέμιστος*, *ς* apposita, ut Homer. Odyss. *β*.[49]): *λίσσομαι ἠμὲν Ζηνὸς Ὀλυμπίου ἠδὲ Θέμιστος*. Observabis item *ὄρνις ὄρνιθος* etc.[50]).

Υς.

In *υς* substantiva genitivos per *υος* faciunt, ut

S. ὁ βότρυς Sic *ἐριννύς*.
τοῦ βότρυος
τῷ βότρυϊ
τὸν βότρυν et poetice *βότρυα*
ὦ βότρυ.

---

44) *λάχητος*] Ed. 1538. male: *λάχιτος*.

45) Adiectiva — *εος*.] haec in Editt. 1542. sqq. leguntur; in Editt. 1522—1541. desunt.

46) In *ις* — ut] sic Editt. 1542. sqq.; Editt. 1522 — 1541. horum loco exhibent: *τὶς τινός* supra in articulis declinavimus.

47) Hae declinationis formae in Editt. 1522—1541. inscriptae sunt: Et variata masculinorum talium declinatione.

48) Eodem modo — etc.] sic Ed. 1542.; in Editt. 1522—1541. haec h. l. desunt.

49) Hom. Od. II, 68.

50) In Ed. 1522. h. l. addita sunt: „In plurali Attice *ὄρνεις*, ut Athenaeus docet lib. IX."; in Editt. 1538. et 1541. vero haecce: „Verbalia, ut *τάξις τάξιος*, et pleraque alia, quae facilius observatione et usu linguae, quam regula comprehenderis, ad declinationem secundam contractam pertinent, ut *ὄφις ὄφιος*."

D. τὼ βότρυε
τοῖν βοτρύοιν.
P. οἱ βότρυες καὶ βότρυς
τῶν βοτρύων
τοῖς βότρυσι
τοὺς βότρυας καὶ βότρυς
ὦ βότρυες καὶ βότρυς.

Excipe χλαμύς χλαμύδος, κροκύς κροκύδος.

In υς adiectiva, genitivos formant per εος, ut

S. ὁ ἡδύς
τοῦ ἡδέος
τῷ ἡδέϊ, et contractim ἡδεῖ
τὸν ἡδέα, ἡδύν
ὦ ἡδύ.
D. τὼ ἡδέε, ἡδῆ raro
τοῖν ἡδέοιν.
P. οἱ ἡδέες, et ἡδεῖς
τῶν ἡδέων
τοῖς ἡδέσι
τοὺς ἡδέας, et ἡδεῖς
ὦ ἡδέες, et ἡδεῖς.

In hunc modum flecte et neutra, ut ἡδύ, γλυκύ. Foeminina enim huius formae ut ἡδεῖα, γλυκεῖα ad secundam declinationem simplicium pertinent.

Ος.

In ος non finiunt huius declinationis nomina, nisi neutra participia praeterita, ut τετυπός τετυπότος, et quae in prima contractorum declinatione recensebuntur, ut μέλος, χάος.

Ως.

Nominativi ως finientes, regulariter formant genitivos per ωτος, ut φῶς φωτός.

Propria ut Μίνως, et quae longam penultimam habent masculina, faciunt genitivos per ωος, ut ἥρως, ἥρωος. Sic et monosyllaba, quae δ, τ vel ϑ ante ω habent, ut Τρώς Τρωός, δμώς δμωός [51]).

Paradigma [52]).

S. ὁ γέλως
τοῦ γέλωτος
τῷ γέλωτι
τὸν γέλωτα
ὦ γέλως.
D. τὼ γέλωτε
τοῖν γελώτοιν.
P. οἱ γέλωτες
τῶν γελώτων
τοῖς γέλωσι
τοὺς γέλωτας
ὦ γέλωτες.

In ΑΙΣ.

In αίς per τος genitivos faciunt, ut δαίς δαιτός. Et Neutrum σταίς σταιτός.

S. ἡ δαίς
τῆς δαιτός
τῇ δαιτί
τὴν δαῖτα
ὦ δαίς.
D. τὰ δαῖτε
ταῖν δαιτοῖν.
P. αἱ δαῖτες
τῶν δαιτῶν
ταῖς δαισί
τὰς δαῖτας
ὦ δαῖτες.

ΕΙΣ.

In εις passim genitivos per εντος faciunt, ut λειριόεις λειριόεντος. Deme κλείς κλειδός, ἀντήρεις ἀντήρειδος.

S. ὁ χαρίεις
τοῦ χαρίεντος
τῷ χαρίεντι
τὸν χαρίεντα
ὦ χαρίεν, χαρίει, χαρίεις.
D. τὼ χαρίεντε
τοῖν χαριέντοιν.
P. οἱ χαρίεντες
τῶν χαριέντων
τοῖς χαρίεισι, χαρίεσι
τοὺς χαρίεντας
ὦ χαρίεντες [53]).

In hunc modum et neutra horum adiectivorum flectuntur, ut χάριεν χαρίεντος χαρίεντι Et participia passiva, ut τυφθείς τυφθέντος [54]).

Observabis in οεις nomina contrahi, ut

Σιμόεις Σιμοῦς
Σιμόεντος Σιμοῦντος
Σιμόεντι Σιμοῦντι.

---

51) quae longam — δμωός.] sic Editt. 1542. sqq.; Editt. 1522 — 1541.: alia quaedam, ut ἥρως faciunt genitivos per ωος, ut ἥρως ἥρωος, τρώς τρωός, δμώς δμωός.

52) Haec inscriptio in Editt. 1522 — 1541. deest.

53) Hic vocativus in Editt. 1522 — 1541. omiss.

54) Et participia — τυφθ.] haec in Editt. 1522 — 1541. desunt.

S.	ὁ νόος et contractim	νοῦς
	τοῦ νόου	νοῦ
	τῷ νόῳ	νῷ
	τὸν νόον	νοῦν
	ὦ νόε	νοῦ.
D.	τὼ νόω	νώ
	τοῖν νόοιν	νοῖν.
P.	οἱ νόοι	νοῖ
	τῶν νόων	νῶν
	τοῖς νόοις	νοῖς
	τοὺς νόους	νοῦς
	ὦ νόοι	νοῖ.

Hic observabis et ea, quae per contractionem ex *οεις* in *ους* mutantur, ut *πλακόεις*] *πλακοῦς*, *πλακόεντος πλακοῦντος* etc. [58]).

ΛΣ.

S. ὁ ἅλς
τοῦ ἁλός
τῷ ἁλί
τὸν ἅλα
ὦ ἅλς.
D. τὼ ἅλε
τοῖν ἅλοιν.
P. οἱ ἅλες
τῶν ἅλων
τοῖς ἁλσί
τοὺς ἅλας
ὦ ἅλες.

ΡΣ.

S. ὁ μάκαρς
τοῦ μάκαρτος
τῷ μάκαρτι
τὸν μάκαρτα
ὦ μάκαρς etc.

Alias et *μάκαρ τοῦ μάκαρος* et *ὁ μακάριος τοῦ μακαρίου* effertur.

ΝΣ.

S. ὁ Τίρυνς
τοῦ Τίρυνθος
τῷ Τίρυνθι
τὸν Τίρυνθα
ὦ Τίρυνς.

Ψ.

In *ψ* finientia certa regula comprehendi nequeunt, alia enim [59]) per *βος*, alia per *πος*, sed rara, alia per *φος*, sed rarissima efferuntur, ut

S. ὁ Ἄραψ
τοῦ Ἄραβος
τῷ Ἄραβι
τὸν Ἄραβα
ὦ Ἄραψ.
D. τὼ Ἄραβε
τοῖν Ἀράβοιν.
P. οἱ Ἄραβες
τῶν Ἀράβων
τοῖς Ἄραψι
τοὺς Ἄραβας
ὦ Ἄραβες. Sic,
S. ὁ κύκλωψ τοῦ κύκλωπος
ὁ κίνυψ τοῦ κίνυφος etc.

Omnium declinabilium vocum paradigmata iuxta literarum ordinem praescripsimus. Tuum erit, studiose lector, ad ea exigere, si quod nomen inciderit flectendum. Iam et nostro exemplo te velim quam plurimum vocum accumulare, quibus casuum varietates ac discrimina queant exerceri.

Observabis autem in hac declinatione a genitivo *ος* fieri nominativum declinationis tertiae, ut

ὁ ἄβαξ, τοῦ ἄβακος. Hinc
ὁ ἄβακος
τοῦ ἀβάκου
τῷ ἀβάκῳ etc.

Item ab accusativo *α*, nomen declinationis primae apud Latinos, ut *τὸν κρατῆρα*. Hinc haec cratera, huius craterae, huic craterae.

At observabis in hac declinatione dativum pluralem [60]).

Regula prima.

Vocali desinentia, nominativo *σι* apponunt, ut *γράμμα* [61]), *γράμμασι*.

Secunda.

Ν desinentia, pro *ν*, *σι* nominativo apponunt, ut *τιτάν* [61]), *τιτᾶσι*.

Tertia.

Ρ desinentia fere tantum apponunt nominativo *σι*, ut *μάκαρ* [61]), *μάκαρσι*. Quae excipiuntur, vide supra.

---

58) *πλακόεντος πλακοῦντος* etc.] sic Editt. 1542. sqq.; Editt. 1522—1541.: *πλακοῦντος*, sicut et *πλακόεντος*.

59) alia enim] sic Editt. 1542. sqq.; Editt. 1522 — 1541. alias.

60) At — pluralem.] sic Ed. 1542.; Editt. 1522 — 1541.: Dativum pluralem in hac declinatione observabis.

61) *γράμμα . . . τιτάν . . . μάκαρ . . . αἶας . . . ἄβαξ*] in Editt. 1522—1541. desunt.

Per contractionem autem sic [67]):

S. ὁ Ἡρακλῆς
τοῦ Ἡρακλέος, Ἡρακλοῦς
τῷ Ἡρακλέϊ, Ἡρακλεῖ
τὸν Ἡρακλέα, et Ἡρακλῆ, et Ἡρακλῆν
ὦ Ἥρακλες, et Ἡρακλῆς.
D. τὼ Ἡρακλέε, Ἡρακλῆ
τοῖν Ἡρακλέοιν, Ἡρακλοῖν.
P. οἱ Ἡρακλέες, Ἡρακλεῖς
τῶν Ἡρακλέων, Ἡρακλῶν
τοῖς Ἡρακλέσι
τοὺς Ἡρακλέας, Ἡρακλῆς.
Vocativus similis est nominativo.

Secunda Contractorum Declinatio.

Huius terminationes sunt [68])

ΙΣ Masculinorum, Foemininorum ac Communium, ut *ἡ πόλις.*

Ι Neutrorum, ut *τὸ σίνηπι.*

S. ἡ πόλις
τῆς πόλιος communiter, πόλεως Attice, πόλεος Ionice
τῇ πόλιϊ, πόλι, πόλεϊ, πόλει
τὴν πόλιν
ὦ πόλι.

Nolebam adiicere schemata *πόληος, πόληϊ, πόληα*, ne quid *ἀπροσδιόνυσον*. Haec est declinatio, quam operose Latini tractamus in flectendis Graecorum verbalibus in *ις*, quae in hunc ordinem conferto.

Dualiter.

τὰ πόλιε, πόλεε, πόλη. Dixerunt veteres etiam *τὼ πόλιε*, mutato genere, sicut *τὼ ὁδώ.*

ταῖν πολίοιν καὶ πολέοιν πόλεφν.

Pluraliter.

αἱ πόλιες, πόλις, πόλεες, πόλεις
τῶν πολίων, πολέων, πόλεων
ταῖς πόλισι καὶ πόλεσι
τὰς πόλιας, πόλις, πόλεας, πόλεις
ὦ πόλιες, πόλις, πόλεες, πόλεις.

Sic Singulariter.

ἡ πρᾶξις
τῆς πράξιος, εως, εος
τῇ πράξιϊ καὶ πράξι etc. ut supra.

67) autem sic] Editt. 1522—1541.: sic flectes.

68) Huius term. sunt] haec in Editt. 1522—1541. desunt.

Tertia Contractorum Declinatio.

Huius terminatio est [69])

Ευς Masculinorum tantum, ut *Ὀρφεύς.*

S. ὁ Ἀχιλλεύς
τοῦ Ἀχιλλέος, Ἀχιλλῆος Ionice, Ἀχιλλέως Attice
τῷ Ἀχιλλέϊ, λεῖ, λῆϊ
τὸν Ἀχιλλέα, Ἀχιλλῆα
ὦ Ἀχιλλεῦ.
D. τὼ Ἀχιλλέε καὶ λῆε
τοῖν Ἀχιλλέοιν καὶ λήοιν.
P. οἱ Ἀχιλλέες, Ἀχιλλεῖς, λῆες
τῶν Ἀχιλλέων, Ἀχιλλήων
τοῖς Ἀχιλλεῦσι
τοὺς Ἀχιλλέας, Ἀχιλλεῖς, λῆας
ὦ Ἀχιλλέες, λεῖς, λῆες.

Ne mirare Atticum genitivum penacui, etiam si *πόλεως* et *Μενέλεως* supra videris. Nam qui in recti fine tonus est, ea syllaba in obliquis non excedit, ut in tonis notatum est. Sic *ἀληθής ἀληθέος*, et hic *Ἀχιλλεύς, Ἀχιλλέος, λέως* [70]).

Quo sum usus paradigmate, ut admoneam Latinos duplicis declinationis quorundam nominum, quae crebra poëtae nostri usurpant. Passim hodie declinamus: hic Ulysses, sis, si, hic Achilles, lis, li. Veteres vero et hic Ulysseus, huius Ulyssei, Ulysseo, Ulyssea declinarunt. Sic Achilleus, Achillei, Achilleo, Achillea, ut Orpheus, Orphei, Orpheo, Orphea, atque ex hac declinatione secunda Latina sunt genitivi apud Virgilium [71]): Exuvias indutus Achilleï, contractim pro Achilleï, et apud Ovidium [72]): Iniuria Theseï, pro Theseï genitivus est. Apud Horatium [73]) Ulysseï [74]) divisim leges. Item apud Lucanum [75]) Achillea accusativum reperies. Quos casus in secundam Latinorum declinationem congere. Haec saepe Priscianus, sed ubique corruptissime. Tantum scilicet indoctorum impudentia potuit, ut optimus autor nusquam si ἀῤῥάβδωτος, vide librum eius sextum. Caete

69) Huius term. est] haec in Editt. 1522—1541. desunt.

70) Ἀχιλλέος, λέως.] sic Editt. 1522—1541.; Editt. 1542. s... έος.

71) Virg. Aen. II, 275.

72) Ovid. Fast. VI, 737.

73) Horat. Epod. 16, 60. 17, 16.

74) Ulyssei] Ed. 1538. Ulyssei.

75) Lucanum] sic Editt. 1512. sqq.; Editt. 1522— eundem. [Reperitur Achillea in Lucani Pharsal. X.

A centum composita flectuntur, ut *διακόσιοι, τριακόσιοι, χίλιοι, διςχίλιοι*[83], *τριςχίλιοι, μύριοι*[84]).

'ΕΤΕΡΟΚΛΙΤΑ.

Νοῦς, γραῦς, ναῦς, βοῦς etc. reperies in terminationibus quintae declinationis.

Poëticas figuras, ut *κρῖ* pro *κρῖθον*, ut apud Homerum[85]), *κρῖ λευκόν*. Item *λίπα* pro *λιπαρῷ*, ut *λιπ' ἐλαίῳ*, tuae diligentiae erit Lector observare[86]).

Triplex Declinatio
τοῦ υἱός.

S.	*ὁ υἱϊς*	
	τοῦ υἱϊος	*υἷος*
	τῷ υἱϊι	*υἷϊ*
	τὸν υἱϊα	*υἷα*
	ὦ υἷις.	
D.	*τὼ υἱϊε*	*υἷε*
	τοῖν υἱΐοιν	*υἷοιν.*
P.	*οἱ υἱϊες*	*υἷες*
	τῶν υἱΐων	*υἷων*
	τοῖς υἱϊσι	*καὶ υἵασι*
	τοὺς υἱΐας	*υἷας*
	ὦ υἱϊες	*υἷες.*

Alias sic

S.	*ὁ υἱεύς*	
	τοῦ υἱέος	
	τῷ υἱέϊ	*υἱεῖ*
	τὸν υἱέα	
	ὦ υἱεύς.	
D.	*τὼ υἱέε*	*υἱῆ*
	τοῖν υἱέοιν	*υἱοῖν.*
P.	*οἱ υἱέες*	*υἱεῖς*
	τῶν υἱέων	*υἱῶν*
	τοῖς υἱέσι	
	τοὺς υἱέας	*υἱεῖς*
	ὦ υἱέες	*υἱεῖς.*

Alias in tertia simplicium.

S.	*ὁ υἱός*
	τοῦ υἱοῦ
	τῷ υἱῷ
	τὸν υἱόν
	ὦ υἱέ, et caetera.

Τέλος τῆς ὀνομάτων κλίσεως.

Hactenus de nomine. Libet obiter exercendorum puerorum gratia et exempla adiicere, quibus regulae illustrentur. Carmen Hesiodi e genealogiis Deorum ad hanc rem delegi[87]).

Ex Hesiodi Theogonia[88])
De Musis.

(*Textum graecum h. l. in Editt.* 1518., 1538—1542. *et in Camerarii Editt. adscriptum, qui Theogoniae vss.* 36—44. 52—55. 60. 61. 64—67. 76—79. *Ed. Goettling. continet, omisi.*)

Scholia.

Plutarchus in libro de audiendis poëtis inquit, *τὸ τῶν ποιητῶν μυθῶδες οὐκ ἀφιλόσοφον εἶναι.* Id cum aliis pluribus, tum eo maxime commento[89]), est cernere, quo Musae adumbrantur. Cuius et hoc volebam loco pueros admonitos, ne frigide lecturi poëmata nugas modo leviculas agi putent: id quod Sophistae quidam, *οἱ κένταυροι*, temere persuasum habent. Sed verum est, quod Graecus ait, *οὐ νοῦς ἐνὶ κενταύροισιν.* Itaque carmen Hesiodi Latine sum interpretatus paulo rudius, alioqui Graeco etiam interpolato. *τοῖς γὰρ νέοις ἅμιλλαν*[90]) *κατασκευάζω.* Scholiis explico, quae et mythologia et grammatica ratio deposcit, utrumque in Thersite ac Chely facturus sum uberius.

36 Iam vero a Musis ordiamur, quae Iovi patri canentes
Delectant magnam mentem intra Olympum,
Dicentes quae sunt, quae erunt, quaeque ante fuerunt,
Voce concinna. Ex earum vero ore fluit carmen

83) *διςχίλιοι*] sic scripsi; Editt. 1522—1557. *δυσχίλιοι.*

84) *δέκα, — μύριοι.*] sic Editt. 1542. sqq.; Editt. 1522—1541.: *δέκα.* Reliqua si voles adiungito. A centum composita flectuntur, ut *διακόσιοι* ducenti etc. De Numero Graecanico. *Δέκα εἴκοσι, τριάκοντα — ἑκατόν διακόσιοι — μύριοι.*

85) Hom. Il. V, 196. et al. *κρῖ λευκόν*, Il. XIV, 171. *λίπ' ἐλαίῳ.*

86) observare.] in Editt. 1522—1541. deest.

87) Hactenus — delegi.] haec, et subsequens textus gr. cum scholiis, interpretatione et examine desunt in Ed. 1522., quippe in qua pars De Verbo inscripta illas voces *Τέλος τῆς ὀνομ. κλίσ.* proxime sequitur.

88) Huius loci interpretatio atque enarratio iis, quae in huius Corp. Vol. XVIII. sub Nrr. LII. et LIII. ex Hesiodi Operibus exhibentur, addendae sunt.

89) commento] Ed. 1538. cognomento.

90) *ἅμιλλαν*] sic Editt. 1542. sqq.; Editt. 1518., 1538., 1541. *ὤμιλλαν.*

Varia.

Ab ὑμνῶ praesens participium est

ὁ ὑμνῶν	ὑμνοῦντος	quintae declin. simpl.
ἡ ὑμνοῦσα	ὑμνούσης	secundae simplic.
τὸ ὑμνοῦν	ὑμνοῦντος	quintae simplic.

Infra formationem disces, hic te admoneo generis ac declinationis, quae cum nominibus participia communia habent. Ergo ab ὑμνοῦσα foemin. singul. est ὑμνοῦσαι pluralis nominativus, et pro ὑμνοῦσα ὑμνεῦσα Doricum est. Exempla in promptu sunt Theocritum legenti. Is in paedicis (cuius carminis est hoc initium Οἶνος, ὦ φίλε παῖ, λέγεται, καὶ ἀλάθεα, id est, in vino veritas) sic inquit: τὸν πρᾶτον δὲ φιλεῦντα τρίταιον ἔθηκας, pro φιλοῦντα. Caeterum hymnus proprie Deorum laus est.

Τέρπουσι delectant, activum plurale praesens, ut τύπτουσι acuit antepenultimam ex regula: In polysyllaba ultima brevi etc. acutus est in antepenultima, vide supra.

Μέγαν ἑτερόκλιτον est. ὁ μέγας, τοῦ μεγάλου a μεγάλος, τῷ μεγάλῳ, τὸν μέγαν, ὦ μέγα. Reliquos casus a μεγάλος forma. Sic et totum foemininum ἡ μεγάλη, τῆς μεγάλης. In neutro sic: τὸ μέγα, τοῦ μεγάλου, τῷ μεγάλῳ, τὸ μέγα. Plurale a μεγάλον pete. μέγας, μείζων, μέγιστος supra comparavimus.

Νόον a νόος, νοῦς. Quid a φρὴν, θυμὸς, λόγος differat, philosophi viderint. Tu interim mythologiam capta. Musae magnam mentem Iovis delectant. Musis, hoc est, veri scientia ad deos transferimur, Diis similes reddimur, id quod pluribus in Theage Plato disserit.

ἐντός intra, adverbium genitivo construitur.

Ὀλύμπου coelum, Olympum dicimus ὅλως λαμπρόν, ut est autor Theon, Arati interpres, nobilis grammaticus.

(Vs. 38.) Εἰρεῦσαι participium praesens ab εἴρω, ὁ εἴρων, τοῦ εἴροντος quintae declinationis. ἡ εἴρουσα, τῆς εἰρούσης, secundae declinat. τὸ εἶρον, τοῦ εἴροντος, quintae declinat. Et ab antiquo verbo εἰρέω fit εἰρῶν, εἰροῦσα, εἰροῦν. Ab εἰροῦσα, εἰρεῦσα [96]) Dorice. Ab εἴρω est εἴρων dissimulator, hinc εἰρωνεύειν dissimulare, Socraticum, et εἰρωνεία ironia, dissimulatio. Contra ἀλάζων simulator, ostentator vanus, qui Salacon in proverbii speciem dicitur, et σαλακωνῖσαι, vanum ostentatorem agere.

τά τ' ἐόντα, τά articulus neutri generis, τε coniunctio que, ἐόντα pro ὄντα ab εἰμί, ὤν, οὖσα, ὄν, existens. Prorsum haec foecunda mythos est, Musae, quae sunt, quae fuerunt, et quae ventura trahuntur, Iovi canunt, hoc est, Musae omnium rerum cognitionem complexae sunt, ut Platonici dicunt, φιλοσοφίαν εἶναι τῶν θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων γνῶσιν.

ἐσσόμενος, η, ον futurum.

πρό ante, adverbialiter. Sed haec alias.

τε que. ἐόντα, ὄντα.

(Vs. 39.) φωνῇ, voce, sextus casus est, a φωνή nominativo, qui finem acuit praeter regulam. Etsi enim verbale facias a φωνέω, tamen quae secundum eum modum formantur, scilicet a posterioribus futuris, communes regulas accentuum sequuntur, ut a τυπῶ, τύπος, τόκος, νόμος, σφενδόνη a σφενδονέω. Obiter in mentem venit historiae Gygis, quem e Platone M. Cicero in tertium Officiorum transtulit. Isthic legitur: cum palam eius annuli ad palmam converteret. Latina vox pala infrequens est, qua Cicero σφενδόνην, quod apud Platonem nomen est pro massa, qua annuli gemma clauditur, reddidit. Caeterum et pala ventilabrum significat, et palacae auri, id est, massae leguntur; quamquam palathae dici malim, quippe originis Graecae, unde et palatia, et alia quaedam nomina Iuriscons. trahunt. Apud Platonem est: καὶ αὐτῷ οὕτω συμβαίνειν, στρέφοντι μὲν εἴσω τὴν σφενδόνην, ἀδήλῳ γίγνεσθαι· ἔξω δὲ δήλῳ. Declina φωνή ut μοῦσα, vide characterem supra.

ὁμηρεῦσαι participium, concinentes, ab ὁμηρῶ, ὁ ὁμηρῶν. ἡ ὁμηροῦσα et ὁμηρεῦσα [97]), ut supra. τὸ ὁμηροῦν. Qua significatione verbum ὁμηρῶ factum existimo, ab ὁμῶς καὶ ἔρω [98]).

(Vss. 39 sq.) Τῶν δ' ἀκάματον ῥέει αὐδὴ ἐκ στομάτων ἡδεῖα. Construe sic: ἡδεῖα αὐδὴ ῥέει ἀκάματον ἐκ στομάτων τῶνδε. Suave carmen fluit indefesse ore illarum. Dii boni, quam venuste dictum est fluere carmen, et indefesse. Sola enim ea ingenii humani functio opti-

96) εἰρεῦσα] in Editt. 1538., 1541. additur: ut ὑμνεῦσα.

97) et ὁμηρεῦσα] sic Editt. 1518., 1538., 1541.; in Editt. 1542. sqq. desunt.

98) ἔρω] sic Editt. 1518., 1542. sqq.; Editt. 1538., 1541. ἔρως.

ma est, ad quam suapte natura ducitur. Suave igitur Musarum carmen est, quoniam fluit, hoc est, sua ipsius sponte sequitur. Homerus poeta Nestorem insignem oratorem descripturus, inquit, [Il. I, 249.] τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή. Cuius ab ore fluit vox, melle liquenti dulcior. Tantum refert, quod acturus sis, non repugnante Minerva, ut cum Horatio loquar, obeas. Tum vero indefesse. Nam quid omnium quod et minus molestum sit, et contendamus ardentius, quam id cuius insevit nobis amorem natura.

ἡδύς, ἡδίων, ἥδιστος. Sic γλυκύς, γλυκίων, γλύκιστος. Declinatio in Heteroclitis, Motio in capite nominis patet.

Ἄδω cano, αὐδή carmen, et prolatis syllabis ἀοιδή, e quo, reciso α, fit ᾠδή pro οἰδή. Hinc est compositorum prope nimia copia, κωμῳδία carmen ioci convivalis, τραγῳδία carmen tragicum etc. Declina αὐδή sicut μοῦσα.

Ῥέω, verbum, fluo.

Ἀκάματον, adiectivum adverbii vicem fungens, non laboriose, indefesse, ab α privandi nota, et κάμνω laboro, quomodo a κάματον formatum sit, infra de verbalibus leges. Homerus ἀκάματον πῦρ pro vehementi igne dixit ac supra modum effervescenti. Sunt et aliae quaedam particulae, quibus quod citra laborem fit, describimus, ut ἀνιδρωτί, citra sudorem.

Ἐκ στομάτων. τὸ στόμα, στόματος, Neutrum quintae declinationis simplicium.

τῶνδε demonstrativi pronominis significantia est, quippe compositus articulus praepositivus, ὅδε, ἥδε, τόδε.

(Vs. 40.) Γελᾷ δέ τε δώματα templa, δῶμα, δώματος exhilarantur, γελᾷ praesens est neutri verbi γελάω, rideo, numeri singularis. Solent enim Graeci, Ammonio autore, neutris pluribus dare singularia apposita.

(Vs. 41.) Ζηνός a Ζεύς, ut supra.

ἐριγδούποιο tonantis, ab ἐρι augendi particula componitur, et δοῦπος sonitus. Nam fulminum autor Iupiter est. ἐρίδουπος, γ interponitur augendi temporis gratia. ὁ ἐρίγδουπος, τοῦ ἐριγδούπου καὶ ἐριγδούποιο Ionice, quo genitivo hic Hesiodus utitur. Hic observabis particulas sola compositione usurpatas, ἐρι, ζα et similes ἐριθάλλης admodum florens, ζάθεος divinus etc.

θεᾶν, a θεά, pro θεῶν, genitivus pluralis est, vide μοῦσα.

ὀπί acuit ultimam, est enim obliquus monosyllabi acuti ὄψ, vox. Declina ἡ ὄψ, τῆς ὀπός, τῇ ὀπί, τὴν ὄπα accusativus penacuitur. Nam e regula excipiuntur accusativi omnes et nominativi duales et plurales, ut χείρ, χειρός, χειρί, χεῖρα. sic de similibus, ὦ ὄψ, τὰ ὄπε, ταῖν ὀποῖν, reliqua praestat analogia.

λειριοέσσῃ adiectivum foemininum movetur ὁ λειριόεις florens, τοῦ λειριόεντος quintae declinat. simpl. ἡ λειριόεσσα, τῆς λειριοέσσης secundae. τὸ λειριόεν, τοῦ λειριόεντος quintae.

Ergo ὀπὶ λειριοέσσῃ σκιδναμένῃ, voce florenti fracta, dativi sunt vel sexti casus, λειριόεις denominativum copiam significare videtur, aut similitudinem, floridus, a λείριον, quo nomine proprie Narcissi florem significari aiunt.

(Vs. 42.) σκιδναμένῃ, dispersa. Dativus est. Movetur σκιδνάμενος, νη, νον. Nota est declin. a verbo σκίδναμαι spargor, ut infra.

ἠχεῖ sonat, ab ἠχῶ, tertia persona praesentis; hinc ἠχώ, echo, derivatum est.

Κάρη, frequentius est κάρα, caput; promiscue declinatur, ἡ κάρα, τῆς κάρας, et τὸ κάρα, τοῦ κάρατος a κάρανον, et τὸ κάρη, τοῦ καρήατος, et ἡ κάρη, τῆς κάρης. Callimachus: Ἄρτεμι σήν τε καρὴν ὤμοσα, σόν τε βίον.

Νιφόεντος a νιφόεις, move sicut λειριόεις, nivalem significat. Sic Olympum cognominat, sive quod nives demittat, sive quod e tenui ac nivium simili materia sit, ὅλως λαμπρός scilicet, quae interpretatio videbatur adiungenda, quod ambigua sit significatio τοῦ νιφόεντος, ut et reliquorum huius formae in εις.

(Vs. 43.) Αἵδ' ἄμβροτον ὄσσαν ἱεῖσαι. Hae immortale carmen edentes. Unae immortalitatem Musae pariunt hominibus ἐκ γὰρ μουσάων κλέος ἄμβροτον, ut Theocritus ait, ἀ privat, βροτός mortalis.

ἱείς, ἱεῖσα, ἱέν participium ab ἵημι, ut in verbis cernes.

(Vs. 44.) Θεῶν γένος αἰδοῖον, πρῶτον κλείουσιν ἀοιδῇ. Scande: θεῶν γένος in dactyli numerum redacto, θεῶν duas syllabas una complectere, ut apud Homerum [Il. I, 1.], μῆνιν ἄειδε θεὰ Πηληϊάδεω, pro Πηληϊάδω, perinde ac elisa vocali. Nam longa brevem concipit, et Hesiodus, ῥεῖα μὲν γὰρ βριάει, quasi legas ρει μεν,

Spondeus est. Sic apud Virgilium [Georg. IV, 34.]:

Seu lento fuerint alvearia vimine texta.

κλείουσιν canunt, a *κλείω* inclyte celebro.

πρῶτον adverbium, primum. *ἀοιδῇ*, dativus.

αἰδοῖον γένος, accusativi. *γένος* primae contractae declinationis neutrum substantivum in *ος*, ut *μέλος*, *χάος χάεος*.

θεῶν genitivus pluralis a *θεός*, quod a *θεάω* templor, seu *θέειν* currere derivant. Nam eo vetustissimi nomine coelum dixere, quod postea *οὐρανός* ab *ὁράω* tueor.

(Vs. 52.) *αἰγιόχοιο* genitivus Ionicus, pro *αἰγιόχου* tertiae declinationis, *αἰγίοχος* Iupiter cognominatus, *ἀπὸ τῆς αἰγὸς ὀχῆς*, ab alumna capra. Ea est, unde *κέρας ἀμαλθείας*, Copiae cornu Iovi sacratum est, vide Callimachi hymnos, Pausaniam in Arcadicis, et Mythologos alios.

(Vs. 53.) *Τάς* si vis proprie exponere, fac postpositivum articulum *ἅς*, adspiratione in *τ* translata.

ἐν Πιερίῃ, *ἐν* praepositio dativo construitur. Musae in Pieria genitae dicuntur, quod istic primum coeptae sint coli, conditis a Lino sacris, ut in Boeoticis Pausanias, et nos ecloga in Philonda lusimus: Orgia Pieridum qui spiras nupera Daphni, etc.

Κρονίδῃ dativus, patronimicum a *Κρόνος*. Ita Saturnum vocamus a *χρόνος* tempus, *Κρονίδης* Saturnius, primae declinationis simpl.

μιγεῖσα participium aoriston. Infra disces formationem. *ὁ μιγείς μιγέντος*, *ἡ μιγεῖσα μιγείσης*, *τὸ μιγέν μιγέντος*.

(Vs. 54.) *Μνημοσύνη* declinationis secundae simpl. Memoria artes peperit, eleganter hoc, quantum ad *μυθολογίαν* attinet, a Plutarcho in convivalibus quaestionibus agitur. Habemus et nos ad hanc rem suavissimos Laberii versiculos:

Sophiam me vocant Graii, vos sapientiam.
Usus me genuit[99]), mater peperit Memoria.

γουνοῖσιν seminibus. Quos ego vidi Hesiodi libellos, *τὸ γουνοῖσιν* a superiori sententia distinguunt. Itaque et ego in eum modum, sed e ratione mythologiae supra verti. Longe vero praestat, quantum coniicio, sic interpretari: Quas memoria iuncta seminibus Iovi patri peperit, delectans Iovem, Musas, inquam, peperit, oblivionem malorum, et curarum tranquillitatem, ut hic versiculus appositione cum superioribus cohaereat. Facit constructio verbi *μέδω*, ut hunc ordinem probem. *γουνός* semen, vis foecunda, tertiae declinationis simplicium.

μεδέουσα, participium a *μεδέω* antiquo, curo etc. *μεδέων*; *μεδέουσα*, *μέδεον*.

Ἐλευθῆρος ab *ἐλευθήρ* quintae declinationis simplicium, Iovis epitheton, et apud Pausaniam cernes, libertatis titulus est.

(Vs. 55.) *λησμοσύνη* oblivio, a *λανθάνω*, quomodo veniat hinc, docebo alio loco. Musae animum tranquillant, affectibus liberant, ut ex instituto Pythagorico intelliges, et Clytemnestrae historia, quae tum demum violari pudicitiam suam passa est, cum musicum sustulisset. Plurima ad haec apud Athenaeum lege, alio si lubet et hanc mython trahe, nil dignum p[illegible]ri Musis, nisi tranquilla et recte constituta mente.

ἄμπαυμα, verbale neutrum, sicut *γράμμα*.

μερμαιράων curarum anxiarum. Id enim vel *μερμαίρα* vel *μέριμνα* significat, utrumque secundae declinationis simplicium, *μέριμνα* usitatius est. Theocritus (Idyll. XXI, 1—3.):

Ἁ πενία, Διόφαντε, μόνα τὰς τέχνας ἐγείρει·
αὐτὰ τῶ μόχθοιο διδάσκαλος· οὐδὲ γὰρ εὕδει
ἀν[illegible]άσιν ἐργατίναισι κακαὶ παρέχοντι μέριμναι.

Paupertas, Diophante, sola artes excitat,
Ipsa laboris magistra est. Neque enim dormire
Viris operatoribus malae praebent angustiae.

Huius significantiae est et *μεριμνάω* verbum, sollicitus, anxius cogito, eius usus est in Psalm. 37. [vs. 19.] *καὶ μεριμνήσω ὑπὲρ τῆς ἁμαρτίας μου*, et anxius seu sollicitus ero pro peccato meo. Commodum reddidit Graecus emphasin vocis Hebraeae אֶדְאַג Latine cogitabo legimus, quod vides quam non respondeat plenae significantiae verbis *μεριμνήσω καὶ* אֶדְאַג.

(Vs. 60.) *ὁμόφρονας* ab *ὁμῶς φρονεῖν*, aequis legibus conveniunt Musarum cantilenae, id est, Tum demum recte artes tractantur, cum aliae aliis iunguntur. Choris gaudent Musae, dialectica rhetoribus usui est, geometria astronomis, poetam philosophia, philosophum poëtica commendat, atque id est, quod *ἐγκύκλιον* vocamus *παιδείαν*. Declina *ὁ ὁμόφρων*, *τοῦ ὁμόφρονος*, iuxta analogiam quintae simplicium, *ω* in *ο* mutatur.

99) vos sapientiam. Usus me genuit,] sic Editt. 1542. sqq.; Editt. 1518., 1538., 1541. Latini sapientiam, Usus genuit pater,

Ὁριστικῶν ἐνεστὼς χρόνος.

S. τύπτω	τύπτεις	τύπτει
D.	τύπτετον	τύπτετον
P. τύπτομεν	τύπτετε	τύπτουσι.

Παρατατικός.

S. ἔτυπτον	ἔτυπτες	ἔτυπτε
D.	ἐτύπτετον	ἐτυπτέτην
P. ἐτύπτομεν	ἐτύπτετε	ἔτυπτον.

Παρακείμενος.

S. τέτυφα	τέτυφας	τέτυφε
D.	τετύφατον	τετύφατον
P. τετύφαμεν	τετύφατε	τετύφασι.

Ὑπερσυντελικός.

S. ἐτετύφειν	ἐτετύφεις	ἐτετύφει
D.	ἐτετύφειτον	ἐτετυφείτην
P. ἐτετύφειμεν	ἐτετύφειτε	ἐτετύφεισαν.

Ἀόριστος πρῶτος.

S. ἔτυψα	ἔτυψας	ἔτυψε
D.	ἐτύψατον	ἐτυψάτην
P. ἐτύψαμεν	ἐτύψατε	ἔτυψαν.

Ἀόριστος δεύτερος.

S. ἔτυπον	ἔτυπες	ἔτυπε
D.	ἐτύπετον	ἐτυπέτην
P. ἐτύπομεν	ἐτύπετε	ἔτυπον.

Μέλλων πρῶτος.

S. τύψω	τύψεις	τύψει
D.	τύψετον	τύψετον
P. τύψομεν	τύψετε	τύψουσι.

Μέλλων δεύτερος.

S. τυπῶ	τυπεῖς	τυπεῖ
D.	τυπεῖτον	τυπεῖτον
P. τυποῦμεν	τυπεῖτε	τυποῖσι.

Προςτακτικὸς ἐνεστώς.

S.	τύπτε	τυπτέτω
D.	τύπτετον	τυπτέτων
P.	τύπτετε	τυπτέτωσαν.

Παρακείμενος.

S.	τέτυφε	τετυφέτω
D.	τετύφετον	τετυφέτων
P.	τετύφετε	τετυφέτωσαν.

Ἀόριστος πρῶτος.

S.	τύψον	τυψάτω
D.	τύψατον	τυψάτων
P.	τύψατε	τυψάτωσαν.

Ἀόριστος δεύτερος.

S.	τύπε	τυπέτω
D.	τύπετον	τυπέτων
P.	τύπετε	τυπέτωσαν.

Εὐκτικῶν ἐνεστώς.

S. τύπτοιμι	τύπτοις	τύπτοι
D.	τύπτοιτον	τυπτοίτην
P. τύπτοιμεν	τύπτοιτε	τύπτοιεν.

Παρακείμενος.

S. τετύφοιμι	τετύφοις	τετύφοι
D.	τετύφοιτον	τετυφοίτην
P. τετύφοιμεν	τετύφοιτε	τετύφοιεν.

Ἀόριστος πρῶτος.

S. τύψαιμι	τύψαις	τύψαι
D.	τύψαιτον	τυψαίτην
P. τύψαιμεν	τύψαιτε	τύψαιεν.

καὶ αἰολικῶς καὶ ἀττικῶς.

S. τύψεια	τύψειας	τύψειε
D.	τυψείατον	τυψειάτην
P. τυψείαμεν	τυψείατε, ἄχρηστα, ἀλλ' Ἀττικοὶ	

τύψειαν. καὶ οὕτως ἐν ἑτέροις.

Ἀόριστος δεύτερος.

S. τύποιμι	τύποις	τύποι
D.	τύποιτον	τυποίτην
P. τύποιμεν	τύποιτε	τύποιεν.

Μέλλων πρῶτος.

S. τύψοιμι	τύψοις	τύψοι
D.	τύψοιτον	τυψοίτην
P. τύψοιμεν	τύψοιτε	τύψοιεν.

Μέλλων β'.

S. τυποῖμι	τυποῖς	τυποῖ
D.	τυποῖτον	τυποίτην
P. τυποῖμεν	τυποῖτε	τυποῖεν.

Ὑποτακτικῶν ἐνεστώς.

S. τύπτω	τύπτῃς	τύπτῃ
D.	τύπτητον	τύπτητον
P. τύπτωμεν	τύπτητε	τύπτωσι.

Παρακείμενος.

S. τετύφω	τετύφῃς	τετύφῃ
D.	τετύφητον	τετύφητον
P. τετύφωμεν	τετύφητε	τετύφωσι.

Ἀόριστος α'.

S. τύψω	τύψῃς	τύψῃ
D.	τύψητον	τύψητον
P. τύψωμεν	τύψητε	τύψωσι.

Ἀόριστος β'.

S. τύπω	τύπῃς	τύπῃ
D.	τύπητον	τύπητον
P. τύπωμεν	τύπητε	τύπωσι.

Ἀπαρεμφάτων

Ἐνεστώς. τύπτειν Παρακείμ. τετυφέναι
Ἀόριστος α'. τύψαι Ἀόριστ. β'. τυπεῖν
Μέλλ. α'. τύψειν Μέλλ. β'. τυπεῖν.

Paradigma integrum diatheseos *ω* subiectum est oculis. Nolebam prorsus turbatum puerum, quare et media dempta sunt, et nihil variationis *κατὰ διαλέκτους* indicavimus. Itaque sequentur scholia, quibus et *τὰ κατὰ διαλέκτους* adnotabo, sed paucis, et regulares temporum formationes exequar. Id enim prope solum Graeca discentibus operosum est. Nos enitemur, quae ad rem attinebunt, longe facillime, quippe ordine ac methodo tractare. Primum ergo de formationibus.

τύπτω

Prima positio est, unde derivabis reliqua tempora. Variant autem tempora et fine et initio.

ἔτυπτον

Dupliciter a *τύπτω* deficit initio et fine.

De *ἐγκλίσει* regula.

Praeteritum imperfectum vocis activae *ον* desinit, cum characteristica praesentis, *τύπτω ἔτυπτον*, *χαίρω ἔχαιρον*. Animadvertant pueri, ne quid praesentis characteristicae mutent, id quod proclive admodum est in verbis diphthongatis ut *χαίρω*.

De variatione initii.

Praeteritum imperfectum augetur vel adiecta ad principium verbi vocali *ε*, vel mutata litera brevi in longam.

Augmentum:
- Syllabicum, ubi syllabae numero verbum crescit, *τύπτω ἔτυπτον*.
- Temporale, ubi tempore tantum prima verbi syllaba crescit.

Quae variant initio.

Omne verbum incipit aut

- Vocali
  - Mutabili, *α ε ο*, augeturque tempore, ut *ᾄδω ᾖδον*, *ἐλέω ἠλέουν*, *ὀνομάζω ὠνόμαζον*.
    Notatis *εἶχον*, *εἶπον*, *εἶλον*, *εἷλκον*, *εἷρπον*, *εἱστήκειν*, *εἱπόμην*, *εἱστίων*, *εἴων*, *εἵρυον*, *εἴθιζον*, *εἰργαζόμην*, et similibus, quae *ε* praesentis in *ει* diphthongum mutant[2]).
  - Immutabili, *η ι υ ω*, nec syllaba, nec tempus accrescit tali verbo, ut *ἱππεύω ἵππευον*.
- Diphthongo
  - Mutabili, *αι αυ οι*, augetur, ut *αἴρω ἦρον*, *αὐλέω ηὔλεον*, *οἰκτείρω ᾤκτειρον*.
  - Immutabili, *ευ ει ου*, in his nihil muta, *εὕδω εὗδον*. Saepe transitù literarum, symbolico tamen *ηὗδον* leges, sic ex *εἴδω ᾔδη*, ut infra in Thersite videbis.
- Consonante
  - De hoc regula est: Adsciscere syllabam *ε* omnia verba, quae a consonantibus ordimur, idque syllabicum est augmentum.

Sed hic observabis, quae ab *ῥ* incipiunt, assumpto augmento, *ρ* geminare, ac prius quidem spiritu tenui, alterum autem aspero notari, ut *ῥέω ἔῤῥεον*.

Observabis et Attica, quae duplex augmentum recipiunt, ut *μέλλω*, *ἔμελλον* et *ἤμελλον*. *βούλομαι*, *ἐβουλόμην* et *ἠβουλόμην*. *δύναμαι*, *ἐδυνάμην* et *ἠδυνάμην* [3]).

Atque haec est simplicium regula. Composita non variant eodem modo, id quod ordine subiectae regulae docent.

Prima.

Quae nomini verba componuntur, augent simplicium modo, *φυσιογνωμονῶ ἐφυσιογνωμόνουν*. Sic Gellius libro 1. capite 9. de Pythagora: Iam a principio adolescentes, qui sese ad discendum obtulerant, *ἐφυσιογνωμόνει*, id est, e naturae habitu iudicabat; praeteritum enim imperfectum est; verbum a *φύσις καὶ γνώμων* fit. Sic *χειραγωγῶ ἐχειραγώγουν*, *φιλοσοφῶ ἐφιλοσόφουν*, *οἰνοχέω ᾠνόχουν*. Homerus [Il. IV, 3.] *νέκταρ ἐῳνοχόει*.

ε adiicit Attica figura, ut infra dicam. *ῥαψῳδῶ ἐῤῥαψῴδουν*, a *ῥάψαι καὶ ᾠδή*, aliis a *ῥάβδος* deducere placet. *λειτουργῶ ἐλειτούργουν*.

Secunda regula.

Quae verba sola compositione usurpantur, nec statim ex aliis usitatis simplicibus componuntur, augent initia modo simplicium, ut *φροιμιάζω* a *πρὸ καὶ οἴμη* vel *οἶμος*, ut vult Ulpianus, Demosthenis interpres. Nam *οἰμιάζω* verbum non est. *ἐφροιμίαζον*, ut in Moralibus apud Aristotelem *πεφροιμιάσθω*.

---

2) Notatis — mutant.] sic Ed. 1542.; in Editt. 1522—1541. haec desunt.

3) Sed hic — *ἠδυνάμην*.] sic Ed. 1542.; in Editt. 1522—1541. desunt.

Μετ' ὀλίγον μέλλων.

S.	τετυψοίμην	τετύψοιο	τετύψοιτο
D.	τετυψοίμεθον	τετύψοισθον	τετυψοίσθην
P.	τετυψοίμεθα	τετύψοισθε	τετύψοιντο.

Τῶν ὑποτακτικῶν ἐνεστώς.

S.	ἐὰν τύπτωμαι	τύπτῃ	τύπτηται
D.	τυπτώμεθον	τύπτησθον	τύπτησθον
P.	τυπτώμεθα	τύπτησθε	τύπτωνται.

Παρακείμενος.

S.	ἐὰν τετυμμένος	ὦ	ᾖς	ᾖ
D.	τετυμμένω		ἦτον	ἦτον
P.	τετυμμένοι	ὦμεν	ἦτε	ὦσι

Ἀόριστος α'.

S.	ἐὰν τυφθῶ	τυφθῇς	τυφθῇ
D.		τυφθῆτον	τυφθῆτον
P.	τυφθῶμεν	τυφθῆτε	τυφθῶσι.

Ἀόριστος β'.

S.	ἐὰν τυπῶ	τυπῇς	τυπῇ
D.		τυπῆτον	τυπῆτον
P.	τυπῶμεν	τυπῆτε[52])	τυπῶσι.

Τῶν ἀπαρεμφάτων

Ἐνεστώς. τύπτεσθαι
Παρακείμενος. τετύφθαι
Ἀόριστος α'. τυφθῆναι
Ἀόριστος β'. τυπῆναι
Μέλλων α'. τυφθήσεσθαι
Μέλλων β'. τυπήσεσθαι
Μετ' ὀλίγον μέλλων. τετύψεσθαι.

Annotationes in passivam coniugationem.

Indicativi praesens est *τύπτομαι.* Nam ut Latini activo r adiicimus formaturi passivum, ita *μαι* Graeci. Interim observet puer et hanc passivorum diphthongon longi quidem temporis pro brevi haberi, quod non *τυπτόμαι* iuxta regulam, sed *τύπτομαι* pronuntietur.

Τύπτῃ si solvas Ionice, *τύπτεαι* fiet. Ita licebit facias et reliquis secundis personis passivae diatheseos *η* finientibus. Idem fit in mediis verbis, ut Homerus [Od. I, 123.] *παρ' ἄμμι φιλήσεαι,* pro *φιλήσῃ*; reliqua *κατ' ἀναλογίαν* exequere.

Ἐτυπτόμην parataticon duabus literis superat activi parataticon, *μη*. Sic ergo formabis, omnibus literis activi imperfecti praeteriti manentibus, *ν* postremo *μη* antepones, *ἔτυπτον ἐτυπτόμην*, *ἔλεγον ἐλεγόμην.*

52) *τυπῆτε*] Ed 1538. male: *τυπῆτον*

Nolo schemate persequi, quibus nonnunquam apud poetas augmentum tollitur, aut litera quaepiam exciditur, ut *στεῦτο.* II. Iliados [vs. 597.] in Thrace Thamyri, *στεῦτο γὰρ εὐχόμενος νικησέμεν*, a *στεύομαι* paratat. *ἐστευόμην*, et tertia persona *ἐστεύετο*, tolle augmentum, et systole vocalem penultimam excide, fit *στεῦτο.* Hic oportet admoneri puerum semper activam fingat vocem, coniugaturus huius dispositionis verbum quodcunque. Ita enim facile tempora omnia et modos formabit.

τέτυμμαι unde?

Praeteritum perfectum est pass. ab activo. Regula[53]). Quaecunque est activi praeteriti terminatio *φα*, *κα*, *χα*, eam in *μαι* vertito, et habebis passivum paracеimenon. Est ergo a *τύπτω τέτυφα*, hinc *φα* in *μαι* verso fit *τέτυμμαι.*

Porro quî fit, ut et alterum *μ* adiiciatur?

In causa est, quod oportet penultimas passivi praeteriti longas esse, quare ante ultimam hanc *τοῦ μαι* inflexionem variant verba.

Prima regula.

Primae coniugationis omnia *τοῦ μαι μ* anteponunt, *γέγραφα γέγραμμαι.* Nota quae vocalem mutant, *στρέφω ἔστραμμαι, τρέπω τέτραμμαι.*

Secunda.

Secundae coniugationis omnia *γ* adiiciunt *τῷ μαι*, *λέλεχα λέλεγμαι.*

Tertia.

Omnia tertiae coniugationis *σ* adponunt, ut *πέπεικα πέπεισμαι.*

Quarta.

Coniugationis quartae, quae in *κα* praeteritum activum faciunt, *σ τῷ μαι* addunt, ut *πέφρακα πέφρασμαι.* Quorum vero activo praeterito *χα* est, per *γ* passivum formant[54]), *ὤρυχα ὤρυγμαι.*

Quinta.

In *ρω* et *λω* quintae coniugationis *ρ* et *λ* retinent, ut *ἔσπαρμαι* ab *ἔσπαρκα*, *ἔψαλμαι* ab *ἔψαλκα.*

53) Praeteritum — Regula.] sic Editt. 1522—1541.; in Editt. 1542. sqq. haec omissa sunt.

54) formant] Editt. 1522 — 1541. format

Νω variat. Aut enim anteit thematis characterem syllaba brevis, ut *κρίνω*, nec extenditur praeteritum passivum contra supra positam regulam, ut *κέκριμαι*. Aut anteit longa, tum fiet et passivum praeteritum longum, *φαίνω πέφαγκα πέφαμμαι*, *κάμνω κεκάμημαι*, aliunde petitum. Sic caetera pleraque, quae *μ* ante *ω* habent. Aliunde enim ea praeterita sibi asciscunt, et in sextam coniugationem deflectunt, ut *νέμω*, *νενέμηκα*, *νενέμημαι* [55]).

Sexta.

In sexta coniugatione, si praeteritum activum *κα* longa penultimat, nihil adde *τῷ μαι*, ut *πεποίηκα* [56]) *πεποίημαι*, *πεπολίτευκα πεπολίτευμαι*. Excipe *ἤκουκα* [57]) *ἤκουσμαι*. Sin brevi penultimat, *σ* adde, ut *μέμυκα μέμυσμαι*, *τετέλεκα τετέλεσμαι*.

Et haec de prima persona praeteriti passivi, in quo formando versabor diutius, quod ex eo longe plurima verbalia nomina oriantur.

Τέτυψαι unde?

Secunda persona paracεimeni passivi characteristicam futuri sibi adserit per omnes coniugationes, ut

γέγραψαι	*πέπεισαι*	*ἤκουσαι*
λέλεξαι	*πέφρασαι*	*πεποίησαι*.

Quinta coniugatio variat. Nam [58]) quae *λω* aut *ρω* desinunt, *λ* et *ρ* servant, ac *σαι* addunt. *ἔψαλμαι ἔψαλσαι*, *ἔσπαρμαι ἔσπαρσαι*.

Quae *νω* finiunt, quorum praeterita activa longa penultimant, *ν* servant [59]), ut *φαίνω πέφαγκα*, *πέφαμμαι πέφανσαι*. Reliqua *ν* tollunt, *κέκρικα κέκρισαι* [60]).

55) Sic caetera — *νενέμημαι*.] sic Ed. 1542.; in Editt. 1522 —1541. haec hoc quidem loco desunt (conf. seq. nota 60.). In Camerarii Editt. haec leguntur sic mutata: Sic — habent, Quasi aliunde enim — deflectunt, assumto *η* ut diximus, ut *νέμω*, *νενέμηκα*, *νενέμημαι*, veluti esset *νεμέω*.

56) *πεποίηκα*] Ed. 1538. typ. err.: *πεποίκα*

57) *ἤκουκα*] sic Editt. 1522., 1541., 1557.; Ed. 1538. *ἤκουσα*; Editt. 1542., 1545., 1548. *ἤκουα* [at *ἤκουα* non in usu est, sed *ἤκοα*, Att. *ἀκήκοα*, Dor. *ἄκουκα*, et ap. scriptores posterioris aetatis *ἤκουκα*; *ἤκουσα* aor. 1. est.].

58) Nam] in Editt. 1522—1541. deest.

59) servant] in Ed. 1538. omiss.

60) Editt. 1522 — 1541. h. l. addunt haecce: Nondum, inquies, quidquam de *μω* desinentibus. Aliunde vero ea sibi praeterita adsciscunt, in sextam coniugationem deflectunt, ut *νέμω νενέμηκα νενέμημαι νενέμησαι*. (conf. praeced. nota 55.).

Τέτυπται unde?

Tertia persona paracεim. passivi *ται* desinit.

Prima Coniugatio *π* ante *ται* statuit, *γέγραπται*.

Secunda Coniugatio *κται* facit, *λέλεκται*.

Tertia Coniugatio *σται*, ut *πέπισται*.

Quarta, Verbis *σω* futurum habentibus, *σται* facit, ut *πέφρασται*. *ξω* vero *κται* dat, ut *ὤρυκται*, ut apud Homerum [Il. IX, 67.], *παρὰ τάφρον ὀρυκτήν*. Nam verbale *ὀρυκτός* ab *ὤρυκται* est.

In Quinta *λω* et *ρω*, *λ* et *ρ* retinent, *ἔψαλται*, *ἔσπαρται*. *Νω* praeteriti activi longa penultima, *ν* retinet, ut *πέφανται*. Sic Theocritus [Id. VI, 18 sq.] *ἦ γὰρ ἔρωτι Πολλάκις, ὦ Πολύφαμε, τὰ μὴ καλὰ, καλὰ πέφανται*, id est, Quae minime sunt pulchra, ea pulchra videntur amanti. *πέφανται καλά*, id est, visa sunt pulchra, singulare quidem est, non plurale, ex regula in examine superiori posita: Supposito neutro plurali datur appositum singulare.

Brevis tollit *ν*, *κέκριται*.

Sexta, Verbis *κα* penultima longa praeteritum activum facientibus, solo *ται* finit, ut *πεποίηκα πεποίηται*, *πεπολίτευται*. Nota *ἤκουσται*. Faciunt *σται*, quibus activo praeterito penultima fuit brevis, *μέμυκα μέμυσται*. Nota *λέλυται* longum. Reliquae personae *ἀναλογικῶς* formentur iuxta cuiusque coniugationis characteristicas, *τετύμμεθον*, *λελέγμεθον*, *τέτυφθον*, *λέλεχθον*. Viden' quantae oporteat curae tibi characterem esse?

Tertia persona pluralis e participio fit, ut *τετυμμένοι εἰσί*; exceptis quae in *μαι* purum praeteritum faciunt. Ea enim singulari tertiae *ν* apponunt in penultima, ut *πεποίηται πεποίηνται* [61]).

Est autem et Ionica quaedam tertia pluralis, qua vulgo utimur [62]), ut apud Homerum [Il. II, 25.], *ᾧ λαοί τ' ἐπιτετράφαται*. Sic *τετύφαται*, *λελέχαται* [63]) etc.

61) ut *τετυμμένοι* — *πεποίηνται*] ab Editt. 1522—1541. absunt.

62) Est autem — utimur] sic Editt. 1542. sqq.; Editt. 1522 —1541.: sed est Ionica quaedam qua vulgo utimur *τετύφαται* (Ed. 1538. err. typ.: *τετύφατε*),

63) Sic *τετ. λελ.*] haec h. l. in Editt. 1522—1541. desunt.

Aor. b.	ὁ τυπείς	τοῦ τυπέντος
	ἡ τυπεῖσα	τῆς τυπείσης
	τὸ τυπέν	τοῦ τυπέντος.
Fut. a.	ὁ τυφθησόμενος	φθήσομαι fut. primi
	ἡ τυφθησομένη	character.
	τὸ τυφθησόμενον.	
Fut. b.	ὁ τυπησόμενος	
	ἡ τυπησομένη	
	τὸ τυπησόμενον.	
Paulo p. f.	ὁ τετυψόμενος	a τετύψομαι paulo post
	ἡ τετυψομένη	futuro.
	τὸ τετυψόμενον.	

Medii verbi coniugatio.

Μέσων ὁριστικῶν ἐνεστώς.

S. τύπτομαι	τύπτῃ	τύπτεται
D. τυπτόμεθον	τύπτεσθον	τύπτεσθον
P. τυπτόμεθα	τύπτεσθε	τύπτονται.

Παρατατικός.

S. ἐτυπτόμην	ἐτύπτου	ἐτύπτετο
D. ἐτυπτόμεθον	ἐτύπτεσθον	ἐτυπτέσθην
P. ἐτυπτόμεθα	ἐτύπτεσθε	ἐτύπτοντο.

Παρακείμενος.

S. τέτυπα	τέτυπας	τέτυπε
D.	τετύπατον	τετύπατον
P. τετύπαμεν	τετύπατε	τετύπασι.

Ὑπερσυντελικός.

S. ἐτετύπειν	ἐτετύπεις	ἐτετύπει
D.	ἐτετύπειτον	ἐτετυπείτην
P. ἐτετύπειμεν	ἐτετύπειτε	ἐτετύπεισαν.

Ἀόριστος α'.

S. ἐτυψάμην	ἐτύψω	ἐτύψατο
D. ἐτυψάμεθον	ἐτύψασθον	ἐτυψάσθην
P. ἐτυψάμεθα	ἐτύψασθε	ἐτύψαντο.

Ἀόριστος β'.

S. ἐτυπόμην	ἐτύπου	ἐτύπετο
D. ἐτυπόμεθον	ἐτύπεσθον	ἐτυπέσθην
P. ἐτυπόμεθα	ἐτύπεσθε	ἐτύποντο.

Μέλλων α'.

S. τύψομαι	τύψῃ	τύψεται
D. τυψόμεθον	τύψεσθον	τύψεσθον
P. τυψόμεθα	τύψεσθε	τύψονται.

Μέλλων β'.

S. τυποῦμαι	τυπῇ	τυπεῖται
D. τυπούμεθον	τυπεῖσθον	τυπεῖσθον
P. τυπούμεθα	τυπεῖσθε	τυποῦνται.

Μέσων προστακτικῶν ἐνεστώς.

S. τύπτου	τυπτέσθω
D. τύπτεσθον	τυπτέσθων
P. τύπτεσθε	τυπτέσθωσαν.

Παρακείμενος.

S. τέτυπε	τετυπέτω
D. τετύπετον	τετυπέτων
P. τετύπετε	τετυπέτωσαν.

Ἀόριστος α'.

S. τύψαι	τυψάσθω
D. τύψασθον	τυψάσθων
P. τύψασθε	τυψάσθωσαν.

Ἀόριστος β'.

S. τυποῦ	τυπέσθω
D. τύπεσθον	τυπέσθων
P. τύπεσθε	τυπέσθωσαν.

Μέσων εὐκτικῶν ἐνεστώς.

S. τυπτοίμην	τύπτοιο	τύπτοιτο
D. τυπτοίμεθον	τύπτοισθον	τυπτοίσθην
P. τυπτοίμεθα	τύπτοισθε	τύπτοιντο.

Παρακείμενος.

S. τετύποιμι	τετύποις	τετύποι
D.	τετύποιτον	τετυποίτην
P. τετύποιμεν	τετύποιτε	τετύποιεν.

Ἀόριστος α'.

S. τυψαίμην	τύψαιο	τύψαιτο
D. τυψαίμεθον	τύψαισθον	τυψαίσθην
P. τυψαίμεθα	τύψαισθε	τύψαιντο.

Ἀόριστος β'.

S. τυποίμην	τύποιο	τύποιτο
D. τυποίμεθον	τύποισθον	τυποίσθην
P. τυποίμεθα	τύποισθε	τύποιντο[84]).

Μέλλων α'[85]).

S. τυψοίμην	τύψοιο	τύψοιτο
D. τυψοίμεθον	τύψοισθον	τυψοίσθην
P. τυψοίμεθα	τύψοισθε	τύψοιντο.

Μέλλων β'[85]).

S. τυποίμην	τυποῖο	τυποῖτο
D. τυποίμεθον	τυποῖσθον	τυποίσθην
P. τυποίμεθα	τυποῖσθε	τυποῖντο.

Μέσων ὑποτακτικῶν ἐνεστώς.

S. ἐὰν τύπτωμαι	τύπτῃ	τύπτηται
D. τυπτώμεθον	τύπτησθον	τύπτησθον
P. τυπτώμεθα	τύπτησθε	τύπτωνται.

Παρακείμενος.

S. ἐὰν τετύπω	τετύπῃς	τετύπῃ
D.	τετύπητον	τετύπητον
P. τετύπωμεν	τετύπητε	τετύπωσι.

84) τύποισθε τύποιντο] sic recte Editt. 1522., 1557.; Editt. 1538—1548. τυποῖσθε τυποίντο

85) Hae formae Opt. Fut. 1. et 2. in Editt. 1522—1541. desunt.

Praeter.	ὁ δεδομένος, νου ἡ δεδομένη, νης τὸ δεδομένον, νου.
Aorist.	ὁ δοθείς, θέντος ἡ δοθεῖσα, σης τὸ δοθέν, θέντος.
Futur.	ὁ δοθησόμενος, νου ἡ δοθησομένη, νης τὸ δοθησόμενον, νου.
Paul. post fut.	ὁ δεδοσόμενος, νου ἡ δεδοσομένη, νης τὸ δεδοσόμενον, νου.

Superest medii verbi formula eorum, quae μι desinunt. Huius item praesentia et paratatica adsciscimus e passiva coniugatione.

Mediorum indicativorum Ἐνεστώς.

S. δίδομαι δίδοσαι δίδοται, perinde ut supra.

Παρακείμενος.

S. ἐδιδόμην, ut supra: cum praesentis tum paratatici formulam e passivis pete [30]). Deinde quia purorum verborum media praeterita pauca formantur, ut supra in mediis diximus, eadem [31]) et his verbis in μι desunt.

Ἀόριστος α΄.

S. ἐδωκάμην ἐδώκω ἐδώκατο.

ut ἐτυψάμην, sed hic ἄχρηστος est, ut et in caeteris modis [32]).

Ἀόριστος β΄.

S. ἐδόμην [33])	ἔδοσο καὶ ἔδου	ἔδοτο. Sic ἐθέμην
D. ἐδόμεθον	ἔδοσθον	ἐδόσθην
P. ἐδόμεθα	ἔδοσθε	ἔδοντο.

Μέλλων.

S. δώσομαι	δώσῃ	δώσεται
D. δωσόμεθον	δώσεσθον	δώσεσθον
P. δωσόμεθα	δώσεσθε	δώσονται.

Προςτακτικῶν μέσων ἐνεστώς.

S. δίδοσο καὶ δίδου διδόσθω, ut in passivis.

Ἀόριστος.

S. δόσο καὶ δοῦ	δόσθω	Sic θέσο θοῦ.
D. δόσθον	δόσθων	
P. δόσθε	δόσθωσαν	

30) Παρακείμ. — pete.] sic Editt. 1542. sqq.; Editt. 1522—1541. pete cum praesentis tum paratatici formulam e passivis. ἐδιδόμην ut supra.

31) eadem] in Editt. 1522—1541. deest.

32) Ἀόρ. α΄. — modis.] haec ab iisd. Editt. absunt.

33) ἐδόμην] Ed. 1541. male: ἐὰν ἐδόμην

Εὐκτικῶν μέσων ἐνεστώς.

S. διδοίμην ut in passivis.

Ἀόριστος.

S. δοίμην	δοῖο	δοῖτο Sic θείμην
D. δοίμεθον	δοῖσθον	δοίσθην
P. δοίμεθα	δοῖσθε	δοῖντο.

Μέλλων.

S. δωσοίμην	δώσοιο	δώσοιτο Sic θησοίμην
D. δωσοίμεθον	δώσοισθον	δωσοίσθην
P. δωσοίμεθα	δώσοισθε	δώσοιντο.

Ὑποτακτικῶν μέσων ἐνεστώς.

S. ἐὰν διδῶμαι ut in passivis.

Ἀόριστος.

S. ἐὰν δῶμαι	δῷ	δῶται Sic θῶμαι θῇ
D. δώμεθον	δῶσθον	δῶσθον
P. δώμεθα	δῶσθε	δῶνται.

Ἀπαρεμφάτων μέσων

Ἐνεστώς. δίδοσθαι

Ἀόριστος. δόσθαι

Μέλλων. δώσεσθαι.

Participia media.

Praesens ὁ διδόμενος

Aoriston ὁ δόμενος

Futurum ὁ δωσόμενος.

Atque haec est formula regularis et analogica coniugationis μι. Puero exempla experiundi causa obiiciantur, ut [Hom. Od. I, 320 sq.] τῷ δ' ἐνὶ θυμῷ θῆκε μένος καὶ θάρσος, id est, Telemacho in animo Pallas posuit ardorem ac audaciam. Dic θῆκε unde? a τίθημι, aoriston ἔθηκα ἔθηκας ἔθηκε. Poeta augmentum sustulit; sic δῶκεν et pleraque alia. In Horariis Graeculis, quid enim non et ista proferam? quippe ludicra puerorum, in hymno: Quem terra, legitur: γαστρὸς εἰςέδυ κυβωτόν. Ventris subiit arculam. Dic εἰςέδυ unde? Compositum est ab εἰς et δύω. Hinc δῦμι, sicut a ζευγνύω ζεύγνυμι. Coniuga ut δίδωμι, sed suo charactere, scilicet υ. Est εἰςέδυ aoriston secundum indicativi activi, εἰς praepositio, ε augmentum sequens praepositionem. Nam verbum, non praepositionem augeri oportet, ut supra. Δυ verbi radix, ut δω, ἔδων ἔδως ἔδω. Sic εἰςέδυν εἰςέδυς εἰςέδυ.

Sunt autem et [34]) anomalae verborum μι coniugationes, eorum scilicet, quae ab ἵημι et

34) autem et] sic Ed. 1542.; Editt. 1522—1541. aliae (In Camerarii Editt. inter „εἰςέδυ" et „Sunt autem et" insertum est additamentum, quod fere duas pagg. explet.)

Μέλλων.

S. ἐσοίμην	ἔσοιο	ἔσοιτο
D. ἐσοίμεθον	ἔσοισθον	ἐσοίσθην
P. ἐσοίμεθα	ἔσοισθε	ἔσοιντο.

Ὑποτακτικοῦ ἐνεστῶς.

S. ἐὰν ὦ	ᾖς	ᾖ
D.	ἦτον	ἦτον
P. ὦμεν	ἦτε	ὦσι.

Ἀπαρέμφατον.

Praesens *εἶναι*, id quod dialectis variatur. Dores *ἔμεναι* et *ἔμμεναι* faciunt, ut supra e *τύπτειν τυπτέμεναι* et Iones ex *ἔμεναι ἔμεν*, ut apud Homerum Iliados *ι*. 47) *φὰς ἔμεν ἀπτόλεμον καὶ ἀνάλκιδα*, et verso *ε* in *η*, *ἦμεν*. Theocritus [Idyll. II, 41.], *ἀπάρθενον ἦμεν*.

Futurum *ἔσεσθαι*.

Participia.

Praesens	ὁ ὤν	τοῦ ὄντος
	ἡ οὖσα	τῆς οὔσης
	τὸ ὄν	τοῦ ὄντος.
Fut.	ὁ ἐσόμενος	νου
	ἡ ἐσομένη	νης
	τὸ ἐσόμενον	νου.

Φημί, Dico. Praesens 48).

S. φημί	φής, unde φάς,	φησί
D.	φατόν	φατόν
P. φαμέν	φατέ	φασί.

Futurum *φήσω* etc.
Aoriston a. *ἔφησα*.
Aoriston b. *ἔφην*, et aphaeresi *φῆν* etc.
Infinitivum *φάναι*.

Congeriem verborum anomalorum et impersonalium libro Constructionum adiiciam, ideo haec satis duco paucis hoc attigisse loco. Participia inter verba reposuimus. Supersunt e verbis nomina verbalia.

De nomine verbali.

Verbale nomen est quod a verbi modo statim deflectitur. A praeteritis autem verbalium formae cadunt medio et passivo. Sed formando augmenta concidito.

A medio sunt substantiva, ut a *τύπτω τέτυπα*, fit *τύπος* dempto augmento 49), et facta nominis terminatione, *λέγω λέλογα λόγος*, *στέλλω ἔστολα* orno, *στολή* stola vestis. Item *στέλλω ἔστολα* mitto, *στόλος* classis, *ἐπιστέλλω ἐπέστολα ἐπιστολή*, *ἀποστέλλω ἀπέστολα ἀπόστολος* legatus, *στρέφω ἔστροφα στροφή*.

Adnotet hic puer accentus varietatem. *Ος* desinentia communem regulam sequuntur, *η* fines acuit pro derivatorum more. Exempla congerat, quo ditior linguae fiat.

A passivi praeteriti prima persona, fiunt maxime substantiva neutra in *μα*, *τύπτω τέτυμμαι*, tolle augmentum et fac nominis terminationem *τύμμα*, quod pro flagro, nempe a *τύπτω* apud Theocritum [Idyll. IV, 55.] legitur, *ὅσσιχόν ἐστι τὸ τύμμα καὶ ἅλικον ἄνδρα δαμάσδει*. Quantillum est flagrum et tantum virum domat, in proverbii speciem dicitur, *ἅλικον* pro *ἡλίκον* et *δαμάσδει* pro *δαμάζει*, sicut pro *συρίζειν συρίσδειν*, solvitur enim *ζ* in *σδ*.

πράττω	πέπραγμαι	πρᾶγμα
σκώπτω	ἔσκωμμαι	σκῶμμα
γράφω	γέγραμμαι	γράμμα.

Sunt et aliae terminationes hinc deflecti solitae, ut *ὀσμός* ab *ὄζειν*, *ψαλμός* ab *ἔψαλμαι*, *λελόγισμαι λογισμός*. Simplicia omnia fines acuunt.

φράζομαι πέφρασμαι φράσμων regulare fuerat, sed repetita est thematis litera. Nam *ζ* in *σδ* liquitur. Itaque *δ* posterius characteris sibi ius arrogat, et dicitur *φράδμων* consultor, *συμφράδμων* apud Homerum [Il. II, 372.].

νοῶ	νενόημαι	νόημων
φιλῶ	πεφίλημαι	φιλήμων.

A praeteriti passivi secunda persona maxime in *ις* foeminina verbalia cadunt, ut

ποιῶ	πεποίησαι	ποίησις poësis
μορφῶ	μεμόρφωσαι	μόρφωσις
αἱροῦμαι	ᾕρησαι	η in ε αἵρεσις
λέγω	λέλεξαι	λέξις.

A praeteriti passivi tertia persona plura sunt verbalia, quam numerari queant, *τος* adiectiva, *παρακαλῶ παρακέκληται*, tolle augmentum, et fac nominis terminationem *παράκλητος*. Simplicia omnia fines acuunt, composita tonum transferunt.

Cum adnotarem *τοῦ παράκλητος* tonum, venit in mentem magni cuiusdam disputatoris, qui nuper cum Haganoae essemus, Dii boni, quo

47) *ι*.] sic recte Editt. 1522—1541. 1557.; Editt. 1542—1548. male: *α*. Legitur enim hic versus Il. IX, 35.

48) Pro his, Editt. 1522—1541. habent inscriptionem: Verbum *φημὶ* praesens.

49) dempto augmento] sic Editt. 1542. sqq.; Editt. 1522—1541. augmento dempto

Perinde ac si Latine dicas: per te, per, qui te talem genuere parentes. Item **coram**, **πρὸς τῶν ἐπισκόπων**, coram Episcopis. Et officium, **οὐ πρὸς φιλοσόφου φιληδονεῖν.** Non est philosophi voluptati indulgere. Quanquam Demosthenes in oratione contra Aeschinem et *πρὸς ἐμὲ* hac significatione usurpat: ad me pertinens. Est et iunctura casus, qui passivo construitur, *Σωκράτης φιλεῖται πρὸς δαίμονος.*

Dativo, **supra**, ut *πρὸς τούτοις* [57]). Et **prope**, **erga**, *πρὸς ἅπασιν*, Demosthenes.

Accusativo iuncta, tum demum propriae significationis est, ut Manuel Moscopulus grammaticus omnium, ni fallor, qui superiore seculo literas instaurarunt, idem longe diligentissimus ac doctissimus, inquit: *ὅτε δὲ ἡ πρὸς τὰ ἑαυτῆς σημαίνει, καὶ οὐ λαμβάνεται ἀντὶ ἑτέρας, μετ' αἰτιατικῆς ξυντάσσεται.* Motum ad personam significat, *ἴθι πρὸς τὸν ἄρχοντα*, id est, ad magistratum. Nec ad solas personas, sed ad inanimata, *πρὸς περίπατον*, Plato. **Adversum** significat, *Γότθοι πολεμοῦσι πρὸς Ῥωμαίους*, Gotthi bellum cum Romanis gerunt. Tale est **πρὸς κάρα κάριζε.** Neque vero motum significat solum, sed et quietem, id est, esse aliquid in loco, habetque emphasin, **apud**. Lucianus in Cycno: *σειρῆνας μὲν εἶναι πρὸς αὐτούς*, Sirenas esse apud eos. Et *πρὸς σῆμα μητρυιᾶς κλαίεις*, Apud novercae tumulum ploras. Imitationem signat, ut **πρὸς μύρτον ᾄδειν, πρὸς κλεψύδραν λέγειν.** Est e Graecis quispiam non ignobilis autor, qui magni mysterii loco **πρὸς** imitationem ac similitudinem designare putat apud Iohannem [1, 1.]: **ἐν ἀρχῇ** *ἦν ὁ λόγος καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν.* Et verbum erat apud Deum, verbum patris, **εἰκόνα** esse non spiritum. Composita **ad** valet, quam equidem significationem propriam *τῇ* **πρὸς** arbitror, **προςκαλῶ**, advoco.

***Πρό*, ante**, Genitivi solius est, loci temporisque nota, Prisciano teste, *πρὸ πύλης*, ante portam. Composita **prae** significat, **προβάλλω**, praepono, **πρόβλημα.** Nonnunquam *ἀντὶ* significat, *γῆν πρὸ γῆς*, terram pro terra.

De disyllabarum constructione.

Παρά genitivo, dativo et accusativo construitur, sed alia significatione. Genitivo idem quod **πρὸς** signans exitum a persona, *βοήθειά μου* **παρὰ κυρίου.** Auxilium meum a domino. Sic Plato in Phaedro: *παρὰ Λυσίου, ὦ Σώκρατες.*

Hac item praepositione passivum verbum casui aptatur, ut adversus imperitum Lucianus: *ξυλλαβὼν τὰ τοῦ Θουκυδίδου ὅσα παρὰ τοῦ Δημοσθένους, καὶ αὐτὰ ὀκτάκις μετεγγεγραμμένα εὑρέθη.* Nactus Thucydidae opera, eaque quae a Demosthene octies descripta sunt etc. Significat et **supra** genitivi syntaxi, ut *θεὸς τοῦ μεγίστου τῶν ἀριθμῶν ὑπεροχή, παρὰ τῶν ἐγγυτάτων.* id est, Deus, maximi numerorum excessus supra proximos numeros est. Athenagorae verba sunt in oratione, qua legatus ad Antoninos Caesares circiter annum salutis instauratae centesimum et septuagesimum dogmata Christiani nominis tutatus est. Quo loco unum Deum asserit e philosophorum decretis. Hanc *ὑπογραφὴν* Dei, familiarem scholae Pythagoricae e Philolao testem unitatis Dei allegat prorsus *αἰνιγματώδη.* Quamobrem, quo studiosis elegantioris philosophiae gratum faciam, scrupum solvam. Idque vel maxime oblectandi Francisci Stadiani amici nostri summi gratia, cui, ut est philosophiae omnis novae ac veteris probe peritus, ad haec Theologicas literas *τὸν νοῦν κατασκευασάμενος* sancte complexus, ea Pythagorae sententia mire probari solet. Est autem summa rei. Deus excessus est, quo maximus numerus, denarius videlicet, proximum nonarium superat, vincit nonarium unitate denarius. Deus igitur unitas est, atque adeo denarii unitas, perfectissimi numeri, id est, naturae omnes omnium perfectionum gradus complexae. Supra proximos numeros, sunt creaturae quaedam *εἰκόνες* Dei, *καὶ θεοτυπίαι*, quae nobis ceu methodum praebent cognoscendi Dei. Quare sapiens vir Pythagoras *ὑπογραφὴν* Dei e proximis denario numeris, id est, e simillimis divinae naturae spiritibus traxit. Tempero mihi, ne longius extra septa evehar, ut dici solet, quod, si quis mihi continget lector studiosus mysteriorum philosophiae, haec pro ingenio suo uberius agat.

Dativo *παρά* construitur, **prope** vel **iuxta** significans, *παρὰ τῷ κυρίῳ ἔλεος*, Apud Dominum misericordia. Locorum ac personarum est, Aristoteles in Eudemiis moralibus *παρὰ τῷ θεῷ* dixit, pro: a Deo.

Accusativo motum ad rem signans, *παρ' αὐτὸν ἴωμεν*, ad ipsum eamus. In Parmenide Platonis *παρὰ πότον βακχεύειν*, Insanire ad po-

---

57) ut *πρὸς τούτοις*] in Editt. 1522—1541. desunt.

cula, *παρὰ πάντα τὸν χρόνον*, Demosthenes, Circa omne tempus. Et hac constructione ***prope*** significat, Homerus [Il. IX, 67.], *παρὰ τάφρον ὀρυκτήν*. Iuxta fossam. Causam idem notat, ut *παρὰ τὸ εὖ ζῆν τὸ κλέος*, Gloria est, eo quod bene vivatur. Item ***circa***, *παρὰ τὰ ἀδικήματα*. Demosthenes. Item ***praeter***, *παρὰ πρέπον*, praeter decorem. Composita aut minuit, ut *παράσημος ῥήτωρ*, malae monetae, id est, adulterinus orator, apud Demosthenem. Aut ***prope*** seu ***iuxta*** significat, ut *παρακολουθεῖν*, prope sequi seu subsequi, assiduum adesse. Ita Simplicius magni nominis Peripateticus in praefatione sua in Categorias, *ἐπιμελέστερον δὲ, ὡς οἷός τε ἦν, τοῖς Ἰαμβλίχου παρακολουθῶν ἀπεγραψάμην, καὶ αὐτῇ πολλαχοῦ τῇ λέξει τοῦ φιλοσόφου χρησάμενος*, id est, Qua vero potui diligentia, Iamblichi commentariis inhians, eos transscripsi etc. In quam sententiam accipiendum videtur, quod est apud Lucam cap. 1. [vs. 3.] *παρακολουθηκότι* inhiare *τοῖς αὐτόπταις* narrantibus solito, e quibus rem omnem didici etc. Congere acervos compositorum a *παρά*, spectaturus duplicem eam significationem, minuendi, aut ***prope*** seu ***iuxta***. Minuit *παραδειγματίζω*, prope significat, *παρεμβάλλω*, prope infodio. Graeci hoc verbo significant id, quod Latini dicimus vallum ducere, vallo munire, vallare. Psal. 33. [34, 8.], *παρεμβαλεῖ ἄγγελος κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν, καὶ ῥύσεται αὐτούς.* Nostri verterunt: Immittet angelus Domini in gyro timentium eum, et eripiet eos. Quanto praestabat, vallabit aut vallo muniet, quando id et Graeca et Hebraica sonant חנה et *παρεμβαλεῖ*. Nam futurum est hoc *παρεμβάλλω παρεμβαλῶ*, ut a *ψάλλω ψαλῶ*. Et nescio, quorsum nostri huius versiculi interpretes. Chrysostomus in nobili illa Panegyri de angelis, ad coelestium spirituum munia refert, sic inquiens: *δι᾽ ἀγγέλων τοῖς ἀξίοις ἐκ πειρασμῶν λύτρωσις, παρεμβαλεῖ γάρ φησιν ἄγγελος κυρίου κύκλῳ τῶν φοβουμένων αὐτὸν, καὶ ῥύσεται αὐτούς.*

Ἀνά ***per*** loci aut temporis, accusativi solius est, *ἀνὰ ὅλον χρόνον*, per omne tempus. Schematicῶs genitivo, ut *ἀνὰ μέσων ὀρέων*, per medios montes.

Composita significat, quod ***re*** Latinis solet, *ἀναμάθω* redisco. Cave putes ab *ἀνὰ* composita esse, quae privandi significantia usurpamus, ab *ἀ*, si sequentis dictionis initium vocale fuerit, ***ν*** interposita, ut *ἀνάργυρος ἄνευ τοῦ ἀργυρίου.*

Διά genitivo iuncta ***per***, instrumentum signat, *διὰ πείρας συχνῆς*, per frequens studium. Est et cum locum tempusve notat, *διὰ δακτυλίου δεῖσε ἑλκυσθῆναι*, per annulum, apud Aristophanem.

Accusativo ***propter***, *διὰ φόβον*, propter timorem. Homerus superioris constructionis significantiam hoc casu extulit [Il. X, 41.], *νύκτα δι᾽ ἀμβροσίην*.

Composita ***dis*** significat, *διαρτᾶν*, dividere, *διαψάλλειν*, per vices psallere, *διάψαλμα*, vicissitudo psallendi.

Κατά, genitivo iuncta, accusandi nota, *λόγος τοῦ Πορφυρίου κατὰ χριστιανῶν*, Contra Christianos. Et progressum de re quapiam indicat, *κατ᾽ αἰγίλιπος πέτρης*, apud Homerum [Il. IX, 15.] de excelsa rupe, et *κατ᾽ Οὐλύμποιο καρήνων*, de Olympi vertice. Odyss. 1. [vs. 102.] Propemodum tale est, *κατὰ πετρῶν σπείρω*. In petras semino.

Accusativo ***secundum*** signat, *κατὰ τύπον*, secundum typum, *κατὰ ῥάβδον*, apud Isocratem, ad virgulam, *κατὰ ῥάβδον ἔφρασε*, Ad virgulam pronuntiavit, id est, sartum carmen cecinit. Temporis item nota est, ut *καθ᾽ ἡμᾶς ἔνδοξος ἀνὴρ ἐστιν Ἰωάννης ὁ καπνίων.*

Composita aut ***deorsum*** significat, ut *καταβαίνω*, descendo. Sic *καταλέγω*, ordine dico, et quasi deduco deputoque dicendo. Homerus [Il. IX, 115.] *οὔτι ψεῦδος ἐμὰς ἄτας κατέλεξας.* Unde fit *κατάλογος*. Ita fit, ut *κατὰ* propemodum ***dis*** significationem obtineat, ut apud Theocritum eidyllio X. [vs. 55.] *μὴ ᾽πιτάμης τὴν χεῖρα καταπρίων τὸ κύμινον*, Ne incidas manum dissecans cuminum. Paroemiacon est, unde et avaros *κυμινοπρίστας*, cuminisecas Aristoteles quarto Moralium nuncupat. Aut vitiat infamatque compositionem perinde ac *παρά*, ut *καταψηφίζεσθαι*, apud Demosthenem, damnari.

Μετά genitivo constructa idem potest quod *σύν*, autore Prisciano. *ἡδὺς μετὰ φίλων βίος*, Suavis cum amicis vita. Saepe hac significatione dativum patitur ut *σὺν*, *μετὰ πρώτοισι*, Homerus [Il. V, 536. et al.].

Accusativo ***post*** designat, *μετὰ τὰ φυσικά*, id est, post naturalia.

Composita aut ***cum***, *μετέχω* participo, *μέτοικος* inquilinus. Aut ***trans***, *μέτωπον*, trans faciem, frons.

Ἀντί ***pro***, retribuendi vim habet, *ἀντὶ ἀγαθῶν κακὰ, ἀντ' εὐεργεσίας σκόρπιον*. Genitivo soli construitur.

Composita ***contra*** significat, ut *στρέφω*, verto, *ἀντιστρέφω* contraverto.

Περί genitivo iuncta, ***de***, memorativa particula est, ut appellat Priscianus eam, *περὶ τῶν ἀγώνων*. De agonibus. Et *περὶ σοῦ μάχομαι*, Pro te pugno. Quo casu et ***prae***, excellentiae nota est, ut Homerus [Il. IX, 38.] *σκήπτρῳ μέν τοι δῶκε τετιμῆσθαι περὶ πάντων*, Sceptro dedit honorari te prae omnibus.

Dativo ***pro***, usum, commodum notat. Homerus Odyss. VII. [vs. 110 sq.] *περὶ γάρ σφισι δῶκεν Ἀθήνη ἔργα ἐπίστασθαι περικαλλέα καὶ φρένας ἐσθλάς*, de mulieribus Phaeacum, Pro eis dedit Minerva opera scire egregia, et bonam habere mentem.

Accusativo ***circa***, locum, causam, tempus, *περὶ τείχη, περὶ πολιτείαν, περὶ ὥραν ἕκτην*, circa horam sextam, ut Actuum 10. [vs. 9.]. Quin et cum accusativo excellere designat, *ὃς περὶ μὲν νόον ἐστὶ βροτῶν*. Qui superat mentes hominum. De Ulysse Odyss. I. [vs. 66.] Una ex praepositionibus omnibus *περί* tralato tono, adverbiascit, ut apud Homerum Iliados IX. 58) [vs. 53.] *Τυδείδη, πέρι μὲν πολέμῳ ἔνι καρτερός ἐσσι*. Tydide, admodum in bello strenuus es, *πέρι* egregie, eximie.

Composita ***circum*** significat, ut *περιπατέω*, obambulo.

Item excellentiam, ut *περικαλλής* admodum venustus, *περίειμι* antecello, praesto, quae significatio *ἀναλογικῶς* genitivum exigit. Aristophanes per accusativum extulit, ut *περιφρονῶ τὸν ἥλιον*.

Ἐπί, genitivo iuncta ***circa*** significat, ut Demosthenes: *ἐμοὶ δ' ἣν παρὰ πάντα τὸν χρόνον εὔνοιαν ἐνδέδειχθε ἐπὶ πολλῶν ἀγώνων τῶν πρώτερον γεγενημένων*. Mihi vero quam superioribus certaminibus expertus sum benevolentiam, et nunc indulgere etc. Item tempus, id quod mirum in modum frequens est, *ἐπὶ Κρόνου*, Regnante Saturno, Temporibus Saturni.

Dativo ***propter*** et ***super***. Propter, *ἐπὶ ἀγαθῷ πατρὶ ἐπαινηθεὶς υἱός*. Super, *ἐπὶ κρηπῖδι τεῖχος*, Super fundamento murus. Item ***in*** ablativi, *ἐπὶ βιβλίῳ*, In libro.

Accusativo, motus ad rem exponitur, ut *ἐπὶ νῆας*, In naves. ***Adversum*** seu ***contra*** [Psalm. 142, 4.], *ἠκηδίασεν ἐπ' ἐμὲ τὸ πνεῦμα μου*. Anxiatus est adversum me spiritus meus. Demosthenes *ἐπὶ τοῦτο*, propterea etc.

Composita accusativi ***in*** seu ***super*** significat, *ἐπιγράφω*, inscribo.

Ἀμφί, prorsum idem quod *περί* construendo significandoque potest. ***Pro*** saepe significat, ut *περί*, [Hom. Od. I, 48.] *Ἀλλά μοι ἀμφ' Ὀδυσσῆϊ δαΐφρονι δαίεται ἦτορ*, Pro Ulysse angor.

Composita ***circum*** significat, *ἀμφιβάλλω* circumiicio. Hinc *ἀμφίβολον, ἀμφιβολία*.

Ἀπό genitivi solius est, motum a loco, re, persona, circumstantia. Nec motum modo, sed et absentiam significat, *ἀπὸ πατρίδος*, a patria, *ἀπὸ τῆς ἴσης οὐσίας*, ex aequis viribus.

Composita iisdem significationibus usurpatur, *ἀπογράφειν* describere, ab alio exemplari scribere. Historicum verbum, pro censum agere. Describi orbem in Luca [2, 1. 3. 5.] legimus, pro censum orbis agi.

Ὑπό genitivo ***sub***, occulendi nota 59), *ὑπὸ κόλπου*, sub sinu. Causam quoque notat, *ὑπὸ νόσου*, a morbo, qua constructione proprium verbis passivis est. Sunt enim passivorum praepositiones tres, *πρός, παρά* et *ὑπό*. Moscopulus proprium ***esse*** verbis aït, quae vim quandam victi, superati, illusi designant. Plutarch. in Isocrate: *εἰς αὐλοὺς κεκωμῴδηται ὑπὸ Ἀριστοφάνους*, Comoedia lusum est ab Aristophane in tibias etc. Caeterum generaliter omnium esse passivorum *ὑπὸ* scias.

Dativo ***sub***, situs, non occulendi nota, ut *ὑπὸ δένδρῳ*, sub arbore.

Accusativo eadem significatio manet, quanquam ***subter*** potius videtur, ut *ὑπὸ γῆν οἰκοῦντες*, Subter terram habitantes.

Ὑπέρ genitivi, ***pro*** significat, auxilii nota, et defensionis [Rom. 5, 8.], *ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Χριστὸς ἀπέθανεν*, pro nobis Christus est mortuus. Item causae sive argumenti, *ὑπὲρ ὄνου σκιᾶς*, De asini umbra.

Accusativo ***supra***, *ὑπὲρ ἄνθρωπον φρονεῖ*, Supra hominem sapit, *ὑπὲρ τὰ μέτρα, ὑπὲρ ἐσκαμμένα*, extra septa, *ἐσκαμμένα* participium

58) IX.] sic recte Editt. 1541., 1545. sqq.; Editt. 1522., 1538., 1542. male: primo.

59) nota] in Editt. 1522—1541. deest.

praeteritum ab *ἔσκαμμαι* praeterito verbi *σκάπτομαι* fodior.

Hae sunt Graecorum praepositiones in hunc modum paucis expositae pro varietate constructionum; longe plurimi idiotismi a me in Constructionum volumine conscribentur.

Finis Praepositionum[60]).

De Coniunctione.

Συνδεσμός ἐστι μέρος λόγου ἄκλιτον συνδέον τὰ ἄλλα μέρη τοῦ λόγου εἰς διάνοιαν μετὰ τάξεως, hoc est, Coniunctio est pars orationis indeclinabilis, coniungens alias partes orationis in sententiam cum ordine.

Accidit autem Coniunctioni *σχῆμα*. Figura simplex, ut *ἐπεί*. Composita, ut *ἐπειδή*.

Coniunctionum aliquae sunt *συμπλεκτικοί*, id est, copulativae, ut *μέν* quidem, *δέ* autem, *τε* que, *καί* et, *ἀλλά* sed, *ἀτάρ* sed, *αὐτάρ* sed[61]), *ὅτι* quod.

Aliquae autem *διαζευκτικοί*, id est, disiunctivae, ut *ἤ* vel, *ἤτοι* sive, *ἠέ* sive.

Aliquae autem *συναπτικοί*, id est, continuativae, ut *εἰ* si, *εἴπερ*, *εἴδη*, *εἰδήπερ* siquidem.

Aliquae autem *παρασυναπτικοί*, id est, subiunctivae, ut *ἐπεί*, *ἐπείπερ* quoniam, *ἐπειδή*, *ἐπειδήπερ* postquam.

Aliquae autem *αἰτιολογικοί*, id est, causales, ut *ἵνα* ut, *ὅπως* ut, *ὄφρα* ut, *γάρ* enim, *ὅτι* quod, *διότι* quia, *καθότι* quoniam, *ἕνεκα* causa, *οὕνεκα* quia.

Aliquae autem *ἀπορηματικοί*, id est, dubitativae, ut *ἄρα* an, *εἶτα* postea, *μῶν* num, *μή* an.

Aliquae autem *συλλογιστικοί*, id est, collectivae sive rationales, ut *ἄρα* ergo, *ἀλλά* sed, *ἀλλαμήν* verum, *οὖν* igitur, *τοίνυν* igitur, *τοιγάρτοι* itaque, *τοιγαροῦν* ergo.

Aliquae autem *παραπληρωματικοί*, id est, repletivae, ut *δή* iam, *ῥά* nempe, *θήν* quidem, *νύ* certe[62]), *ποῦ*, *τοί*, *αὖ*, *οὖν*, *πέρ*, *πώ*[63]), *μήν*[64]), *δῆτα*, *γέ* quidem. At *γέ* non solum repletiva est, sed etiam diminutiva et causalis.

Aliquae autem *δυνητικοί*, id est, potestatis, ut *ἄν*, *κέ*, *κέν*, si, sive, utique. Inveniuntur etiam apud poetas repletivae.

Aliquae autem *διακριτικοί* sive *ἐπιλεκτικοί*, id est, discretivae sive electivae, ut *ἤ* quam.

Aliquae autem *ἐλαττωτικοί*, id est, extenuativae sive diminutivae, ut *γοῦν* saltem, *γέ* saltem.

Aliquae autem *ἐναντιωματικοί*, id est, adversativae, ut *ὅμως* tamen, *καίτοι* etsi, *καίπερ* quamquam, *ἔμπης* tamen, *εἰκαί* etsi.

Finis Coniunctionum[65]).

THERSITA
e secundo Iliados Homericae
[vss. 212—220.].

(Hanc inscriptionem in Editt. omnibus huius Grammaticae subsequuntur: 1. Textus graecus huius loci; 2. eius Interpretatio latina Melanthonis; 3. eiusdem Scholion; 4. eius Examen. Hoc loco non solum textum gr., sed etiam interpretationem lat. et scholion omitto, quod utrumque iam in huius Corp. Vol. XVIII. p. 124—126. attuli, et tantum Mel. Examen huius loci illic consilio omissum (conf. p. 126. nota 11.) h. l. exhibeo, numeris versuum, ad quos singula spectant, adscriptis.)

Examen.

(Vs. 212.) *Θερσίτης* unde? In propriis nominibus negat Herodianus quaerendas etymologias, nisi fabularibus illis, quae non temere a poetis confinguntur. Quis enim dubitet Achaten frustra a Virgilio, Pyrgopolinicen casu a Plauto nominatum? Quare de etymo nominis Thersita dicendum est. *Θερσίτης* a *θάρσος* dicitur, quod confidentiam prope ac temeritatem significat, id quod vides quam apte quadret. Ut enim modestiae virtutum omnium elementa tribuunt philosophi, ita contra temeritati vitiorum omnium *πρῶτα*, et ni fallor, haec vel aptissima est linguae concitandae. Reliqua alias. Declina *Θερσίτης* ut *Ἀγχίσης*.

μοῦνος, pro *μόνος* Ionice, augendi syllabae gratia, ut upilio, pro opilio.

ἀμετροεπής, *ἀ* sine, *μέτρον*[66]) mensura, *ἔπος* sermo, futilis, loquaculus, sine iudicio ac

60) Finis Praepositionum.] sic Ed. 1542.; Ed. 1522. Finis de praepositione; Ed. 1541. Finis praepositionis; in Editt. 1518., 1538., 1545. sqq. haec subscriptio omissa est.

61) sed] in Ed. 1538. deest.

62) *νύ* certe] sic Editt. 1518., 1522., 1541—1557.; Ed. 1538. *νή* certe.

63) *πώ*] sic Ed. 1538.; Editt. 1541—1557. *πῶ*; Editt. 1518., 1522. *πρό*.

64) *μήν*] Ed. 1538. *μή*

65) Haec subscriptio, quam Editt. 1542. sqq. exhibent, in Editt. 1518—1541. deest.

66) *μέτρον*] Ed. 1538. typ. errore: *ἀμέτρον*

modo multa effutire solitus. Vanus enim est, qui orationem ratione non metitur, qui liberam ac vagam linguam non cohibet iudicio. Recte Hesiodus [Opp. et D. 719 sq. Ed. Goettl.], multam esse linguae gratiam indicat, si modo cohibeatur:

Γλώσσης τοι θησαυρὸς ἐν ἀνθρώποισιν ἄριστος
φειδωλῆς, πλείστη δὲ χάρις κατὰ μέτρον ἰούσης.

ἀμετροεπής cuius generis? Communis. Declina ut *ἀληθής* primae contractorum, qua flectuntur omnia paene adiectiva in *ης* derivaticia.

ἐκολῴα[67]) Verbum, cuius temporis? Praeteritum imperfectum est indicativi modi, coniugationis secundae contractorum, *κολῳάω* ut *βοάω*, *ἐκολῴαον*, et contractim *ἐκολῴων*. *ἐκολῴαες*, et contractim *ἐκολῴας*. *ἐκολῴαε*, et contractim *ἐκολῴα*. Caeterum verbum *ὀνοματοποιὸν* est.

(Vs. 213.) *ἔπεα*. Sunt qui ab *ἕπεσθαι* trahunt, ut nos sermonem a sequendo. *ἔπος* declin. primae contractorum, ut *χάος*. Deinceps qui volet oratione exequatur, cur *ἀμετροεπῆ* poeta, deinde *ἔπεα ἄκοσμά τε καὶ πολλὰ*[68]) dixerit, excutiat.

(Vs. 214.) *ἐριζέμεναι* pro *ἐρίζειν*. Vide supra in formatione infinitivi *τύπτειν*. Hic vero belle poeta factiosum designat, bonis infensum, cum optimatibus contendentem.

(Vs. 215.) *εἴσαιτο* unde? Medium praeteritum aoriston optativi, ut *τυψαίμην*. Thema verbi *εἴσαιτο* est *εἴδω*, unde et *τὸ ᾔδη* est, id est, novit, quod supra secundi versiculi expositione praeterii, nam hic agetur.

Flecte *εἴσαιτο* et *ᾔδη*[69]).

εἴδω		*τύπτω*	Ex activis quaedam raro usurpantur, surroganturque eis media.
εἶδον		*ἔτυπτον*	
εἶκα	ut	*τέτυφα*	
εἴσω		*τύψω*	
εἶσα		*ἔτυψα.*	

67) *ἐκολῴα*] sic, *ῳ* cum *ι* subscripto, et hanc formam et seqq. scripsi; Editt. huius Gramm. omnes habent *ω* sine *ι* subscr.

68) *καὶ πολλὰ*] sic Editt. huius Gramm. in hoc quidem Examine; at in textu gr. praemisso (aeque ac in Ed. Wolf.) legitur: *πολλά τε*

69) Haec verba in Editt. 1522., 1541. subsequitur inscriptio: Activa.; in Ed. 1538. haec illis verbis superscripta est; in Editt. 1542. sqq. deest.

Media.

Praesens *εἴδομαι* ut *τύπτομαι*.
Praeteritum imperfectum[70]) *εἰδόμην* ut *ἐτυπτόμην*.

Praeteritum perfectum *εἶδα*. Formatur enim per praesentis characterem, sicut supra in regulis vidisti. Hinc fit diphthongi temperamento *ᾖδα*.

Praeteritum plusquamperfectum *εἴδειν*[71]), et diphthongi temperamento *ᾔδειν*. Vides ergo primae syllabae variationem, posterior syllaba dialectis variat. Nam pro *ἐτετύφειν* regulari praeterito plusquamperfecto dicunt Iones *ἐτετύφεα*. Sic ergo pro *εἴδειν* vel *ᾔδειν* est *ᾔδεα*. Flecte sic *ᾔδεα ᾔδεες ᾔδεε*. Ex hac tertia persona *ᾔδεε* fit crasi *ᾔδη*. Nam *εε* in *η* mutari in declinationibus nominum contractorum vidisti, *τείχεε τείχη*. Adnotabis et hoc, quandoquidem *ει* in *η* cum subscriptione transit, primam verbi *ᾔδη* subscribi, posteriorem non. Nam *εε* non mutatur nisi in solum *η*.

Futurum *εἴσομαι*.

Aorist. a. *εἰσάμην*. Reliqua ex his forma *κατὰ τὴν ἀναλογίαν*, et in optativi aoristo habebis *εἰσαίμην*.

Haec tibi verbi huius coniugatio multis certe locis proderit. In primo Iliados [vs. 70.] verbum *ᾔδη* invenies, ut innumera alia loca praeteream,
Ὃς ᾔδη τά τ' ἐόντα, τά τ' ἐσσόμενα, πρό τ' ἐόντα.
Volo item te admonitum regularum augmenti praeteritorum, quorum *εἴδω* praeteritis non variet regulariter *εἶδον εἶδα*.

(Vs. 216.) *ἔμμεναι* Ionicum, vide *εἶναι*.
αἴσχιστος. Vide formas comparationum

αἰσχρός	*αἰσχίων*	*αἴσχιστος*
αἰσχρά	*αἰσχίων*	*αἰσχίστη*
αἰσχρόν	*αἴσχιον*	*αἴσχιστον*

ἦλθε Aoriston secundum vocis activae.

ἐλεύθω	*ἤλευθον*	
ἤλευκα	*ἠλεύκειν*	*ἤλευσα*

ἤλυθον, *ἦλθον* per syncopen, unde *ἦλθε* est.

(Vs. 217.) *Τὼ ὤμω* humeri, dualia sunt.
οἱ pronomen reciprocum, ei.

(Vs. 218.) *συνοχηκότε*[72]) participium praeteritum activae vocis a *συνοχέω*, vide formam in participiis, estque duale.

70) Praeteritum imperfectum] sic Editt. 1522., 1541.; Ed. 1538. typ. err.: Praet. perfectum; Editt. 1542. seqq. pro hoc lat. nomine et subsequenti habent graeca: *παρατατικός, παρακείμενος*.

71) *εἴδειν*] Ed. 1538. *ᾔδειν*

72) *συνοχηκότε*] sic Editt. huius Gramm. et h. l. et in textu gr. praemisso; apud Hom. Ed. Wolf. legitur *συνοχωκότε*.

(Vs. 219.) *ἐπενήνοθε, ἐπὶ, ἐν, ἀνέθω*, ex his verbum hoc compositum est. Coniuga sic: *ἐπενανέθω ἐπενήνεθον*. Nam verbum, non praepositio augetur, ut supra in regulis meminimus, *ἐπενήνεχα*, et medium *ἐπενήνεθα* et Attica mutatione, *ἐπενήνοθα*, sicut *λέλογα*.

Finis [73]).

CHELYS MERCURII,
ex Homericis Hymnis.

Locus Homericus sic inscriptus, qui in omnibus huius Gramm. Editt. invenitur, continet Hymni εἰς Ἑρμῆν versus 29—55. *graece inde a verbo ἐγέλασσε (vs.* 29.) *usque ad verb. πειρώμενος (vs.* 55.), *subiuncta interpretatione latina et scholio Mel., quae iam in huius Corp. Vol. XVIII. p.* 155 *sq. attuli, quapropter h. l. omittuntur. — Hoc loco Homerico haec Gramm. in Editt.* 1518—1541. *finitur; in Ed.* 1542. *additus est Luciani locus [ex Deorum dialogis dialogus XIX. Ἀφροδίτης καὶ Ἔρωτος integer] graece fere duas paginas explens, inscriptus:* LUCIANI CUPIDO, *cui neque interpretatio lat., neque scholia adiuncta sunt, quam ob causam h. l. itidem omittitur. Huic loco graeco Camerarius in suis Editt. addidit Epigramma Platonis graece cum scholiis. Hoc additamentum praetermitto, quod non Melanthonis, sed Camerarii est.*

Praeterea in Ed. 1542. *illum Luciani locum et in Camerarii Editt. illud Platonis epigramma subsequuntur Tabulae Coniugationum, quibus praefixus est hicce titulus:* Tabulae Coniugationum. Verborum Circumflexorum. Item Verborum in *μι*. *Has tabulas h. l. exhibemus, quoniam non tantum in Camerarii Editt., sed etiam in Melanthonis Editionum tertia aetate leguntur.*

TABULAE CONIUGATIONUM
Verborum circumflexorum.
Item Verborum in *μι*.
Τῶν περισπωμένων ῥημάτων συζυγίαι.
PRIMA CIRCUMFLEXORUM.

Τῶν ὁριστικῶν ἐνεργητικῶν ἐνεστώς.

S.	ποιέω, ῶ	ποιέεις, εῖς	ποιέει, εῖ
D.		ποιέετον, εῖτον	ποιέετον, εῖτον
P.	ποιέομεν, οῦμεν [1])	ποιέετε, εῖτε	ποιέουσι, οῦσι.

Παρατατικός.

S.	ἐποίεον, ουν	ἐποίεες, εις	ἐποίεε, ει
D.		ἐποιέετον, εῖτον	ἐποιεέτην, είτην
P.	ἐποιέομεν, οῦμεν	ἐποιέετε, εῖτε	ἐποίεον, ουν.

Παρακείμενος.

S.	πεποίηκα	πεποίηκας	πεποίηκε
D.		πεποιήκατον	πεποιήκατον
P.	πεποιήκαμεν	πεποιήκατε	πεποιήκασι.

Ὑπερσυντελικός.

S.	ἐπεποιήκειν	ἐπεποιήκεις	ἐπεποιήκει
D.		ἐπεποιήκειτον	ἐπεποιηκείτην
P.	ἐπεποιήκειμεν	ἐπεποιήκειτε	ἐπεποιήκεισαν,

Ἀόριστος α΄.

S.	ἐποίησα	ἐποίησας	ἐποίησε
D.		ἐποιήσατον	ἐποιησάτην
P.	ἐποιήσαμεν	ἐποιήσατε	ἐποίησαν.

Μέλλων α΄.

S.	ποιήσω	ποιήσεις	ποιήσει
D.		ποιήσετον	ποιήσετον
P.	ποιήσομεν	ποιήσετε	ποιήσουσι.

Τῶν προστακτικῶν ἐνεστώς.

S.	ποίεε, ει	ποιεέτω, είτω
D.	ποιέετον, εῖτον	ποιεέτων, είτων
P.	ποιέετε, εῖτε	ποιεέτωσαν, είτωσαν.

Παρακείμενος.

S.	πεποίηκε	πεποιηκέτω
D.	πεποιήκετον	πεποιηκέτων
P.	πεποιήκετε	πεποιηκέτωσαν.

Ἀόριστος α΄.

S.	ποίησον	ποιησάτω
D.	ποιήσατον	ποιησάτων
P.	ποιήσατε	ποιησάτωσαν.

Τῶν εὐκτικῶν ἐνεστώς.

S.	ποιέοιμι, οῖμι	ποιέοις, οῖς	ποιέοι, οῖ
D.		ποιέοιτον, οῖτον	ποιεοίτην, οίτην
P.	ποιέοιμεν, οῖμεν	ποιέοιτε, οῖτε	ποιέοιεν, οῖεν.

Ἀττικῶς δὲ καὶ αἰολικῶς.

S.	ποιοίην	ποιοίης	ποιοίη
D.		ποιοίητον	ποιοιήτην
P.	ποιοίημεν	ποιοίητε	ποιοίησαν καὶ ποιοῖεν.

καὶ δωρικῶς.

S.	ποιῴην	ποιῴην	ποιῴη
D.		ποιῴητον	ποιῳήτην
P.	ποιῴημεν	ποιῴητε	ποιῴησαν.

Παρακείμενος.

S.	πεποιήκοιμι	πεποιήκοις	πεποιήκοι
D.		πεποιήκοιτον	πεποιηκοίτην
P.	πεποιήκοιμεν	πεποιήκοιτε	πεποιήκοιεν.

Ἀόριστος α΄.

S.	ποιήσαιμι	ποιήσαις	ποιήσαι
D.		ποιήσαιτον	ποιησαίτην
P.	ποιήσαιμεν	ποιήσαιτε	ποιήσαιεν.

Αἰολικῶς δὲ καὶ ἀττικῶς.

ποιήσεια ποιήσειας ποιήσειε, καὶ ποιήσειαν μόνον, ὡς ἄνω.

73) Haec subscriptio in Editt. 1538., 1545. sqq. deest.

1) *οῦμεν*] sic recte Ed. 1557.; Editt. 1542—1548. male: *ῶμεν*.

Μέλλων α'.

S.	ποιήσοιμι	ποιήσοις	ποιήσοι
D.		ποιήσοιτον	ποιησοίτην
P.	ποιήσοιμεν	ποιήσοιτε	ποιήσοιεν.

Ὑποτακτικὰ ἐνεργητικά, ἐνεστώς.

S.	ἐὰν ποιέω, ῶ	ποιέῃς, ῇς	ποιέῃ, ῇ
D.		ποιέητον, ῆτον	ποιέητον, ῆτον
P.	ποιέωμεν, ῶμεν	ποιέητε, ῆτε	ποιέωσι, ῶσι.

Παρακείμενος.

S.	ἐὰν πεποιήκω	πεποιήκῃς	πεποιήκῃ
D.		πεποιήκητον	πεποιήκητον
P.	πεποιήκωμεν	πεποιήκητε	πεποιήκωσι.

Ἀόριστος α'.

S.	ἐὰν ποιήσω	ποιήσῃς	ποιήσῃ
D.		ποιήσητον	ποιήσητον
P.	ποιήσωμεν	ποιήσητε	ποιήσωσι.

Ἀπαρέμφατα ἐνεργητικά.

Ἐνεστώς. ποιέειν, εῖν. Παρακείμενος. πεποιηκέναι.
Ἀόριστος α'. ποιῆσαι. Μέλλων α'. ποιήσειν.

Participia Activa.

Praesens et Imperfect. ὁ ποιέων, ῶν, έοντος, οῦντος.
Παρακείμενος. ὁ πεποιηκώς, τοῦ πεποιηκότος.
Ἀόριστος α'. ὁ ποιήσας, τοῦ ποιήσαντος.
Μέλλων α'. ὁ ποιήσων, τοῦ ποιήσοντος.

PASSIVORUM παράδειγμα.

Τῶν ὁριστικῶν ἐνεστώς.

S.	ποιέομαι, οῦμαι	ποιέῃ, ῇ	ποιέεται, εῖται
D.	ποιεόμεθον, ούμεθον	έεσθον, εῖσθον	έεσθον, εῖσθον
P.	ποιεόμεθα, ούμεθα	έεσθε, εῖσθε	έονται, οῦνται.

Παρατατικός.

S.	ἐποιεόμην, ούμην	ἐποιέου, οῦ	ἐποιέετο, εῖτο
D.	ἐποιεόμεθον, ούμεθον	έεσθον, εῖσθον	εέσθην[2]), είσθην
P.	ἐποιεόμεθα, ούμεθα	έεσθε, εῖσθε	έοντο, οῦντο.

Παρακείμενος.

S.	πεποίημαι	πεποίησαι	πεποίηται
D.	πεποιήμεθον	πεποίησθον	πεποίησθον
P.	πεποιήμεθα	πεποίησθε	πεποίηνται.

Ὑπερσυντελικός.

S.	ἐπεποιήμην	ἐπεποίησο	ἐπεποίητο
D.	ἐπεποιήμεθον	ἐπεποίησθον	ἐπεποιήσθην
P.	ἐπεποιήμεθα	ἐπεποίησθε	ἐπεποίηντο.

Ἀόριστος α'.

S.	ἐποιήθην	ἐποιήθης	ἐποιήθη
D.		ἐποιήθητον	ἐποιηθήτην
P.	ἐποιήθημεν	ἐποιήθητε	ἐποιήθησαν.

2) εέσθην] Ed. 1542. typ. errore: ἐέσθην

Μέλλων α'.

S.	ποιηθήσομαι	ποιηθήσῃ	ποιηθήσεται
D.	ποιηθησόμεθον	ποιηθήσεσθον	ποιηθήσεσθον
P.	ποιηθησόμεθα	ποιηθήσεσθε	ποιηθήσονται.

Μετ' ὀλίγον μέλλων.

S.	πεποιήσομαι	πεποιήσῃ	πεποιήσεται
D.	πεποιησόμεθον	πεποιήσεσθον	πεποιήσεσθον
P.	πεποιησόμεθα	πεποιήσεσθε	πεποιήσονται.

Προστακτικῶν παθητικῶν ἐνεστώς.

S.	ποιέου, οῦ	ποιεέσθω, είσθω
D.	ποιέεσθον, εῖσθον	ποιεέσθων, είσθων
P.	ποιέεσθε, εῖσθε	ποιεέσθωσαν, είσθωσαν.

Παρακείμενος.

S.	πεποίησο	πεποιήσθω
D.	πεποίησθον	πεποιήσθων
P.	πεποίησθε	πεποιήσθωσαν.

Ἀόριστος α'.

S.	ποιήθητι	ποιηθήτω
D.	ποιήθητον	ποιηθήτων
P.	ποιήθητε	ποιηθήτωσαν.

Τῶν εὐκτικῶν ἐνεστώς.

S.	ποιεοίμην, οίμην	ποιέοιο, οῖο	ποιέοιτο, οῖτο
D.	ποιεοίμεθον, οίμεθον	έοισθον, οῖσθον	εοίσθην, οίσθην
P.	ποιεοίμεθα, οίμεθα	έοισθε, οῖσθε	έοιντο, οῖντο.

Παρακείμενος.

S.	πεποιήμην	πεποιῇο	πεποιῇτο
D.	πεποιήμεθον	πεποιῇσθον	πεποιήσθην
P.	πεποιήμεθα	πεποιῇσθε	πεποιῇντο.

Ἀόριστος α'.

S.	ποιηθείην	ποιηθείης	ποιηθείη
D.		ποιηθείητον	ποιηθειήτην
P.	ποιηθείημεν	ποιηθείητε	ποιηθείησαν.

Μέλλων α'.

S.	ποιηθησοίμην	ποιηθήσοιο	ποιηθήσοιτο
D.	ποιηθησοίμεθον	ποιηθήσοισθον	ποιηθησοίσθην
P.	ποιηθησοίμεθα	ποιηθήσοισθε	ποιηθήσοιντο.

Μετ' ὀλίγον μέλλων.

S.	πεποιησοίμην	πεποιήσοιο	πεποιήσοιτο
D.	πεποιησοίμεθον	πεποιήσοισθον	πεποιησοίσθην
P.	πεποιησοίμεθα	πεποιήσοισθε	πεποιήσοιντο.

Τῶν ὑποτακτικῶν ἐνεστώς.

S.	ἐὰν ποιέωμαι, ῶμαι	ποιέῃ, ῇ	ποιέηται, ῆται
D.	ποιεώμεθον, ώμεθον	έησθον, ῆσθον	έησθον, ῆσθον
P.	ποιεώμεθα, ώμεθα	έησθε, ῆσθε	έωνται, ῶνται.

Παρακείμενος.

S.	ἐὰν πεποιῶμαι	πεποιῇ	πεποιῆται
D.	πεποιώμεθον	πεποιῆσθον	πεποιῆσθον
P.	πεποιώμεθα	πεποιῆσθε	πεποιῶνται.

Ἀόριστος α΄.

S. ἐὰν ποιηθῶ	ποιηθῇς	ποιηθῇ
D.	ποιηθῆτον	ποιηθῆτον
P. ποιηθῶμεν	ποιηθῆτε	ποιηθῶσι.

Τῶν ἀπαρεμφάτων παθητικῶν

Ἐνεστώς. ποιέεσθαι, εἶσθαι.
Παρακείμενος. πεποιῆσθαι.
Ἀόριστος α΄. ποιηθῆναι.
Μέλλων α΄. ποιηθήσεσθαι.
Μετ᾽ ὀλίγον μέλλων. πεποιήσεσθαι.

Participia Passiva.

Praesens. ὁ ποιεόμενος, ούμενος. τοῦ νου.
Παρακείμενος. ὁ πεποιημένος, τοῦ νου.
Ἀόριστος α΄. ὁ ποιηθείς, τοῦ θέντος.
Μέλλων α΄. ὁ ποιηθησόμενος, τοῦ νου.
Μετ᾽ ὀλίγον μέλλων. ὁ πεποιησόμενος, τοῦ σομένου.

MEDIORUM παράδειγμα.

Μέσων ὁριστικῶν ἐνεστώς.

S. ποιέομαι, οῦμαι	ποιέῃ, ῇ	ποιέεται, εῖται
D. ποιεόμεθον, ούμεθον	έεσθον, εῖσθον	έεσθον, εῖσθον
P. ποιεόμεθα, ούμεθα	έεσθε, εῖσθε	έονται, οῦνται.

Παρατατικός [3]).

S. ἐποιεόμην, ούμην	ἐποιέου, οῦ	ἐποιέετο, εῖτο
D. ἐποιεόμεθον, ούμεθον	έεσθον, εῖσθον	εέσθην [4]), είσθην
P. ἐποιεόμεθα, ούμεθα	έεσθε, εῖσθε	έοντο, οῦντο.

Ἀόριστος α΄. [5])

S. ἐποιησάμην	ἐποιήσω	ἐποιήσατο
D. ἐποιησάμεθον	ἐποιήσασθον	ἐποιησάσθην
P. ἐποιησάμεθα	ἐποιήσασθε	ἐποιήσαντο.

Μέλλων α΄.

S. ποιήσομαι	ποιήσῃ	ποιήσεται
D. ποιησόμεθον	ποιήσεσθον	ποιήσεσθον
P. ποιησόμεθα	ποιήσεσθε	ποιήσονται.

Προσταχτικῶν μέσων ἐνεστώς.

S. ποιέου, οῦ	ποιεέσθω, είσθω
D. ποιέεσθον, εῖσθον	ποιεέσθων, είσθων
P. ποιέεσθε, εῖσθε	ποιεέσθωσαν, είσθωσαν.

Ἀόριστος α΄.

S. ποιήσαι	ποιησάσθω
D. ποιήσασθον	ποιησάσθων
P. ποιήσασθε	ποιησάσθωσαν.

Τῶν εὐκτικῶν ἐνεστώς.

S. ποιεοίμην, οίμην	ποιέοιο, οῖο	ποιέοιτο, οῖτο
D. ποιεοίμεθον, οίμεθον	έοισθον, οῖσθον	εοίσθην, οίσθην
P. ποιεοίμεθα, οίμεθα	έοισθε, οῖσθε	έοιντο, οῖντο.

Ἀόριστος α΄.

S. ποιησαίμην	ποιήσαιο	ποιήσαιτο
D. ποιησαίμεθον,	ποιήσαισθον	ποιησαίσθην
P. ποιησαίμεθα	ποιήσαισθε	ποιήσαιντο.

Μέλλων α΄.

S. ποιησοίμην	ποιήσοιο	ποιήσοιτο
D. ποιησοίμεθον	ποιήσοισθον	ποιησοίσθην
P. ποιησοίμεθα	ποιήσοισθε	ποιήσοιντο.

Τῶν ὑποτακτικῶν ἐνεστώς.

S. ἐὰν ποιέωμαι, ῶμαι	ποιέῃ, ῇ	ποιέηται, ῆται
D. ποιεώμεθον, ώμεθον	έησθον, ῆσθον	έησθον, ῆσθον
P. ποιεώμεθα, ώμεθα	έησθε, ῆσθε	έωνται, ῶνται.

Ἀόριστος α΄.

S. ἐὰν ποιήσωμαι	ποιήσῃ	ποιήσηται
D. ποιησώμεθον	ποιήσησθον	ποιήσησθον
P. ποιησώμεθα	ποιήσησθε	ποιήσωνται.

Τῶν ἀπαρεμφάτων μέσων

Ἐνεστώς. ποιέεσθαι, εῖσθαι.
Ἀόριστος α΄. ποιήσασθαι.
Μέλλων α΄. ποιήσεσθαι.

Participia Media.

Praesens. ὁ ποιεόμενος, ούμενος.
Ἀόριστος α΄. ὁ ποιησάμενος.
Μέλλων α΄. ὁ ποιησόμενος.

SECUNDA CONIUGATIO CIRCUMFLEXORUM.

Ὁριστικῶν ἐνεργητικῶν ἐνεστώς.

S. βοάω, ῶ	βοάεις, ᾷς	βοάει, ᾷ
D.	βοάετον, ᾶτον	βοάετον, ᾶτον
P. βοάομεν, ῶμεν	βοάετε, ᾶτε	βοάουσι, ῶσι.

Παρατατικός.

S. ἐβόαον, ων	ἐβόαες, ας	ἐβόαε, α
D.	ἐβοάετον, ᾶτον	ἐβοαέτην, άτην
P. ἐβοάομεν, ῶμεν	ἐβοάετε, ᾶτε	ἐβόαον, ων.

Παρακείμενος.

S. βεβόηκα	βεβόηκας	βεβόηκε
D.	βεβοήκατον	βεβοήκατον
P. βεβοήκαμεν	βεβοήκατε	βεβοήκασι.

---

3) *Παρατατικός.*] Ed. 1512. h. l. typ. errore habet scriptionis compendium, quod *Παρακείμενον* significat.

4) *εέσθην*] Ed. 1542. male: *έσθην*

5) Huic Tempori in margine apposita est annotatio: Circumflexa mediis carent praeteritis, indef. et fut. secund. (sic Ed. 1542.; in Editt. Camerarii h. l. leguntur: Pleraque circumflexa carent mediis praeteritis, indefinitis et futuris secundis).

Ὑπερσυντελικός.

S.	ἐβεβοήκειν	ἐβεβοήκεις	ἐβεβοήκει
D.		ἐβεβοήκειτον	ἐβεβοηκείτην
P.	ἐβεβοήκειμεν	ἐβεβοήκειτε	ἐβεβοήκεισαν.

Ἀόριστος α΄.

S.	ἐβόησα	ἐβόησας	ἐβόησε
D.		ἐβοήσατον	ἐβοησάτην
P.	ἐβοήσαμεν	ἐβοήσατε	ἐβόησαν.

Μέλλων α΄.

S.	βοήσω	βοήσεις	βοήσει
D.		βοήσετον	βοήσετον
P.	βοήσομεν	βοήσετε	βοήσουσι.

Τῶν προςτακτικῶν ἐνεστώς.

S.	βόαε, α	βοαέτω, άτω
D.	βοάετον, ᾶτον	βοαέτων, άτων
P.	βοάετε, ᾶτε	βοαέτωσαν, άτωσαν.

Παρακείμενος.

S.	βεβόηκε	βεβοηκέτω
D.	βεβοήκετον	βεβοηκέτων
P.	βεβοήκετε	βεβοηκέτωσαν.

Ἀόριστος α΄.

S.	βόησον	βοησάτω
D.	βοήσατον	βοησάτων
P.	βοήσατε	βοησάτωσαν.

Τῶν εὐκτικῶν ἐνεστώς.

S.	βοάοιμι, ῷμι	βοάοις, ῷς	βοάοι, ῷ
D.		βοάοιτον, ῷτον	βοαοίτην, ῴτην
P.	βοάοιμεν, ῷμεν	βοάοιτε, ῷτε	βοάοιεν, ῷεν,

καὶ βοῴην, ῴης etc. ἀττικῶς ὡς ποιῴην.

Παρακείμενος.

S.	βεβοήκοιμι	βεβοήκοις	βεβοήκοι
D.		βεβοήκοιτον	βεβοηκοίτην
P.	βεβοήκοιμεν	βεβοήκοιτε	βεβοήκοιεν.

Ἀόριστος α΄.

S.	βοήσαιμι	βοήσαις	βοήσαι
D.		βοήσαιτον	βοησαίτην
P.	βοήσαιμεν	βοήσαιτε	βοήσαιεν.

καὶ αἰολικῶς καὶ ἀττικῶς.

S.	βοήσεια	βοήσειας	βοήσειε
D.		βοησείατον	βοησειάτην
P.	βοησείαμεν	βοησείατε	βοήσειαν.

Μέλλων α΄.

S.	βοήσοιμι	βοήσοις	βοήσοι
D.		βοήσοιτον	βοησοίτην
P.	βοήσοιμεν	βοήσοιτε	βοήσοιεν.

Ὑποτακτικῶν ἐνεστώς.

S.	βοάω, ῶ	βοάῃς, ᾷς	βοάῃ, ᾷ[6])
D.		βοάητον, ᾶτον	βοάητον, ᾶτον
P.	βοάωμεν, ῶμεν	βοάητε, ᾶτε	βοάωσι, ῶσι.

Παρακείμενος.

S.	βεβοήκω	βεβοήκῃς	βεβοήκῃ
D.		βεβοήκητον	βεβοήκητον
P.	βεβοήκωμεν	βεβοήκητε	βεβοήκωσι.

Ἀόριστος α΄.

S.	βοήσω	βοήσῃς	βοήσῃ
D.		βοήσητον	βοήσητον
P.	βοήσωμεν	βοήσητε	βοήσωσι.

Ἀπαρεμφάτων ἐνεργητικῶν

Ἐνεστώς. βοάειν, ᾶν. Παρακείμενος. βεβοηκέναι.
Ἀόριστος α΄. βοῆσαι. Μέλλων α΄. βοήσειν.

Participia Activa.

Praesens. ὁ βοάων, τοῦ βοάοντος, ῶντος.
Παρακείμενος. ὁ βεβοηκώς, τοῦ βεβοηκότος.
Ἀόριστος α΄. ὁ βοήσας, τοῦ βοήσαντος.
Μέλλων α΄. ὁ βοήσων, τοῦ βοήσοντος.

PASSIVORUM παράδειγμα.

Τῶν ὁριστικῶν ἐνεστώς[7]).

S.	βοάομαι, ῶμαι	βοάῃ, ᾷ	βοάεται, ᾶται
D.	βοαόμεθον, ώμεθον	άεσθον, ᾶσθον	άεσθον, ᾶσθον
P.	βοαόμεθα, ώμεθα	άεσθε, ᾶσθε	άονται, ῶνται.

Παρατατικός.

S.	ἐβοαόμην, ώμην	ἐβοάου, ῶ	ἐβοάετο, ᾶτο
D.	ἐβοαόμεθον, ώμεθον	άεσθον, ᾶσθον	αέσθην, άσθην
P.	ἐβοαόμεθα, ώμεθα	άεσθε, ᾶσθε	άοντο, ῶντο.

Παρακείμενος.

S.	βεβόημαι	βεβόησαι	βεβόηται
D.	βεβοήμεθον	βεβόησθον	βεβόησθον
P.	βεβοήμεθα	βεβόησθε	βεβόηνται.

Ὑπερσυντελικός.

S.	ἐβεβοήμην	ἐβεβόησο	ἐβεβόητο
D.	ἐβεβοήμεθον	ἐβεβόησθον	ἐβεβοήσθην
P.	ἐβεβοήμεθα	ἐβεβόησθε	ἐβεβόηντο.

Ἀόριστος α΄.

S.	ἐβοήθην	ἐβοήθης	ἐβοήθη
D.		ἐβοήθητον	ἐβοηθήτην
P.	ἐβοήθημεν	ἐβοήθητε	ἐβοήθησαν.

---

6) ᾷ] sic Editt. 1548., 1557.; Editt. 1542., 1545. ῇ.

7) Haec inscriptio, quam ex analogia primae Coniugationis Circumflexorum addidi, in Editt. 1542—1557. h. l. omissa est.

Μέλλων α΄.

S. βοηθήσομαι	βοηθήσῃ	βοηθήσεται
D. βοηθησόμεθον	βοηθήσεσθον	βοηθήσεσθον
P. βοηθησόμεθα	βοηθήσεσθε	βοηθήσονται.

Μετ᾽ ὀλίγον μέλλων.

S. βεβοήσομαι	βεβοήσῃ	βεβοήσεται
D. βεβοησόμεθον	βεβοήσεσθον	βεβοήσεσθον
P. βεβοησόμεθα	βεβοήσεσθε	βεβοήσονται.

Προστακτικῶν παθητικῶν ἐνεστώς.

S. βοάου, ῶ	βοαέσθω, άσθω
D. βοάεσθον, ᾶσθον	βοαέσθων, άσθων
P. βοάεσθε, ᾶσθε	βοαέσθωσαν, άσθωσαν.

Παρακείμενος.

S. βεβόησο	βεβοήσθω
D. βεβόησθον	βεβοήσθων
P. βεβόησθε	βεβοήσθωσαν.

Ἀόριστος α΄.

S. βοήθητι	βοηθήτω
D. βοήθητον	βοηθήτων
P. βοήθητε	βοηθήτωσαν.

Τῶν εὐκτικῶν ἐνεστώς.

S. βοαοίμην, ῴμην	βοάοιο, ῷο	βοάοιτο, ῷτο
D. βοαοίμεθον, ῴμεθον	άοισθον, ῷσθον	αοίσθην, ῴσθην
P. βοαοίμεθα, ῴμεθα	άοισθε, ῷσθε	άοιντο, ῷντο.

Παρακείμενος.

S. βεβοήμην	βεβοῇο	βεβοῇτο
D. βεβοήμεθον	βεβοῇσθον	βεβοήσθην
P. βεβοήμεθα	βεβοῇσθε	βεβοῇντο.

Ἀόριστος α΄.

S. βοηθείην	βοηθείης	βοηθείη
D.	βοηθείητον	βοηθειήτην
P. βοηθείημεν	βοηθείητε	βοηθείησαν.

Μέλλων α΄.

S. βοηθησοίμην	βοηθήσοιο	βοηθήσοιτο
D. βοηθησοίμεθον	βοηθήσοισθον	βοηθησοίσθην
P. βοηθησοίμεθα	βοηθήσοισθε	βοηθήσοιντο.

Μετ᾽ ὀλίγον μέλλων.

S. βεβοησοίμην	βεβοήσοιο	βεβοήσοιτο
D. βεβοησοίμεθον	βεβοήσοισθον	βεβοησοίσθην
P. βεβοησοίμεθα	βεβοήσοισθε	βεβοήσοιντο.

Τῶν ὑποτακτικῶν ἐνεστώς.

S. ἐὰν βοάωμαι, ῶμαι	βοάῃ, ᾷ	βοάηται, ᾶται
D. βοαώμεθον, ώμεθον	άησθον, ᾶσθον	άησθον, ᾶσθον
P. βοαώμεθα, ώμεθα	άησθε, ᾶσθε	άωνται, ῶνται.

Παρακείμενος.

S. ἐὰν βεβοῶμαι	βεβοῇ	βεβοῆται
D. βεβοώμεθον	βεβοῆσθον	βεβοῆσθον
P. βεβοώμεθα	βεβοῆσθε	βεβοῶνται.

Ἀόριστος α΄.

S. ἐὰν βοηθῶ	βοηθῇς	βοηθῇ
D.	βοηθῆτον	βοηθῆτον
P. βοηθῶμεν	βοηθῆτε	βοηθῶσι.

Τῶν ἀπαρεμφάτων

Ἐνεστώς. βοάεσθαι, ᾶσθαι.
Παρακείμενος. βεβοῆσθαι.
Ἀόριστος α΄. βοηθῆναι.
Μέλλων α΄. βοηθήσεσθαι.
Μετ᾽ ὀλίγον μέλλων. βεβοήσεσθαι.

Participia Passiva.

Praesens. ὁ βοαόμενος, ώμενος, νου.
Παρακείμενος. ὁ βεβοημένος, τοῦ μένου.
Ἀόριστος α΄. ὁ βοηθείς, τοῦ θέντος.
Μέλλων α΄. ὁ βοηθησόμενος, τοῦ μένου.
Μετ᾽ ὀλίγον μέλλων. ὁ βεβοησόμενος, τοῦ μένου.

MEDIORUM παράδειγμα.

Μέσων ὁριστικῶν ἐνεστώς.

S. βοάομαι, ῶμαι	βοάῃ, ᾷ	βοάεται, ᾶται
D. βοαόμεθον, ώμεθον	άεσθον, ᾶσθον	άεσθον, ᾶσθον
P. βοαόμεθα, ώμεθα	άεσθε, ᾶσθε	άονται, ῶνται.

Παρατατικός.

S. ἐβοαόμην, ώμην	ἐβοάου, ῶ	ἐβοάετο, ᾶτο
D. ἐβοαόμεθον, ώμεθον	άεσθον, ᾶσθον	αέσθην, άσθην
P. ἐβοαόμεθα, ώμεθα	άεσθε, ᾶσθε	άοντο, ῶντο.

Circumflexa, et in μι, carent praeteritis.

Ἀόριστος α΄.

S. ἐβοησάμην	ἐβοήσω	ἐβοήσατο
D. ἐβοησάμεθον	ἐβοήσασθον	ἐβοησάσθην
P. ἐβοησάμεθα	ἐβοήσασθε	ἐβοήσαντο.

Μέλλων α΄.

S. βοήσομαι	βοήσῃ	βοήσεται
D. βοησόμεθον	βοήσεσθον	βοήσεσθον
P. βοησόμεθα	βοήσεσθε	βοήσονται.

Τῶν προστακτικῶν ἐνεστώς.

S. βοάου, ῶ	βοαέσθω, άσθω
D. βοάεσθον, ᾶσθον	βοαέσθων, άσθων
P. βοάεσθε, ᾶσθε	βοαέσθωσαν, άσθωσαν.

Ἀόριστος α΄.

S. βόησαι	βοησάσθω
D. βόησασθον	βοησάσθων
P. βόησασθε	βοησάσθωσαν.

Τῶν εὐκτικῶν ἐνεστώς.

S. βοαοίμην, ῴμην	βοάοιο, ῷο	βοάοιτο, ῷτο
D. βοαοίμεθον, ῴμεθον	άοισθον, ῷσθον	αοίσθην, ῴσθην
P. βοαοίμεθα, ῴμεθα	άοισθε, ῷσθε	άοιντο, ῷντο.

Τῶν ἀπαρεμφάτων

Ἐνεστώς. χρυσόειν, οῦν.

Παρακείμενος. κεχρυσωκέναι.

Ἀόριστος α΄. χρυσῶσαι.

Μέλλων α΄. χρυσώσειν.

Participia Activa.

Praesens. ὁ χρυσόων, ῶν. όουσα, οῦσα. όον, οῦν.

Παρακείμενος. ὁ κεχρυσωκώς, σωκυῖα, σωκός.

Ἀόριστος α΄. ὁ χρυσώσας, σώσασα, σῶσαν.

Μέλλων α΄. ὁ χρυσώσων, σώσουσα, σῶσον.

PASSIVORUM παράδειγμα.

Τῶν ὁριστικῶν παθητικῶν ἐνεστώς.

S.	χρυσόομαι, οῦμαι	χρυσόῃ, οῖ	χρυσόεται, οῦται
D.	χρυσοόμεθον, ούμεθον	όεσθον, οῦσθον	όεσθον, οῦσθον
P.	χρυσοόμεθα, ούμεθα	όεσθε, οῦσθε	όονται, οῦνται.

Παρατατικός.

S.	ἐχρυσοόμην, ούμην	ἐχρυσόου, οῦ	ἐχρυσόετο, οῦτο
D.	ἐχρυσοόμεθον, ούμεθον	όεσθον, οῦσθον	οέσθην, ούσθην
P.	ἐχρυσοόμεθα, ούμεθα	όεσθε, οῦσθε	όοντο, οῦντο.

Παρακείμενος.

S.	κεχρύσωμαι	κεχρύσωσαι	κεχρύσωται
D.	κεχρυσώμεθον	κεχρύσεσθον	κεχρύσεσθον
P.	κεχρυσώμεθα	κεχρύσωσθε	κεχρύσωνται.

Ὑπερσυντελικός.

S.	ἐκεχρυσώμην	ἐκεχρύσωσο	ἐκεχρύσωτο
D.	ἐκεχρυσώμεθον	ἐκεχρύσωσθον	ἐκεχρυσώσθην
P.	ἐκεχρυσώμεθα	ἐκεχρύσωσθε	ἐκεχρύσωντο.

Ἀόριστος α΄.

S.	ἐχρυσώθην	ἐχρυσώθης	ἐχρυσώθη
D.		ἐχρυσώθητον	ἐχρυσωθήτην
P.	ἐχρυσώθημεν	ἐχρυσώθητε	ἐχρυσώθησαν.

Μέλλων α΄.

S.	χρυσωθήσομαι	χρυσωθήσῃ	χρυσωθήσεται
D.	χρυσωθησόμεθον	θήσεσθον	θήσεσθον
P.	χρυσωθησόμεθα	θήσεσθε	θήσονται.

Μετ᾽ ὀλίγον μέλλων.

S.	κεχρυσώσομαι	κεχρυσώσῃ	κεχρυσώσεται
D.	κεχρυσωσόμεθον	σώσεσθον	σώσεσθον
P.	κεχρυσωσόμεθα	σώσεσθε	σώσονται.

Τῶν προςτακτικῶν ἐνεστώς.

S.	χρυσόου, οῦ	χρυσοέσθω, ούσθω
D.	χρυσόεσθον, οῦσθον	χρυσοέσθων, ούσθων
P.	χρυσόεσθε, οῦσθε	χρυσοέσθωσαν, ούσθωσαν.

Παρακείμενος.

S.	κεχρύσωσο	κεχρυσώσθω
D.	κεχρύσωσθον	κεχρυσώσθων
P.	κεχρύσωσθε	κεχρυσώσθωσαν.

Ἀόριστος α΄.

S.	χρυσώθητι	χρυσωθήτω
D.	χρυσώθητον	χρυσωθήτων
P.	χρυσώθητε	χρυσωθήτωσαν.

Τῶν εὐκτικῶν παθητικῶν ἐνεστώς.

S.	χρυσοοίμην, οίμην	χρυσόοιο, οῖο	χρυσόοιτο, οῖτο
D.	χρυσοοίμεθον, οίμεθον	όοισθον, οῖσθον	οοίσθην, οίσθην
P.	χρυσοοίμεθα, οίμεθα	όοισθε, οῖσθε	όοιντο, οῖντο.

Παρακείμενος.

S.	κεχρυσῴμην	κεχρυσῷο	κεχρυσῷτο
D.	κεχρυσῴμεθον	κεχρυσῷσθον	κεχρυσῴσθην
P.	κεχρυσῴμεθα	κεχρυσῷσθε	κεχρυσῷντο.

Ἀόριστος α΄.

S.	χρυσωθείην	χρυσωθείης	χρυσωθείη
D.		χρυσωθείητον	χρυσωθειήτην
P.	χρυσωθείημεν	χρυσωθείητε	χρυσωθείησαν.

Μέλλων α΄.

S.	χρυσωθησοίμην	χρυσωθήσοιο	χρυσωθήσοιτο
D.	χρυσωθησοίμεθον	θήσοισθον	θήσοισθον
P.	χρυσωθησοίμεθα	θήσοισθε	θήσοιντο.

Μετ᾽ ὀλίγον μέλλων.

S.	κεχρυσωσοίμην	κεχρυσώσοιο	κεχρυσώσοιτο
D.	κεχρυσωσοίμεθον	σώσοισθον	σωσοίσθην
P.	κεχρυσωσοίμεθα	σώσοισθε	σώσοιντο.

Τῶν ὑποτακτικῶν ἐνεστώς.

S.	ἐὰν χρυσόωμαι, ῶμαι	χρυσόῃ, οῖ	χρυσόηται, ῶται
D.	χρυσοώμεθον, ώμεθον	όησθον, ῶσθον	όησθον, ῶσθον
P.	χρυσοώμεθα, ώμεθα	όησθε, ῶσθε	όωνται, ῶνται.

Παρακείμενος.

S.	ἐὰν κεχρυσῶμαι	κεχρυσῇ	κεχρυσῆται
D.	κεχρυσώμεθον	κεχρυσῆσθον	κεχρυσῆσθον
P.	κεχρυσώμεθα	κεχρυσῆσθε	κεχρυσῶνται.

Ἀόριστος α΄.

S.	ἐὰν χρυσωθῶ	χρυσωθῇς	χρυσωθῇ
D.		χρυσωθῆτον	χρυσωθῆτον
P.	χρυσωθῶμεν	χρυσωθῆτε	χρυσωθῶσι.

Τῶν ἀπαρεμφάτων παθητικῶν

Ἐνεστώς. χρυσόεσθαι, οῦσθαι.

Παρακείμενος. κεχρυσῶσθαι.

Ἀόριστος α΄. χρυσωθῆναι.

Μέλλων α'. χρυσωθήσεσθαι.
Μετ' ὀλίγον μέλλων. κεχρυσώσεσθαι.

Participia Passiva.

Praesens. ὁ χρυσοόμενος, ούμενος.
Παρακείμενος. ὁ κεχρυσωμένος.
Ἀόριστος α'. ὁ χρυσωθείς.
Μέλλων α'. ὁ χρυσωθησόμενος.
Μετ' ὀλίγον μέλλων. ὁ κεχρυσωσόμενος.

MEDIORUM παράδειγμα.

Μέσων ὁριστικῶν ἐνεστώς.

S.	χρυσόομαι, οῦμαι	χρυσόῃ, οῖ	χρυσόεται, οῦται
D.	χρυσοόμεθον, ούμεθον	όεσθον, οῦσθον	όεσθον, οῦσθον
P.	χρυσοόμεθα, ούμεθα	όεσθε, οῦσθε	όονται, οῦνται.

Παρατατικός.

S.	ἐχρυσοόμην, ούμην	ἐχρυσόου, οῦ	ἐχρυσόετο, οῦτο
D.	ἐχρυσοόμεθον, ούμεθον	όεσθον, οῦσθον	οέσθην, ούσθην
P.	ἐχρυσοόμεθα, ούμεθα	όεσθε, οῦσθε	όοντο, οῦντο.

Ἀόριστος α'.

S.	ἐχρυσωσάμην	ἐχρυσώσω	ἐχρυσώσατο
D.	ἐχρυσωσάμεθον	ἐχρυσώσασθον	ἐχρυσωσάσθην
P.	ἐχρυσωσάμεθα	ἐχρυσώσασθε	ἐχρυσώσαντο.

Μέλλων α'.

S.	χρυσώσομαι	χρυσώσῃ	χρυσώσεται
D.	χρυσωσόμεθον	χρυσώσεσθον	χρυσώσεσθον
P.	χρυσωσόμεθα	χρυσώσεσθε	χρυσώσονται.

Τῶν προστακτικῶν ἐνεστώς.

S.	χρυσόου, οῦ	χρυσοέσθω, ούσθω
D.	χρυσόεσθον, οῦσθον	χρυσοέσθων, ούσθων
P.	χρυσόεσθε, οῦσθε	χρυσοέσθωσαν, ούσθωσαν.

Ἀόριστος α'.

S.	χρύσωσαι	χρυσωσάσθω
D.	χρυσώσασθον	χρυσωσάσθων
P.	χρυσώσασθε	χρυσωσάσθωσαν.

Τῶν εὐκτικῶν μέσων ἐνεστώς.

S.	χρυσοοίμην, οίμην	χρυσόοιο, οῖο	χρυσόοιτο, οῖτο
D.	χρυσοοίμεθον, οίμεθον	όοισθον, οῖσθον	οοίσθην, οίσθην
P.	χρυσοοίμεθα, οίμεθα	όοισθε, οῖσθε	όοιντο, οῖντο.

Ἀόριστος α'.

S.	χρυσωσαίμην	χρυσώσαιο	χρυσώσαιτο
D.	χρυσωσαίμεθον	χρυσώσαισθον	χρυσωσαίσθην
P.	χρυσωσαίμεθα	χρυσώσαισθε	χρυσώσαιντο.

Μέλλων α'.

S.	χρυσωσοίμην	χρυσώσοιο	χρυσώσοιτο
D.	χρυσωσοίμεθον	χρυσώσοισθον	χρυσωσοίσθην
P.	χρυσωσοίμεθα	χρυσώσοισθε	χρυσώσοιντο.

Τῶν ὑποτακτικῶν ἐνεστώς.

S.	ἐὰν χρυσόωμαι, ῶμαι	χρυσόῃ, οῖ	χρυσόηται, ῶται
D.	χρυσοώμεθον, ώμεθον	όησθον, ῶσθον	όησθον, ῶσθον
P.	χρυσοώμεθα, ώμεθα	όησθε, ῶσθε	όωνται, ῶνται.

Ἀόριστος α'.

S.	ἐὰν χρυσώσωμαι	χρυσώσῃ	χρυσώσηται
D.	χρυσωσώμεθον	χρυσώσησθον	χρυσώσησθον
P.	χρυσωσώμεθα	χρυσώσησθε	χρυσώσωνται.

Ἀπαρέμφατα μέσα.

Ἐνεστώς. χρυσόεσθαι, οῦσθαι.
Ἀόριστος α'. χρυσώσασθαι.
Μέλλων α'. χρυσώσεσθαι.

Participia Media.

Praesens. ὁ χρυσοόμενος, ούμενος.
Ἀόριστος α'. ὁ χρυσωσάμενος.
Μέλλων α'. ὁ χρυσωσόμενος.

PRIMA CONIUGATIO VERBORUM IN *MI.*

Τῶν ὁριστικῶν ἐνεργητικῶν ἐνεστώς.

S.	τίθημι	τίθης	τίθησι
D.		τίθετον	τίθετον
P.	τίθεμεν	τίθετε	τιθεῖσι.

Παρατατικός.

S.	ἐτίθην	ἐτίθης	ἐτίθη
D.		ἐτίθετον	ἐτιθέτην
P.	ἐτίθεμεν	ἐτίθετε	ἐτίθεσαν.

Παρακείμενος.

S.	τέθεικα	τέθεικας	τέθεικε
D.		τεθείκατον	τεθείκατον
P.	τεθείκαμεν	τεθείκατε	τεθείκασι.

Ὑπερσυντελικός.

S.	ἐτεθείκειν	ἐτεθείκεις	ἐτεθείκει
D.		ἐτεθείκειτον	ἐτεθεικείτην
P.	ἐτεθείκειμεν	ἐτεθείκειτε	ἐτεθείκεισαν.

Ἀόριστος α'.

S.	ἔθηκα	ἔθηκας	ἔθηκε
D.		ἐθήκατον	ἐθηκάτην
P.	ἐθήκαμεν	ἐθήκατε	ἔθηκαν.

Ἀόριστος β'.

S.	ἔθην	ἔθης	ἔθη
D.		ἔθετον	ἐθέτην
P.	ἔθεμεν	ἔθετε	ἔθεσαν.

Μέλλων α΄.

S.	θήσω	θήσεις	θήσει
D.		θήσετον	θήσετον
P.	θήσομεν	θήσετε	θήσουσι.

Futuro 2. carent in *μι*, ut circumflexa.

Προστακτικῶν ἐνεργητικῶν ἐνεστώς.

S.	τίθετι	τιθέτω
D.	τίθετον	τιθέτων
P.	τίθετε	τιθέτωσαν.

Παρακείμενος.

S.	τέθεικε	τεθεικέτω
D.	τεθείκετον	τεθεικέτων
P.	τεθείκετε	τεθεικέτωσαν.

Ἀόριστος α΄.

S.	θῆκον	θηκάτω
D.	θήκατον	θηκάτων
P.	θήκατε	θηκάτωσαν.

Ἀόριστος β΄.

S.	θέτι ἢ θές	θέτω
D.	θέτον	θέτων
P.	θέτε	θέτωσαν.

Τῶν εὐκτικῶν ἐνεστώς.

S.	τιθείην	τιθείης	τιθείη
D.		τιθείητον	τιθειήτην
P.	τιθείημεν	τιθείητε	τιθείησαν ἢ τιθεῖεν.

Παρακείμενος.

S.	τεθείκοιμι	τεθείκοις	τεθείκοι
D.		τεθείκοιτον	τεθεικοίτην
P.	τεθείκοιμεν	τεθείκοιτε	τεθείκοιεν.

Ἀόριστος α΄.

S.	θήκαιμι	θήκαις	θήκαι
D.		θήκαιτον	θηκαίτην
P.	θήκαιμεν	θήκαιτε	θήκαιεν.

Ἀόριστος β΄.

S.	θείην	θείης	θείη
D.		θείητον	θειήτην
P.	θείημεν	θείητε	θείησαν vel θεῖεν.

Μέλλων α΄.

S.	θήσοιμι	θήσοις	θήσοι
D.		θήσοιτον	θησοίτην
P.	θήσοιμεν	θήσοιτε	θήσοιεν.

Τῶν ὑποτακτικῶν ἐνεστώς.

S.	ἐὰν τιθῶ	τιθῇς	τιθῇ
D.		τιθῆτον	τιθῆτον
P.	τιθῶμεν	τιθῆτε	τιθῶσι.

Παρακείμενος.

S.	ἐὰν τεθείκω	τεθείκῃς	τεθείκῃ
D.		τεθείκητον	τεθείκητον
P.	τεθείκωμεν	τεθείκητε	τεθείκωσι.

Ἀόριστος α΄.

S.	ἐὰν θήκω	θήκῃς	θήκῃ
D.		θήκητον	θήκητον
P.	θήκωμεν	θήκητε	θήκωσι.

Ἀόριστος β΄.

S.	ἐὰν θῶ	θῇς	θῇ
D.		θῆτον	θῆτον
P.	θῶμεν	θῆτε	θῶσι

Τῶν ἀπαρεμφάτων ἐνεργητικῶν

Ἐνεστώς. τιθέναι. Παρακείμενος. τεθεικέναι.
Ἀόριστος α΄. θῆκαι. Ἀόριστος β΄. θεῖναι ἢ θῆναι.
Μέλλων α΄. θήσειν.

Participia Activa.

Praesens. *ὁ τιθείς, τοῦ τιθέντος.*
Παρακείμενος. ὁ τεθεικώς, τοῦ τεθεικότος.
Ἀόριστος α΄. ὁ θήκας, τοῦ θήκαντος.
Ἀόριστος β΄. ὁ θείς, τοῦ θέντος.
Μέλλων α΄. ὁ θήσων, τοῦ θήσοντος.

PASSIVORUM *παράδειγμα.*

Ὁριστικῶν παθητικῶν ἐνεστώς.

S.	τίθεμαι	τίθεσαι	τίθεται
D.	τιθέμεθον	τίθεσθον	τίθεσθον
P.	τιθέμεθα	τίθεσθε	τίθενται.

Παρατατικός.

S.	ἐτιθέμην	ἐτίθου	ἐτίθετο
D.	ἐτιθέμεθον	ἐτίθεσθον	ἐτιθέσθην
P.	ἐτιθέμεθα	ἐτίθεσθε	ἐτίθοντο.

Παρακείμενος.

S.	τέθειμαι	τέθεισαι	τέθειται
D.	τεθείμεθον	τέθεισθον	τέθεισθον
P.	τεθείμεθα	τέθεισθε	τέθεινται.

Ὑπερσυντελικός.

S.	ἐτεθείμην	ἐτέθεισο	ἐτέθειτο
D.	ἐτεθείμεθον	ἐτέθεισθον	ἐτεθείσθην
P.	ἐτεθείμεθα	ἐτέθεισθε	ἐτέθειντο.

Ἀόριστος α΄.

S.	ἐτέθην	ἐτέθης	ἐτέθη
D.		ἐτέθητον	ἐτεθήτην
P.	ἐτέθημεν	ἐτέθητε	ἐτέθησαν.

Μέλλων α΄.

S.	τεθήσομαι	τεθήσῃ	τεθήσεται
D.	τεθησόμεθον	τεθήσεσθον	τεθήσεσθον
P.	τεθησόμεθα	τεθήσεσθε	τεθήσονται.

Passiva in *μι* et indefinitis et futuris secundis carent.

Τῶν εὐκτικῶν μέσων ἐνεστώς.

S.	τιϑείμην	τιϑεῖο	τιϑεῖτο
D.	τιϑείμεϑον	τιϑεῖσϑον	τιϑείσϑην
P.	τιϑείμεϑα	τιϑεῖσϑε	τιϑεῖντο.

Ἀόριστος β'.

S.	ϑείμην	ϑεῖο	ϑεῖτο
D.	ϑείμεϑον	ϑεῖσϑον	ϑείσϑην
P.	ϑείμεϑα	ϑεῖσϑε	ϑεῖντο.

Μέλλων α'.

S.	ϑησοίμην	ϑήσοιο	ϑήσοιτο
D.	ϑησοίμεϑον	ϑήσοισϑον	ϑησοίσϑην
P.	ϑησοίμεϑα	ϑήσοισϑε	ϑήσοιντο.

Τῶν ὑποτακτικῶν ἐνεστώς.

S.	ἐὰν τιϑῶμαι	τιϑῇ	τιϑῆται
D.	τιϑώμεϑον	τιϑῆσϑον	τιϑῆσϑον
P.	τιϑώμεϑα	τιϑῆσϑε	τιϑῶνται.

Ἀόριστος α'.

S.	ἐὰν ϑήκωμαι	ϑήκῃ	ϑήκηται
D.	ϑηκώμεϑον	ϑήκησϑον	ϑήκησϑον
P.	ϑηκώμεϑα	ϑήκησϑε	ϑήκωνται.

Ἀόριστος β'.

S.	ἐὰν ϑῶμαι	ϑῇ	ϑῆται
D.	ϑώμεϑον	ϑῆσϑον	ϑῆσϑον
P.	ϑώμεϑα	ϑῆσϑε	ϑῶνται.

Ἀπαρέμφατα μέσα.

Ἐνεστώς. τίϑεσϑαι.

Ἀόριστος β'. ϑέσϑαι. nam aoristo primo caret.

Μέλλων α'. ϑήσεσϑαι.

Participia Media.

Praesens. ὁ τιϑέμενος, νη, νον.

Ἀόριστος β'. ὁ ϑέμενος, νη, νον.

Μέλλων α'. ὁ ϑησόμενος, νη, νον.

SECUNDA CONIUGATIO VERBORUM IN *MI*.

Τῶν ὁριστικῶν ἐνεργητικῶν ἐνεστώς.

S.	ἵστημι	ἵστης	ἵστησι
D.		ἵστατον	ἵστατον
P.	ἵσταμεν	ἵστατε	ἱστᾶσι.

Παρατατικός.

S.	ἵστην	ἵστης	ἵστη
D.		ἵστατον	ἱστάτην
P.	ἵσταμεν	ἵστατε	ἵστασαν.

Παρακείμενος.

S.	ἕστακα	ἕστακας	ἕστακε
D.		ἑστάκατον	ἑστάκατον
P.	ἑστάκαμεν	ἑστάκατε	ἑστάκασι.

Ὑπερσυντελικός.

S.	ἑστάκειν	ἑστάκεις	ἑστάκει
D.		ἑστάκειτον	ἑστακείτην
P.	ἑστάκειμεν	ἑστάκειτε	ἑστάκεισαν.

Ἀόριστος α'.

S.	ἔστησα	ἔστησας	ἔστησε
D.		ἐστήσατον	ἐστησάτην
P.	ἐστήσαμεν	ἐστήσατε	ἔστησαν

Ἀόριστος β'.

S.	ἔστην	ἔστης	ἔστη
D.		ἔστητον	ἐστήτην
P.	ἔστημεν	ἔστητε	ἔστησαν.

Μέλλων α'.

S.	στήσω	στήσεις	στήσει
D.		στήσετον	στήσετον
P.	στήσομεν	στήσετε	στήσουσι.

Προςτακτικῶν ἐνεστώς.

S.	ἵσταϑι	ἱστάτω
D.	ἵστατον	ἱστάτων
P.	ἵστατε	ἱστάτωσαν.

Παρακείμενος.

S.	ἕστακε	ἑστακέτω
D.	ἑστάκετον	ἑστακέτων
P.	ἑστάκετε	ἑστακέτωσαν.

Ἀόριστος α'.

S.	στῆσον	στησάτω
D.	στήσατον	στησάτων
P.	στήσατε	στησάτωσαν.

Ἀόριστος β'.

S.	στῆϑι	στήτω
D.	στῆτον	στήτων
P.	στῆτε	στήτωσαν.

Τῶν εὐκτικῶν ἐνεργητικῶν ἐνεστώς.

S.	ἱσταίην	ἱσταίης	ἱσταίη
D.		ἱσταίητον	ἱσταιήτην
P.	ἱσταίημεν	ἱσταίητε	ἱσταίησαν vel αῖεν.

Παρακείμενος.

S.	ἑστάκοιμι	ἑστάκοις	ἑστάκοι
D.		ἑστάκοιτον	ἑστακοίτην
P.	ἑστάκοιμεν	ἑστάκοιτε	ἑστάκοιεν.

Ἀόριστος α'.

S.	στήσαιμι.	στήσαις	στήσαι
D.		στήσαιτον	στησαίτην
P.	στήσαιμεν	στήσαιτε	στήσαιεν.

Ἀόριστος β'.

S.	σταίην	σταίης	σταίη
D.		σταίητον	σταιήτην
P.	σταίημεν	σταίητε	σταίησαν vel σταῖεν.

Μέλλων α'.

S.	στήσοιμι	στήσοις	στήσοι
D.		στήσοιτον	στησοίτην
P.	στήσοιμεν	στήσοιτε	στήσοιεν.

Παρακείμενος.

S. ἐὰν ἑστῶμαι	ἑστᾷ	ἑστᾶται
D. ἑστώμεθον	ἑστᾶσθον	ἑστᾶσθον
P. ἑστώμεθα	ἑστᾶσθε	ἑστῶνται.

Ἀόριστος α΄.

S. σταθῶ	σταθῇς	σταθῇ
D.	σταθῆτον	σταθῆτον
P. σταθῶμεν	σταθῆτε	σταθῶσι.

Τῶν ἀπαρεμφάτων

Ἐνεστώς. ἵστασθαι. *Παρακείμενος.* ἑστᾶσθαι.
Ἀόριστος α΄. σταθῆναι. *Μέλλων α΄.* σταθήσεσθαι.
Μετ' ὀλίγον μέλλων. ἑστάσεσθαι.

Participia Passiva.

Praesens. ὁ ἱστάμενος, μένη, μενον.
Παρακείμενος. ὁ ἑσταμένος, μένη, μένον.
Ἀόριστος α΄. ὁ σταθείς, σταθεῖσα, σταθέν.
Μέλλων α΄. ὁ σταθησόμενος, μένη, μενον.
Μετ' ὀλίγον μέλλων. ὁ ἑστασόμενος, μένη, νον.

MEDIORUM *παράδειγμα.*

Μέσων ὁριστικῶν ἐνεστώς.

S. ἵσταμαι	ἵστασαι	ἵσταται
D. ἱστάμεθον	ἵστασθον	ἵστασθον
P. ἱστάμεθα	ἵστασθε	ἵστανται.

Παρατατικός.

S. ἱστάμην	ἵστω	ἵστατο
D. ἱστάμεθον	ἵστασθον	ἱστάσθην
P. ἱστάμεθα	ἵστασθε	ἵσταντο.

Ἀόριστος α΄.

S. ἐστησάμην	ἐστήσω	ἐστήσατο
D. ἐστησάμεθον	ἐστήσασθον	ἐστησάσθην
P. ἐστησάμεθα	ἐστήσασθε	ἐστήσαντο.

Ἀόριστος β΄.

S. ἐστάμην	ἔστασο	ἔστατο.

ἄχρηστα, ut et in caeteris modis huius verbi.

Προστακτικῶν ἐνεστώς.

S.	ἵστασο καὶ ἵστω	ἱστάσθω
D.	ἵστασθον	ἱστάσθων
P.	ἵστασθε	ἱστάσθωσαν.

Ἀόριστος α΄.

S.	στῆσαι	στησάσθω
D.	στήσασθον	στησάσθων
P.	στήσασθε	στησάσθωσαν.

Τῶν εὐκτικῶν μέσων ἐνεστώς.

S. ἱσταίμην	ἱσταῖο	ἱσταῖτο
D. ἱσταίμεθον	ἱσταῖσθον	ἱσταίσθην
P. ἱσταίμεθα	ἱσταῖσθε	ἱσταῖντο.

Ἀόριστος α΄.

S. στησαίμην	στήσαιο	στήσαιτο
D. στησαίμεθον	στήσαισθον	στησαίσθην
P. στησαίμεθα	στήσαισθε	στήσαιντο.

Μέλλων α΄.

S. στησοίμην	στήσοιο	στήσοιτο
D. στησοίμεθον	στήσοισθον	στησοίσθην
P. στησοίμεθα	στήσοισθε	στήσοιντο.

Τῶν ὑποτακτικῶν ἐνεστώς.

S. ἐὰν ἱστῶμαι	ἱστᾷ	ἱστᾶται
D. ἱστώμεθον	ἱστᾶσθον	ἱστᾶσθον
P. ἱστώμεθα	ἱστᾶσθε	ἱστῶνται.

Ἀόριστος α΄.

S. ἐὰν στήσωμαι	στήσῃ	στήσηται
D. στησώμεθον	στήσησθον	στήσησθον
P. στησώμεθα	στήσησθε	στήσωνται.

Τῶν ἀπαρεμφάτων

Ἐνεστώς. ἵστασθαι.
Ἀόριστος α΄. στήσασθαι. *Μέλλων α΄.* στήσεσθαι.

Participia Media.

Praesens. ὁ ἱστάμενος, μένου.
Ἀόριστος α΄. ὁ στησάμενος, μένου.
Μέλλων α΄. ὁ στησόμενος, μένου.

TERTIA CONIUGATIO VERBORUM IN *MI.*

Τῶν ὁριστικῶν ἐνεργητικῶν ἐνεστώς.

S. δίδωμι	δίδως	δίδωσι
D.	δίδοτον	δίδοτον
P. δίδομεν	δίδοτε	δίδουσι, Ἰωνικῶς καὶ διδόασι.

Παρατατικός.

S. ἐδίδων	ἐδίδως	ἐδίδω
D.	ἐδίδοτον	ἐδιδότην
P. ἐδίδομεν	ἐδίδοτε	ἐδίδοσαν.

Παρακείμενος.

S. δέδωκα	δέδωκας	δέδωκε
D.	δεδώκατον	δεδώκατον
P. δεδώκαμεν.	δεδώκατε	δεδώκασι.

Ὑπερσυντελικός.

S. ἐδεδώκειν	ἐδεδώκεις	ἐδεδώκει
D.	ἐδεδώκειτον	ἐδεδωκείτην
P. ἐδεδώκειμεν	ἐδεδώκειτε	ἐδεδώκεισαν.

Ἀόριστος α΄.

S. ἔδωκα	ἔδωκας	ἔδωκε
D.	ἐδώκατον	ἐδωκάτην
P. ἐδώκαμεν	ἐδώκατε	ἔδωκαν.

Μέλλων α΄.

S. δοθήσομαι	δοθήσῃ	δοθήσεται
D. δοθησόμεθον	δοθήσεσθον	δοθήσεσθον
P. δοθησόμεθα	δοθήσεσθε	δοθήσονται.

Μετ᾽ ὀλίγον μέλλων.

S. δεδόσομαι	δεδόσῃ	δεδόσεται
D. δεδοσόμεθον	δεδόσεσθον	δεδόσεσθον
P. δεδοσόμεθα	δεδόσεσθε	δεδόσονται.

Προστακτικῶν παθητικῶν ἐνεστώς.

S. δίδοσο καὶ δίδου	διδόσθω
D. δίδοσθον	διδόσθων
P. δίδοσθε	διδόσθωσαν.

Παρακείμενος.

S. δέδοσο	δεδόσθω
D. δέδοσθον	δεδόσθων
P. δέδοσθε	δεδόσθωσαν.

Ἀόριστος α΄.

S. δόθητι	δοθήτω
D. δόθητον	δοθήτων
P. δόθητε	δοθήτωσαν.

Τῶν εὐκτικῶν παθητικῶν ἐνεστώς.

S. διδοίμην	διδοῖο	διδοῖτο
D. διδοίμεθον	διδοῖσθον	διδοίσθην
P. διδοίμεθα	διδοῖσθε	διδοῖντο.

Παρακείμενος.

S. δεδοίμην	δεδοῖο	δεδοῖτο
D. δεδοίμεθον	δεδοῖσθον	δεδοίσθην
P. δεδοίμεθα	δεδοῖσθε	δεδοῖντο.

Ἀόριστος α΄.

S. δοθείην	δοθείης	δοθείη
D.	δοθείητον	δοθειήτην
P. δοθείημεν	δοθείητε	δοθείησαν καὶ δοθεῖεν.

Μέλλων α΄.

S. δοθησοίμην	δοθήσοιο	δοθήσοιτο
D. δοθησοίμεθον	δοθήσοισθον	δοθησοίσθην
P. δοθησοίμεθα	δοθήσοισθε	δοθήσοιντο.

Μετ᾽ ὀλίγον μέλλων.

S. δεδοσοίμην	δεδόσοιο	δεδόσοιτο
D. δεδοσοίμεθον	δεδόσοισθον	δεδοσοίσθην
P. δεδοσοίμεθα	δεδόσοισθε	δεδόσοιντο.

Τῶν ὑποτακτικῶν ἐνεστώς.

S. ἐὰν διδῶμαι	διδῷ	διδῶται
D. διδώμεθον	διδῶσθον	διδῶσθον
P. διδώμεθα	διδῶσθε	διδῶνται.

Παρακείμενος.

S. ἐὰν δεδῶμαι	δεδῷ	δεδῶται
D. δεδώμεθον	δεδῶσθον	δεδῶσθον
P. δεδώμεθα	δεδῶσθε	δεδῶνται.

Ἀόριστος α΄.

S. ἐὰν δοθῶ	δοθῇς	δοθῇ
D.	δοθῆτον	δοθῆτον
P. δοθῶμεν	δοθῆτε	δοθῶσι.

Τῶν ἀπαρεμφάτων παθητικῶν

Ἐνεστώς. δίδοσθαι. Παρακείμενος. δεδόσθαι.
Ἀόριστος α΄. δοθῆναι. Μέλλων α΄. δοθήσεσθαι.
Μετ᾽ ὀλίγον μέλλων. δεδόσεσθαι.

Participia Passiva.

Praesens. ὁ διδόμενος, διδομένη, διδόμενον.
Παρακείμενος. ὁ δεδομένος, μένη, μένον.
Ἀόριστος α΄. ὁ δοθείς, δοθεῖσα, δοθέν.
Μέλλων α΄. ὁ δοθησόμενος, μένη, μενον.
Μετ᾽ ὀλίγον μέλλων. ὁ δεδοσόμενος, μένη, μενον.

MEDIORUM παράδειγμα.

Μέσων ὁριστικῶν ἐνεστώς.

S. δίδομαι	δίδοσαι καὶ δίδου	δίδοται
D. διδόμεθον	δίδοσθον	δίδοσθον
P. διδόμεθα	δίδοσθε	δίδονται.

Παρατατικός.

S. ἐδιδόμην	ἐδίδοσο καὶ ἐδίδου	ἐδίδοτο
D. ἐδιδόμεθον	ἐδίδοσθον	ἐδιδόσθην
P. ἐδιδόμεθα	ἐδίδοσθε	ἐδίδοντο.

Ἀόριστος α΄. ἄχρηστος.

S. ἐδωκάμην	ἐδώκω	ἐδώκατο
D. ἐδωκάμεθον	ἐδώκασθον	ἐδωκάσθην
P. ἐδωκάμεθα	ἐδώκασθε	ἐδώκαντο.

Ἀόριστος β΄.

S. ἐδόμην	ἔδοσο καὶ ἔδου	ἔδοτο
D. ἐδόμεθον	ἔδοσθον	ἐδόσθην
P. ἐδόμεθα	ἔδοσθε	ἔδοντο.

Μέλλων α΄.

S. δώσομαι	δώσῃ	δώσεται
D. δωσόμεθον	δώσεσθον	δώσεσθον
P. δωσόμεθα	δώσεσθε	δώσονται.

Τῶν προστακτικῶν μέσων ἐνεστώς.

S. δίδοσο καὶ δίδου	διδόσθω
D. δίδοσθον	διδόσθων
P. δίδοσθε	διδόσθωσαν.

Primum Indefinitum ἄχρηστον est in hoc verbo, ut supra.

Ἀόριστος β΄.

S. δόσο καὶ δοῦ	δόσθω
D. δόσθον	δόσθων
P. δόσθε	δόσθωσαν.

Τῶν εὐκτικῶν μέσων ἐνεστώς.

S. διδοίμην	διδοῖο	διδοῖτο
D. διδοίμεθον	διδοῖσθον	διδοίσθην
P. διδοίμεθα	διδοῖσθε	διδοῖντο.

Ἀόριστος β'.

S. δοίμην	δοῖο	δοῖτο
D. δοίμεθον	δοῖσθον	δοίσθην
P. δοίμεθα	δοῖσθε	δοῖντο.

Μέλλων α'.

S. δωσοίμην	δώσοιο	δώσοιτο
D. δωσοίμεθον	δώσοισθον	δωσοίσθην
P. δωσοίμεθα	δώσοισθε	δώσοιντο.

Τῶν ὑποτακτικῶν ἐνεστώς.

S. ἐὰν διδῶμαι	διδῷ	διδῶται
D. διδώμεθον	διδῶσθον	διδῶσθον
P. διδώμεθα	διδῶσθε	διδῶνται.

Ἀόριστος β'.

S. ἐὰν δῶμαι	δῷ	δῶται
D. δώμεθον	δῶσθον	δῶσθον
P. δώμεθα	δῶσθε	δῶνται.

Τῶν ἀπαρεμφάτων

Ἐνεστώς. δίδοσθαι. Ἀόριστος β'. δόσθαι.
Μέλλων α'. δώσεσθαι.

Participia Media.

Praesens. ὁ διδόμενος, νη, νον.
Ἀόριστος β'. ὁ δόμενος, νη, νον.
Μέλλων α', ὁ δωσόμενος, νη, νον.

QUARTA CONIUGATIO VERBORUM IN *MI*.

Ὁριστικῶν ἐνεργητικῶν ἐνεστώς.

S. ζεύγνυμι	ζεύγνυς	ζεύγνυσι
D.	ζεύγνυτον	ζεύγνυτον
P. ζεύγνυμεν	ζεύγνυτε	ζευγνύουσι καὶ ἰωνικῶς ζευγνύασι.

Παρατατικός.

S. ἐζεύγνυν	ἐζεύγνυς	ἐζεύγνυ
D.	ἐζεύγνυτον	ἐζευγνύτην
P. ἐζεύγνυμεν	ἐζεύγνυτε	ἐζεύγνυσαν.

Ἀόριστος α'.

S. ἔζευξα	ἔζευξας	ἔζευξε
D.	ἐζεύξατον	ἐζευξάτην
P. ἐζεύξαμεν	ἐζεύξατε	ἔζευξαν.

Μέλλων α'.

S. ζεύξω	ζεύξεις	ζεύξει
D.	ζεύξετον	ζεύξετον
P. ζεύξομεν	ζεύξετε	ζεύξουσι.

Προστακτικῶν ἐνεργητικῶν ἐνεστώς.

S. ζεύγνυθι	ζευγνύτω
D. ζεύγνυτον	ζευγνύτων
P. ζεύγνυτε	ζευγνύτωσαν.

Τῶν εὐκτικῶν ἐνεστώς.

S. ζευγνύοιμι	ζευγνύοις	ζευγνύοι
D.	ζευγνύοιτον	ζευγνυοίτην
P. ζευγνύοιμεν	ζευγνύοιτε	ζευγνύοιεν.

Ἀόριστος αἰολικὸς καὶ ἀττικός.

S. ζεύξεια ζεύξειας ζεύξειε,
τὰ λοιπὰ ἀπολείπει ἀεὶ, πλὴν ζεύξειαν.

Τῶν ὑποτακτικῶν ἐνεστώς.

S. ἐὰν ζευγνύω	ζευγνύῃς	ζευγνύῃ
D.	ζευγνύητον	ζευγνύητον
P. ζευγνύωμεν	ζευγνύητε	ζευγνύωσι.

Τῶν ἀπαρεμφάτων

Ἐνεστώς. ζευγνύναι.
οἱ ἕτεροι χρόνοι ἄχρηστοι.

Participia Activa.

Praesens { ὁ ζευγνύς, τοῦ ζευγνύντος.
ἡ ζευγνῦσα, τῆς ζευγνύσης.
τὸ ζευγνύν, τοῦ ζευγνύντος.

Et a barytono, ὁ ζευγνύων, τοῦ ζευγνύοντος.

PASSIVORUM Paradigma.

Ὁριστικῶν παθητικῶν ἐνεστώς.

S. ζεύγνυμαι	ζεύγνυσαι	ζεύγνυται
D. ζευγνύμεθον	ζεύγνυσθον	ζεύγνυσθον
P. ζευγνύμεθα	ζεύγνυσθε	ζεύγνυνται.

Παρατατικός.

S. ἐζευγνύμην	ἐζεύγνυσο	ἐζεύγνυτο
D. ἐζευγνύμεθον	ἐζεύγνυσθον	ἐζευγνύσθην
P. ἐζευγνύμεθα	ἐζεύγνυσθε	ἐξεύγνυντο.

Τῶν προστακτικῶν παθητικῶν ἐνεστώς.

S. ζεύγνυσο	ζευγνύσθω
D. ζεύγνυσθον	ζευγνύσθων
P. ζεύγνυσθε	ζευγνύσθωσαν.

Τῶν ἀπαρεμφάτων παθητικῶν

Ἐνεστώς. ζεύγνυσθαι.

Reliqua tempora omnino desiderantur.

Participia Passiva.

Praesens { ὁ ζευγνύμενος, τοῦ μένου. / ἡ ζευγνυμένη, τῆς μένης. / τὸ ζευγνύμενον, τοῦ μένου.

Μέσος ἀόριστος.

S.	ἐζευξάμην	ἐζεύξω	ἐζεύξατο
D.	ἐζευξάμεθον	ἐζεύξασθον	ἐζευξάσθην
P.	ἐζευξάμεθα	ἐζεύξασθε	ἐζεύξαντο.

Futurum Medium.

S.	ζεύξομαι	ζεύξῃ	ζεύξεται
D.	ζευξόμεθον	ζεύξεσθον	ζεύξεσθον
P.	ζευξόμεθα	ζεύξεσθε	ζεύξονται.

Finis Coniugationum circumflexorum et in μι verborum.

ADDENDA ET CORRIGENDA.

Mich. Neandri *Graecae linguae erotemata*, praeter illas sex Editt., quas supra p. **13** sq. recensui, prodierunt etiam *Vitebergae* **1559.**, **1569.**, **1575.**, **1598.**, **1630.**, **1674.** et *Lipsiae* **1589.** Hae Editt. afferuntur in Ioh. Car. Volborthii Lobschrift auf Michael Neander (Gottingae **1777.** **11½** plagg. **4.**) p. **48.**

Pag. **3** sq. in penultima textus linea pro Quarinus lege: Guarinus.

XCV. PHIL. MEL. INSTITUTIO PUERILIS LITERARUM GRAECARUM.

A Melanthonis Grammatica Graeca integra progredimur ad eius Institutionem puerilem literarum Graecarum, quae cum Matthaei Aurigalli Compendio Hebraeae Grammatices coniuncta a. 1525. prodiit sic inscripta:

Institvtio pverilis literarvm Graecarvm Phil. Mel.
Ioach. Camerarius Lectori.
Dimidium facti fertur qui coepit habere
Aspera principij dicitur esse uia
Quam qui complanat grates laudesque meretur
Nempe ita plus toto aut totius instar habes.

Nic. Gerbellius.
Dicere cum graece cuperent recteq; latine
Hunc librum Musas edidicisse ferunt.

Haganoae, apud Iohan. Secerium. Anno M. D. XXV. — (In fine:) *Haganoae, per Iohannem Secerium Anno M. D. XXV.* 4°. 9 plagg. litt. aa — ii sign., 36 foll. non num., ult. pag. vacat (fol. aa 2. Literae Graecorum; fol. aa 3ª — bb 1ᵇ sub fin. Exercitia lectionis ex Matthaeo Cap. V.; fol. bb 1ᵇ extr. — 2ᵇ Paulus Apostolus Romanis.; fol. bb 3ª — cc 1ᵇ sub fin. Capita sacrosanctae fidei.; fol. cc 1ᵇ extr. — 2ª med. Brevis admonitio ad paedagogos de pueris instituendis (sine inscriptione); fol. cc 2ª med. — dd 1ª sub fin. Locus Homeri Ex Iliad. σ.; fol. dd 1ª extr. — 1ᵇ med. Circe apud Homerum Odyss. κ. Animi libido.; fol. dd 1ᵇ med. — 2ª init. Hesiodi ἔργοις Locus paraeneticus. Virtus.; fol. dd 2ª init. — 3ᵇ init. Typhoeus apud Hesiodum θεογονίᾳ Improborum ὑποτύπωσις.; fol. dd 3ᵇ init. — med. Sophocles Aiace μαστιγηφόρῳ Pictura vitae humanae.; fol. dd 3ᵇ med. — fin. Euripides μηδείᾳ.; fol. dd 4ª init. Demosthenes ἐν τῷ περὶ στεφάνου ἢ ὑπὲρ κτησιφῶντος.; fol. dd 4ª med. Plato θεαιτήτῳ Curiositas.; fol. dd 4ª extr. Plato συμποσίῳ Indocti.; fol. dd 4ᵇ init. Herodotus πολυμνίᾳ Superbi.; fol. dd 4ᵇ med. — ee 3ª init. χάριτες ἢ ἱέρων θεοκρίτου εἰδύλλιον ἑκκαιδέκατον. Literarum Encomium.; fol. ee 3ª init. — med. Altera perbrevis admonitio ad paedagogos de pueris lingua graeca instituendis (sine inscriptione); fol. ee 3ª med. — 3ᵇ med. Mel. Carmen graecum inscriptum: *Τῇ παιδείᾳ*, in cuius fine additur correctio typographici erroris in vs. 11. praecedentis Idyllii Theocriti.; fol. ee 4ª — ii 4ª Compendium Hebraeae Grammatices, per Matthaeum Aurigallum. [Hoc Compendium a brevi carmine M. Aurigalli ad D. Gasparem Glacium exordiens continet haecce capita: De elementorum apud Hebraeos divisione; De literis Hebraeorum; De novem vocibus (i. e. vocalibus); Literae quaedam radicales, quaedam vero serviles; Partes orationis; De Accentibus, De Nomine; De Pronomine; De Verbo; De Adverbio; De Praepositione; De Coniunctione; De Interiectione; De Nominum Syntaxi; Abbreviationes quibus Iudaei in commentariis super Bibliam passim usi sunt, in quarum fine Clausula addita est]; fol. ii 4ᵇ vacat) *).

Strobelius in commentatione supra p. 1. laudata praeter hanc Ed. l. l. p. 19. breviter memoratam, p. 20. affert hancce:

Elementa gr. linguae, Norib. ap. Petreium, 1536. 8.

quae an eadem contineat, nescio, quod hucusque eam non vidi.

---

*) Hanc Ed. rarissimam ex Bibliotheca regia Dresdensi in manibus habeo. Etiam in Biblioth. acad. Gotting. asservatur. Memoratur a Strobelio in commentat. supra laudata p. 19., ab Hirschio in Millenario III. p. 30. nr. 300. et a Panzero in Annal. typogr. Vol. VII. p. 94. nr. 218.

Ex illa descriptione intelligitur, hanc *Institutionem puerilem*, duabus primis paginis exceptis, non *Grammaticam*, sed *Chrestomathiam* continere, quam h. l. ita recudendam curabo, ut locos e Novo Testamento poetisque Graecis collectos tantum brevissime indicem, ipso textu graeco omisso, cetera vero integra exhibeam.

INSTITUTIO PUERILIS LITERARUM GRAECARUM
PHILIPPO MELANTHONE AUCTORE.

Literae Graecorum sunt XXIIII.

Α β γ δ ε ζ η ϑ ι κ λ μ ν ξ ο π ϱ σ τ υ φ χ ψ ω. Harum quaedam discrimina etiam pueris statim ostendenda sunt, ut quod Vocales aliae sint, aliae Consonantes.

Vocales *α ε ι η ο υ ω.*

Reliquae XVII. Consonantes.

Item Vocalium discrimina et cognationes non sunt negligendae. Quod breves *ε ο* mutentur in *η ω* longas. Ancipites, *α* mutatur in *η. ι υ* non mutantur.

α etiam cognationem habet cum *ω* et *ε*, *πρᾶτος πρῶτος, λαώς λεώς.*

Quae quia pueris insolentia et nova sunt, non male fecerit Magister, si docuerit sane, ut aiunt, *σαφέστερον καὶ ἀμαθέστερον,* vel nostrae linguae vernaculis exemplis, Ich sprach, Ich las, Sprechen, Lesen, Ich sprich, Lis.

Demonstrandum etiam pueris est, quo pacto vocales coëant, ac diphthongi efficiantur. Quarum propriae seu naturales sunt Sex.

αι αυ ει ευ οι ου.

Impropriae item Sex.

ᾳ ῃ ῳ ηυ ωυ υι. Quae facticiae sunt et Grammaticorum commentum, praeter fortassis *υι.*

Consonantium differentias multas faciunt Grammatici. Pueri discant illarum, quae Mutae appellantur, diversam vim, et quae sit inter has affinitas.

Mutae sunt novem

Tres tenues *κ π τ.*
Tres mediae *γ β δ.*
Tres asperae *χ φ ϑ.*

Harum omnium quoad fieri potest exactam pronuntiationem docebit pueros praeceptor, non superstitiosam tamen, sed quam maxime simplicem. Ita fiet, ut, quod de veneranda antiquitate est reliquum, nova barbarie non contaminetur, et hoc studio nostro aliquo certe usque a sordibus linguae expurgentur.

Mutarum in se transitiones ad affinitatem pertinent, et minime sunt negligendae. Exempla passim obvia sunt. Interim nostro vernaculo indicabit, Schreiben, schrifft. *β. φ.*

Talia quaepiam de literis pueris tradere, sat fuerit, neque enim tam *τέχνης ἐπίδειξιν* studebit facere sanus paedagogus, quam rudes pueros instituere, profectiorum paulo aetas alia studia poscit.

Abbreviaturas, quas nominant, non curavimus adiici. Nam eas earumque rationem demonstrari interim dum lectione exercentur pueri, multo fuerit satius quam praescriptis formulis discere.

Literarum figuras et vim statim ubi puer percepit, lectioni danda est opera, ut quas per se didicit, in turba possit agnoscere, et cui rei inventae sunt, quibus coniunctionibus, quid valeant intelligere. Ea scientia usu exercenda est simul atque confirmanda. Ubi in primis bonus Praeceptor cavebit, ne quid foedum aut ineptum pueris, unde lectionem auspicentur, proponat, ut animorum puritas, quod ad mores iuxta ac literas attinet, custodiatur. A Sacris rectissime principium ducetur, velut annotare est visum, si cui forte hac in re pium studium utile videbitur.

EXERCITIA LECTIONIS.

[I.]

Ex Matthaeo Cap. V.

(*Lectionis exercitium sic inscriptum non solum Cap. V., sed etiam Cap. VI. et Cap. VII, 1—14. Ev. Matthaei graece continet.*)

[II.]

Paulus Apostolus Romanis.

(*Particula sic inscripta complectitur epistolae Pauli ad Romanos Cap. XII. et XIII. integra, exceptis verbis extremis versiculi 14. capitis XIII. καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθε εἰς ἐπιθυμίας, quae h. l. sunt omissa.*)

[III.]

Capita sacrosanctae fidei.

Δεῦτε φίλοι παῖδες θείων ἀδαήμονες ἔργων
ὧντε κακῆς ἀπάτης κόσμου φρένες ἠερέθονται.
αἰεὶ γὰρ θνητοῖς θυμῷ φίλον αἴσυλα ῥέζειν
τῶν δ' ἀπὸ οὐρανίων μάθετ' ἄσματα θέσκελα μύθων.
ὔμμε γάρ ἐστι μάλιστα δέον ταῦτ' εἰδέν' ἅπαντα,
οἷσιν ἐνὶ ζωὴν εὑρήσετε αἰὲν ἐοῦσαν
οὕςτε θεὸς φιλέει καὶ κήδεται ἔξοχα ἄλλων,
τὸν δ' ἄρ' ἀμειβόμενοι σφετερῷ τὰ δὲ θέσθ' ἐνὶ θυμῷ
πατρὸς ἐφημοσύνῃ θείας γνωρίσματα βουλῆς,
ἧςτε ἀπ' ἐκγεγάασθ' ὑμέων φίλα τέκνα γονήων,
ἧςτε ἀπ' ἐν ζωοῖσιν ἀρούρης καρπὸν ἔδεσθε.

Πρῶτον δ' οὖν γαῖαν τε καὶ οὐρανὸν εὐρὺν ὕπερθος [1])
τούςτε κατειβομένους ποταμοὺς, καὶ κῦμα θαλάσσης
ἀνθρώπων τε γένος, καὶ θηρία γαῖαν ἔχοντες,
αἰθέρος οἰωνούς τε καὶ ὕδατος ἰχθύες ἐντὸς
ᾧ ἔπε' ἀϊδίῳ θεός ἐστιν ὁ πάντα τελέσσας,
καὶ νῦν ποιηθέντα μόνος τάδε πάντα διοικεῖ [2]).
οὐδ' αὔτως τε ἐᾷ χωρεῖν εἰκῆτε φέρεσθαι
ἢ ἄλλους τινὰς ἰθύνειν, νῆ' ὡς ἐνὶ πόντῳ
μαψιδίως ἐφορῶν ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο
αὐτὸς δ' αἰὲν ἐφειστήκει, αὐτός τε κυβερνᾷ
οἴακα χερσὶν ἔχων, οὐδὲ γλυκὺν ὄμμασιν ὕπνον
δεξάμενος ποτ' ἀπειρηκὼς, δύναται γὰρ ἅπαντα.
οὐδ' ἄρα χαλκείου πτύχες οὐρανοῦ ἐννέα πᾶσαι
ἣν ὁδὸν ἐξάνυον προκυλινδόμεν' ἔνθα καὶ ἔνθα
εἰ μὴ ὁ τοῦ, τε νόος καὶ χεὶρ κρατερ' ἦγε ποιητοῦ.
οὐδ' ἐνὶ γῆς ἐρατοῖς ἄνθη καὶ λήϊα κόλποις
θῆλεν ἂν ἐμμαπέως, εἰ μὴ θεὸς ἦν ὁ φυτεύσας.

'Αλλ' ὁ δὲ πάντα κρατῶν θεὸς ἄμβροτα μήδεα εἰδὼς [3])
οὐ δηλήμων ἐστὶ, φίλον τέκος, ἀλλ' ἐλεήμων,
οὐχ ὀλετὴρ οὐχ ὠμηστὴς, πιστὸς δὲ καὶ ἐσθλός.
ταῦτ' ἄρα τοι ξύνες, ἠδέ τε ᾧ ἐνὶ κάτθεο θυμῷ
μηδέ τ' ἄχος μελέτω σῇσι φρεσὶ μηδέ τι τάρβος.

Τῶν καὶ ἑὸν φίλον υἱὸν ἀπ' οὐλύμποιο καρήνων [4])
σοὶ ἀγαθὰ φρονέων προέηκεν μάρτυρα εἶναι.
ὃς καί σ' οὐ κακὸν ὀσσόμενος πατρὶ δ' ἧκε πιθήσας
παρθενικῆς ἱερὴν κατὰ γαστέρ' ἀμύμονος ἐςδύς.
ἡ δ' ὑποκυσσαμένη τέκεν ἀθανάτου θεοῦ υἱὸν
πνεύματος ἐξ ἁγίου πατρὸς μεγάλοι' ἰότητι
οὐδέ τιν' ἣ θέμις ἐστὶ βροτῶν, ποτὲ ἀνδρὶ μιγεῖσα.
ἀλλ' ἐπεὶ οὖν προφόωσδ' ἦγεν θεὸς ὃν φίλον υἱὸν
μητὴρ μὲν καλέσασκεν 'Ιησοῦν πατρὸς ἐφετμῇ
τὸν πάντων σωτῆρα βροτῶν τὸν χριστὸν ἀληθῆ
ὧς ἄρα θειότοκος γόνος 'Εβραίων ἐπὶ γαῖαν,
θνητὸν ἔχων δέμας ἠδὲ φυὴν ἀλλ' ὥςπερ [5]) οἱ ἡμεῖς,
ἀγγελιῶν πατρὸς μεμνημένος αἰὲν, ἐφοίτα
ἀρνύμενος ψυχὰς μερόπων, ζωῆς τε χατίζων
ἡμετέρας, ἔχε γὰρ θάνατος καὶ μοῖρα κραταιὴ,
τῷ καὶ ἵνα ῥύσῃ ὑπεμείνατο κῆρα μέλαιναν,
σταυρωθείς τε ἑὸν βίον ὤλεσεν, ὥςτε σαῶσαι
ἀνθρώπων θνητὸν δειλῶν γένος ἐξ ἀΐδαο
οἷ καταβησόμενος δῆσ' αὐτὸν καὶ θεράποντα
ἀργάλεον μόρον ἠδ' ἐχθρὸν πάντεσσι βροτοῖσι,
δῆσε δ' ἐν ἀῤῥήκτοις δεσμοῖς τά τε τεῦχε' ἐσύλα
καὶ ξίφε' ἠδ' ἰοὺς στιβαρῆς κατέαξε χέρεσσι
τάς τ' ἀνόμους πράξεις, ἀσεβῆ καὶ ἀτάσθαλα ἔργα
τοῖς πάρος ἀνθρώπων ἀκόρεστως φῦλ' ὀλέκοντο.
οὕτως ἀνθρώπων τε φονεὺς καὶ δεῖμ' ἀϊδωνεὺς
καὶ θάνατος, πρὸς τοῦδ' ἐδάμη [6]) βιῇ ἀμεγάρτῳ,
αὐτοῦ δ' ὅττι τάφῳ ἐνὶ νεκροῦ σῶμα τριταίου
κρύπτ' ἐχθροῖς μέγα χάρμα. φίλοισι δὲ πένθος ἄλαστον,
ἀμφότεροι γὰρ ἔφαν τὸν δ' οὔπω ἐσμὲν ἰδῆσαι,
ἐκ τότ' ἄρ' οὖν θανάτου πυλέων στυγνοῦ τ' ἀχέροντος
ζωὸς ἀνέστη ἐὼν, καὶ γὰρ θεὸς αὐτὸν ἔγειρε
ἡμῶν θ' ἡγεῖσθαι χ' ἡμῖν βασιλευέμεν αἰεὶ,
τῷ καὶ ἀπ' αἰθερίων ᾧ πατρὶ παρημένος ἑδρῶν
πάντα κατασκοπιᾷ τε καὶ αὐτῷ πάντα μέμηλε.

῎Ητοι γοῦν, φίλε παῖ, οὕτω σ' ἀγαπῶντα δίωκε, [7])
ἠδ' ἐφέπου καλέοντι, σὲ δ' αὖ ὅδε [8]) πάντα διδάξει
ἅττα σε χρὴ πράττειν, σφετερῶν γὰρ ἀπ' ἤνδανεν ἔργων
οὐδείς πω κτίστῃ πάντων ἀγαθῶν τε κακῶν τε.
ἀλλ' ὅδε [8]) τούς γ' ἐθέλει, καὶ ἐφέλκει καὶ μεταπλάττει
εἰς κραδίην ὃν πνεῦμα βαλὼν θεῖον θ' ἅγιόν τε.
τοῦ δ' ἀπὸ θαρσυνόμεσθα μένος τ' ἔχομεν φρεσὶ ἠῦ,
ἠδ' αὐτὸν τολμῶμεν, ἁμαρτωλοί περ ἐόντες, [9])
ἡμετέρων πατέρα κράξαντες. τέκνα καλέσσαι,
αὐτοῦ γάρ τ' ἔσμεν λαός τ' ἔθνος τ' ἀγαπητὸν

1) Huic vs. in margine adscriptum est: Creatio.
2) In marg. huic vs. appositum est: Regnum.
3) Huic vs. in marg. adscriptum est: Gratia.
4) Huic vs. et subseqq. in marg. adscripta sunt haecce: Iesus Christus servator secundum Dei patris voluntatem.

5) ὥςπερ] sic scripsi; Ed. 1525. ὥπερ
6) τοῦδ' ἐδάμη] sic scripsi; Ed. 1525. τοῦ δεδάμῃ
7) Huic vs. in marg. apposita sunt verba: Spiritus Sanctus
8) ὅδε] sic scripsi; Ed. 1525. ὁ δὲ et ὁδὲ
9) In marg. h. l. legitur: Ecclesia.

αὐτὸς ὅσ' εἰς ἀγέλην πρόβατ' εἰς Θ' ἐν πῶῦ ἔκλεισεν,
τὺ μόνον αὐτοῦ μεῖνον ἀκουσάμενος θεοῦ ὄσσαν.
οὐδ' ἅλιον τοῦτ' ἔσσετ' ἔπος πότε γ' ὅ,ττι κεν εἴπῃ.
ἐξ ἄρα σοῦ βαλὲ πάντα φόβον καὶ τάρβεα θυμοῦ,
καὶ μοῦνον πίστευε λόγῳ, θεὸς ὅντιν' ἐνίσπῃ
κεῖνος δ' οὐ μὲν ἄνευθεν ἐὼν ἀλλ' ἄγχι παραστὰς
πάντοσ' ὅπου φύλακός κε δέῃ[10]*), σεῦ κήδε' ἀπωθεῖ.*
ὃς γὰρ καὶ πετεινὰ δι' ἠέρος αὐγαλέοιο,
σμικρὰ ἥτ' ἔνθα καὶ ἔνθα ποτώμενα αἰὲν ἀλᾶται,
στρουθία τε, ψαρούς τε, κολοιούς τε, κόρακάς τε,
ὥςτε τροφὴν εὑρεῖν, παρέχει, καὶ τέκν' ἀτιτάλλειν.
μηδέ τις ἰξευτὴς μάλα περ πεπνυμένος ἐλθὼν
τοῦγε θεοῦ ἀέκοντος ἀπ' αἰθέρος εἶχε κατασπᾶν
τῶν δ' ἓν ἀτιμότατον θεὸς ἣν χεῖρ' ὅτταν ὑπερσχῇ.
ἀλλ' ὅγ' ὑμᾶς φιλέει, ἐλθεῖν τε πρὸς αὐτὸν ἀνώγει.
ἠνὶ δὲ καὶ ὅσσοις, λειμῶνες τηλεθόωσι
καλοὶ μυδαλεοὶ θέρεος ζαθεῇ ὑπὸ αἴγλῃ
ἄνθεσι, τοῖς τε ἰοῖς καὶ εὐόδμοισι σελίνοις
καὶ μαλάχαις τε ῥόδοις τε καὶ εὐθαλεῖ οὔλῳ ἀνήθῳ,
τίς δ' ἄρα πω βασιλεὺς ὃς ἐν ἀνθρώποισι κέκασται[11]*)*
πλούτῳ καὶ δυνάμει, τοῖσιν γανόωσιν ἄνακτες,
τῶν δ' ἐν' ἴσην ἐσθῆτ' ἐπιειμένος ἐν θρόνῳ ἧσθο;
καὶ τὰ δέ που θέρεος γαίας φθίνοντος ἂν οὖδας
πάντα μαραίνονται, τάγε μὴ βροτοὶ ἔφθαν ἄραντες
ὣς τὰ δὲ φῦλλα θεὸς κοσμεῖ ὠμενηνὰ ἔοντα.
τῆς δ' ἔτι σεῖο τριχῶν κεφαλῆς θεὸς οἶδεν ἀριθμὸν
καί σοι ἀεὶ παραμέμβλωκεν[12]*) νύκτας τε καὶ ἦμαρ.*
τίπτ' οὖν ἠὲ μόρον, κακὸν ἠέ τι ἄλλο δέδοικας,
τοιοῦτον πάσαις ἐνὶ πομπὸν ὁδοῖσι κιχήσας;
θάρσεο. ζήσεις γὰρ καὶ εἰν ἀΐδαο δόμοισι,
οὐδὲ μελαγχλαίνου πεδάαν κῆρες θανάτοιο
τοσσοῦτον καὶ δυνήσονθ' ὡς μὴ δεσμὸν ἀλύξαι.
Ἤτοι γὰρ χρόνος ἔσθ' ὅτ' ἐὴν ἐς σάρκα ἕκαστος
δύσσεται ἐκ νεκρῶν ζωὸς, κακὸς ἠδὲ καὶ ἐσθλός.
ἐσθλ' ἵν' ἐγερθέντες βίον ἄφθιτον αἰὲν ἔχωσι
νικηταὶ κόσμου τ' ἀΐδος τ' ἐρέβευς τε μόρου τε
οὐκ οἶοι, διὰ δὲ χριστὸν θεοῦ υἱὸν Ἰησοῦν,
τοὺς δὲ κακοὺς νὺξ κυκλώσει, ἔρεβος τε σκότος τε
αὐτὸς δ' ὦ φίλοι, αὖτε κρινεῖ οὕτως ὁ φιλήσας,
αἴθερος ἐκ προφανεὶς νεφέων πυρόεντος ὁμίχλης,
χερσὶ κεραυνὸν ἔχων, σὺν πλήθεϊ οὐρανιώνων,
ἔνθα διακριθέντας[13]*) ἐὸν ποτὶ δῶμα κατάξει*

10) *δέῃ,*] sic scripsi; Ed. 1525. *δέη* (*ι* subscriptum etiam permultis aliis locis in hac Ed. omissum est)

11) *κέκασται*] sic scripsi; Ed. 1525. habet *κέκαστι*

12) *παραμέμβλωκεν*] sic scripsi; Ed. 1525. *παρμέμβλωκεν*

13) *διακριθέντας*] sic scripsi; Ed. 1525. *διακριθέντες*

αὐτῷ πιστεύσαντας, ἐφ' τ' ἔπει ἐμβατέοντας,
δειδίσσων ἐχθροὺς, κακίαν τ' ἀπὸ πᾶσαν ἀμύνων.
τῶν δὲ μετ' οὐ τέλος οὐδὲ χαρᾶς ἔστ' οὐδὲ πόνοιο[14]*)*
οἱ δ' ἀγαθ' ἕξουσιν τιμὴν καὶ δόξαν ὀπίσσω,
ὅττ' εὐεργεσίῃσι γέρας καὶ κῦδος ὀπηδεῖ.
οἱ δ' ἀσεβῆς κλαύσουσι κακῶν ἕνεχ' ὅσσα ἔωργαν,
οὐδέ τι πανσωλὴ ἀχέων ἔσετ' οὐδ' ἀλεωρή.

Ταῦτ' ἐνὶ βάλλεο φρεσσὶ τεῆς, καὶ μή ποτε λήθη
σεῦ ἀπὸ αἱρείτω. μηδ' αὖ περὶ τῶν δ' ἀπορήσεις,
μῦσος γὰρ δεινὸν ψεῦδος φάσκειν θεοῦ αὐδὴν
τοῦτό γε μὴν ἔσετ' οὔθ' ἅλιόν γ' ἔπος [illegible]θ' ἀτέλεστον.

Finis.

Ita quidem sacrae lectioni principio operam dare fuerit optimum, sed non in ea tantum versari puerum cogemus, quem literis instituendum susceperimus, sed ipsam adeo infantiam in locis ex veteribus autoribus iudicio excerptis balbutire patiemur. Si quis autem est, qui pueros a profanorum scriptorum lectione arcendos plane censet, is vehementer errat, siquidem in iis, quae pueris proposuerimus, nihil impium, scelestum, obscoenum traditum scriptumve extiterit. Sed iam diu eorum, qui bonas literas pietati morumque castitati officere opinantur, explosa sententia est. Fidelis igitur paedagogus etiam studio hoc sibi habebit, in gentilium, ut appellant, autorum elegantibus et sanctis monumentis, sibi creditos pueros a teneris quoque, ut aiunt, unguiculis exercere, ut, maxime si nihil aliud inde quam legere ac scribere discant, ipsa profecto bonorum scriptorum nomina ea adeo aetate noscere et admirari consuescant, praeter quam quod sic nihil auribus adhaerebit, quod postmodum magna cura sit eradendum. Collegimus et hic locos quosdam, ut, cui hac institutione uti placuisset, in promptu haberet, qua ratione id faceret.

[IV.]

Locus Homeri ex Iliad. σ.

(*Hic locus complectitur Hom. Il. XVIII, vss. 468—608., duobus versibus 604. et 605.*
τερπόμενοι· μετὰ δέ σφιν ἐμέλπετο θεῖος ἀοιδὸς,
φορμίζων· δοιὼ δὲ κυβιστητῆρε κατ' αὐτοὺς,
in unum contractis sic:
τερπόμενοι· δοιὼ δὲ κυβιστητῆρε κατ' αὐτοὺς,)

14) Huic vs. in marg. adscripta sunt verba: Vita aeterna.

δεῦτ' οὖν Γερμανῶν παῖδες, κἀμῆς ἀπὸ, πατρῷων
ἀντ' εὐεργεσίης, δῶρα λάβοιτε χερὸς
ὠκυγράφον κάλαμον τόν μοι πόρε μείλιχος Ἑρμῆς.
ὅπλα γάρ ἐστι δέον ταῦτα μαλ' ὔμμε φορεῖν,
παιδείας φίλα δῶρ'; ὑμέας δ' εἰς ἀνέρας ἄξω
ἔσται ἐφ' ὧν χρυσέη δεύτερον αὖ γενεή[22]).

22) Hoc carmen in huius Corp. Vol. X., in quo Melanthonis carmina exhibentur, non invenitur.

Ab hac *Institutione puerili* Melanthonis omnino diversa est *Epitome*, quam Dresserus ex illius Grammatica graeca integra confecit sic inscriptam:

Melanthonis Grammaticae graecae Epitome, a Matth. Dressero. Lipsiae 1575. 8. *).

— — (Idem Index.) *Wittebergae* 1578. 8. **).

Melanchthonis Grammaticae graecae Epitome. Adiectae sunt anomala et syntaxis a M. Dressero. Witebergae 1587. 8. ***).

*) Haec Ed. in Biblioth. acad. Gotting. est.
**) Haec Ed. in Biblioth. regia Dresdensi exstat.
***) Hanc Ed. Strobelius l. l. p. 25. affert.

XCVI. PHIL. MEL. GRAMMATICA LATINA.

Praeter Grammaticam graecam Melanthon etiam latinam conscripsit, primum vero non in hoc, ut ederetur, sed tantum in usum pueri cuiusdam, quem privatim erudiendum a. 1522. susceperat, Erasmi Ebneri *). Hanc Grammaticam latinam primum, invito auctore, Kilianus Goldstein **) edidit sic inscriptam:

Grammatica latina Philippi Melanchthonis. Haganoae M.D.XXV. 8. ***).

Huic libro Editor hanc praemisit praefationem:

Chilianus Goltstein Lectori S.

Cum tot passim extent latina grammatica, ex quibus ad percipienda haec prima sermonis elementa informari puer non incommode possit, nihil minus mihi permittere voluit Philip. Mel. quam ut publice omnibus invulgarentur haec sua grammatica, quae ille primum nequaquam in hoc conscripsit, ut ederentur, sed in usum tantum atque utilitatem puerorum quorundam, quos privatim erudiendos formandosque ad humanitatem suscepit. Verum ego, tametsi is usque huc acriter meo sit reluctatus tum desiderio, tum precibus, quibus apud illum sum insuper usus, minime tamen passus sum vel meo cum periculo, huius voluntatem diutius obstare utilitati puerorum atque commodo, quod scio equidem non mediocre ad illos rediturum esse, si huius institutione rei grammatices diligenter fundamentum iecerint, quo subsequentes deinde reliquae literarum disciplinae firmius ac fidelius subsistere possint. Accedit item, quod res omnis simplicissime ad huius aetatis captum et modolum accommodato certoque ordine traditur, sive quod sic est in docendo ubique autoris peculiare ingenium atque ratio, sive quod hoc in primis hic fieri decuit. Est enim valde vitiosa ac odiosa simul, haec anxia nimis et superstitiosa tradendarum artium curiositas, quae a recta, simplici et hac compendiaria docendi ratione longius recedit. Nam praeterquam quod ex ea paulo liberalius ingenium magno quodam taedio et molestia animi adficitur, pertenuem etiam institutionis huius omnis fructum sentit. Illud meo quidem iudicio multo rectius atque utilius, ut os tenerum pueri balbumque figuret praeceptor, primum ex pauculis aliquot simpliciter et nude propositis regulis, quibus mox deinde succedat assidua autorum lectio, auditio, stilus multus. Vehementer vesani videntur paedagogi, qui remorantur puerum, quo minus statim assuescat ad optimorum autorum lectionem, unde et natae sunt primum praeceptiones artium omnes, et certior omnino solidiorque dicendi facultas peti potest; sed nihilo saniores etiam illi, qui in minutioribus et puerilibus illis linguarum tradendis elementis, suum praetermittunt officium tam necessarium, dum interim infirmae huic atque rudi aetati eos autores proponunt, quibus illa nullo modo aut matura sit satis, aut idonea. Atque hoc illud est, cur plurimi saepe robustiores iam facti, desciscant a literarum cultu atque studio omni, quia hac prima et puerili institutione neglecti, desperant se deinceps posse ad frugem aliquam pervenire. Proinde confido prorsus Lector, cum haec et alia tecum animo reputes, te facile collaudaturum hoc factum meum, qui quantumvis reclamante etiam Philip. prodesse volui hac aeditione pueris, quorum pium plane est inservire studiis, quocunque id possis, saltem vel consilio, vel ratione, vel opera. Vale. Wittembergae Mense Ianuario. M.D.XXV.

---

*) Hic Erasmus Ebnerus, Hieronymi Ebneri patricii et senatoris Norimbergensis filius, qui undecim annos natus a. 1522. adiit Witebergam traditus disciplinae Melanthonis, primum servivit reipublicae Norimbergensi, cuius legatos Wormatiam ad colloquium a. 1540. (cuius historiam scripsit) comitatus est, postea Duci Brunsvicensi a consiliis et Praepositus Darmstadiensis fuit, mortuus est Helmstadii a. 1577. Conferantur Melanthonis de eo iudicia, quorum alterum a. 1523. Ge. Spalatino, alterum a. 1525. Hier. Baumgartnero scripsit, in huius Corp. Vol. I. p. 604. 737. et eiusdem litterae ad eum annis 1526. 1531. 1534. 1542. 1553. datae in huius Corp. Voll. I. p. 797. II. p. 513. 707. IV. p. 839. VIII. p. 61. — In huius discipuli usum hanc Grammaticam esse conscriptam ipse Melanthon refert in epistola ad Egenolphum, quam infra exhibebimus; conf. etiam Goldsteinii epistola illico afferenda, et K. v. Raumer Geschichte der Pädagogik Tom. I. p. 202—204., ubi de hac Gramm. disserit.

**) Kilianus Goldstein, Iuris utriusque Doctor, postea Syndicus Halis Saxon., natus est d. 25. Mart. 1499. in oppido Franconiae Kitzingen. In huius Corp. Vol. I—VIII. leguntur 19 epistolae a Mel. ad eum annis 1522—1555. datae.

***) Hanc Ed., quam ipse nondum vidi, Strobelius in l. Neue Beyträge zur Litt. bes. des XVI. Jahrh. Tom. III. Fasc. 2. p. 26 sqq., ubi Melanthonis Grammaticas lat. recenset, p. 26. et Panzerus in Annal. typogr. VII. p. 95. nr. 225. afferunt.

Hanc editionem principem subsecutae sunt haece:

Grammatica latina Philippi Melanchthonis. Wittembergae per Ioseph. Clug. 1526. 10 plagg. 8. *). Ex Indice editionis subsequentis Hagan. eiusdem anni, scil. ex verbis (a Strobelio l. l. p. 27. omissis): *ab autore nuper aucta et recognita*, colligo, iam hanc Ed. Witeberg. ab auctore auctam et recognitam esse, atque haec verba a Strobelio etiam in huius Ed. Indice esse omissa (fortasse quoniam ipse eam non vidit).

Grammatica Latina Philippi Melanchthonis, ab autore nuper aucta et recognita. Eiusdem Dialectica. Item Rhetorica. Hulderichi Hutteni, de ratione componendorum Carminum, libellus. Haganoae, per Iohan. Secerium, Anno M.D.XXVI. Mense Martio. Hic titulus figuris ligneis incisis cinctus est. — (In fine:) *Haganoae per Iohan. Secerium. Anno. M.D.XXVI.* 19 $^3/_4$ plagg. litt. a — u (u $^3/_4$ pl., 6 foll. cont.) sign., 158 foll. non num., 8. min. (fol. a 1 ^{b} — 2 ^{a} Ioh. Secerii Epistola ad Iohannem Remboldum Hattensem; fol. a 2 ^{b} — k 3 ^{a} Mel. Grammatica latina; fol. k 3 ^{b} — p 6 ^{a} Mel. Compendiaria Dialectices ratio; fol. p 6 ^{b} — t 4 ^{b} Mel. Elementa Rhetorices; fol. t 5 ^{a} — u 5 ^{b} Hulderichi Hutteni, de arte versificatoria, carmen heroicum, subiunctâ Clausulâ; fol. u 6 ^{a} Insigne typogr.: Clypeus, in quo Iani caput bifrons est; fol. u 6 ^{b} vacat) **).

In Secerii Epist. nuncupatoria praeter alia leguntur haec: „At vero dum tot sint hodie Grammatici — qui delicatam, adeoque impuberem aetatem, latinae doceant elementa linguae, is qui cum optimus, tum brevissimus sit, deligendus est communi eruditissimorum omnium iudicio, seculique potissimum nostri ratione, id postulantibus. Quod utrumque Philippum praestitisse Melanchthonem unicum literarum decus, nemo est, modo vel parum Institutiones eius grammaticas degustarit, qui ignoret: unde et iuventuti proponendum optimo illum consilio duxerim. Porro Grammatica illa ipsa, superioribus diebus Norimbergae recognita, ac in plerisque locis aucta, mihi adlegavit, ut sub incudem ea revocata, de integro evolgarem. Cui tum, ut in aliis omnibus, oppido quam lubenter morem gessi. Adieci autem et eiusdem Dialectica ac Rhetorica, item Hutteni de ratione condendi Carminis libellum, ne quid vel in hac parte deesset Iuventuti."

Grammatica latina Philippi Melanchthonis ab auctore nuper aucta et recognita. Parisiis ex officina Roberti Stephani MDXXVI. Pridie Nonas Octobris. 8. ***).

Elementa Latinae Grammatices. Auctore Philippo Melan. Wittembergae. — (In fine:) *Wittembergae Ioseph Klug excudebat, Mense Maio, Anno salutis. M.D.XXVII.* 8.

Quamquam haec *Elementa Latinae Grammatices* a. 1527. cum *Grammaticae Latinae* Ed. Viteb. a. 1526. conferre non potui, quia neutram hucusque vidi; tamen non dubito, quin uterque liber omnino eadem contineat, quoniam seriores utriusque libri editiones, quas in manibus habeo, plane inter se congruunt. Melanthon ipse in epistola ad Egenolphum editionibus secundae aetatis adiuncta Grammaticam suam libellum *de Grammaticae elementis* collectum appellat.

Philippi Melanchthonis latina Grammatica. Parisiis ex Officina Roberti Stephani, MDXXVII. VII. Idus Septemb. 8.

— — (Idem Index ac Ed. Paris. a. 1527.) *Parisiis ex officina Roberti Stephani MDXXVIII. XII. Cal. Novembris.* 8.

— — (Idem Index) *Parisiis ex officina Roberti Stephani MDXXIX. XVI. Cal. Octobr.* 8.

Grammatica Latina Philippi Melanchthonis, ab authore nuper et aucta et recognita. Norembergae apud Io. Petreium, Anno M.D.XXIX. 8 $^3/_4$ plagg. litt. A — I (I $^3/_4$ pl., 6 foll. cont.) sign., 70 foll. non num. 8. (fol. A 2. Chiliani Goltsteinii praefatio ad lectorem ex Ed. 1525. repetita; fol. A 3 ^{a} — I 6 ^{a} Mel. Grammatica lat.; fol. I 6 ^{b} vacat) ****).

Elementa latinae grammatices recognita ab auctore Philippo Melanchthone. Lipsiae Nicol. Faber. 1532. 8. †).

Philippi Melanchthonis Grammatica latina, et Syntaxis, et de periodis et quantitate Syllabarum. Parisiis ex officina Roberti Stephani MDXXXII. IIII. Cal. Aug. 8. ††).

---

*) Hanc Ed. Strobelius l. l. p. 27. et Panzerus l. l. IX. p. 86. nr. 183. memorant. Ipse eam nondum vidi.

**) Haec Ed., quae ex Biblioth. acad. Vratislav. mihi ad manus est, a Strobelio l. l. p. 27. breviter sic affertur: *Gramm. lat. — Hagen. Io. Secer.* 1526. 8.

***) Hanc Ed. et quatuor subsequentes Panzerus affert l. l. VIII. p. 98. nr. 1530., XI. p. 539. nr. 191. b., VIII. p. 105. nr. 1607., et p. 114. nr. 1710.

****) Hanc Ed. a Strobelio l. l. p. 27. et Panzero l. l. VII. p. 476. nr. 263. allatam ex Biblioth. senat. Norimb. in manibus habeo.

†) Hanc Ed. Hirschius in Millenario I. p. 53. nr. 618. et Panzerus l. l. VII. p. 225. nr. 868. memorant.

††) Haec Ed. recensetur a Panzero l. l. VIII. p. 156. nr. 2142.

Grammatica latina Phil. Melanchthonis ab authore aucta et recognita. Friburgi Brisgoiae per Iohannem Fabrum MDXXXV. 8.*).

Grammatices Latinae Elementa, ad pristinam brevitatem pueris accommodatiorem, redacta, vt olim sunt conscripta, et postea correcta ab autore Philippo Melanthone. Addita est eiusdem Syntaxis, Item de Prosodia et periodis libellus Lipsiae in officina typographica Nicolai Fabri. — (In fine Grammatices:) *Lipsiae ex officina typographica Nicolai Fabri.* Hanc Grammaticen sequitur Syntaxis cum hoc proprio Indice: *Syntaxis olim a Philippo Melanthone collecta Nunc locupletata, ut sit ad usum scholarum accommodatior. Cum Praefatione Philippi Melanthonis. Adiecti sunt in margine exemplorum loci. Lipsiae* **). Grammatica cont. **10** plagg. litt. A—K sign., **80** foll. non num., quorum ultimum album est, 8. (fol. A **2**. Chiliani Goltsteinii praefatio ad lectorem; fol. A **3**ª—K **7**ᵇ Grammatica lat., subiunctâ Clausulâ; fol. K 8. vacat). Numerum plagularum Syntaxeos eam ob causam definire nequeo, quod meum exemplum in huius partis fine inde a fol. O **6** mancum est. (fol. A **1**ᵇ Andreae Vincleri praefatiuncula ad Lectorem; fol. A **2**ª—**6**ᵇ Phil. Melanthonis epistola dedicatoria ad Iustum Ionam; inde a fol. A **7**ª seqq. Syntaxis cum annotatt. marginall. etc.).

Grammatices Latina (sic) *elementa, a Philippo Melancht. authore iam pridem emendata et aucta. Syntaxis eiusdem adnexa. Item. De Periodis, et Prosodia. Tubingae Anno M.D.XLVI.* Hic Index figuris ligno incisis cinctus est. — (In fine:) *Tubingae, per Vlrichum. Morhardum. Anno. M.D.XLVI.* superimposito Insigni typogr., cui superscripta sunt verba: *In manu Domini sunt omnes fines terrae.* **12½** plagg. litt. A—N (N ½ pl.) sign., **100** foll. non num., quorum ultimum album est, 8. min. (fol. A **1**ᵇ—**2**ª Chiliani Goltsteinii epistola ad Lectorem; fol. A **2**ᵇ—I **4**ª Grammatices Lat. elementa, quibus in fine Eobani Hessi ad Lectorem Epigramma additum est; fol. I **4**ᵇ—L **8**ᵇ med. Syntaxis Phil. Melanchthonis (sine praefat.); fol. L **8**ᵇ med. — M **2**ª De Periodis; fol. M **2**ᵇ—N **3**ª med. Prosodia; fol. N **3**ᵇ Insigne typogr.: Mundus a catena pendens, quam Dei manus e nubibus porrecta tenet, Clausulâ subscriptâ; ult. fol. album) ***).

Utrum haecce Ed.

Phil. Mel. elementa latinae grammaticae recognita ab auctore. Lips. **1542**. ****)

cum Editt. praecedentibus, an sequentibus congruat, nescio, quia eam nondum vidi.

Hae Editt. Grammaticam latinam Melanthonis talem continent, qualem auctor ipse primum in Erasmi Ebneri usum conscripsit (sic Ed. princeps), deinde, postquam a Kil. Goldsteinio edita erat, auxit et recognovit (sic Editt., quae Ed. principem subsecutae sunt). In his igitur prima huius Grammatices aetas exhibetur. Omnes Editt., quas nunc deinceps enumerabimus, continent hanc Grammaticam ab aliis mutatam et auctam.

Secunda aetas huius Grammatices.

Haec aetas complectitur eas Editt., quae a Iacobo Micyllo, ipso Melanthone rogante, auctae et recognitae sunt, id quod non ex Indice harum Editt. intelligitur, sed ex Epistola Melanthonis ad Christianum Egenolphum, typographum Francofordiensem, Witebergae a. **1540**. scripta et hisce Editt. adiuncta, quae in Selectarum Declamationum Melanthonis Ed. formae mai. (Argentorati **1541**. 4.) p. **762**—**765**. et Editt. formae min. Tom. II. p. **213** sqq. recusa est sic inscripta: „Praefatio Philippi Melanthonis in Micylli Grammaticam." atque in huius Corp. Vol. III. p. **1118**—**1121**. †). Ex hac epistola iuvat hunc afferre locum, ex quo lector Melanthonis et de sua ipsius Grammatica et de hac Micylli recognitione eius iudicium cognoscat.

Honesto Viro Christiano Egenolpho Philippus Melanthon S. D.

Cum viderem versari passim in manibus puerorum libellum a me quondam ad usum Ebneri adolescentis, de Grammaticae elementis collectum, saepe optavi, ut eruditus aliquis ac prudens censor eum emendaret, et quaedam adiiceret a me non recte praetermissa, aut certe ut aederet Grammaticen aptiorem et utiliorem pueris. Quanquam enim extant Grammatici libri multorum, tamen plerique propter prolixitatem negliguntur. Valde autem probo Micylli eruditionem ac iudicium, et video eum ea virtute praeditum esse, ut scholasticas operas non fastidiat. Quare cum eum propter ingenii elegantiam, et multiplicem eruditionem, ac mores optimos amem et suspiciam, profecto ob hanc causam pluris etiam facio, quod non gravatim confert operam ad iuvanda puerilia studia, cum

---

*) Haec Ed. affertur a Strobelio l. l. p. **27**. et Panzero l. l. VII. p. 61. nr. 27.

**) Haec Ed. in meis libris est.

***) Hanc Ed. ex Biblioth. regia Stuttgard. in manibus habeo.

****) Haec Ed. in Biblioth. ducali Coburg. est.

†) Conf. etiam quae a Raumero Gesch. der Pädag. I. p. **202** sq. de hac epistola referuntur.

alia posset scribere paritura ei plus admirationis apud exteros. Eaque in re et iudicium ipsius et voluntatem sentio laudandam esse. Videt quid conducat publicis studiis, et est iustitia nostri ordinis, hanc militiam non diffugere, ac iuvare discentes.

Cum igitur hanc Micylli voluntatem nossem, et scirem singularem eius in iudicando prudentiam esse, oravi eum, ut emendaret hunc Grammaticum libellum, qui meo titulo circumfertur. Etiam si mihi plus otii esset, tamen anteferrem Micylli censuram meae. Sciunt autem multi, quae mihi, non dicam occupationes, sed plane aerumnae scolastica negotia, quae et amo, et facio plurimi, saepe de manibus excutiant. Gaudeo igitur, mi Egenolphe, Micyllum hanc emendationem instituisse, ac adolescentes adhortor, ut et Micyllo et tibi agant gratias. In mea prima aeditione quaedam desiderabantur. Quanquam autem adiici illa prodest, tamen modus adhibendus est in locupletandis praeceptis, ne deterreantur adolescentes prolixitate. Sed hanc totam rem cum prudentiae tum fidei Micylli committo, qui quidem hunc laborem et Deo gratum esse existimet. etc. — — Vuitebergae Anno M.D.XL.

Praeterea conferenda est Praefatio, quam Camerarius suis Editt. praefixit, quae incipit ab hisce verbis: Hunc libellum primum compositum a Philippo Melanchthone, deinde multis in locis auctum et quasi reconcinnatum a Iacobo Micyllo, optimum visum fuit etiam apud nos proponi inter eos, de quibus ordinaria doctrina explicaretur etc.

Ex illa Melanthonis epistola elucet primam Micylli editionem *Francofurti apud Christ. Egenolphum* 1540. prodiisse verisimiliter sic inscriptam:

Grammatica Philippi Melanthonis Latina iam denuo recognita et plerisque in locis locupletata. Francofurti apud Christ. Egenolphum, 1540. 8.

quamquam huius Ed. in nullo libro, quem hucusque legi, mentio est facta.

Haec Micylli Ed. prima recusa esse videtur in hisce Editt.:

Grammatica latina. Norimb. per Io. Petreium, 1540. 8.*).

— — *Vratislau.* 1540. 8.

Phil. Melanthonis Grammatices latinae etymologia. Basileae 1540. 8.**).

Item repetita est in *Tomo V. Operum Phil. Melanthonis*, qui *Basileae a. M.D.XLI. mense Augusto* Fol. prodiit, p. 1—118. sic inscripta:

Grammatica Philippi Melanchthonis Latina. (p. 1—75 med. Etymologia [sine hac inscriptione]; p. 75 med. — 107 med. De Syntaxi, cum Praefatione Phil. Mel. ad Iustum Ionam, filium Iusti Ionae Dr.; p. 107 med. — 108 med. De Periodis; p. 108 med. — 109 init. De Distinctionibus; p. 109 init. — 118 med. Prosodia. [Mel. epistola ad Egenolphum omissa]).

Praeterea in hisce Editt.:

Grammatica Philippi Melanthonis, Latina, iam denuo recognita, et plerisque in locis locupletata. Norimbergae apud Ioh. Petreium. M.D.XLII. 24 plagg. litt. aa—zz, && sign., 192 foll. non num., 8. (fol. aa 1ᵇ Epigramma Eobani Hessi; fol. aa 2ᵃ—qq 6ᵇ Grammatica lat. [i. e. Etymologia]; fol. qq 7ᵃ—yy 5ᵃ De Syntaxi [sine praefat.]; fol. yy 5ᵇ—7ᵃ med. De Periodis; fol. yy 7ᵃ med. — 8ᵃ init. De Distinctionibus; fol. yy 8ᵃ p. init. — && 5ᵇ De Prosodia; fol. && 6ᵃ—8ᵃ Melanthonis epistola ad Christ. Egenolphum a. 1540. scripta; ult. pag. vacat)***).

— — (Idem Index?) *Francof.* 1543. 8.****).

— — (Idem Index ac Ed. Norimb. 1542. cum dedicat. ad Egenolphum) *Magdeburgi exc. Mich. Lotther.* 1544. 8. †).

Grammatices latinae Ph. Mel. elementa iam denuo emendata et aucta. Eiusdem Syntaxis, item de Periodis et Prosodia. Francof. Christ. Egenolph. 1545. 8. ††).

Grammatica Philippi Melanthonis Latina, iam denuo recognita, et plerisque in locis locupletata. His subiunctum est Insigne typogr.: Ara rotunda, in qua cor flammis cinctum est. *Cum Gratia et*

*) Sic brevissime Strobelius l. l. p. 27. hanc Ed. et subsequentem affert, quippe quas ipse non vidit, neque ego hucusque conspexi. Verisimillimum est, has Editt. non ad primam aetatem pertinere, sed ad hanc alteram, easque item illam Melanthonis ad Egenolphum epistolam continere.

**) Haec Ed., quam nondum vidi, in Biblioth. ducali Gothana est.

***) Hanc Ed. etiam a Strobelio l. l. p. 27. recensitam ex Biblioth. senat. Norimb. in manibus habeo. Ex hac Ed. illum epistolae Melanthonis locum descripsi.

****) Haec Ed., quam nondum vidi, in Biblioth. acad. Tubing. est.

†) Haec Ed. a Strobelio l. l. p. 28. et Hirschio in Millenar. IV. p. 71. nr. 881. affertur.

††) Haec Ed. a Strobelio l. l. p. 28. et Hirschio l. l. IV. p. 73 sq. nr. 907. recensetur.

Priuilegio Caesareo, ac Regio. Franc. Apud Christianum Egenolphum. — (In fine:) *Francoforti, Apud Chr. Egenolphum Hadamarium. An.* **1546.** quibus superimpositum est idem illud Insigne, quod hoc quidem loco circumscriptum est hisce verbis: *Pietas ad omnia Vtilis est.* **1.** *Timoth.* **4. 30** plagg. litt. A—Z, a—g sign., **240** foll. non num., 8. min. (fol. A **2**ᵃ—**4**ᵃ Mel. Epistola ad Christ. Egenolphum, Typographum Francofordiensem; fol. A **4**ᵇ—V **3**ᵇ med. Grammatica lat.; fol. V **3**ᵇ med. — e **4**ᵃ init. De Syntaxi, cum praefatione; fol. e **4**ᵃ med. — **6**ᵃ med. De Periodis; fol. e **6**ᵃ med. — **7**ᵃ med. De Distinctionibus; fol. e **7**ᵃ med. — g **7**ᵇ Prosodia; fol. g **8**ᵃ Clausula cum Insigni; fol. g **8**ᵇ vacat) *).

— — (Idem Index) *Norimbergae apud Io. Petreium* **1548.** 8. **).

Illae Editt. Francofurtanae repetitae sunt hisce:

Grammatica Philippi Melanthonis Latina, Iam denuo recognita, et plerisque in locis locupletata. His subiunctum est Insigne typogr.: Ara quadrata, in qua cor flammis cinctum est. *Cum Gratia et Priuilegio Caesareo, ac Regio. Franc. Apud Chr. Egenolphum Hadamarium.* — (In fine:) *Francoforti, Apud Chr. Egenolphum Hadamarium. Anno. M. D. LI.* superposito eodem illo Insigni h. l. sic circumscripto: *Pietas Ad omnia Vtilis est.* **1.** *Timoth.* **4. 39** plagg. litt. A—Z, a—f sign., **232** foll. non num., 8. (fol. A **2**ᵃ—**4**ᵃ Mel. Epist. ad Chr. Egenolphum; fol. A **4**ᵇ—T **6**ᵃ Gramm. lat.; fol. T **6**ᵇ—d **3**ᵇ De Syntaxi, cum praefat.; fol. d **4**ᵃ—**5**ᵇ De Periodis; fol. d **6.** De Distinctionibus; fol. d **7**ᵃ—f **6**ᵇ Prosodia; fol. f **7**ᵃ Clausula cum Insigni; fol. f **7**ᵇ—**8**ᵇ vacant) ***).

Grammatica Philippi Melanthonis Latina, Iam olim quidem recognita et aucta, nouissime autem etiam cum Scholijs et Annotationibus aliorum collata, atque emendata. Cum Gratia et Priuilegio Caesareo. His verbis subiunctum est Insigne typogr.: Ara quadrata, in qua cor flammis cinctum est. *Franc. Apud Haeredes Chr. Egenolphi.* — (In fine:) *Francoforti, Apud haeredes Chr. Egen. Hadamarij. Anno. M. D. LIX.* **29** $^3/_4$ plagg. litt. A—Z, a—g (g $^3/_4$ pl., **6** foll. cont.) sign., **476** pagg. num. 8. (p. **3**—**7.** Melanthonis Epist. ad Chr. Egenolphum a. **1540.** scripta; p. **8**—**304.** Grammatica lat.; p. **305**—**435.** init. De Syntaxi, cum praefatione; p. **435** med. — **439** init. De Periodis; p. **439.** med. — **441.** init. De Distinctionibus; p. **442**—**476.** Prosodia, subiunctâ Clausulâ).

Sequitur tertia huius Grammaticae aetas comprehendens Editiones, quae auctoris voluntate a Ioachimo Camerario, Phil. Bechio et Io. Baptista Schenkio adiuvantibus, recognitae et annotationibus recentibus locupletatae sunt ****). Ed. princeps huius aetatis a. **1550.** †) prodiit sic inscripta:

Grammatica Philippi Melanchthonis Latina, Iam denuo recognita et plerisque in locis locupletata, et auctoris voluntate edita. Accesserunt et annotationes recentes, de consilio Ioachimi Camerarii, utiles futurae tam Magistris quam Discipulis. Lipsiae in officina Valentini Papae. Anno M. D. L. Cum Priuilegio quinquennij. **33** $^1/_2$ plagg. litt. α, A (A $^1/_2$ pl., **4** foll. cont.) — Z, a—k sign., **12** foll. non num., **507** pagg. num., ult. pag. vacat (fol. α **2**ᵃ—A **2**ᵃ cont. hasce epistolas: **1.** Phil. Melanchthonis ad Ioach. Camerarium Prid. Iduum Octobris scriptam, **2.** Ioach. Camerarii ad Ph. Melanchthonem XVII. Cal. Novembris scriptam, **3.** et **4.** Phil. Melanchthonis ad Ioach. Camerarium XV. Cal. Novembris et ad Valentinum Papam Chalcographum Lipsiensem eodem die scriptas [hae quatuor epistolae in huius Corp. Vol. VII. inter epistolas anni **1550.** non inveniuntur, neque in Libro epistolas Ph. Melanchthonis ad Ioach. Camerarium scriptas continente, Lipsiae **1569.** 8. edito exstant], **5.** Ph. Melanchthonis ad Christ. Egenolphum, Typographum Francofordiensem a. **1540.** scriptam ex Editt. secundae aetatis repetitam; fol. A **2**ᵇ—**4**ᵇ Ioach. Camerarii praefatio ad lectorem Lipsiae XIII. Cal. Octobr. **1550.** scripta, eiusdemque admonitio, ne quis Caesareum Privilegium de hac sua Ed. sibi concessum laedat; pag. **1.** [fol. B **1**ᵃ] — **325.** Grammatica lat. cum annotatt. marginall.; p. **326**—**465.** med. De Syntaxi c. notis marg., praemissâ praefatione; p. **465.** med. — **469.** med. De Periodis c. nott. marg.; p. **469.** extr. — **471.** med. D. Distinctionibus c. nott. marg.; p. **471.** extr. — **507.** med. Prosodia c. nott. marg.; ult. pag. vacat) ††).

Epistolas illas quatuor in hoc Corp. omissas cum Camerarii praefatione et admonitione hic exhibere iuvat.

Philippus Melanchthon Ioachimo Camerario Pab. V. opt. amico S. cariss. S. D.

Facundus comes in via pro vehiculo est. Adiungito igitur Sadoletum cum Francicum iter suscipies, nisi venit ille istuc tardius, id quod de indicatione consilii tui verebamur. Huius dulcissimis sermonibus lenietur itineris

---

*) Hanc Ed., quam Strobelius l. l. p. **28.** et Hirschius l. l. IV. p. **75.** nr. **934.** afferunt, ex Biblioth. senat. Norimb. in manibus habeo.

) Haec Ed. a Strobelio l. l. p. **29. recensetur.

***) Hanc Ed. et subsequentem Strobelio ignotas ex Biblioth. acad. Heidelberg. in manibus habeo.

****) Conf. de his Editt. Raumer Gesch. d. Pädagog. T. I. p. **203.**

†) Strobelius, quem haec Ed. fugit, l. l. p. **29.** primo loco Editionem anni **1552.** affert.

††) Hanc Ed. ex Biblioth. acad. Lipsiensi in manibus habeo.

molestia, cum per Turingiacum saltum et Nariscos tuos eundum erit. Etsi te quidem habiturum comitem Ballorhodum audimus, cum quo ita erunt multa, quae voles ac cupies loqui, et tantam de illius συνομιλήσει capies voluptatem, ut neque desideraturus aliam sublevationem, neque interpellationem ullam admissurus esse videaris: Verum in praefectura hunc fortasse relinquetis. At inde etiam qui vos prosequantur habebitis notos homines, et tui inprimis amantes. Venies etiam, ut opinor, ad praefectum Regio monti, cuius humanitas et suavitas atque profecto etiam sapientia, non relinquit locum alienis disputationibus. Nam illic, quo tendis, scio tibi tales curas, negotiorum tuorum occupationibus et carissimi tibi amici colloquiis penitus excussum iri. Sed tu habes Sadoletum, quem voluisti. Mihi quidem nuper istinc reverso domum, regustanti scriptum, placuit consilium operis et imitatio antiquitatis. Ac de utraque re vel potius de toto opere tuum iudicium ad nos perscribes. Casparem hoc tempore hinc expatiari, moleste ferebam, cum instaret ἀρχαιρεσία, in qua χειροτονία ipsius poterat me nova solicitudine liberare. Hanc epistolam si accipies ante iter tuum, fac rescribas nobis, priusquam proficiscaris, hoc mihi erit gratissimum. Etiam ex itinere velim φοιτᾶν πρὸς ἡμᾶς literas tuas, non solum ad levandam solicitudinem meam, quam relinquit nobis tua peregrinatio, sed ἵνα φοιτῶσ᾽ ἂν εὐφραίνοιεν. Bene et feliciter vale cum familia universa. Prid. Iduum Octobris.

Ioachimus Camerarius Philippo Melanchthoni V. Clarissimo, S. D.

Haec scripsi, cum iam esset deponenda provincia, vel, si mavis, abeundum magistratu semestri nostro. accepi autem literas una cum libro a Caspare nostro tuas ad vesperam hesterni diei, quo tempore Caspar una cum Erasmo ad nos venit. ac tum quidem librum inspexi, sed quod cum gratissimis hospitibus colloqui de pluribus cuperem, et omnibus paene momentis interpellarer ab iis, quibus negotii aliquid coram me erat, legere nihil potui. Post coenam autem ad lucernam sane multas pagellas confeci, ac praeclarum mihi scriptum visum est, et consimile aliorum huius autoris hominis politissimi. etsi quaedam in summa diligentia eruditionis illius desidero. Concedatur enim hoc et nobis ut iudicium faciamus et de hominum et de scriptionum genere isto, vel si illa quasi divinitas suspicienda tantum est nobis, veluti ἐπιχθονίοις laudentur sane et pulcerrima esse perhibeantur universa, sed de his coram aliquando. Meum iter adhuc differtur, remorante nos Ballorhodo, qui primum terrore quodam narrationis illud retudit, nunc cessatione sua retardat. Constituimus tamen ad diem proximum XIIII. Cal. Novemb. illud nos ingressuros esse. Te vix putant huc venturum ad nuptias, futurum enim istic dictatorem, ut tu appellas. De libro scire cupio, cuius ille sit, ut pretium solvatur, nam volo eum retinere. Nunc ad te venio cum petitione parva illa quidem et facili, sed quam obtineri plurimum interest eius, cui nos hanc operam damus. Res autem haec est. Noster Papa, is vir quem de sermonibus nostris cognovisti, id est, pius, probus, diligens, ἀχρήματος, post editum a me permissu tuo Grammaticae Graecae libellum, etiam Latinum emittere parat, eum quem Micyllus noster verissimis a te ornatus laudibus, quondam dedit nobis aliquanto pleniorem. Hoc fieri te sciente et consentiente mirifice vult et laborat, et in hoc non tam successum omnem editionis situm esse, quam existimationem suam verti arbitratur. Confugit igitur ad me et intercessorem me sibi esse expetit. Quapropter te, mi Philippe, vehementer etiam atque etiam rogo*), primum ut in hac re Papae desiderio obsequaris, et mihi gratificeris, qui illi optime cupio, vel si tu aliter censeas, de hoc etiam me reddas certiorem. Vale mihi suavissime Philippe. Nostra familia peramanter te et tuos omnes salutat, Te vero officiosiss. G. Comes noster. Iterum vale, XVII. Calendas Novembris.

Philippus Melanchthon Ioachimo Camerario Paberg. V. opt. amico S. summo, S. D.

Sunt quidem scolastici magistratus opinione multorum neque dignitate praestantes, et laborum atque periculorum singularium expertes: Utque doctorum sapientia χολὴν οὐκ ἔχειν perhibetur: ita horum inter ipsos administratio lenis et placida et tuta esse creditur. Tu tamen profecto et sensisti nunc etiam quanta molestia sit ἐν τῷ ἄρχειν, et semestre tuum finitum esse valde laetaris. Atque essent fortasse in nostris πολιτεύμασιν facilia omnia, si non scolasticus ordo iniquitate quadam vel hominum vel temporum graviter laboraret. Experimur enim in dies magnas et difficiles adversationes, cum quibus nobis est luctandum, impari quidem apparatu, et admodum dissimilibus copiis. Nam quibus nos rebus instructi sumus, id est, humanitate et literis et mediocri eruditione ac doctrina, eae neque firmae satis ad protegendum, neque validae ad defendendum reperiuntur hoc tempore, quo animi hominum divitiarum et potentiae splendore capti, favoris et existimationis quasi viribus destitutas illas imbecilles et ἐννικήτους relinquunt. Nam quod sit adversariorum robur, quae et quam densa agmina, quae virorum armorumque instructio, nihil est necesse perscribi, praesertim ad te, quem certius omnia quam velles, non audiendo sed experiundo comperisse scio. Atque utinam esset inter eos modo concordia et animorum voluntatumque consensio, quorum unus ordo est καὶ μία τὶς οἷον συμμορία, neque in professione pulcerrima optimarum literarum et artium usurparentur alienissima studia pertinaciae et malevolentiae, ita enim melius vel cedendo vel dimicando, si opus esset, salutem possemus tueri, nam dignitatem quod speremus nihil est, quam prorsus amisimus. Dicit noster civis Demosthenes locupletem esse rempublicam eam, quae societate et fide et benevolentia augeatur, quibus nostrae fere communitates nequaquam abundant. Sed haec de quodam sensu miseriae nostrae copiosius disputavi quam debui. Et cogitandum nobis est, cum nostra delicta tam prioris quam quotidianae vitae mereri animadversio-

---

*) rogo,] Ed. 1550. typogr. errore: roga,

nem quandam in nos, tum certo quodam consilio connivere interdum Deum ad hominum audaciam et scelera, ut, quemadmodum dicit idem, cuius paulo ante memini, Demosthenes, sibi in consideratione summae dementiae Atheniensium saepe subiisse φοβεῖσθαι, μή τι δαιμόνιον τὰ πράγματα ἐλαύνῃ, ita nos certo statuamus haec mala, quorum partim dolore, partim metu exercemur, non existere fortuito, sed certis de causis a Deo immitti generi humano, et permitti ut diabolus, autor calamitatum, saeviat aliquando in terris immanius. Ac cum nos cupiamus esse in eorum numero, qui Christi primum ipsius, deinde Apostolorum praeconio convocati fuere, et nunc etiam verbis illorum convocantur, qui est coetus Christianus et ecclesia Dei, non querelis et nos et alios defatigare, sed hoc agere et perficere debemus, ut veritatem colamus, et fidem Deo praestemus, et freti misericordia illius consistamus quisque loco suo, non solum fortiter, tanquam in acie pugnaturi, si necesse sit, sed perpessuri etiam quaecunque oblata fuerint, scientes Deum, qui propter filium nos benevolentia sua complexus fuit, non posse a nobis esse alienum: Et hunc conservaturum Christo suo proprium coetum, in quo ipsius caritas et merita, ac beneficia inaestimabilia perpetuo praedicentur, et laudetur ipse pater domini et liberatoris nostri Iesu Christi, cum sancto spiritu. Hic neque durare neque constitui sine scolasticis conventibus, et bonarum artium cultura potest: Quapropter idem Deus noster etiam harum curam geret, et perficiet, ut aliquas sedes habeant, in quibus exerceri atque tractari possint. Nam si quid est vitii in re, vel si qui docti aut a cognitione et honore Dei sese avertunt, aut ad veritatem oppugnandam convertunt, de iis iudicium relinquamus τῷ μόνῳ ἀληθεῖ κριτῇ, quem neque fraus ullius fallere neque improbitas effugere poterit, nostrum vero quisque veluti in acie ac castris suum locum teneat et exequatur munus suum. Omnes autem spe certa nos sustentemus amoris Dei erga nos, propter Christum qui venit in hunc mundum, ut deformes peccatis et sceleribus pollutos et flagitiis inquinatos ablueret et mundaret. In huius igitur fide, illa, quam dixi, spe nos consolemur et precibus incumbamus invocantes opem Dei nostri, in his communibus tantis miseriis et aerumnis propriis nostris. Nequaquam autem existimemus in studiorum nostrorum etiam exordiis et primis elementis versari, aut Deo minus gratum aut nobis inhonestum esse. Imo haec ipsa fundamenta fideliter et accurate collocemus, super quibus aliquando aedificia praeclara doctrinae extruantur, ut puer possit perdiscere ea, quibus μετ᾽ ὀλίγον ἀνὴρ γενόμενος utatur, neu requirat tum, ut multis accidit, quasi ἐφόδιον doctrinae cum in medio iam itinere versabitur. Itaque neque me piguit puerilia studia etiam grammaticis praeceptiunculis instruere, neque illius operae pudet. Tibi quidem ago gratias, cum meos libellos edi curas, et dexteritatem Chalcographi vestri tua industria adiuvas. Neque admodum laboro, utrum iudicio vero an benevolentia tantum mihi tribuas, neque facile dixero, utrum maiorem mihi voluptatem allaturum esse videatur. Legi etiam super epistolam tuam, quam libello nostro Grammatices Graecae praeponi voluisti, scriptam perbelle, atque mihi valde placuit voluntatis tuae constantia erga hanc partem, quae contemnitur et parvi fit a plurimis. Nunc quidem quod petis ut obsequar desiderio Papae et tibi gratificer, in eo et libenter et cupide morem tibi geram, imo permitto vestro arbitrio totam editionem libelli mei, de quo quicquid egeritis, id recipio me ratum firmumque habiturum, vel etiam, ut ἁπλούστερον dicam, magnopere et per omnia probaturum esse. Ac me cum hoc studio vestro ornari constet, quod tam solicite peteres veniam editionis nihil erat. quis enim est, qui soleat refragari honori suo? ἔνεστι γὰρ δὴ κἀν θεῶν γένει τόδε, τιμώμενοι χαίρουσι, secundum σκηνικὸν φιλόσοφον *). Sed de his satis. Scripsi autem et Papae, ut cumulate satisfacerem voluntati vestrae. Etiam dubitabam, an perventurae essent istuc literae meae ante discessionem tuam, etsi eram in ea opinione te omnino Ballorhodum expectaturum, neque sine illo vel duce, vel comite iter istud ingressurum esse, ad quod quidem quod attinet, cupio te feliciter illo confecto quam primum redire ad tuos, καὶ πρὸς τὴν σχολαστικὴν παλαίστραν, cuius humilitate et pulvere scio neque praestantiam neque splendorem ullum esse potiorem animo tuo. Deus pater Domini nostri Iesu Christi te custodiat. Vale. Tuam familiam universam amanter saluto. Comes noster in animo habeat sententiam Aristotelicam, ὅτι ὁ διαφέρων ἐξόχως ἀρετῇ τῶν ἄλλων, ἐστὶν ὥςπερ θεὸς ἐν ἀνθρώποις, quo magis amet disciplinam et gratias agat Deo, cum copiam ipsi fecit evadendi, εἰς ζῶον θειότατον, τυχόντι παιδείας ὀρθῆς, ut ait Plato **). Iterum vale. XV. Cal. Novembris, id est, altero die postquam tuas acceperam.

Philippus Melanchthon honesto Viro Valentino Papae Chalcographo Lipsensi, S. D.

Significavit mihi Ioachimus Camerarius, cui tuam diligentiae et industriae operam valde probari intellexi, Te cupere hoc tempore emittere in officina tua elaboratum libellum Grammaticae Latinae meum, ita quidem si hoc mihi non contrarium futurum sit. Ego vero, etsi pro ea amicitia, quae mihi cum Ioachimo tot annis intercedit, quicquid de illius consilio fecisses, fueram comprobaturus, tua tamen moderatione sum delectatus: Neque tibi solum libenter permitto, ut hunc libellum meum edas, sed cum alios meos iam tuis typis expressisti, ago tibi gratias, atque si potero adiuvare conatus tuos, non patiar requiri studium meum. Quin etiam prooemium non recusavissem scribere, si paululum modo otii suppeditavisset. Nam ego hoc tempore gravibus et molestis negotiis sum occupatissimus. Velim a Ioachimo aliquid scribi. Sed de his vos statuetis, quicquid autem feceritis, hoc me non solum probaturum, sed gratum etiam et acceptum habiturum esse polliceor, Vale. XV. Calend. Novembris.

---

*) Euripid. Hippol. 8.

**) Conf. Platon. Legg. VI. (Opp. Ed. H. Steph. Vol. III. p. 766. A.).

Hanc epistolam quartam sequitur quinta: Melanthonis ad Egenolphum, quam h. l. omittimus; hanc vero subsequuntur haec praefatio et admonitio:

Ioachimus Camerarius Lectori.

Hunc libellum primum compositum a Philippo Melanchthone, deinde multis in locis auctum et quasi reconcinnatum a Iacobo Micyllo, optimum visum fuit etiam apud nos proponi inter eos, de quibus ordinaria doctrina explicaretur: Quod non modo Grammaticae hic artis necessaria praecepta complecteretur, sed ea ipsa accurate et modice in illo descripta essent. INDICATIO quaedam adhuc deesse videbatur cum eorum locorum, quae de autoribus linguae Latinae exemplorum causa adducta essent, tum aliorum quorundam, qui nonnulla tractavissent verbosius, non modo hic iam ut discipulis, sed Magistris etiam utilis esse posset, quibus ea, quae aliis tradenda sunt, notiora scilicet esse oportet. In quam rem duo nuper adolescentes docti et perquam studiosi, Magistri bonarum artium, Philippus Bechius et Ioan. Baptista Schengius, qui in nostra Academia Grammaticam Latinam publice profiterentur, eam operam dederunt, quae a me praedicari aut commendari non debet, praesertim exposita ad cognoscendum omnibus, ut, quemadmodum dici solet, αὐτὸ τὸ ἔργον artificem demonstraturum sit. Etsi autem Schengius infinita quadam diligentia nonnulla nimis subtiliter scrutatus esse videri poterat, et ea interdum annotasse, quae essent in medio: Tamen in his paucis, quorundam etiam vel occupationibus servire vel laborem minuere, vel etiam, (dicendum enim est,) inertiae subvenire voluit. Caetera erunt eiusmodi, ut omnibus eruditis et bonis probari necesse sit. Nam et omnia nos recognovimus, et in quibusdam etiam adhibuimus nostram Censuram, qui certe si quid in ista parte nobis iudicii et scientiae vendicamus, id non iniuria facimus, cum in his studiis omnem fere priorem aetatem consumserimus, et eadem iam ingravescente ad haec initia doctrinae saepissime respiciamus. Cum autem Typographus noster Valentinus Papa hanc recentem editionem adornandam et exprimendam in officina sua recepisset, hunc laborem nostrorum et meam quoque industriolam, concesso in hoc genere Privilegio nobis, munire volui, ne statim huius difficiles conatus, alii facile arripientes sibi usurparent.

Idque etiam permittente Autore fecimus. Erit igitur iam deinceps hic libellus omnibus, ut dici solet, numeris absolutus, et is, cui neque deesse aliquid magnopere annotatione dignum, neque accedere amplius posse videatur, ut nunc consistere hoc fine perfectionis suae debeat, ne perpetua mutatione renovetur, et sit quasi *πύλος πρὸ πύλοιο, πύλος γε μὲν αὖθι καὶ ἄλλος.* Sed de his satis.

Nostris confido a plurimis, qui hoc libello uti voluerint, gratiam habitum iri, et meo etiam simul studio ac curae. Christum σωτῆρα oro, ut pietatis et bonarum artium coetus inter hos Mundi varios furores benigne tueri velit, ad veritatis aeternae illustrationem et gloriam sanctissimi nominis sui, et Ecclesiae suae incrementa. Lipsiae XIII. Calend. Octobris. Anno Christi Ihesu M. D. L.

Idem.

Quia arbitrabar prae aliis, hunc libellum recte et utiliter discentibus Latinas literas proponi posse, Ideo et autor ac adiutor fui adornationis et elaborationis huius, et hanc editionem ut nostram, concesso nobis Caesareo Privilegio defensam ac tutam esse volumus, ne quis sua sponte contra voluntatem nostram denuo exprimere, et hanc operam peculiarem nostrorum ac nostram, pro suo arbitrio usurpare ausit, contra facientibus multa proposita, quae in diplomate indicatur. Hoc monendum omnes duximus, ne quis forte detrimentum sibi hac in parte accerseret.

Hanc Editionem Camerarii primam secutae sunt hae:

> ***Grammatica Philippi Melanchthonis Latina, Iam denuo recognita et plerisque in locis locupletata, et auctoris voluntate edita, Accesserunt et annotationes recentes, de consilio Ioachimi Camerarii utiles futurae tam Magistris quam Discipulis. Item Tractatus de Ortographia*** (sic), ***recens. Lipsiae in officina Valentini Papae. Anno M. D. LII. Cum Priuilegio quinqennij.*** **34½** plagg. litt. α, A (A ½ pl., 4 foll. cont.) — Z, a — l sign., **12** foll. non num., **523** pagg. num., ult. pag. vacat, 8. (fol. α **2**ᵃ — A **2**ᵃ Eaedem quinque Epistolae, a quibus Editio praeced. a. **1550**. orditur; fol. A **2**ᵇ — 4ᵇ Camerarii praefatio Lipsiae Id. April. Anno M. D. LII. scripta, eiusque admonitio; pag. **1** — **325**. Grammatica lat. cum notis margin.; p. **326** — **465**. med. De Syntaxi c. nott. marg., praemissa praefatione; p. **465**. med. — **469**. med. De Periodis c. nott. marg.; p. **469**. extr. — **471**. med. De Distinctionibus c. nott. marg.; p. **471**. extr. — **507**. med. Prosodia c. nott. marg.; p. **507**. med. — **523**. De Orthographia, in cuius fine addita sunt haecce: ***Ioachimus Camerarius Pabeperg. perscrip. Id. Martij Anno Christi M. D. LII.***; ult. pag. vacat) *).

Camerarii praefatio huius Editionis a praefatione praecedentis a. **1550**. eo tantum differt, quod verbis ***„saepissime respiciamus."*** et ***„Cum autem Typographus noster"*** interserta sunt haecce: Deesse adhuc videbatur doctrina Orthographiae. Hanc igitur et ipsam adiungendam duximus, breviter re indicata potius quam explicata. Ita tamen, ut quod ad rationem emendate et recte scribendi pertineat, id a me ὡς ἐν τύπῳ, et generaliter demonstratum universum esse confidam."

---

*) Haec Ed. ex Biblioth. senat. Norimb. et regia Dresdensi mihi ad manus est.

Philippi Melanchthonis Grammatica Latina, Iam denuo recognita, et plerisque in locis locupletata, et autoris uoluntate edita. Accesserunt et annotationes recentes, studiosis adolescentibus cum primis utiles futurae: una cum Tractatu de Orthographia, Ioach. Camerario autore. Basileae, per Ioannem Oporinum. — (In fine:) *Basileae, ex officina Ioannis Oporini, Anno Salutis humanae M.D.LIII. Mense Augusto.* **29** plagg. litt. α, a—z, A—E sign., 8 foll. non num., **447** pagg. num., ult. pag. vacat, 8. (fol. α **2**ᵃ—**3**ᵃ init. Camerarii praefatio Lipsiae Idib. April. Anno M.D.LII. scripta; fol. α **3**ᵃ med. — **8**ᵃ med. Tres epistolae Melanthonis: **1.** ad Ioach. Camerarium **15.** Calend. Nov. **1550.** scripta, incipiens a verbis: Sunt quidem scholastici magistratus etc., **2.** ad Valentin. Papam, Chalcographum Lipsensem eodem die scripta, **3.** ad Christ. Egenolphum, Typographum Francofordiensem, Vuiteb. M.D.XL. scripta; fol. α **8**ᵇ vacat; pag. **1**—**281.** Grammatica lat. c. nott. marg.; p. **282**—**391.** med. De Syntaxi c. nott. marg., praemissa praefatione; p. **391.** med. — **394.** De Periodis c. nott. marg.; p. **395**—**396.** med. De Distinctionibus c. nott. marg.; p. **396.** extr. — **428.** init. Prosodia c. nott. marg.; p. **428** — **444.** De Orthographia, Ioachimo Camerario autore, in cuius fine leguntur verba: *Ioachimus Camerarius Pabeperg. perscrip. Id. Martij, Anno Christi M.D.LII.*; p. **445**—**447.** med. Mel. Carmen lat. inscriptum: *Imago Ecclesiae, Per Philip. Melan. Moses stans in cauerna rupis, ac uidens tergum Dei praetereuntis. Exod.* **33.** [quod in huius Corp. Vol. X. p. **580** sq. nr. **199.** ex Vincentii collectione Epigramm. Mel. recusum est]. Huic carmini subiuncta est Clausula; ult. pag. vacat.) *).

— — (Idem Index ac Ed. **1552.**) *Lipsiae in officina Valentini Papae. Anno M.D.LIIII. Cum Priuilegio quinquennij.* **34½** plagg. litt. a, A (A ½ pl.) — Z, a—l sign., **12** foll. non num., **523** pagg. num., ult. pag. vacat, 8. Singula foll. et pagg. huius Ed. cum Ed. a. **1552.** omnino congruunt **).

— — (Idem Index) *Noribergae* **1555.** 8. ***).

— — (Idem Index) *Lipsiae* **1557.** 8.

— — (Idem Index) *Lipsiae* **1559.** 8.

Grammatica Philippi Melanchthonis Latina, Iam denuo recognita et plerisque in locis locupletata, et autoris voluntate edita. Accesserunt et annotationes recentes, de consilio Ioachimi Camerarii utiles futurae tam Magistris quam Discipulis. Item. Tractatus de Orthographia, recens. Lipsiae in officina haeredum Valentini Papae. Anno M.D.LX. Cum Priuilegio quinquennij. **33** plagg. litt. a, A—Z, a—k (A et k ½ pl., 4 foll. contt.) sign., **12** foll. non num., **501** pagg. num., **1½** foll. ult. alba, 8. (fol. a **2**ᵃ—A **4**ᵇ cont. quinque Melanthonis et Camerarii epistolas huiusque praefat. et admonitionem; pag. **1**—**311.** Gramm. lat. c. nott. marg.; p. **312**—**444.** med. De Syntaxi c. nott. marg. et praefat.; p. **444.** med. — **448.** med. De Periodis c. nott. marg.; p. **448.** med. —**450.** init. De Distinctionibus c. nott. marg.; p. **450.** med.—**484.** Prosodia c. nott. marg.; p. **485** — **501.** De Orthographia, in fine addita sunt verba: *Ioachimus Camerarius Pabeperg. perscrip. Id. Martij Anno Christi, M.D.LII.*, ult. **3** pagg. vacant) ****).

— — (Idem Index ac Ed. Basil. a. **1553.**?) *Basileae* **1560.** 8. †).

— — (Idem Index ac Ed. Lips. a. **1560.**) *Lipsiae* **1561.** 8. ††).

— — (Idem Index) *Lipsiae per haeredes Valentini Papae. Anno M.D.LXIIII. Cum Priuilegio quinquennii.* **34** plagg. litt. A—Z, a—l sign., **12** foll. non num., **517** pagg. num., ult. **1½** foll. alba, 8. (fol. A **2**ᵃ—B **4**ᵇ Epistolae **5** Mel. et Camer., huiusque praef. et admon.; p. **1**—**322.** Gramm. lat. c. nott. marg.; p. **323**—**459.** med. De Syntaxi c. nott. marg.; p. **459.** med. — **463.** med. De Periodis c. nott. marg.; p. **463.** med. — **465.** med. De Distinctionibus c. nott. marg.; p. **465.** med. — **500.** Prosodia c. nott. marg.; p. **501**—**517.** Orthographia [a Camerario a. **1552.** perscripta]; **3** ult. pagg. vacant) †††).

Grammatica Philippi Melanchthonis recognita et locupletata. Accessit Tractatus de Orthographia recens. His subiunctum est Insigne typogr. Voegelini: Arca foederis cum duobus Cherubim et Christo cruci infixo, supra quem Iehova et columba [Spiritus S.] conspiciuntur. *Lipsiae, Cum privilegio Caesareo annorum decem.* — (In fine:) *Lipsiae, in officina Ernesti Voegelini Constantiensis.*

*) Haec Ed. Strobelio ignota in meis libris est.
**) Hanc Ed. ex Biblioth. senat. Norimb. in manibus habeo.
***) Hanc Ed. et duas sequentes Strobelius l. l. p. 30. sic breviter affert.
****) Hanc Ed. a Strobelio cum subsequenti l. l. p. 30. memoratam ex Biblioth. senat. Norimb. in manibus habeo.
†) Haec Ed., quae Strobelium fugit, in Biblioth. acad. Tubing. et regia Stuttgard. est.
††) Haec Ed. Strobelio itidem ignota in Biblioth. acad. Vratislav. asservatur.
†††) Hanc Ed. ex Biblioth. senat. Hamburg. in manibus teneo.

Anno M.D.LXIX. 36 plagg. litt. A—Z, a—n sign., 11 foll. non num., 552 pagg. num., ult. fol. album, 8. (fol. A 2. Melanchthonis epist. ad Camerarium pridie Iduum Oct. [1550.] scripta; fol. A 3. Camerarii epist. ad Mel. XVII. Cal. Nov. [1550.] scripta; fol. A 4ᵃ—6ᵇ Mel. epist. altera ad Camer. XV. Cal. Nov. eiusd. anni scripta; fol. A 7ᵃ—8ᵇ Camerarii praefatio ad Lectorem a. 1552. scripta eiusque admonitio; fol. B 1ᵃ Mel. epist. ad Val. Papam XV. Cal. Nov. [1550.] scr.; fol. B 1ᵇ—3ᵇ Mel. epist. ad Chr. Egenolphum a. 1540. scripta; pag. 1—347. Grammatica lat.; p. 348. vacat; p. 349—489. Syntaxis cum praefat.; p. 490—494. init. De Periodis; p. 494. med. — 496. med. De Distinctionibus; p. 496. med. — 535. med. Prosodia; p. 535. med.—552. med. Orthographia a Camerario a. 1552. perscripta, in cuius fine Clausula addita est; ult. fol. vacat) *).

Annotationes, quae in praecedentibus Camerarii Editt. in margine leguntur, in hac et subsequenti textui interpositae sunt.

Grammatica Philippi Melanchthonis Latina, iam denuo recognita, et plerisque in locis locupletata. Impressum Norinbergae, In Officina Typographica Vlrici Neuberi. M.D.LXIX. 25 plagg. litt. aa—zz, AA, BB sign., 200 foll. non num., quorum ultimum album est. (fol. aa 1ᵇ Eobani Hessi Epigramma ad Lectorem; fol. aa 2ᵃ—rr 8ᵇ Prooemium et Etymologia; fol. ss 1ᵃ—zz 7ᵃ De Syntaxi (sine praefat.); fol. zz 7ᵇ—AA 1ᵃ med. De Periodis; fol. AA 1ᵃ med. — 2ᵃ init. De Distinctionibus; fol. AA 2ᵃ med. — BB 7ᵇ De Prosodia; fol. BB 8 vacat.) **). Haec Ed. huic tertiae Editionum aetati adnumeranda est, quoniam in textu cum Camerarii Editt. congruit (conf. e. c. Syntaxeos finem, ubi additamentum harum Editt. exhibet); ceteroquin ab illis discrepat 1. Indice, qui non cum Camerarii Editt., sed Micylli Ed. 1551. consentit, 2. omissis hisce: a. epistolis Melanthonis et Camerarii, huiusque praefatione et admonitione, b. Melanthonis praefatione in Syntaxin, c. annotationibus marginall., d. Camerarii de Orthographia tractatu.

— — (Idem Index ac Ed. Lips. a. 1569. cum eodem Insigni) *Lipsiae, Cum privilegio Caesareo annorum decem.* — (In fine:) *Lipsiae In officina Ernesti Voegelini Constantiensis.* sine anni indicio. 36 plagg. litt. A—Z, a—n sign., 11 foll. non num., 552 pagg. num., ult. fol. album, 8. (fol. A 2ᵃ—B 3ᵇ cont. 1. Mel. Epist. ad Camer., 2. Camer. ad Mel., 3. Mel. ad Cam., 4. Mel. ad Papam, 5. Camerarii admonit. et praefat., 6. Mel. epist. ad Egenolph.; pag. 1—347. Gramm. lat. c. notis; p. 348. vacat; p. 349—489. Syntax. notis adspersis, c. praef.; p. 490—494. init. De Periodis c. notis; p. 494. med. — 496. med. De Distinctionibus c. notis; p. 496. med. — 535. med. Prosodia c. notis; p. 535 — 552. med. Camerarii tract. de Orthographia a. 1552. perscript., c. Clausula; ult. fol. alb.) ***).

— — *Vitebergae* 1570. 8. ****).

— — (Idem Index ac in Ed. Lips. 1569. cum eodem Insigni) *Lipsiae. Cum privilegio Caesareo annorum quinque.* — (In fine:) *Lipsiae imprimebat Iohannes Steinman. Anno M.D.LXXI.* 34½ plagg. litt. A—Z, a—m (m ½ pl., 4 foll. cont.) sign., 11 foll. non num., 528 pagg. num., ult. fol. album, 8. (fol. A 2ᵃ—B 3ᵃ cont. Mel. epistolam Camerarii ad Mel., alteram Melanthonis ad Camer., Camer. praef. et admon., atque Mel. epist. ad Papam et Egenolphum; p. 1—327. Gramm. lat. c. notis margin.; p. 328. vacat; p. 329—468. med. Syntax. c. nott. marg. et praefat.; p. 468. extr. — 472. med. De Periodis c. nott. marg.; p. 472. extr. — 474. med. De Distinctionibus c. nott. marg.; p. 474. med. — 511. med. Prosodia c. nott. marg.; p. 511. med. — 528. De Orthographia tract. a Camerario 1552. perscript., subiunctâ Clausulâ; ult. fol. alb.) †).

— — *Lipsiae* 1572. 8. ††).

— — *Vitebergae* 1574. 8. †††).

— — *Augustae Vindel.* 1574. 8. ††††).

— — *Vitebergae* 1578. 8. †*).

---

*) Haec Ed. Strobelio ignota ex Biblioth. Ecclesiae Marianae Halensis mihi ad manus est. Etiam in Biblioth. acad. Vratislav. et regia Dresdensi asservatur.

**) Haec Ed. Strobelio ignota in meis libris est.

***) Hanc Ed., quae item Strobelium fugit, ex Biblioth. regia Dresdensi in manibus habeo.

****) Sic haec Ed. a Strobelio l. l. p. 30. affertur.

†) Hanc Ed. Strobelio ignotam ex Biblioth. acad. Lipsiensi in manibus habeo.

††) Haec Ed., quae a Strobelio l. l. p. 30. affertur, in Biblioth. regia Dresdensi est.

†††) Haec Ed. Strobelio ignota in Biblioth. regia Stuttgard. invenitur.

††††) Haec Ed. a Strobelio l. l. p. 30. memoratur.

†*) Haec Ed., quae Strobelio latuit, in Biblioth. acad. Vratislav. est.

Quarta huius Grammaticae aetas complectitur *Editiones ex admodum necessariis notis* M. Iohannis Fabri *recognitas et locupletatas.* Huius aetatis sunt haece Editt.:

Grammatica Philippi Melanchthonis ex admodum necessariis notis M. Iohannis Fabri, Publicae utilitatis causa recognita et locupletata. Accessit Tractatus de Orthographia Recens. 16 02., quibus numeris interpositum est Insigne typogr.: Femina dextrâ librum apertum, sinistrâ clavem tenens. *Cum Gratia et Privilegio Caesareae Majestatis. Witebergae Excudebat Laurentius Seuberlich, Impensis Samuelis Selfisch.* 35 plagg. litt. A—Z, Aa—Ll, a sign., 12 foll. non num., 519 pagg. num., 1 pag. non num. vacat, ult. 8 foll. non num., 8. (fol. A 1ᵇ Typographi praefatiuncula ad Lectorem; fol. A 2ᵃ—B 4ᵇ cont. 1. Mel. epist. ad Camer., 2. Camerarii ad Mel., 3. Mel. ad Camer., 4. Mel. ad Egenolphum; 5. Camer. praef. a. 1552.; pag. 1—322. Gramm. lat. c. nott. margin.; p. 323—461. med. Syntax. c. nott. marg. et praefat.; p. 461. med. — 465. med. De Periodis c. nott. marg.; p. 465. med.— 467. med. De Distinctionibus; p. 467. med. — 502. Prosodia; p. 503—519. De Orthographia tract. a Camerario 1552. perscript.; seq. pag. non num. vacat; fol. a 1—8. cont. Fabri de Anomalorum usu tractatum, cum hoc proprio Indice: Anomalorum quorundam, quae pag. 161. et seqq. habentur, verus apud probatos autores usus *).

Utrum haec Ed. huius aetatis princeps sit, an alia eiusdem Fabri praecesserit (an fortasse quaedam Editionum proxime praecedentium, quas nondum vidi, ad hanc aetatem pertineant), nescio. Ut lector harum Editionum quartae aetatis rationem cognoscat, hancce Typographi praefatiunculam adscribam:

Typographus Lectori S.

Cum quamplurima in Philippea Grammatica fuerint, quae sine negligentiae crimine dissimulari minime potuerunt: singulis literarum studiis addictis hisce notum facimus, M. Iohannem Fabrum, virum et eruditione et pietate clarum, hunc laborem plane Herculeum in se recepisse, ac non tantum pro falsis et incertis exemplis vera ac certa reposuisse: sed etiam exempla imperfecto sensu citata explevisse, nec non diversam, si qua fuit in autoribus, lectionem adjecisse. Quotiescunque igitur marginalia, sigillatim literis notata, occurrerint, tibi in mentem, lector amande, revocabis, verba sequentia ex admodum necessariis Notis M. Fabri esse desumta, Philippeo textu interim salvo et incolumi relicto. Cuius diligentiae etiam asscribes, quod sub finem huius libri verum Anomalorum usum appositum, et ubique fere numerum versuum ex Poetis assignatum deprehendis: ne marginalia confundas, aut quendam sudore suo prives. Vive et fruere **).

— — *Witebergae* 1606. 8. ***).

— — (Idem Index ac Ed. Witeb. 1602.) 16 10 interposito Insigni illius Ed. *Cum Gratia et Privilegio Caes. Majestatis. Witebergae, Excudebat Laurentius Seuberlich, Impensis Samuelis Selfisch.* 35 plagg. litt. A—Z, Aa—Ll, a sign., 12 foll. non num., 519 pagg. num., seq. pag. vacat, ult. 8 foll. non num., 8. Haec Ed. plane eadem continet, ac praecedens ****).

Sequitur denique quinta huius Grammaticae aetas, quae Editiones ab Erasmo Schmidio, Graecae linguae et Mathem. Professore Vitebergensi, iussu Saxoniae Electoris recognitas et locupletatas complectitur. Elector enim iubebat Melanthonis grammaticam, quam tanquam imperfectam plures illo tempore ex scholis removere studebant, variorum auctorum additamentis augeri atque corrigi, et hancce locupletatam in omnibus ditionis suae scholis retineri. Huius aetatis Ed. princeps prodiit a. 1621. sic inscripta:

Philippi Melanchthonis Grammatica Latina Iussu Sereniss: Saxoniae Electoris, etc: cum ex aliis, tum ex Iul. Caes. Scaligero, Petro Ramo, Nicod. Frischlino, Iosepho Scaligero, Iohanne Wanckelio, Iohanne Rhenio, Recognita et locupletata. Cum Gratia et Privileg. Special. Electorali Saxonico. Witebergae Excusa Typis Iohannis Richteri, Impensis Haeredum Selfischij. Anno 1621. 38 plagg.)(,)( )(et litt. A—Z, Aa—Nn sign., 14 foll. non num., 2 foll. alba, 570 pagg. num., 1½ foll. non num., 1½ foll. alba, 8. (fol.)(1ᵇ Insigne Electoris Saxoniae; fol.)(2ᵃ —)( )(6ᵃ Erasmi Schmidt epistola nuncupatoria ad Principem Iohannem Georgium Ducem Saxoniae etc. d. 5. Martii 1621. scripta; fol.)( )(6ᵇ Admonitio ad docentes magistros de signis, quibus in hac Ed. quaestiones, regulae, exceptiones etc. pro Incipientibus [quae etiam seorsim in Compendium collectae habentur, v. infra], pro Mediis et pro Provectioribus etc. notatae sunt; foll.)( )(7. 8. alba; p. 1—238. Grammaticae Lat. Orthographia et Etymologia; p. 239 — 403. med. Syntaxis; p. 403. med. — 476. Prosodia;

*) Hanc Ed. Strobelio ignotam ex Biblioth. senat. Hamburg. in manibus teneo. In huius exemplaris fine ille Fabri tractatus deest. Etiam in Biblioth. regia Dresdensi et acad. Vratislav. est.

**) Huius praefatiunculae maximam partem etiam Strobelius l. l. p. 31 sq. ex Ed. a. 1610. exscripsit.

***) Hanc Ed. Strobelius l. l. p. 31. sic brevissime affert.

****) Hanc Ed., quam etiam Strobelius l. l. p. 31. recenset, ex Biblioth. senat. Hamburg. in manibus habeo. Etiam in Biblioth. acad. Vratislav. est.

p. 477—489. De Figuris singularum partium Grammaticae; p. 490—491. De vitiis orationis grammaticae; p. 492—495. Differentiae quarundam vocum, memoriae puerorum causa Versibus comprehensae; p. 496—570. Abacus vocum prosodicus; seqq. 3 pagg. non num. Errata cont.; 3 ult. pagg. vacant) *).

Consilium, quod in hac nova editione secutus est, Schmidius in praefatione s. epistola nuncup. proposuit, quapropter huius praefationis prolixioris eam quidem partem afferam, quae praesertim editoris consilium continet:

„Atque haec omnia talia sunt, quae a singulis singula sunt praestanda. Ultimum quod attinet de conformi εὐμεθοδείᾳ praeceptorum; id nec a pueris, nec ab eorum parentibus aut magistris, nec etiam simpliciter ab omnibus simul rebuspublicis seorsim suo cuiusque loco praestari potest. Summi hic Magistratus cura provida et autoritas postulatur. Qua in parte tantum abest, ut Sereniss. Celsitudinis Tuae admonitione indigeat, ut potius Ipsa huic incommodo medelam afferre, inter tot tantasque gubernationis politicae curas, ultro sui muneris esse duxerit. Et proinde, quum Grammaticae Latinae Methodo, quam Vir incomparabilis Dn. Philippus Melanchthon olim Witebergae docens praescripsit, meliorem hactenus, quod citra praeiudicium cuiuscunque laboris dictum esto, vix viderimus: Eandem in Scholis suae ditionis omnium ordinum omnibus retineri, et iuventuti proponi, more maiorum laudatissimorum iamdudum probe sancivit. Quia vero in illa Methodo praeceptisque Philippeis nonnulla desiderantur, nonnulla correctione indigere deprehensa sunt, quandoquidem Vir ille tot tantisque laboribus districtus, omnibus mendis grammaticis uno motu tollendis vacare non potuit, et dies diem perpetuo docet: Idcirco ut et Autori meritissimo suus maneret honor, et commodis iuventutis labore eius hactenus plurimum adiutae rectius consuleretur; Sereniss. Celsitndo Tua, Philippica praecepta Grammaticae Latinae, adhibitis ex Iulio Caesare, et eius filio Iosepho Scaligero, Petro Ramo, Nicodemo Frischlino, Iohanne Wankelio, Iohanne Rhenio, aliisque, qui hisce Grammaticis operam impenderunt (quorum unumquemque debita laus ex merito manet) adminiculis, revidere, in locis quibusdam corrigere, defectus supplere, et abundantia eximere, paterna pro iuventute sollicitudine Clementissime mandavit, ut hac ratione cum huic Sereniss. Tuae Celsitudinis territorio, tum etiam vicinis aliis commodaretur. Atque ita Sereniss. Celsitudo Tua hanc ipsam, de qua sermo est, medelam scholis et iuventuti afferre laudabiliter sategit.

Mandato huic Clementissimo quum solus a discessu Rotenburgii et obitu Siberi, quibus una hoc negotium incumbebat, debitor divina providentia relictus an reservatus essem, parui, quantum tempestate illa morbida, quae totam fere Witebergam et me quoque tunc satis diu et repetitis intervallis premebat, Deo sustentante valui; et adhibitis simul cum Lipsiensis Academiae, tum Scholarum Provincialium a Sereniss. Celsitudine Tua requisitis iudiciis, Collegarumque Ieremiae Spigelii generi mei (qui tamen in medio operae cursu Kembergensem Praeposituram Sereniss. Celsitudine Tua consentiente adiit) et Augusti Buchneri (cuius ante et post Spigelii discessum, singularem industriam, iudiciique gravitatem et opus hoc adiuvandi insignem προθυμίαν merito gratus praedico) opera fideli consiliisque adiutus, Grammaticam Dn. Philippi Latinam, retentis iis, quae retineri potuerunt, in hosce libellos, quos Sereniss. Celsitudini Tuae, quae iussit ac voluit, subiectissime offero, redegi, ita quidem, ut primum ea, quae Discentibus praecipua essent, in σύστημα hoc quod unus exhibet, colligerem; reliqua deinde, quae magis singularia sunt, et usui Docentium atque Adultiorum magis inserviunt, peculiaribus ὑπομνήμασιν in altero comprehenderem; et ex pleno denique Grammatico Systemate Compendium Incipientium studiis accommodatum extraherem et peculiariter ederem."

Ad hanc Grammaticam idem Schmidius eodem anno addidit alteram partem seorsim excusam, in quam, ut in praefatione dicit, ea sunt redacta, quae magis sunt singularia, vel uberioris declarationis vicem sustinent, vel etiam docentibus et adultioribus inprimis pro informatione legenda et cognoscenda videntur. Haec pars sic inscripta est:

Hypomnemata et alia quaedam, ad Grammaticam Phil. Melanchthonis, Sereniss. Saxoniae Electoris etc. jussu Revisam Pertinentia, pro usu Adultiorum et Docentium, Seorsim edita. Cum Gratia et Privilegio Elect. Sax. (Insigne) ***Wittebergae*****) ***, Excusa Typis Iohannis Richteri.*** **1621. 30** plagg. litt. a, A—Z, Aa—Ff sign., 8 foll. non num., **463** pagg. num., ult. pag. non num., 8. (fol. a 2^a—8^a Erasmi Schmidt praefat. ad Lectorem d. **5.** Martii **1621.** scripta; fol. a 8^b Errata insigniora in Hypomnematis; pag. **1—4.** Introductio; p. **5—40.** Orthographia; p. **41—309.** med. Etymologia; p. **309.** med.—**403.** init. Syntaxis; p. **403—455.** med. Prosodia; p. **455.** med. — **459.** De Figuris grammaticis et De Vitiis orationis Grammaticae; p. **460—463.** In Abacum prosodicum ὑπομνήματα; ult. pag. non num. cont.: Errata in ipso Systemate Grammatico ***).

Utraque huius Grammaticae pars saepe repetita est et multos per annos in Saxonicis aliisque scholis in usu fuit. An vero altera pars toties repetita sit, quoties prior recusa est, nescio. In huius enim Grammaticae exem-

---

*) Haec quoque Ed., quae a Strobelio l. l. p. 39 sq. recensetur, ex Biblioth. senat. Hamburg. mihi ad manus est.

**) Strobelius l. l. p. 40. hunc librum recensens, loco *Witebergae* scripsit: *Lipsiae*. Nescio, utrum etiam Lipsiae hoc anno prodierit, an (id quod mihi verisimillimum est) *Lipsiae* mendose pro *Witebergae* scriptum sit.

***) Hanc primam Ed. alterius partis ex Biblioth. senat. Hamburg. in manibus habeo. In hoc exemplo haec Ed. Editioni Witeb. a. 1622. prioris partis Grammaticae assuta est.

pluribus, quae in manibus habeo, quoad alteram partem magna est diversitas; in aliis haec pars omnino deest, in aliis Editiones harum partium annis, quibus prodierunt, sunt diversae, e. c. prioris partis Editioni a. **1622.** alterius partis Editio a. **1621.**, in alio autem exemplo eiusdem partis Editio a. **1626.** assuta est, in aliis perpaucis utraque pars eiusdem anni est. Quapropter Editiones Hypomnematum seorsim excusas, quotquot ipse vidi aut ex catalogis cognovi, infra separatim recensebo.

Prior Grammaticae pars recusa est hisce Editt.:

— — (Idem Index ac Ed. Witeb. **1621.**) ***Witebergae, Excusa Typis Iobi Wilhel: Fincelij, Impensis Haeredum Selfischij. Anno* 1622.** **38** plagg.)(,)( )(, et litt. A—Z, Aa—Nn sign., **14** foll. non num., **2** foll. alba, **570** pagg. num., **3** ult. foll. alba, 8. Haec Ed. a praecedente eo tantum differt, quod Erratorum catalogus in illius fine annexus h. l. deest *).

Ph. Mel. Grammatica latina — Witebergae* 1627.** 8. **); **1629.** 8.); **1634.** 8.****).

— — (Idem Index ac Ed. subsequentis ?) — ***Goslariae, typis Denckeri* 1637.** **33** plagg. 8. †).

— — (Idem Index ac Ed. Witeb. **1621.**, a qua eo tantum differt, quod pro ***Recognita et locupletata*** in hac Ed. leguntur: ***Recognita, locupleta*** [sic] ***et revisa.***) ***Goslariae, Typis et Sumptibus Nicolai Denckeri, Anno M.DC.XLVIII.*** **33** plagg.)(et litt. A—Z, Aa—Ii sign., 8 foll. non num., **512** pagg. num., 8. (fol.)(**2**ᵃ—8ᵇ Schmidii praef. et admonitio; p. **1**—**7.** Orthographia; p. **8**—**210.** Etymologia; p. **211**—**359.** Syntaxis; p. **360**—**425.** Prosodia; p. **426**—**437.** De Figuris singularum partium Grammaticae; p. **438.** De Vitiis orationis Grammaticae; p. **439**—**442.** Differentiae quarundam vocum, memoriae Puerorum causa Versibus comprehensae; p. **443**—**512.** Abacus vocum prosodicus ††).

Philippi Melanchthonis Grammatica Latina, Iussu Sereniss. Saxoniae Electoris, etc. cum ex aliis, tum ex Iul. Caes. Scaligero, Petro Ramo, Nicod. Frischlino, Iosepho Scaligero, Iohanne Wanckelio, Iohanne Rhenio, Recognita et locupletata. Cum Gratia et Privilegio Speciali Electorali Saxonico renovato. Accesserunt huic Editioni Hypomnemata Grammatica, hactenus seorsim excusa, nunc vero multorum hortatu, in Docentium juxta ac Discentium commodiorem usum, singulis demum Capitibus subnexa. Wittebergae, Sumptibus Iohannis Selfischii. Anno M.DC.LIII. **62½** plagg.)(,)( )(et litt. A—Z, Aa—Zz, Aaa—Nnn (Nnn ½ pl.) sign., 8 foll. non num., **967** pagg. num., ult. pag. vacat, 8. (fol.)(**1**ᵇ—)( )(**3**ᵇ Schmidii praefatio ad Princip. Iohannem Georgium d. **5.** Martii **1621.** scripta; fol.)( )(**4**ᵃ — [A **2**ᵇ] pag. 4. Eiusd. Praefatio Hypomnematis, cum seorsim extarent, antehac praemissa, una cum admonitione ad docentes magistros; p. **5**—**9.** med. Prooemium; p. **9.** med. — **49.** Orthogr.; p. **50**—**513.** med. Etymol.; p. **513** med. — **752.** med. Syntax.; p. **752.** extr. — **870.** med. Prosodia; p. **870.** med. — **891.** De Figuris singularum partium Grammaticae, De Vitiis orationis Gramm., Differentiae quarund. vocum etc.; p. **892**—**967.** Abacus vocum prosodicus; ult. pag. vacat) †††).

Haec Ed. a ceteris eo differt, quod Hypomnemata in illis ***seorsim excusa*** in hac ***singulis Grammaticae capitibus subnexa sunt.*** In sequentibus vero Editt. (certe in iis, quas ipse vidi) utraque Grammaticae pars iterum seorsim excusa est.

— — (Idem Index ac Ed. Witeb. a. **1621.?**) — ***Witebergae* 1656.** 8. ††††).

— — (Idem Index ac Ed. Goslar. a. **1637.**) ***Goslariae* 1658.** 8. *†).

— — (Idem Index ac Ed. Witeb. a. **1621.**) ***Wittebergae, Sumptibus Iohannis Seelfischii. Literis Matthaei Henckelii. Anno M.DC.LXI.*** **37** plagg.)(,)( )(et litt. A—Z, Aa—Nn ( )( )(et Nn ½ pl., 4 foll. contt.) sign., **12** foll. non num., **568** pagg. num., 8. (fol.)(**2**ᵃ —)( )(**4**ᵇ Schmidii praef. et admon.; p. **1**—**8.** Orthogr.; p. **9**—**238.** Etym.; p. **239**—**403.** med. Synt.; p. **403.** extr. — **476.** Prosod.; p. **477**—**491.** De Figuris, De Vitiis orat. Gramm.; p. **492**—**495.** Differentiae quarund. vocum; p. **496**—**568.** Abacus vocum prosod.) **†).

---

*) Haec Ed., quam etiam Strobelius anno autem omisso l. l. p. 41. memorat, in Biblioth. Orphanotr. Halens. [in hoc exemplo haec prioris partis Grammaticae Ed. et Hypomnematum Ed. Witeb. a. 1626. uno volumine coniunctae sunt], acad. Halensi, Tubing., Ienensi et Vratislav., senat. Hamburg. atque in meis libris est.

**) Haec Ed. in Biblioth. acad. Vratislav. est.

***) Haec Ed. in Biblioth. regia Berolin. asservatur.

****) Haec Ed. in Biblioth. regiis Berolin. et Dresdensi exstat.

†) Haec Ed. a Strobelio l. l. p. 41. memorata in Biblioth. senat. Norimb. et ducali Guelferbyt. invenitur.

††) Haec Ed. Strobelio ignota in Biblioth. Orphanotr. Halens. et in meis libris est.

†††) Haec Ed. a Strobelio l. l. p. 41. brevissime allata in Biblioth. Ecclesiae Marianae Halens. et in meis libris est.

††††) Haec Ed. in Biblioth. acad. Ienensi exstat.

*†) Haec Ed. in Biblioth. Orphanotrophei Halens. est.

**†) Haec Ed. a Strobelio l. l. p. 41. allata in Biblioth. ducali Gothana atque in meis libris est. [In meo exemplo ei assuta sunt Hypomnemata Witeb. 1660.].

— — (Idem Index) *Wittebergae* **1667.** 8.*); **1671.** 8.**); **1672.** 8.***).

— — (Idem Index) *Lipsiae. Impensis Philippi Fuhrmanni, Typis Vid. Ioh. Wittigau. Anno M.DC.LXXII.* 37 plagg.):(,):( ):(et litt. A—Z, Aa—Nn ( ):( ):(et Nn ½ pl.), 12 foll. non num., 598 pagg. num., 8. Haec Ed. cum praecedente a. 1661. congruit ****).

— — (Idem Index, additis hisce verbis:) *Editio novissima, ad usum accommodata meliorem, atque indicibus necessariis aucta. Lipsiae, Impensis Fuhrmanni et Io. Breueri, Literis Viduae Christophori Uhmanni. Anno M.DC.LXXIIX.* 43 plagg. litt. A—Z, Aa—Uu sign., 12 foll. non num., 496 pagg. num., 84 foll. non num., 8. (fol. A 2ᵃ—B 4ᵇ Schmidii praef. et admon.; p. 1—8. Orthogr.; p. 9—238. Etym.; p. 239—403. med. Synt.; p. 403. extr. — 476. Prosodia; p. 477—496. [fol. Kk 4ᵇ] De Figur., De Vitiis orat. Gramm., Differentiae quarund. voc.; fol. Kk 5ᵃ—Rr 8ᵇ Abacus prosodicus locuplet., c. praef.; fol. Ss 1ᵃ—Uu 8ᵇ Indices in Grammaticam Schmidianam) †).

— — (Idem Index ac Ed. Lips. 1678.) *Lipsiae, Impensis Ioh. Fuhrmanni et Maur. Georg. Weidmanni, Literis Christiani Scholvini. Anno M.DC.LXXXIII.* 43 plagg. litt. A—Z, Aa—Uu sign., 12 foll. non num., 496 pagg. num., 84 foll. non num., 8. Haec Ed. cum Ed. Lips. 1678. omnino congruit ††).

— — (Idem Index) *Lipsiae, Impensis Mauritii Ge. Weidmanni, litteris Io. Coleri.* **1689.** 43 plagg. 8. †††).

Philippi Melanchthonis Grammatica Latina, Iussu Sereniss. Saxoniae Electoris, etc. cum ex aliis, tum ex Iul. Caes. Scaligero, Petro Ramo, Nicod. Frischlino, Iosepho Scaligero, Iohanne Wanckelio et Iohan. Rhenio. recognita ab Erasmo Schmidio. Editio novissima, ad usum accommodata meliorem, atque Indicibus necessariis aucta. Lipsiae, Sumptibus Iohan. Ludovici Gleditschii et M. G. Weidmanni Haeredum. **1698.** 43 plagg. litt. A—Z, Aa—Uu sign., 12 foll. non num., 496 pagg. num., 84 foll. non num., 8. Haec Ed. cum Ed. Lips. 1678. omnino congruit ††††).

Haec inter eas Editt., quas Strobelius et ego vidimus, prima est quae Erasmi Schmidii nomen in titulo habet, id quod in omnibus sequentibus reperitur.

— — (Idem Index) *Lipsiae, Sumptibus Ioh. Ludovici Gleditschii, Anno MDCCVI.* 43 plagg. litt. A—Z, Aa—Uu sign., 12 foll. non num., 496 pagg. num., 84 foll. non num., 8. Haec Ed. item Editionis Lips. 1678. repetitio est *†).

— — (Idem Index) *Lipsiae, Sumtibus Ioh. Ludovici Gleditschii et Maur. Georg. Weidmanni Anno MDCCXIV.* 43 plagg. litt. A—Z, Aa—Uu sign., 12 foll. non num., 496 pagg. num., 84 foll. non num., 8. Editionis Lips. 1678. repetitio **†).

— — (Idem Index) *Lipsiae, Sumptibus Maur. Georg. Weidmanni. Anno MDCCXXIV.* 43 plagg. litt. A—Z, Aa—Uu sign., 12 foll. non num., 496 pagg. num., 84 foll. non num., 8. Eiusd. Ed. repetitio ***†).

— — (Idem Index) *Lipsiae* **1737.** 8.****†).

---

*) Haec Ed. in Biblioth. regia Dresdensi est.

**) Hanc Ed. Strobelius l. l. p. 41. affert.

***) Haec Ed. in Biblioth. acad. Vratislav. invenitur.

****) Haec Ed. Strobelio ignota in meis libris est. [Ei assuta sunt Hypomn. Lipsiae 1673.]

†) Haec Ed., quae item Strobelium fugit, in Biblioth. Orphanotr. Halens. et in meis libris est. [In meo exemplo ei assuta sunt Hypomn. Lipsiae 1679.]

††) Haec Ed., quae Strobelio latuit, in Biblioth. Orphan. Hal. et in meis libris est. [Meo exemplo assuta sunt Hypomn. Lips. 1684.; alteri autem Hypomn. Lips. 1679.]

†††) Haec Ed., quam Strobelius l. l. p. 42. recenset, in Biblioth. senat. Norimb. [Ei assuta sunt Hypomn. Lips. 1688.] et in Biblioth. acad. Vratislav. atque regia Stuttgard. est.

††††) Haec Ed. etiam a Strobelio l. l. p. 42. recensita in Biblioth. senat. Norimb. et in meis libris est. [Utrique exemplo assuta sunt Hypomn. Lips. 1696.].

*†) Huius Ed. Strobelio ignotae duo exempla in meis libris sunt, quorum uni assuta sunt Hypomn. Lips. 1700., alteri eadem Lips. 1709.]. Etiam in Biblioth. acad. Ienensi exstat.

**†) Haec Ed. a Strobelio quoque l. l. p. 42. memorata in Biblioth. senat. Norimb. et in meis libris est [Illi exemplo assuta sunt Hypomn. Lips. 1709., meo autem eadem Lips. 1716.]. Etiam in Biblioth. regia Stuttgard. asservatur.

***†) Hanc Ed. Strobelio ignotam ex libris bibliopolae cuiusdam Halens. in manibus habui. [Ei assuta sunt Hypomn. Lips. 172.. (extremus numerus a bibliopego decisus est)]. Etiam in Biblioth. regia Dresdensi invenitur.

****†) Haec Ed. a Strobelio l. l. p. 42. allata in eadem regia Biblioth. est.

— — (Idem Index) ***Lipsiae*** **1757.** 8. *).

Utrum haec Ed. ultima fuerit, an aliae eam subsecutae sint, nescio.

Alterius partis huius libri seorsim excusae praeter Ed. principem supra p. **217** sq. descriptam hasce Editt. hucusque cognovi:

Hypomnemata etc. (Idem Index ac Ed. Witeb. **1621.** cum eodem Insigni) ***Wittebergae, Typis Iobi Wilhelmi Vincelii.*** **1626. 30** plagg. litt. a, A—Z, Aa—Ff sign., 8 foll. non num., **463** pagg. num., ult. pag. vacat, 8. Haec Ed. ab illa principe eo differt, quod fol. a 8ᵇ et ult. pag., quae in illa Errata continent, in hac vacant **).

Hypomnemata etc. ***Goslariae, typis Nic. Denckeri*** **1637. 27** plagg. 8. ***).

Hypomnemata et alia quaedam, ad Grammaticam Phil. Melanchthonis, Sereniss: Saxoniae Electoris etc. Iussu Revisam. Pertinentia, pro usu Adultiorum et Docentium, seorsim edita, itidem revisa. (Insigne) ***Goslariae, Typis et Sumptibus Nicolai Dunckeri, Anno M. DC. XLVIII.*** **27** plagg. litt. a, A—Z, Aa—Cc sign., 8 foll. non num., **416** pagg. num., 8. (fol. a 2ᵃ—8ᵃ Schmidii praef.; fol. 8ᵇ vacat; p. **1**—**4.** med. Prooemium; p. **4.** med. — **36.** init. Orthogr.; p. **36**—**277.** med. Etymol.; p. **277.** med. — **361.** in. Syntax; p. **361.** med. — **409.** in. Prosodia; p. **409.** med. — **416.** De Figuris Gramm., De Vitiis orat. Gramm., In Abacum Prosod. Ὑπομν.) ****).

Hypomnemata etc. (Idem Index ac Ed. Witeb. **1621.** c. Insigni) ***Wittebergae, Sumptibus Iohannis Seelfischii Literis Haered. Melchioris Oelschlegelii. M. DC. LX.*** **30** plagg. litt. a, A—Z, Aa—Ff sign., 8 foll. non num., **463** pagg. num., ult. pag. non num. cont. Insigne typogr.: Samuel Davidem ungens, subscriptis verbis: Corona virtutis praemium. 8. (fol. a 2ᵃ—8ᵇ Schmidii praef. ad lectorem; p. **1**—**4.** Prooem.; p. **5**—**40.** Orthogr.; p. **41**—**309.** med. Etymol.; p. **309.** extr. — **403.** in. Synt.; p. **403.** med. — **455.** med. Prosodia; p. **455.** med. — **463.** De Figuris Gramm., De Vitiis orat. Gramm., In Abacum prosod.) †).

— — (Idem Index) ***Lipsiae*** **1666.** 8. ††).

— — (Idem Index) ***Lipsiae, Sumptibus Philippi Fuhrmanni Literis Viduae Ioh. Wittigau. M. DC. LXXIII.*** **30** plagg. litt. a, A—Z, Aa—Ff sign., 8 foll. non num., **463** pagg. num., ult. pag. non num., 8. Illius Ed. repetitio †††).

— — (Idem Index) ***Lipsiae, Sumptibus Iohannis Fuhrmanni, et Iohannis Breueri. Ex Officina Coleriana. Anno M. DC. LXXIX.*** **30** plagg. * et litt. A—Z, Aa—Ff sign., 8 foll. non num., **463** pagg. num., ult. pag. vacat, 8. ††††).

— — (Idem Index) ***Lipsiae, Sumptibus Mauritii Georgii Weidmanni. Literis Christiani Scholvini, Anno*** **1684. 28** plagg. litt. a, A—Z, Aa—Dd sign., 8 foll. non num., **424** pagg. num., 8. Illius Ed. repetitio *†).

— — (Idem Index) ***Lipsiae*** **1688. 27½** plagg. 8. **†); ibid. **1690.** 8. ***†).

— — (Idem Index) ***Lipsiae, Sumptibus Haeredum M. G. Weidmanni, et Ioh. Ludovici*** Gleditsch. ***Anno*** **1696. 27½** plagg. litt. a, A—Z, Aa—Dd (Dd ½ pl.) sign., 8 foll. non num., **424** pagg. num., 8. Illius Ed. repetitio ****†).

---

*) Haec Ed. Strobelio ignota in Biblioth. acad. Gotting. asservatur.

**) Hanc Ed. ex Biblioth. Orphanotr. Halens. in manibus habeo. [Prioris partis Editioni Witeb. 1622. in hoc exemplo assuta est.] Etiam in Biblioth. acad. Tubing. et Vratislav. exstat.

***) Haec Ed., quam Strobelius l. l. p. 41. affert, in Biblioth. senat. Norimb. est (Grammaticae i. e. prioris partis Editioni Goslar. 1637. adiuncta).

****) Haec Ed., quae Strobelium fugit, in meis libris est (Grammaticae Editioni Goslar. 1648. assuta). Etiam in Biblioth. acad. Ienensi exstat.

†) Haec Ed. in meis libris est (Grammaticae Ed. Witteb. 1661. adiuncta).

††) Haec Ed. in Biblioth. acad. Vratislav. est.

†††) Haec Ed. in meis libris est (Grammaticae Ed. Lips. 1672. adiuncta).

††††) Huius Ed. duo exempla possideo, quorum alterum Grammaticae Ed. Lips. 1678., alterum eiusdem Ed. Lips. 1683. adiunctum est.

*†) Haec Ed. in meis libris est (Grammaticae Ed. Lips. 1683. adiuncta).

**†) Haec Ed., quam Strobelius l. l. p. 42. affert, in Biblioth. senat. Norimb. est (Grammaticae Ed. Lips. 1689. adiuncta).

***†) Haec Ed. in Biblioth. acad. Vratislav. invenitur.

****†) Haec Ed. in Biblioth. senat. Norimb. et in meis libris est (utrumque exemplum Grammaticae Ed. Lips. 1698. adiunctum est).

rum: Iam denuo post septimam editionem ab ipso Autore diligenter revisae atque locupletatae, et in publicum Scholarum vsum et gratiam vigilantissime excusae. Vna cum Indice totius operis accuratissimo. (Haec sequitur Epigramma 3 disticha cont., inscriptum: *Ioan. Irenaeus ad candidum Lectorem.*) *Cum Gratia et Priuil. Imp. ad octennium. Franc. Apud Haered. Chr. Egen. Anno M. D. LXXVII.* — (In fine:) *Impressum Francoforti ad Moenum, ex officina Haeredum Christiani Egenolphi, impensis Adami Loniceri, Ioannis Cnipij, Doctorum, et Pauli Steinmeyers.* (Insigne typogr.: Ara rotunda, in qua cor flammis cinctum est) *M. D. LXXVII.* 51 plagg. litt. A—Z, a—z, aa—ee sign., 4 foll. non num., 757 pagg. num., seq. pag. non num., 1 fol. album, 20 foll. non num., 4 ult. foll. alba, 8. min. (fol. A 1ᵇ Christ. Egenolphi imago, superscripto Epigrammate; fol. A 2ᵃ—4ᵇ L. Lossii epist. ad Christ. Egenolphum typogr. data Lunaeburgae 1552., subiuncto Io. Frederi ad L. Lossium epigrammate; pag. 1—757. med. Lossii Annotatt. in Mel. Gramm.; p. 757. med. — pag. seq. [fol. bb 7ᵇ] non num. De vitiis novem in versu componendo vitandis, Tabula Io. Murmellij; fol. bb 8. album; fol. cc 1ᵃ—ee 4ᵃ Index rerum et vocum hoc libro explicatarum; fol. ee 4ᵇ Clausula; fol. ee 5—8. alba) *).

Ex huius Ed. titulo intelligitur, ei *septem* Editt. praecessisse, ergo praeter illas tres a me allatas, quatuor alias huius libri Editt. usque ad a. 1577. prodiisse hucusque mihi ignotas.

— — (Idem Index) *Francofurti* 1581. 8. **).

2. alter commentarius, auctoris nomine non indicato, sic inscriptus:

Grammatica Philippi Melanchthonis, per quaestiones in duas partes ita distributa, ut in diversis Classibus commode et magno cum fructu Scholasticae juventuti proponi possit. Pars eius Altera. Edita in usum tam illustrium quam trivialium Scholarum totius Electoratus Saxonici. 16 10. quibus numeris interpositum est Insigne typogr.: Femina dextrâ librum apertum, sinistrâ clavem tenens. *Cum Gratia et Privilegio Elect. Sax. Wittebergae. Excudebat Laurentius Seuberlich, Impensis Samuelis Selfisch.* — (In fine:) *Psal. 25. ver. 26. Integritas et aequitas conservent me.* (Insigne typogr.: Samuel Davidem unguens.) *Witebergae, Excudebat Laurentius Seuberlich Anno M. DC. X.* 29 plagg. litt. A—Z, Aa—Ff sign., primum fol. non num., 470 pagg. num., ult. fol. non num., 8. (pag. 1. [fol. A 2ᵃ] — 291. Etymologia cum scholiis; p. 292—404. med. Syntaxis c. scholl.; p. 404. med. — 412 med. De periodis et ipsarum distinctionibus, atque De ordine grammaticae constructionis c. scholl.; p. 412. extr. — 450. init. De Prosodia c. scholl.; p. 450. init. — 470. De Orthographia tract. a Camerario 1552. perscript.; ult. folii prior pag. Insigne cum Clausula cont., altera pag. vacat) ***).

Aeque ac Melanthonis Grammatica Graeca (conf. supra p. 191 sq.), etiam eiusdem Grammatica Latina ab aliis in Epitomen redacta est. Eiusmodi Compendia prodierunt haecce:

1. Lucae Lossii ****):

Grammatica Philippi Melanthonis, ad usum puerorum in breves interrogationes contracta, per Lucam Lossium Luneburgensem. Cum Praefatione Philip: Melan: Witebergae (?) 1544. (?) 8.

Hoc loco et anno huius libri Editionem principem prodiisse, ex eo coniicio, quod et Melanthonis et Lossii praefationes huic Grammaticae praemissae et in Ed. Witebergensi illico recensenda repetitae a. 1544. scriptae sunt. Haec Melanthonis praefatio neque in Selectarum Declamationum Ed. formae maioris (Argentorati 1541. 4.) neque in earum Editt. formae minoris Tomo II., qui Praefationes continet, neque in huius Corporis Vol. V. inter huius anni epistolas reperitur. Quamobrem hanc h. l. integram exhibemus:

Epistola.

Docentibus Grammaticen Philippus Melanthon S. D.

Etsi nostrae Scholasticae operae superbe contemnuntur, ac leves et non valde necessariae vitae putantur, imo ludi esse dicuntur in ignavo otio: tamen nos intelligamus veram nostrarum artium dignitatem, et adolescentiae utilitates saepe praedicemus. Summum operum humanorum omnium est agnitio et celebratio Dei, ad id praecipue condita est humana natura, propter hoc opus servat Deus genus humanum, huius operis causa politias et imperia constituit et defendit. Constat autem doctrinam de Deo, literis mandatam esse, ut eadem et incorrupta maneret omnibus seculis. Necessaria est igitur literarum cognitio, ut doctrinam Dei legere, cognoscere, conferre et aliis

*) Hanc Ed. ex Biblioth. senat. Hamburg. in manibus habeo.

**) Hanc Ed. Strobelius l. l. p. 36. memorat.

***) Hanc alteram huius libri partem ex Biblioth. acad. Halensi in manibus habeo; priorem eius partem nondum vidi.

****) Lucas Lossius, natus a. 1508. in oppido Vach, discipulus scholae Wittebergensis, Rector scholae Luneburgensis, ubi a. 1582. obiit.

ria haeredum Georgij Rhaui. M. D. L. 28 plagg. litt. A—Z, a—e sign., 204 foll. num., 17 foll. non num., 3 ult. foll. alba, 8. (fol. 1ᵇ 3 Loci Fabii [Quintiliani]; fol. 2ᵃ—3ᵃ Melanthonis epistola ad Docentes Grammaticen, Witebergae d. 18. Augusti 1544. scripta; fol. 3ᵇ—5ᵃ L. Lossii epist. dedicatoria ad Hieronymum Henninges, Friderici Henninges filium, Luneburgi pridie nonas Augusti 1544. data; fol. 5ᵇ—8ᵇ init. De partibus Grammaticae; fol. 8ᵇ—149ᵃ Etymologia; fol. 149ᵇ Melanthonis epist. ad Luc. Lossium d. d. 27. Aprilis; fol. 150ᵃ—190ᵇ med. De Syntaxi; fol. 190ᵇ med. — 192ᵇ med. De Periodis et De Distinctionibus; fol. 192ᵃ med. — 204ᵃ [c 4ᵃ] De Prosodia; fol. c 4ᵇ—5ᵃ Praefatio ad Lectorem; fol. c 5ᵇ—d 6ᵃ Praecepta selectiora de civilitate morum, ex libello Erasmi desumpta, et in certos locos digesta, quibus partibus constet ratio instituendi pueritiam; fol. d 6ᵇ—e 4ᵃ Dialogus Monitoria paedagogica, ex colloquiis Erasmi desumpta; fol. e 4ᵇ Melanthonis carmen ad pueros in dictum Christi, Sinite pueros venire ad me, Talium enim est regnum coelorum, Matthaei XVIII. *); fol. e 5ᵃ Clausula; fol. e 5ᵇ—8ᵇ alba) **).

2. Nicolai Medleri:

Compendium Grammaticae pro pueris incipientibus coniugare. Ex Grammatica Ph. Mel. per Doctorem Nic. Medlerum excerptum. Noribergae in officina typogr. Val. Neuberi. 1560. 2 1/2 plagg. 8. Hoc Compend. continet elementa Grammatices in certas quaerendi et respondendi formulas digesta ***).

— — (Idem Index) *Noribergae* 1569. 8.

— — (Idem Index) *Magdeburgi* 1591. 8. ****).

3. *Compendium Grammaticae latinae de praeceptis Phil. Melanthonis excerptum. Gorlicii* 1567.; ibid. 1630.; *Francofurti* 1627. †).

4. Compendium *Wittebergense*, auctoris nomine non adscripto:

Compendium Grammaticae Philippi Melanthonis. Wittebergae 1569. 8. ††).

Compendium Grammaticae Philippi Melanthonis. Pro Illustri ac Nobili iuventute in aula Anhaltina. (Insigne) *Witebergae, Excudebat Laurentius Schwenck. Anno M. D. LXXIIII.* 7 1/2 plagg. litt. A—H (H 1/2 pl.) sign., 60 foll. non num., quorum ultimum album est, 8. min. (fol. A 2ᵃ—H 3ᵇ Prooemium et Etymologia, sine praefatione; fol. H 4 vacat †††).

5. *Ph. Melanthonis Grammatices latinae elementa ad pristinam brevitatem pueris accommodatiorem redacta, ut olim sunt conscripta. Magdeburgi* 1577. 8. ††††).

Ph. Melanthonis Grammatices latinae elementa, Syntaxis, de prosodia et Periodis. Magdeburgi 1585. 8. *†).

6. Michaelis Neandri *††) Soraviensis:

Compendium Grammaticae Latinae Phil. Melanchthonis pro incipientibus et Donatistis, conscriptum olim in Schola Ilfeldensi. Quae e Grammatica Phil. Mel. et hoc compendiolo melius discuntur praecepta, quam e Donato, remota sunt, et sunt inserta, suo loco, singula Donati, Nominum, Pronominum et verborum paradigmata, vt sic vna opera pueri et Grammaticen et Donatum discant, neque opus sit supervacua aut bis diversa praecepta discere cum taedio molesto, labore multo et temporis, rei pretiosissimae, iactura. Accessit ad finem Nomenclator puerilis, nouus, trilinguis videlicet et rhythmicus, siue appellationum et vocum, vt apud classicos et probatos Scriptores reperiuntur, rerum praecipuarum ac pueris fere e germanico

---

*) Hoc carmen, duobus versibus in fine auctum invenitur etiam in Mel. Opp. Basil. Tomo V. p. 355. inscriptum: „Ad pueros ut in ludum eant.", in Script. publ. T. II. p. 167ᵇ, in Vincentii collect. Epigramm. Mel. p. 43. et in huius Corp. Vol. X. p. 531. nr. 96. inscriptum: „Carmen quo solent pueruli ad studium literarum in scholam evocari die Gregorii." Praeter illos duos versus in fine additos, qui in hoc libro Lossii desunt, hoc carmen etiam in vs. 3. eo differt, quod Lossius *nobis* exhibet pro *vobis*, ut in illis libris legitur.

**) Haec Ed. Strobelio ignota in meis libris est.

***) Hanc Ed. et sequentem Strobelius l. l. p. 32 sq. affert. Prior harum Editt. in Biblioth. senat. Norimb. est.

****) Haec Ed. in Biblioth. ducali Guelferbyt. invenitur.

†) Hae tres Editt. in Biblioth. acad. Vratislav. inveniuntur.

††) Haec Ed. in Biblioth. acad. Erlang. asservatur.

†††) Hanc Ed. ex eadem Biblioth. Erlang. in manibus habeo.

††††) Hic liber in Biblioth. acad. Vratislav. exstat.

*†) Haec Ed. in Biblioth. regia Dresdensi est.

*††) Conf. supra p. 13 sq. nota *) et Raumer Gesch. d. Paedagog. I. p. 204. 225 sqq.

notarum, chiliades duae cum dimidia, collectae in gratiam studiosae pueritiae in Schola Ilefeldensi. Lipsiae ex offic. Voegelini. 1579. 8. *). Hoc Compend. elementa Grammatices in quaerendi formulas digesta exhibet.

— — (Idem Index) *Lipsiae* 1583. 8. **).

Grammatica Latina Philippi Melanchthonis, ea brevitate, facilitate et perspicuitate paucis pagellis tradita, vt inde cuncta Grammatices praecepta, ad intelligendam et explicandam Grammaticè Latinam linguam ad omnem aetatem proficua et necessaria, puer intra menses paucos non magno negotio singula et vniversa addiscere possit. Item Locutionum Latinarum e Cicerone, Terentio et Plauto in tria causarum genera distributarum, Compendium. (Insigne typogr. Voegelini: Arca foederis, superimpositis duobus Cherubim, cum Trinitatis symbolis.) *Lipsiae, Anno M. D. LXXIX.* — (In fine:) Insigne typogr. Steinmani: Iosua iuxta lapidem quadratum, cui verba: „Lapis testimonii. Ios. 24." inscripta sunt, stans, cum duobus viris colloquens. *Lipsiae, Imprimebat Ioannes Steinman. Anno M. D. LXXIX.* 15 plagg. litt. A—P sign., 8 foll. non num., 215 pagg. num. (inter pag. 130. et 131. 2 foll. non num.), ult. $2^1/_2$ foll. non num., 8. min. (fol. A 2ª Prolixior tituli repetitio; fol. A 2ᵇ vacat; fol. A 3ª—7ᵇ Neandri Soraviensis praefatio; fol. A 8. Loci e Cicerone, Platone, Quintil. et Seneca; pag. 1—70. Prooemium et Etymologia; p. 71—107. Syntaxis; p. 108—110. De Grammatica dicta quaedam et testimonia veterum; p. 111—130 [fol. K 1ᵇ]. Prosodia; fol. K 2 album; fol. K 3ª Index alteri parti praefixus: *Locutionum ac Formularum Latinarum secundum tria causarum genera, in capita, scholis nota ac familiaria, distributarum, et contextarum fere ad Epistolarum exempla et formulas, e Cicerone, Plauto, et Terentio, Compendium.* (Insigne Voegelini) *Lipsiae, Anno M. D. LXXIX.*; fol. K 3ᵇ vacat; pag. 131 [fol. K 4ª] — 215 [fol. P 6ª]. Locutt. ac Formulae Lat.; fol. P 6ᵇ vacat; fol. P 7. Loci e Quintil., Varrone, Gellio, Horat. et Plin.; fol. P 8ª Insigne cum Clausula; fol. P 8ᵇ vacat) ***).

— — (Idem Index, additis verbis:) *Nunc diligenter recognita.* 15 85. (interposito Insigni Voegelini) *Lipsiae.* — (In fine:) Insigne typogr. Steinmani. *Lipsiae, Imprimebat Iohannes Steinman. Anno. M. D. LXXXV.* 15 plagg. litt. A—P sign., 8 foll. non num., pag. 1—130., 2 foll. non num., pag. 131—215., ult. $2^1/_2$ foll. non num., 8. min. Alteri parti idem proprius Index praefixus est, ac in Ed. praeced. *Lipsiae, Anno M. D. LXXXV.* Haec Ed. eadem continet ac praeced. ****).

Huius Grammaticae altera pars: *Locutionum — Compendium* etiam separatim prodiisse videtur:

Locutionum latinarum Compendium. Lipsiae 1582. 8. †).

7. Compendium *Wirtembergense:*

Quaestiones Grammaticae ex Philippo Melanchthone in usum tertiae et quartae Classis Scholarum in Ducatu Wirtembergensi collectae. Tubingae 1580. 8. ††).

— — (Idem Index) *Tubingae apud Ge. Gruppenbachium* 1585. 23 plagg. 8. †††).

— — (Idem Index) *Tubingae* 1591. 8. ††††).

Quaestiones de primis Rudimentis Grammaticae Phil. Melanchthonis in usum Scholarum Würtenbergensium. Norimbergae 1611. 8. *†).

8. Compendium *Saxonicum:*

Quaestiones Grammaticae ex Philippo Melanchthone, in usum tertiae et quartae Classis Scholarum in Electoratu Saxoniae collectae, et castigatae. (Insigne typogr.) *Lipsiae,* 1594. *Cum Privilegio.* — (In fine:) *Lipsiae Imprimebat Michael Lantzenberger, Anno M. D. XCIIII.* superimposito eodem Insigni, quod in titulo est. 19 plagg. litt. A—T sign., 297 pagg. num., seq. pag. non num.; 3 ult. foll. alba, 8. (pag. 3—181. De Etymologia; p. 182—272. De Syntaxi, De Ordine

---

*) Sic haec Ed. recensetur in Ioh. Car. Volborthii Lobschrift auf Michael Neander (Gottingae 1777. 92 pagg. 4.) p. 46., brevius a Strobelio l. l. p. 37.

**) Hanc Ed. affert Raumer l. l. p. 204. nota 1.

***) Haec Ed., quam Volborth. l. l. p. 46 sq. secundum titulum prolixiorem, Strobelius autem p. 37. brevius recenset, in meis libris est.

****) Hanc Ed., quam Raumer l. l. p. 204. secundum titulum prolixiorem, quamvis in fine abbreviatum affert, ex Biblioth. acad. Erlang. in manibus habeo. Etiam in Biblioth. acad. Vratislav. est.

†) Haec Ed. in Biblioth. ducali Guelferbyt. est.

††) Haec Ed. in Biblioth. regia Stuttgard. est.

†††) Haec Ed., quam Strobelius l. l. p. 35. affert, in Biblioth. Norimb. exstat.

††††) Haec Ed. in Biblioth. regia Stuttgard. asservatur.

*†) Hic liber in Mart. Lipenii Bibliothecae realis philosophicae Tomo I. (Francof. ad M. 1682. Fol.) p. 619. affertur.

Grammaticae Constructionis, De Distinctionibus; p. 273—297. De Prosodia; seq. pag. non num. Insigne cum Clausula continet; 3 ult. foll. vacant) *).

Quaestiones ex Grammatica Philippi pro Schola Lipsica. Lipsiae **1607.** 8. **).

9. Compendium *Senatus Norimbergensis* iussu ex Melanthonis Grammatica maiori pro incipientibus conscriptum, secundum quod pueri in omnibus scholis huius ditionis lingua latina instituerentur, ne amplius diversae Grammaticae in iis in usu essent.

Compendium Grammaticae latinae ex Phil. Mel. maiori Grammatica collectum, et puerilibus quaestionibus ac responsionibus conformatum, pro Noricae ditionis iuuentute scholastica, unde breuissimo tempore et labore facilimo necessaria artis huius praecepta pueri addiscere possunt. Addita sunt praeter priorem editionem nunc etiam pro pueris breuia prosodiae praecepta, cum examine uersuum puerili. Norimbergae typis Christophori Lochneri. **1595.** 12 plagg. 8. ***).

Quo anno prior editio, cuius in hoc titulo mentio fit, prodierit, nescio.

— — (Idem Index ac Ed. 1595. additis verbis:) *et adiectione uerborum deponentium quatuor coniugationum ordine alphabetico. Noribergae typis Lud. Lochneri.* **1625.** 12 plagg. 8. Sub finem huius Ed. 12 Leges Scholasticae adscriptae sunt.

— — (Idem Index) *Noribergae typis Io. Fr. Sartorii.* **1631.** 8.

Compendium Grammaticae latinae ex Phil. Melanthone pro Noricae ditionis iuuentute. — Norimbergae 1675. 8. ****).

10. S. Strophii:

Compendium Grammaticae latinae Ph. Melanthonis edidit S. Strophius. (s. l.?) **1599.** 8. *****).

11. Melch. Gerlachii:

Compendium grammatices Mel. ad puerorum captum accommodatum a Melch. Gerlach. Buddissinae **1602.** 8. †).

12. Compendium *Ratisbonense*:

Quaestiones grammaticae ex Phil. Melanthone et aliis collectae in usum scholae Ratisbonensis. Ratisbonae **1609.** 8. ††).

13. *Epitome Etymologiae et Syntaxeos Philippi Melancthonis* (sic).

Horatius

Quicquid praecipies, esto brevis, ut cito dicta
Percipiant animi dociles, teneantque fideles.

(Insigne typogr.) *Servestae, Typis Zachariae Dörfferi Anno M DC X.* Hic titulus figuris ligno incisis (taeniis) cinctus est. — (In fine:) *Servestae Impensis Zanachi.* 12 plagg. litt. A—M sign., 96 foll. non num., 8. min. (fol. A 2ᵃ—K 7ᵃ Etymologia; fol. K 7ᵇ—M 8ᵃ De Syntaxi, subiunctâ Clausulâ; ult. pag. vacat) †††).

14. *Phil. Melanthonis Grammaticae epitome. Wittebergae* **1615.** 8. ††††).

15. Erasmi Schmidii:

Compendium ex Grammatica Latina Philippi Melanchthonis, Serenissimi Saxoniae Electoris etc. jussu revisa, pro Primum Incipientibus. 16 20. (interposito Insigni: Femina dextrâ librum apertum, sinistrâ clavem tenens.) *Cum Gratia et Privilegio Elector. Saxon. speciali. Wittebergae, Sumptibus Haeredum Selfischianorum, Excudebat Augustus Boreck.* 6 plagg. litt. A—F sign., 48 foll. non num., quorum ultimum album est, 8. min. (fol. A 1ᵇ Erasmi Schmidii praefatiuncula ad lectorem d. 18. Oct. 1619. scripta; fol. A 2. Prooem. et Orthogr.; fol. A 3ᵃ—C 7ᵇ Etymologia; fol. C 8ᵃ—E 4ᵃ Syntaxis; fol. E 4ᵇ—F 7ᵇ De Prosodia; fol. F 8 vacat) *†).

---

*) Hunc librum ex Biblioth. acad. Vratislav. in manibus habeo.

**) Hic liber a Lipenio l. l. p. 619. memoratur.

***) Hanc Ed. et duas sequentes Strobelius l. l. p. 33 sq. recenset.

****) Haec Ed. in Biblioth. senat. Norimb. exstat.

*****) Hic liber in Biblioth. ducali Gothana est. — Verisimiliter etiam *Grammaticae quaestiones pro Scholâ Hamburgensi. Hamburgi* 1598. 8., 1613. 8., quas Lipenius l. l. p. 619. memorat, inter haec Compendia ex Mel. Gramm. lat. excerpta referendae sunt.

†) Hoc Compend. in Biblioth. regia Dresdensi exstat.

††) Hoc Compend. in Biblioth. regia Stuttgard. est.

†††) Hanc Epit. ex Biblioth. acad. Halensi in manibus habeo.

††††) Haec Epit. in Biblioth. ducali Gothana est.

*†) Hanc Ed. et subsequentem ex Biblioth. senat. Hamburg. in manibus habeo.

Grammatica Latina Philippo-Ramea ad faciliorem puerorum captum perspicua methodo breviter conformata, et duobus libris distincta. Syntaxis sententiosis auctorum exemplis illustrata. Additae sunt passim Tabulae cum generales tum speciales; ex quibus methodus cognosci potest. Seneca. Longum iter est per praecepta; breve et efficax per exempla. Quintl. lib. 1. *cap.* 7. *Non obstant hae disciplinae per eas euntibus, sed circa eas haerentibus. Steinfurti, Typis Cornelii Wellenbergh. Anno* 1660. 11 plagg. litt. A—L sign., 2 foll. non num., 172 pagg. num., 8. min. (fol. A 1ᵇ—3ᵃ Index Capitum, Praefatio ad Lectorem, Typus et Ordo Etymologiae; fol. A 3ᵇ [pag. 2.] — pag. 112. Lib. I. De Etymologia; p. 113—172. Lib. II. De Syntaxi.) *).

Praecipua Latinae Grammaticae praecepta Rheniana et Melanthoniana: Ab Exceptionibus et Exemplis suis multifariis segregata, et sic junctim edita pro tironibus: Ut, quae sibi ediscenda sint, sciant, et non-distracta ea in promptu statim habeant, quoties legere ac repetere jubentur: Deinde ad Grammaticas integras plenius cognoscendas planiore via procedunt.

Horat.

Quicquid praecipies, esto brevis: ut cito dicta
Percipiant animi dociles, teneantque fideles.

Noribergae, Typis Simonis Halbmayeri. s. a. (1683.?) 4 plagg. litt. A—D sign., 64 pagg. num., 8. min. Hoc Compendium praefatione carens in XLII particulas est divisum, quarum prima inscripta est: *Quid Grammatica, et quae eius partes.*, extrema autem: *De Figuris Syntacticis* **).

Hae duae Grammaticae, in quibus praecepta Melanthonis cum Rami et Rhenii coniuncta exhibentur, conscriptae esse videntur a viris, qui partes illius temporis contrarias conciliare studebant. Alii enim Melanthonis Grammaticas summa laude dignas nullaque correctione egentes iudicabant, Rami, Frischlini ***), Rhenii aliorumque libros eiusdem argumenti aspernantes; alii contra hosce Melanthonianis praeferebant. Inprimis Rhenius Melanthonis Grammaticas e scholis expellere studebat, quo consilio hunc edidit librum:

Sylloge grammaticalium incommoditatum. Lipsiae 1611. 8. ****).

His conatibus praeter alios Val. Hartungus Lipsiensis et Io. Wanckelius obnitebantur hisce libris:

Praegustus ad saporem ueritatis, pro defendenda uetere Grammatica Dn. Ph. Melanchthonis, contra syllogen et Paralipomena M. Io. Rhenii Ossitiensis Lipsiae edita, delibatus a M. Valentino Hartungo Lipsiensi, scholae D. Nicol. Conr. Lipsiae 1612. 16 plagg. 8. †).

Io. Wanckelii Prisciani uapulantis siue pro Grammatica lat. scholarum Misnicarum Apologeticus oppositus Io. Rhenio. Wittebergae 1614.

Illi libro Rhenius opposuit: *Defensionem necessariam contra Hartungum* (Lipsiae 1612.), huic vero: *Examen Apologetici Wanckeliani* (Lips. 1614.).

Optimum Melanthonianae Grammaticae testimonium ipsum dedit tempus, per quod in plurimis Germaniae scholis ††) in usu erat. Ex his enim Prolegomenis elucet, supra ducentos annos variis Editionibus prodiisse, id quod de nulla alia Grammatica dici possit. Quin etiam nostro tempore harum Grammaticarum methodus ex parte quidem viget, ut intelligitur ex hisce Raumeri (Gesch. d. Paedagog. I. p. 205.) verbis: *Ihr Einfluss ist aber bis auf unsere Zeit nachzuweisen. So trifft z. B. die so tüchtige grössere* Grammatica marchica *in der Totalanlage wie in der Ausführung auffallend mit der Melanchthons zusammen, sie stimmt oft wörtlich in Definitionen, syntaktischen Regeln u. s. w. Und Otto Schulz sagt wiederum in der Vorrede zu seiner ausführlichen lateinischen Grammatik, welche im Jahre* 1825 *erschien: „In Rücksicht der Methode wollte ich mich so nahe als möglich an die grössere Märkische Grammatik halten, über deren Vorzüge unter allen Schulmännern wohl nur eine Stimme ist."*

Restat, ut nonnullos aliorum libros similis argumenti recenseamus, quos Melanthon praefationibus instruxit et lectoribus intime commendavit, ut latinae linguae studium adiuvaret. Eiusmodi sunt:

1. *Des. Erasmi Roterodami de duplici copia uerborum ac rerum commentarii duo.* 1529. 8. †††). Melanthonis praefatio ad Studiosos a. 1529. scripta huic libro praemissa in huius Corp. Vol. I. p. 1118—1120. recusa est.

---

*) Haec Ed. ex Biblioth. acad. Halensi mihi ad manus est.

**) Hunc librum, quem Strobelius l. l. p. 34 sq. affert adscripto anno 1683., ex Biblioth. senat. Hamburg. in manibus habeo. Etiam in Biblioth. senat. Norimb. exstat.

***) De Nicod. Frischlini libris grammaticis vide Gruberi Allgem. Encyklop. der Wissensch. u. Künste Sect. I. P. L. p. 233 sqq. 241 sq.

****) Hunc librum et subsequentes Strobelius l. l. p. 37 sq. affert.

†) Haec defensio ab Hartungo scripta in Biblioth. senat. Norimb. asservatur.

††) Non solum in scholis Augustanae confessionis, sed etiam Catholicae; vide Raumer l. l. I. p. 205. notam 1.

†††) Hic liber primum prodiit Argent. 1513. 4°. Cf. Panzer l. l. VI. p. 61. nr. 289. Iterum Argent. 1516. 4., et Hagenoae 1519. 4. sic inscriptus: *D. Erasmi Roterodami, de duplici Copia, Verborum ac Rerum Commentarii duo. Ab au-*

struct. libri VI.; p. 536—553 [fol. N 5ª]. Camerar. De arte Grammatica; fol. N 5ᵇ—8ª *Περὶ παθῶν λέξεων, ἐκ τῶν τοῦ γραμματικοῦ Τρυφῶνος*; fol. N 8ᵇ—Q 4ᵇ Annotationes Casp. Landsidelii Lipsici [ad Linacri libros VI.]; fol. Q 5 Autorum catalogus quorum testimoniis et exemplis usus est Linacer; fol. Q 6ª—V 8ᵇ Index; fol. X 1ª—Y 7ª Annotationes in Linacrum Phil. Bechii; fol. Y 7ᵇ—8ᵇ vacant).

Thomae Linacri Britanni de emendata structura Latini sermonis, Libri VI. Diligentius quam antehac unquam recogniti, atque in lucem aediti. Cum epistola commendatitia D. Philippi Melanchthonis. Et cum indice quam antea copiosiore et diligentiore. (Insigne typogr. Brylingii) *Basileae per Nicolaum Bryling. Anno M.D.LX.* 30 plagg. litt. a—z, A—G sign., 4 foll. non num., 459 pagg. num., 5½ foll. non num., ult. fol. album, 8. min. (fol. a 2ª—4ᵇ Melanth. epist. commend. ad Vil. Rifenstein a. 1531.; pag. 1—459 [fol. G 2ª]. Linacri libri VI.; fol. G 2ᵇ—7ᵇ Index; fol. G 8. album).

— — (Idem Index ac Ed. Lips. 1555.) *Lipsiae* 1564. 8. *).

— — (Idem Index ac Ed. Lips. 1555.) *Lipsiae, Anno. M.D.LXXVII.* — (In fine:) *Lipsiae, Imprimebat Iohannes Steinman. Annó M.D.LXXVII.* 44 plagg. litt. A—Z, Aa—Xx sign., 12 foll. non num., 527 pagg. num., 77 foll. non num., quorum 1½ ultima alba sunt, 8. (fol. A 2ª—Xx 2ᵇ eadem eodemque ordine continent, ac Ed. Lips. 1555.; fol. Xx 3ª—6ᵇ Interpretatio Graecorum in capite de Hellenismo; fol. Xx 7ª Clausula; fol. Xx 7ᵇ—8ᵇ vacant.) **).

— — (Idem Index) *Lipsiae, Anno M.D.LXXX.* — (In fine:) *Lipsiae, Imprimebat Ioannes Steinman. Anno M.D.LXXX.* superposito Insigni typogr. Steinmani. 44 plagg. litt. A—Z, Aa—Xx sign., 12 foll. non num., 527 pagg. num., 77 foll. non num., quorum ult. 2½ foll. alba. Haec Ed. praecedentis a. 1577. repetitio est ***).

3. *Aelii Donati methodus seu declinandi coniugandique prima elementa, pro pueris alphabetariis, rerum grammaticarum prorsus ignaris, cum epistola Phil. Melanth. Francof. ad Oder. ex officina Andreae Eichorn.* (s. a.) 8.

Curarunt hanc editionem hypodidascali Torgenses, ut intelligitur ex eorum epistola ad Georgium Rhau, patrem, data Torgae, Calend. Sept. 1533., qua ipsi Donatum excudendum miserunt, quae etiam libello praemissa est. Addidisse videtur Melanthon suam epist. ineunte mense Septb. Commemoravit hanc epist. Mylius in Chronol. libr. Mel. ad ann. 1533. Recusa est in huius Corp. Vol. II. p. 664 sq. (Conf. eius Prolegg.).

4. *De re metrica libri tres Iac. Micylli, Argentoratensis. Cum praefatione Phil. Melanthonis. Francofurti apud Chr. Egenolphum.* 1539. 8. ****). Haec praefatio ad Studiosos, in qua Mel. ostendit, quantum usum Prosodia interpreti Psalmorum praebeat, legitur quoque in Mel. Declamation. ed. in 4. (Argent. 1541.) p. 747 sqq. et editt. in 8. T. II. p. 207 sqq., et recusa est in huius Corp. Vol. III. p. 756 — 760.

Alia huius libri Ed. sic inscripta est:

De re metrica libri tres, per Iac. Micyllum iam multo castigatius quam antehac in lucem editi. Cum praef. Ph. Melanchth. Franc. 1561. 83 plagg. 8. †).

5. *Etymologia lat. Grammaticae ex uariis autoribus collectae et editae. Basileae* 1539.

Hunc librum Mylius l. l. ad a. 1539. memorat inter eos, ad quos Melanthon illo anno praefationes scripserit.

Hac brevi Grammaticae Melanthonianae historia proposita, aggredimur ad eam ipsam edendam, qualis ab ipso auctore conscripta et recognita est. E Prolegomenis p. 193—198. apparet, hanc quater et decies prodiisse, scilicet 1) *Haganoae* 1525. 8., 2) *Wittembergae* 1526. 8., 3) *Haganoae* 1526. 8., 4) *Parisiis* 1526. 8., 5) *Wittembergae* 1527. 8., 6) *Parisiis* 1527. 8., 7) ibid. 1528. 8., 8) ibid. 1529. 8., 9) *Norimbergae* 1529. 8., 10) *Lipsiae* 1532. 8., 11) *Parisiis* 1532. 8., 12) *Friburgi Brisgoiae* 1535. 8., 13) *Lipsiae* s. a. 8., 14) *Tubingae* 1546. 8. Ex his Editt., quas prima huius Grammaticae aetas complectitur, hasce quatuor in manibus habeo: 1) *Ed. Hagan.* 1526., 2) *Ed. Norimb.* 1529., 3) *Ed. Tubing.* 1546. et 4) *Ed. Lips.* s. a., quarum tres priores solis annorum numeris, extremam vero siglis *s. a.* signabo.

Hac nova Editione repetitur *Editio Hagan. anni* 1526., subiunctâ varia lectione, quam tres Editt. 1529., 1546. et Ed. s. a. exhibent.

---

*) Hanc Ed. Strobelius l. l. p. 49. brevissime affert.

**) Hanc Ed. ex Biblioth. senat. Hamburg. in manibus teneo.

***) Haec Ed. ex Biblioth. acad. Halensi mihi ad manus est.

****) Haec Ed., quae sic in Prolegg. praefationis Mel. in huius Corp. Vol. III. p. 756. memoratur, in Biblioth. senat. Lips. asservatur.

†) Hanc Ed. Strobelius l. l. p. 50. recenset.

GRAMMATICA LATINA PHILIPPI MELANTHONIS,

AB AUCTORE ANNO 1526. AUCTA ET RECOGNITA.

DE GRAMMATICA.

Grammatica est certa loquendi et scribendi ratio. Nisi enim Grammatica discernat voces, et ostendat certam quandam rationem componendarum vocum, quomodo intelligemus, quod quomodocunque consutis verbis effertur? ut, Petrus percussit Fabius, nihil certi sonat. Ita si promiscue scribas, Vallo et Fallo, confundentur legentium animi. Est ergo inventa grammatica, quae certius loquendi et scribendi artificium sit. Nomen *γραμματική* literaturam significat [1]).

Partes Grammatices.

Orthographia, quae docet recte scribere, ut Vallo per v, et Fallo per f, ab *ὀρθῶς* recte, et *γράφω* scribo.

Prosodia, quae docet accentus, ut líbere, libêre. *προσῳδία*, latine accentus.

Etymologia, quae discrimina casuum in dictionibus tradit, fortis, fortiter, lego, legis. *Ἐτυμολογίαν* Cicero vertit veriloquium, eo quod dictionum proprietatem tradat. Quanquam enim eadem significent, bonus et boni, tamen alia est in alio casu proprietas *ἔτυμον* verum, rectum, certum, ab *ἐτεὸν*, quod ab *εἰμὶ* deducunt, et *λόγος* sermo.

Syntaxis, quae constructionem vocum docet, adeoque orationem contexit, *συντάττω* ordino [2]).

Orthographia literarum rationem continet.

Literae tres et viginti sunt.

A b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z.
In his Graecae sunt k et y et z.
h aspiratio est.

Vocales.

a
e
i
o
u

Ex his conflantur diphthongi		
	ae	Musae
	oe	Foelix
	au	Audio
	eu	Eurus.

Et antiqua ei, ut parteis, omneis. Cuius usus est in accusativis declinationis tertiae nominum, quae duabus consonantibus exeunt. *Δίφθογγος*, id est, geminus sonus unius syllabae, ut apparet in au, eu [3]). Nam et ae et oe veteres aliter pronuntiabant, quam nunc pronuntiari solent.

Consonantes.

Sunt reliquae literae praeter vocales.

Ex his aliae sunt Mutae, b c d f g k p q t.

Aliae Semivocales, l m n r s x z.

Aliae [4]) Liquidae, l m n r. Sic dicuntur, quod in brevi syllaba nonnunquam liquescant, ut extendatur syllaba, tênebrae, tenêbrae. Caetera docebit usus, artium magister. Est autem accurate cavendum, ne in scribendo negligant orthographiae rationem [5]) pueri, quod expeditius legantur et intelligantur, quae probe scripta sunt.

DE ETYMOLOGIA.

Ἐτυμολογία, id est, proprietas dictionis, docet enim [6]) discrimina casuum in dictionibus. Non enim eadem est harum vocum significatio prorsus: Virgilius et Virgilium, scribo et scripsi.

Partes orationis octo sunt.

Nomen, Pronomen, Verbum, Adverbium, Participium, Coniunctio, Praepositio, Interiectio.

Nomen est pars orationis, quae rem significat, non actionem [7]).

---

1) quae certius — significat] sic Editt. 1526., 1529.; Editt. 1546. et s. a.: ut teneamus certum artificium loquendi et scribendi. Nomen *γραμματική* proprie significat Germanis Schreibkunst, habet enim nomen a primis artis initiis, videlicet a literis. Nam *γράμμα* significat idem quod litera.

2) quae constructionem — ordino.] sic Editt. 1526., 1529.; Editt. 1546. et s. a.: est ratio coniungendarum vocum seu faciendae orationis, a *συντάττω*, quod significat ordino.

3) in au, eu.] Ed. 1546.: in au et eu; Ed. s. a.: in au et in eu.

4) Aliae] in Editt. 1546., s. a. deest.

5) orthographiae rationem] Editt. 1546., s. a.: orthographiam.

6) enim] in Editt. 1546., s. a. deest.

7) actionem] Editt. 1546., s. a.: agere aliquid, aut pati.

Nomen duplex est.	Proprium	
	Appellativum quod est multis commune.	**Substantivum, cui non potest addi, Man, Weib, Ding, ut campus.**
		Adiectivum, cui addi potest, Man, Weib, Ding, ut albus vir, alba mulier, album pecus.

Nomini accidunt: Comparatio, Genus, Numerus[8]), Figura, Casus, Declinatio.

De Comparatione.

Comparantur nomina, quorum significatio augeri minuive potest.

Gradus comparationis sunt, Positivus, Comparativus et Superlativus.

Positivus prima vox adiectivi est, Bonus, Albus, Candidus.

Comparativus, qui supra positivi significationem magis significat. Terminationes sunt Masculina et Foeminina or, Neutra us.

Regulae.

Comparativus fit regulariter a positivi casu in i, ut,

Candidi candidior	Foelici foelicior
Eruditi eruditior	Prudenti prudentior
Forti fortior	Nigri nigrior
Amici amicior	Pudici[9]) pudicior
Spurci[9]) spurcior	Salubri salubrior
	Deteri deterior[10]).

Exceptio.

Quae habent vocalem ante us vel is, non formant comparativos iuxta regulam supra positam, sed comparativus describitur, adiecta voce, magis, ad positivum.

Pius	magis pius
Idoneus	magis idoneus
Strenuus	magis strenuus
Tenuis	magis tenuis.

Invenies tamen usurpari saepe tenuior.

---

8) Numerus,] sic Editt. 1546., s. a.; in Editt. 1526., 1529. deest.

9) Spurci . . . Pudici] sic Editt. 1546., s. a.; Editt. 1526., 1529. Spurcus . . . Pudicus

10) Deteri deterior.] sic Editt. 1526., 1529.; Editt. 1546., s. a. pro hoc exemplo habent haecce: Quidam indocti in his Comparativis amicior, pudicior, addunt syllabam, pronuntiant enim amicitior, pudicitior. Id fit contra rationem et usum veterum.

Superlativus, qui valde significat supra positivi significationem.

Terminationes[11]) { Rimus, Simus, Limus.

Regulae.

I.

Quae r finiunt, superlativos faciunt, adiecta rimus.

Acer acerrimus	Ater aterrimus
Teter teterrimus	Niger nigerrimus
Saluber saluberrimus	Pulcher pulcherrimus.

II.

Quae aliter finiunt, superlativum faciunt, adiecta s et simus ad positivi casum i desinentem.

Prudenti	prudentissimus
Candidi	candidissimus
Docti	doctissimus
Foelici	foelicissimus.

III.

Limus finiunt haec tantum:

Humilis	humilimus
Facilis	facilimus
Gracilis	gracilimus
Similis	similimus
Agilis	agilimus.

Poetae geminant l. Rara avis in terris nigroque simillima cygno.

Irregularis Comparatio.

Veniunt gradus a Praepositionibus.

1	Extra	exterior	extimus extremus usitatius
2	Intra	interior	intimus
3	Ultra	ulterior	ultimus
4	Citra	citerior	citimus
5	Supra	superior	**supremus et summus**
6	Infra	inferior	infimus
7	Post	posterior	postremus
8	Prope	propior	proximus
9	Ante	anterior.	

Sunt et haec anomala:

Bonus	melior	optimus
Malus	peior	pessimus

---

11) Terminationes] Editt. 1546., s. a. Terminationes habet.

Magnus	maior	maximus
Parvus	minor	minimus
Multus		plurimus
Multa		plurima
Multum	plus	plurimum.

Plurali numero tamen masculinum et foeminінum usurpatur, plures.

Dexter	dextimus.

A volo dico, et facio, sic comparantur:

Benevolus	benevolentior	benevolentissimus
Maledicus	maledicentior	maledicentissimus
Magnificus	magnificentior	magnificentissimus.

Vetus, veterior, veterrimus. Nam olim veter dicebant.

Nuper	nuperrimus.

Prior, primus, a pridem fecit Priscianus[12]).

Quaedam adiectiva bifariam finiunt in positivis, er vel is. Sunt autem:

hic	Acer	acrior	acerrimus
haec	Acris	acrior	acerrima
hoc	Acre	acrius	acerrimum

hic	Alacer	hic	Celeber
haec	Alacris	haec	Celebris
hoc	Alacre	hoc	Celebre
hic	Saluber	hic	Volucer
haec	Salubris	haec	Volucris
hoc	Salubre	hoc	Volucre.

Eiusmodi sunt et

Celer, Paluster, Campester, Sylvester, Equester, Sequester, Pedester.

Mutantur et sic:

hic acris	hic salubris
haec acris	haec salubris
hoc acre	hoc salubre
hic alacris	hic volucris
haec alacris	haec volucris
hoc alacre	hoc volucre.

Caeterum in comparando observabis, quid probet usus et eruditorum autoritas. Non enim omnia nomina comparari possunt, tametsi nihil vetet significatio, sed quia usus eorum comparationem non probavit, ut almus, et quae bundus finiunt, ut sitibundus, moribundus.

12) Editt. 1546., s. a. h. l. addunt: Est et comparativus deterior, et superlativus deterrimus, quorum positivus deter non est in usu.

De Genere.

Genera sunt

Masculinum, cuius nota est articulus hic.
Foemininum, haec.
Neutrum, hoc[13]).
Commune, hic et haec.
Omne, hic, haec, hoc.

Ἐπίκοινον seu promiscuum, cum uno articulo duo genera complectimur, ut hic passer, haec aquila.

Dubium, cum autores variaverunt de vocis alicuius genere, ut hic dies, vel haec dies.

Regulae generales.

I.

Virorum, officiorum virilium, mensium, ventorum, et fluviorum nomina, sunt generis masculini.

Virorum nomina:

Hic Virgilius. Hic Carolus.

Officiorum:

Consul. Praetor.

Mensium:

Ianuarius, Ienner, a Iano, cui erant rerum principia dicata.

Februarius, Hornung, a Februis, id est, sacrificiis.

Martius, a Marte, Mertz.

Aprilis, April, quod aperiat terram.

Maius, May, a Maia, Mercurii matre, tum enim Pleiades prodeunt.

Iunius, Brachmon, a Iunone.

Iulius, Heumon, a Iulio Caesare, antea Quintilis fuerat dictus, quod quintus esset a Martio, qui quondam fuit anni initium, erantque tum decem tantum menses[14]).

Augustus, Augstmon, ab Augusto Caesare, quondam Sextilis.

September, Herbstmon, id est, septimus imber, id est, tempestas. Est enim septimus mensis a Martio, qui quondam auspicabatur annum.

October, Octavus imber, Weinmon.

November, Nonus imber, Wintermon.

December, Decimus imber, Christmon.

13) Neutrum, hoc] in Ed. 1526. desunt.

14) erantque — menses.] Editt. 1546., s. a. horum loco habent: more Aegyptiorum, qui a vere inchoant annum.

Ventorum:

Eurus	ab ortu
Zephyrus	ab occasu
Auster	a meridie
Aquilo	a septentrione.

Fluviorum:

Rhenus Danubius Albis [15]).

In quibusdam variat usus, ut, Albula pota deo, apud Ovidium [Fast. IV, 68.].

Item Allia, Styx, Lethe, foeminina.

II.

Mulierum, muliebrium officiorum, urbium et arborum nomina, sunt generis foeminini.

Mulierum, ut Lucretia, Carmenta.

Officiorum muliebrium, ut Obstetrix.

Urbium, ut Roma, Noriberga.

Arborum, ut pirus, pomus, ficus.

Exceptio.

Urbium nomina, quae um aut ur finiunt, sunt generis neutri, ut Comum, Tibur.

Sunt et arborum quaedam masculina: Oleaster, Rubus, Dumus, Frutex. Siler neutrum est. Caetera usus auctorum [16]) docebit.

Degenerant et in genus foemininum *κατὰ σύνθεσιν* fabularum nomina, tametsi alioqui masculina, ut apud Terentium [Eunuch. Prolog. 32.]: In Eunuchum suam [17]).

III.

Fructuum nomina generis neutri sunt.

Pomum Pirum.

Ficus arbor foemininum est tantum, secundae et quartae declinationis.

Ficus fructus, masculino et foeminino usurpatur, in utraque declinatione: Aridae fici, apud Macrobium [Saturn. III, 20, 1.]. Et, ficus virides, Suetonius in Aug. [c. 76.]. Eodem modo utuntur pro morbo [18]).

[19]) Neutrum genus tribuitur etiam iis, quae *τεχνικῶς* efferuntur, seu (ut vulgus vocat) materialiter, ut cum dico, Caesar dissyllabum est. Graeci addunt articulum *τό*.

15) Editt. 1546., s. a. addunt: Ister.

16) auctorum] in Ed. s. a. deest.

17) Editt. 1546., s. a. addunt: Tunc enim Eunuchus fabulam significat, non personam.

18) Ficus arbor — morbo.] Editt. 1546., s. a. pro his exhibent: Ficus pro arbore et fructu genere foeminino et declinatione secunda et quarta plerunque effertur ab his, qui diligenter locuti sunt. Horum consuetudinem nos quoque sequamur. Nam rarissime reperitur ficus genere masculino.

19) His in Editt. 1546., s. a. superimposita est inscriptio: Regula.

IIII.

Numeralia nomina a quatuor ad centum, indeclinabilia, generis omnis sunt. Caetera sic variantur declinabilia:

Unus	hi duo	hi tres
Una	hae duae	hae tres
Unum	haec duo	haec tria.

Indeclinabilia.

Quatuor, Quinque, Sex, Septem, Octo, Novem, Decem, Viginti, Triginta, Quadraginta, Quinquaginta, Sexaginta, Septuaginta, Octoginta, Nonaginta, Centum.

A centum composita, variantur per genera, mutatis terminationibus:

Ducenti, ae, a	Sexcenti, ae, a
Trecenti, ae, a	Septingenti, ae, a
Quadringenti ae, a	Octingenti ae, a
Quingenti ae, a	Nongenti ae, a.

Mille, bifariam usurpant Latini: alias adiective, alias substantive.

Adiectivum Mille, indeclinabile est, plurale tantum, generis omnis:

Mille homines	Mille hominum
Mille hominibus etc.	

Substantivum mille, singulari numero indeclinabile est, generis neutri, hoc mille: Mille passuum percurri.

Plurali sic declinatur:

Millia, millium, millibus, millia, millibus. Ut, duo millia equitum habuit in exercitu Carolus, vel, bis mille equites.

V.

Quae conveniunt viris ac mulieribus, communis generis sunt:

hic et haec homo
hic et haec pincerna.

VI.

Adiectivorum alia tribus terminationibus tria genera continent, ut

hic albus, haec alba, hoc album.

Alia duabus:

hic et haec fortis, et hoc forte.

Graeca foeminina sunt, ut Pentecoste, *πεντηκοστή*. Quaedam et neutra, Tempe, coete, quod plurale est a *κοίτος*.

Pluralia foeminina sunt, ut nugae [26]).

I.

In i neutra sunt, ut hoc gummi, sinapi.

Hi obliqui omnium generum nominibus adponuntur:

Frugi	frugi vir, dativus a frux
Nauci	nauci homo
Nihili	nihili homo
Mancipi	mancipi res, id est, pro-

pria res. Genitivus est a mancipii, declin. 2. ut Lucretius [III, 984.]: Vitaque mancipio nulli datur, omnibus usu [27]).

O.

In o masculina sunt, ut hic sermo, ardelio.

Excipe quae do aut go finiunt, quae foeminina sunt, ut haec dulcedo, caligo, ferrugo.

Ordo masculinum est.

Cardo masculinum, apud Virgilium [Aen. I, 672.]: Haud tanto cessabit cardine rerum.

Pondo neutrum, et singulare et plurale [28]).

In io verbalia foeminina sunt, ut legio, lectio. Caro, Talio foeminina [29]).

U.

In u neutra sunt, ut hoc cornu.

C.

In c neutra sunt, ut hoc lac, hoc halec.

Sed halecem etiam foeminino genere dixit Martialis.

AL.

In al neutra sunt, ut vectigal [30]). Cicero [Parad. 6.]: Non intelligunt homines, quam magnum sit vectigal parsimonia.

Sal neutro genere vulgo usurpatur. Veteres masculino maluerunt.

EL.

Neutrum est, mel, fel.

IL.

Neutrum est, ut nihil.

Strigil, mugil masculina sunt [31]).

OL.

Masculinum est, sol.

UL.

Masculinum, consul.

Exul, commune est.

AM.

Nequam, omnis generis est.

EM.

Tantundem, neutrum.

Totidem, omnis generis [32]).

UM.

Neutra sunt um finientia, ut lorum, speculum [33]).

Mulierum nomina, ut Glycerium, alias foeminino aut [34]) neutro genere efferuntur.

AN.

In an masculina sunt, et Graeca, hic Paean.

EN.

In en neutra sunt, ut hoc flumen. Excipe Masculina, Lyen, splen, ren, Hymen [35]), nuptialis hymnus.

Sunt et masculina a cano composita, ut Fidicen, tibicen, tubicen.

Syren foemininum, ad generales regulas pertinet [36]).

Flamen, Sacerdotis nomen, masculinum est.

ON.

In on Graeca sunt omnia, quorum genera cognosces ex suis auctoribus, pleraque autem

26) ut nugae.] ab Ed. 1526. absunt.

27) Mancipi — usu.] horum loco in Editt. 1546., s. a. exhibentur haecce: Mancipi, genitivus est nominis mancipium. Inde mancipii, et per contractionem mancipi. Duo enim ii coeunt in unum. Et dicitur res mancipi, quasi dicas, res dominii, significat enim rem propriam et iure mancipatam. Ideo Lucretius eleganter dixit: Vitaque mancipio nulli datur, omnibus usu. Significat enim vitam non esse proprie nostram, aut in potestate nostra.

28) et sing. et plur.] Editt. 1546., s. a. addunt: et significat libram, ein pfundt.

29) Caro, Talio foem.] Editt. 1546., s. a.: Foeminina sunt et caro, talio.

30) vectigal.] Ed. s. a.: hoc vectigal.

31) Strigil — sunt.] Editt. 1546., s. a.: Masculina sunt, strigil et mugil.

32) omnis generis.] Editt. 1546., s. a. addunt: et plurale.

33) lorum, spec.] Ed. s. a.: hoc lorum, hoc spec.

34) aut] Ed. s. a.: alias.

35) In Ed. s. a. cuique harum quatuor vocum praefixum est Pron.: hic.

36) Syren — pertinet.] sic Ed. 1529.; Editt. 1546., s. a. his addunt: ut et Troezen. In Ed. 1526. „Syren — Troezen." non leguntur.

neutra sunt, quae in um apud Latinos exeunt, σύμβολον symbolum.

AR.

In ar neutra sunt, ut laquear [37]).

Lar masculinum est. Par omnis generis.

ER.

In er masculina sunt, ut agger, vesper [38]).

Excipe:

Haec acer pro arbore, ahorn, apud Priscianum, haec linter, hoc iter.

Et neutra sunt, quae ver aut ber finiunt, ut Cadaver, ver, suber, uber, tuber [39]).

Imber masculinum est cum compositis.

Sunt neutra et fructuum nomina, ut papaver, piper [39]).

OR.

In or masculina sunt, ut honor [40]).

Excipe:

Haec arbor, hoc ador [41]),
Hoc cor, hoc aequor, hoc marmor.

Adiectiva regulas generales sequuntur.

a corpus	bicorpor
a color	discolor
a memor	immemor [42]),

usurpatur et neutro genere, quemadmodum neutris adduntur, pauper, hospes, locuples, degener, etc.

UR.

In ur neutra sunt, ut ebur.

Excipe:

hic furfur, hic vultur, hic turtur.

Fur, cicur, ad generales regulas [43]) pertinent.

AS.

In as foeminina sunt, ut haec bonitas.

Excipe:

Hic as. Nam et assis nominandi casu veteres dicebant.

Hic vas vadis, hoc vas vasis.

Masculina etiam Graeca sunt:

Hic Elephas, hic Boreas.

Communia ad regulas generales pertinent, ut hic et haec Arpinas. Veteres dixerunt, hic et haec Arpinatis et hoc Arpinate.

ES.

In es, quae crescunt genitivis in tertia declinatione, masculina sunt, ut

hic cespes cespitis	hic gurges gurgitis
hic fomes fomitis	hic aries arietis [44]).

Excipe foeminina:

Haec seges haec teges.

Communia sunt:

Dives	eques	hebes	interpres
miles	pedes	praepes	hospes
sospes	teres	obses	deses
superstes.			

Tribuuntur haec aliquando et neutris.

II.

In es, quae non crescunt genitivis, foeminina sunt, ut haec fames.

Sunt et foeminina quintae declinationis omnia, ut fides.

Item quae e producunt, ut merces mercedis.

Est et compes foemininum.

Excipe hic verres, eber, hic torques vel torquis, vel haec torques seu torquis. Propert. [IV, 10, 44.]: Torquis ab incisa decidit unca gula.

Cicero [de Off. III, 31, 112.], torque detracto, dixit.

Hic aut haec dies.

Hic meridies, masculino genere tantum usurpatur.

Hoc aes.

Hic pres. Interpres inde compositum est.

IS.

In is foeminina sunt pleraque, ut haec amussis, haec cutis, etc.

---

37) laq.] Ed. s. a.: hoc laq.

38) agger, vesp.] Ed. s. a.: hic agger, hic vesp.

39) Cadaver — tuber. ... papaver, piper.] Ed. s. a.: hoc Cadaver, hoc v., hoc s., hoc t. ... hoc p., hoc p.

40) honor.] Ed. s. a.: hic honor. (Hoc Pron. praefixo haec Ed. etiam in seqq. pagg. saepius ab Editt. 1526., 1529., 1546. discrepat).

41) hoc ador] sic Ed. 1529.; Editt. 1546., s. a. huic voci addunt: id est, far, frumenti species, propemodum illi similis, quam nos vocamus Rocken.; ab Ed. 1526. „hoc ador — Rocken." absunt.

42) bicorpor disc. imm.] in Ed. s. a. cuique horum Adi. praefixa sunt: hic et haec.

43) gener. reg.] Editt. 1546., s. a.: reg. gener.

44) arietis] in Ed. 1526. deest.

Excipe:

I. In quibus is sequitur literam n, ut panis, sunt enim masculina, ut

hic panis, hic cinis, hic ignis, hic crinis,
hic finis, hic funis, hic clunis.

Masculinum canalis est.

II. In quibus is sequitur duas consonantes, aut unam duplicem, sunt[45]) masculina.

hic axis	hic cassis, id est, rete
hic amnis	hic semissis
hic fascis	hic decussis
hic fustis	hic centussis, ab asse
hic piscis	facta sunt.
hic postis	hic collis
hic vectis	hic ensis
hic corbis	hic anguis
hic orbis	hic unguis
hic mensis	hic follis[46]).

Sunt autem et huius formae pleraque[47]) foeminina:

haec bipennis, haec febris, haec classis,
haec messis, haec cassis ein helm,
haec cuspis, haec pellis.

III. Masculina sunt, quae genitivis crescunt, ut

hic	lapis	idis
hic	cucumis	eris
hic	cinis	eris
hic	pulvis	eris
hic	sanguis	inis
hic	vomis	eris
hic	glis	gliris.

Hoc loco Grammatici mentionem fecerunt figurae Latinae[48]), qua complecti solemus praepositionem et nomen, significaturi officium, disputaruntque de eorum genere. Nos orationem potius eam complexionem esse iudicamus, quam unum nomen, genusque attribuimus et casum iuxta auctorum exempla[49]):

ab	epistolis	pro scriba
a	pedibus	pro cursore
a	concionibus	pro concionatore
a	secretis	pro secretario.

Nemo opinor recte dixerit, ab epistolis Romano, pro, scribae Romano, sed, Romae ab epistolis etc. Observabis ipse, quomodo usi sint auctores.

OS.

In os masculina sunt, ut honos, lepos, flos.

Excipe foeminina:

haec arbos, haec cos, haec dos, haec glos.

Neutra:

os ossis, os oris, melos, chaos.

Communia:

Bos[50]), Custos, Compos,
Impos, Sacerdos.

US.

In us secundae et quartae declinationis plerumque sunt masculina, ut

hic ventus, hic fructus.

Excipe Graeca, quae fere sunt foeminina,

	ἄρκτος	haec Byssus
	μέθοδος	haec Beryllus
Ut haec	ἔρημος	haec Carbasus,
	ἄβυσσος	plurali neutrum est.
	πάπυρος	haec Carbasa.
	haec Nardus	haec Costus, herba
	haec Hyssopus[51]).	

Sunt et foeminina haec Latina:

haec domus	haec colus	haec humus
haec acus	haec anus	hae idus[52])
haec porticus	haec tribus	haec vannus.

Neutra:

hoc vulgus hoc pelagus.

II.[53])

In us tertiae declinationis foeminina sunt, quae u in obliquis retinent, ut

haec	servitus	tutis
haec	palus	udis

45) unam duplicem, sunt] sic Editt. 1546., s. a.; Editt. 1526., 1529.: una duplex, suntque

46) In Ed. s. a. hae voces alio ordine sunt dispositae.

47) pleraque] Editt. 1546., s. a.: quaedam

48) Latinae] in Ed. s. a. omiss.

49) iudicamus, — exempla:] Editt. 1546., s. a. horum loco exhibent: iudicamus. Attribuimus enim alteri voci genus et casum iuxta exempla autorum, ut a pedibus meis. Non enim dicimus, meus a pedibus.

50) Bos] Ed. s. a. huic voci praefigit: Hic et haec

51) ἄρκτος — Hyssopus.] sic Editt. 1529., 1546. et Ed. s. a. (in qua vero 5 voces graecae latine: „Arctus, Methodus, Eremus, Abyssus, papyrus" scriptae sunt); in Ed. 1526. solae 5 voces graecae leguntur additis verbis: Sic pleraque alia.

52) hae idus] sic Editt. 1526., s. a.; Editt. 1529., 1546. haec idus. Editt. 1546., s. a. addunt: Est enim plurale.

53) II.] hic numerus ab Ed. 1526. abest

Hic bombix, hic varix Horatius: Varice
hic sandix, hic spadix. succiso.

Excipe:

haec cervix, haec perdix, haec lodix,
haec cornix, haec salix, haec radix, haec filix.

II. Polysyllaba foeminina sunt, ut
haec cicatrix, haec coxendix, haec appendix.

Sic et monosyllaba:
haec strix, haec nix.

OX. UX.

In ox, ut nox; ux, ut nux, faux, foeminina sunt.

BS. NS. RS.

Quae duabus consonantibus finiunt, generis foeminini sunt,
haec ars, haec calx, haec mens, haec plebs.
Veteres et haec plebes singulari numero dicebant.
haec sors, haec mors, haec glans
haec trabs, Veteres trabes.
haec puls.

Excipe masculina, ut

hic mons hic pons hic fons
hic dens hic seps, Vulnificus seps.

Dubia sunt, frons, scrobs, stirps, sed genere foeminino usitatius efferuntur.

Chalybs masculinum.

Adeps dubium, sed masculine fere effertur.

Forceps masculinum.

Adiectiva ex regulis generalibus cognoscuntur.

Sons Insons[64])
Municeps, Concors, Discors.

N u m e r i.

Singularis, ut hic Caesar.
Pluralis ut hi Caesares.

Neque vel ratio, vel usus vetat, et propria nomina pluraliter efferri, ut hi Philippi[65]).

F i g u r a e.

Simplex, ut aptus. Composita, ut ineptus.

64) Insons] sic recte Editt. 1546., s. a.; Editt. 1526., 1529. Pisons

65) Neque vel — Philippi.] pro his, Editt. 1546., s. a. habent: Quidam subtiliter disputant, propria nomina carere plurali numero, quia vere proprium nomen illud est, quod non significat multos. Sed usus tribuit eis pluralem numerum, ut Fabii.

Hic observandae sunt adolescentibus literarum mutationes, ut amicus, inimicus. Verum in verbis frequentius mutantur literae, quam in nominibus.

Decomposita quidam esse dixerunt nomina a verbis compositis nata, ut experientia, suffragium.

C a s u s s e x.

N o m i n a t i v u s, prima vox est, qua nominamus rem.

G e n i t i v u s, non quod casus gignat, sed quod eo utamur interrogati, cuius vel originis vel possessoris res sit, ut cuius est liber? Ciceronis. Cuius est filius Africanus? Pauli Aemilii.

D a t i v u s, quod eo utamur attribuendo aliquid cuipiam.

A c c u s a t i v u s, quo utimur, cum personam aut rem[66]) verbo subiicimus, ut, lego Virgilium.

V o c a t i v u s, quo vocamus.

A b l a t i v u s, quo utimur, cum auferri aliquid significamus. Estque hic casus Latinis proprius. Graeci enim ablativos non habent. Ideo Grammatici nonunquam Latinum casum vocant.

D E C L I N A T I O N E S
sunt quinque.

P r i m a.

Complectitur quatuor terminationes, a, as, es, e. Porro Graeca sunt omnia, quae as aut es aut e finiunt, non Latina, veteresque omnia per a efferebant, dicebantque pro Anchises, Anchisa.

P a r a d i g m a.

Singulariter.
haec Musa
huius Musae
huic Musae
hanc Musam
o Musa
ab hac Musa.

Pluraliter.
hae Musae
harum Musarum
his Musis
has Musas
o Musae[67])
ab his Musis.

66) aut rem] sic Editt. 1546., s. a.; ab Editt. 1526., 1529. haec absunt.

67) Hic Vocat. plur. ab Editt. 1526., 1529. abest.

Figuras admittunt nonnunquam hi casus. Nam Virgilius diphthongum divisit, cum inquit: Aulaï in medio. Item, pietaï vestis. Item, aquaï.

Et genitivo plurali nonnunquam syncope admittitur, Terrigenûm, pro terrigenarum. Idque fere in compositis tantum accidit.

Variant et dativi plurales. Nam veteres pleraque discriminis causa per abus extulerunt, ut eabus pro eis, foeminino genere. Hodie reliqua sunt, ex hac forma: Deabus, filiabus, natabus, equabus, mulabus, libertabus, ambabus, duabus. Sunt qui et dominabus dicunt.

Graecam formam imitantur, quae es aut as finiunt.

Paradigma.

hic Anchises
huius Anchisae
huic Anchisae
hunc Anchisen, hunc Aenean
o Anchise
ab hoc Anchise.

Rarissimum est et priscum, quod et Priscianus annotavit, genitivos singulares nominum purorum in a, per as exire, ut haec Maia, Maias, pro Maiae, et constat hoc aemulatione Graecorum[68]) fieri, unde est genitivus familias, pro familiae. Virgilius etiam auras pro aurae genitivo fecit.

Prorsus Graeca declinatio est nominum in e.

ut haec epitome,	Latini, haec epitoma.
huius epitomes	Sic et pentecoste
huic epitomae	πεντηκοστή, id est, quin-
hanc epitomen	quagesima,
o epitome,	Euterpe etc.
ab hac epitome.	

Pluraliter.

hae epitomae
harum epitomarum
his epitomis
has epitomas
o epitomae[69])
ab his epitomis.

Secunda declinatio.

In hanc retulerunt Latini nomina, quae finiunt

er	gener
ir	vir
ur	satur
um	scamnum
us	dominus
eus	Orpheus. Estque haec Graeca[70]),

caeterae Latinae sunt.

Paradigma.

Singulariter.

hic dominus
huius domini
huic domino
hunc dominum
o domine
ab hoc domino.

Pluraliter.

hi domini
horum dominorum
his dominis
hos dominos
o domini[71])
ab his dominis.

Hoc paradigma regulare est, quo fines casuum singulorum indicantur. Caeterum numero syllabarum quaedam nomina variant. Nam quaedam superant nominativum in numero syllabarum in casibus reliquis, quaedam vero totidem syllabis contenta[72]) sunt in obliquis, quot syllabis constat nominativus. Indicabimus itaque horum discrimina.

De Genitivo.

Non superat genitivus nominativum numero syllabarum, si er[73]) praecedat muta.

Faber fabri,	cancer cancri,	vafer vafri,
Ager agri,	aper apri,	Auster austri.

Excipe:

Liber Liberi, pro Baccho, et adiectivum liber, liberi.

---

68) aemulatione Graecorum] Editt. 1546., s. a.: Graecorum imitatione

69) Hic Vocat. plur. in Editt. 1526., 1529. deest.

70) Graeca,] Ed. s. a.: Graeca terminatio,

71) Hic Vocat. plur. ab Editt. 1526., 1529. abest.

72) contenta] sic Ed. 1546.; Editt. 1526., 1529., s. a.: contentae

73) er] Ed. 1526. r

Adulter adulteri, lacer laceri, socer soceri,
Asper asperi, prosper prosperi,
Lucifer luciferi, armiger armigeri.

Sic caetera a fero et gero [74]).

Presbyteri a presbyter, quod inepte factum est[75]) a Graeco πρεσβύτερος, id est, senior.

Ἴβηρ Ἴβηρος. Plerique declinant et Iber Iberi, vocat enim Livius amnem Iberum.

Et mulciber declinationis est tertiae. Sic Ovidius [Art. am. II, 562.]:

Mulciberis capti Marsque Venusque dolis.

II.

Quae non habent mutam ante er, crescunt genitivis, ut

gener generi, tener teneri, miser miseri.
In ir vir, viri
In ur satur, saturi
In eus [76]) Orpheus, Orphei.

Observabis breve esse e in obliquis nominum eus finientium, tametsi id poetae secuti Graecam consuetudinem (sunt enim omnia in eus Graeca) alicubi produxerint, ut Ilionea apud Virgilium. Nam Graeci ex Ἰλιονέα Ἰλιονῆα faciunt.

Nonnunquam etiam syneresi e et i in his genitivis coeunt in eî[77]) unam syllabam. Sic Ovidius [Fast. VI, 737.]: Iniuria Theseî[78]) pro Thesei. Genitivi huius formae sunt, Ulissi et Achilli apud poetas, ut apud Virgilium [Aen. II, 274 sq.]:

Hei mihi, qualis erat, quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit ex uvias indutus Achilleî[78]).

Nam veteres declinaverunt Achilleus sicut Orpheus, Achilleï, et per synaeresin Achilleî[79]).

Sunt et Graeci genitivi Atticae declinationis, qua poetae usi sunt. Virgilius [Aen. VI, 20.]: In foribus letum Androgeo, sic enim declinant:

ὁ Ἀνδρόγεως τοῦ Ἀνδρόγεω.

Sed Graeca e suis auctoribus petenda sunt.

De Dativo.

O finiunt Dativi Latini omnes in hoc ordine, ut dominus, domini, domino. Sic Orpheus, Orphei, Orpheo. Verum quod Virgilius [Ecl. 4, 57.] dixit Dativo, Orpheî, Graecum plane est et contractum,

Ὀρφεῖ Calliopeia, Lino formosus Apollo.

De Accusativo.

Accusativi terminatio um est, ut dominus, dominum. Sed ab eus, per a, accusativos faciunt, ut Orphea, Ilionea, ον Graecum est, ut Ἴλιον. Vulgus et vulgum Latini dicunt[80]).

De Vocativo.

Ab us fit per e vocativus, ut dominus, domine.

Ab eus per eu fit, ut Orpheu. Sunt quaedam contracta Graeca, quae per u vocativos faciunt, ut Panthu. Pleraque in us similia sunt nominativis, quae usus docebit, ut fluvius, pelagus, populus. Virgilius [Aen. VIII, 77.]: Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum.

Lucanus [Phars. II, 116.]: Degener ô populus!

In ius per i faciunt vocativos, ut Virgili, Pompei[81]).

Ab er, ir, um, ur, similes sunt vocativi nominativis. Invenias Evandre apud Virgilium, sed id Graecum est ab εὔανδρος.

Nominativus Pluralis.

Masculina et foeminina per i faciunt nominativos plurales. Neutra omnia et in aliis declinationibus per a nominativos, accusativos, vocativos formant, ut scamna, gymnasia.

Genitivus.

Per orum finit, sed syncope[82]) syllabam subtrahit, ut pro deorum deûm, virûm pro virorum. Poetae his frequentius utuntur, sed tamen et in soluta receptum iam est, mille nummûm pro nummorum, et sestertiûm pro sestertiorum.

De tertia declinatione.

Tertio ordine declinantur nomina, quae finiunt, a e i o c l n r s t x.

---

74) Lucifer — gero.] Editt. 1546., s. a.: Et composita a fero et gero. Lucifer luciferi, armiger, armigeri.

75) inepte factum est] Editt. 1546., s. a.: mutilatum est

76) In ir — In eus] Ed. s. a.: Sic et finita in ir — in eus

77) eî] in Ed. s. a. deest.

78) Theseî . . . Achilleî.] Ed. s. a.: Thesî . . . Achillî.

79) Achilleï — Achilleî.] Editt. 1546., s. a. pro his habent: unde fit genitivus Achillei, quatuor syllabarum, et per contractionem Achillî trium syllabarum.

80) dicunt.] Editt. 1546., s. a. huic verbo addunt haecce: Virgilius [Aen. I, 149.]: Saevitque animis ignobile vulgus. Hic genere neutro usurpavit poeta. Alio loco [ib. II, 98 sq.] inquit: spargere voces, in vulgum ambiguas, et quaerere conscius arma.

81) In ius — Pompei.] Editt. 1546., s. a.: Propria nomina in ius — Pompei. In appellativis hoc non servatur, praeter quam in uno, scilicet fili, a filius.

82) syncope] Ed. s. a.: syncope interdum

Formulae casuum.

Singulariter [83]). Genitivus is. Dativus i. Accusativus em. Vocativus similis est nominativo. Ablativus e vel i [84]).

Pluraliter. Nominativus es. Genitivus um. Dativus bus. Accusativus et Vocativus similes nominativo plurali. Ablativus similis dativo.

In hac declinatione, quia genitivus alias numero syllabarum superat nominativum, alias par est et in nominativo et in genitivo syllabarum numerus, formatio genitivi paulo est difficilior. Sed ex Paradigmatis facile cognoscetur, quare eius casus formationem aestimandam ab exemplis relinquimus.

Paradigma in [85]) A.

In a neutra sunt, et Graeca omnia, ut poema, tragema, carcinoma. Certe veteres declinarunt huiusmodi voces prima declinatione, ut haec schema, huius schemae, apud Plautum [Amphitr. Prol. 117.].

Paradigma. Singulariter.

hoc poema
huius poematis
huic poemati
hoc poema
o poema
ab hoc poemate.

Pluraliter.

haec poemata
horum poematum
his poematibus
haec poemata
o poemata
ab his poematibus.

De dativo et ablativo plurali.

Dativos et ablativos plurales nominum in a faciunt etiam per is, ut poematis, pro poematibus, idque usu receptum est.

E.

In e neutra sunt omnia [86]) in hac declinatione.

Paradigma. Singulariter.

hoc cubile
huius cubilis
huic cubili
hoc cubile
o cubile
ab hoc cubili. Ablativus i finit.

Pluraliter.

haec cubilia
horum cubilium
his cubilibus
haec cubilia
o cubilia
ab his cubilibus.

Haec praesepes, huius praesepis veteres dixere. Nunc hoc praesepe dicimus, et in singulari ἄπτωτον esse fere sentiunt. Pluraliter praesepia. Et gausape in singulari ἄπτωτον est. Persius [Sat. 6, 46.] pluraliter dixit gausapa.

Cepe, genere neutro indeclinabiliter vulgo utuntur; usitatius est bonis autoribus: haec cepa, cepae, hae cepae, ceparum.

Ovidius [Fast. III, 340.]: Caedenda est hortis eruta cepa meis. Iuvenalis [Sat. 15, 9.]: Porrum et cepe nefas morsu violare.

In I.

Ἄπτωτα sunt, ut gummi, suntque fere peregrina, ut sinapi.

In O.

Omnia genitivum formant nis adposita nominativis. Sed mutant o, quae do aut go finiunt. Retinent fere caetera tum masculina, tum foeminina.

Paradigma.

hic ardelio	
huius ardelionis	Genitivi longi sunt praeter Gentilia Macedo, Macedonis [87]).
huic ardelioni	
hunc ardelionem	
o ardelio	
ab hoc ardelione.	

Pluraliter.

hi ardeliones
horum ardelionum
his ardelionibus

83) Singulariter.] sic Ed. s. a.; in Editt. 1526., 1529., 1546. deest.

84) Ablativus e vel i.] sic Ed. s. a.; ab Editt. 1526., 1529., 1546. haec absunt.

85) Paradigma in] ab Ed. s. a. absunt.

86) sunt omnia] Ed. s. a.: omnia sunt

87) Genitivi — Macedonis.] In Editt. 1546., s. a., haec additis in fine verbis: „brevi penultima.", Nominativo: hic ardelio, praecedunt.

hos ardeliones
o ardeliones
ab his ardelionibus.

Excipe:

Homo hominis nemo neminis
Anio Anienis [88]) Apollo Apollinis.

Paradigma in do et go.

haec imago
huius imaginis
huic imagini
hanc imaginem
o imago
ab hac imagine.

Pluraliter [89]).

hae imagines
harum imaginum
his imaginibus
has imagines
o imagines
ab his imaginibus.

Excipe: Caro carnis.

Pondo neutrum est, indeclinabile singulari ac plurali numero. Falluntur enim, qui singularibus accommodari posse negant. Nam et coronam pondo auri, et libram pondo, Livius dixit. Pondo proprie significat assem seu libram, unde dupondius est [90]). Est et pro pondere simpliciter usurpatum, cum additum est vocabulum libra. Sic enim Livius ait, Libra pondo auri etc.

Propria in o foeminina, regulariter Latini declinant, ut

haec Iuno
huius Iunonis.

Graeca etiam in o veteres sic declinarunt, ut

haec Sappho
huius Sapphonis.

Verum usus obtinuit, ut Graeca declinatione flectantur Graeca:

haec Sappho
huius Sapphus [91])
huic Sappho [91])
hanc Sappho [91])
o Sappho
ab hac Sappho.

C.

Duo tantum sunt nomina,
hoc lac, et hoc halec.

Hoc lac huius lactis huic lacti hoc lac o lac [92]) ab hoc lacte.	Plautus et hoc lacte in nominativo dicit [Menaechm. 5, 9, 30.].

Plurale desideratur.

Nam lactes plurale tantum, significat intestina, *γαλακτίδας*.

hoc halec
huius halecis
huic haleci
hoc halec [93]).

Desideratur et hic plurale.

AL [94]).

In al, is adiiciunt nominativo, habentque longas penultimas.

Paradigma.

hoc vectigal
huius vectigalis
huic vectigali
hoc vectigal
o vectigal
ab hoc vectigali.

Pluraliter.

haec vectigalia
horum vectigalium
his vectigalibus.

Sal salis, priorem brevem habet. Catullus [87, 4.]: In toto non est corpore mica salis. Sic et peregrina, Hannibal Hannibalis.

EL.

In el duo sunt, mel et fel.

hoc mel huius mellis huic melli hoc mel o mel [95]) ab hoc melle.	Sic hoc fel, huius fellis.

88) Anienis] sic Editt. 1529., 1546., s. a.; Ed. 1526. Anieutis.

89) Hae formae Plur. in Ed. s. a. desunt omnes.

90) dupondius est.] Editt. 1546., s. a. addunt: id est, duo asses.

91) Sapphus, Sappho, Sappho] sic Ed. s. a.; Editt. 1526., 1529., 1546. σαπφοῦς, σαπφοῖ (Ed. 1529. σαπφῷ, Ed. 1546. Sappho), σαπφοῖ

92) Hic Vocat. in Editt. 1526., 1529., 1546. deest.

93) Ed. s. a. addit Voc. et Abl.: ô halec, ab hoc halece.

94) AL.] Ed. 1526. L.

95) Hic Voc. ab Editt. 1526., 1529., 1546. abest.

Pluraliter.

haec mella.

Genitivus, dativus et ablativus desiderantur.

Fel prorsus caret pluralibus omnibus casibus.

De peregrinis nihil attinet praecipere, usus fecit, Daniel Danielis.

OL.

hic Sol huius Solis.

UL.

hic Consul huius Consulis.

AM.

Nequam, ἄκλιτον est.

EM.

Tantundem, inde genitivus est solus, tantidem.

Totidem, plurale ἄκλιτον est.

AN.

Graeca sunt omnia, is nominativo adiiciunt.

hic Paean
huius Paeanis
huic Paeani [96]) etc.

EN.

Is adiiciunt, et vocalem e in i mutant.

Singulariter.

ut hoc numen
huius numinis
huic numini
hoc numen
o numen [97])
ab hoc numine.

Pluraliter.

haec numina etc.

E retinent

Ren renis e longum est.
Splen splenis
Lien lienis
Et Graeca Syren syrenis
Hymen hymenis.

IN.

Is adponitur, suntque peregrina omnia.

Delphin delphinis.

96) Ed. s. a. addit etiam Acc.: hunc Paeana

97) Hic Voc. ab Editt. 1536., 1539. abest.

ON.

Sunt et haec peregrina, is adiiciunt genitivi, et o longum est in primitivis, ut Simonis, breve fere in derivativis, ut canon canonis, daemon daemonis. Orionis [98]) alias corripiunt, alias producunt. Sunt quae tis in genitivis adiiciunt, ut Xenophon Xenophontis. Sed de his diligentius praecipiunt Graeci.

AR.

Is adiiciunt genitivi, ut torcular torcularis. Longae sunt penultimae in neutris substantivis. Reliqua brevia sunt, ut lar laris. Est et nectar breve. Far farris format, Epar epatis [99]).

ER.

Is adiiciunt in genitivis, ut

Agger aggeris, Carcer carceris.

Excipe:

Adiectiva in cer, cris faciunt:

Alacer alacris
acer acris
volucer volucris.

Adiectiva in ber, bris faciunt:

Celeber celebris
saluber salubris
uber uberis.

Analogiam sequitur et puber puberis.

Adiectiva in ster, stris faciunt:

Paluster palustris.

Imber cum iis, quae ab eo fiunt, bris faciunt, ut

Imber imbris
September septembris.

In ter, tris faciunt, ut

Pater patris
Mater matris
Lynter lyntris.

Iter, ab antiquo itiner, itineris facit.

Mulier mulieris, penultima brevi veteres pronuntiarunt [100]).

Sequester sequestris, tertia declinatione Cicero fecit, secunda Plautus, sequestrum.

98) Orionis] Ed. s. a.: Orion

99) Epar epatis.] Editt. 1546., s. a. addunt: est enim Graecum ἧπαρ ἥπατος, Latini iecur dicunt.

100) pronuntiarunt.] Editt. 1546., s. a. addunt: sed in versu cum nimis multae breves alioqui concurrant, E longum fecerunt.

Graeca in er, e producunt, ut

χαρακτήρ	χαρακτῆρος
κρατήρ	κρατῆρος.

IR.

Is adiiciunt genitivi, ut martyr martyris.

Sunt autem peregrina in ir omnia.

OR.

Is addunt genitivi o longa, ut Color coloris.

Corripiunt genitivos:

Arbor	arboris
Aequor	aequoris
Marmor	marmoris
Memor	memoris.

Et Graeca brevia fere sunt:

Rhetor	rhetoris
Nestor	Nestoris
Cor	cordis facit.

UR.

Is adiiciunt genitivi.

Augur	auguris
Fulgur	fulguris.

U mutant in o quaedam:

Ebur	eboris
Femur	femoris
Robur	roboris
Iecur	iecoris,

Iecinoris etiam dixere veteres.

AS.

In as, s abiecta, tis addunt genitivi, ut

Bonitas bonitatis, penultima longa.

Excipe:

Hic As	assis
hoc vas	vasis σκεῦος
hic vas	vadis pro sponsore.
hic mas	maris.

Fas et nefas ἄκλιτα.

Graeca variant, masculina per antis faciunt genitivos, ut

Elephas	elephantis
Adamas	adamantis
Gigas	gigantis.

Foeminina per adis:

Haec Ilias Iliadis.

ES.

In es masculina, es abiecta, per itis faciunt genitivos, penultima brevi:

Hic Cespes	cespitis
hic Fomes	fomitis
hic Miles	militis.

Haec e retinent [1]):

Hebes	hebetis	
Indiges	indigetis	
Interpres	interpretis	
Praepes	praepetis	
Perpes	perpetis	
Teres	teretis	
Paries	parietis	
Aries	arietis	
Pes	pedis	breve est.
Haeres	haeredis	longas habent
Praes	praedis	penultimas et
Vates	vatis	hi Vepres [2]).
Verres	verris.	

Graeca e producunt:

Lebes	lebetis
Magnes	magnetis
Chremes	Chremetis
Sic et locuples	locupletis.

In es foeminina, genitivos faciunt es in is tantum mutata, ut

Haec clades	cladis
haec fames	famis.

Excipe:

haec merces	mercedis
haec quies	quietis.

Tametsi compositum requies, quinto ordine declinent. Virgilius [Aen. IV, 433.]: Tempus inane peto, requiem spatiumque furori. Sed Cicero in Senectute requietem etiam dixit.

haec seges	segetis
haec teges	tegetis,

apud Varronem in Re Rust., et Iuvenalis [Sat. 6, 117.]: Ausa palatino tegetem praeferre cubili. Significat rusticum et vile stragulum.

---

1) Haec e retinent:] Editt. 1546., s. a.: Haec retinent e, et habent similiter penultimas breves.

2) longas — Vepres] pro his voci Haeres et seqq. adscriptis in Editt. 1546., s. a. illi voci praemissa sunt haec: Sequentia longas habent penultimas genitivis.

Ceres	Cereris
Abies	abietis, brevi penultima.

Priscianus apes nominativum facit. Verum Ovidius apis dixit [Met. XIII, 928.]: Non apis inde tulit collectos sedula flores.

Et haec apis, huius apis Columella fecit.

IS.

Genitivi fere nominativis similes sunt in omnibus, quae in is desinunt:

hic collis	huius collis
haec febris	huius febris.

Excipe gentilia:

Quiris	Quiritis [3])
Samnis	Samnitis.

Sic Dis ditis Glis gliris

Cinis	cineris	
Cucumis	cucumeris	Videntur enim
Pulvis	pulveris	per er elata es-
Vomis	vomeris.	se, vomer vo-
		meris [4]).
Lapis	lapidis	
Cuspis	cuspidis	
Sanguis	sanguinis.	

Faciunt et genitivum pollinis, a nominativo pollis, cum tamen ἀναλογία arguat nominativum esse pollen.

Graeca mire variant.

Masculina sicut lapis declinantur:

Paris	Paridis
Alexis	Alexidis.

Foeminina regulam imitantur:

haec	genesis
huius	genesis, si Latine declines.

Declinatio Graeca est petenda a Graecis; Thetis Thetidis, et quae ys finiunt, Tethys Tethyos.

OS.

In os genitivos faciunt per oris, ut

Mos	moris
Flos	floris
Ros	roris.

3) Quiritis] Editt. 1546., s. a. addunt: longa penultima.

4) Videntur — vomeris,] pro his voci Cucumis et seqq. in Editt. 1526., 1529. adscriptis, Editt. 1546., s. a. post vocem Vomis exhibent haecce: Nam haec olim desinebant in er, ut vomer. Inde videntur hi genitivi reliqui esse.

Excipe:

Dos	dotis	penultimam producunt.
Cos	cotis	
Nepos	nepotis	
Sacerdos	sacerdotis	
Compos	compotis	breve est.
Custos	custodis	
Bos	bovis	
Os	ossis.	

Graeca a suis autoribus pete; sunt enim varia.

Heros	herois
Minos	Minois
Aegoceros	aegocerotis
Rhinoceros	rhinocerotis. Martialis:

Et pueri nasum Rhinocerotis habent.

US.

Masculina in us ad declinationem secundam pertinent; Verbalia ad quartam.

Foeminina et neutra fere huius sunt ordinis.

Foeminina u retinent, et genitivos faciunt per utis, ut

Iuventus	iuventutis
Virtus	virtutis.

Excipe:

Palus	paludis
Incus	incudis
Tellus	telluris
Venus	Veneris.

Neutra u mutant, et faciunt genitivos per oris, ut

Corpus	corporis
Foenus	foenoris.

Faciunt genitivos per eris, quae lus, nus, dus finiunt [5]), ut

Vellus	velleris
Vulnus	vulneris
Foedus	foederis.

Excipe:

Pignus	pignoris
Facinus	facinoris
Penus	penoris.

Adde viscus visceris, pro extis, tametsi nominativo raro usi sint Latini. Extat apud Lucretium [I, 837.]. Viscus visci, apud Horatium, leim.

5) finiunt,] Ed. 1526. male: faciunt,

Acus aceris — latus lateris
Opus operis — ulcus ulceris
Vetus veteris.

Pecus variat, pecudis foeminino casu facit; neutro pecoris [6]).

Comparativa in us, per [7]) oris faciunt genitivos, ut

Candidius candidioris
Plus pluris facit.

AUS.

Laus laudis
fraus fraudis.

X.

Monosyllaba fere per cis genitivos faciunt, ut

Arx arcis
Merx mercis
Nux nucis
Pix picis
Dux ducis.

Paucula quaedam per gis faciunt genitivos, ut

Grex gregis
Lex legis
Rex regis
Frux frugis
Stryx strygis.

Et Graeca:

σφίγξ σφιγγός
στύξ στυγός [8])
Nox noctis facit.

AX.

Per cis genitivos faciunt, ut

Audax audacis
Syphax Syphacis.

Latina consuetudine produxit Sidonius:

Tolle tuum precor Hannibalem victumque Syphacem [9]).

Graeca consuetudine corripuit Iuvenalis:

Compulimus durum Syphacem fractumque Metelle.

Nam Graeca fere corripiuntur.

κόλαξ [10]) κόλακος — κόραξ [10]) κόρακος etc.

EX.

Icis genitivos faciunt, brevi penultima, ut

Codex codicis
Silex silicis.

Excipe:

Remex remigis
Senex senis
Suppellex suppellectilis
Vervex vervecis, longum [11])
Vibex vibicis, longa penultima

fecit Persius [Sat. 4, 49—52.]:

Si puteal multa cautus vibice flagellas,
Ne quicquam populo bibulas donaveris aures.
Respice [12]) quod non es, tollat sua munera cerdo.
Tecum habita, et noris quam sit tibi curta suppellex.

IX.

Genitivos faciunt per icis, brevi penultima, ut

hic calix calicis
hic varix varicis uberbeyn.
hic fornix fornicis.

Et foeminina, ut

haec appendix appendicis
haec larix laricis
haec salix salicis
haec coxendix coxendicis.

Serenus:

Saepius occultus victa coxendice morbus.

Excipe longa:

Foeminina longa [13]): Cornix cornicis
Radix radicis
Lodix lodicis
Perdix perdicis
et hic sandix sandicis.

---

6) pecudis — pecoris.] Ed. s. a.: foemininum pecudis facit, neutrum pecoris.

7) per] in Ed. s. a. deest.

8) σφίγξ — στυγός] Ed. s. a.: Sphinx sphingis, Styx stygis

9) Hic versus non est Sidonii, sed Iuvenalis Sat. 6, 170.

10) κόλαξ . . κόραξ] hi Nominativi in Editt. 1526., 1529., 1546. non leguntur.

11) longum.] sic Editt. 1526., 1529.; Ed. 1546. longa; Ed. s. a. longa media.

12) Respice] sic Editt. 1526., 1529., 1546., s. a.; Persius ed. Koenig habet: Respue

13) longa] in Editt. 1546., s. a. deest.

Propertius [II, 25, 45.]: Illaque plebeio vel si [14]) sandicis amictu.

Hic spadix spadicis.

Folium palmae significat, et colorem eius folii, kastaneenbraun.

Virgilius [Georg. III, 82.]: Spadices, glaucique, color deterrimus albis.

Et Pernix pernicis
Foelix foelicis.

Et verbalia.

Nutrix nutricis.

Graecorum est magna varietas, de quibus ipsorum Grammaticos consule.

ὄνυξ ὄνυχος breve.

Inde Sardonychen dixit Persius [Sat. 1, 16.], brevi penultima.

Phoenix Phoenicis longa.
Iapyx Iapygis brevi.
μάστιξ μάστιγος breve est flagellum [15]).

Unde Homeromastix, id est, insectator Homeri. Sic Zoilus vocabatur, quem in Olympiis de monte praecipitem deiecerunt Graeci, propterea quod Homero maledixerat. μαστίχη τῆς μαστίχης, gummi, quod ab indoctis [16]) mastix dicitur. Sed Plinius et Dioscorides mastiche nominativo casu dixerunt, et habet penultimam brevem, nec pertinet ad hanc declinationem.

OX.

Genitivos faciunt per ocis, penultima longa, ut

Ferox ferocis
haec Celox celocis, penultima longa.

Varro: Nautae remivagam movent celocem.

Excipe:

Praecox praecocis, penultima brevi. Est enim a praecoquo.

Cappadox Cappadocis, penultima brevi. Persius [Sat. 6, 75—77.] in mercatorem multos servos vendentem:

Vende animam lucro, mercare, atque excute solers

14) si] sic Editt. 1526., 1529., 1546., s. a.; Propert. ed. Hertzberg: sit

15) breve est flagellum.] Ed. s. a.: longa penultima, est flagellum.

16) ab indoctis] Editt. 1546., s. a.: vulgo

Omne latus mundi, ne sit praestantior alte[r]
Cappadoces rigida pingues pavisse [17]) catast[a]

T.

Caput capitis
Occiput occipitis.

Persius [Sat. 1, 62.]: Occipiti caeco, posticae occurrite sannae.

NX.

Lanx lancis
Coniunx coniugis.

Et Phocas nominativo scribit coniux, a iug[o]

Quincunx quincuncis
Septunx septuncis
Deunx deuncis.

Peregrina:

Syrinx syringis
Phalanx phalangis.

NS.

Genitivos faciunt per ntis, ut

Amans amantis
Quadrans quadrantis
Frons frontis.

Excipe:

Glans glandis
Iuglans iuglandis
Libripens libripendis
Frons frondis.

LS.

Puls pultis.

RS.

In tis desinunt, ut

Sors sortis.

Excipe a cor composita:

Vecors vecordis etc.

MS.

Hyems hyemis.

BS PS.

i interponunt, ut

Plebs plebis
Auceps aucupis.

Excipe a caput facta:

Anceps ancipitis, et similia.

17) pavisse] sic Editt. 1526., 1529., 1546., s. a.; Pers. e[d.] Koenig: plausisse

Dativus

In i desinit, ut

Poema poemati.

Et in hunc modum a genitivo suo cadit, nec figura ulla hanc terminationem mutat.

Accusativus

In em desinit, ut

Torquis torquem
Sol solem.

Sed quorundam accusativi fiunt per im, ut

hanc turrim
hanc burim
hanc securim et securem
hanc puppim et puppem
hanc sitim
hanc restim et restem.

Ad restim res rediit, dixit Terentius [Phorm. 4, 4, 5.].

hanc vim
hanc pelvim
hanc tussim, apud Catullum [18]).

Et propria:

Tibrim Ararim.

Navem [19]), Virgilius Aeneid. I. [vs. 120.]: Iam validam Ilionei navem, iam fortis Achatae.

Sic alias saepe. Eadem voce accusativum fere Livius facit, et Terentius, Navem ascendit. Navim rarius est, apud Virgilium Aeneidos I. [vs. 188.]: Navim in prospectu nullam etc. Et Persius [Sat. 5, 102.]: Navim si poscat sibi peronatus arator.

Clavem rectius dici iudico, Ovidius Fastorum I. [vs. 99.] de Iano: Ille tenens baculum dextra clavemque sinistra.

Febrem et apud Plinium, et apud Cornelium Celsum reperio. Apud Horatium Sermonum II. [3, 294.]: In gelida fixum ripa, febrimque reducet. Et apud Gellium libro 17. capite 12. Febrim quartis diebus [20]) recurrentem.

Graecorum mira varietas est.

Paean	παιᾶνα
Genesis	γένεσιν
Chremes	χρέμητα Chremem fecerunt
Chlamys	χλάμυδα Latini
Paris	Paridem, et Parin.

Mihi ridiculum [21]) videtur et inutile, admiscere Latinis Graecas declinationes, easque male ex Graecis autoribus peti.

Obiter hic monendi sunt pueri, neutrorum similes esse tres casus, nominativum, accusativum et vocativum, ut hoc pectus.

Vocativus

Similis est nominativo. Graeci o Palla, a Pallante dicunt. Thebai a Thebais.

Ablativus

Regulariter per e fit, ut

Pectus, pectore, Pestis, peste, Clavis, clave, Classis, classe, Torquis, torque.

Rudis pro virga, rude, apud Horatium [Epist. I, 1, 2.]: Donatum iam rude.

I.

In plerisque fit per i tantum, videlicet in neutris, in e, al, ar desinentibus, ut

ab hoc mari, vectigali, calcari.

Sale et farre dicimus.

Ab hoc Praeneste, Virgilius [Aen. VIII, 561.].

II.

In adiectivis in is et er, in hac declinatione, ut

ab hoc forti	a Iuvenale
humili	a Martiale
ab hoc acri	cum propria sunt
salubri.	

III.

In his, quorum accusativi tantum per im fiunt, ut

sitim	ab hac siti
tussim	ab hac tussi
vim [22])	a vi [23]).

IIII.

Mensium nomina per i faciunt ablativos,

Septembri, Decembri.

Iuvenalis Satyra 7. [vss. 96 sq.]:

Tunc par ingenio pretium, tunc utile multis
Pallere, et vinum toto nescire Decembri.

Nam et ab imbri veteres dixisse Priscianus docet.

18) Editt. 1546., s. a. addunt: hanc magudarim, apud Plautum [Rud. 3, 2, 19.].

19) Navem,] Editt. 1546., s. a.: Navem usitate dici video.

20) quartis diebus] Ed. s. a.: quarto die

21) ridiculum] Editt. 1546., s. a.: intempestivum

22) vim] in Editt. 1526., 1529. deest.

23) Editt. 1546., s. a. addunt: Adde strigili. Horatius [Serm. II, 7, 110.]: Mutat furtiva strigili.

Sic Lucretius [I, 716.]: Ex igni, terraque, animae nascuntur [24]) et imbri.

Recentiores ab imbre maluerunt dicere. Ovidius [Fast. V, 166.]:

Navita, quas Hyadas Graius ab imbre vocat.

Quaedam ablativos per e aut i faciunt, videlicet,

I.

Adiectiva omnis generis, ut

Par — ab hoc pare
ab hoc pari usitatius.

Vetus — a vetere usitate, Cicero Officiorum I.: vetere disciplina.
a veteri

Duplex — a duplice
a duplici Terentius [Phorm. 4, 2, 13.]: Duplici spe.

Supplex — a supplice
a supplici, Salustius: voce supplici.

Memor — a memore usitatius
a memori

Inops — ab inope usitate
ab inopi

Audax — ab audace
ab audaci

Teres — a terete
a tereti

Hebes — ab hebete
ab hebeti

Locuples — a locuplete
a locupleti

Vigil — a vigile
a vigili

Sic stridens, anceps, concors, et cognata horum.

Item Arpinas et similia.

Hospes, sospes, pauper, degener,
Uber, e tantum habent in ablativo.

II.

Comparativa quoque bifariam faciunt ablativos, ut

a maiore a maiori.

III.

Ad eundem modum et haec substantiva in is, faciunt ablativos [25]), ut

Ab igne
ab igni
ab amne, Lucanus [VI, 366.]: Amne citato.
ab amni, Virgilius [Georg. I, 203.]: Prono rapit alveus amni.
ab angue
ab angui
a vecte, usitate
a vecti, apud unum Terentium: Cum vecti, in Eunucho [4, 7, 4.].
ab ave usitate
a cive usitate
ab ungue usitate [26]).

IIII. [27])

Faciunt et bifariam ablativos ea, quorum accusativi per em et im fiunt, ut

a nave
a navi, Navi fracta, Terentius [Andr. 5, 4, 20.].
a febre, Iuvenalis: Praeterea lateris vigili cum febre dolorem.
a febri
a puppi
a puppe
a turri, usitate
a turre, rarissimum est.

Nam et turrem repudiavit consuetudo doctorum. Iuvenalis [Sat. 6, 291—293.]:

Stantes Collina in turre mariti.
Nunc patimur longae pacis mala, fortior armis
Luxuria incubuit etc.

Adde suppellex, suppellectili et suppellectile.

---

24) terraque animae nascuntur] sic Editt. 1526., 1529., 1546., s. a.; Lucret. ed. Havercamp.: terrâ atque animâ procrescere,

25) fac. ablat.] Ed. s. a. addit: bifariam

26) ab ave — usitate.] pro his, in Editt. 1546., s. a. leguntur: ab ungue usitate, ab ungui; a cive usitate, a civi rarius est; ab avi; a posti rarissima sunt.

27) IIII.] hic numerus ab Editt. 1526., 1529. abest.

Casus pluralis numeri.

Nominativus, accusativus et vocativus desinunt in es, ut

Ardeliones
Colles.

Neutrorum terminatio, ut alias etiam, a est[28]), ut pectora.

Sed hic observabunt pueri, in ia exire ea, quorum ablativi desinebant in i tantum vel in i et e, ut mollia, vectigalia. Praeter comparativa, ut meliora, graviora. Veteres tamen pluria et plura dixere.

Item vetera tantum dicitur, non veteria.

Usus aplustra et aplustria fecit.

Observabunt et antiquam diphthongum in accusativis nominum, quorum genitivi sunt nominativo similes. Item quorum nominativi desinunt in duas consonantes, ut

Acreis	omneis
salubreis	parteis
arteis	Decembreis et similia.

Graeci accusativi terminatio as est, ut, κρατῆρας magnos statuunt, et vina coronant.

De Genitivo.

Terminatio est um vel ium. Saepe autem mediocriter literatis nonnihil negotii haec varietas facit, dubitantibus, utra terminatione sit utendum.

Proinde pueri diligenter hic adsuefaciendi sunt ad perdiscendam huius casus varietatem.

I.[29])

In ium desinunt omnia, quorum ablativi finiunt i tantum, vel i et e, ut

Ignium	utilium
foelicium	audacium
amnium	ancipitium.

Sic reliqua a caput.
Sapientium.

Nonnunquam syncopa fit sapientum, coelestum apud Virgilium. Parentum usitatius est.

Excipe et comparativa, Maiorum. Sed plus plurium facit.

Et composita, Artificum, Opificum.

Item supplicum, vigilum, veterum, memorum.

II.

Si nominativi finiunt duabus consonantibus, genitivi[30]) ium faciunt, ut

Pars[31])	Partium	urbium
	falcium	glandium
	trabium	mercium
	artium	cohortium.

Excipe:

Hyemum	principum
municipum	mancipum
forcipum	inopum
coelibum.	

III.[32])

Ubi pares syllabae in nominativo ac genitivo sunt, fiunt genitivi per ium, ut

	Collium	mensium
	aedium	aurium
	sedium	Cicero et sedum dixit pro Sextio.
Adde	litium	ditium
	virium	salium
	manium	penatium.

Excipe:

Vatum	iuvenum
canum	opum
procerum[33])	

apum, apud Columellam et apium[34]).

Adde as assium, Veteres enim hic assis dicebant.

mas	marium
vas	vadium.

Sic gentilia: Arpinas Arpinatium.

nox	noctium
nix	nivium
os	ossium
faux	faucium
mus	murium apud Plinium reperio scriptum.
caro	carnium
cor	cordium.

Caetera nomina faciunt plurali genitivo um, ut

28) ut alias etiam, a est,] Ed. s. a.: ut alias, etiam hic A est,
29) I.] hic numerus ab Editt. 1526., 1546. abest.
30) genitivi] Editt. 1546., s. a.: genitivis
31) Pars] in Ed. s. a. deest.
32) III.] hic num. ab Editt. 1526., 1529. abest.
33) procerum] in Editt. 1546., s. a. deest.
34) et apium] in iisd. Editt. deest.

Civitas, civitatum, militum, furum, aggerum etc.

Boum ἀνώμαλον est. Alituum pro alitum, epenthesi fecit Poeta.

Dativus et Ablativus

In bus desinunt, ut

Civibus militibus.
Bobus ἀνώμαλον est.

Quarta Declinatio.

Continet duas terminationes, us et u, quae neutrorum tantum[35]) est. Formam declinationis ex Paradigmate cognosces.

Singulariter.

Hic fructus	
huius fructus,	Veteres etiam fructuis dixerunt.
huic fructui	Terentius: Eius anuis causa.
hunc fructum	Item, Nihil tumulti, nihil
o fructus	ornati, antique dictum est.
a fructu	

Apud poetas huic fructu κατὰ ἀποκοπὴν invenies.

Pluraliter.

hi fructus	
horum fructuum	Apud poetas invenies pro
his fructibus	curruum, currûm, κατὰ
hos fructus	συναίρεσιν.
o fructus	
a fructibus.	

In ubus desinunt haec: artubus, arcubus, portubus, acubus, lacubus, tribubus, verubus, specubus, quercubus, ficubus[36]); sed in talibus doctorum consuetudo observanda est.

Singulariter.

Hoc cornu, ἄπτωτον est in singulari.
huius cornu
huic cornu
hoc cornu
o cornu
a cornu.

Pluraliter.

haec cornua
horum cornuum
his cornibus
haec cornua
o cornua
a cornibus.

Quinta Declinatio.

Unica terminatio est quinti ordinis, es, ut species, fides.

Singulariter.

Haec species	
huius speciei	e longa est in puris, id
huic speciei	est, vocalem ante ei habentibus[37]), in aliis bre-
hanc speciem	vis, ut fidei.
o species	
a specie.	

Pluraliter.

hae species
harum specierum
his speciebus
has species
o species
a speciebus.

Genitivus, dativus et ablativus in paucis nominibus huius ordinis usurpantur.

Olim ex tertio ordine quaedam hoc modo declinabant, plebes[38]) plebei. Est id quoque observandum, genitivum contrahi solere in hac declinatione, ut pro dieï dicatur die, quod recte scribas dieî[39]) antiqua diphthongo, ut apud Virgilium [Georg. I, 208.]: Libra dieî somnique pares ubi fecerit horas.

De heteroclitis.

Hactenus analogiam proposuimus, quam pueros animo complecti oportet, ut fingere ex propositis paradigmatis omnium vocum casus atque variationes possint.

Est autem analogia proportio, cum similia inter se conferuntur, nomen factum ab ἀναλέγειν reputare atque aestimare[40]), quod videlicet collatione similitudo deprehendatur, et appareat. Superest, ut de anomalis dicamus. Sunt autem perpauca, in quibus usus Latine loquentium discessit ab analogia. Ὁμαλὸν Graecis aequale est. Unde anomala dixerunt ea, quae non quadrarent ad regulam.

---

35) tantum] in Ed. s. a. deest.
36) ficubus] in Editt. 1546., s. a. deest.

37) Ed. s. a. addit h. l. exemplum: ut materiei.
38) plebes] Editt. 1546., s. a.: plebs
39) dieî] Editt. 1546., s. a.: dieĩ.
40) ἀναλέγειν — aestimare,] Editt. 1546., s. a.: ἀναλέγομαι, quod significat reputo, confero,

De anomalia[41]) in numeris.

Masculina singularia tantum haec fere recensentur:

Aer	Aether
Vesper	Sanguis
Pulvis	Sol.

Verum hic satius est usum consulere ac sequi. Nam permulta alia sunt, quae vix pluraliter usurpata sunt. Et ex his, quae recensuimus, aliquando pluralia faciunt, ut soles, et pro aestu, et pro diebus.

Foeminina singularia tantum, sunt fere virtutum vitiorumque nomina, ut pax, eloquentia, amicitia, fides, gloria, et similia.

Vita	mors
Soboles	humus.

Et tamen quaedam invenias cum gratia pluraliter elata, ut apud Gellium: Adolescens flabat inanes glorias.

Neutra singularia tantum.

Vulgus	Pelagus	Solum
Senium	Halec	Iustitium
Aurum	Argentum	Coenum[42])
Plumbum	Et fructus	Cordum.

Triticum, sal et oleum, et similia[43]).

Masculina pluralia tantum.

Antes	Fasces
Annales	Fasti
Cancelli	Fori pro sedilibus
Cani	Inferi
Carceres pro septis	Superi
Casses	Lares
Coelites	Penates
Proceres	Sales, salse dicta.

Foeminina pluralia tantum.

Ambages	Excubiae	Nundinae
Aedes	Exuviae	Tenebrae
Aerumnae	Exequiae	Scopae
Blanditiae	Induciae	Sordes
Bigae	Inferiae	Suppetiae
Compedes	Insidiae	Tricae
Cunae	Illecebrae	Nugae
Dapes		
Delitiae	Literae pro epistola	
Divitiae	Minae	
Dirae	Opes	
Clitellae	Lactes	
Crates	Primitiae	
Feriae	Reliquiae	
Fores		
Grates		
Genae.		

Calendae a vocando dictae sunt, nam novilunio convocabatur plebs, et pronuntiabatur numerus dierum, qui ad Nonas superessent. Nam Nonis conveniebant populares ex agris in urbem. Graece καλῶ est voco.

Nonae, Plutarchus dictas Nonas, quasi neomenias putat, tum enim prodit a coitu Luna, et clare conspicitur.

Idus a dividendo dicuntur. Nam in medium mensem incidunt. Iduare dividere veteribus significabat.

Neutra pluralia tantum.

Arma, castra, crepundia, cunabula, exta, ilia, iusta, moenia.

Et nomina festorum, ut Bacchanalia.

Et pluralis numerus in titulis frequenter usurpatur.

Βουκολικά Γεωργικά.

Quaedam etiam mutant genus in plurali numero.

Masculina in plurali neutra.

Avernus	Averna
Balteus	baltea
Carbasus	carbasa.

Eventus quartae declinationis, in singulari usitatius est. Ovidius [Epist. 2, 85 sq.]:

Careat successibus opto,
Quisquis ab eventu facta notanda putat.

Eventus in plurali. Livius: Nusquam minus respondent eventus quam in bellis.

Eventa apud Ciceronem saepe reperies pro rebus quae accidere[44]) [Cic. ad Att. IX, 5.]: Causae eventorum magis movent quam ipsa eventa.

Iussus	Iussa
Locus	Loca et loci

41) anomalia] sic Ed. 1526.; Editt. 1529., 1546., s. a.: anomalis

42) Coenum] Editt. 1546., s. a.: Lutum

43) similia.] Editt. 1546., s. a.: pleraque vocabula rerum terra nascentium.

44) accidere.] Ed. 1546. acciderunt, Ed. s. a.: accidunt.

Iocus	Ioci frequentius[45])
Tartarus	Tartara.

Foeminina in plurali neutra.

Intybus, intyba, Wegwart, Plinius hoc intybum dixit. Pascuam substantive non dixerunt veteres, sed pascuum et pascua pluraliter.

Neutra in plurali masculina.

Coelum	coeli
Capistrum	i et a
Frenum	i et a
Rastrum	i et a
Porrum	i et a
Argos	Argi, Graecum.

Hoc specus, hi specus usitate, iuxta Servium.

Neutra in plurali foeminina[46]).

Balneum	balneae et balnea
Epulum	epulae.

Deficiunt casibus.

Haec fere nominativo deficiunt[47]):

Vicis
Frugis[48])
Precis

Opis, Composita habent inops.

Vim vi.

Fors et forte dicuntur usitate.

Sponte, Ablativus tantum in usu est.

Ab expes nullum invenias obliquum.

Inficias accusativo tantum dicitur.

Macte vocativo tantum dicitur. Virgilius [Aen. IX, 641.]: Macte nova virtute puer. Cicero adverbialiter: Macte virtute esto. Plinius, macte ingenio dixit.

Tabi et tabo pro sanie invenias, sine reliquis casibus.

Vas, pluraliter vasa vasorum, nam veteres vasum dixerunt.

Iugerum, singulariter. In plurali in tertium ordinem degenerat, iugera iugeribus. Invenias in singulari et iugere.

Nec ab os, orum aut oribus, aut a mel mellibus fit.

45) Ioci frequentius] Ed. s. a.: loca et ioci frequentius

46) Neutra in plur. foem.] sic Ed. s. a.; Editt. 1526., 1529. Foeminina in plurali; Ed. 1546. Neutra quae fiunt in plurali foeminina.

47) deficiunt] ab Editt. 1526., 1529. abest.

48) Editt. 1546., s. a. addunt: Dapis

Dies plurale masculinum est tantum[49]).

Fas nefas, ἄκλιτα.

Quaedam nomina secundo et quarto ordine declinantur. Sunt autem pleraque arborum:

Laurus	us	et i
Quercus	us	et i
Cornus	us	et i
Pinus	us	et i

Domus.

haec domus
huius domus, et domi adverbialiter
huic domui tantum
hanc domum
a domo tantum[50]).

Pluraliter.

hae domus tantum
harum domuum et domorum
his domibus tantum
has domos
a domibus[51]).

De Ficu vide genera[52]).

Est et hic annotanda Graeca quaedam consuetudo ex casibus novas declinationes pariendi, ut ex genitivo ἄβακος, ab abax, fit abacus abaci, ex accusativo κρατῆρα, fit cratera craterae, ex κασσίδα, fit cassida cassidae[53]). Et Latini va-

49) Nec ab os — tantum.] haec in Editt. 1546., s. a. desunt.

50) Domus — tantum.] pro his, Editt. 1546., s. a. habent: Domus declinatur secunda et quarta declinatione, Sed non sunt recepti pariter omnes casus utriusque declinationis.

Haec domus.

Huius domus, pro aedificio, ut, iste partem domus demolitus est.

Domi locale est, ut, pater est domi. Sic usurpatur adverbialiter. Interdum tamen et casum addimus, ut, est domi tuae.

Huic domui tantum, Nam in secunda declinatione caret dativo, non enim dicimus, huic domo.

hanc domum
o domus
ab hac domo tantum; Caret enim ablativo in quarta declinatione, quare non licet dicere, ab hac domu.

51) has domos, a domibus.] Editt. 1546., s. a.: has domos et domus, o domus tantum, ab his domibus tantum.

52) De Ficu v. gen.] pro his, Editt. 1546., s. a. exhibent: Ficus arbor, foemininum tantum est, secundi et quarti ordinis. Ficus fructus, masculino et foeminino genere, in utraque declinatione usurpatur. Aridae fici, Macrobius. Et ficus virides, Suetonius in Augusto. Eodem modo utuntur pro morbo.

53) ex κασσίδα — cassidae] Ed. s. a.: Ex accusativo κασσίδα, fit cassida.

riant in declinatione talium nominum [54]) *Λάχης Λάχητος* et Laches Lachis.

Quaedam bifariam efferuntur: hic angiportus, et hoc angiportum, tonitrus et tonitru. Verum haec usus docebit.

Sestertius et sestertium significatione differunt.

De speciebus nominum.

Hic mihi pauca de nominum speciebus [55]) dicenda sunt, commonendorum puerorum causa.

Sunt enim alia possessiva, ut Evandrius, quae possessionem significant.

Alia denominativa, ut abiegnus, ficulnus, ferreus, quae saepe materiem significant, nonnunquam copiam, aut similitudinem, aut formam significant, ut vinosus, moribundus, docilis [56]).

Alia diminutiva, corculum, parasitaster, quam formam putant imitationem significare.

Alia verbalia, quorum terminationes sunt Or, ut Lector, Io, ut Lectio, atque hae duae formae fere a supinis veniunt; Men, ut Regimen, Tum, ut Documentum [57]).

Alia patronymica, quae gentem aut originem significant, ut Priamides, Thebais, Ilias, Nerine.

Sunt autem patronymica omnia Graeca, ideo nos eorum formationem praetermittimus. Declinatio ex analogia petatur, donec Graecas declinationes licebit cognoscere.

Sunt et numeralia, quorum declinationem oportuit hic inter anomala indicare [58]).

Masculina.	Foeminina.	Neutra.
Unus	Una	Unum
Unius	Unius	Unius
Uni	Uni	Uni
Unum	Unam	Unum.

Sic et derivata [59]) declinantur, ullus, nullus, uter, neuter.

Masculina.	Foeminina.	Neutra.
Duo	Duae	Duo
Duorum	Duarum	Duorum
Duobus	Duabus	Duobus
Duos, antique Duo.	Duas	Duo.

Si duo praeterea tales Idaea tulisset Terra viros, apud Virgilium [Aen. XI, 285 sq.].

Sic et ambo declinatur.

Masculina et Foeminina.	Neutra.
Tres	Tria
Trium	Trium
Tribus	Tribus
Tres	Tria.

Caetera ad centum usque non declinantur.

Composita declinantur: Ducenti, Ducentae, Ducenta.

Mille adiective non declinatur, substantive declinatur.

Mille in singulari, omnibus casibus effertur, Pluraliter, millia, millium, millibus, millia.

DE PRONOMINE.

Pronomen est vox, qua utimur in demonstranda aut repetenda re, cum nomine uti non erat commodum [60]). Ovidius [ex Ponto epist. III, 4, 52.] dixit: Gratiaque officio, quod mora tardat, abest. Si exempto pronomine supponas nomen, sermo et obscurus et inconditus erit, hoc modo: Gratia abest officio, et officium tardat mora. Et in demonstrando, Nempe ut curentur recte haec.

Accidunt Pronomini: Species, Significatio, Genus, Numerus, Figura, Persona, Casus.

Sunt autem Pronomina haec: Ego, Tu, Sui, Ille, Iste [61]), Ipse, Hic, Is, Quis, Qui, Meus, Tuus, Suus, Noster, Vester, Nostras, Vestras.

Species.

Primitiva sunt: Ego, Tu, Sui, Ille, Iste, Ipse, Hic, Is, Quis, Qui.

Reliqua sunt derivata [62]). Nam a mei genitivo fit meus, a nostrum fit noster, tuus a tui, vester a vestri, suus a sui, Cuius cuia cuium, a genitivo cuius.

---

54) Et Latini — nominum] Editt. 1546., s. a.: Variant etiam Latini in quibusdam graecis nominibus declinandis, quae desinunt in es,

55) nominum speciebus] Editt. 1546., s. a.: speciebus nominum

56) docilis.] Ed. s. a.: indocilis.

57) quorum — Documentum.] pro his, Editt. 1546., s. a. habent: ut lector, lectio, regimen, documentum.

58) quorum — indicare.] Editt. 1546., s. a.: quorum declinationem integram voluimus hic adiicere, ut esset in promptu et in conspectu pueris.

59) derivata] Editt. 1546., s. a.: derivativa

60) cum — commodum.] Editt. 1546., s. a.: ubi nominis repetitio ingrata erat futura.

61) Iste,] in Ed. s. a. deest.

62) derivata.] Editt. 1546., s. a.: derivativa.

Significatio.

Haec vero in primis est tradenda pueris, nam non raro hic peccatur.

Sunt autem demonstrativa: Ego, Tu, Hic, Iste.

Relativa: Is, Ipse, Qui.

Ille alias demonstrativum est, alias relativum.

Sui vero et suus reciproca sunt, hoc est, ad eandem personam redeunt, quae praecedebat, nam interest inter haec: Pater iubet, ut ad se venias, et, Pater iubet, ut ad ipsum venias. Nam cum relativo ipsum utor, significo alium quendam, non patrem. Bis vincit, qui se vincit in victoria, aliud erit, si dicas: Bis vincit, qui ipsum vincit in victoria. Item: Et sua riserunt saecula Maeoniden, non ipsius saecula. Valla diligenter et utiliter praecepit de usu harum particularum, quem pueri, ubi haec prima elementa perdidicerint, consulant.

Interrogativa: Quis, Cuius, Cuia, Cuium, Cuias?

Possessiva: Meus, Tuus, Suus, Noster, Vester.

Gentilia: Nostras, Vestras.

Genus.

Est in pronominibus perinde, ut in adiectivis nominum. Nam per tria genera vagantur pronomina.

Numerus[63]).

Numerus[64]) item ut in nominibus.

Figurae.

Simplex, ut ego.
Composita, ut egomet, idem.

Varie autem componuntur pronomina.

Primum inter se, ut isthic.

Secundo, cum adverbiis, Eccum, Eccam, pro ecce eum, ecce eam. Ellum, ecce illum. Idem ab is et demum fit.

Tertio, cum syllabicis adiectionibus, met, te, ce, pte.

Met adiicitur omnibus casibus primae et secundae personae, egomet, tutemet.

Te adiicitur voci tu, et te, ut tute, tete.

Ce, pronomini hic, hicce, huiusce.

Pte, ablativis, mea, tua, sua, nostra, vestra, ut meapte, suapte, etc.

Sed in his compositionibus observent pueri consuetudinem emendate loquentium.

Personae.

Tres: Prima Ego, Secunda Tu, Tertia Iste.

Casus.

Iidem qui in nomine. Verum vocativi non est usus in omnibus pronominibus. Tu, Meus et Noster, admittunt vocativos, dicimus enim: mi Virgili, mea Glycerium.

Declinatio est ex Donato petenda, quem semper oportet pueris in manibus esse, ut inde analogiam in declinando ac coniugando discant.

De Articulo[65]).

Obiter hic docendi sunt pueri, quid intersit inter pronomen et articulum. Est enim articulus non qui in Grammatica tantum declinatione casus aut genera indicat, sed quo in sermone etiam certam rem demonstramus[66]). Latinum exemplum proponi nullum potest. Nam Latinus sermo in universum caret articulis, Germani[67]) habent articulos, quemadmodum et Graeci, *ἄναρθρον* est, cum particula ein utuntur: Es ist ein man da. Articulatum est: Ich hab dem man das gelt geben, *ἔδωκα τῷ ἀνδρὶ τὸ ἀργύριον*. Id Latine non recte vertas: Dedi huic viro hanc pecuniam. Nam praesentem rem, non tantum certam, pronomina demonstrant. Ergo cum Latini utuntur particula Hic in declinando, voluerunt mutuari a pronomine notam casuum et generum, non articulum tradere, quo in loquendo uteremur. Haec committo fidelibus praeceptoribus, ut copiosius explicent. Nec praetereunda erant propter stultitiam[68]) quorundam Grammatistarum, qui docuerunt[68]) articulum esse apud Latinos.

DE VERBO.

Verbum est vox significans agere aut pati, ut verberare, actio est, passio verberari. Neutra quoque verba propemodum significant passio-

63) Haec inscriptio in Ed. 1526. deest.
64) Numerus] in Ed. 1529. h. l. deest.

65) Articulo] Ed. s. a.: Articulis.
66) demonstramus.] Editt. 1546., s. a.: significamus.
67) Germani] Editt. 1546., s. a.: Germani vero
68) stultitiam ... docuerunt] Editt. 1546., s. a.: inscitiam ... contendunt

nem, ut algeo, frigeo, caleo. Pueri diserte [69]) observent discrimen nominis ac verbi. Nomen rerum nomenclaturam continet; Verbum actionem et passionem cum discriminibus temporum et personarum.

Accidentia.

Verbo accidunt octo: Genus, Species, Tempus, Modus, Figura, Persona, Numerus, et Coniugatio.

Genera.

Genera sunt significationes verborum. Inde enim cognosci potest, actio sit in verbo, an passio.

Activum desinit in o, et actionem significat, quod ita puer deprehendet. Si commode accusativus, qui personam significat, verbo adiicietur, activum fuerit, ut Verbero Davum. Non enim dixeris recte: Caleo Davum. Frigeo Phaedriam.

Passivum in or desinit, et passionem significat, quod item deprehendet puer, si ablativus personae recte addi poterit: Verberor ab hero. Non enim recte dicas: Adsentior ab hero. Vocat igitur Priscianus ablativum proprium passivorum casum.

Neutrum in o desinit, et propemodum passionem significat. Verum casum passivorum [70]) non admittit, ut Caleo, Sedeo. Nam significatio horum non transit in aliam personam. Non enim recte dicas: Sedeo Iulium, vel Sedeor a Iulio, sed Colloco Iulium, et Collocor a Iulio.

Hîc observabunt pueri, quaedam neutra suae significationis accusativos admittere: Aro agrum, Decurro spatium, Bibo vinum. Ab his verbis, cum activam significationem paene induant, fiunt tertiae personae passivae: Aratur terra, Bibitur vinum, nam aror, bibor nemo dixit. Sunt hinc et participia passiva: Decurso spatio, apud Terentium.

Grammatici vocant tria verba neutralia passiva, quae [71]) prorsus significationem et casum passivorum habent, Fio, quod est passivum ἀνώμαλον verbi facio. Veneo a te, id est, vendor a te. Vapulo a te, id est, verberor a te. Inepte addiderunt exulo, id enim non significat relegari, sed solum vertisse, et patria carere [72]).

Commune genus verborum in or desinentium, quae promiscue, alias active, alias passive significant, ut criminor Phormionem, criminor a Phormione. Discrimen significationis indicat constructio, seu casus personae adiectus verbo. Nunc non ita multa numeramus verba communia.

Criminor	Osculor
Adulor	Consolor
Frustror	Dignor
Stipulor	Depeculor [73]).

Cicero Interpretor et Testor passiva significatione usus est, et Terentius: Meditata sunt mihi omnia, passive. Et Ementitum - passiva significatione plurimi dixere. Venerata sacerdos, apud Virgilium extat. Item, Experta virtus, alicubi invenias. Nam vetustissimi Latinorum plura aliquando verba in utraque significatione usurparunt, quam postea in usu fuere. Nam durum fuerit, si dicas, pecunia largitur, pro distribuitur, aut, a me auxiliatus est. Proinde observent hoc in loco pueri, quid probarint aut receperint illi, qui emendate locuti sunt.

Deponentia dicuntur, quae cum in or desinant, tamen alteram significationem deponunt, et aut active significant, ut precor Deum, patior iniuriam, moror te, sequor te, aut neutraliter, ut vaticinor, labor. Significant neutraliter etiam, meo iudicio, nascor, orior.

Habes generum seu significationum in verbis formulas. Sunt autem hic etiam admonendi pueri, pauca quaedam verba efferri per o et or, eadem significatione:

Adsentio	adsentior
Adsensi	adsensus sum
Impertio	impertior
Impertivi	impertitus sum
Comperio	comperior
Comperi	compertus sum, activa

significatione non dixerunt Latini.

Ita iurgo et iurgor, sed posterius usitatius est, et munero apud Macrobium, muneror apud Terentium, et fabricor usitate, apud poetas ali-

69) diserte] Editt. 1546., s. a.: diligenter

70) casum passivorum] Ed. s. a.: passivorum casum

71) quae] Editt. 1546., s. a.: quae in o desinentia

72) et patria carere.] Editt. 1546., s. a.: patria carere, ac prorsus significationem neutralem habet.

73) Depeculor.] Ed. s. a. male: Depulor.

cubi fabrico invenias, sicut et populo pro populor, et stabulo pro stabulor, luxurio pro luxurior, praevertor pro praeverto, punior pro punio, apud Ciceronem. Pleraque alia Nonius recenset, varie a vetustissimis Latinorum usurpata, in quibus usus postea repudiavit alteram terminationem. Haec vero etiam significatione differunt, mutuo a mutuor, foenero a foeneror, mereo a mereor, liceo a liceor, de quorum natura in Syntaxi dicemus.

Species seu formae.

Quinque sunt. Prima, unde reliquae cadunt, ut video, nam inde fit viso; edo, nam inde fit esurio [74]).

Inchoativa, cum verbo adiicitur terminatio sco, ut a luceo fit lucesco. De significatione Valla videtur praeter rem cum Prisciano rixari. Nam aut inchoari [75]) significant, ut lucescit, der tag bricht an, aut certe gliscere et intendi, ut apud Virgilium [Aen. I, 713.]: Expleri mentem nequit, ardescitque tuendo.

Fiunt fere a secunda persona, labas, labasco. Pleraque usurpantur pro thematibus, ut hisco, fatisco, unde defetiscor, quod est defatigor.

Ad tertiam coniugationem pertinent, et mutuantur praeterita et supina a thematis, ut tumesco tumui.

Quaedam a nominibus cadunt, in quibus est observandus usus scriptorum, a senesco senui, a repuerasco nullum invenias [76]) praeteritum.

Frequentativa, to, aut so, aut xo, addunt themati, ut agito, pulso, viso, quasso, adfecto, nexo, quae vel assiduitatem vel conatum significant. Sic enim exponunt, viso, eo ad videndum, capesso, eo ad capiendum.

Fiunt a supinis, ut tractu tracto, citu cito, coenatu coenito. Aut a secundis personis, ut arcesso ab ad et cies, unde κατὰ μετάθεσιν fit accerso.

Pleraque primam coniugationem imitantur; quaedam etiam tertiam [77]), ut facesso, lacesso, quod est a prisco verbo lacio, quod significat traho. Sunt et in voce passiva, ut sector, scitor [78]), sciscitor. Huc pertinent etiam vellico, fodico, et similia.

Meditativa seu desiderativa, in rio. Studium enim et voluntatem significant, ut parturio, coenaturio, cacaturio, ad coniugationem quartam pertinent.

Diminutiva, in lo, ut sorbillo. Graeca quaedam forma est, quae [79]) imitationem significat, ut patrisso, atticisso, quae Graecis ζω desinunt, ut πλατωνίζω. Latini non admodum sunt hac delectati terminatione, unde dixerunt pro graecisso graecor, ita cornicor a cornice, a vulpe vulpinor, a Baccho bacchor. Porro nec in reliquis formis liceat [80]) nobis temere nova parere, sed usu valent vocabula, sicut nummi. Neque enim ex amatu [81]) amito, ex doctu docto licet fingere. Sed haec monebunt praeceptores. Erant autem hae formae in verbis indicandae, ut et propagationem verborum observarent pueri, et discrimina significationum, si quando ab uno themate plura verba cadunt, ut esito et esurio ab edo.

Tempora.

Haec vero est propria verborum natura, indicare discrimina temporum. Sunt autem quinque, et communi sensu diiudicari possunt.

Praesens, ich kom.

Praeteritum imperfectum, ich kam.

Praeteritum perfectum, ich bin kommen.

Praeteritum plusquamperfectum, ich war kommen.

Futurum, ich werde [82]) kommen.

Modi.

Variam voluntatem in actione tradunt. Sunt autem, Indicativus, qui simpliciter fieri aliquid aut non fieri definit. Ideo Graeci ὁριστικόν, id est, definitivum vocaverunt, ut, probitas laudatur et alget.

Imperativus, quo in imperando utimur [83]).

---

74) Quinque — esurio.] in Editt. 1546., s. a. desunt.

75) inchoari] Editt. 1546., s. a.: inchoationem

76) invenias] Ed. 1529. invenies, Editt. 1546., s. a.: extat

77) imitantur; quaedam etiam tertiam,] Editt. 1546., s. a.: imitantur, ut pulso, adfecto. Sed pauca quaedam tertiam,

78) scitor] in Editt. 1546., s. a. deest.

79) Graeca quaedam forma est, quae] Editt. 1546., s. a.: Est graeca quaedam forma, et quae

80) liceat] Editt. 1546., s. a.: licet

81) amatu] Ed. s. a.: amato

82) ich werde] sic Ed. s. a.; Ed. 1526. ich wurd, Editt. 1529., 1546. ich wird

83) utimur.] Editt. 1546., s. a.: utimur, ut, Nosce teipsum.

Optativus, quo optamus, non definimus, quid fiat. Adeoque degenerat ab indicativo, ut ad absolvendam sententiam fere adsciscat adverbium optandi. Utinam moribus exprimerent Christum mortales, non profanarent impiis disputationibus [84]). Apud Terentium, Ut illum Dii Deaeque omnes perdant.

Subiunctivus, ita vocatur, quod nisi subiiciatur alteri orationi, per sese non absolvit sententiam, ut Ita demum florebunt urbes, si pueros honestis disciplinis ad virtutem adsuefecerint.

Infinitivus additur aliis modis, unde mutuetur [85]) personam et numerum, ut, Beneficium accipere, libertatem vendere est.

In [86]) modos commode videntur referri posse Supina et Gerundia, de quorum usu ac significatione in Syntaxi praecipiemus.

Gerundia dicta sunt, quod gerere et administrare aliquid significent, ut, surgit ad dicendum.

Supinis videtur nomen inde factum, quod ante se casum non habeant [87]).

Figurae.

Duae: Simplex, ut lego; Composita, ut intelligo. Decomposita vocant ex compositis nata, ut perterrefacio. Hic pueri mutationes literarum et crases observent, ut afficio, ex ad et facio, cogo, quasi coago, concutio a quatio, successo a \quasso, et redeo, d interposita, pro reeo, porrigo a porro et rego, portendo a porro et tendo.

De tali mutatione literarum et in praepositionibus et in verbis, praecipitur in orthographia.

Sunt admonendi pueri, quod quorundam compositorum themata non extant: fendo, unde defendo, offendo; specio, unde aspicio etc.; perior, unde experior; pedio, unde expedio; leo, id est, lino, unde deleo. Videntur et a Graecis quaedam nata, ut suffragor a *φράζομαι*, delibero, et impleo a *πλῶ*; percello a *κέλλω*, moveo, impello. Quaedam ex nominibus nascuntur, ut pernocto, architector, philosophor, nam et multa simplicia a nominibus oriuntur, ut vesperascit. Quanquam autem composita imitentur coniugationem simplicium, ut facio feci, conficio confeci, tamen degenerant aliquando verba, ut a spernere fit [88]) aspernari, et a dare in tertiam migrant composità, a sternere consternare, a specio suspicari, a facio gratificari, a verto revertor et divertor, deponentia [89]).

Personae.

Personas sensus communis discernit. Sunt autem tres: Prima, ego lego; Secunda, tu legis; Tertia, ille legit.

Sunt autem duplicia verba, alia personalia, quae iuxta personas variantur; alia impersonalia, quae unam vocem incertae personae habent, ut legitur, oportet, de quibus infra dicemus.

Numeri.

Singularis, ut lego.
Pluralis, ut legimus.

Coniugationes.

Quatuor sunt. Primae character est a longa in infinitivo, ut beare; Secundae e longa, ut docere; Tertiae e brevis, ut condere; Quartae i longa, ut condire.

Est autem analogia in coniugatione facilis, et quae nullo negotio ex Donato cognosci possit. In praeteritis et supinis est varietas, quae diligenter est pueris perdiscenda. Nisi enim coniugationem tanquam digitos unguesque suos norint exactissime, non raro in medio sermone resistent et obmutescent, cum commutare pro sententiarum varietate verborum casus non poterunt. Quaedam verba veteres varie coniugarunt, ut strido stridis, et strideo strides, potior potiris potitur, in quarta i longa, et potitur, in tertia i brevi, hinc potiri dicimus, et oriri oriris, quarti ordinis; sunt reliqui casus fere tertii. Non enim dicimus oritur i longa. Sic et vetustissimi morior varie coniugarunt, nunc tertio tantum [90]) ordine flectitur.

Porro praeteriti indicativi casum imitantur praeterita in aliis modis, futurum etiam coniunctivi. Iam et hoc monendi sunt pueri, quod si

---

84) Utinam — disputationibus.] Editt. 1546., s. a.: Utinam pueri obtemperent praeceptoribus, utinam obtemperent Christo, promittenti huic aetati regnum coelorum.

85) mutuetur] Editt. 1546., s. a.: mutuatur

86) In] Editt. 1546., s. a.: Ad

87) habeant.] Editt. 1546., s. a.: habent.

88) fit] ab Ed. s. a. abest.

89) divertor, deponentia] Editt. 1546., s. a.: divertor fiunt deponentia.

90) tantum] sic Editt. 1546., s. a.; Editt. 1536., 1539. tamen

praeterita simplicium geminent primam syllabam, in compositis id non observetur[91]), ut caedo caecidi, occido occidi. Verum haec in compositis etiam geminant primam syllabam Do, circumdedi; Sto, restiti; Disco, dedidici; Posco, depoposci; Pungo, repupugi. A curro non geminata reperio.

De praeterito primae coniugationis.

Avi character est praeteriti primae coniugationis, ut,

Amo amavi.

Excipe:

Do dedi Sto steti
Iuvo iuvi Lavo lavi.

Nam veteres coniugarunt etiam lavo lavis lavere, tertio ordine.

Cubo cubui Crepo crepui
Domo domui Frico fricui
Seco secui Mico micui; sed composita dimicavi, emicui
Sono sonui
Tono tonui Veto vetui
Plico plicui; sed adplicavi dixit Cicero.

A do primi ordinis sunt, circumdo, pessundo, venundo, caetera tertii.

A cubo, cum m adciscunt, fiunt tertii ordinis, ut, accumbere etc.

De supino.

Atum character est supinorum, ut, amatum, fit enim a praeteriti terminatione avi.

Quae non faciunt praeteritum per avi, sic faciunt supina:

Datum brevi a, Statum brevi a, Iutum.

Lautum et lotum veteri consuetudine, sicut plostrum et plaustrum.

Cubitum Crepitum
Domitum Frictum.
Sectum Mico caret supino, sed dimicatum dicimus in composito.
Sonitum
Tonitum Vetitum
Plicatum et in compositis plicitum, ut implicitum.

A neco necatum in simplici, enectum in composito invenias.

91) observetur] Editt. 1546., s. a.: observatur

A regula variat et potum pro potatum, quidam pro potavi et potus sum[92]) in praeterito faciunt a poto, sed potus sum, meo iudicio, simpliciter passivum est, potum activum[93]), tametsi veteres absolute etiam pro bibi dixerunt potavi. Extant exempla apud Plautum.

Passiva et deponentia mutuantur praeterita a participiis, quae fiunt ex supinis, in quibus est sequenda analogia, ut medicor medicatus sum, miror, miratus sum.

Formula coniugandi extat apud Donatum.

De secunda coniugatione.

Praeterita[94]) fere per ui duas syllabas fiunt, ut doceo docui. Supina fiunt regulariter per itum, a terminatione ui, ut habui, habitum. Excipe doctum a docui, tentum a tenui, censum a censui, cassum a carui. Carent autem supinis neutra pleraque. Nos, ut exceptiones facilius venari possint pueri, per omnes terminationes vagabimur.

BEO.

Iubeo iussi iussum.

Nam in si praeterita, sum fere faciunt supinis.

Sorbeo sorbui vel sorpsi. Cicero: Sanguinem civilem exorbuit.
Sorptum in supinis compositis.

CEO.

Luceo luxi, sine supino.
Polluceo polluxi.

Mulceo mulsi mulsum. Gellius permulcti fecit, libro primo, capite 15.

DEO.

Ardeo arsi, sine supinis
Rideo risi risum
Suadeo suasi suasum
Video vidi visum
Sedeo sedi sessum
Strideo stridi, sine supino

92) quidam — sum] Ed. s. a.: quidam et potus sum pro potavi

93) passivum est, potum activum,] Editt. 1546., s. a.: passivum est, ut apud Ovidium [Fast. III, 541 sq.]:
Occurrit nuper, visa est mihi digna relatu
Pompa, senem potum pota trahebat anus.
Poto activum est,

94) Praeterita] Editt. 1546., s. a.: In secunda coniugatione praeterita

Pendeo pependi, sine supino
Spondeo spopondi, Respondeo respondi
Tondeo totondi, Detondeo detondi
Mordeo momordi

Prandeo prandi et pransus sum, nam duplici figura hic usi sunt Latini. Sic et coenavi et coenatus sum a coeno [95]),

Audeo ausus sum
Gaudeo gavisus sum.

Haec prorsus mutuantur praeterita a voce passiva.

GEO.

Si l ante g [96]) praecedat, *si* faciunt, ut

Algeo alsi sine supino
Indulgeo indulsi indultum

Fulgeo fulsi. Persius [Prolog. 12.]: Si spes refulserit nummi.

Mulgeo mulsi, apud Virg. in Georgicis [III, 400.]: Quod surgente die mulsere horisque diurnis.

Supinum mulctum est, quod videtur a mulxi cadere. Verum ea vox caret autore. Mulcta a supino huius verbi nasci videtur.

Turgeo tursi sine supino
Urgeo ursi sine supino.

Haec xi habent:

Augeo auxi auctum.
Frigeo frixi et frigui,
Refrigesco refrixi.
Lugeo luxi luctum.

Sugo et tergo ad tertiam coniugationem refero, tametsi veteres secunda etiam declinaverint.

LEO.

Fleo flevi fletum.
A leo levi, ut deleo delevi deletum.
A pleo plevi, ut impleo implevi impletum.

Oleo olui. Horatius [Epist. I, 19, 5.]:

Vina fere dulces oluerunt mane Camoenae.

Κατ᾽ ἀναλογίαν facit supino olitum [97]), sed autore caret. Oletum [98]) nomen extat apud Persium [I, 112.] pro stercore, quod certe ex supino oletum videtur natum.

Composita variant.

Adolevi, apud Virgilium adultum.

Obsolevi, apud Ciceronem obsoletum, Cic. [pro Quint. 18, 56.]: Vulgaria et obsoleta.

Abolevi, apud Livium abolitum, et aboletum apud Ciceronem.

Exolevi, apud Plinium exoletum.
Inolevi, inolitum.
Obolevi, apud Suetonium obolitum.
Redolui.
Subolui.
Soleo solitus sum, *ἀνώμαλον*.

NEO.

Neo nevi netum
Maneo mansi mansum.

Contra imminui et eminui faciunt Grammatici.

QUEO.

Torqueo torsi tortum.

Liqueo, regulare est licui. Ovidius [Met. VII, 381. Trist. III, 10. 15.]: Delicuit.

REO.

Haereo haesi haesum.

Mereo pro milito, regulare merui, et supinum [99]) meritum.

Moereo prima longa, moestus sum, *ἀνώμαλον*.

VEO.

Caveo cavi cautum
Foveo fovi fotum
Voveo vovi votum
Moveo movi motum
Paveo pavi, sine supinis
Ferveo ferbui, et fervi a fervo.
Langueo regulare est langui [100])
Sic pinguesco.
Conniveo connixi.

Vieo vievi, flecto, vietum penultima brevi fecit Horatius [Epod. 12, 7 sq.]:

Qui sudor vietis et quam malus undique membris
Crescit odor.

Cieo civi, a cio cis cire; nam et secundo et quarto ordine usi sunt Latini. Sed a cieo fit

---

95) a coeno,] Editt. 1546., s. a. addunt: et significant active utraque.

96) Si l ante g] sic Ed. s. a.; Editt. 1526., 1529. Si l ante o, Ed. 1546. Si l aut r ante geo

97) supino olitum,] Ed. 1546. supinum oletum; Ed. s. a.: supinum olitum,

98) Oletum] sic Editt. 1546., s. a.; Editt. 1526., 1529 Olitum

99) supinum] Editt. 1546., s. a.: supinis

100) langui] Editt. 1546., s. a.: langui tribus syllabis.

breve supinum, citum, ut [Ovid. ep. ex Ponto IV, 2, 35 sq.]:

Excitat auditor studium, laudataque virtus
Crescit, et immensum gloria calcar habet.

Passiva praeterita fiunt a supinis, ut doctus sum, tortus sum. Verum quae supinis carent, iis desunt praeterita passiva, ut verbi urgeor nullum est praeteritum. Sic et verbi medeor, nisi a medicor mutuemur.

Misereor facit misertus sum.

Mereor ἀνώμαλον[1]) merui et meritus sum.

Reor ratus sum.

Fateor fassus sum, Confiteor confessus sum.

Tueor tuitus sum. Tuor et tutus pro participio videntur antiquata.

Formula coniugationis est ex Donato petenda.

De tertia coniugatione.

In tertia coniugatione non est unus aliquis character praeteritorum, ut in superioribus ordinibus, sed singulae terminationes suos quosdam characteres, suasque formulas, easque varias, habent. Proinde ordine omnes terminationes proponemus.

BO.

Cum longa vocalis postremam syllabam anteit, praeteritis fit psi, ut nubo nupsi, scribo scripsi. Ptum supinis fit[2]), ut nuptum, scriptum. Caetera bi faciunt, ut bibo bibi, scabo scabi. Composita a cubo imitantur praeteritum simplicis, ut incumbo incubui. Supra monuimus, in tertia coniugatione composita huius verbi m adsciscere. Tum supinis fit, ut lambitum.

CO.

Haec in ci praeterita faciunt, sed varie. Variant et supina.

Vinco	vici	victum.
Parco	peperci et parsi parsum	
Posco	poposci sine supino	
Disco	didici sine supino	
Ico	ici	ictum.

Haec in vi syllabam desinunt:

Pasco	pavi	pastum
Cresco	crevi	cretum, quo tamen in simplici non utuntur.

---

1) *ἀνώμαλον*] ab Editt. 1546., s. a. abest.

2) Ptum supinis fit,] Ed. 1546. Supina fiunt per ptum, Ed. s. a.: Supina fiunt in ptum,

Quiesco	quievi	quietum
Consuesco	consuevi	consuetum
Nosco	novi	notum
Agnosco	agnovi	agnitum. Sic cognosco[3]).

Scisco scivi scitum, mutuatur praeteritum a themate, sicut alia inchoativa.

Senesco senui, nam fingendum est thema seneo.

Glisco caret praeterito et supino[4]).

Dico	dixi	dictum
Duco	duxi	ductum
Compesco	compescui, duabus syllabis.	

DO.

Si longa vocalis praecedit, praeteritum fit per si, supina per sum[5]), nam et di et si mutantur in supinis in sum.

Rado	rasi	rasum
Ludo	lusi	lusum
Cudo	cudi	cusum
Rudo	rudi, facit sine supino.	
Divido	divisi	divisum
Fido	fisus sum.	

Caetera di finiunt.

Pando	pandi	passum
Scando	scandi	scansum
Ascendo	ascendi	ascensum, Sic caetera composita.
Mando	mandi	mansum
Strido	stridi, sine supino.	
Prehendo	prehendi	prehensum
Defendo	defendi	defensum
Offendo	offendi	offensum
Tendo	tetendi	tentum et tensum.
Ostendo	ostendi	ostentum, et ostensum, sed posterius usitatius est.
Accendo	accendi	accensum
Tundo	tutudi	tunsum et tusum

---

3) agnitum. Sic cognosco.] Editt. 1546., s. a.: agnitum, penultima brevi.
Cognosco cognovi cognitum, penultima brevi.
Ignosco ignovi ignotum, penultima longa, retinet enim literam simplicis.

4) Editt. 1546., s. a. addunt: Conquinisco, vetus et exoletum verbum, facit conquexi, et significat caput inclinare.

5) supina per sum] sic Ed. s. a.; in Editt. 1526., 1529. desunt. Ed. 1546. pro „praecedit, praeteritum — per sum", habet haec: praecedit, ultimam syllabam do, praeteritum fit per si, Caetera di finiunt. Omnia in supinis sum faciunt,

Contundo	contudi	contusum, sic caetera composita.
Pendo	pependi	pensum
Suspendo	suspendi	suspensum
Fundo	fudi	fusum.
Findo	fidi	fissum.
Scindo	scidi	scissum
Edo	edi	esum
Comedo	comedi	comesum et comestum.

Sic composita a themate variant.

Pedo pepedi, sine supino.

A sido Priscianus nullum dicit extare praeteritum.

A do composita geminant primam syllabam praeteriti:

Condo	condidi	conditum
Reddo	reddidi	redditum.

Sed abscondo abscondi absconditum, nam in secunda Philippica [42, 108.] Ciceronis est absconditi. Fecerunt et absconsum, ego id non memini me legere.

Cedo (sine diphthongo) cessi cessum.

Cado cecidi, media brevi, casum. Unde unum tantum compositum extat, occasus. Caetera a cado, supina aut verbalia non faciunt.

Caedo (cum diphthongo) caecidi, media longa, caesum.

Sic occido occidi occisum.

GO.

Plerisque omnibus praeterita fiunt per xi.

Cingo cinxi, cinctum, nam xi in ctum mutatur.

Rego	rexi	rectum
Pingo	pinxi	pictum, n abiicit.
Fingo	finxi	fictum, n abiicit.
Tingo	tinxi	tinctum
Figo	fixi	fixum.

In his gi praeteriti character est:

Ago	egi	actum, sic et composita,
Cogo	coegi	coactum
Frango	fregi	fractum
Effringo	effregi	effractum
Lego	legi	lectum
Colligo	collegi	collectum [6]).

Sed tria a lego composita xi habent:

Negligo	neglexi	neglectum
Intelligo	intellexi	intellectum

6) Editt. 1546., s. a. addunt: Eligo elegi electum.

Diligo	dilexi	dilectum
Tango	tetigi	tactum
Pungo	pupugi et punxi punctum.	
Expungo	expunxi tantum, expunctum.	

Pango pepigi et panxi, pactum, est idem quod figo, natum a Graeco verbo πηγνύω videtur. Unde et clavum pangere Livius dixit, et Columella malleolos pangere, et depactam quercum Plinius.

Impingo impegi,

Scribit enim Priscianus a pango etiam pegi praeteritum fuisse.

Quae habent r ante go, faciunt per si praeteritum.

Mergo	mersi	mersum
Spargo	sparsi	sparsum

Sed a rego composita imitantur thema:

Surgo surrexi Pergo perrexi.

HO.

Xi praeteriti character est, ctum supini.

Veho	vexi	vectum
Traho	traxi	tractum.

LO.

Mutatur in lui in praeteritis, Supina ἀναλογικῶς.

Colo	colui	cultum
Consulo	consului	consultum
Occulo	occului	occultum
Molo	molui	molitum
Alo	alui	alitum et altum
Volo	volui	sine supino.

Quae geminant l, nonnihil variant.

Vello velli et vulsi, Lucanus [Phars. IX, 765.]: Avulsitque manu, telumque affixit arenae. Supino avulsum.

Fallo	fefelli	falsum
Pello	pepuli	pulsum
Depello	depuli	depulsum
Percello	perculi,	perculsum [7]).
Excello	excellui excelsum, autore Prisciano.	

7) perculi, perculsum] Ed. 1546.: perculi, et apud Terentium in Andria perculsi: Perculsit ilico animum. Supinum est perculsum. Ed. s. a.: perculi, et apud Terentium in Andria perculsi: Perculsit ilico animum, etsi emendatiora exempla legunt, percussit, sicut Cicero quoque loquitur pro Milone, et 12. epist. lib. 3. ad Attic. Supinum est perculsum.

Tollo sustuli sublatum [8]), ἀνάμαλον
Psallo psalli, sine supino.

MO.

Praeterita desinunt in ui duas syllabas, si vocalis ante mo brevis in themate fuerit, in itum supina fiunt.

Gemo gemui gemitum.

Excipe:

Emo emi emptum, et composita.
Redimo redemi redemptum
Premo pressi pressum.

Cum longa vocalis in themate praecedit ultimam syllabam, praeterita in psi fiunt, supina in ptum.

Sumo sumpsi sumptum
Como compsi comptum
Sic et demo dempsi demptum.

NO.

Praeterita desinunt in vi unam syllabam, supina in tum.

Sterno stravi stratum.
Sino sivi situm
Lino levi litum,

apud Terentium relevi. Veteres etiam lini dixere, et a linire, quod reperimus in multis locis usurpatum esse pro linere, linivi.

A cerno veteres crevi pro vidi usurparunt, id nunc repudiat usus.

Excipe:

Cano cecini, unde composita degenerant:
Succino succinui, Occino occinui.
Et pono posui positum
Temno tempsi temptum
Gigno genui genitum.

PO.

Cum l aut r anteit postremam syllabam, praeterita fiunt in psi, supina in ptum.

Carpo carpsi carptum
Repo repsi reptum.

Excipe:

Rumpo rupi ruptum
Strepo strepui strepitum.

QUO.

Linquo liqui lictum
Coquo coxi coctum.

RO.

Praeterita desinunt in vi unam syllabam, supina in tum, nam vi simpliciter κατ' ἀναλογίαν in tum mutari solet.

Tero trivi tritum
Quaero quaesivi quaesitum
Sero sevi satum, non serui,

quam vocem tamen quaedam composita retinuerunt, usurpatam etiam in simplici verbo a vetustissimo.

Insero inserui insertum, cum significat admisceo, interpono, ut Tibullus [I, 1, 88.]: Et rixas inseruisse iuvat. Sic dicimus: Homeri poemati quidam nothi versus inserti sunt. Propheticis libris apocrypha quaedam scripta inserta sunt. Dicuntur autem, ut hoc obiter moneamus, apocrypha, occulta, non, ut vulgo putant, incerti autoris, seu ἀδέσποτα, sed quod illis publice in templis non licebat uti. Nam in docenda religione [9]) nolebant admisceri humana scripta. Itaque commentarios hominum non recipiebant in templa, nec autoritatem illorum valere voluerunt, et iusserunt apocrypha esse, id est, latentia, non publica, non recepta scripta.

Insero insevi insitum, cum significat impffen, ἐμφυτεύειν.

Consero conserui consertum, pro commisceo.
Consero consevi consitum, beseen.
Ab obsero obsitum extat.

Caetera composita non habent duplex praeteritum:

Desero deserui desertum
Exero exerui exertum tantum.

Ovidius I. Fastorum [vss. 297 — 308.]:

Foelices animae, quibus haec cognoscere primum,
Inque domos superas scandere cura fuit.
Credibile est illos, pariter vitiisque iocisque
Altius humanis exeruisse caput.
Non Venus et vinum sublimia pectora fregit,
Officiumve fori, militiaeve labor.
Nec levis ambitio, perfusaque gloria fuco,
Magnarumque fames sollicitavit opum.
Admovere oculis distantia sidera nostris,
Aetheraque ingenio supposuere suo.

---

8) sustuli sublatum] sic Ed. s. a.; Editt. 1526., 1529., 1546.: tuli latum

9) in docenda rel.] sic Editt. 1546., s. a.; Editt. 1526., 1529., docenda in religione

Sic petitur coelum, non ut ferat Ossan Olympus,
Summaque Peliacus sidera tangat apex.

Adsero	adserui	adsertum.

Variant a regula:

Gero	gessi	gestum
Uro	ussi	ustum
Curro	cucurri	cursum
Verro	verri	versum.

Apud Catonem: Villam converse mundeque habeat.

Furo caret praeterito et supino [10]).

SO.

Ivi fit in praeteritis, itum in supinis.

Lacesso	lacessivi	lacessitum, longa penultima.
Accerso	accersivi	accersitum.

Excipe:

Viso visi visum

Incesso incessi, apud Livium: Incesserat, quod certe ab incessivi fieri non potuit.

Facesso	facessi, sine supino.
Capesso	capessi, sine supino.
Pinso	pinsi [11]) pistum.

TO.

In plerisque praeteritis character est ui duae syllabae.

Meto	messui messum
Sterto	stertui, sine supino.
Necto	nexui et nexi nexum
Pecto	pexui et pexi pexum,

Nam terminatio xi in praeteritis *κατ' ἀναλογίαν* parit xum in supinis.

Excipe:

Flecto	flexi	flexum
Plecto	plexi,	sed usurpari desiit.
Verto	verti	versum
Peto	petivi	petitum
Mitto	misi	missum.

Sisto mutuatur a statuo praeteritum statui. Gellius dicit stiti praeteritum huius verbi fuisse.

Composita imitantur praeteritum verbi sto, resisto restiti [12]).

10) Furo — supino] Editt. 1546., s. a.: Furo dissyllabum est, caret praeterito et supino. Sed mutuamur insanitum (Ed. s. a.: Sed mut. insanivi et insanitum).

11) pinsi] Ed. s. a.: pinsui

12) Editt. 1546., s. a. addunt: consisto constiti, sicut consto.

VO.

Vo syllăba mutatur in vi syllabam in praeterito.

Volvo	volvi	volutum
Solvo	solvi	solutum.

Excipe:

Vivo	vixi	victum.

XO.

Texo	texui	textum.

Nec enim sunt alia huius terminationis.

CIO.

Ci praeteriti character est, ctum supini.

Facio	feci	factum
Iacio	ieci	iactum.

Sic et composita:

Reficio	refeci	refectum
Adiicio	adieci	adiectum.

Facio cum nominibus aut adverbiis compositum non mutat a, ut, calefacio, benefacio.

A specio, despicio despexi despectum.

Sic alia composita.

A lacio, allicio allexi allectum. Sed elicio elicui facit. Livius: Ad colloquium vatem elicuit, et elicitum supinum, Lucanus [Phars. IX, 932.]: Virus elicitum iussumque exire repugnat.

DIO. GIO.

Di, gi, characteres sunt praeteritorum.

Fodio	fodi	fossum
Fugio	fugi	fugitum.

PIO.

Ui duae syllabae, character praeteriti est.

Rapio	rapui	raptum
Sapio	sapui,	sine supino.

Excipe:

Capio	cepi	captum
Cupio	cupivi	cupitum.

RIO.

Pario	peperi	partum.

TIO.

Quatio	quassi	quassum.

Inde composita:

Incutio	incussi	incussum
Percutio	percussi	percussum.

UO dissyllabum.

Ui duae syllabae, character est praeteriti, tum supini.

Arguo	argui	argutum
Imbuo	imbui	imbutum.

Excipe:

Struo	struxi	structum
Fluo	fluxi	fluctum
Ruo	rui rutum et ruitum facit.	
Pluo	plui et pluvi veteres fecere.	

Supini in compositione usus est complutum.

Praeterita et supina iuxta has regulas, quas recensuimus, variant, reliqua tempora κατ᾽ ἀναλογίαν declinabis, iuxta formulam verbi lego, quae in Donato extat.

Passiva (ut supra) mutuantur[13]) a participiis praeterita, ut legor lectus sum. Extat et horum formula apud Donatum[14]).

Imitantur formulam passivorum deponentia, quae adscribemus, ne procul cogantur quaerere pueri.

Ex supinis finguntur participia et praeterita. Supina vero in singulis terminationibus qualia fiant, in regulis superioribus adparet, verum nonnulla etiam praeterita discedunt ab analogia.

Adipiscor adeptus sum; nam Varro dicit esse a veteri verbo apiscor, unde fit aptus.

Amplector amplexus sum. Sic caetera composita.

Comminiscor commentus sum.

A reminiscor nullum extat praeteritum.

Comperior activa voce[15]) praeteritum comperi facit.

Defetiscor defessus sum, a fatisco.

Divertor diverti activa voce praeteritum facit.

Expergiscor experrectus sum.

Fruor fruitus sum, et fructus: inde et fretus est.

Fungor	functus sum
Gradior	gressus sum. Sic composita, Aggredior aggressus sum
Irascor	iratus sum
Labor	lapsus sum
Loquor	locutus sum
Morior	mortuus sum
Nascor	natus sum
Nanciscor	nactus sum
Nitor	nisus vel nixus sum.
Obliviscor	oblitus sum, penultimā longa.
Patior	passus sum
Paciscor	pactus sum
Proficiscor	profectus sum
Queror	questus sum.

Revertor reversus sum, et reverti apud Ciceronem.

Sequor	secutus sum
Ulciscor	ultus sum
Utor	usus sum.

Vescor, Liquor, carent praeteritis.

De quarta coniugatione.

In quarta coniugatione praeteriti character ivi est, supini itum, penultima longa, ut, audivi, auditum. Syncopam admittit praeteritum, audii audisti.

Cio	civi	citum
Suffio	suffivi	suffitum, quod cum a fio videatur esse factum, tamen illi dissimile est in coniugando.

Sed a regula quaedam verba in hac coniugatione variant.

Venio	veni, priore longa, ventum.	
Vincio	vinxi	vinctum.
Sancio	sanxi et sancivi, sanctum et sancitum.	
Farcio	farsi fartum, et compositum	
Refercio	refersi	refertum
Fulcio	fulsi	fultum
Haurio	hausi	haustum
Sentio	sensi	sensum
Sepio	sepsi	septum
Sepelio	sepelivi	sepultum

Salio salii et salui saltum, nam salivi vix usquam apud autores invenias[16]).

Aperio	aperui	apertum
Operio	operui	opertum
Reperio	reperi	repertum.

Ab ambio est ambitus, penultima longa participium, Ovidius [Met. I, 37.]:

Iussit et ambitae circumdare littora terrae.

13) mutuantur] Ed. s. a. male: mutantur

14) Editt. 1546., s. a. addunt: coniugatio verbi legor.

15) activa voce] Editt. 1546., s. a.: sumptum a voce activa,

16) vix usquam — invenias.] Editt. 1546., s. a.: nusquam apud autores reperitur.

Et nomen, penultima brevi. Lucanus in primo [vs. 179 sq.]:

Letalisque ambitus urbi,
Annua venali referens certamina campo.

In aliis, verbi eo, supinum itum, breve est.

Hic etiam monendi sunt pueri, in praeterito imperfecto verbi eo, ibam dici, non iebam, sicut audiebam. Et futurum geminum est, eam et ibo.

Formula coniugationis extat apud Donatum.

Passiva mutuantur praeterita perfecta, ut in aliis, a participiis, ut auditus sum.

Et cum a supinis illa participia nascantur, memineris hic supini regularem vocem itum esse, et ad hanc formam deponentia coniugato.

Largior largitus sum.

Excipe:

Metior mensus sum
Ordior orsus sum
Orior ortus sum.

Sed est inde etiam oriturus participium ἀνώμαλον, degeneratque hoc verbum in tertiam coniugationem aliis casibus, praeter oriri et oriris. Verum Ovidius [Met. X, 166.] etiam oreris fecit:

Tu quoties oreris, viridique in cespite flores.

Quam potuimus, brevissime complexi sumus formulas praeteritorum et supinorum. Superest nunc, ut usu loquendi faciant eas sibi pueri familiares. Nam in sermone coget eos res ipsa observare varietatem temporum et casuum, quam deprehendent facilius, si in Germanico sermone eandem varietatem temporum in verbis animadverterint. Sunt autem, ut Donatus etiam docet, duae voces supinorum, um et u, lectum et lectu. Est autem in utraque voce infinitivi significatio, quo contenti Graeci, nulla habent supina, ut, venio spectatum, id est, venio spectare. Posterior vox passive significat, digna res auditu, id est, digna audiri, facile dictu, facile dici, iucundum lectu, id est, legi, seu cum legitur.

Est et casus in verbis, quae gerundia vocant, quae in[17]) participia quidam referunt. Sed quia post se casum activorum regunt, non sunt germana participia. Sunt autem tres tantum voces, legendi, legendo, legendum. Eaque simpliciter habent significationem infinitivi. Et quia infinitivi significationem sine temporibus saepe cum nominibus coniungi, aut pro nomine usurpari res cogit, et casum, tanquam in nomine, requirebat sententiae strictura, utiliter inventa sunt gerundia, ut, Discendi causa eo in ludum literarium. In discendo magnam voluptatem capiunt boni pueri. Ad discendum hortatur pater. Ne Graeci quidem plane carere gerundiis potuere[18]), ideo et ipsi tanquam gerundia facturi, addidere casus articulorum infinitivis, ut, ἐν τῷ μὴ φρονεῖν ἥδιστος βίος, Et, ἐκ τοῦ φιληδονεῖν γίγνεται τὸ δυστυχεῖν.

Sunt et anomala verba, quorum quaedam supra recensuimus, ut, Gaudeo, gavisus sum.

Fio, fiebam, factus sum, fiam, Infinitivo fieri.

Prandeo pransus sum.
Moereo moestus sum.
Et alia quaedam similia, ut, eo, ibam, ibo.

Et in compositis:

Veneo[19]), venibam, venibo, a venum et eo.

Nequibam, contra morem, quartae coniugationis.

Sunt autem in anomalis et haec, quae Donatus coniugavit: Sum, Volo, Fero, cum compositis.

Adsum, ades, aderam, adfui[20]), adero.

Possum, potes, poteram, potui[21]), potero.

Malo mavis mavult, malumus mavultis malunt. Imperfecto, malebam. Perfecto, malui[22]). Futuro, magis volam. Imperativo, malis. Infinitivo, malle. Sine participio.

Et, Nolo, non vis, non vult, nolumus, non vultis, nolunt. Imperfecto, nolebam. Perfecto, nolui. Futuro, non volam. Infinitivo, nolle. Extat hinc participium nolens.

Edo[23]).

Edo, es, est. Virgilius [Aen. IV, 66.]: Est mollis flamma medullas.

Pluraliter, edimus, editis, edunt.

17) in] Ed. s. a.: inter

18) potuere,] Editt. 1546., s. a.: potuerunt,

19) Veneo,] sic Editt. 1546., s. a.; Editt. 1526., 1529. Venio,

20) adfui,] Ed. s. a.: adfui, adfueram,

21) potui,] Editt. 1546., s. a.: potui, potueram,

22) Ed. s. a. addit: Plusquamperfecto, malueram.

23) Haec inscriptio ab Ed. s. a. abest.

Coniugatur et ἀναλογικῶς.
Edo, edis, edit.
Imperfecto, edebam.
Perfecto, edi.
Futuro, edam.

Imperativo, es, edat. Pluraliter, este, edant.
Futuro, esto tu, esto ille. Pluraliter, edamus, estote, edunto.

Optativo, utinam essem, et ἀναλογικῶς ederem.
Perfecto, edissem.
Futuro, edam.

Coniunctivo, cum edam.
Imperfecto, cum essem.
Perfecto, cum ederim.
Futuro, cum edero.

Infinitivo, esse et edere.
Perfecto, edisse.
Futuro, esum ire, et esurum esse.
Gerundia, edendi, edendo, edendum.

Ovidius [Art. am. III, 755—758.]:

Carpe cibos digitis, est quidam gestus edendi,
Ora nec immunda tota perunge manu.
Neve diu praesume dapes, sed desine citra,
Quam cupias paulo, quam potes esse minus.

Aio.

Indicativo praesenti, aio, ais, ait. Pluraliter, aiunt.
Imperfecto, aiebam. Caetera desiderantur.

Salve.

Imperativo, salve. Pluraliter, salvete.
Sic Ave et Vale declinantur, cum sunt salutandi verba.
Infinitivo, salvere. Suetonius in Galba [c. 4.]: Veterem civitatis exoletumque morem, ac tantum in domo sua haerentem, obstinatissime retinuit, ut liberti servique bis die frequentes adessent, ac mane salvere, vesperi valere sibi singuli dicerent.

Ausim.

Subiunctivo, ausim, ausis, ausit. Pluraliter, ausint.
Caetera desiderantur.

Cedo.

Ea sola vox pro dic aut porrige extat.
Cedo dexteram, apud Terentium.

Faxo.

Futurum est indicativi, faxo pro faciam.
Et subiunctivo, faxim, faxis, faxit. Pluraliter, faxint.

Forem.

Optativum, forem, fores, foret. Pluraliter, forent.
Infinitivo futuro, fore.

Inquio et inquam.

Indicativo, inquio et inquam, inquis, inquit.
Pluraliter, inquiunt.
Perfecto, inquisti, inquit.
Imperativo, inque, inquiat.

Infit.

Ea una vox usurpatur pro ait.

Quaeso.

Quaeso et quaesumus. Caetera desiderantur.

Memini, odi, coepi.

Praesentis et praeteriti significationem habent una voce.
Praeterito, memini, miministi, meminit.
Pluraliter, meminimus, meministis, meminerunt.
Plusquamperfecto, memineram.
Imperativo, memento.
Pluraliter, mementote.
Optativo, utinam meminissem, meminisses, meminisset etc.
Subiunctivo, cum meminerim, memineris, meminerit.
Futuro, cum meminero [24]), quo et indicativi futuri significatione utimur.
Infinitivo, meminisse.
Sic odi, et coepi [25]), pro incipio.

Grammatici his etiam verbum Novi addiderunt, quod, quanquam a nosco est, tamen praeteriti voce habet praesentis significationem. Verum haec tria, Odi, Coepi, et Novi, etiam Imperativum desiderant.

De Impersonalibus.

Personalia dicuntur, quibus certae personae nominativus praeponitur, ut, ego scribo, tu

---

24) meminero] Ed. s. a.: meminero eris erit etc.

25) coepi,] sic Ed. s. a.; Editt. 1526., 1529., 1546. oepi,

legis. Antonius Imperator occidit Papinianum, nolentem excusare parricidium.

Impersonalia dicuntur, quae personam certam nominativo casu in indicativo non recipiunt, sed mutatur nominativus personae in obliquos, ut quod Germanice personaliter dicimus, Ich mus Virgilium aussen lernen, Latine impersonaliter effertur, Oportet me ediscere Virgilium.

Sunt autem duplicia impersonalia: alia passivae vocis, alia activae. Habent autem omnia casum tertiae tantum personae.

Passivae vocis impersonalia fiunt ab omnibus verbis activis et neutris, ut docetur, scribitur, legitur. Virgilius [Ecl. 1, 12.]: Usque adeo turbatur agris.

Et Germani habent hoc genus impersonalia, Sic enim efferunt, Legitur, man list, Dicitur, man sagt. Ex his figuris Germanici sermonis, facile intelligent pueri naturam horum verborum, sentientque nullam certam personam impersonalibus praeponi.

De constructione autem in Syntaxi dicemus. Coniugatio sequitur characterem passivorum. Recipiunt autem tantum terminationem tertiae personae.

Activae vocis impersonalium certus numerus est: Est, interest, refert, accidit, contigit, evenit, vacat, praestat, restat, iuvat, constat, sufficit, placet, libet, conducit, expedit, liquet, licet, decet, oportet, taedet, miseret, piget, pudet, poenitet, solet, potest.

In his quaedam et personaliter usurpantur, quaedam plane non recipiunt personalem vocem. Non enim oporteo, pudeo, poeniteo dicimus. Sunt hoc genus verba impersonalia certa in omnibus linguis, ut apud Graecos δεῖ, χρή.

Coniugatio imitatur personalium regulas, ut, vacat, vacavit. Nam tertiae tantum personae casum habent, Placet, placuit, Pudet, puduit, Oportet, oportuit. Est enim ui character praeteritorum secundae coniugationis. Sed a liquet non extat praeteritum, a taedet fit pertaesum est, a miseret misertum est. Sunt in usu et placitum est, libitum est, puditum est, licitum est, apud Plautum in Bacchidibus. Et pigitum est, apud Statium: Nec pigitum est, parvosque lares humilesque subire.

Impersonalia supinis et gerundiis carent. Est autem in coniugando in universum usus etiam doctorum observandus, nam saepe non utimur casibus, quos analogia parit, ut dor [26]) non dicimus.

DE PARTICIPIO.

Participium est nomen verbale, significans tempus. Nam per omnia imitatur nomen in declinatione et genere. Sed a verbo, unde cadit, tempus mutuatur, et certam significationem agendi vel patiendi. Elegans genus vocum est, si commode utaris. Nam foelicius pleraque et magis signate efferimus per participia, quam per verba, ut cum dico: Furor fit, laesa saepius patientia, non paulo gratius est, quam si dicas: Patientiam, si saepe tentetur ac laedatur, furorem fieri. Includit enim participium relativum vel particulas, dum, si, cum verbo.

Participio accidunt:

Genus, Numerus, Figura, Casus, Tempus, Significatio.

Genus ex regulis de nomine cognosci potest. Nam omnis generis sunt ea, quae ns finiunt, ut legens. Caetera mutant genera per terminationes, more adiectivorum, ut hic lectus, haec lecta, hoc lectum.

Casus iidem, qui in nomine. Et formulae declinationis apud Donatum extant.

Figura, simplex, ut spirans; Decomposita, ut respirans. Nam nulla sunt composita participia, nisi ex verbis compositis.

Tempus ex formatione cognoscitur.

Praesens vocum est ns finientium, fitque a praesenti verbo.

Futurum vocum est urus et andus vel endus finientium, fitque a supino futurum in rus.

Caeterae voces significant praeterita, fiuntque a praeteritis.

Significatio. Ea vero pueris in primis observanda est, ut discant, quae active, quae passive significent, qua in re saepe [27]) videmus peccare imperitos.

Active significant, quae ab activis cadunt. Nam participium imitatur sui thematis significationem.

---

26) dor] Ed. 1546: dor et for; Ed. s. a.: dor et stor

27) saepe] Editt. 1546., s. a.: saepius

Porro ab activa voce duplicia veniunt participia, Praesens in ns, ut legens. Futurum in urus, ut lecturus, atque haec active significant.

A neutris cadunt similia participia, ea suorum verborum significationem imitantur [28]).

A passivo item duplicia, Praeteritum, ut lectus, Futurum, ut legendus, eaque passive significant.

Fiunt a neutris passiva participia, sed ab his tantum, quorum tertiae personae passive usurpantur, ut, aratur terra. Hinc arata et aranda terra. Sic Virgilius: Arte laboratae vestes. Errata littora. Sic decurso spatio. Est et illud dictum καταχρηστικῶς:

Quae venit indigne poena dolenda venit.

Item:

Virque mihi dempto fine carendus abest.

A deponenti triplicia, Praesens, loquens; Praeteritum, locutus; Futurum, locuturus. In his sunt et futura in dus, cum videlicet verbum passive significat, nam rus est activae significationis, ut, sequendus, utendus.

A communibus quadruplicia, Praesens criminans; Praeteritum criminatus, Futurum activum, criminaturus, Passivum futurum, criminandus.

Admonuimus autem supra, veteribus plura fuisse communia verba, quam nobis. Hinc participia extant, mentita tela, meditata omnia, expertae virtutis, passiva significatione, quod verba horum olim communia fuerint.

Sunt et anomala participia, vel potius ἀδέσποτα, quae non habent verba certa, ex quibus formentur.

Iuratus active, significationem aoristi Graeci habet ὀμόσας.

Exosus et perosus, active significant, ut Graecum aoristum μισήσας, ut Ovidius [Met. I, 483.]: Taedas exosa iugales. Et Virgilius [Aen. VI, 435.]: Lucemque perosi. Est et osurus apud Ciceronem de amicitia [16, 59.]: Negabat ullam vocem inimiciorem amicitiae potuisse reperiri, quam eius, qui dixisset, ita amare oportere, ut aliquando esset osurus.

Personalia verba fere omnia ex se pariunt participia. Sed est tamen observandum, quid usus probet, nam fiens, iens, fiendus, nascendus aut naturus a nascor nemo dixit, at naturam dicimus.

A Sum tametsi veteres fecerint ens, sicut Graeci ὤν ab εἰμί, tamen ipsi, tanquam absurdum repudiarunt, at inde futurus participium extat.

Ab impersonalibus, quae non recipiunt voces personalium, nulla extant participia, praeter pudendus, poenitendus et pertaesus, decens, libens.

Neque hic praetereundum est, degenerare participia in nomina, vel compositione, ut indoctus, nam indoceo non dicitur, aut amisso verbi casu, ut, fugitans litium, cupiens pecuniae. Nam participia regunt verborum casus, at cum in nomina degenerant, genitivos adsciscunt, ut, amans praeceptoris discipulus. Eaque comparantur, et casus comparationis recipiunt, ut, nemo est me amantior praeceptoris.

Similia participiis sunt tunicatus, personatus, obaeratus, et similia, sed ea [29]) sunt nomina. Nam nec ex verbis nascuntur, et tempus non significant.

In bundus nomina sunt, tametsi Livius casum participii addiderit voci concionabundus, in tertio libro primae decados [c. 47.]: Haec concionabundus circuibat homines.

DE ADVERBIO.

Adverbium vocarunt, quod actionis aut passionis circumstantiam una voce effert, ut, dicit graviter, venit propere. Ideoque adverbium vocarunt, quod verbo circumstantiam adiiciat.

Accidunt Adverbio [30]):

Species, Significatio, Figura, Comparatio.

Species duae, Prima et Derivatorum.

Prima eorum est, quae non aliunde nata sunt, ut cras, heri, pax, id est, tantum.

Derivata [31]) sunt, quae cadunt aliunde, ut, vesperi, quod est a nominis dativo, furtim [32]) a verbo furor, strictim a verbo stringo, Home-

28) ea suorum — imitantur.] Editt. 1546., s. a.: imitantur et haec suorum verborum significationem.

29) ea] Editt. 1546., s. a.: haec

30) Accidunt Adverbio:] Editt. 1546., s. a.: Adverbio accidunt.

31) Derivata] Ed. s. a.: Derivativa

32) furtim] Ed. 1546. alternis, furtim; Ed. s. a.: alternis, furtim

rice ab Homero, humanitus et humaniter. Quaedam enim varie efferuntur. Saepe autem et nomina genere neutro fiunt adverbia, ut, infans recens natus, et Graece: torvum clamat[33]).

Significationis multa capita sunt, cuius vim ita recte poterit pervidere puer, si cogitabit illam varietatem significationis ex varietate circumstantiarum in actionibus nasci. Nam tempus, locus, quantitas, qualitas etc. nihil sunt, nisi actionum circumstantiae. Et quia Donatus probe percensuit capita significationis, a nobis nihil attinet repeti[34]).

Tantum hoc monendos putabam pueros, ut diligenter observent naturam localium adverbiorum, quae in loco, quae ad locum, quae de loco significent. Nam ea in re nonnunquam peccatur.

In loco significant, hic, illic, istic, ibi, ubi, ubicunque, ubique, ubivis, alibi, intus, foris, supra, droben, infra, drunden. Tibullus lib. I. eleg. 10. [vss. 35 sq.]:

Non seges est infra, non vinea culta, sed audax
Cerberus, et Stygiae navita puppis aquae.

Ad locum, huc, illuc, istuc, eo, quo, aliquo, nequo, siquo, quocunque, intro, foras. Huc pertinent, quae et versus locum significant, ut, introrsum, retrorsum, sursum, deorsum, quorsum, laevorsum, dextrorsum. Sunt autem composita a versus, quod videtur habere adverbii significationem. Nam et praepositionem aliam permittit nomini adiungi, ut Plinius lib. 6. cap. 32. Ad occasum versus. Et Caesar sine praepositione: Massiliam versus.

De loco, hinc, illinc, istinc, inde, unde, alicunde, coelitus, funditus, radicitus, inferne, superne, quod vulgus dicit desuper. Plinius: Argentum innatat superne, sicut oleum aquae, id est, desuper.

Per locum, hac, illac, istac, nequa, siqua.

Inter localia numerant etiam hos casus: domi, militiae, humi, ruri.

Item, propria nomina locorum, Romae, Romam, Roma, nos inter nomina relinquimus, deque constructione eorum suo loco dicemus. Observabunt autem pueri, nonnunquam localia tempus significare, ut, ibi pro tum saepe accipitur.

Usque et temporibus et locis accommodatur, et additur vocibus alias de loco, alias ad locum significantibus, ut Cicero: Usque ad Numantiam misit. Et Terentius: Ex Aethiopia usque est haec. Et pro Archia: Inde usque a prima pueritia repetens.

Non adsciscunt nominum casus adverbia, ideoque scripserunt veteres Grammatici, degenerare in praepositiones adverbia casum recipientia, ut pridie, quod priorem diem significat, alias genitivum, alias accusativum adsciscit, ut Cicero ad Lentulum: Pridie eius diei fregeramus. Et pridie nonas Iunias, ad Appium, et ad Atticum: Pridie compitalia. Postridie est postero die, genitivum et accusativum adsciscit.

Figura.

Simplex, ut prudenter.
Composita, ut interdiu.
Decomposita, ut imprudenter.

Comparatio.

Adverbia orta a nominibus adiectivis, imitantur nominum comparationem, et recipiunt in constructione casus comparativi et superlativi, fortiter fortius fortissime. Sic et quaedam alia, non nata a nominibus, saepe saepius saepissime. Nuper nuperrime, sine comparativo.

DE PRAEPOSITIONE.

Praepositio est propemodum articulus, verbo nomen adiungens, quod aliquam facti circumstantiam significat, ut, Non datur ad Musas currere lata via. Nam Musas non poterat addi verbo currere, nisi praepositio, ad, tanquam articulus, adiungeretur.

Accidit

Praepositioni Constructio, eaque fere ex Donato cognosci potest, sed est mira varietas significationis etiam in iisdem casibus, quam nos regulis complecti non possumus, usu legendi et scribendi discenda est, ut, aliud significat secundum, cum dico, secundum aurem vulnus accepit, aliud apud Suetonium in Augusto [c. 94.]: Ipsum esse, cuius imago secundum quietem sibi obversata sit. Aliud in Claudio [c. 15.]: Absentibus secundum praesentes facillime dabat. Eam varietatem usus docebit.

---

33) et Graece: torvum clamat.] Editt. 1546., s. a.: et torvum videt, pro torve, hoc modo Graeci saepe adiectiva neutra mutant in adverbia.

34) a nobis — repeti.] Editt. 1546., s. a.: non est opus hic ea repetere.

Aliae vero praepositionum verbis accusativos adiungunt, aliae ablativos.

Accusativos XXVII.

Ad.

Ad calendas Graecas.

Apud.

Et bene apud memores veteris stat gratia facti.

Ante.

Dicique beatus
Ante obitum nemo, supremaque funera debet.

Adversus.

Ne Hercules quidem adversus duos.

Cis.

Vuittemberga nobis cis Albim sita est.

Citra. Ultra.

Est modus in rebus, sunt certi denique fines,
Quos ultra citraque nequit consistere rectum.

Intra [35]).

Crede mihi, bene qui latuit, bene vixit, et intra
Fortunam debet quisque manere suam.

Extra [35]).

Extra omnem ingenii aleam positus Cicero.

Circum,

Locale est, Circum montem.

Circa.

Circa forum, circa viginti annos.

Circiter.

Tempus et numerum significat,
Circiter horam undecimam.

Contra.

Contra stimulum calces.

Erga.

Princeps erga populum clemens.

Inter.

Multa cadunt inter calicem supremaque labra.

Infra.

Quem ego infra omnes homines esse puto.

Supra [36]).

Droben, Dux hostium cum exercitu supra caput est.

Iuxta.

Cum lucubrando iuxta ancillas lanam faceret.

Ob.

Foeda mors ob oculos erat.

Per.

Impiger extremos currit mercator ad Indos,
Per mare, pauperiem fugiens, per saxa, per ignes.

Prope.

Id etiam comparatur. Livius: Castra propius hostem movit. Et Cicero: Operam det, ut cum suis copiis quam proxime Italiam sit.

Praeter.

Ita fugias, ne praeter casam, Terentius [Phorm. 5, 2, 3.].

Propter.

Aliquid mali propter vicinum malum.

Post.

O cives cives, quaerenda pecunia primum,
Virtus post nummos.

Penes.

Me penes est unum vasti custodia mundi.

Secundum.

Secundum Deos homines hominibus maxime utiles esse possunt.

Trans.

Coelum, non animum, mutant, qui trans mare currunt.

Ablativos XIIII.

A.

A Iove principium Musae, Iovis omnia plena.

Ab.

Hac utuntur sequente vocali.
Ab alio expectes, alteri quod feceris.

Abs.

Abs quivis [37]) homine beneficium accipere gratum est.

Absque.

Terentius [Phorm. 1, 4, 11.]: Absque eo esset.

35) Intra et Extra cum dictis exempli causa adscriptis in Ed. s. a. non h. l., sed post *Erga* afferuntur.

36) Supra cum exemplo addito in Ed. s. a. non h. l., sed post *Penes* legitur.

37) quivis] Ed. s. a.: quovis

Cum.

Damnum appellandum est, cum mala fama lucrum.

Clam.

Clam patre, et Plautus: Clam patrem.

Coram.

Coram senatu acta res.

De.

Alter rixatur de lana saepe caprina.

E.

Qui, falsum testimonium dixisse convictus erat, e saxo Tarpeio deiiciebatur, Gellius [XX, 1.].

Ex.

Ex malis moribus bonae leges natae sunt.

Pro.

Comes facundus in via pro vehiculo est.

Prae.

Huic aliquid prae manu dederis, unde utatur.

Sine.

Nulla dies sine linea.

Tenus.

Iulius Caesar tertium et quartum consulatum titulo tenus gessit. Graecum est, crurum tenus. Nam et in ea significatione Latini ablativo utuntur, ut, Capuloque tenus ferrum impulit ira.

Quatuor praepositiones et accusativum et ablativum recipiunt, sed fere diversa significatione.

In,

Accusativum, cum motum ad rem significat, ut Horatius [Ars poet. 31.]: In vitium ducit culpae fuga, si caret arte. Terentius [And. II, 6, 11. 17.]: In rem utrique est maxime. Et pro contra. Cicero in Antonium invectus est.

Cum in re versari significat, ablativum adsciscit[38]), ut Ovidius [Trist. I, 5, 25 sq.]:

Scilicet ut fulvum spectatur in ignibus aurum,
Tempore sic duro est experiunda fides.

Veteres in hac etiam[39]) significatione Graeca consuetudine usi sunt cum accusativo, ut apud Terentium: Ubi videt me esse in tantum honorem [Eun. II, 2, 29. [39a])], pro, in tanto honore.

Sub,

Cum tempus aut motum ad rem significat, accusativum requirit. Virgilius [Georg. III, 402.]: Sub lucem exportant calathis, id est, circiter.

Virgilius in IV. [Aen. vs. 387.]:

Audiam et haec manes veniet mihi fama sub imos[40]).

Sub[41]) horam pugnae tam arcto repente somno devictus.

Cicero non dissimili significatione ad Plancum scripsit: Sub eas statim tuae recitatae sunt. Et de loco. Cicero de Oratore: Ea quae sub oculos ipsa non cadunt.

Ablativo coniungitur, cum versari in loco significat, ut, sub dio. Et Virgilius [Aen. III, 431.]: Vasto vidisse sub antro.

Super,

Drauff, item ad locum significans, accusativum requirit[42]). Suetonius [in Aug. c. 43.]: Super se collocavit.

Cum situm significat in loco, accusativo et ablativo coniungitur. Virgilius [Ecl. I, 81.]:

Fronde super viridi.

Et [eiusd. Aen. VI, 239 sq.]:

Quam super haud ullae poterant impune volantes,
Tendere iter pennis.

Livius: Quatriduum super rupem absumptum.

Significat et praeter. Suetonius in Claudio [c. 26.]: Super caetera flagitia.

Et de, ut, [Virg. Aen. I, 750.]: Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa.

Et inter, ut, Super coenam, pro: inter coenandum.

Subter[43]).

Eadem est et particulae subter constructio, apud Livium: Est subter terram. Apud Virgilium: Densa super testudine.

Cum amittunt praepositiones casum, fiunt adverbia, ut apud Salustium [Catil. 2, 8.]: Sed multi mortales dediti ventri atque somno, indocti

---

38) Cum — adsciscit,] Ed. s. a.: Ablativum adsciscit, cum in re versari significat,

39) etiam] in Ed. s. a. deest.

39a) in tantum honorem] sic h. l. ediderunt Iuntae, Rob. Stephanus, Fabrini aliique; conf. annot. crit. in Ed. Bipont. ad h. l.

40) Virgilius in IV. — imos.] hic versus, quem Editt. 1546, s. a. recte hoc loco afferunt, in Editt. 1526., 1529. male infra sub praepos. *Super*, ad quam minime pertinet, exhibetur.

41) Sub] Editt. 1526., 1529., versum praeced. h. l. omittentes, habent: In eodem: Sub

42) requirit.] huic verbo et subsequentibus in Editt. 1526., 1529. interpositus est ille versus Virgilii Aen. IV, 387. (vide notam 40.).

43) Haec inscriptio ab Editt. 1526., 1529., 1546. abest.

incultique, vitam, sicut peregrinantes, transegere, quibus profecto contra naturam corpus voluptati, anima oneri fuit, eorum ego vitam mortemque iuxta aestimo. Nam ibi Iuxta, amisso casu, similiter significat. Ita multis post seculis. Virgilius [Ecl. 1, 30.]: Longo post tempore veni.

Palam et Pone in adverbiis numeramus, quod fere sine casu ponantur. Sic Usque et Versus. Secus[44]) non usurpant docti, nisi pro aliter, adverbii significatione. Cicero pro Planco: Cuius ego salutem non secus ac meam tueri debeo.

DE CONIUNCTIONE.

Coniunctio est, quae subinde superioribus sententiis alias annectit, ut, Nox et amor, vinumque nihil moderabile suadent. Nam huic sententiae, nox nihil moderabile suadet, coniunctio annectit amorem et vinum. Multum haec pars orationis conducit ad recte connectendam orationem, quare natura particularum huius generis diligenter excutienda est.

Accidunt

Coniunctioni tria: Figura, Potestas, Ordo.

Figura simplex, ut nam. Composita, namque.

Potestas significatio est. Sunt autem septem species:

Copulativa, et, que, quoque, ac, atque, etiam, simul, tum[45]), ut: Cum ego, tum alii aderant. Sed Ac, collationem aliquando significat, Aliud mihi respondes ac rogo.

Disiunctivae, ve, vel, aut, sive, seu.

Adversativae, at, sed, ast, verum, vero, porro, atqui, tamen, quanquam, quamvis, etsi, licet, licebit, saltem. Nam hae diversam sententiam superiori subiiciunt, ut apud Ovidium [Ep. ex Ponto 1, 9, 39 sq.]:

> Si modo non census, nec clarum nomen avorum,
> Sed probitas magnos ingeniumque facit.

Prior sententia est, nobilitatem non in censu aut maiorum imaginibus esse positam, adversa subiicitur particula, sed, in probitate et virtute sitam esse nobilitatem. Ad hunc ordinem Imo pertinet, corrigendi particula, ut apud Terentium [Heaut. 1, 1, 42.]: Quid dixi habere me? imo habui.

Causales, nam, namque, enim, etenim, quia, quoniam, quando, quandoquidem, si, siquidem, nisi, ni, enimvero. Eaque particula nonnunquam adfirmativa est, ut [Terent. And. 1, 3, 1.]: Enimvero Dave, nihil loci est segnitiae.

Huc pertinent etiam concedendi et prohibendi particulae. Ut, Iubeo ut venias. Ne, Quaeso ne facias. Sunt enim et aliae significationes harum vocum, ut apud Virgilium [Ecl. 8, 41.]: Ut vidi, ut perii, quas in Syntaxi persequemur[46]).

Collectivae[47]), ergo, ideo, igitur, idcirco, quapropter, proinde, quamobrem. Hae enim conclusionem rationi praepositae[48]) accommodant: Nihil est homini utilius scientia literarum, sunt igitur magno studio discendae literae.

Ordinis, insuper, postea, posteaquam, deinceps, deinde. In hac significatione, Ut, nonnunquam usurpatur[49]).

Approbativae, quidem, equidem, ut, Discit literas, et strenue quidem.

Completivas vocarunt grammatici, quod nulla significationis necessitate, sed ornatus gratia inseruntur orationi, sicut Graecis μέν, δή. Sed mihi interesse aliquid videtur inter Graecas illas, et particulam Quidem, habetque ea plane approbandi significationem. Cicero de amicitia: Qui autem in virtute summum bonum ponunt, praeclare illi quidem, sed haec ipsa virtus amicitiam et gignit et continet.

Ordo.

Quaedam sunt praepositivae, ut nam, quare, ideo, etenim, at, ast, nec, si, quin, nisi, seu. Non enim recte dixeris: Est nam bonus vir, sed: Nam est bonus vir.

Quaedam postpositivae, ut enim, autem, quoque, vero. Rectum est: Est enim bonus vir. Non est rectum: Enim est bonus vir. In his sunt, quae ἐγκλιτικαὶ dicuntur, id est, quae suum tonum reiiciunt in finem dictionis, cui ad-

---

44) Secus] sic Editt. 1546., s. a.; Editt. 1526., 1529. et secus

45) tum.] Ed. s. a.: cum, tum.

46) ut apud Virg. — persequemur.] in Ed. s. a. hoc quidem loco desunt (vide notam 49.).

47) Collectivae,] Ed. 1546. Ratiocinativae, Ed. s. a.: Rationativae,

48) praepositae] Ed. s. a.: praepositivae

49) Editt. 1546., s. a. hoc loco addunt illum Virgilii versum Ecl. 8, 41.: Ut vidi, ut perii, ut me malus abstulit error.

haerent. Ideoque ἐγκλιτικαὶ dicuntur, ab inclinato tono in extremam syllabam proximae vocis. Sunt autem, que, ne, ve, ut apud Horatium [Ars poet. 379 sq.]:

Ludere qui nescit, campestribus abstinet armis,
Indoctusque pilae, discive, trochive quiescit.

Quaedam indifferenter praeponuntur et postponuntur, ergo, igitur.

Adhibebunt igitur pueri in loquendo hanc curam, ne quid in collocandis coniunctionibus peccent, et bonorum autorum exempla hac in re studeant imitari.

DE INTERIECTIONE.

Interiectio propemodum non est dictio, sed tantum sonus inconditus, animi adfectum significans.

Significant autem aliae admirationem, ut, papae.

Aliae dolorem, ut hei, heu, ah, proh dolor.

Aliae metum, ut atat.

Aliae indignationem, ut o, proh Iupiter etc.

Suppeditabit plures etiam species lectio autorum, quas, cum in infinitum paene pateant, nihil attinet hic recensere. Est autem parce in loquendo utendum hoc vocum genere.

ADDENDA.

In Prolegomenis p. 243 sq. inter libros grammaticos, quos Melanthon praefationibus instruxit, etiam Aelii Donati *methodus* allatus est. Huius libri Editionem a. 1591. ex Biblioth. acad. Vratislav. in manibus habeo, quam h. l. breviter describam:

Aelii Donati methodvs, sev Declinandi conivgandique prima elementa, pro pueris Alphabetarijs, rerum Grammaticarum prorsus ignaris. Diligentiori cvra nvnc primum concinnata. Cvm epistola Philip. Melanth. (Effigies Melanthonis lineis rectis inclusa) *Lipsiae. M.D.XCIX.* — (In fine:) *Lipsiae, Typis Haeredum Berwaldi* (Insigne typogr. Berwaldi: Sylva cum ursu) *Excudebat Iacobvs Gvbisivs. Anno M.D.IC.* 14 plagg. litt. A — O sign., 112 foll. non num., 8. min. (fol. A 2ª Carmen ad filium Georgium; fol. A 2ᵇ — 3ᵇ Phil. Melanthonis epistola ad Georgium Rhau, Georgii filium; fol. A 4ª — 5ᵇ Hypodidascalorum Torgensium epistola ad Geogium Rhau, Typographum Witebergensem, data Torgae Cal. Septemb. 1533.; fol. A 6ª — O 7ᵇ Aelii Donati Methodus; fol. O 8ª Clausula cum Insigni; fol. O 8ᵇ vacat).

Melanthonis epistola, ut iam supra dixi, in huius Corp. Vol. II. p. 207 sqq. inter epistolas anni 1533. recusa est. Carmen vero ei praecedens, quod item sine dubio Melanthonis est, inter eius Carmina in huius Corp. Vol. X. non invenitur, quapropter h. l. adscribatur:

Ad filium Georgium.

En dilecte novum dono tibi nate libellum,
Qui poterit studiis utilis esse tuis.
Hunc tu, si qua manet chari tibi cura parentis,
Perlege sollicita nocte dieque manu.
Invenies illic, quod te didicisse iuvabit
Olim, ubi iam firmo corpore maior eris.
Nec te poeniteat pueriles discere formas,
Quas pueris scriptas continet iste liber.
Nam quia tu puer es, puerilia discere debes,
Quae non sunt annis inferiora tuis.
Inde ubi te Christus studia ad maiora vocabit,
Ingenii pueris qui dator esse solet:
Maiores disces cura maiore libellos,
Maiorique tuus pulvere curret equus.
Interea haec discas primis rudimenta sub annis,
Consultum studiis si cupis esse tuis.
Vive, valeque diu, coeptoque incumbe labori,
Sic puer aeterno nomine clarus eris.

XCVII. PHIL. MEL. SYNTAXIS.

Melanthonis Syntaxis linguae latinae, quae inde ab anno 1532. saepissime cum eius Grammatica latina, id est, cum Etymologia huius linguae coniuncta prodiit, primum seorsim edita et sic pluribus Editionibus vario modo repetita est. Nam in hoc quoque opere plures aetates sunt distinguendae, quarum prima eas comprehendit Editiones, quae continent Syntaxin, qualis ab ipso auctore scripta est.

Huius aetatis Ed. princeps prodiit Hagenoae a. 1526. sic inscripta:

Syntaxis Philippi Melanch. Iam recens nata et edita. Exempla Copiae Latini sermonis, adnotata a Nicolao Liburnio Veneto, a quodam studioso multis in locis aucta.

Eobanus Hessus Lectori.

Icarus et Phaëton pereunt dum summa relictis
Affectant minimis, hic fluuio, ille mari.
Illorum exemplo ne sis incautus, ab imis
Qua bene summa petas noueris esse uiam.
Quare age qui summam studiorum tendis ad arcem
Nunquam displiceant haec elementa tibi.

— (In fine:) *Haganoae, per Iohan. Secerium, Anno M.D.XXVI. Mense Iunio.*, quam Clausulam subsequitur Insigne typogr.: Scutum, in quo Iani caput bifrons est. 16 plagg. litt. A — Q sign., 128 foll. non num., 8. (fol. A 1b — 2a Ioannis Secerii epistola nuncupatoria ad Erasmum Ebnerum; fol. A 2b — C 6a Melanthon de Syntaxi; fol. C 6b — 8a Mel. de Periodis; fol. C 8b — D 5b Eius Prosodia; fol. D 6a — Q 7a Exempla copiae latini sermonis, adnotata a Nicolao Liburnio Veneto, a quodam studioso multis in locis aucta; fol. Q 7b N. Liburnii postfatio ad Eloquentiae Candidatos, subiunctâ Clausulâ; fol. Q 8a Insigne typogr.; fol. Q 8b vacat). *)

Ad huius Ed. originem illustrandam, Secerii epistolam nuncup. h. l. affero:

Ioannes Secerius, Erasmo Ebnero S. D.

Syntaxeon commentariolus huc allatus est, quem, cum ostendissem eruditis quibusdam viris, illi non indignum esse iudicaverunt, qui in publicum ederetur. Quia vero ad tuos ac contubernalium tuorum usus, primum accipio scriptum esse **), existimabam auspicato me editurum esse, si sub tuo nomine publicarem. Nam cum plurimum studiis tuis contulerit, pollicebar mihi fore, ut magnam utilitatem in universum scholis puerilibus adferret. Ego enim hanc meam officinam profecto cupio, si nihil aliud praestare possum, nemini nocere. Adieci autem praeceptis de Syntaxi, non contemnendum acervum formularum latini sermonis, quas tanquam in communes locos digessit Liburnius quispiam, homo, ut adparet, diligens. Nam sermonis proprietas et ratio loquendi, quam φράσιν vocant, latius patet multo, quam ut ex solis praeceptis comprehendi possit. Quare adhibendae sunt huiusmodi formulae, quas in quotidiano sermone imitemur et exprimamus. Quantuluscunque autem harum figurarum numerus est, tamen ingentem putes thesaurum tibi domum adferri. Si enim recte aestimes, tot uniones aut si quae gemmae pretiosiores sunt, mittuntur, quod in hoc commentario extant veteres et germane latinae figurae loquendi. Neque enim aut purpura ulla, aut ullae gemmae sic ornant hominem, ut vel mediocris facundia. Proinde grato animo hoc munus accipe, quod quidem non dubito tibi placiturum esse, si perges urgere id studiorum genus, quod

---

*) Haec Ed., quam Strobelius in l. Neue Beyträge zur Litt. bes. des XVI. Jahrh. Tom. III. Fasc. 2. p. 43., H. von der Hardt Autogr. Lutheri et al. Tom. III. p. 147. et Panzerus in Annal. typogr. Vol. VII. p. 96. nr. 234. recensent, in meis libris est.

**) Conf. quae supra p. 193 sqq. de Etymologia in usum Erasmi Ebneri scripta diximus.

ingressus es, et in quo nonnulla cum expectatione hactenus versaris. Falleris autem, si ulla in re praesidia vitae tanta posita esse putas, quanta in pulcherrimarum artium ac literarum cognitione universo generi mortalium sita sunt. Quare macte ista indole puer, omnibus viribus in hanc curam incumbe, ut earum artium, quae ad virtutem et decus humanos animos exuscitant et extimulant, scientiam tibi compares, sic itur, ut ille ait, ad astra. Non enim alia bene beateque vivendi instrumenta praestantiora sunt, quam literae. Vale.

Ex hac epistola intelligitur, hanc Syntaxin aeque ac Etymologiam linguae latinae a Melanthone primum in usum Erasmi Ebneri aliorumque, quos privatim erudiendos susceperat, esse scriptam.

Haec Ed. repetita est hacce:

Syntaxis Melanchthonis. Exempla Copiae latini Sermonis adnotata a Nicolao Liburnio Veneto. Coloniae apud Eucharium Cervicornum Anno MDXXVI. 8. *).

Deinde Mel. Syntaxis a Liburnii Exemplis seiuncta prodiit his Editionibus:

Syntaxis Philippi Melanchthonis iam recens nata et edita. Cum eodem Eobani Hessi Epigrammate. *Norimbergae* 1527. 8. **).

Philippi Melanchthonis Syntaxis. Parisiis ex Officina Roberti Stephani MDXXVIII. Cal. Septembris. 8. ***).

Syntaxis Philippi Melanchthonis. Iam recens nata et edita. Lipsiae Excudebat Nicolaus Faber An. M.D.XXIX. 8. ****).

Syntaxis Philippi Melanchthonis, ab authore nuper recognita. Item De Periodis. De Prosodia. Anno M.D.XXIX. Hic Index figuris ligno incisis cinctus est. — (In fine:) *Norimbergae apud Io. Petreium. Anno M.D.XXIX.* 3 1/2 plagg. litt. A — D (D 1/2 pl.) sign., 28 foll. non num., 8. (fol. A 1^b Eobani Hessi Epigramma illud, quod in Indice Editionum praeced. legitur; fol. A 2^a — C 3^a De Syntaxi; fol. C 3^b — 5^a med. De Periodis; fol. C 5^a med. — D 4^a Prosodia, subiunctâ in fine Clausulâ; fol. D 4^b vacat). †)

Philippi Melanchthonis Syntaxis et Prosodia. Parisiis ex Officina Roberti Stephani MDXXIX. 8. ††).

Syntaxis Philippi Melanchthonis emendata et aucta ab autore. Lipsiae per Nicolaum Fabrum. 1531. 8. †††).

— — (Idem Index ac Ed. Paris. 1529.) *Coloniae per Ioannem Gymnicum Anno MDXXXV.* 8. ††††).

— — (Idem Index ac Ed. Lips. 1531.) Additur Psalmus: Dixit Dominus etc. carmine elegiaco redditus autore Micyllo. — (In fine:) *Lipsiae Excudebat Nicolaus Faber. Anno M.D.XXXVI.* 8.

— — (Idem Index ac Ed. Lips. 1531.) *Noribergae* 1537. 8. *†).

— — (Idem Index) *Ex officina typographica Nicolai Fabri. Lipsiae. M.D.XXXIX.* — (In fine:) *Ex officina typographica, Nicolai Fabri. Lipsiae. M.D.XXXIX.* 5 plagg. litt. A — E sign., 40 foll. non num., quorum ultimum album est, 8. min. (fol. A 1^b — 2^a Io. Secerii epist. ad Erasm. Ebnerum; fol. A 2^b — D 2^a De Syntaxi; fol. D 2^b — 4^a De Periodis; fol. D 4^b — E 5^a Prosodia Mel.; fol. E 5^b — 7^b Psalmus Dixit Dominus etc. autore Micyllo, subiunctâ in fine Clausulâ; fol. E 8 vacat). *††)

Sequitur secunda huius libri seorsim editi aetas, quae complectitur Editiones a Vito Winshemio (proprie Oertelio) *†††) anno 1538. auctas, id quod ex Melanthonis ad Iustum Ionam *††††), Dr. Iusti Ionae

---

*) Haec Ed. a Panzero l. l. VI. p. 397. nr. 453. memoratur.

**) Hanc Ed. Strobelius l. l. p. 44., v. d. Hardt l. l. III. p. 163 sq. et Panzerus l. l. VII. p. 473. nr. 243. afferunt.

***) Hanc Ed. Panzerus l. l. VIII. p. 114. nr. 1706. recenset.

****) Hanc Ed. Strobelio ignotam Panzerus l. l. IX. p. 439. nr. 851. b. affert.

†) Hanc Ed. a Strobelio l. l. p. 44. et Panzero l. l. VII. p. 476. nr. 264. memoratam ex Biblioth. senat. Norimb. in manibus habeo.

††) Hanc Ed. Strobelio ignotam Panzerus l. l. VIII. p. 124. nr. 1815. affert.

†††) Haec Ed. a Strobelio l. l. p. 44., Hirschio in Millen. I. p. 51. nr. 599. et Panzero l. l. VII. p. 225. nr. 859. affertur.

††††) Hanc Ed. et subsequentem Strobelio ignotas Panzerus l. l. VI. p. 432. nr. 783 et IX. p. 500. nr. 914. b. recenset.

*†) Haec Ed. a Strobelio l. l. p. 44. affertur, ubi vero pro 1537. typothetae errore adscriptus est an. 1557.

*††) Hanc Ed. a Strobelio ibid. memoratam e Biblioth. senat. Norimb. in manibus habeo.

*†††) Vitus Oertelius, Winshemius, natus in oppido Winsheim an. 1501., artis medicae Doctor et Professor graecae linguae in Acad. Witebergensi, mortuus ibidem an. 1578.

*††††) De hoc iuvene Strobelius l. l. p. 46. haec refert: Dieser junge Jonas ward zwar ein geschickter und brauchbarer Mann, aber da er sich in die Grumbachischen Händel einflechten ließ, und deswegen nach Dänemark entfloh, so ward er auf Ersuchen des

filium, epistola huius aetatis Editionibus praemissa*) intelligitur, in qua sub finem haecce leguntur: „Nec nostra opera deesse his studiis (scil. grammaticis) debet. Ideo cum viderem hunc libellum in manibus esse puerorum, fui autor viro docto Vito Vuinsemio, ut eum augeret: deesse enim aliquas pueriles regulas animadverteram. Prodit igitur locupletatus non modo praeceptis, sed etiam exemplis, quorum imitatio ad phrasim conducit."

Prima huius aetatis Editio, quam ego quidem hucusque vidi, Coloniae **1538.** prodiit sic inscripta:

Syntaxis olim a Philippo Melanthone collecta, nunc locupletata, ut sit ad usum scholarum accommodatior. Cum praefatione Philippi Melanthonis. (Haec verba sequitur Insigne typogr., cui inscriptum est Virgilii dictum: Discite iustitiam moniti.) ***Coloniae Ioannes Gymnicus excudebat. Anno*** **1538. 11** plagg. litt. A—L sign., **88** foll. non num., 8. min. (fol. A 2ᵃ—6ᵇ Melanthonis praefatio ad Iustum Ionam, Dr. Iusti Ionae filium; fol. A 7ᵃ—L 8ᵃ Mel. Syntaxis; fol. L 8ᵇ vacat). **).

Utrum haec Ed. huius aetatis princeps, an alia eiusdem anni Wittebergae aut Lipsiae praecesserit, quae Coloniae repetita sit, id quod mihi verisimilius videtur, certo definire nequeo, quoniam eiusmodi Editionis mentionem hucusque non inveni.

— — (Idem Index) ***Lipsiae* 1539. 17** plagg. litt. A—R sign., **171** plagg. num., ult. pag. alba, 8. (pag. **3—12.** Mel. praefatio ad Iust. Ionam filium; p. **13—171.** Syntaxis; extr. pag. vacat). ***).

— — (Idem Index) ***Magdeburgi* 1539.** 8.; ibid. *s. a.*; sine loci indicio **1540.** ****).

Syntaxis olim a Philippo Melanchthone collecta, nunc locupletata, ut sit ad usum scholarum accommodatior. Cum nova praefatione Philippi Melanchthonis. Norimbergae apud Ioh. Petreium. **1540.** 8. †).

— — (Idem Index) ***Norimbergae* 1545.** ††); *s. a.* 8. †††).

— — (Idem Index, cum Insigni civitatis Norimbergensis.) ***Norimbergae apud Iohan. Petreium, Anno MDXLVII.*** **12½** plagg. litt. aa—nn (nn ½ pl.) sign., **100** foll. non num., 8. (fol. aa 1ᵇ—5ᵇ Mel. praefatio ad Iust. Ionam filium; fol. aa 6ᵃ—nn 4ᵃ Syntaxis [inde a fol. hh 1ᵃ cum Wincleri annotatt. margin., conf. Editt. tertiae aetatis]; fol. nn 4ᵇ vacat). ††††)

Hanc Winshemii recognitionem Andreas Winclerus iterum edidit annotationibus marginalibus, suaque praefatiuncula auctam, omisso Melanthonis in Syntaxin prooemio. Has igitur Editt. tertiam huius libri aetatem nominare licet. Praefatiunculam Wincleri his Editt. praefixam h. l. afferre iuvat:

Andreas Vinclerus Lectori S. D.

Philippi Melanthonis Syntaxin, opera viri doctissimi Viti Vuinsemii cum praeceptis, tum exemplis locupletatam, denuo diligentissime excusam damus, id quod facile re ipsa cognosces, ubi hanc nostram aeditionem cum superioribus contuleris. Exemplorum praeterea fere omnium, ex optimis quibusque Latinae linguae scriptoribus depromptorum in margine locos adiectos vides. Quem nostrum laborem non solum studiosis pueris, verum etiam

---

Churfürst August zu Sachsen im J. 1567. zu Copenhagen enthauptet. Bey der Execution soll er noch diese Verse haben hören lassen:

Quid iuvat innumeros scire atque evolvere casus,
Si facienda fugis, si fugienda facis.

Worauf ihm D. Hemming aus dem Stegreif geantwortet:

Et iuvat innumeros scire atque evolvere casus,
Si facienda facis, si fugienda fugis.

*) Haec epistola, in qua Melanthon de Grammatices necessitate atque vario usu disserit, reperitur quoque in Select. epist. p. 504 sqq., Epist. lib. I. p. 448 sqq. (Edit. Lond. lib. I. ep. 129.), item in Selectarum Declamationum Ed. formae maioris (Argent. 1541. 4.) p. 754—761. et in earum Editt. formae minoris (4 Tomi 8.) T. II. p. 221 sqq., atque in huius Corporis Vol. III. p. 530—536. inter epistolas anni 1538. Hanc enim Praefationem, quam quoque Winclerus (vide subsequentem aetatem), Micyllus, Camerarius et Faber (vide supra p. 199 sqq.) in suis Editt. Syntaxeos retinuerunt, anno 1538. primum prodiisse monuit Mylius in Chronologia Scriptorum Mel. fol. D 2ᵃ ad a. 1538. — Ad hanc praefationem spectat epistolae ad Iust. Ionam filium d. 23. Maii a Mel. scriptae (in huius Corp. Vol. III. p. 528 sq. recusae) locus hicce: „Encomium patris tui et tuum longius institueram, sed postea mutilare coactus sum arbitrio typographi. Tales habemus Aristarchos nostrorum scriptorum, qui aperte mutari postulant, quae volunt, alii tacite arrodunt.

**) Hanc Ed. Strobelio ignotam ex Biblioth. acad. Erlang. in manibus habeo.

***) Huius Ed., quam Strobelius l. l. p. 44 sq. recenset, exemplum, cuius titulus ex parte abscissus et ultimum folium deest, ex Biblioth. Orphanotr. Halens. in manibus teneo.

****) Hae tres Editt. in Biblioth. acad. Vratislav. inveniuntur.

†) Hanc Ed. Hirschius in Millen. IV. p. 64. nr. 811. breviusque Strobelius l. l. p. 46. afferunt.

††) Haec Ed. in Biblioth. acad. Erlang. exstat.

†††) Haec Ed. in Biblioth. acad. Tubing. est.

††††) Hanc Ed. ex Biblioth. senat. Norimb. in manibus habeo.

iis ipsis, qui non ita magna librorum copia instructi iuventutem docent, gratum fore confido, et longae inquisitionis molestia facile liberabuntur, quibus persuasum est, tum demum pleraque exempla rectius intelligi, cum in ipsis autoribus, unde sunt petita, legerint. Tuum itaque fuerit, candide Lector, hos conatus nostros amplecti, quos studiosorum causa cum primis a nobis esse susceptos, credas velim. Vale.

Prima huius aetatis Ed. inter eas quidem, quas ego in manibus habeo, sic inscripta est:

Syntaxis olim a Philippo Melanthone collecta, nunc locupletata, ut sit ad usum scholarum accommodatior. Cum Praefatione Philippi Melanthonis. Adiecti sunt in margine exemplorum loci. Lipsiae Anno M.D.XLV. — (In fine:) *Lipsiae Excusit Iacobus Berwaldus.* 15 plagg. litt. A — P sign. (fol. A 1ᵇ Andr. Vincleri praefatiuncula; fol. A 2ᵃ — 6ᵇ Melanthonis praefat. ad Iust. Ionam filium; fol. A 7ᵃ — P 6ᵇ med. Syntaxis cum annotationibus marginall.; in fine Clausula addita est; fol. P 7 — 8. vacant). *)

— — (Idem Index ac Ed. Lips. 1545.) *Francofordiae ad Viadrum ex officina Ioan. Eichorn. Anno M.D.LV.* 14 plagg. litt. A — O sign., 112 foll. non num., 8. (fol. A 1ᵇ Andr. Vincleri praefatiuncula ad Lectorem; fol. A 2ᵃ — 6ᵇ Melanthonis praefatio ad Iust. Ionam filium; fol. A 7ᵃ — O 8ᵃ Syntaxis cum annotatt. marginall.; fol. O 8ᵇ vacat). **)

Haec Wincleri Ed. etiam recusa est in Grammaticae latinae Ed., quae Lipsiae ex officina typograph. Nicolai Fabri s. a. 8. prodiit, cuius descriptionem supra p. 197 sq. proposui. Praeterea Wincleri annotat. margin. ex parte quidem repetitae sunt in Ed. Norimb. a. 1547. supra p. 341 sq. recensita.

Quarta aetas huius Syntaxeos eas complectitur Editt., quae a Iacobo Micyllo a. 1540. auctae et recognitae sunt.

Grammaticae Editt., quae praeter Etymologiam Syntaxin quoque a Micyllo auctam et recognitam continent, supra p. 199 — 201. recensui. Utraque una cum Prosodia ex hac Micylli recognitione repetita est in *Tomo V. Operum Phil. Melanthonis,* qui *Basileae a. M.D.XLI. mense Augusto* Fol. prodiit (vide supra p. 199 sq.). Praeterea Syntaxis cum Prosodia ex hac recognitione seorsim prodiit a. 1541. sic inscripta:

Syntaxis Philippi Melanthonis, iam denuo recognita, et plerisque in locis locupletata. M.D.XLI. Hic Index figuris ligno incisis cinctus est. — (In fine:) *Lipsiae Excudebat Valentinus Schumannus. Anno salutis humanae. M.D.XLI.* 10 plagg. litt. A — K sign., 80 foll. non num., quorum ultimum album est, 8. min. (fol. A 1ᵇ Imaginem continet, in qua supra Deus falcem tenens, infra angelus segetes falce desecans aliique uvas exprimentes conspiciuntur; fol. A 2ᵃ — 6ᵇ Mel. praefat. ad Iust. Ionam fil.; fol. A 7ᵃ — H 5ᵇ init. Syntaxis; fol. H 5ᵇ — 7ᵃ De Periodis; fol. H 7ᵇ — 8ᵃ De Distinctionibus; fol. H 8ᵇ — K 7ᵇ Prosodia, subiunctâ in fine Clausulâ; fol. K 8 vacat). ***)

Quinta aetas Syntaxeos Melanthonianae continetur in Editione Grammaticae latinae a Ioachimo Camerario anno 1550. denuo recognita et locupletata, atque iis, quae ex hac recusae sunt, de quibus supra p. 201 sqq. diximus. Hae quoque Editt. Melanthonis praefationem ad Iust. Ionam filium exhibent.

Utrum sequentes quinque Editiones:

Syntaxis olim a Ph. Mel. collecta etc. *Lipsiae in offic. Ern. Voegelini,* 1562. 15 plagg. 8. ****), ibid. 1568. 8. †).

— — *Norimbergae* 1569. 8. ††)

— — *Magdeburgi* 1579. 8.

Syntaxis olim a Ph. Mel. collecta, nunc locupletata cum praefatione Ph. Mel. Francof. s. a. 8. †††)

huius aetatis sint an prioris cuiusdam, nescio, quoniam eas hucusque non vidi.

Sexta aetas huius libri complectitur Editiones Grammaticae lat. ex admodum necessariis notis marginalibus *M. Iohannis Fabri* recognitas et locupletatas, quas supra p. 215 sq. recensui. Etiam in his Editt. Melanthonis praefatio ad Iust. Ionam filium exhibetur.

---

*) Hanc Ed. a Strobelio l. l. p. 46 sq. recensitam ex Biblioth. acad. Erlang. in manibus habeo.

**) Haec Ed. Strobelio ignota in meis libris est.

***) Haec Ed. Strobelio ignota ex Biblioth. regia Dresdensi mihi ad manus est.

****) Haec Ed. a Strobelio l. l. p. 47. brevissime allata in Biblioth. senat. Norimb. asservatur.

†) Haec Ed. in Biblioth. regia Dresdensi est.

††) Hanc Ed. et subsequentem Strobelius l. l. p. 47. brevissime memorat.

†††) Haec Ed. in Biblioth. acad. Vratislav. exstat.

Septima aetas comprehendit Editiones Grammaticae lat. ab **Erasmo Schmidio** recognitas et locupletatas, quas supra p. **215** sqq. descripsi. Melanthonis praefatio in his Editt. omissa est.

Ab omnibus Editt. hucusque recensitis differt haecce:

Syntaxis a Philippo Melanchthone olim conscripta. Cui paucae adiectae sunt regulae ut demptis difficilioribus exemplis esset puerilibus Scholis accommodatior. (Insigne typogr.: Sciurus pomum edens.) *Francofordiae Marchionum excudebat Andreas Eichorn.* sine anni indicio. **6** plagg. litt. A—F sign., **48** foll. non num., 8. min. (fol. A **2**ª—E **4**ª init. Syntaxis; fol. E **4**ª in. — **6**ᵇ De Ordine et de Periodis; fol. E **7**ª—F **8**ª De Prosodia; fol. F **8**ᵇ vacat) *).

His Editionibus Syntaxeos Melanthonianae breviter descriptis denique **Compendiorum** ex illa, **Commentariorumque** in eam ab **aliis** conscriptorum mentio est facienda.

Hic liber primum a **Iohanne Dulcio** in *Epitomen* redacta est sic inscriptam:

Epitomata Syntaxis Philippi Melan. a Iohan. Dulcio, in rem tardiusculorum congesta:

Qūicqūid prēcĭpĭēs, ēstō brĕuĭs, ŭt cĭtŏ dĭctā
Pĕrcĭpĭānt ănĭmī dŏcĭlēs, tĕnĕāntquĕ fĭdēlēs.

Flac. in ar. Poe. **) — (In fine:) *Has Philippi Melanchthonis de Syntaxi praeceptiones, a Ioanne Dulcio in Typos quam commodissime contractas, Lipsiae Valentinus Schumann summa diligentia in rem studiosae iuuentutis excussit. Anno. M.D.XXXII.* 4 plagg. litt. A—D sign., **59** pagg. num., quas **5** pagg. albae sequuntur, 8. (pag. **2**. Prooemium, p. **3**—**53**. Syntaxis Mel. in tabulas redacta; p. **54**. Praelegendi ratio; p. **55**—**59** [fol. D **6**ª]. De Periodis, Clausulâ in fine subiunctâ; fol. D **6**ᵇ—**8**ᵇ vacant) ***).

Praeter hanc Epitomen, quae solam Syntaxin continet, etiam illa Compendia supra p. **227** sqq. descripta huc pertinent, quae Syntaxin una cum Etymologia (et Prosodia) exhibent.

Commentarii praeter illos tres supra p. **223**—**228**. recensitos a **Luca Lossio**, **Erasmo Schmidio** et anonymo quodam in universam Grammaticam lat. Melanthonis conscriptos afferendi sunt hi duo, qui ad solam Syntaxin eius pertinent:

1. *Syntaxis noua Ph. Mel. schematismis delineata, in gratiam studiosorum scientiae litterarum. Idem de usu συνταχτικῳ quantum ad ποιχιλιαν s. rationem uariandi resoluendique pertinet, s. de συνταχτικη συνονυμια, Val. Erythraeo autore* ****). *Huic adiecta est Syntaxis uetus, olim ab eodem P. Mel. collecta, nuper autem praeceptis et exemplis locupletata, ut sit ad usum scholarum accommodatior. Prior illustrata est annotationibus Luc. Lossii, Luneb. et indicatione locorum, qui exemplorum causa sunt adducti Phil. Bechii et Io. Bapt. Schengii* †), *posterior scholiis Andr. Dietherri Augustani. Argent.* **1568**. in Folio ††).

2. *Scholia In Syntaxin, olim a D. Philippo Melanchthone collectam, postea vero operâ viri doctissimi, Viti Winsemii, cum praeceptis tum exemplis locupletatam, tam docentibus quam discentibus profutura: Non solum ad explicationem huius libelli Grammatici, sed etiam aliorum. Conscripta a M. Henrico Decimatore Giffhornensi. Lipsiae, ex officina typ. Abrahami Lambergi, sumtibus Iohan. Francken. Anno M.D.XCII. Cum Privilegio Imp. etc.* — (In fine:) *Lipsiae Ex officina typographica Abrahami Lambergi.* (Insigne typogr.: Equus alatus saliens) *Anno Domini* **1591**. **41½** plagg. litt. A—Z, a—t (t ½ pl.) sign., **6** foll. non num., **667** pagg. num., **1** pag. non num., ult. fol. album, 8. (fol. A **2**ª—**6**ᵇ Henr. Decimatoris epistola dedicatoria ad Ioh. Westphal aliosque **14** adolescentes conspicuos **12**. Cal. Ian. **1591**. scripta; pag. **1**—4 init. Prolegomenωn loco praemissa; p. 4 med.—**9** med. Praefationis explicatio; p. **9** med.—**662**. Scholia in Syntaxin; p. **663**—**667** [fol. t **3**ª]. Aldi Manutii epistola scripta ad Francisc. Morandum (de interpungendi ratione sive distinctionibus); pag. aversa [fol. t **3**ᵇ] Clausulam cum Insigni continet; fol. t 4. album est.) †††).

---

*) Hanc Ed. ex Biblioth. acad. Erlang. in manibus habeo.

**) Horat. Flacc. in arte poet. 335 sq.

***) Hunc librum e Biblioth. acad. Lipsiensi in manibus habeo.

****) Praeter hunc librum idem auctor etiam hoc opus grammaticum scripsit: *Valentini Erythraei Lindauiensis de Grammaticorum figuris, tam singulorum, quam constructorum verborum, et de periodis, libri quatuor, correcti et aucti. Item, Liber vnus, de vitijs orationis, antehac nunquam editus, eodem Erythraeo autore. Adiectum est iudicium Ioachimi Camerarij de Orthographia. Argentinae imprimebat Christianus Mylius.* — (In fine:) *Argentinae in foro frumentario excudebat Christianus Mylius, Anno* 1561. 34 plagg. 8. (Hoc opus in meis libris est.)

†) De his duobus viris doctis conf. Camerarii praefatio supra p. 207 sq. allata.

††) Hunc librum Strobelius l. l. p. 48. affert.

†††) Hanc primam Ed. huius Commentarii, qui Strobelio latuit, ex Biblioth. senat. Hamburg. in manibus habeo.

— — (Idem Index) *Lipsiae, Cum Privilegio. Michaël Lantzenberger excudebat. Sumtibus Iohan. Francken, Bibliopolae Magdeburg. Anno* 1605. — (In fine:) *Lipsiae Imprimebat Michaël Lantzenberger* (Insigne typogr.: Angelus hastâ Satanam feriens) *Sumtibus Iohan. Francken Bibliop. Magdeburg.* 41½ plagg. litt. A—Z, a—t (t ½ pl.) sign., 6 foll. non num., 668 pagg. num., penult. pag. non num., ult. pag. alba, 8. Haec Ed. praecedentis repetitio est; p. 663—668. Ald. Manutii epistolam, seq. pag. non num. Clausulam cum Insigni continent, ult. pag. vacat) *).

Haec de Syntaxeos Melanthonianae historia h. l. sufficiant. Progredimur ad eam ipsam edendam, qualis ab ipso auctore conscripta et recognita est. E Prolegomenis p. 337—340. intelligitur, hanc duodecies prodiisse, scilicet 1) *Haganoae* 1526. 8., 2) *Coloniae* 1526. 8., 3) *Norimbergae* 1527. 8., 4) *Parisiis* 1528. 8., 5) *Lipsiae* 1529. 8., 6) *Parisiis* 1529. 8., 7) *Norimbergae* 1529. 8., 8) *Lipsiae* 1531. 8., 9) *Coloniae* 1535. 8., 10) *Lipsiae* 1536. 8., 11) *Norimbergae* 1537. 8., 12) *Lipsiae* 1539. 8. Harum Editt. Ed. 7. Syntaxin ab auctore recognitam, Editt. 8. 10. 11. 12. eandem ab auctore emendatam et auctam exhibent. Ex his Editt., quas prima aetas huius Syntaxeos complectitur, hasce tres in manibus habeo: 1) *Ed. Hagan.* 1526., 2) *Ed. Norimb.* 1529., et 3) *Ed. Lips.* 1539., quas solis annorum numeris signabo.

Hac nova Editione repetitur *Editio Norimbergensis anni* 1529. *ab ipso auctore recognita*, subiunctâ varia lectione duarum Editionum 1526. et 1539.

---

*) Haec Ed. in meis libris est.

SYNTAXIS PHILIPPI MELANTHONIS,

AB AUCTORE ANNO 1529. RECOGNITA.

Syntaxin Graeci, nostri Constructionem vocant, rationem contexendae orationis, et coniungendarum vocum, ita ut certam sententiam dilucide repraesentent. In tenui, ut ait Virgilius, labor est, at tenuis non gloria, nec mediocre pretium operae, posse animi sensa citra ambiguitatem efferre. Nam quibus haec Grammaticae pars non satis familiariter nota est, ii, quia temere congerunt voces, non possunt explicare, quod sentiunt, sed dant sine mente sonum, et inani quodam strepitu feriunt aures, perinde atque fluctus littora ferit. Est autem in puerilibus studiis in primis opera danda, ut sermonem sibi quisque perspicuum et planum paret[1]), quo expromere animi cogitata sine ambiguitate possit. Indigni mihi hominis vocabulo videntur, qui quoties res seriae orationem flagitant, tanquam κῶφα πρόσωπα in comoediis, nullam vocem edere possunt. Saepe etiam comperi pueros, cum bonorum verborum magnam haberent copiam, tamen, quia certam structurae rationem non norant, non esse ausos loqui, quibus opera omnis collocata[2]) in literas unam hanc ob causam perierat, quod Syntaxin non didicerant[3]).

1) paret,] Ed. 1539. comparet,

2) collocata] Ed. 1539. collata

3) didicerant] Ed. 1539. errore typogr.: dicerant.

Quare diu mihi in hac parte Grammatices puer detinendus videtur, dum omnes formulas coagmentandarum vocum cognoverit, et tanquam Architectum orationis profiteri se ausit.

DE NOMINE.

Nomen sine verbo, non absolvit orationem, aut integram sententiam. Est enim oratio, integrae sententiae explicatio. Et tamen multa saepe nomina contexuntur[4]), quibus unum verbum respondet. Quare principio de nominum Syntaxi dicemus.

Prima regula.

Adiectivum et substantivum eodem genere, numero et casu cohaerent, ut: Amicus certus, in re incerta cernitur[4a]). Ad eundem modum et participia substantivis connectuntur, ut [Ovid. Trist. I, 9, 5.]: Donec eris felix, multos numerabis amicos. [ibid. vs. 10.] Nullus ad amissas ibit amicus opes. Idem servatur in pronominibus, ut [Ovid. Trist. III, 4, 25 sq.]:

Crede mihi, bene qui latuit, bene vixit, et intra
Fortunam debet quisque manere suam.

Et in interrogationibus, ut, Cuius sententia est? Ciceronis.

4) contexuntur,] Ed. 1539. connectuntur,

4a) Hoc est Ennii dictum, vide Ennii fragmenta a Columna conquisita, recusa accur. Hesselio (Amstel. 1707 4.) p. 298.

Secunda regula.

Relativum cum antecedente substantivo necesse est genere et numero consentire, casu non semper convenit. Nam is sequenti verbo respondet, ut: Literas accepi tuas, quae mihi magnae voluptati fuerunt.

Est et ubi sequentis substantivi genus, casum et numerum mutuatur. Salustius [Catil. c. 55.]: Est locus in carcere, quod Tullianum adpellatur. Et Livius [III, 57.]: Carcerem aedificatum esse, quod domicilium plebis Romanae vocare solitus est. Sed rara haec figura est.

Qualis suum substantivum adsciscit, a quo mutuatur casum, genus et numerum, ut: Talis est civitas, quales sunt principum mores.

Tertia regula.

Substantivum cum substantivo, genitivo casu iungitur, ut [Iuvenal. sat. 14, 139.]: Crescit amor numi, quantum ipsa pecunia crescit.

Atticismum vocant, cum in hanc formam mutamus adiectivi et substantivi constructionem, ut pro nulla pecunia, nihil pecuniae, nihili homo [5]. Nam adiectiva genere neutro, vertuntur in substantivorum naturam, ut apud Catullum [22, 21.]: Sed non videmus manticae quid in tergo est.

Adverbia [6] imitantur hanc syntaxin: satis loquentiae, sapientiae parum, abunde verborum. Figuratum est [7], id genus, pro eius generis. Multi hoc tempore praetextu Evangelii, seditiones excitant, id genus homines odi; nam sibi regnum, non Christo parant [8].

Quarta regula.

Comparativi adsciscunt ablativos, ut [Horat. Epist. I, 1, 52.]: Vilius argentum est auro, virtutibus aurum, et [9] Vilius est argentum quam aurum. Sic autem et Latini comparativa iterarunt. Triumphus clarior quam gratior, et pestilentia minacior quam perniciosior. Apud Livium item: Quis interpretari potest, impudentiorne, an improbior? Plautus: Amicior mihi nullus vivit, atque is est. Cicero: Mihi videtur diutius abfuturus ac vellem. Has formulas adscripsi, ut pueri observent, pro quam, Latinos uti particulis: ac, atque.

Quinta regula.

Superlativa adsciscunt genitivos plurales, vel collectivi nominis singulares [10], ut: Disertissime Romuli nepotum. Et, Tydides Danaum fortissimus.

Eo, quo, tanto, quanto, comparativis [11] iunguntur [12], ut [Iuvenal. sat. 8, 140 sq.]:

Omne animi vitium tanto conspectius in se
Crimen habet, quanto maior, qui peccat, habetur.

Multo, longe, comparativis et superlativis praeponuntur. Cicero [pro lege Manil.]: Conspectus vester multo iucundissimus.

Sexta regula.

Quae partitionem significant, aut collectionem, item genitivos plurales adsciscunt, ut: nemo hominum, alter horum, pars civium [Ovid. Trist. IV, 3, 1 sq.]:

Magna minorque ferae, quarum regis altera Graias,
Altera Sidonias, utraque sicca, rates [13].

Cicero: Quarum altera exemplis, altera [14] scientia te possunt augere [15].

Sic et comparativa partitionem significant, ut: O maior iuvenum, id est, inter iuvenes. Nam partitionem exponimus per particulam inter, ut: Concionatorum alii pure docent Evangelium, alii adulteratum impiis opinionibus, id est, inter concionatores.

Septima regula.

Adiectiva, quae copiam, desiderium, notitiam, et contra significant, genitivos adsciscunt, ut [Virg. Aen. I, 343 sq.]: Ditissimus agri Phoenicum. Stultorum plena sunt omnia. Cicero:

---

5) nihili homo.] haec hoc quidem loco ab Ed. 1539. absunt; vide infra notam 8.

6) Adverbia] Ed. 1539. Adverbia copiae aut penuriae

7) Figuratum est;] Ed. 1539. Est et hic Atticismus,

8) Ed. 1539. h. l. addit haec: Est et alia quaedam forma, sed qua in paucis verbis utimur, homo nihil. Res mancipii, pronuntiatur autem mancipi tribus syllabis. Sed ea vox est genitivus a nominativo mancipium. Res mancipii, id est, res propria. Addunt his dativum frugi, homo frugi et particulam huiusmodi. Haec cum omnibus generibus, casibus et numeris coniungunt.

9) et] Ed. 1539. huius loco habet: et pro ablativo interdum nominativus ponitur cum particula quam.

10) singulares] sic Editt. 1526., 1539.; Ed. 1529. singularis

11) comparativis] Ed. 1539. comparationi

12) iunguntur] sic Ed. 1539.; Editt. 1526., 1529. iungentur.

13) Magna minorque — rates.] ab Ed. 1539. absunt.

14) altera] Ed. 1539. alter

15) augere.] Ed. 1529. male: augure.

Referta sceleratissimorum hominum. Cupidus lucri. [Virg. Aen. I, 332.]: Ignarus hominumque locorumque. Fidens animi. Nec sum animi dubius. Peritus belli. [Virg. Aen. X, 843.]: Praesaga mens mali. [ibid. VIII, 580.]: Ambiguus futuri[16]). Memor praeteriti.

Sic et participia pleraque, cum degenerant in nomina, et verborum casus amittunt, ut: Fugitans litium. Cupiens pecuniae. Patiens inediae. Pertaesus taedae et thalami. Nam pertaesus thalamum, patiens inediam, participia sunt, nec significant ἕξιν.

Reus genitivum adsciscit, ut: Reus furti.

Sed his, quae copiam significant, invenies etiam ablativos adiici, ut Cicero: Copiis abundans. Virgilius [Georg. IV, 181.]: Crura thymo plena.

Octava regula.

Dativos adsciscunt, quae similitudinem, utilitatem, facilitatem significant, ut: Fidus amico. Amicus Caesari. Par Homero. Virgilius [Aen. XI, 541.]: Nulli veterum virtute secundus. Simillimum Deo iudico.

Sed similis etiam genitivos adsciscit[17]), ut: Eius virtutis munus hoc est proprium[18]).

Nona regula.

Adiectiva, Graeca consuetudine, accusativos substantivorum adsciscunt, ut: Nuda genu. Et glacialis hyems canos hirsuta capillos. [Virg. Aen. IV, 558.]: Omnia Mercurio similis vocemque coloremque.

Grammatici συνεκδοχὴν vocarunt, id est, comprehensionem. Significat enim nomen totius ad partem tantum referri. Cum dico: Aethiops albus dentes, nomen albus totum Aethiopem significat, verum quia accusativus dentes subiicitur, detorquetur et nominativus tantum ad partem.

Decima regula.

Ablativus instrumenti subiicitur certis adiectivis, ut: Clarus ingenio, armis. Lassus cura. Fessus cursu. Laetus honore, imperio, apud Virgilium. Contentus paucis. Nonnunquam gravis aere domum mihi dextra redibat. Potens pecunia, et Potens a pecunia. Praeceps ambitione. Sic et orbus parentibus. Livius [XXII, 2.]: Annibal aeger oculis ex verna intemperie. Cicero: Aeger[19]) pedibus.

Immunis, alienus addunt praepositiones, ut: Immunis a bello. Alienus a me. Et apud Cornelium [Tacit. Hist. I, 86.]: Vacuus a periculo animus fuit. Vacuus ab odio, et vacuus ira. Cicero: Cum sumus necessariis negotiis, curisque vacui. Salustius [Iugurth. c. 95.]: Ager frugum vacuus.

Dignus, indignus, simpliciter ablativos adsciscunt [Horat. Carm. IV, 8, 28.]: Dignum laude virum Musa vetat mori.

Undecima regula.

Variae figurae sunt descriptionis laudandi, aut vituperandi. Sed ablativis Latini libentius usi sunt, ut: Puella vultu modesto. Dici enim poterat[20]): Puella vultus modesti, et Puella modesta vultu, et modesta vultum, συνεκδοχικῶς. Sic Columella [lib. VI, c. 37.]: Asinus amplissimi corporis, cervice valida. Cicero: Erat infirma valetudine habitus.

Duodecima regula.

Varia est syntaxis vocis *opus*, sed ablativum saepius adsciscit, ut Cicero: Opus est huic tuo iudicio. Nonnunquam praecedit nominativus, Dux et autor nobis opus est. Rarum est, Opus est nobis hanc rem. Et *usus* apud Plautum in Asinaria: Viginti iam usus est filio argenti minis.

Decima tertia regula.

Figuram πρόθεσιν[21]) dixerunt, cum duo substantiva eodem casu coniunguntur, hoc modo: Effodiuntur opes, irritamenta malorum. Posterius substantivum declarandi causa accessit, ideoque propemodum induit adiectivi naturam. Sic Horatius [Epist. I, 6, 37.]: Et genus et formam regina pecunia donat, id est, regnans.

Τέλος Nominum Syntaxeos.

---

16) futuri.] Ed. 1539. furti.

17) adsciscit,] Ed. 1529. male: absciscit,

18) ut: Eius — proprium.] pro his habet Ed. 1539.: Ut, Domini similis. Et proprius. Plautus: Amatorem tibi proprium. Et Cicero: Eius virtutis munus hoc est proprium.

19) Aeger] Ed. 1526. Aegris

20) poterat,] Ed. 1539. potest,

21) *πρόθεσιν*] Ed. 1539. appositionem

DE SYNTAXI VERBORUM.

Nunquam integra sententia cum nominativo solis nominibus constat [22]). Quare cum nominibus certa quadam ratione verba [23]) coagmentantur.

Prima regula.

Nominativus praecedit verbum finitum simili numero et persona, ut: Ego lego, tu legis, hic legit. Nam pronomina naturam nominum habent. Utimur autem prima et secunda persona dissimulatis pronominibus. Tertia persona, sine nominativo, in verbis personalibus non utimur. Caesar et rex Gallorum conveniunt inter se. Nam duo singularia postulant plurale verbum.

Est, cum infinitivus pro nominativo Graeca consuetudine usurpatur, ut [Ovid. ex Ponto epist. II, 9, 47 sq.]:

Adde quod ingenuas didicisse fideliter artes
Emollit mores, nec sinit esse feros.

Nam verbum emollit respondet his, tanquam nominativo, didicisse fideliter artes [24]). Graeci sic: *Τὸ μαθεῖν πραΰνει ἤθη.* Eum infinitivum circumloquimur finito verbo, adiecta particula quod. Dolet Gallis, quod rex suus a Carolo victus sit, id est, regem suum victum esse [25]).

Secunda regula.

Vocativi secundae personae et imperativis praeponuntur. Nonnunquam etiam sine verbo inseruntur orationi [26]).

Tertia regula.

Verbum finitum sequitur aliquando nominativus, ut [27]) in verbis gestuum. Dormit securus. Bibo [28]) ieiunus. It cubitum incoenatus. Virgilius [Aen. III, 624 sq.]: Medio resupinus in antro Frangeret [29]) ad saxum.

22) cum — constat.] Ed. 1539.: sine Verbo ex solis nominibus constat.

23) verba] deest in Ed. 1539.

24) fideliter artes.] sic Ed. 1539.; Editt. 1526., 1529. artes fideliter.

25) Dolet — victum est.] horum loco habet Ed. 1539.: Dolet Turcis, quod ab obsidione Viennensi repulsi sunt, id est, se repulsos esse.

26) orationi.] Ed. 1539. orationi, ut, Duratae, et vosmet rebus servate secundis.

27) ut] Ed. 1539. praecipue

28) Bibo] Ed. 1539. Bibe

29) Frangeret] Ed. 1539. Frangere

Quarta regula.

Verba substantiva praecedunt, et sequuntur nominativi. Sunt autem substantiva, Sum, Forem, Fio, Existo, quod substantiam, non actionem significant, ut: Manus nostrae sunt oculatae, credunt quod vident. [Gellius V, 2.]: Equus Alexandri et capite et nomine Bucephalus fuit. Fama est malum. Humor est dulce satis.

Nam hoc modo ex adiectivis fiunt substantiva genere neutro; sed hic monendi sunt pueri, Latinos saepe Ellipsi [30]) uti, omisso verbo substantivo.

Et nuncupandi verba, ut: Princeps Saxoniae vocatur praefectus praetorio. Carolus designatus est Romanus Imperator. Ille salutatur doctor.

Graecum est, Hic cupit audire [31]) theologus, id est, dici.

Sed hic observent pueri formulas nominandi. Dicunt enim Latini varie [32]). Est mihi nomen Pomponius, apud Terentium. Et, Est mihi nomen Pomponii, apud Plautum. Et, Est mihi nomen Pomponio. Qua formula maxime delectantur eruditi. Vetus est, Fecerunt illi nomen Ascanium, apud Livium [I, 1.].

De Figuris.

Nominativi cum verbo finito [33]) syntaxes tradidimus. Priusquam autem ostendamus, quomodo obliqui cum verbis cohaereant, recensebimus figuras constructionis, quas ita vocant, cum ab analogia et communi regula de nominativo et verbo brevitatis causa discessit consuetudo, ut: Ego et meus minister propere adcurrimus, belle dicitur contra analogiam. Si analogiam sequaris, est odiosa repetitio: Ego adcurro, et minister adcurrit.

Σύνθεσις, Compositio.

Synthesis est, cum nomini multitudinis singulari respondet verbum plurale. Nam ad intellectum refertur constructio, ut: Turba ruunt. Gens armati. [Curt. III, 5, 14.]: Pro se quisque precari coeperunt. [Virg. Aen. VI, 743.]: Quisque suos patimur manes. [Idem Georg. IV, 378.]:

30) Ellipsi] Ed. 1539. Eclipsi

31) audire] Ed. 1529. audiri

32) varie.] Ed. 1539. male: variae.

33) cum verbo finito] Ed. 1539. et verbi finiti

Pars epulis onerant mensas. Eunuchus mea. Nam et hic ad intellectum refertur constructio, mea [34]), scilicet fabula [35]).

Ζεῦγμα, Adiunctio.

Cum multis substantivis unum verbum aut adiectivum respondet, sed ita, ut verbum seu adiectivum consentiat cum priore substantivo [36]), ut [Virg. Aen. I, 609.]: Semper honos nomenque tuum, laudesque manebunt. [Ibid. I, 16 sq.]: Hic illius arma, hic currus fuit. [Ibid. I, 553.]: Sociis et [37]) rege recepto. [2. Corinth. 11, 22.]: Hebraei sunt, et ego. Amantium irae amoris reintegratio est [38]). Nihilne te nocturnum praesidium palatii, nihil urbis vigiliae, nihil timor populi, nihil concursus bonorum omnium, nihil hic munitissimus senatus habendi locus, nihil horum ora vultusque moverunt?

Σύλληψις, Comprehensio [39]).

Longius degenerat ab analogia. Nam hic multis substantivis, ita verbum aut adiectivum adiicitur, ut consentiant [40]) cum remotiore substantivo, sed praestantiore. Porro pluralis numerus praestat singulari, Masculina foemininis, Prima persona secundae, secunda tertiae.

Hic numeri tantum variant, ut: Milites et imperator pugnant. Hic illius arma, hic currus fuerunt [41]).

Hic genera variant [Virg. Ecl. 3, 33 sq.]:

Est mihi namque domi pater, est iniusta noverca:
Bisque die numerant ambo pecus, alter et hoedos.

Hic personae variant. Ego et vicinus concertavimus. Tu et frater belle convenitis.

Sunt et Syllepses [Virg. Aen. I, 292 sq.]: Remo [42]) cum fratre Quirinus Iura dabant.

Πρόληψις, Praeoccupatio.

Cum [43]) nomini partes subiiciuntur, verbo non repetito, ut: Milites redeunt, hic ex Hispaniis, ille ex Galliis.

Ἀντίπτωσις, Casus pro casu.

Est, ubi contra analogiam antecedens imitatur casum relativi, ut [Virg. Aen. I, 573.]: Urbem quam statuo vestra est. [Terent. Andr. Prolog. 3.]: Populo ut placerent quas fecisset fabulas, pro fabulae [44]).

Evocatio.

Vocarunt evocationem, cum verbo primae aut secundae personae nomen praeponitur, ut: Ego Virgilius lego. Tu Apollonius scribis. Nos poma natamus [45]).

Voluerunt enim Grammatici tertiam tantum personam in nominibus esse. Sed non video, cur adiecta [45a]) pronominibus nomina, non mutuentur ab eis personam, tametsi verum est, quod duriuscule cohaerent verba primae aut secundae personae cum nominibus.

De Verborum Syntaxi cum obliquis.

Prima regula.

Activa verba omnia accusativos adsciscunt, ut:

Sophiam me Graii vocant, Latini Sapientiam.
Usus me genuit, mater peperit Memoria [46]).

---

34) mea] sic recte Ed. 1539.; Editt. 1526., 1529. sua (Haec spectant ad Terent. Eunuch. Prolog. 32.: in Eunuchum suam).

35) Ed. 1539. his addit haecce:
Constructio est ad intellectum referenda et in his verbis: Pluit, Tonat. Hic enim omittitur nomen, quod non solet fieri in aliis personalibus verbis; quare Grammatici haec verba: Pluit, Tonat, Fulgurat, Inquiunt, Aiunt, vocaverunt verba Exemptae actionis. Intellectu tamen addimus nomen, Homines aiunt, Aqua pluit, Coelum tonat, Coelum fulgurat, ut Tibullus: Multus et in terris deplueretque lapis. Interdum additur obliquus, pro nominativo, ut: Pluit lapides, et Pluit lapidibus.

36) aut adiectivum — substantivo,] Ed. 1539. seu adiectivum additum, consentit cum propiore substantivo,

37) et] deest in Ed. 1539.

38) Amantium — est.] hoc quidem loco absunt ab Ed. 1539.; vide seq. notam 44.

39) Comprehensio.] Ed. 1539. Conceptio.

40) consentiant] Ed. 1539. consentiat

41) fuerunt.] Ed. 1539. fuit.

42) Remo] Ed. 1529. male: Remus

43) Cum] Ed. 1539. Partitio quaedam est seu distributio, cum

44) In Ed. 1539. h. l. addita sunt haec:
Enallage.
Mutatio est, sine ulla ratione, tantum concinnitatis causa usurpata, quia delectat interdum varietas.
Sunt autem paene infinitae Enallagae, ex quibus nos hanc formam ponemus. Interdum verbum Substantivum numero convenit cum posteriore nominativo contra rationem, ut: Amantium irae amoris integratio est. Ratio enim poscebat dici: Amantium irae sunt amoris integratio, quia verbum debet convenire cum praecedente nominativo.
Est et haec Enallage, sine ratione, tantum concinnitatis causa facta mutatio, cum utimur in narrando infinitivo pro praeterito imperfecto indicativi, ut: Facile omnes perferre ac pati, pro perferebat ac patiebatur.

45) Ed. 1539. hoc addit exemplum: Plautus: Tum denique homines nostra intelligimus bona, Cum quae in potestate habuimus, ea amisimus.

45a) adiecta] Ed. 1529. male: adiectiva

46) His duobus Afranii versibus a Gellio XIII, 8. laudatis, in Ed. 1539. adiectum est hoc exemplum: Auriculas Asini Mida Rex habet.

Neutra sine accusativis absolvunt sententiam, ideoque absoluta verba vocavit Priscianus, ut [Iuven. sat. 14, 139.]: Crescit amor numi, quantum ipsa pecunia crescit.

Sed quaedam neutra accusativos cognatae significationis adsciscunt, ut: Aro terram. Dormit Epimenideum somnum. Salto fabulam. Bibo vinum. Et Graeca: Gaudeo gaudium. *Ληρῶ λῆρους*. Olet unguentum.

Sunt autem admonendi pueri, non omnium nominum accusativos promiscue omnibus activis subiici posse, sed habendam esse rationem *φράσεως*. Interest enim inter haec: Feci damnum, et Dedi damnum. Habeo orationem, rectum [47]) est; non est rectum: facio orationem. Rectum est: facio verba; non rectum: habeo verba. Differt item: Dat verba. Et capio voluptatem, rectius est, quam cepit [48]) me voluptas. Et cepit [48]) me oblivio, recte dicitur, non autem: oblivione captus sum. Sed hae figurae quotidiano usu [49]) autorum deprehendentur. Nos his praeceptionibus noluimus inserere, ne onerarentur infirma ingenia puerorum nimia prolixitate commentarii. Et congesserunt Valla et Hadrianus [50]) Cardinalis, non contemnendum numerum huiusmodi formularum, qui proponendi sunt pueris, ubi prima elementa grammatices perceperint [51]).

Est enim his, qui pure Latine loqui student, opera danda, ut in promptu habeant magnam supellectilem non modo bonorum verborum, sed et formularum sermonis, quae in usu veterum fuere [52]); nam ita demum redolebit sermo Latinam [53]) *φράσιν*, et perspicuus erit, cum in compositione verborum, veterum exempla et consuetudinem imitabuntur [54]). Sed redeo ad pueriles regulas.

Varie dicunt: ludo aleam, et ludo talis [55]).

Secunda regula.

Accusandi verba, et memoriae, adsciscunt praeter accusativum genitivos, causam significantes. Plautus [Poen. 3, 4, 27.]: Furti se adstringit. Terentius [Eunuch. 4, 7, 39.]: Hic se furti adligat. Suetonis [vita Caes. 4, 4.]: Dolabellam repetundarum postulavit. Livius [XCII.]: Cum capitis inquisissent [56]). Plinius [XIV, 13.]: Invenimus Egnatii uxorem, cum vinum bibisset e dolio, interfectam fuste a marito, eumque caedis a Romulo absolutum. Cicero [ad Tiron.]: Sceleris condemnat generum suum. Ovidius [Trist. I, 7, 26.]: Otia delectent, admoneantque mei. Memini huius rei, et hanc rem. Obliviscor huius rei. Recordor huius rei, et hanc rem.

Extant et hae formulae apud bonos autores. Cicero [de Offic. II.]: Ne quem unquam innocentem iudicio capitis arcessas. Cicero [Epist. ad Fam. IV.]: Putavi ea de re te esse admonendum. Cicero [de Orat. I.]: Inertiam accusas adolescentium [57]). Cicero: Condemnabo eodem te crimine.

Item *παθητικὸν*, misereor huius. Sed miseror accusativum adsciscit, miseror rempublicam [58]).

Tertia regula.

Verba omnia, in quibus est quaedam concedendi significatio, dativum adsciscunt, qui personam designat [59]). Tribuo illi eruditionem. Glycyrrhiza medetur tussi. Benedico tibi, non te. Maledico illi, non illum. Studeo huic rei et hanc rem. Quintilianus [VII, 2, 17.]: Abdicatus medicinae studuit. Item [idem X, 2, 6.]: Poëtae et pictores in id student, ut describere tabulas mensuris ac lineis sciant. Cicero: Nihil aliud student.

Dicimus autem etiam: medicor morbum. Hoc vertitur illi vitio. Datur crimini. Datur

---

47) rectum] Ed. 1539. rectius

48) cepit] Editt. 1526., 1529., 1539. coepit

49) quotidiano usu] Ed. 1539. in quotidiana lectione

50) Hadrianus] sic Ed. 1539.; Editt. 1526., 1529. Adrianus. — Hic ob latini sermonis elegantiam magni aestimatus scripsit librum, cui titulus est: Hadrianus TT. S. Chrysogoni, S. R. E. Presby. Card. Batonieñ. de sermone latino, et modis latine loquendi. Eiusdem Venatio ad Ascanium Card. Item, Iter Iulij. II. pon. Ro. Coloniae, ex officina Eucharij. Anno M. D. XXIX. (Hic titulus figuris ligno incisis cinctus est.) 20 plagg. litt. a—u sign., 8. min. Hanc Ed. in manibus habeo. Libri eius in hac Ed. collecti etiam seorsim prodierunt, vide C. Ios. Bouginé Handbuch der allg. Litterargesch. Tom. II. p. 98.

51) perceperint.] Ed. 1539. male: praeceperunt.

52) fuere;] Ed. 1539. fuerunt,

53) Latinam] Ed. 1539. errore typogr.: Latina

54) imitabuntur] Ed. 1539. imitabitur.

55) Varie — talis.] In Ed. 1539. desunt.

56) inquisissent.] Ed. 1526. anquisissent.

57) adolescentium.] Ed. 1539. adolescentum.

58) Ed. 1539. addit: id est, deploro.

59) Ed. 1539. h. l. addit exemplum: Dat veniam corvis, vexat censura columbas.

laudi. Praesto illi. Apud Terentium [Eunuch. 2, 2, 1.]: Homo homini quid praestat? Praesto illum. Apud Virgilium [Aen. XI, 438.]: Ibo animis contra, vel magnum praestet Achillem. Sed hoc rarius.

Quarta regula.

Verbo *est*, habendi significatione utimur, ut [Virg. Ecl. 3, 33.]: Est mihi namque domi pater, est iniusta noverca [60]).

Et dativi venuste adduntur, qui commodum aut incommodum significant, ut: Est mihi lucro. Est mihi odio. Sunt exitio rebuspublicis intestinae dissensiones.

Quinta regula.

Duos accusativos pauca quaedam activa adsciscunt. Eaque vocant Grammatici transitiva, quod transmigret in duos accusativos actio, ut: Doceo te literas. Posco te pecuniam [61]). Interrogo te hanc rem, et de hac re. Pacem te poscimus omnes.

Sexta regula.

Ablativos instrumenti propemodum omnibus activis verbis subiicimus, ut [62]) [Horat. Epist. I, 2, 69 sq.]:

Quo semel est imbuta recens servabit odorem
Testa diu.

Ferit illum gladio.

Sic copiae et inopiae verba. Impleo poculum vino. Induo me veste et vestem [63]). Spolio te pecunia. Mulcto morte. Hoc te fasce levabo. Levatus febre. Abundare praeceptis. Adficio te honore. [Ovid. Art. amat. II, 437.]: Luxuriant animi rebus plerumque secundis. [Virg. Georg. III, 81.]: Luxuriatque thoris animosum pectus. Culpa vacare, magnum solatium. Conflictari gravi pestilentia. Conflictari adversa valetudine. Laborare ex pedibus. Laborare febri.

60) Huic exemplo in Ed. 1539. adiecta sunt haec duo: Tecum habita, et noris quam sit tibi curta supellex. An nescis longas regibus esse manus?

61) Ed. 1539. addit: Nulla salus bello, pacem te poscimus omnes.

62) In Ed. 1539. h. l. inserta sunt haec exempla: Oderunt peccare boni virtutis amore. Oderunt peccare mali formidine poenae. Naturam expellas furca, tamen usque recurret.

63) Ed. 1539. addit: Livius: Sagunti excidium pia et iusta nobis arma induit.

Septima regula.

Repellendi significationem habentia, ablativos adsciscunt, sed cum praepositione, ut [Virg. Georg. IV, 168.]: Ignavum fucos pecus a praesepibus arcent. Abstineo a vino. Horatius [Ars poet. 414.]: Abstinuit Venere et Baccho.

Et petendi, ut: Peto abs te pecuniam.

Utor, Vescor, Fruor, Potior, ablativos adsciscunt, ut: Utor vino. Fruor meis studiis. Potitus imperio.

Disco ab illo, et disco de illo musicam, Plautus in Poenulo.

Et induendi verba, ut: exuo tunicam, et exuo hunc tunica. Caesar: Vallis se induebat. Cicero: Torquem sibi induit. Livius: Novum ingenium induerat. Virgilius [Aen. IV, 420.]: Troianos exue caestus. Martialis [VIII, 48, 2.]: Dum mutat cultus, induiturque togam. Cicero: Humanitatem omnem exuisses. Virgilius [Aen. IX, 303.]: Sic ait illachrymans, humero simul exuit ensem. Se agro paterno avitoque exuisse.

De Passivis.

Passivorum proprius casus est ablativus cum praepositione, ex nominativo activi factus, accusativus proprius [64]) activo in nominativum mutatur, ut: Lego Virgilium. Virgilius a me legitur.

Reliqui casus activae vocis non mutantur [65]), ut: Doceo te grammaticam. Tu doceris a me grammaticam.

Nonnunquam ablativus in dativum mutatur, ut: Visus mihi, pro visus a me.

Et Graecum est: Pluribus ille notis variatam [66]) pingitur alvum, pro variata [66]) alvo.

Deponentia activorum significationem habent, ut: Largior tibi pecuniam.

Neutrorum, quae neutraliter significant, ut: Adsentior tibi, Adulor tibi et te, dixerunt veteres.

De Infinitivis.

Prima regula.

Infinitivi adduntur verbis significantibus voluntatem [67]). Graeci *προαιρετικὰ* [68]) vocarunt,

64) proprius] sic Ed. 1539.; Editt. 1526., 1529. proximus

65) non mutantur,] Ed. 1539. verba imitantur,

66) variatam . . . variata] Editt. 1526., 1529. male: variatum . . . variato

67) voluntatem.] Ed. 1539. sensum aut voluntatem.

68) *προαιρετικὰ*] Ed. 1539. male: *προαιρετικὲ*

ut: Cupio te venire. Filio uxorem datum iri audierat. Memini me[69]) facere, non fecisse.

Accusativus proprius casus infinitivorum praecedens infinitivos, et exponitur per nominativum, adiecta particula quod. Aiunt probos adulescentes depravatum iri[70]) consuetudine malorum[71]).

Secunda regula.

Infinitivi adduntur nominibus adiectivis, facultatem significantibus, ut: Difficile est efficere. Soli cantare periti. Amor sceleratus habendi.

Casus sequens infinitivum *esse*, convenit cum proximo nomine praecedente, ut: Illi licet esse probo. Rarius est: Illi licet esse probum.

De Gerundiis.

Genitivi casus gerundia sequuntur nomina substantiva, facultatem significantia, ut: Occasio emergendi. Gratia discendi Athenas missus[72]).

Accusativi casus gerundia praepositione annectuntur verbis, ut: Mitto illum ad speculandum arcem. Inter agendum occursare capro.

Casus ablativi gerundia sequuntur verba, vel cum praepositione, vel sine praepositione, ut[73]): Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis. Explicatur: dum cantas, cantando tu illum. Ratio bene scribendi cum loquendo[74]) iuncta est. Non sum solvendo, peculiaris figura est.

Adsciscunt[75]) autem gerundia casus verborum ἀναλογικῶς, ut: Gratia salutandi amicos, demum redii.

Sed Latini etiam eodem casu extulerunt gerundium et nomen[76]), ut: Gratia salutandorum amicorum domum venio. Et, ad speculandam[77]) arcem missus est eques. Et, in exercenda iuventute praeceptor utilem operam sumit[78]), pro ad speculandum arcem, et exercendo iuventutem[79]).

Hic Grammatici rixantur de gerundiis. Nam plerique participia fieri sentiunt, si casum verbi sui amisere, Valla reclamitat. Mihi ad puerilem captum plus facere videtur eorum sententia, qui gerundia ea demum vocant, quae sui verbi casus regunt, ut salutandi amicos.

Estque ea in voce activa significatio, salutare amicos. Nam gerundium est infinitivo cognatum.

Participiis similius est: Salutandorum amicorum causa. Nam significatio passiva est, qualis in passivo participio solet esse. Formula extat, crescendi novarum, pro crescendarum novarum. Nominandi istorum magis quam edundi copia est[80]).

De Supinis.

Active significant supina priora et casum verbi sui adsciscunt. Coniunguntur autem cum verbis significantibus motum ad locum. Venio salutatum amicos, significatio infinitivi est. Significat enim, venio salutare amicos, et venio ad salutandum amicos. Spectatum admissi[81]) risum teneatis amici. Iret quaesitum[82]).

Posteriora supina significant passive, et construuntur cum adiectivis facultatem significantibus. Facilis visu, id est, videri, et cum verbis motum de loco significantibus[83]). Cato: Primus

---

69) me] in Ed. 1539. deest.

70) depravatum iri] Ed. 1539. depravari

71) Ed. 1539. addit: id est, Aiunt quod probi adolescentes depraventur consuetudine malorum.

72) In Ed. 1539. h. l. subsequuntur haecce:
Tempore crevit amor qui nunc est summus habendi.
Graecismus est, infinitivo verbo uti pro gerundio, ut, Nunc est tempus dicere quae sentias, id est, tempus dicendi quae sentias. Et Terentius: Quod plerique omnes faciunt adolescentuli, ut animum ad aliquod studium applicent, ut canes alere. Nam hic infinitivus regitur a voce studium, ut sit ad studium, alere, pro, ad studium alendi canes, alendi equos, eundi ad philosophos.

73) Ed. 1539. h. l. addit: Omnia conando docilis solertia vincit.

74) cum loquendo] Ed. 1539. cum loquendi ratione

75) Adsciscunt] Ed. 1539. male: Adsciscit

76) etiam eodem casu extulerunt gerundium et nomen,] Ed. 1539. eandem sententiam efferunt per Participium,

77) speculandam] Ed. 1539. speculandum

78) Et, in exercenda — sumit,] ab Ed. 1539. absunt.

79) et exercendo iuventutem.] Ed. 1539. et salutandi amicos.

80) Hic Grammatici rixantur — copia est.] pro his in Ed. 1539. leguntur haecce: Et hic rixantur Grammatici, utrum gerundia recipiant casus. An sit gerundium, salutandorum, cum dico, gratia salutandorum amicorum domum venio. Rectius autem est meo iudicio et ad captum puerilem accommodatius, docere quod gerundia fiant participia, quando non regunt casus suorum verborum. Cum dico salutandi amicos, salutandi hic gerundium est significationis activae, quia regit casum verbi activi. Sicut saluto amicos. Cum dico salutandorum amicorum, hic salutandorum participium est passivae significationis.
Veteres usi sunt quadam figura, ut apud Terentium: Crescendi novarum. Et apud Plautum: Nominandi istorum magis quam edundi copia est, pro nominandorum istorum. Haec figura propemodum Graecum quiddam habet.

81) admissi] Editt. 1526., 1529. male: admisi

82) Iret quaesitum.] ab Ed. 1539. absunt.

83) In Ed. 1539. sequentibus exemplis praemissa sunt haec: Turpe quidem dictu, sed si modo vera fatemur. Vulgus amicitias utilitate probat.

cubitu surgat, postremus cubitum eat. Plautus: Obsonatu redeo. Nullus autem his casus praeponitur.

Mercandi verba.

Pretium ablativo casu effertur sine praepositione, ut: Emo Homericum codicem duobus aureis. Virgilius [Aen. VI, 621.]: Vendidit hic auro patriam. Leges pretio fixit et refixit. Aristoteles libros pauculos Speusippi philosophi, post mortem eius, emit talentis Atticis tribus. Ea summa fit pecuniae nostrae, mille et DCCC. Coronae Gallicae.

Hae voces, tanti, quanti, pluris, minoris, sine substantivis adiiciuntur verbis mercandi. Cicero: Non vendo pluris quam alii, fortasse etiam minoris. Iuvenalis [Sat. 7, 176.]: Chrysogonus quanti doceat, vel Pollio quanti. Suetonius: Quanti funus[84]) et pompa constaret.

Sic, magni aestimo, magni facio, parvi aestimo, parvi facio, magni pendo, et parvi pendo. Catullus [5, 3.]: Unius aestimemus assis.

Et cum verbo sum: Esse quantivis pretii.

Non tamen dicimus: Emi magni, aut parvi, aut emi maioris pretii[85]); sed emi parvo, magno, maiore, minore pretio. Virgilius [Aen. X, 494 sq.]: Haud illi stabunt Aeneia parvo Hospitia[86]). Livius: Multoque sanguine et vulneribus ea Poenis victoria stetit. Plautus: Nimio emptae tibi videntur. Varro: Aedificantur magno, implentur magno. Terentius: Redimas te quam minimo, aut quanti queas.

Est in usu etiam, magno aestimo. Cicero: Gloriosa sapientia non magno aestimanda est. Suetonius [Calig. 39.]: Nec tulerat tam moleste[87]), tam magno aestimari honorem coenae suae. Seneca: Data magno aestimas, accepta parvo.

Sic et: quanto pretio emisti? Minore pretio emi, locavi.

Nam cum accedunt substantiva, hae quoque voculae migrant in ablativos.

Huc pertinet verbum valeo. Mina valet decem coronis Gallicis. Sic Plinius loquitur, ut: Scrupulum valebat sestertiis vicenis.

84) funus] Ed. 1539. errore typogr.: sumus

85) pretii;] sic Ed. 1539.; Editt. 1526., 1529. pretio;

86) hospitia.] Editt. 1526., 1529. hospitio.

87) moleste,] Ed. 1526. molestae,

Temporis prima regula.

Ablativo nomina temporis efferuntur, cum non[88]) significamus durationem, ut Cicero: Superioribus diebus veni in Cumanum. Quis[89]) his proximis diebus Pontifex factus est? Aestate[90]) adulta. Puncto temporis rerum momenta vertuntur. Paucis diebus eram domesticos tabellarios missurus. Triduo, aut ad summum quatriduo periturum. Plinius: Omnia plenilunio maria purgantur. Iuppiter exiguo tempore inermis erit. Non enim[91]) dicitur: Superiores dies veni in Cumanum[92]). Exacto mense rediit. Quadriennio post virili toga sumpta. Longo post tempore venit. Qui Romam multis annis non venit[93]), neque unquam plus[94]) triduo fuit[95]).

Secunda regula.

Accusativus est frequentior, cum durationem significamus, seu continuum tempus. Una cum gente tot annos bella gero. Ter centum regnabitur annos. Annum audientem Cratippum. Tertium iam annum et vicesimum regnat. Si Cne. Pompeius adhuc annos quingentos fuisset[96]). Natus decem annos. Non plus triduum, aut triduo.

Tertia regula.

Et praepositiones accedunt. In paucis diebus. De die epulari, et die. Surgunt de nocte latrones, et nocte. Est in diem quod promittis, nec aliter. Borge[97]). Peto ut[98]) commodes in unum mensem. Ut sit in annum sumptum. Tribunitiam potestatem in quinquennium acce-

88) non] Ed. 1539. errore typogr.: nos

89) Quis] Ed. 1526. Qui

90) Aetate] sic Ed. 1539.; Editt. 1526., 1529. Aestate

91) Non enim] Ed. 1539. Nec

92) His, quae in Ed. 1539. in fine huius primae regulae leguntur, in eadem Ed. adiecta sunt haecce: Nec secutus est analogiam Terentius, cum dixit: Interea mulier quaedam abhinc triennium Ex Andro commigravit huic viciniae.
Hic duo Graecismi. Triennium pro triennio, et huic viciniae, pro in hanc viciniam. Nam triennium hic non significat durationem, sed factum, quod semel accidit ante triennium.

93) Qui Romam — venit,] in Ed. 1539. desunt.

94) plus] sic Editt. 1526., 1539.; Ed. 1529. pluris

95) Exacto mense rediit — triduo fuit.] haec in Ed. 1539. proxime post verba: „inermis erit." exhibentur.

96) Si Cne. — fuisset.] ab Ed. 1539. absunt.

97) Borge.] Ed. 1526. Borgs; Ed. 1539. Borgen.

98) ut] sic Editt. 1526., 1539.; Ed. 1529. uti.

pit. Annos ad quinquaginta natus. In aliud tempus expectare te velim, auff ein ander zeit. Ut in reliquum omnes suspiciones vitet. Venio tertio Calendas, et ad tertium Calendas, et tertio Calendarum.

Mensurae et spatia.

Mensurarum casus accusativus est, ut: Muri ducenos pedes alti. Plinius [H. N. XXV, 4.] scribit effossam herbam Moly radicis longae triginta pedes. Asseres non plus spatium habentes pedes binos. Ne plus pateant palmam [99]).

Nonnunquam comparativi constructio observatur, ut: Tota cohors pede non est altior uno. Nucleus crassus sex digitos.

Et per genitivum. [Sueton. vita Augusti 79.] De Augusto: Statura quinque pedum et dodrantis fuit.

Est et spatiorum accusativus. Cicero: Abessem ab Amano iter unius diei. Caesar [de bello Gall. VI, 25.]: Hercyniae sylvae latitudo novem dierum iter expedito patet. Tres pateat coeli spatium non amplius ulnas. Livius: Castra locat mille passus ab urbe, et mille passuum. Cum tridui viam processisset, nec paucorum dierum iter abesset. Caesar: Cum ab hibernis Ciceronis millia passuum quinquaginta abesset. Neque longius millia passuum octo ab hibernis suis abfuisse. Plinius [H. N. XXXVII, 2. vett. Editt.]: Murrhino capaci, ad sextarios tres.

Adiecit verbo *abesse* ablativum Virgilius [Aen. XI, 907.]: Nec longis inter se passibus absunt.

Distat cum accusativo [Ovid. Trist. IV, 10, 3 sq.]:

Sulmo mihi patria est, gelidis uberrimus undis,
Millia qui novies distat ab urbe decem.

Cum ablativo. Iugeribusque novem summus qui distat ab imo. Non discedere latum digitum.

Loca [100]).

Nominibus regionum praepositiones sicut et appellativis adduntur, sive verbo in loco, sive de loco [1]), sive ad locum significantibus adiiciantur [2]), ut: Fronspergus duxit exercitum in Italiam. Gallus in Italia dominari cupit. Gallus ex Italia profectus est. Sicut venio in urbem, proficiscor ex urbe.

Figuratum est apud Virgilium [Aen. I, 2 sq.]:

Italiam fato profugus Lavinaque venit
Littora [3]).

Et arceo [4]) hostem Italia, sicut arceo urbe hostem.

Urbium nomina.

I. [5]).

In loco esse significant genitivo casu in prima et secunda declinatione numero singulari, ut: Sum Romae, et, sum in urbe Roma. Tarenti degit Archyta, qui ligneam columbam volatilem fecit. Lutetiae frequentissima schola fuit [6]).

In declinatione tertia ablativo utimur, quibusdam etiam dativus placet. Sum Carthagine, et Carthagini.

Plurali numero ablativo utimur. Delphis Apollo oracula reddebat.

II. [5]).

Accusativus semper ad locum significat. Noctuas Athenas. Proficiscor Romam. Confero me Vuittenbergam, capiendi cultus ingenii causa.

III. [5]).

Ablativus semper de loco et per locum significat, ut: Rediit Carthagine Regulus.

Hac iter facio, significat per locum. Semel atque iterum invenias additas praepositiones. Cicero [in Verr.]: Venit ad Messanam [7]). Brutus ab Roma aberat [8]).

Sic dicimus: Sum domi. Eo domum, Venio domo. Et adiectis casibus. Cicero [de Offic. I.]: Malo esse cum timore domi meae, quam cum periculo domi alienae. Et, Sum rure, Eo rus, Venio rure, Serpo humi. Cuius accusativo non utimur hac forma: Labitur humum. Ablativo utimur: Tollitur humo. Virgilius [Georg. III, 9.].

---

99) Ed. 1539. addit: Plinius de Mausoleo: Patet ab austro et septentrione sexagenos ternos pedes.

100) Loca.] Ed. 1529. Loco.

1) sive de loco,] sic Editt. 1526., 1539.; in Ed. 1529. desunt.

2) adiiciantur,] Ed. 1539. adiiciatur,

3) Littora] in Ed. 1526. deest.

4) Et arceo] Ed. 1539. Dicimus recte, arceo

5) I. . . II. . . III.] Ed. 1539. Prima regula. . . Secunda r. . . . Tertia r.

6) fuit.] Ed. 1539. est.

7) Messanam.] Editt. 1526., 1529. Messunam.

8) Brutus — aberat.] ab Ed. 1539. absunt.

Belli et militiae genitivis tantum localiter usi sunt [9]).

Numeri.

Ordinem significant, primus, secundus etc., et interrogatio quotus; Numerum [10]), unus, duo, tres etc., et interrogatio quot. Sed [11]) numeri distributionem, ut bini, terni, quaterni, quini, seni, septeni, octoni [12]), noveni, deni, viceni, triceni [13]), quadrageni. Bini, ye zween.

Regula.

Ergo interest, cum dicimus: Decem aurei militibus dati sunt, et deni aurei militibus dati sunt. Nam decem aurei militibus dati sunt, significat totam legionem simul decem tantum aureos accepisse, non singulos. Sed deni aurei significant singulis esse datos decem aureos, ut Germani dicunt: ye einem [14]) zehen gulden. Livius [lib. I. dec. IV.]: Consules binas legiones scribere iussi, yeder zween [15]). Livius Decad. 4. libro 1.: Binis aeris in modios populo diviserunt. Quod et sic dici poterat: Singulos modios duobus assibus diviserunt. Caesar [de bello civ. I.]: Ad denarios quinquaginta in singulos modios annona pervenerat. Livius [lib. III. dec. IV.]: In singulos pedites dati octingenti aeris. Livius [lib. VI. dec. IV.]: Militibus, qui currum secuti sunt, centenos vicenos quinos asses divisit, id est, singulis centum quinque et viginti asses. Suetonius [vita Aug. 41.]: Congiaria populo frequenter divisit, sed diversae fere summae, modo quadragenos, modo tricenos, nonnunquam ducenos quinquagenosque numos.

Sed invenias etiam, cum distributivis usi sint [16]), adiecisse nomen singuli, id opinor praeter analogiam fieri, et rarum est. Livius [lib. IX. dec. IV.]: Singulis centena millia.

Poetae distributivis aliquando abusi sunt, ut Virgilius: Septeno gurgite, pro septem gurgitibus.

Pluralia [17]) tamen exigunt distributiva nomina, ut: Binae literae, pro duabus epistolis.

Ordinis nominibus sic utimur, Cicero: Tertio quoque [18]) die, ye am dritten tag.

De Impersonalibus.

Passivae vocis impersonalia ab omnibus verbis tum activis, tum neutris cadunt. Constructio prorsus imitatur regulam passivorum, praeterquam quod nullus nominativus praecedit. Nam ideo dicuntur impersonalia, ut: Luditur de tuo corio. Itur ad me, quoniam nemini obtrudi potest. In diem vivitur. Benefit multis a principe [19]).

Accusativi proximi activorum non possunt impersonalibus subiici. apud Latinos. Neque enim recte dicitur: Legitur Virgilium. At Germani ea [20]) figura usi sunt: Man liset den Virgilium. Sic et Graeci: *Ἀναγιγνώσκεται τὸν Πλάτωνα.*

Activae vocis impersonalia, alia alios casus adsciscunt. Quanquam autem persona videatur incerta, quia desunt nominativi, tamen obliqui personam [21]) definiunt. Quare impersonalia sic ordiuntur sententiam, ut personalia. Si dicas: Principem oportet potius consulere publicae saluti, quam privatis adfectibus morem gerere; hic accusativus cum verbo perinde inchoat sententiam, et certam personam designat, ut nominativus cum verbo, si dicas: Princeps debet potius consulere publicae saluti, quam privatis adfectibus morem gerere.

Pleraque autem verba personalia alioqui [22]) constructione in impersonalia degenerant.

Regula prima.

Est, interest, refert, personam genitivo designant, et sequuntur fere infinitiva, alias coniunctiva, ut et interrogationes [23]) [Sueton. vita Tiber. c. 32.]: Boni pastoris est tondere pecus, non deglubere. Non est sapientis viri dicere: non putaram. Reipublicae refert conservare literas, et, ut conserventur literae. Salustius:

---

9) Ed. 1539. h. l. addit: Apud Terentium: Una semper militiae et domi fuimus.
10) Numerum] Ed. 1539. Sed numerum
11) Sed] Ed. 1539. At
12) octoni] Ed. 1539. octeni
13) viceni] in Ed. 1539. deest.
14) einem] in Ed. 1526. deest.
15) zween.] Ed. 1539. zwo.
16) sint,] sic Editt. 1526., 1539.; Ed. 1529. sunt,
17) Pluralia] Ed. 1539. male: Plurali

18) quoque] Ed. 1529. quoquo; in Ed. 1539. deest.
19) Ed. 1539. h. l. addit: Vivitur ingenio, caetera mortis erunt. Mille hominum species, et rerum discolor usus. Velle suum cuique est, nec voto vivitur uno.
20) Germani ea] Ed. 1539. Germanica
21) personam] Ed. 1529. persona
22) alioqui] Ed. 1539. male: aliqui
23) ut et interrogationes.] Ed. 1539.: cum particula, aut particulis interrogativis.

Refert me, mihi atque vobis timere. Principis interest, autoritatem publicarum legum salvam et incolumem conservare.

Exceptio.

In aliquot pronominibus a regula discedimus. Nam mea, tua, sua, nostra, vestra, ablativi adiiciuntur verbis refert et interest. Tua refert adesse. Et Cicero: Permagni [24]) interest tua, an redditae sint literae.

Ubi observabis et [25]) genitivum adiici, permagni. Grammatici adfingunt ridiculam rationem, cur horum pronominum ablativis utamur. Nam cum haec verba significant pertinere, recte [26]) dici putant: Mea interest, quasi in re mea est, et refert, quasi res mea fert.

Verbo *est* adiicimus meum, tuum, suum, nostrum, ut: Meum est, iniuriam non adferre. Tuum est illatam mussitare.

Secunda regula.

Dativi personam his verbis addunt, sequuntur fere infinitivi, Libet, licet, patet, liquet, constat, placet, expedit, prodest, obest, nocet, sufficit, vacat, accidit [27]), convenit, et similia quaedam, quae quanquam personalia sunt, tamen constructione migrant in hunc ordinem [28]).

Tertia regula.

Accusativi personam his verbis addunt, sequuntur infinitivi. Iuvat, oportet, ut: Principem oportet pati legem, quam condidit. Decet, sed hoc saepius active usurpatur, ut: Secundas [29]) res decent superbiae. Et cum dativo antique. Ita nobis decet. Terentius [Adelph. 5, 8, 5.].

Quarta regula.

In quarto ordine impersonalium παθητικὰ sunt, quae praecedunt accusativi, sequuntur genitivi. Poenitet. Cicero: Poenitet eum senectutis [30]) suae. Piget [31]), taedet. Salustius: Me civitatis taedet, morumque piget. Pudet, miseret. Pudet me negligentiae meae [32]). Miseret amicum calamitatis.

Adnumerant impersonalibus, debet, coepit, incipit, ut: Debet adulescentem poenitere peccati. Aiunt, solent [33]).

DE PARTICIPIIS.

Participia imitantur verborum suorum constructionem, ut: legens Virgilium. Degenerant autem in nomina, cum verborum casus amittunt, ut: fugitans litium.

Duo ablativi coniunguntur designantes consequentiam, alter participii, alter nominis. Explicari autem possunt per particulam, cum, ut: Imperante Maximiliano, Veneti graviter adflicti sunt, id est, cum imperaret Maximilianus. Dicimus ad hunc modum: Imperatore Maximiliano, Imperatore Carolo, Galli ad Mediolanum magna pugna victi sunt a Germanis.

Et usurpantur [34]) participia pro infinitivis, ut: opus est maturato [35]), pro maturare. Opus est facto, pro facere [36]).

DE ADVERBIIS.

Adverbiorum naturam exposuimus in Etymologia. Subiiciuntur verbis ad explicandas circumstantias locorum, temporum et similes.

Nomina degenerant in adverbia, apud Latinos singulari numero, ut: horrendum clamat; apud Graecos plurali numero, idque Latini imitati sunt, ut Virgilius [Georg. IV, 122 sq.]: Nec sera comantem Narcissum, pro sero comantem, seu florentem. Narcissus enim postremus omnium florum circiter Septembrem primum floret, ut scribit Theophrastus. Nostri vocant: zeitlosen.

Secunda regula [37]).

Non subiiciuntur casus nominum adverbiis, praeter pauca, Pridie, postridie, de quibus dixi in Etymologia.

---

24) Permagni] sic Ed. 1539.; Editt. 1526. 1529. permagna.

25) observabis et] Ed. 1539. et observabis

26) recte] sic Ed. 1526.; Ed. 1529. recta, Ed. 1539. recti

27) accidit,] Ed. 1539. accipit,

28) Ed. 1539. addit exemplum: Tolle moras, semper nocuit differre paratis.

29) Secundas] Ed. 1529. Secundae

30) senectutis] Ed. 1539. errore typ.: senectis

31) Piget,] Ed. 1539.: Nostri nosmet poenitet. Pudet.

32) miseret. Pudet me — meae.] Editt. 1526., 1539. Pudet me — meae. Miseret.

33) Aiunt, solent.] Ed. 1539.: Et aiunt, solent, sine personis efferuntur, quae tamen inter impersonalia nolim numerari, nam omissio personae figurata est sicut in verbis: pluit, tonat, κατὰ ἔλλειψιν dissimulatur nominativus: aer tonat, homines aiunt.

34) usurpantur] sic Ed. 1539.; Editt. 1526., 1529. exponuntur

35) maturato,] sic Ed. 1539.; Editt. 1526., 1529. maturatu,

36) Ed. 1539. h. l. addit: atque hae figurae ex Graecis aoristis natae esse videntur.

37) regula] haec vox in Editt. 1526., 1529. deest.

DE CONIUNCTIONE.

Coniunctio aut similes casus coniungit, ut: Amat et potat puer. Virgilius et Cicero sunt principes Latinae linguae. [Ovid. Amor. I, 6, 59.]: Nox et amor vinumque nihil moderabile suadent.

Aut orationem novam superiori adtexit, ut [Virg. Aen. X, 501 sq.]:

> Nescia mens hominum fati sortisque futurae,
> Et servare modum rebus sublata secundis [38]).

Est autem coniunctionum natura diligenter observanda, quia enim colligunt velut artus [39]) orationem. Magnum vitium est aliqua voce in connectendo abuti. Nam obscura et monstrosa fit oratio, si confundantur hae particulae, ut monstrosum corpus erit, si iugulus in tergo collocetur, scapulae in pectore.

Ut, coniunctio causalis, adsciscit coniunctivum. Si praesens verbum praecedat, praesens coniunctivum erit. Si praeteritum verbum praecesserit, erit coniunctivum praeteritum imperfectum, ut: Iussi, ut faceres. Significat autem aliquando tempus, [Virg. Ecl. 8, 41.]: Ut vidi, ut perii, id est, postquam vidi. Repetitio autem Graeca est [40]). Significat et quomodo, [Virg. Aen. II, 4.]: Troianas ut opes, et lamentabile regnum. Significat et quam: Ut ferus est, quam ferus est. Designat et similitudinem: Ut mores sunt, ita fortuna respondet. Et superlativo cognata est: Ut quisque optime Graece sciret, ita esse nequissimum. Et imprecativum: Ut illum dii deaeque omnes perdant. Et quamvis, [Ovid. ex Ponto epist. III, 4, 79.]: Ut desint [41]) vires, tamen est laudanda voluntas.

In coniunctionibus diligenter observentur hae, quae circumductiones efficiunt, hoc est, quae duo κῶλα coniungunt, ut si, cum, quanquam, et similes.

DE PRAEPOSITIONIBUS.

Praepositiones in Etymologia recensui. Hae mutant verborum constructiones, ut: Adeo patrem, cum Eo patrem non dicitur. Latini repetitione delectantur, ut: Adeo ad patrem [42]).

INTERIECTIONES.

Hei dativum adsciscit: Hei mihi, qualis erat. Heu accusativum: Heu stirpem invisam. Et nominativum: Heu pietas, heu prisca fides. Proh Iuppiter, Proh deum atque hominum fidem.

Regula.

Exclamationes fere per infinitivum [43]) et accusativum efferuntur, ut: Adeone esse invenustum quenquam, ut ego sum [44]).

Finis Syntaxeos [45]).

DE PERIODIS [46]).

Inter alias pestes rei literariae, plane comperi praecipuam [47]) esse, quod in ludis literariis rari admodum grammaticas praeceptiones docent. Idque fieri video alias inertia praeceptorum, quos laboris piget. Nam quia subasperae sunt praeceptiones, non sine negotio ad eas discendas pueri perpelluntur. Alios pudet in re, quae nihil habet ostentationis, versari. Ita fit, ut vix unquam, neglectis his primis literarum elementis, pueri ad frugem perveniant. Sed enim egregiam operam navare mihi videntur, qui ad prae-

38) Ed. 1539. h. l. addit: Rari quippe bonis viae sunt numero totidem quot Thebarum portae vel divitis hostia Nili.

39) artus] sic Ed. 1526.; Ed. 1539. articuli; Ed. 1529. arctius.

40) Repetitio — est.] Ed. 1529. pro his exhibet: quo in loco Virgilius Graecos imitatus est repetita coniunctione.

41) desint] Ed. 1529. errore typ.: desinit

42) Praepositiones in — patrem.] horum loco, in Ed. 1539. leguntur haecce: Praepositiones addunt circumstantiam verbis, tanquam Articuli. Aliae autem Accusativos, aliae Ablativos requirunt. Hanc Regulam recitent in construendo pueri, verum ex Etymologia discere debebunt, quae praepositiones requirant Accusativos, quae Ablativos.
Addendum est et hoc praeceptum, quod praepositiones mutant constructiones verborum. Addunt enim verbis suum casum, ut: Adeo patrem, pro Eo ad patrem. Nam Eo patrem non dicitur. Et Latini libenter repetunt praepositionem: Accedo ad pedissequam.

43) infinitivum] Ed. 1539. infinitum

44) In Ed. 1539. h. l. adscripta sunt haec: In hunc modum saepe querelae per accusativos et infinitivos efferuntur, quos pueri in interpretando resolvere debent in indicativos. Virgilius [Georg. I, 199 sq.]: Sic omnia fatis In peius ruere et retro sublapsa referri.
Id sic est interpretandum: Sic omnia ruunt fatis. In peius et retro sublapsa referuntur. Et tamen addit infinitivus adfectum quendam, quasi dicas: Miserabile est, sic omnia ruere in peius.

45) Haec subscriptio ab Ed. 1539. abest.

46) Hic brevis *de periodis* tractatus in titulis quarundam Editt., scilicet Grammaticae Lat. Editt.: Paris. 1532. (p. 195 sq. descripta), Lips. in off. Fabri s. a. et Tubing. 1546. (p. 197 sq. recensitis) et Syntaxeos Ed. Norimb. 1529. (p. 339 sq. recensita) tanquam singularis libellus memoratur. Idem indicatur illa subscriptione: *Finis Syntaxeos*, in Editt. 1526., 1529. huic tractatui antecedente, qua is a Syntaxi secernitur.

47) praecipuam] Ed. 1529. praecipuum.

ceptiones[48]) diligenter accurateque pueros adsuefaciunt, neque enim aliter aut recte intelligent aliena scripta, aut tuto loqui audebunt ipsi. Et in Syntaxi praestat[49]) exigere, ut non modo discant, quid cur[50]) cohaereat, sed numerent etiam ordine vocabula, quae ad perfectam sententiam efferendam requiruntur. Orditur sententiam nominativus, aut quod vice nominativi fungitur, hunc proxime sequitur verbum finitum, deinde adiicitur obliquus, alicubi et adverbia, et adtexunt saepe plura nomina, praepositiones, saepe aut integra commata, aut verba singula, coniunctiones. Hunc ordinem verborum in interpretando utile est a pueris exigere, ut animadvertant, quot[51]) voces sententiam absolvant, quomodo singulis nominibus singula verba respondeant. Sed has nugas fortasse paedagogus aliquis fastidiens, me delirare clamitabit, qui hanc superstitiosam diligentiam flagitem, praesertim cum sermo sit liberior, nec huiusmodi collocationem vocum requirat. Ego vero in sermone non requiro hanc puerilem structuram, in quo veterum consuetudinem imitari compositio debet. Sed in interpretando censeo adiuvari infirma puerorum ingenia, si ad hunc modum, quem praescripsi, vocabula sigillatim enumerentur. Vix enim fieri potest, ut pervideat puer sententiam longiusculae periodi, nisi velut per scalarum gradus, ordine per singulas partes periodi, ad extremam progrediatur. Saepe in oratione *ἀνανταπόδοτα* quaedam relinquuntur et mutila, quae deprehenduntur hac ratione facillime. [Virg. Aen. I, 109 sq.]:

Saxa vocant Itali, mediis quae in fluctibus aras,
Dorsum immane mari summo.

Rectius intelligetur, si hoc modo recenseantur singulae partes orationis: quae saxa in mediis fluctibus, Itali vocant aras, et cohaeret adpositione, aras, quae sunt dorsum immane summo mari, id est, eminent summo mari.

Sunt autem statim etiam docendi pueri, ex quibus partibus integra periodus constet[52]), quia enim veteribus placuisse videmus sententiarum membra *περιοδικῶς* contexere, non est ea ratio a nobis negligenda. Eaque diligentia saepe ad copiam sermonis conducit. Nam cum circumductionibus utimur, saepe causam praeponimus, saepe antithesin facimus, saepe comparationem, quae ornamenta reddunt sermonem uberiorem. Sic ex[53]) comparatione facta est periodus a Cicerone pro domo sua [1, 1.]: Cum multa, Pontifices, a maioribus nostris divinitus inventa atque instituta sunt, tum nihil praeclarius, quam quod vos[54]) eosdem et religionibus Deorum immortalium, et summae reipublicae praeesse voluerunt. Deinde adiecit causam: Ut amplissimi cives rempublicam bene gerendo, pontifices religiones sapienter interpretando, rempublicam conservarent. Fit autem periodus ex commatis et colis. Commata Cicero vocat incisa, sunt enim imperfectae orationes. *Κῶλα* membra sunt, et in longa circumductione perfectae orationes[55]), ut *κῶλον* est: Cum multa, Pontifices, a maioribus nostris divinitus inventa, atque instituta sunt. Aliud *κῶλον*: tum nihil praeclarius, quam quod vos eosdem et religionibus Deorum immortalium, et summae reipublicae praeesse voluerunt. Tertium *κῶλον*: ut amplissimi cives rempublicam bene gerendo, pontifices religiones sapienter interpretando, rempublicam conservarent. Sed partes colorum, commata sunt, ut: inventa atque instituta sunt. Et religionibus Deorum immortalium, et summae reipublicae praeesse. Poterat simpliciter dicere Cicero: Bene institutum est, ut iidem[56]) praesint religionibus et summae reipublicae; sed sonus orationis gravior fit, cum accedit collatio, item in fine, causa.

Sequitur in eadem oratione alia periodus ex collatione facta: Quod si ullo tempore magna causa in sacerdotum populi Romani iudicio ac potestate versata est; id est primum *κῶλον*; haec profecto tanta est, ut omnis reipublicae dignitas, omnium civium salus, vita, libertas, arae, foci, dii penates, bona, fortunae, domicilia vestrae sapientiae, fidei, potestatique commissa creditaque esse videantur. Id secundum *κῶλον* est. *Κόμματα* sunt: omnis reipublicae dignitas, omnium civium salus, vita, libertas etc.

48) ad praeceptiones] Ed. 1539. ad praeceptiones ediscendas
49) praestat] Ed. 1539. prodest
50) cur] sic Editt. 1526., 1539.; Ed. 1529. qui
51) quot] Ed. 1539. quod
52) constet,] sic Editt. 1526., 1539.; Ed. 1529. constat,

53) ex] ab Ed. 1539. abest.
54) vos] sic Editt. 1526., 1539.; Ed. 1529. nos
55) perfectae orationes,] Ed. 1539. paene perfectae orationis.
56) iidem] Ed. 1539. idem

XCVIII. PHIL. MEL. PROSODIA.

Prosodia Melanthonis nusquam, quod scio, ***seorsim*** prodiit, sed aut ***cum sola Syntaxi***, aut ***cum Etymologia et Syntaxi***, aut ***cum aliis libris coniuncta.***

1. cum sola Syntaxi coniuncta invenitur in omnibus Editt. primae aetatis Syntaxeos, quas supra p. **337—340.** recensui; in Editt. vero, quas Winshemius et Winclerus recognoverunt, non reperitur.

2. cum Etymologia et Syntaxi coniuncta exstat in hisce tribus Editt. primae aetatis Grammaticae Lat.: Paris. **1532.** 8., Lips. in offic. typ. Nic. Fabri s. a. 8., et Tubing. **1546.** 8., quas supra p. **195—196.** recensui, fortasse etiam in quibusdam aliis eiusdem aetatis illic enumeratis, quas hucusque non ipse vidi; praeterea in omnibus Editt. secundae, tertiae, quartae et quintae aetatis huius Grammaticae, scil. iis, quas Micyllus, Camerarius, Faber atque Schmidius curaverunt.

3. cum aliis libris similis argumenti connexa prodiit in hac Ed.:

   Contenta libri: Ph. Melanchthon de Prosodia. Henr. Glareani Isagoge brevis de ratione syllabarum: Chr. Hegendorphini Stichologia s. ratio scribendorum versuum. Eiusdem libellus de ratione Carminum: Ioh. Murmelii Carminum probandorum exercitium. Argentorati Anno M.D.XXXV. 8. *).

Huius igitur Prosodiae Melanthonianae ***totidem aetates*** sunt distinguendae, ***quot Grammaticae Latinae.***

Prima aetas complectitur Editt., quae Prosodiam exhibent, qualis ab ipso Melanthone scripta et recognita est, nempe hasce:

1. ***Syntaxis Phil. Mel.*** etc. ***Haganoae*** **1526.** 8. (vide supra p. **337** sq.)
2. ***Syntaxis Mel.*** etc. ***Coloniae*** **1526.** 8. (v. p. **339** sq.)
3. ***Syntaxis Phil. Mel.*** etc. ***Norimbergae*** **1527.** 8. (v. p. **339** sq.)
4. ***Phil. Mel. Syntaxis*** etc. ***Parisiis*** **1528.** 8. (v. ibid.)
5. ***Syntaxis Phil. Mel.*** etc. ***Lipsiae*** **1529.** 8. (v. ibid.)
6. ***Syntaxis Phil. Mel., ab authore nuper recognita. Norimbergae*** **1529.** 8. (v. ibid.)
7. ***Phil. Mel. Syntaxis et Prosodia. Parisiis*** **1529.** 8. (v. ibid.)
8. ***Syntaxis Phil. Mel. emendata et aucta ab autore. Lipsiae*** **1531.** 8. (v. ibid.)
9. ***Phil. Mel. Grammatica Lat.*** etc. ***Parisiis*** **1532.** 8. (vide p. **195** sq.)
10. ***Phil. Mel. Syntaxis et Prosodia. Coloniae*** **1535.** 8. (v. p. **339** sq.)
11. ***Ph. Melanchthon de Prosodia. Henr. Glareani Isagoge*** etc. ***Argentorati*** **1535.** 8., quam Ed. paulo ante descripsi.
12. ***Syntaxis Phil. Mel. emendata et aucta ab autore. Lipsiae*** **1536.** 8. (v. p. **339** sq.)
13. ***Syntaxis Phil. Mel. emendata et aucta ab autore. Noribergae*** **1537.** 8. (v. p. **339** sq.)
14. ***Syntaxis Phil. Mel. emendata et aucta ab autore. Lipsiae*** **1539.** 8. (v. ibid.)
15. ***Grammatices Latinae elementa*** etc. ***Lipsiae in offic. typ. Nic. Fabri*** s. a. 8. (v. p. **197** sq.)
16. ***Grammatices Lat. elementa*** etc. ***Tubingae*** **1546.** 8. (v. p. **197** sq.)

---

*) Hunc librum Panzerus in Annal. typogr. Vol. VI. p. 126. nr. 877. recenset.

Secunda aetas comprehendit Editiones a **Micyllo** mutatas, **tertia** Editt. **Camerarii**, **quarta** Editt. **Fabri**, **quinta** Editt. **Schmidii**, quas omnes supra p. 199 sqq. et 343 sq. recensui. Praeter has iterum memoranda est haec Syntaxeos Ed. p. 345 sq. descripta:

Syntaxis a Phil. Mel. olim conscripta. etc. *Francofordiae Marchionum excudebat Andreas Eichorn.* s. a. 8. min.

Quantum haec Prosodia ab ipso **Melanthone** in Editt. *primae aetatis*, quantumque ab iis viris doctis, quorum cura posteriores Editt. prodierunt, pertractata sit, iam ex eo intelligitur, quod ex illis 16 Editt. *primae aetatis* in Ed. 1. decem pagg. explet, in Ed. 6. recognita quatuordecim et dimidiam, in Ed. 14. emendata et aucta atque in Ed. 16. duodeviginti pagg., (totidemque in Ed., quae Francof. Marchionum s. a. prodiit); in *secundae aetatis* Ed. Norimb. 1542. (vide p. 199 sq.) 28 pagg.; in *tertiae aetatis* Ed. Lips. 1550. (v. p. 201 sq.) 36 1/2 pagg.; in *quartae aetatis* Ed. Witeb. 1602. (v. p. 215 sq.) 36 pagg.; in *quinta aetatis* Ed. Witeb. 1621. (v. p. 215 sq.) 73 pagg. comprehendit.

Restat, ut breviter etiam de **Commentariis** atque **Compendiis** disseramus.

Ex quinque *Commentariis*, quorum tres supra p. 218 sq. 223—228. et duos alios p. 345 sq. recensui, ad Prosodiam pertinent tantum illi tres priores, nempe:

1. **Lucae Lossii** *Annotationes in Grammaticam Phil. Mel.*, quippe in quibus de vitiis novem in versu componendo vitandis Tabula Io. Murmellii exhibetur (1 1/2 pagg.).
2. **anonymi cuiusdam** *Grammatica Phil. Mel. per quaestiones in duas partes distributa*, in qua etiam Prosodia cum scholiis invenitur (38 pagg.).
3. **Erasmi Schmidii** *Hypomnemata ad Grammaticam Phil. Mel.*, in quibus Prosodia 52 pagg. et Abaci prosodici explicatio 4 pagg. in eorum prima Ed. (Witeb. 1621.) explent.

Ex *Compendiis*, supra p. 227 sqq. et p. 345 sq. allatis, quae accuratius inspiciendi occasio mihi data est, Prosodiam continent haecce:

1. **Lucae Lossii**: *Grammatica Phil. Mel. in breves interrogationes contracta*, in qua Prosodia 24 1/2 pagg. comprehendit (vide p. 231 sq.).
2. **Michaelis Neandri** *Grammatica Lat. Phil. Mel.*, in qua Prosodia 20 pagg. complectitur (v. p. 233 sq.).
3. Compendium *Saxonicum: Quaestiones Grammaticae ex Phil. Mel. — collectae*, etc. in quo Prosodia 25 pagg. explet (v. p. 233—236.).
4. Compendium *Norimbergense*, quod pro pueris brevia prosodiae praecepta cum examine versuum puerili exhibet (v. p. 235 sq.).
5. **Erasmi Schmidii** *Compendium ex Grammatica Lat. Phil. Mel.*, in quo Prosodia 23 pagg. complectitur (v. p. 235 sqq.).

Ex illis libris supra p. 239—244. laudatis, quos Melanthon, ut lectoribus commendaret, praefationibus instruxit, ad prosodiam spectat hicce:

De re metrica libri tres Iac. Micylli etc. (vide p. 242 sq.).

Ab his Prolegomenis progredimur ad Prosodiam Melanthonis edendam, **qualis ab ipso auctore scripta et recognita est.** Ex illis 16 Editt. supra enumeratis, quas *prima aetas* complectitur, hasce quatuor in manibus habeo: 1) *Syntaxis Mel. Haganoae* 1526. 8. 2) *Syntaxis Mel. ab authore nuper recognita. Norimbergae* 1529. 8. 3) *Syntaxis Mel. emendata et aucta ab autore. Lipsiae* 1539. 8. 4) *Grammatices Lat. elementa* etc. *Tubingae* 1546. 8. *), quas solis annorum numeris signabo.

Haec nova Editio repetita est ex *Editione Norimbergensi anni* 1529. *ab ipso auctore recognita*, adscripta varia lectione trium Editionum 1526., 1539. et 1546.

*) Praeter has quidem etiam quintam habeo: *Grammatices Latinae elementa* etc. *Lipsiae in offic. typ. Nic. Fabri* s. a. 8.; at in meo exemplo non tantum Syntaxeos extrema pars, sed etiam integra Prosodia exscissa est.

PROSODIA PHILIPPI MELANTHONIS,

AB AUCTORE ANNO 1529. RECOGNITA.

Prosodia, accentus syllabarum est. Syllabarum aliae longae, aliae breves, aliae ancipites sunt, – longae, ⏑ breves[1]). Pes est aliquot syllabarum constitutio, ut ămŏr[2]). Versus est legitima compositio pedum.

Utilitas scribendi carminis, si nulla alia sit praeterea, haec satis magna est, quod verborum et figurarum magna copia scribendo carmen, et sublimitas orationi vel Fabio[3]) teste paratur[4]).

Regulae de syllabis.

Prima.

Positio omnis longa est. Est autem positio, cum sequuntur duae consonantes vocalem, ut ārma, ille, aut duplex consona, ut āxis.

Exceptio.

Liquida cum muta coniuncta, syllabam ancipitem facit, ut intēgri et intĕgri[5]), quanquam si vocalis longa sit, corripi propter liquidam syllabam non possit, ut simulāgre, simulāchrum, perpetuo longa sunt.

Secunda.

Vocalis ante vocalem corripitur, ut Delitĭae, Italĭa[6]).

Exceptio.

Aĕr. Virgilius [Ecl. 1, 59.]: Nec gemere āeria cessabit turtur ab ulmo.

Fio, in polysyllabis breve est[7]), ut fĭeri, fĭerem.

Graecorum est tanta varietas, ut propemodum regulis comprehendi non possit. Caeterum ea vis est huius regulae, ut etiam longae syllabae in fine dictionum corripiantur, sequente vocali [Hom. Il. I, 80.]: χρείσσων γὰρ βασιλεὺς ὅτε χώσεται ἀνδρὶ χέρηϊ[8]).

Tertia.

Diphthongus omnis longa est, ut [Virg. Aen. I, 141.]: Aeolus et clauso ventorum carcere regnet. Invenias etiam correptam in compositione sequente vocali, ut [Virg. Aen. VII, 524.]: Sudibusque praeustis, ubi Graeca imitatione correpta est.

Quarta.

Praeterita dissyllaba habent priores longas, ut līqui, fūgi, vēni[9]), lēgi, fēci, cūdi, sīvi.

Excipe:

Dedi	circumdĕdi[10])
Tuli	attŭli
Steti	astĭti
Bibi	ebĭbi
Scidi	rescĭdi.

Excipies[11]) item, quae duabus vocalibus finiunt, ut rŭi. Observabis item figuras, ii, ab ivi[12]).

Quinta.

Supina dissyllaba habent priores longas[13]), ut, lūsum, cūsum, fūsum, crētum[14]), vīsum.

1) – longae, ⏑ breves.] Editt. 1539., 1546.: Longae – ut stirps, Breves ⏑ ut os (Ed. 1539. es).

2) ămŏr] Editt. 1539., 1546. amant ⏑ –

3) Fabii Quintiliani Institt. oratt. VIII, 6. et al.

4) Utilitas scribendi — paratur.] pro his, Editt. 1539., 1546. exhibent: Multas habet utilitates consuetudo scribendi carmen. Magnam enim copiam verborum et figurarum, et quandam, ut Quintilianus appellat, sublimitatem orationi etiam adfert. Neque potest fieri, ut omissa exercitatione scribendorum versuum tolerabiliter scribamus solutam orationem. Atque huius rei plures sunt causae, quam ut hic recitari possint. Adigant igitur Praeceptores pueritiam ad hanc exercitationem summa cura. Statim enim pueri innumerabiles utilitates sentient se inde percipere.

5) intēgri et intĕgri.] Editt. 1539., 1546. intēgri media producta, et intĕgri media brevi.

6) Italĭa.] Ed. 1539. Italiam.

7) Fio — est,] Editt. 1539., 1546. Fio longum est, at in polysyllabis fit breve,

8) Editt. 1539., 1546. h. l. addunt: Et apud Latines in compositione: Sudibusque praeustis.

9) vēni] in Ed. 1539. deest.

10) Excipe: Dedi circumdĕdi] Editt. 1539., 1546.: Excipe habentia breves penultimas
Dedi Circumdedi, penult. brevi. (Ed. 1546. habet h. l. solam vocem: Circumdĕdi.).

11) Excipies] Editt. 1539., 1546. Excipe

12) ii, ab ivi.] sic Editt. 1539., 1546.; Editt. 1526., 1529. ivi pro ii.

13) priores longas,] Editt. 1526., 1539., 1546. longas priores,

14) cretum] sic Ed. 1526.; Ed. 1529. typ. errore: cresum; in Editt. 1539., 1546. deest.

Excipe[15]):

Dătum		et composita a nosco
Stătum	Lĭtum	agnĭtum
ĭtum	Cĭtum a Cieo	cognĭtum[15a]).
Quĭtum	Sătum	Lutum vides in derivatis produci, pollūtus, dilūtus[16]),
Sĭtum	Rŭtum	ut Persius, Satyra tertia

[vs. 14.]: Dilūtas queritur geminet quod fistula guttas.

Sexta.

Derivatum sequitur suae originis seu thematis naturam, ut

Lĕgo	lēgi	Stō	stĕti	Pĕto pĕtivi[19])
lĕgerem	lēgissem	stārem[17a])	stĕtissem.	
lĕgam	lĕgerem[17])	stēm[18])	stĕtero	
	lĕgero	stābo.		

Septima.

Praepositiones in compositione magna ex parte ex regulis generalibus cognoscuntur.

ădeo[19a])	ŏbeo
ādfero	ōbiicio[19b])
ŏbtero	sūbiicio[19b]).

Virgilius alterum i subtraxit[20]), et fecit subicit. Re breve est: Trepidusque repente rĕfugit, Virgilius [Aen. II, 380.][21]).

Longae sunt:

Refert, pro utile est	rēttulit[22])
Solet item extendi, adiecta consonante,	rēpperit[22])
Prāe longa est.	rēligio

Dī longa est, praeter dĭrimo et dĭsertus.

Dē longa est.

Cō cōgo, sed contracta est.

Pro variat, in aliis brevis est[23]), ut [Virg. Aen. I, 2.]: prŏfugus Lavinia venit[24]). In aliis longa est, ut [Ovid. Epist. 5, 116.]: Non prōfecturis litora bobus aras. Sed de hac praepositione vide Aldum[25]).

Hactenus proposuimus[26]) regulas generales, quae sparguntur in primas, in medias et in ultimas syllabas[27]).

De ultimis syllabis.

Ultimae syllabae fere ex declinationibus et coniugationibus cognoscuntur, ut dominī, dominō, amās, docēs, legĭs, audīs[27a]). Tamen ordine literarum, quantae sint, indicabimus.

A.

Nomina in a, declinata prima aut tertia declinatione[28]), item pluralia neutra, brevia sunt, ut [Virg. Aen. I, 1.]: Armă virumque cano. [Ibid. vs. 8.]: Musă mihi causas memora.

Ablativi in prima declinatione longi sunt, ut [Virg. Aen. I, 385.]: Europā, atque Asiā pulsus.

Verba ex suis coniugationibus cognosces.

Caetera longa sunt, ultrā, frustrā. Item numeralia, trigintā, quadragintā etc.

E.

Adverbia in e, facta ex nominibus secundae declinationis, producuntur, ut bellē, pulchrē, doctē. Sic et ferē et hodiē. Qui non est hodie, cras minus aptus erit.

---

15) Excipe:] Editt. 1539., 1546. Excipe habentia breves penultimas.

15a) cognitum] in Ed. 1546. deest.

16) Lutum vides in derivatis produci, poll. dil.] Editt. 1539., 1546. Lutum breve est. Sed eius derivata (Ed. 1546. derivativa) longas penultimas habent, ut Pollūtum, Dilūtum.

17) legerem] Ed. 1546. legerim

17a) stārem] Ed. 1526. stāre

18) stēm] Ed. 1526. stāres

19) Lĕgo etc. lēgi etc. Stō etc. stĕti etc. Pĕto pĕtivi] pro hac tabula, in Ed. 1539. legitur haecce:

Lego	Primae	Legi	Primae
Legerem	sunt	Legissem	sunt
Legam	breves.	Legerim	longae.
Sto	Prima	Steti	Prima
Starem	lon-	Stetissem	bre-
Stem	ga.	Stetero	vis.

19a) ădeo] Ed. 1546. ādeo

19b) ōbiicio, sūbiicio] Ed. 1546. ŏbiicio, sŭbiicio

20) subtraxit] sic Ed. 1526.; Ed. 1529. subtrahit

21) ădeo ŏbeo — Virgilius.] haec in Ed. 1529. desunt.

22) rettulit, repperit] sic Ed. 1539.; Ed. 1526. rettuli, repperi, Ed. 1529. rētulit, rēperit, Ed. 1546. rētulit, rēpperit.

23) Cō cōgo — brevis est.] Editt. 1539., 1546. Co longa est, sequente consona Cogo, sed contracta est. Pro brevis est, quando habet significationem particulae procul.

24) Editt. 1539., 1546. addunt: Et apud Propertium [III, 21, 1.]: Magnum iter ad doctas proficisci cogor Athenas.

25) Aldus Manutius, de quo conf. Bouginé Handb. der allgem. Litterargesch. Vol. II. p. 118 sq.

26) proposuimus] sic Ed. 1526.; Ed. 1529. posuimus

27) In aliis longa — syllabas.] pro his, habent Editt. 1539., 1546.: Alias pro longa est, quando Latinae (Ed. 1539. latine) praepositionis naturam retinet, ut Produco, propono. Ut Horatius [Ars poet. 59.]: Signatum praesente nota producere nomen.

27a) audīs] sic Editt. 1526., 1546.; Ed. 1529. audis; Ed. 1539. audis.

28) declinata — declinatione,] Editt. 1539., 1546. in Prima aut Tertia declinatione.

Paenĕ brevem habet ultimam. Ovidius [Fast. III, 871.]: Paenĕ simul periit, dum vult succurrere lapsae.

Sic et ritĕ. Virgilius [Aen. III, 36.]: Ritĕ secundarent visus, omenque levarent. Breves habent ultimas, et pleraque alia non facta ex nominibus secundae declinationis, ut paene, spontĕ [29]), antĕ, manĕ, saepĕ, eugĕ, agĕ, nempĕ.

Graeca ex vocalibus illorum cognosci possunt, Εὐτέρπη. Et coniugationes docent, quanta sint imperativa, docē, valē, legē, scribē. Verum invenias [29a]) contra regulam alicubi valĕ breve fecisse Ovidium [Trist. I, 8, 21.]: Idque quod ignoti faciunt, valĕ dicere saltem. Et cavĕ apud Horatium [Epist. I, 13, 19.]: Vade, vale, cave ne titubes, mandataque frangas [30]).

I.

In i desinentia producuntur Praeterita, ut legī; Dativi, ut sortī; Nominativi, ut dominī. Indifferentia sunt, mihi, tibi, sibi, ibi, ubi. Et Graeca brevia. Ovidius: Nunc Parĭ tu sapiens, et tu Menelaĕ fuisti [31]).

O.

In o desinentia sunt indifferentia. Scribō, scribŏ [32]). Dativi et ablativi producuntur. Gerundia etiam indifferentia sunt. Graeca ex vocalibus cognosci possunt, Sapphō [33]).

U.

U longum est, tū, genū [34]).

C.

Longa sunt, dic, duc, fac, sic. Hic, pronomen indifferens est. Hic, adverbium longum. Brevia sunt, lac, nec, donec [35]).

AS.

Longa est, ut maiestās. Accusativi Graeci breves sunt, Troadăs, Pleiadăs. Et nominativi. [Ovid. epist. ex Ponto I, 8, 28.]: Quatuor autumnos Pleiăs orta fuit.

ES.

Pleraque omnia longa sunt, ut fidēs, diēs. Brevia sunt masculina, quibus genitivi crescunt, ut milĕs. [Virg. Aen. II, 7.]: Et duri milĕs Ulissi [36]).

Graeca brevia sunt, ut Troadĕs. [Virg. Georg. I, 221.]: Ante tibi Eoae Atlantidĕs abscondantur. Es breve est. Martialis: Tu quod ĕs in populo, quilibet esse potest.

IS.

Is breve [37]) est, ut ignĭs, dicitĭs. Dativi producuntur ut quīs, pro quibus, diīs, bonīs.

Breve est bĭs. Statius: Laeta bĭs octonis accedat purpura fastis.

Līs longum est [38]), Līs est cum forma magna pudicitiae. Sis, Vis, longa [39]) sunt. Ovidius [Trist. III, 10, 17.]: Tantaque commoti vīs est Aquilonis, ut altas [39a]).

Quamvis, longum est.

Coniunctiva futura alias corripiuntur, alias producuntur. Horatius [Ars poet. 47.]: *Dixeris egregie.* Et Iuvenalis: Si dixeris aestuo, sudat. Horatius [Serm. II, 2, 74.]: Miscueris elixa simul. Inde et longae fiunt secundae personae plurales, dederitīs [40]).

---

29) ex nominibus secundae — sponte,] Editt. 1539., 1546. ex nominibus, ut Spontĕ

29a) invenias] Ed. 1539. invenies

30) Adverbia in e, facta — frangas.] pro his, Ed. 1526. exhibet haec: E breve est, ut quĕ, nĕ, benĕ, malĕ, saepĕ, penĕ, malĕ.

Adverbia plerumque longa sunt, ut Ritē, apud Horatium Bellē, pulchrē.

Nomina et verba ex declinationibus et coniugationibus cognosces, ut

Docē Famē mē
Legĕ Pecudĕ tē

Graeca ex vocalibus Graecis aestima, εὐτέρπη.

31) In i desinentia — fuisti.] pro his, in Ed. 1526. leguntur: I longum est: Legī, iuvī, venī. Mihi, tibi, sibi, ancipitia sunt. Graeca sunt brevia, Amaryllĭ, Palladĭ, Alexĭ.

32) Scribō, scribŏ.] Ed. 1539. Scribo; Ed. 1546. Scribō.

33) In o desinentia — Sappho,] pro his, Ed. 1526. habet: O commune est, ut Amō et amŏ, Scribō et scribŏ, Do, sto, Dativi dominō, tantō, quantō longi sunt.

34) tū, genū.] Editt. 1539., 1546. ut Genu.

35) U. — genū. C. — donec.] horum loco, Ed. 1526. exhibet: U. C. Quae u, c finiunt, longa sunt, ut Dūc, dīc, fāc.

36) Ulissi.] Editt. 1539., 1546. Ulissis.

37) breve] Ed. 1529. brevis

38) longum est] sic Ed. 1546.; Editt. 1526., 1529. longa est; Ed. 1539. longum.

39) longa] Editt. 1539., 1546. longae

39a) altas.] Ed. 1546. Atlas.

40) Editt. 1529., 1546. addunt: penultima longa, quo accentu tamen non solemus in oratione soluta uti, poetae videntur uti coacti, quia tot breves syllabas non recipit versus Heroicus.

OS.

Os longum est, bōs, ōs, oris, ōs homini sublime dedit Dominus [41]). Graeca fere brevia sunt. Et sunt brevia [42]) ŏs ossis, compŏs, nepŏs [43]).

US.

Us breve est, ut tempŭs. Produc foeminina, quae crescunt genitivis, ut tellūs, salūs, palūs etc. Breve fecit Horatius palŭs [Ars poet. 65.]: Regis opus sterilisve diu palŭs, aptaque remis.

L. N. R. T.

Brevia sunt. Sed Graeca pleraque longa sunt, Titan, Paean, Syren, Hymen. Et ren, splen, quin. Longa sunt, fur, ut Fūr es, ait pedio, ver, aēr, par. Et Graeca, character, crater [44]).

Hactenus diximus quasdam syllabas longas, quasdam breves esse, nunc de complectendis syllabis dicemus.

Pedes.

Pes est syllabarum constitutio.

Pyrrhichius	∪ ∪	Dĕŭs.
Spondeus [45])	– –	Fraūdī.
Trochaeus	– ∪	Fraūdĕ.
Iambus	∪ –	Dĕō.
Dactylus	– ∪ ∪	Cōmmŏdŭs.
Anapaestus	∪ ∪ –	Dŏmĭnō.
Tribrachus	∪ ∪ ∪	Dŏmĭnŭs.
Molossus	– – –	Cōmplēxō.
Amphibrachus	∪ – ∪	Rĕlēctŭs [46]).
Amphimacrus	– ∪ –	Dīxĕrās.
Proceleusmaticus	∪ ∪ ∪ ∪	Hŏmĭnĭbŭs [47]).
Choriambus	– ∪ ∪ –	Hīstŏrĭāe.

De heroico carmine.

Metrum est pedum complexio. Heroicum constat sex [48]) regionibus seu pedibus. Heroicum dixerunt, quod eo genere gesta [49]) regumque ducumque et fortia facta conscripta sint, vocant et *ἑξάμετρον*.

Constitutio heroici.

Arma vi-	Prima	– – seu – ∪ ∪ [50])
rumque ca-	Secunda	– – seu – ∪ ∪
no Tro-	Tertia Regio recipit	– – seu – ∪ ∪
iae qui	Quarta	– – seu – ∪ ∪
primus ab	Quinta recipit regulariter solum – ∪ ∪ quamquam et in hac regione spondeum admittant, sed raro [51]). Virgilius [Aen. I, 617.]: Tun' ille [52]) Aeneas, quem Dardanio Anchisae.	
oris [53]).	Sexta recipit solum – – vel – ∪. Nam ultimae liberae et exleges sunt [54]).	

De Pentametro.

Πεντάμετρον, quod quinque regionibus seu pedibus constat. *Ἐλεγείαν* vocant consertum cum Hexametro Pentametrum. *ἒ ἔ*, idem est quod heu heu. Nam elegia lugubre carmen est.

Nescio	Prima regio recipit	– – vel – ∪ ∪
quid ma-	Secunda	– – vel – ∪ ∪
ius	In tertia primum syllaba longa est, postea illi – ∪ ∪ subiicitur.	
nascitur		
Ilia	Quarta [55])	– ∪ ∪
de	Quinta unica constat syllaba tantum, ut	

Sī bĕnĕ flōrŭĕ rīt vīnĕă Bācchŭs ĕrīt. Et:
Cōnscĭă mēns rēc tī fā mae mēn dācĭă rīdĕt
Sēd nōs īn vĭtĭ ūm crēdŭlă tūrbă sŭ mŭs [56]).

41) dedit Dominus.] Ed. 1539. perperam: dedit. Dominos. Ed. 1546. dedit terramque videre.

42) sunt brevia] Ed. 1539. brevia sunt.

43) nepŏs.] in Ed. 1539. deest.

44) AS. Longa est — crater.] pro his, Ed. 1526. habet: AS. ES. US. Item longa sunt foeminina, quae as, es, us finiunt habentia genitivum utis vel udis. Caetera fere brevia sunt.
Haec de ultimis syllabis, primas et medias e Poëtis certissime cognosces. Nam recensere ordine singularum syllabarum constitutionem nimis longum est, et haud scio, an unquam fieri possit. Tu poëtas consule.

45) Spondeus] Ed. 1526. Pes lentus Spondeus

46) Rĕlēctŭs] Ed. 1529. Rĕtēctŭs.

47) Hŏmĭnĭbŭs] sic Editt. 1539., 1546.; Ed. 1526. Rĕĭcĕcĭ, Ed. 1529. Rĕĭcĕcĭ

48) sex] sic Editt. 1526., 1539.; Ed. 1529. ex sex

49) gesta] Ed. 1526. res gestae

50) – – seu – ∪ ∪] pro his signis et al., Ed. 1539. h. l. et in seqq. habet nomina: Spondeum seu Dactylum. etc.

51) Quanquam — raro.] Ed. 1526. Quanquam et figurent hanc regionem nonnunquam poëtae; Editt. 1539., 1546. Rarissimus in hac regione Spondeus est.

52) ille] in Ed. 1526. deest.

53) Virg. Aen. 1, 1.

54) ultimae lib. et exl. sunt.] Editt. 1539., 1546. ultimae sunt solutae legibus.

55) Quarta] Ed. 1539. Quarta recipit

56) Sī bĕnĕ — sŭ mŭs] horum loco, Ed. 1539. habet:
Vulgus a – ∪ ∪ miciti – ∪ ∪ as utili – ∪ ∪ ∪ tate pro – ∪ ∪ bat.
Ed. 1546.: Sī bĕnĕ flōrŭĕrīt vīnĕă Bācchŭs ĕrit. Et Vūlgŭs ă mīcĭtĭ ās ūtĭlĭtātĕ prŏbăt.

Figurae Hexametri.

Virgilius in prima [57]) regione peregrino pede usus est, Anapaesto scilicet. Flŭvĭōrŭm rĕx Ĕrĭdănŭs cŭm pōsquĕ pĕr ōmnēs.

Usi sunt et in prima regione ◡◡◡◡ pede Proceleusmatico, ut: ărĭĕtăt in Canthum. Eodem προκελευσματικῷ et alia in regione usus est Virgilius [Ecl. 3, 96.]: A flumine rĕĭcĕ căpellas [57a]).

In quinta regione invenias et σπονδεῖον – – Sic costam longo subduximus āppēnnīnō. Sed ita velim in quarta regione dactylum esse.

In principio tertiae regionis prima syllaba, tum in Hexametro, tum in Pentametro solet nonnunquam brevis esse, sed ita si sit finis dictionis, quod Grammatici vocant caesuram, ut: Te canit agricolă, magna cum venerit urbe. Idem fit et in principio secundae regionis et quartae, sed rarius in caesura [58]), ut: Et furiis agitatus amŏr et conscia virtus. Et canis arentĕ torreat arva siti.

Phalaecium.

Est autem pentametron.

Secli in-	Prima		– –
commoda	Secunda		– ◡ ◡
pessi-	Tertia	Regio recipit	– ◡
mi po-	Quarta		– ◡
stae	Quinta		– ◡ vel – –

Vitam quae faciunt beatiorem. Iucundissime Martialis haec sunt.

Figurae.

In prima regione admittuntur ◡ – et – ◡ pro Spondeo, in tertia et ◡ – invenias, sed raro admodum. Catullus etiam in tertiam regionem Dactylŭm admisit, quod nobis non licet [59]).

Sapphicum.

A Sappho, quinque regionibus seu pedibus constat.

Prima	– ◡ [60])		intĕ-
Secunda	– –		gĕr vi-
Tertia	– ◡ ◡	recipit	tāe scĕlĕ-
Quarta	– ◡		risquĕ
Quinta	– ◡ vel – –		pūrŭs.

Quomodo scribatur, docent exempla; solent enim tres versiculi coniungi, et subiici Adonicus, qui constat Dactylo et Spondeo.

Horatius [Carm. I, 22, 1—4.]:

Integer vitae scelerisque purus,
Non eget Mauri iaculis, nec arcu
Nec venenatis gravida sagittis,
Fusce pharetra.

Iambicum.

Ἰαμβίζειν insectari est, a ἰάπτω, unde factum nomen generi carminis maledici [61]). Archilochus, sive huius carminis autor fuerit, sive celebrator potius, tanta fuit acerbitate, ut ad laqueum adegerit Lycambem. Ovidius: Tincta Lycambeo sanguine tela madent.

Nullius generis tam variae formae sunt, sed nos de senario dicemus. Alii τρίμετρον vocant, quod bini pedes singula metra faciant.

Recipit pedes:

Creberrimum Iambum in locis paribus, alioqui [62]) quo plus Iamborum habet, eo venustior est versus [63]).

Prima admittit – – ◡ – – ◡ ◡ ◡ ◡ –
Secunda ◡ – admittit et – – – ◡ ◡ ◡ ◡ – sed cum minore gratia.
Tertia – – ◡ – – ◡ ◡ ◡ ◡ –
Quarta ◡ – admittit et reliquos, sed duriore compositione.
Quinta – – ◡ – – ◡ ◡ ◡ ◡ –
Sexta ◡ – et ◡ ◡

Recipit et ubique ◡ ◡ ◡ [64])

Pŏē tă cūm prĭmŭm ănĭ mūm ăd scrī bēndum ăd pŭlĭt

57) in prima] sic Ed. 1546.; Editt. 1529., 1539. prima

57a) Editt. 1539., 1546. addunt: Sed uterque locus aliter excusari potest.

58) in caesura] in Editt. 1539., 1546. desunt.

59) In prima regione — licet.] pro his, Editt. 1539., 1546. habent: Iambo et Trocheo Catullus usus est in prima regione, ut [1, 4.]: Meas esse aliquid putare nugas. Et [1, 2.]: Arida modo pumice expolitum. Sed hanc licentiam imitari nos non decet.

60) – ◡ etc.] pro his signis, Ed. 1539. habet nomina: Trocheum, Spondeum, Dactylum.

61) maledici] sic Editt. 1539., 1546.; Editt. 1526., 1529. maledico.

62) alioqui] Editt. 1539., 1546. et

63) versus] in Ed. 1526. deest.

64) Prima admittit – – — ◡ ◡ ◡] Editt. 1539., 1546.: Prima admittit Spondeum et Iambum, Dactylum, Anapaestum et Tribrachum.
Secunda Iambum, raro Anapaestum, rarius Spondeum. Tertia Spondeum, Dactylum, Tribrachum.

id sibi nēgō tī crē dĭdīt sōlūm dārī
ōbsēquī ūm ămī cōs, vē rĭtās ōdĭūm părīt.
ămān tĭūm īrae ămō rĭs īn tĕgrā tĭo ēst.
Dīscōr dĭā fīt cā rĭōr cōncōr dĭā.

Dimetri.

Vēnī rĕdēm ptōr gēn tĭūm
Mānūmquĕ mīsĕ rĭs pōr rĭgē.

Choriambicum.

Quod Choriambo pede constat[65]) – ◡ ◡ –
Prima regio admittit + + [66]) Maece-
Secunda – ◡ ◡ – nas atavis
Tertia – ◡ ◡ – edite re-
Quarta ◡ ◡ vel ◡ – gibus[67]).

Vicinum Choriambico Glyconicum, ut:
Sīc tē dĭvā pŏ tēns Cўprī[68]).

De scansione.

Scansio est metiri versum, et enumerare pedes. Observetur autem, quod alicubi syllabae quaedam eliduntur. Grammatici fecerunt duas species:

Συναλοιφήν, cum vocalis in fine propter vocalem initio dictionis sequentis dissimulatur, seu obliteratur, ut [Ovid. Art. amat. II, 438.]: Non facile[69]) est aequa commoda mente pati, nam in scandendo facil legendum est.

Ἔκθλιψιν[70]) vocant, cum m eliditur, ut: Audendum est; fortes adiuvat ipsa Venus. Legitur enim, audend' est. Sic:

Omnibus hoc vitium est cantoribus inter amicos.
Ut nunquam inducant animum cantare rogati.

Veteres etiam elidebant s, ut [Virg. Aen. XII, 709.]: Inter se coiisse viros, et decernere ferro, ubi legitur: Inter se coisse vir, et decernere ferro etc.

Et Manilius: Formosos Phoebus geminos Cyllenius cancrum; legitur enim Cylleniu.

Nonnunquam et aliae figurae in carmine usu veniunt, ut Synaeresis apud Ovidium [Fast. VI, 737.]: Notus amor Phaedrae, nota est iniuria Thesei. Et hic: Quique fluat[71]) multo non deerit vulnere sanguis. Et hic [Ovid. Met. XIII, 366.]: Nos animo quantumque ratem qui temperat, anteit. Et hic: Ebibe seu salibus piper adde et tenue cuminum. Et, alvearia, quadrisyllabum apud Virgilium [Georg. IV, 34.].

Alicubi non sunt elisae vocales, ut [Virg. Ecl. 3, 6.]: Et succus pecori, et lac subducitur agnis. Et [ibid. 2, 65.]: Te Coridon o Alexi, trahit sua quemque voluptas. Et hic [Virg. Aen. I, 16.]: Posthabita coluisse Samo, hic illius arma.

Sed habet aspiratio propemodum consonantis naturam et saepe distrahit vocales, ut: aheneam.

Diaeresis est; Stamina non ulli persolvenda deo. [Virg. Aen. III, 354.]: Aulai in medio libabant pocula Bacchi, pro aulae.

Animadvertant pueri, et genus versuum esse, quos ὑπερμέτρους adpellant, ubi versui superest una syllaba, ut apud Virgilium [Georg. I, 295 sq.]:

Aut dulcis musti Vulcano decoquit humorem,
Aut foliis undam tepidi despumat aheni.

Nam in fine superioris versiculi syllaba una superest, quae tamen eliditur initio sequentis versus, quia a vocali incipit.

Utuntur et Syncopa, ut [Virg. Aen. XI, 118.]: Vixet, cui vitam deus aut sua fata dedissent, pro vixisset.

Et Paragoge, ut [Virg. Georg. I, 454.]: Sin maculae incipient rutilo, immiscerier igni.

Et Apocopa, ut [Virg. Aen. VI, 465.]: Teque aspectu ne subtrahe nostro, pro aspectui, et, Namque aliae victu invigilant, pro victui.

Pleraque alia usus docebit, optimus artium omnium magister. Nam praeceptiones debent pingui Minerva viam quandam scribendi breviter indicare. Deinde lectione optimorum poëtarum iudicium conformandum est, ut, quid deceat, quid non deceat, intelligatur. Manum, inquit Anaxagoras, sapientiae causam esse, cum vellet monere, omnes artes usu et experiendo parari. Ita et carminis condendi rationem illi rectissime intelligent, qui et scribere ipsi conabuntur, et se in scribendo ad veterum imitationem omnibus ingenii viribus contulerint.

Quarta Iambum admittit et reliquos, sed duriore compositione.
Quinta Spondeum, Iambum, Dactylum, Tribrachum.
Sexta Iambum. Videmus alicubi recepisse et alios pedes, sed raro, Amphibrachum et Amphimacrum.

65) constat] Ed. 1526. constet

66) – – etc.] pro his signis, Ed. 1539. exhibet nomina: Spondeum, Choriambum, Pyrrhichium et Iambum.

67) Horat. Carm. I, 1, 1.

68) Cўprī.] hac voce in Ed. 1526. Prosodia finitur; sequentia ab hac Ed. absunt.

69) Non facile] Ed. 1546. male: Facile.

70) Ἔκθλιψιν] Ed. 1546. ἔκλειψιν

71) fluat] Ed. 1539. fluet

XCIX. PHIL. MEL. ELEMENTA PUERILIA.

Praeter Grammaticam linguae latinae integram Melanthon etiam *Elementa puerilia* scripsit, quae hisce prodierunt Editionibus:

Ph. Melanchthonis Enchiridion elementorum puerilium. Wittenbergae 1524. 8. *)

Philippi Melanchthonis Elementa puerilia. Huldr. Zwinglii ratio formandae iuventutis. Augustae Vindelic. 1524. 8.

Elementa *puerilia Philippi Melanchtonis* (sic). *Excusum Ettelingę per Valentinum Kobian. An.* 1.5.30. Hic Index figuris ligno incisis cinctus est. 3 plagg. litt. A — C sign., 24 foll. non num., quorum ultimum album est, 8. min. (fol. A 1 b Melanthonis praefatiuncula ad pueros; fol. A 2 a — B 6 a med. exhibentur haecce: Alphabetum; duae preces: Pater noster et Ave Maria; Confessio fidei [Symb. apostol.]; Psalmus LXVI.; Decem praecepta; In Decalogum epigramma Melanthonis; Ex Evang. Matthaei Cap. V — VII.; Ex Epistola Pauli ad Romanos Cap. XII.; Ex Evang. Ioannis Cap. XIII.; Psalmus CXXVII. eiusque Paraphrasis; De vita humana; fol. B 6 a med. — C 2 b med. Dicta Sapientum Erasmo Roterodamo interprete: Periandri Corinthii, Biantis, Pittaci Mitylenaei, Cleobuli, Chilonis Lacedaemonii, Solonis Atheniensis, Thaletis Milesii; fol. C 2 b extr. — 7 b Puer evocator; Puer mazonomos; Puer tamias; Chorus puerilis; Sub vesperam koimiticon; De cultu corporis; Ex Ovidio; Ex Mostelaria Plauti; Benedictio mensae Melanthonis duo disticha; fol. C 8 vacat). **)

Phil. Melanchthonis Elementa Puerilia. Hagenoae Anno MDXXXIV. Mense Augusto. 8. ***)

(*Phil. Melanchthonis*) *Enchiridion Elementorum Puerilium. Vuittembergae* s. a. 8.

Ex illis de Ed. Etteling. a. 1530., quam solam hucusque vidi, relatis elucet, hunc librum aeque ac Institutionem puerilem literarum graecarum (vide supra p. 181 sqq.) non Grammaticam, sed *Chrestomathiam* continere.

Hanc h. l. ex illa Ed. Etteling. a. 1530. recudendam curo, praemissa praefatione Melanthonis, quae editorem priorum huius Corporis Voluminum fugit.

Philippus Melanchton pueris S.

Graviter increpat Christus eos, qui ad se adlatos pueros arcebant, et memorabili voce tanquam classico ad studium pietatis hanc aetatem hortatur. Sinite, inquit, parvulos ad me venire. Porro cum ad pietatem sine literis perveniri non possit, et ita visum sit Deo, his tanquam fidelibus testibus doctrinam pietatis mandare, summa cura et vigilantia literae discendae sunt. Quod cum agitis, Christo navatis operam, et viam vobis ad coelestia sternitis ac munitis. Blandissima voce vos Christus invitat, qua, qui non moventur, nae illi quovis adamante duriores sunt? si vestem, sive amuletum polliceatur amicus aliquis, illum religiose colis, quid Christo debeas, non cogitabis? Qui vitam non est fortunaturus, quam nuper adeo ingressus es, nisi ad suum te exemplum formes, at Christi exemplum contemnunt, qui literas aspernantur, quibus graphice illum nobis depinxerunt Apostoli. Quare vos adhortor ****) filii, ut sedulo, ut alacriter discatis, eo officio nihil sanctius, nihil iucundius superis praestari a vobis potest. Valete.

---

*) Hanc Ed. et subsequentem Panzerus l. l. IX. p. 85. nr. 170. et p. 382. nr. 220. b. affert.

**) Hanc Ed. Panzero ignotam ex Biblioth. acad. Tubing. in manibus habeo.

***) Haec Ed. et sequens a Panzero l. l. VII. p. 113. nr. 372. et IX. p. 102. nr. 342. recensentur.

****) adhortor] Ed. 1530. errore typ.: abhortor

ELEMENTA PUERILIA
PHILIPPO MELANTHONE AUCTORE.

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

a b c d e f g h i k l m n o p q r s t v u x y z.

Vocales.

a e i o u y.

Diphthongi.

ae e
oe e
au
eu
ei i

[Matth. 6, 9—13.] Pater noster, qui es in coelis, sanctificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum, fiat voluntas tua quemadmodum in coelo, sic etiam in terra. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie, et remitte nobis peccata nostra, siquidem et nos remittimus omni debenti nobis. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo. Amen.

Ave Maria gratia plena, Dominus tecum. Benedicta tu in mulieribus, et benedictus fructus ventris tui[1]) Iesus Christus. Amen.

[*Symbolum Apostolicum:*] Credo in Deum patrem omnipotentem creatorem coeli et terrae, et in Iesum Christum filium eius unicum dominum nostrum, qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria virgine, passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus et sepultus. Descendit ad inferos, tertia die resurrexit a mortuis. Ascendit ad coelos, sedet ad dexteram Dei patris omnipotentis. Inde venturus est iudicare vivos et mortuos. Credo in Spiritum sanctum, sanctam Ecclesiam catholicam, Sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem et vitam aeternam. Amen.

Psalmus LXVI. [vss. 2—8.]

Deus misereatur nostri — — — et metuant eum omnes fines terrae.

(*Huius Psalmi interpretatio a Vulgata, praeter omissam eius inscriptionem* [*vs.* 1.], *eo tantum differt, quod vs.* 8. *h. l. legitur:* et benedicat, *in Vulg. vero:* benedicat. *Hanc ob rem hanc interpretationem h. l. omisi.*)

1) Luc. 1, 28. 42.

Decem praecepta[2]).

Primum.

Non habebis deos alienos.

Secundum.

Non assumes nomen Domini Dei tui in vanum.

Tertium.

Memento ut diem Sabbatum sanctifices.

Quartum.

Honora patrem et matrem, ut sis longaevus super terram.

Quintum.

Non occides.

Sextum.

Non moechaberis.

Septimum.

Non furtum facies.

Octavum.

Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium.

Nonum.

Non concupisces domum proximi tui.

Decimum.

Ne desiderabis uxorem eius, non servum, non ancillam, non bovem, non asinum, nec omnia, quae illius sunt.

In Decalogum Philippus Melanchthon.

Divino praecepta puer si prodita ab ore
 Et facies casto pectora iussa Dei,
Ipse pater vitae cursum moderabitur omnem
 Nec fortuna tibi saeva nocere potest.

Ex Evangelio Matthaei Cap. V—VII.[3])

Cap. V. Cum vidisset autem turbas, ascendit in montem, et cum consedisset, accesserunt ad illum discipuli eius, et postquam aperuisset os suum, docebat illos, dicens: Beati pauperes spiritu, quoniam illorum est regnum coelorum. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolationem accipient. Beati mites, quoniam ipsi haeredita-

2) Exod. 20, 3 sqq.

3) Haec capita et seqq. e Novo Test. collecta ab ipso Melanthone in linguam latinam translata a Vulgata discrepant.

tem accipient terrae. Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. Beati pacifici, quoniam ii filii Dei vocabuntur. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam illorum est regnum coelorum. Beati estis, cum probra [4]) iecerint in vos homines, et insectati fuerint, et dixerint omne malum verbum adversus vos mentientes, propter me. Gaudete et exultate, quoniam merces vestra multa est in coelis. Sic enim persecuti fuerunt prophetas, qui fuerunt ante vos. Vos estis sal terrae. Quod si sal infatuatus fuerit, quo salietur? Ad nihil valet ultra, nisi ut proiiciatur foras et conculcetur ab hominibus. Vos estis lux mundi. Non potest oppidum abscondi supra montem situm, neque accendunt lucernam, et ponunt illam subter modium, sed super candelabrum, et lucet omnibus, qui sunt in domo. Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant vestra bona opera, glorificentque patrem vestrum, qui est in coelis. Ne existimetis, quod venerim ad destruendam legem aut prophetas, imo non veni, ut destruam, sed ut compleam. Amen quippe dico vobis, donec praetereat coelum et terra, iota unum aut apex non praeterierit ex lege, quoad omnia facta fuerint. Quisquis igitur solverit unum ex mandatis hisce minimis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno coelorum; quisquis autem fecerit et docuerit, hic magnus vocabitur in regno coelorum. Dico enim vobis: Nisi abundaverit vestra iustitia plus quam scribarum et pharisaeorum, non possitis ingredi in regnum coelorum. Audistis, quod dictum sit veteribus: Non occides; quisquis autem occiderit, obnoxius erit iudicio. At ego dico vobis, quod quisquis irascitur fratri suo temere, obnoxius erit iudicio. Quicunque vero dixerit fratri suo racha, obnoxius erit concilio. Quisquis autem dixerit fatue, obnoxius erit gehennae incendio. Itaque si obtuleris munus tuum ad aram, et illic recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid adversum te, relinque illic munus tuum coram altari, et abi, prius reconcilieris fatri tuo, et tum veniens offer munus tuum. Habeto benevolentiam cum adversario tuo cito, dum es in via cum illo, ne quando te tradat adversarius iudici, et iudex te tradat ministro, et in carcerem coniiciaris. Amen dico tibi, non exibis illinc, donec persolveris extremum quadrantem. Audistis, quod dictum fuerit antiquis: Non committes adulterium. At ego dico vobis, quod quicunque aspexerit uxorem alterius ad concupiscendum eam; iam adulterium cum ea commisit in corde suo. Quod si oculus tuus dexter obstaculo tibi fuerit, erue illum, et abiice abs te. Expedit enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, ac non totum corpus tuum coniiciatur in gehennam. Et si dextera tua manus obstiterit tibi, amputa eam et proiice abs te. Expedit enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, ac non totum corpus tuum coniiciatur in gehennam. Dictum est autem: Quicunque repudiaverit uxorem suam, det illi libellum divortii. At ego dico vobis, quod quisquis repudiaverit uxorem suam, nisi causa stupri, efficit, ut illa sit adultera, et quicunque repudiatam duxerit, adulterium committit. Rursum audistis, quod dictum fuerit antiquis: Non peierabis, sed persolves domino ea, quae iuraveris. At ego dico vobis: Ne iuretis omnino, neque per coelum, quia thronus Dei est, neque per terram, quia subsellium est pedum illius, neque per Hierosolyma, quoniam civitas est magni regis, neque per caput tuum iurabis, propterea quod non potes unum pilum album aut nigrum facere; sed erit sermo vester: est est, non non. Porro quod ultra haec adiungitur, ex malo proficiscitur. Audistis, quod dictum fuerit: oculum pro oculo, et dentem pro dente. At ego dico vobis: Ne resistatis malo, sed quisquis impegerit alapam in dexteram tuam maxillam, obverte illi et alteram, et ei, qui te velit in ius trahere, ac tunicam tuam tollere, permitte illi et pallium, et qui te adegerit ad miliarium unum, abito cum illo duo. Petenti abs te dato, et cupientem mutuum accipere, ne averseris. Audistis, quod dictum sit: Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum. At ego dico vobis: Diligite inimicos vestros, bene precemini devoventibus vos, benefacite iis, qui vos odio persequuntur, orate pro iis, qui laedunt et insectantur vos, ut sitis filii patris vestri, qui est in coelis, quia solem suum exoriri sinit super malos ac bonos, et pluviam mittit super iustos et iniustos. Nam si dilexeritis eos, qui diligunt vos, quod praemium habetis? Nonne publicani idem faciunt? Eritis igitur vos perfecti, quem-

4) probra] Ed. 1530. perperam: broba

admodum pater vester, qui est in coelis, perfectus est.

Caput VI.

Attendite, ne eleemosynam vestram praestetis coram hominibus, quo spectemini ab illis. Alioqui praemium non habetis apud patrem vestrum, qui est in coelis. Itaque cum praestas eleemosynam, ne tubis canatur ante te, quemadmodum hypocritae faciunt in conciliabulis, et[5]) in vicis, ut glorificentur ab hominibus. Amen dico vobis, habent mercedem suam. Caeterum tu cum praestabis eleemosynam, nesciat sinistra tua, quod facit dextera tua, ut sit tua eleemosyna in occulto, et pater tuus, qui videt in occulto, ipse reddet tibi in propatulo. Et cum oraveris, non eris quemadmodum hypocritae. Nam illi solent in conciliabulis et in angulis platearum stantes orare, quo conspicui sint hominibus. Amen dico vobis, quod habent mercedem suam. Tu vero cum oras, introito in conclave tuum et occluso ostio tuo, ora patrem tuum, qui est in occulto, et pater tuus, qui videt in occulto, persolvet tibi in propatulo. Verum orantes, ne sitis multiloqui sicut ethnici. Putant enim fore, ut ob multiloquium suum exaudiantur. Ne igitur efficiamini similes istorum. Novit enim pater vester, quibus rebus opus sit vobis, priusquam petatis ab illo. Ad hunc ergo modum orate vos: Pater noster, qui es in coelis, sanctificetur nomen tuum, veniet regnum tuum, fiat voluntas tua quemadmodum in coelo, sic etiam in terra, panem nostrum quotidianum da nobis hodie, et remitte nobis debita nostra, sicut et nos remittimus debitoribus nostris. Et ne inducas nos in tentationem; sed libera nos a malo, quia tuum est regnum, et potentia, et gloria, in secula seculorum, Amen. Proinde si remiseritis hominibus errata sua, remittet et vobis pater vester coelestis. Quod si non remiseritis hominibus errata sua, nec pater remittet errata vestra. Porro cum ieiunaveritis, ne sitis veluti hypocritae tetrici. Obscurant enim facies suas, quo perspicuum sit hominibus ipsos ieiunare. Amen dico vobis, habent mercedem suam. Tu vero cum ieiunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava, ne conspicuum sit hominibus te ieiunare, sed patri tuo, qui est in occulto, et pater tuus, qui videt in abdito, reddet tibi in propatulo. Ne reponatis vobis thesauros in terra, ubi aerugo et tinea corrumpit, et ubi fures perfodiunt ac furantur. Sed recondite vobis thesauros in coelo, ubi neque aerugo, neque tinea corrumpit, et ubi fures non[6]) perfodiunt, neque furantur. Nam ubi fuerit thesaurus vester, illic erit et cor vestrum. Lucerna corporis est oculus. Si igitur oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit. Quod si oculus tuus malus fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit. Ergo si lumen, quod est in vobis, tenebrae sunt, ipsae tenebrae quantae? Nemo potest duobus dominis servire. Aut enim hunc habebit odio et alterum illum diliget, aut huic adhaerebit, et alterum illum negliget. Non potestis Deo servire et mamonae. Propterea dico vobis, ne sitis solliciti vitae vestrae, quid esuri sitis, aut bibituri, neque corpori vestro, quibus indumentis usuri. Nonne anima pluris est, quam cibus, et corpus pluris quam indumentum? Vertite oculos ad volatilia coeli, quia non serunt neque metunt, neque convehunt in horrea, et pater vester coelestis alit illa, nonne vos longe praecellitis illa? Quis autem ex vobis sollicite cogitando potest addere ad staturam suam cubitum unum? ac de indumento quid solliciti estis? Cognoscite lilia agri, quomodo crescant. Non laborant, neque nent. Attamen dico vobis ne Solomonem quidem in universa gloria sua sic amictum fuisse, ut unum ex his. Quod si gramen agri, quod hodie cum sit, cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, an non multo magis vobis id faciet, o parum videntes? Ne sitis igitur solliciti dicentes: Quid edemus, aut quid bibemus, aut quibus operiemur? Nam omnia ista gentes exquirunt. Novit enim pater vester coelestis, quod opus habeatis his omnibus. Quin potius quaerite primum regnum Dei, et iustitiam eius, et haec omnia adiicientur vobis. Ne sitis igitur solliciti in crastinum, nam crastinus dies curam habebit sui ipsius, sufficit sua diei afflictio.

Caput VII.

Nolite condemnare, ne condemnemini. Quo enim iudicio iudicatis, eo iudicabitur de vobis, et qua mensura metimini, ea metientur vobis alii. Cur autem vides vestucam, quae est in oculo fratris tui, trabem autem, quae est in oculo tuo, non animadvertis? Aut quomodo dicis fatri tuo:

5) et] Ed. 1530. typ. errore: et et

6) non] in Ed. 1530. deest.

sine eximam festucam ex oculo tuo, et ecce trabes in oculo tuo? Hypocrita, eiice prius trabem ex oculo tuo, et tum perspicies, ut eximas festucam ex oculo fratris tui. Ne detis, quod sanctum est, canibus, ne proieceritis margaritas vestras ante porcos, ne quando hi conculcent eas pedibus suis, et illi versi in vos lacerent vos. Petite, et dabitur vobis, quaerite et invenietis, pulsate et aperietur vobis. Quisquis enim petit, accipit, et quicunque quaerit, invenit, et pulsanti aperietur. An quisquam est vestrum homo, qui, si filius eius petierit panem, lapidem daturus sit illi? Aut si piscem petierit, num serpentem porriget illi? Si vos igitur, cum sitis mali, nostis dona bona dare filiis vestris, quanto magis pater vester, qui est in coelis, dabit bona, si postuletis ab ipso. Omnia igitur, quaecunque volueritis, ut faciant vobis homines, sic et vos facite illis. Haec enim est lex et prophetae. Introite per arctam portam, quoniam lata est porta et spatiosa via, quae abducit in exitium, multique sunt, qui ingrediuntur per illam, quoniam angusta est porta, et stricta via, quae abducit ad vitam, et pauci sunt, qui inveniunt illam. Cavete vero vobis a pseudoprophetis, qui veniunt ad vos in vestitu ovium, sed intrinsecus sunt lupi rapaces. A fructibus ipsorum agnoscetis eos. Numquid colligunt de spinis uvam? aut de tribulis ficus? Sic omnis arbor bona fructus bonos facit, putris autem arbor fructus malos facit. Non potest arbor bona fructus malos facere, neque arbor putris, fructus bonos facere. Omnis arbor, quae non facit fructum bonum, exciditur, et in igne coniicitur. Igitur ex fructibus ipsorum agnoscetis eos. Non quisquis dicit mihi: Domine, domine, introibit in regnum coelorum, sed qui fecerit voluntatem patris mei, qui in coelis est. Multi dicent mihi in illo die: Domine, domine, nonne per nomen tuum prophetavimus, et per nomen tuum daemonia eiecimus? et per nomen tuum multas virtutes praestitimus? Ac tum confitebor illis: Nunquam novi vos. Discedite a me, qui operamini iniquitatem. Omnis [7]) enim, qui audit ex me sermones hos, et facit eos, adsimilabo illum viro prudenti, qui aedificavit domum suam super petram, et descendit imber [8]), et venerunt flumina, et flaverunt venti, et irruerunt in domum illam, et non est [9]) prostrata. Fundata enim fuerat super petram. Et omnis, qui audit a me sermones hos, et non facit eos, adsimilabitur viro fatuo, qui aedificavit domum suam super arenam, et descendit imber, et venerunt flumina, et flaverunt venti, et impegerunt in domum illam, et deiecta est et fuit ruina illius magna. Et factum est, ut, cum finisset Iesus sermones hos, obstupuerunt turbae super doctrina illius. Docebat enim eos velut habens autoritatem, et non sicuti scribae.

Ex epistola Pauli ad Romanos, Caput XII.

Obsecro vos fratres, per miserationes Dei, ut praebeatis corpora vestra hostiam viventem, sanctam, acceptam Deo, rationalem cultum vestrum. Et ne accommodetis vos ad figuram saeculi huius, sed transformemini per renovationem mentis vestrae, ut probetis, quae sit voluntas Dei, quod bonum est acceptumque et perfectum. Dico enim per gratiam, quae data est mihi, cuilibet versanti inter vos, ne quis arroganter de se sentiat, supra quam oportet de se sentire, sed ita sentiat, ut modestus sit et sobrius, ut cuique Deus partitus est mensuram fidei. Quemadmodum enim in uno corpore membra multa habemus, membra vero omnia non eundem habent actum, sic multi unum corpus sumus in Christo, singulatim autem, alii aliorum membra, sed tamen habentes dona iuxta gratiam datam nobis varia, sive prophetiam iuxta portionem fidei, sive ministerium in administratione, sive qui docet in doctrina, sive qui exhortatur in exhortatione, qui impertit in simplicitate, qui praeest in diligentia, qui miseretur in hilaritate. Dilectio sit non simulata, sitis odio prosequentes, quod malum est, adhaerentes ei, quod bonum est, per fraternam charitatem, ad mutuo vos diligendos propensi, honore alius alium praevenientes, studio non pigri, spiritu ferventes, tempori servientes, spe gaudentes, in afflictione patientes, precationi instantes, necessitatibus sanctorum communicantes, hospitalitatem sectantes. Bene loquamini de iis, qui vos insectantur, bene loquamini, inquam, et ne male precemini. Gaudete cum gaudentibus, et flete cum flentibus, eodem animo alii in alios affecti, non arroganter de vobis ipsis sentientes, sed humilibus vos ac-

7) Omnis] Ed. 1530. typ. errore: Omnes

8) imber,] Ed. 1530. h. l. et in seqq.: hymber,

9) est] Ed. 1530. typ. errore: ast

commodantes. Ne sitis arrogantes apud vosmet ipsos, neque cuiquam malum pro malo reddatis. Provide parentes honesta in conspectu omnium hominum, si fieri potest; quantum in vobis est, cum omnibus hominibus in pace viventes, non vosmet ipsos ulciscentes dilecti, quin potius date locum irae. Scriptum est enim: Mihi ultio, ego rependam, dicit Dominus. Si igitur esurit inimicus tuus, pasce illum; si sitit, da illi potum. Hoc enim si feceris, carbones ignis coacervabis in caput illius. Ne vincaris malo, imo vince bono malum.

Ex Evangelio Ioannis, Caput XIII.

Ante festum autem paschae sciens Iesus, quod venisset hora ipsius, ut transiret ex hoc mundo ad patrem, cum dilexisset suos, qui erant in mundo, usque ad finem dilexit eos. Et coena facta, cum diabolus iam immisisset in cor Iudae Simonis Iscariotae, ut proderet eum, sciens Iesus, quod omnia dedisset sibi pater in manus, et quod a Deo exisset, et ad Deum iret, surgit a coena et ponit vestimenta, et cum accepisset linteum, praecinxit se. Deinde misit aquam in pelvim, et coepit lavare pedes discipulorum, et extergere linteo, quo erat praecinctus. Venit ergo ad Simonem Petrum. Et dicit ei Petrus: Domine, tu mihi lavas pedes? Respondit Iesus, et dixit ei: Quod ego facio, tu nescis nunc, scies autem postea. Dicit ei Petrus: Non lavabis meos pedes in aeternum. Respondit ei Iesus: Si non lavero te, non habes partem mecum. Dicit ei Simon Petrus: Domine, non tantum pedes meos, sed et manus et caput. Dicit ei Iesus: Qui lotus est, non opus habet, nisi ut pedes lavet, sed est mundus totus. Et vos mundi estis, sed non omnes. Sciebat enim, quisnam esset, qui proderet se; propterea dixit: Non estis mundi omnes. Postquam ergo lavisset pedes eorum, receptisque vestibus suis accubuisset, iterum dixit eis: Scitis, quid fecerim vobis. Vos vocatis me magistrum ac dominum, et bene dicitis, sum etenim. Si ergo ego lavi pedes vestros dominus et magister, vos quoque debetis invicem alii aliorum lavare pedes. Exemplum enim praebui vobis, ut, quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis. Amen amen dico vobis: non est maior domino suo servus, neque legatus maior est eo, qui legavit ipsum. Si haec novistis, beati estis, si feceritis ea. Non de omnibus vobis loquor, ego scio, quos elegerim; sed ut adimpleatur scriptura: Qui edit mecum panem, sustulit adversum me calcaneum suum, nunc dico vobis, priusquam fiat, ut, cum factum fuerit, credatis, quod ego sum. Amen amen dico vobis, qui recipit, quemcunque misero, me recipit. Qui autem me recipit, recipit eum, qui me misit. Cum haec dixisset Iesus, turbatus est spiritu et testatus est, dixitque: Amen amen dico vobis, quod unus ex vobis proditurus est me. Aspiciebant ergo se invicem discipuli, haesitantes de quo diceret. Erat autem unus ex discipulis Iesu recumbens in sinu ipsius, nimirum is, quem diligebat Iesus; innuit ergo huic Simon Petrus, ut sciscitaretur, quis esset, de quo loqueretur. Itaque cum recubuisset ille super pectus Iesu, dicit ei: Domine, quis est? Respondit Iesus: Ille est, cui ego intinctum panem porrexero. Et cum intinxisset panem, dedit Iudae Simonis Iscariotae. Et post offulam ingressus est in eum satanas. Dicit igitur ei Iesus: Quod facis, fac citius. Hoc autem nemo intelligebat discumbentium [10]), ad quid dixisset ei. Quidam enim putabant, quia loculos habebat Iudas, quod dixisset ei Iesus: eme ea, quae opus sunt nobis ad diem festum, aut egenis ut aliquid daret. Cum ergo exisset, dixit Iesus: Nunc glorificatus est filius hominis, et Deus glorificatus est per eum. Si Deus glorificatus est per eum, et Deus glorificabit eum per se, et continuo glorificabit eum. Filioli, adhuc paulisper vobiscum sum. Quaeretis [10a]) me, et sicut dixi Iudaeis, quo ego vado, vos non potestis venire, ita et vobis dico nunc. Praeceptum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos, ut et vos diligatis invicem. In hoc cognoscent omnes, quod discipuli mei sitis, si charitatem habueritis inter vos mutuam. Dicit ei Simon Petrus: Domine, quo vadis? Respondit ei Iesus: Quo ego vado, non potes me nunc sequi, sequeris autem postea. Dicit ei Petrus: Domine, quare non possum te sequi nunc? Animam meam pro te ponam. Respondit ei Iesus: Animam tuam pro me pones? Amen amen dico tibi, non canet gallus, donec ter me negaveris.

Discant pueri, nihil se promoturos in literis, et infoelicem omnem vitae cursum fore, ni Deus

---

10) discumbentium] Ed. 1530. typ. errore: discubentium

10a) Quaeretis] sic scripsi; Ed. 1530. Quaeritis

fortunet. Ideoque a Deo petant, ut ipsorum studiis faveat et aspiret. Monet hoc

Psalmus CXXVII.

Nisi Dominus aedificaverit domum, frustra laborat, quisquis eam aedificat. Nisi Dominus custodierit civitatem, frustra vigilat, quisquis eam custodit. Frustra est, mane surgere, priusquam illuxit, et sero cubitum ire, et magna cum molestia panem edere. Sed quietem dat Deus iis, quos diligit. Ecce filii haereditas a Domino sunt, et proles munus illius. Velut sagittae in valida manu sunt, ita sunt et hi iuvenes. Foelix est, qui pharetram suam talibus implevit, non confundetur, quoties in porta res erit cum hostibus.

Paraphrasis Psalmi.

Quod struis, et coelo certas educere molem,
  Frustra erit, hoc condat ni Deus auctor opus,
Quod vigilas, urbemque tuo vis Marte tueri,
  Falleris, excubias hic nisi Christus agat,
Ante solent vanae somnum tibi demere curae,
  Quam revehit claram lucifer ipse diem.
Et cum longa dies tristi consumpta labore est,
  Sera quies aegre languida membra fovet.
Conarisque famem nulla non arte fugare,
  Nihil agis, et frustra sumitur iste labor.
Servat alitque pios rerum pater optimus, inde
  Commoda sunt vitae cuncta petenda tibi.
Non domus ipsa sibi, non urbs creat ipsa patronos,
  Foelices cives datque facitque Deus.
Impetus est qualis volucri rapidaeque sagittae,
  Quae, quicquid petiit longius acta, ferit.
Sic quocunque rapit divinus spiritus illos
  Virtuti cogunt cedere cuncta suae.
Non fortuna viros, non virtus deserit unquam,
  Nec ruitura suae moenia sunt patriae.

De vita humana.

Quod vitae sectabor iter? Si plena tumultu
Sunt fora; si curis domus anxia; si peregrinos
Cura domus sequitur; mercantem si nova semper
Damna manent, cessare vetat si turpis egestas;
Si vexat labor agricolam, mare naufragus horror
Infamat, poenaeque graves in coelibe vita,
Et gravior cautis custodia vana maritis;
Sanguineum si Martis opus, si turpia lucra
Foeneris, et velox inopes usura trucidat,
Omne aevum curae, cunctis sua displicet aetas.
Sensus abest parvis lactentibus, et puerorum
Dura rudimenta, et iuvenum temeraria pubes
Afflictat fortuna viros per bella, per aequor,
Iras insidiasque, catenatosque labores,
Mutandos semper gravioribus, ipsa senectus
Expectat diu votisque optata malignis,
Obiicit innumeris corpus lacerabile morbis.
Spernimus in commune omnes praesentia. Quosdam
Constat nolle deos fieri, Iuturna reclamat:
Quo vitam dedit aeternam? Cur mortis adempta est
Conditio? Sic Caucasia sub rupe Prometheus
Testatur Saturnigenam, nec nomine cessat
Incusare Iovem, data sit quod vita perennis.
Respice et ad cultus animi. Sic nempe pudicum
Perdidit Hippolytum non foelix cura pudoris.
At contra illecebris maculosam ducere vitam
Quem iuvat, aspice et ad poenas et crimina regum
Tereos incesti, vel mollis Sardanapali.
Perfidiam vitare monent tria Punica bella,
Sed prohibet servare fidem deleta Saguntos.
Vive et amicitias semper cole, crimen ob istud
Pithagoraeorum periit schola docta sophorum.
Hoc metuens igitur nullas cole, crimen ob istud
Timon Palladiis olim lapidatus Athenis.
Dissidet ambiguis semper mens obvia votis.
Nec voluisse homini satis est, optata recusant.
Esse in honore placet, mox poenitet, et dominari
Ut possint, servire nolunt; idem auctus honore
Invidiae obiicitur. Pernox est cura disertis,
Sed rudis ornatu vitae caret. Esto patronus
Et defende reos, sed gratia rara clientis.
Esto cliens, gravis imperii persona patroni.
Exercent hunc vota patrum, mox aspera curis
Sollicitudo subit, contemnitur orba senectus
Et captatoris praeda est haeredis egenus,
Vitam parcus agas, avidi lacerabere fama,
Et largitorem gravius censura notabit.
Cuncta tibi adversis contraria casibus ergo
Optima Graiorum sententia, quippe homini aiunt,
Non nasci esse bonum, natum aut cito morte potiri.

Dicta sapientum
Erasmo Roterodamo interprete.

Periandri Corinthii.

Omnibus placeto. Bona res quies. Periculosa temeritas. Semper voluptates sunt mor-

tales, honores autem immortales. Amicis adversa fortuna utentibus idem esto. Lucrum turpe, res pessima. Quicquid promiseris facito. Infortunium tuum celato, ne voluptate afficias inimicos. Veritati adhaereto. Age quae iusta sunt. Violentiam oderis. Principibus cede. Voluptati impera. A iureiurando abstine. Pietatem sectare. Laudato honesta. A vitiis abstine. Beneficium repende. Supplicibus misericors esto. Liberos institue. Sapientum utere consuetudine. Litem oderis. Bonos in pretio habeto. Audi quae ad te pertinent. Probrum fugito. Responde in tempore. Ea facito, quorum non possit poenitere. Ne cui invideas. Oculis moderare. Quod iustum est, imitare. Bene meritos honora. Spes fove. Calumniam oderis. Affabilis esto. Cum erraris, muta consilium. Diutinam amicitiam custodi. Omnibus te ipsum praebe. Concordiam sectare. Magistratus metue. Ne loquaris ad gratiam. Ne tempori credideris. Te ipsum ne negligas. Seniorem reverere. Mortem oppete pro patria. Ne quavis de re doleas. Ex ingenuis liberos crea. Sperato tanquam mortalis. Parcito tanquam immortalis. Ne efferaris gloria. Arcanum cela. Cede magnis. Opportunitatem expectato. Mortalia cogita. Largire cum utilitate. Ne prior iniuriam facias. Dolorem fuge. Mortuum ne rideto. Amicis utere. Consule inculpate. Delecta amicos.

Eiusdem Periandri ex Ausonio, [pag. 119. Editionis Scaliger. a. 1608. 12.] carmine Phalaecio.

Nunquam discrepat utile a decoro.
Plus est sollicitus magis beatus.
Mortem optare malum, timere peius.
Faxis, ut libeat, quod est necesse.
Multis terribilis, caveto multos.
Si fortuna iuvat, caveto tolli.
Si fortuna tonat, caveto mergi.

Biantis.

In speculo te ipsum contemplare, et si formosus apparebis, age quae deceant formam. Sin deformis, quod in facie minus est, id morum pensato pulchritudine. De numine ne male loquere, quid sit autem ausculta. Audito multa, loquere pauca. Prius intellige, et deinde ad opus accede. Ne ob divitias laudaris virum indignum. Persuasione cape, non vi. Compara in adolescentia quidem modestiam, in senectute vero sapientiam.

Eiusdem ex Ausonio [p. 118. Ed. Scal.], carmine heroico.

Quaenam summa boni? mens quae sibi conscia recti.
Pernicies homini quae maxima? solus homo alter.
Quis dives? qui nil cupiat. Quis pauper? avarus.
Quae dos matronis pulcherrima? vita pudica.
Quae casta est? de qua fama mentiri veretur.
Quod prudentis opus? cum possit, nolle nocere.
Quid stulti proprium? non posse et velle nocere.

Pittaci Mitylenaei.

Quae facturus es, ne praedixeris, frustratus enim videberis. Depositum redde. A familiaribus in minutis rebus laesus feras. Amico ne maledixeris. Inimicum ne putes amicum. Uxori dominare. Quae feceris parentibus, eadem a liberis expecta. Desidiosus ne esto. Inter amicos ne fueris iudex. Ne contende cum parentibus, etiam si iusta dixeris. Ne geras imperium, priusquam parere didiceris. Infortunatum ne irriseris. Ne lingua praecurrat mentem. Quae fieri non possunt, cave concupiscas. Ne festinaris loqui. Legibus pare. Nosce te ipsum. Ne quid nimis. Ante omnia venerare numen. Parentes reverere. Audito libenter. Voluptatem coërce. Inimicitiam solve. Uxorem ducito ex aequalibus, ne, si ex ditioribus duxeris, dominos tibi pares, non affines.

Eiusdem ex Ausonio [p. 118. Ed. Scal.], carmine Iambico trimetro.

Loqui ignorabit, qui tacere nesciet.
Bono probari malo, quam multis malis.
Demens superbis invidet foelicibus.
Demens dolorem ridet infoelicium.
Pareto legi, quisquis legem sanxeris.
Plureis amicos re secunda compares.
Paucos amicos rebus adversis probes.

Cleobuli Lindii.

Ne sis unquam elatus. Domus curam age. Libros evolve. Liberos tibi charissimos erudi. Iuste iudicato. Bonis benefacito. A maledicentia temperato. Suspicionem abiicito. Parentes patientia vince. Beneficii accepti memento. Inferiorem ne reiicias. Aliena ne concupiscas. Ne

te ipsum praecipites in discrimen. Res amici diliges, et perinde serves, ac tuas. Quod oderis, alteri non feceris. Ne cui miniteris, est enim muliebre. Citius ad infortunatos amicos, quam fortunatos proficiscere. Lapis auri index, aurum hominum. Voto nihil pretiosius. Mendax calumnia vitam corrumpit. Mendaces odit quisquis prudens ac sapiens.

Eiusdem ex Ausonio [p. 118 sq. Ed. Scal.], carmine Asclepiadeo.

Quanto plus liceat, tam libeat minus.
Fortunae invidia est immeritus miser.
Foelix criminibus nullus erit diu.
Ignoscas aliis multa, nihil tibi.
Parcit quisque bonis, prodere[11]) vult bonos.
Maiorum meritis gloria non datur.
Turpis saepe datur forma minoribus.

Chilonis Lacedaemonii.

Nosce te ipsum. Ne cui invidias mortalia. Temperantiam exerce. Turpia fuge. Tempori parce. Iuste rem para. Multitudini place. Sapientia utere. Moribus probatus esto. Ne quid suspiceris. Oderis calumnias. Ne fueris onerosus.

Eiusdem ex Ausonio [p. 119. Ed. Scal.], Choriambico carmine.

Nolo minor me timeat, despiciatque maior.
Vive memor mortis, immemor ut sis salutis[11 a]).
Tristia cuncta exuperans aut animo aut amico.
Tu bene si quid facias, non meminisse fas est.
Grata senectus homini, quae parilis iuventuti.
Illa iuventus gravior, quae similis senectae.

Solonis Atheniensis.

Deum cole. Parentes reverere. Amicis succurre. Nemini invideto. Veritatem sustineto. Ne iurato. Legibus pareto. Cogita quod iustum est. Iracundiae moderare. Virtutem laudato. Malos odio prosequitor.

Eiusdem ex Ausonio [p. 119. Ed. Scal.], Trochaico carmine.

Dico tunc vitam beatam, fata cum peracta sunt.
Par pari iugator coniunx, dissidet quod impar est.
Non erunt honores usquam fortuiti muneris.
Clam coarguas propinquum, sed palam laudaveris.
Pulchrius multo parari, quam creari nobilem.
Certa si decreta sors est, quid cavere proderit?
Sive sunt incerta cuncta, quid timere convenit?

Thaletis Milesii.

Principem honora. Amicos probato. Similis tui sis. Nemini promittito. Quod adest boni consulito. A vitiis abstineto. Gloriam sectare. Vitae curam age. Pacem dilige. Laudatus esto apud omnes. Susurronem ex aedibus eiice.

Ex Ausonio [p. 120. Ed. Scal.], carmine Pentametro.

Turpe quid ausurus te sine teste time.
Vita perit, mortis gloria non moritur.
Quod facturus eris, dicere sustuleris.
Crux est, si metuas, vincere quod nequeas.
Cum vere obiurgas, sic inimice vivas.
Nil nimium, satis est, ne sit et hoc nimium.

Puer evocator.

Lucidum iubar tenebrosum per orbem, lampadis
Phoebeae relucet, et vago coelo suum iacit
Fulgur, luna parte adversa exili nitet lumine.
Sub alti maris sonantibus fluctibus stellulae
Sudorem eluunt, et se futurae nocti praeparant.
Pueri surgite, o pueri, diei volucris canit.
Convenite crebri. Non prius ad demandatum opus
Accedemus, hymnos atque balbulis labellulis
Potenti patri cantaverimus, magno numini.
Oda cum novo splendore, cumque solis sidere,
In mentes tenellas irradiet tuum lumen, pater,
Et caliginem fuget lux vera nostri pectoris.
Donec mole solis ignes conteguntur terrea,
Tabet mundus et aspectu cuncta terribili silent.
Verbi dum sacri latet lucerna scintillans tui,
Tetra vastus occupat mentem horror solitudine.
Sed cum luciferi candens flamma, solis praevia
Novum nuntiavit gaudium, laetantur omnia.
Cum tuum salubre effulsit atris cordis nubibus,
Lumen pectus exultat tenebris solutum malis.

Puer mazonomos.

Omnipotens genitor, mundi quadruplicis autor,
Cuius, quod fecit, continet omne manus,
Qui pictam aeria pascis sub nube, volucrem.
Suppeditas victus, tempore quoque, suos.

11) prodere] sic Ed. 1530.; Auson.: perdere
11 a) immemor — sal.] sic Ed. 1530.; Auson.: uti sis memor et salutis.

Piscis in aequoreis per te non interit undis,
  Invenit et muto quem legat ore cibum,
Quicquid habet tellus, per te genus omne ferarum.
  In praefinito vivit agitque loco.
Vere novo serpens cavis prosibilat antris.
  Ante tamen brumae frigore, nutrit humus,
Quid memorem, nihil, contempta animalcula, vermes,
  In ferro, saxis, gramine, fronde, luto,
En dapibus plenis parvus, tua numina, mensis,
  Grex vocat infanti te canit ore Deum,
Qui factos facis esse tuos, quos educat alma
  Dextera, his perpetuo fac pater esse velis.

Puer tamias.

Postquam exempta fames, epulisque fugata recessit,
  Ad studium redeat parvula turba suum.
Da pater, alta, tuo tibi munere, corpora crescant,
  Una sit imperium cura obiisse tuum.
Neu tua cum mereat aera, haud tua iussa capessant.
  Quod iubeas faciant, quodque vetes fugiant.
Sic in concordi degat mens corpore, et una
  Conveniet, tecum sit sine fine dies.

Chorus puerilis.

Adesto parve grex, patris magni proles,
  Magni patris, magni Dei.
Christo sacer, ducique Christo devotus,
  Dicamus laudes numini,
Versus canamus blaesulo leves ore,
  Carmen, melos, cythara, lyra.
En perbenigne debito cibo accepti,
  Redimus, et nihil deest.
Igitur aves sonante gutture coelestes
  Complere certantes domos,
Sursum deorsum et in vices provolitantes,
  Se ipsos studentes vincere,
Frustra videmus, et feras sua voce
  Faterier opificem Deum?
Mutum nihil, tacitum nihil, cuncta sonare,
  Aut signa vocis edere.
Ut sub profundi fluminis vagis undis,
  Laevis salit gens piscium.
Et sese in auras librat, ac recipit intro.
  Et quo datur, laudat Deum.
At nos opus proprium patris, pulchre fictum,
  Queis mente vox ab intima
Venit, nec ore nascitur inanis summo.
  Nos ergo quid? tacebimus?
Et hancce laudem bestiis concedemus?
  O turba particeps Dei,
Minime tacebimus, decet nos praestare
  Brutis, decet natos suum
Colere parentem, gratias agere magnas,
  Pectoreque, voceque unanimi,
Pro tot beneficiis, et innumeris donis,
  Quibus ille nos condecorat.
Quod vescimur vitalibus, homines, auris,
  Primum ipsius hoc munus est.
Dein quod ipsum agnovimus solum numen,
  Beneficium est primarium.
Pulcher quod sexus, haud res spernenda.
  Nec saxa sumus, aut stipites.
Quod unde edamus, vestiamus, est, confert,
  Et discemus quod litteras,
Nec degimus bonique malique ignarum aevum.
  Num laudis est occasio?
Quare agite pro se quisque concelebrato
  Quibus potest patrem modis
Et ad suum redeat opus alacri mente.
  Sic sic pater noster iubet.

Sub vesperam koimiticon.

Nunc cubitum, quoniam magna est pars acta diei,
  Tenebraeque terras occupant,
Imus quisque suas aedes, pensoque soluto
  Curam diei ponimus.
Nunc propria, o pueri, occursabit mortis imago.
  Germana laeti haec est quies.
Discite vos patri, quanti estis, credere vestro.
  Periistis, hic si negligat.
Exiguus restat dehiscentis spiritus oris,
  Mors praeter hunc ipsissima.
Ergo prius dulcis quam claudat lumina somnus,
  Et fessa membra recreet,
Sic geminis sursum ad nascentia sidera palmis
  Tensis, precamini Deum:
Da pater, hanc facilem carpat mens laeta quietem,
  Et in sinu aeternam tuo.

De cultu corporis.
Ex Ovidio.

(Hic locus complectitur Ovid. Art. amat. I, 513—522. et III, 299. 300. 755 — 758., ibique legantur. Quatuor autem ver-

sus ab Ovid. Ed. Bipont. plus minusve discrepant, scil. III, 299. 755. 757. 758.

Est et in morsu pars non temnenda decori.
— — — — — —
Carpe cibos digitis, est quidam gestus polendi
— — — — — —
Neve diu si sume dapes, desidiae citra
Quam cupias, paulo quam potes esse minus.

qui in Ed. Bipont. sic leguntur:

Est et in incessu pars non temnenda decoris.
— — — — — —
Carpe cibos digitis; est quiddam gestus edendi:
— — — — — —
Neve domi praesume dapes: et desine, citra
Quam capies paulo, quam potes esse, minus.)

Ex Mostellaria Plauti.

(Hic locus comprehendit Plauti Mostellariae Act. I. Scenam II. integram, cuius vero textus a Plauti Ed. Bipont. pluribus verbis, et saepissime consequentia verborum, ac versuum partitione differt.)

Benedictio mensae.

Philippus Melanchthon.

His epulis donisque tuis benedicito Christe,
Ut foveant iussu corpora fessa tuo,
Non alit in fragili panis meo corpore vitam
Sermo tuus vitae ipsa longa facit,

(quae sequuntur, in meo exemplo Editionis a. 1530.*, in quo folium ultimum* [*fol. C* 8.] *evulsum est, desunt.)*

Nota. Carminum Melanthonis, quae in hoc libello continentur, nullum invenitur inter ea, quae in huius Corp. Vol. X. exhibentur.

C. PHIL. MEL. NOMINA MENSURARUM ET VOCABULA REI NUMARIAE.

Ex Melanthonis scriptis philologicis restat hoc unum: *Nomina mensurarum et Vocabula rei numariae.* Hic liber primum seorsim, deinde autem cum variis libris coniunctim editus est.

Editio princeps prodiit **1529.** in patente charta formae maximae (Fol.), peculiari titulo carens, duasque paginas medias unius plagulae explens, quae inscriptae sunt:

> *Nomina mensvrarvm. Vocabvla rei nvmariae.* — (In fine alterius paginae:) *Avctore Philippo Melanchthone Wittembergae per Nicol. Schirl.*(entz) **1529**. Fol. Nomina mensurarum priorem paginam mediam, Vocabula rei numariae, sic inscripta, reliquas $1^1/_2$ paginas explent *).

Haec Ed. singularis repetita est hacce Editione:

> *Vocabula mensurarum et rei numariae. Authore Phil. Melanchthone.* s. l. (Norimbergae). — (In fine:) *Petreius excudebat anno* **1529**. 1 plag. 8. **)

Praeter has Editt. singulares hic libellus prodiit coniunctus

1. cum aliis Melanthonis libris, in eius *Operum Basileae* **1541**. Fol. *editorum Tomo V.* pag. **325—327** med., Ioachimi Camerarii de eodem argumento tractatu (Norimbergae Id. Sextil. scripto) annexo, qui incipit a praefatiuncula ad studiosos bonarum literarum ***).

2. cum aliorum libris de ponderibus et mensuris:

> *And. Alciati libellvs, de Ponderibvs et Mensvris. Item. Budaei quaedam de eadem re, adhuc non uisa. Item. Philippi Melanchthonis, de ijsdem, ad Germanorum usum, sententia. Alciati quoque et Philippi Melanchthonis, in laudem Iuris Ciuilis, orationes duae elegantissimae. Haganoae apud Iohan. Sec.*(erium) *Anno M.D.XXX. Mense Octobri.* — (In fine:) *Haganoae in officina Iohan. Secerii, Anno M.D.XXXI. Mense Martio.* cum Insigni typogr.: Scutum, in quo Iani caput bifrons est. 6 plagg. litt. A—F sign., 48 foll. non num., 8. (fol. A 1^b — B 2^b Alciati Iurisconsulti de ponderibus et mensuris cum eius epist. nuncup. ad Hier. Archintum et postfatione ad Leop. Dickium; fol. B 3^a — C 4^b Eiusd. oratio in laudem Iuris Ciuilis; fol. C 5^a — 8^a med. Nomina mensurarum et Vocabula rei nummariae, authore Phil. Melanchthone; fol. C 8^b — F 3^b med. Eiusd. de legibus oratio; fol. F 4^a—7^b Budaei quaedam de Moneta Graeca ad Gallicam pecuniam aestimata, de Mensuris, de Ponderibus; fol. F 8^a Clausulam cum Insigni continet; fol. F 8^b vacat). †)

> *Priscorvm nvmismatvm ad Nvrenbergensis Monetae ualorem facta aestimatio. Bilibaldo Pirckeymhero Patricio Nurenbergen. etc. Authore. Addita sunt et aliorum aliqua quae uersa pagina intelliges. Tvbingae per Hvlderichum Morhardum anno Dñi M.D.XXXIII.* $4^1/_2$ plagg. litt. A—E (E $^1/_2$ pl.) sign., 36 foll. num. (quorum autem quatuor priora numeris carent) 8. min. (fol. A 1^b cont. hunc Catalogum: Andreae Alciati libellus de ponderibus et mensuris. Budaei quaedam de eadem re. Item eiusdem breviarium de asse et partibus eius. Phil. Melanchthonis, de iisdem ad Ger-

---

*) Hanc Ed. ex Biblioth. acad. Lips. in manibus habeo.

**) Haec Ed. in Hirschii Millen. II. p. 44. nr. 510. recensita in Biblioth. senat. Norimb. et acad. Tubing. est.

***) Hoc opus in meis libris est.

†) Hunc librum ex Biblioth. acad. Ienensi in manibus habeo. Etiam in Biblioth. regia Berol. et senat. Norimb. est.

manorum usum, sententia; fol. A 2ª—3ᵇ And. Ruttellii epistola nuncup. ad Io. Gulielmum a Laubemberg d. 21. Aug. 1533. scripta; fol. A 4ª — [B 6ª] fol. 14ª Priscorum numorum aestimatio per Bilibald. Pirckeymherum; fol. 14ᵇ—23ᵇ Andr. Alciati de Ponderibus et Mensuris libellus, praefixa eius epistola nuncup. ad Hieron. Archintum; fol. 24ª—28ª Budaei quaedam de moneta Graeca, ad Gallicam pecuniam aestimata; fol. 28ᵇ—33ª Eiusd. Breviarium de Asse et partibus eius, cui adiunctae sunt Supputatio Gallicorum numorum ad Cruciatos Germanicos, et Supputatio Assis et Partium eius ad monetam Basiliensem; fol. 33ᵇ—36ª Nomina mensurarum authore Phil. Melanchthone; fol. 36ᵇ vacat). *)

— — (Idem Index) *Tubingae* 1553. (?) 8. **)

Vocabvla rei nvmmariae, ponderum, et mensurarum Graeca, Latina, et Ebraica, quorum intellectus omnibus necessarius est. collecta ex Budei, Ioachimi Camerarii, et Philippi Melanth. annotationibus. Anno. M.D.XLIIII. — (In fine:) *Vittembergae Per Iosephum Klug. Anno. M.D.XLIIII.* 2 plagg. litt. A, B sign., 16 foll. non num., quorum ultimum album est, 8. min. (fol. A 2ª Supputatio Gallicorum nummorum ad Cruciatos Germanicos; fol. A 2ᵇ—7ᵇ med. Gulielmi Budaei Breuiarium de Asse, cui adiuncta est Supputatio Assis et partium eius ad monetam Basiliensem; fol. A 7ᵇ med. — B 2ᵇ Vocabula Mensurarum et Rei Numariae. Autore Philippo Melanthone; fol. B 3ª—6ᵇ med. Ioachimi Camerarii de eodem argumento scriptum cum praefatiuncula ad studiosos bonarum literarum; fol. B 6ᵇ med. — 7ª De Mensuris Ebraicis; fol. B 7ᵇ Clausulam cont.; fol. B 8. vacat). ***)

— — (Idem Index, additis hisce:) *Additae sunt et uolucrum et piscium appellationes collectae a P. Ebero et Casp. Peucero. Witebergae* 1549. 5 plagg. 8. ****)

— — (Idem Index (?) ac Ed. Witeb. 1549.) *Vitebergae* 1551. 9½ plagg. 8.

— — (Idem Index ac Ed. Witeb. 1544., additis hisce:) *Additae sunt appellationes Quadrupedum, Insectorum, Volucrum, Piscium, Frugum, Leguminum, Olerum et Fructuum communium, collectae a Paulo Ebero et Casparo Peucero, Recognitae et auctae. Vitebergae* 1556. 14 plagg. 8.

— — (Idem Index) *Lipsiae* 1559. 14 plagg. 8. †)

— — (Idem Index) *Witebergae. Excudebat Vitus Creutzer. Anno M.D.LXIII.* 14 plagg. litt. A—O sign., 112 foll. non num., 8. min. (fol. A 2ª Supputatio Gallicorum numorum ad Cruciatos Germanicos; fol. A 2ᵇ—6ᵇ Guil. Budaei breviarium de asse, cui adiuncta est Supputatio assis et partium eius ad monetam Basiliensem; fol. A 6ᵇ extr. — B 2ª med. Vocabula mensurarum et rei numariae, autore Phil. Melanthone; fol. B 2ª med. — 6ª med. Ioach. Camerarii de eodem argumento tractatus cum praefatiuncula ad studiosos bonarum literarum; fol. B 6ª med. — 7ª init. De mensuris Ebraicis recentium Ebreorum interpraetatio; fol. B 7ª—7ᵇ Mensurae liquidorum iuxta Ebreos, iuxta Georgium Agriculam et Glareanum, et Mensurae aridorum; fol. B 8. vacat; fol. C 1ª — N 1ᵇ med. Appellationes quadrupedum et reptilium, insectorum, volucrum, piscium, plantarum, frugum, leguminum, olerum, fructuum, arborum, florum (a Paulo Ebero et Casp. Peucero collectae), praemissa C. Peuceri epist. ad Mich. Meyenburg; fol. N 1ᵇ med. — O 8ª med. Appellationes rerum metallicarum autore Georgio Agricola; fol. O 8ᵇ vacat). ††)

— — (Idem Index) *Lipsiae Iohannes Rhamba excudebat. M.D.LXX.* 14 plagg. litt. A—O sign., 112 foll. non num., 8. min. Haec Ed. cum Ed. Witeb. 1563. omnino congruit. †††)

— — (Idem Index) *Vitebergae* 1574. 14 plagg. 8. ††††)

3. cum anonymi cuiusdam *†) Nomenclatura rerum (ab illa, quae in Editt. modo recensitis exstat, diversa):

Nomenclatvra rervm, innumeris quam antea nominibus, cum locupletior, tum castigatior. Item, Vocabula Mensurarum, et Rei numariae, Autore Philippo Melanchthone. Excvsum Argen-

---

*) Hunc librum ex Biblioth. acad. Lips. in manibus habeo. Etiam in Biblioth. regia Dresdensi est.

**) Hanc Ed. in Biblioth. acad. Ienensi inveniri, ad me scriptum est; at suspicor 1553. calami errorem esse pro 1533., ut haec Ed. una eademque sit, ac praecedens.

***) Haec Ed. in Hirschii Millen. IV. p. 71. nr. 880. allata in Biblioth. senat. Norimb. et in meis libris est.

****) Haec Ed. et tres subseqq. in Biblioth. senat. Norimb. asservantur.

†) Haec Ed. in Biblioth. acad. Ienensi et senat. Norimb. exstat.

††) Haec Ed. in Biblioth. acad. Halensi et in meis libris est.

†††) Hanc Ed. ex Biblioth. acad. Ienensi in manibus habeo.

††††) Haec Ed. in Biblioth. senat. Norimb. exstat.

*†) Quidam (e. c. Lipenius in Bibliotheca reali philosophica Tom. II. p. 1004.) opinantur, Melanthonem huius Nomenclaturae esse auctorem, cuius opinionis ansam sine dubio dedit nomen eius Vocabulis mensurarum etc., ad quae sola pertinet, adscriptum.

tinae, in aedibus Iacobi Iucundi. Anno M.D.XXXVIII. — (In fine:) *Excvsvm Argentinae, in aedibus Iacobi Iucundi. Anno M.D.XXXVIII.* sequente Insigni. 7 plagg. litt. A — G sign., 56 foll. non num., 8. min. (fol. A 2. Index Nomenclaturarum: De Deo, Coelo, et Temporibus, De Aquis et Terris, Nomina Regionum et Gentium, Nomina Civitatum et Locorum, De Homine, etc.; fol. A 3ᵃ — G 7ᵇ med. Nomenclatura rerum in 58 capita distributa, quorum LVII. [fol. G 4ᵃ — 7ᵃ med.] continet: Vocabula Mensurarum et rei Numariae. Authore Philippo Melanchthone; cap. LVIII. [fol. G 7ᵃ med. — 7ᵇ med.] De Ponderibus et Mensuris, ex Ioanne Murmellio, in cuius fine Clausula addita est; fol. G 8ᵃ Insigne typ.: Cygnus hexachordo canens, circumscriptis verbis: *Musae noster Amor, dulcesque Ante omnia Musae.*; fol. G 8ᵇ vacat). *)

Quo anno haec Nomenclatura, quae in hac Ed. locupletior et castigatior exhibetur, primum prodierit, nescio.

— — (Idem Index) — (In fine:) *Wittebergae, Petr. Seitz* 1542. 8. **)

Nomenclatvra rervm innvmeris qvam antea nominibus, cum locupletior, tum castigatior. Item, Vocabvla Mensurarum, et Rei numariae. Authore Philippo Melanthone. (Insigne typ., in quo litterae *N S* inscriptae sunt) *Lipsiae Excvdebant Haeredes Nicolai Fabri. M.D.LV.* 8 plagg. litt. A — H sign., 64 foll. non num., 8. min. (fol. A 1ᵇ — 3ᵇ init. Index Nomenclaturarum [in 60 capita distributarum]; fol. A 3ᵇ med. — H 2ᵇ init. LX Capita Nomenclaturarum: I. De Deo, coelo, ac temporibus. — LX. Quaedam Adiectiua nomina, in quorum fine est Effigies Turcae circulis inclusa, quibus interposita sunt verba: Dy. Sterck. Gottes. ist. aller. Menschen. Sigel.; fol. H 3ᵃ — 6ᵃ med. Vocabula mensurarum et rei numerariae (sic). Authore Philippo Melanthone; fol. H 6ᵃ extr. — 8ᵃ med. De ponderibus, et mensuris, ex Ioanne Murmellio, et De pecuniis, Vom Geldt; fol. H 8ᵇ vacat). ***)

— — (Idem Index) *Lipsiae* 1564. 8. ****)

— — (Idem Index) *Berlini Ex officina Typographica Nicolai. Voltzij.* s. a. 8 plagg. litt. A — H sign., 64 foll. non num., 8. (fol. A 1ᵇ — 3ᵇ med. Index nomenclaturarum [in 60 capita distributarum]; fol. A 3ᵇ med. — H 2ᵇ LX Capita Nomenclaturarum: I. De Deo etc. — LX. Quaed. Adiect. Nomina; fol. H 3ᵃ — 6ᵃ med. Vocabula mensurarum et rei nummariae. Authore Philip. Melanchto.; fol. H 6ᵃ med. — 8ᵃ De ponderibus et mensuris, ex Ioh. Murmelio, De pecuniis, Vom Geldt; fol. H 8ᵇ vacat). †)

— — (Idem Index?) *Islebiae* 1604. 8. ††)

— — (Idem Index, additis hisce:) *Recens aucta et emendatius edita. Dresdae* 1657. 8.

Ex his elucet, hunc Melanthonis libellum certe vicies prodiisse, nempe: 1) *Witebergae* 1529. Fol., 2) *Norimbergae* 1529. 8., 3) *Haganoae* 1530 — 1531. 8., 4) *Tubingae* 1533. 8., 5) *Argentinae* 1538. 8., 6) *Basileae* 1541. Fol., 7) *Witebergae* 1542. 8., 8) ibid. 1544. 8., 9) ibid. 1549. 8., 10) ibid. 1551. 8., 11) *Lipsiae* 1555. 8., 12) *Witebergae* 1556. 8., 13) *Lipsiae* 1559. 8., 14) *Witebergae* 1563. 8., 15) *Lipsiae* 1564. 8., 16) *Lipsiae* 1570. 8., 17) *Witebergae* 1574. 8., 18) *Berlini* s. a. 8., 19) *Islebiae* 1604. 8., 20) *Dresdae* 1657. 8. Ex his Editt. hasce decem in manibus habeo: 1) *Ed. Witeberg.* 1529., 2) *Ed. Hagan.* 1531., 3) *Ed. Tubing.* 1533., 4) *Ed. Argent.* 1538., 5) *Ed. Basil.* 1541., 6) *Ed. Witeberg.* 1544., 7) *Ed. Lips.* 1555., 8) *Ed. Witeberg.* 1563., 9) *Ed. Lips.* 1570., 10) *Ed. Berol.* s. a., quarum novem priores solis annorum numeris, decimam autem litt. *s. a.* signabo.

Haec nova Editio repetitur ex *Editione principe Witebergensi anni* 1529., ceterarum novem Editionum varia lectione adscripta.

---

*) Hanc Ed. ex Biblioth. acad. Tubing. in manibus teneo.

**) Haec Ed. in Hirschii Millen. IV. p. 67. nr. 842. recensetur.

***) Hanc Ed. ex Biblioth. acad. Vratislav. in manibus habeo.

****) Haec Ed. in Biblioth. regia Dresdensi est.

†) Hanc Ed. ex Biblioth. acad. Erlang. in manibus habeo.

††) Haec Ed. et seq. in Lipenii Bibliothecae realis philosophicae Tomo II. (Francof. ad M. 1682. Fol.) p. 1004. afferuntur.

NOMINA MENSURARUM ET VOCABULA REI NUMARIAE
AUCTORE PHILIPPO MELANTHONE.

Nomina mensurarum.

Sextarius in myropoliis adhuc in usu est. Convenit autem cum ea mensura, quae Wittenbergae dicitur ein Nossel; sed continet minus quarta fere parte eines Nossels.

Sextarius duas heminas continet seu cotulas.

Hemina, }
Cotula, } eadem.
Acetabulum, }

Sextarius duodecim cyathos continet, in quos eum [1]) Romani, tanquam assem in uncias distribuerunt. Sic accipiendum est illud [Martial. Epigr. I, 72.]: Naevia sex cyathis, septem Iustina [2]) bibatur. Nam tot cyathos bibebant in conviviis, quot literae erant in amasiae nomine. Et Suetonius [in vita Aug. c. 77] scribit, Augustum solitum senos sextantes bibere, id est, sextarium. Nam sextans duos cyathos continet, tanquam duas uncias.

Congius sex sextarios continet, seu duodecim heminas.

Congius, fere drey Wittenberger kannen.

Chus octo heminas, quibusdam etiam congius est [3]).

Metreta, }
Cadus, } idem, 10 congii.

Metreta minus aliquanto quam 30 kannen.

Modius 16 sextarios continet.

Amphora 3 modios [4]), Graece dicitur κεράμιον.

Medimnus, sex modios [5]), ein malter.

Choenix, quatuor cotulas seu duos sextarios.

Christus nuptias in Cana non tenui munere ornavit, cum vinum fecit. Nam sex hydriae continebant fere sex eymer, si singulae capiebant binas metretas. Nam duae metretae conficiunt fere sexaginta kannen. Si exacte mensures, quarta pars, ut supra significavi, detrahenda erit.

Vocabula rei numariae.

Drachma ponderis nomen est, eyn quint. Et mansit ea appellatio hactenus in myropoliis, ubi si quis volet expendere [6]) partes librae, drachmae pondus inveniet. Cum autem drachmae nomen solum ponitur, Attici semper intelligunt argenteum numum eo pondere. Quantum valeat, ipsum pondus indicat, eyn quint sylber. Nos non tradimus exactissimam rationem pretii, nam de hac consulendi sunt aurifabri. Et pretia auri atque argenti variant aliquantum temporibus. Potest autem inde drachmae pretium aestimari.

Decem drachmae valent uno coronato.

Octo drachmae valent fere aureo Rhenano [7]).

Duae igitur drachmae valent fere quarta aurei parte.

Denarius, teste Plinio [Hist. Nat. XXI, 34. vett. Editt.] prorsus [8]) drachmae Atticae pondus habet. Proinde ubique [9]) in historia veteri scias drachmam et denarium idem significare, et tantundem valere. Altera Romana appellatio fuit, altera Graeca.

Dicitur autem denarius, quia valebat decem assibus.

Decem denarii valent uno coronato.

Octo denarii valent fere aureo Rhenano.

Duo denarii valent fere quarta aurei Rhenani parte.

As quondam aeneus fuit, et significat libram aeris. Quantum valeat, aestimari potest, cum denarium in decem asses partimur. Valebit enim as fere tribus numulis Mysorum, cum denarius valeat circiter triginta numulis Mysorum. Nam ut nunc sunt pretia auri, aliquanto plus valet aureus Rhenanus, quam octo denariis [10]).

As in duodecim uncias distribuitur.

Sextans unciae duae, id est, sexta pars assis.

Quadrans unciae tres, id est, quarta pars assis. Fuit usitatissimus numus aeneus Romae, qui a tribus unciis etiam dicebatur Teruncius. Martialis [Epigr. III, 7. et al.] sportulam, hoc est, pecuniam, quam divites clientibus suis, qui eos

---

1) eum] Ed. 1538. typ. errore: cum
2) Iustina] Ed. 1555. typ. errore: Iustino
3) congius est.] Editt. 1544., 1563., 1570. addunt: 4. sextarios, 2. kannen.
4) modios,] Ed. 1555 errore typ.: modos,
5) modios] Ed. 1531. typ. errore: modius
6) expendere] Editt. 1563., 1570. appendere
7) Rhenano] Editt. 1529., 1531., 1541., 1544. Renano (sic etiam in seqq.); Ed. 1533 h. l.: Romano
8) prorsus] Editt. 1544., 1563., 1570. fere
9) ubique] in Editt. 1544, 1563., 1570. deest.
10) denariis] Editt. 1538., 1563., 1570. denarii

sectabantur, quotidie dabant, dicit fuisse centum quadrantes.

Quadrans, circiter anderhalben heller Mysorum.

Triens, quatuor unciae.

Quincunx[11]), quinque unciae.

Semissis sex unciae, circiter drey heller.

Septunx, septem unciae.

Bes, octo unciae.

Dodrans, novem unciae.

Dextans, decem unciae,

Deunx, undecim unciae,

As, duodecim unciae.

Caeterum nomen assis ad alia transfertur, et significat in omnibus rebus mensurandis vel numerandis, totum.

Usurae centesimae dicuntur, quae centesimo mense aequant sortem. Quondam enim singulis mensibus solvebantur usurae. Et vocant Iurisconsulti assem usurarum, Centesimam, hanc deinde partiuntur. C. de usuris[12]). Fit Centesimae mentio etiam alicubi[13]) in Canonibus[14]).

As et pondo aeris, aeneam libram significant.

Inde dupondius[15]), id est, duo asses.

Dupondius circiter sex pfenning Mysorum.

Sestertius quasi sesquitertius, significat enim duos asses, et semissem, quare et his notis pingitur IIS[16]). Duae lineae priores significant duo, et S significat semissem.

Erat autem sestertius genere masculino, numus argenteus, qui valebat quarta denarii Romani parte, quatuor enim sestertii decem asses efficiunt, valet autem[17]) denarius decem assibus, valebat itaque[18]) sestertius circiter 7 pfenning Mysorum, aut fere grosso Marchico.

Mille sestertii valent 25 coronatis.

Cum nomen numus solum ponitur, significat[19]) sestertium numum.

Mille sestertii,
Mille sestertiûm numûm,
Mille numûm,
Mille sestertiûm, } eadem, 25 coronatis[20]).

Ex illo genitivo plurali facimus nomen generis neutri sestertium, propter brevitatem abiecta voce mille. Proinde sestertium genere neutro significat[21]) 25 coronatos[22]). Idem igitur significant mille sestertiûm, et sestertium genere neutro. Decem millia sestertiûm et decem sestertia. Sic et de similibus iudicabis, idque observare in autoribus valde prodest.

Decem sestertia, 250 coronati.

Est et alia figura, decies sestertium. Scias[23]) igitur, quoties hoc modo addimus adverbium numerale voci sestertium, oportere subintelligi centum.

Decies sestertium, id est, decies centum sestertia, 25 millia coronatorum.

Decies sestertium,

Decies mille sestertiûm, eadem. Nam mille alias repetitur, alias omittitur sine discrimine, ut supra admonui.

Haec aestimatio rei numariae testes habet certissimos Plinium et Plutarchum, ut de ea lector dubitare nihil[24]) debeat.

Mina Graece[25]) μνᾶ, Latine libram significat, quae continet centum[26]) drachmas. Valet igitur coronatis decem. Nam de argento usurpatur.

Obolus, numis Mysorum fere quinque. Nam drachma continebat sex obolos.

Octo Chalci valent obolo Attico. Itaque Chalcus apud Mysos plus aliquanto est, quam eyn heller, λεπτὰ septem efficiunt unum Chalcum.

Talentum, sexcenti Coronati, continet enim minas seu libras sexaginta.

Stater pondus est quatuor drachmarum. Et cum de argento usurpatur, significat numum te-

11) Quincunx] Editt. 1538., 1563. Quicunx

12) Vide Codicis lib. IV. tit. XXXII. leg. 26.

13) alicubi] Editt. 1563., 1570. alibi — Centesimarum mentio fit in Decreti Part. II. causa XIV. quaest. IV. canone 4.

14) Caeterum nomen assis — in Canonibus.] haec in Ed. 1529. verbis: „Semissis sex unciae — Inde dupondius, id est, duo asses." e regione apposita sunt. Quapropter in Editt. seqq. diversis locis exhibentur. In Editt. 1538., 1541., 1544., 1555., 1563., 1570., s. a. h. l. inserta sunt, in Editt. 1531., 1533. in fine annexa. — Verbis: *in Canonibus*. Editt. 1544., 1563, 1570. addunt haec: *et lib.* 2. *Esdrae cap.* 5. (i. e. lib. Nehemiae c. 5.)

15) dupondius] Ed. 1563. typ. errore: dupondus

16) IIS.] Ed. 1541. H-S.

17) autem] Editt. 1538., 1541., 1544., 1563., 1570., s. a.: enim

18) valebat itaque] Editt. 1563., 1570. valebatque ita; Ed. s. a.: valebatque

19) significat] Ed. 1533. significas

20) coronatis.] Editt. 1544., 1563., 1570., s. a.: coronati.

21) significat] Ed. 1533. significant

22) coronatos.] Editt. 1538., 1541. coronatis.

23) Scias] Editt. 1538., 1555. Scies

24) dubitare nihil] Editt. 1563., 1570. nihil dubitare

25) Graece] Ed. 1563. Graeca

26) centum] Editt. 1563., 1570. decem

tradrachmum. Nam hoc genus numorum in maximo usu fuit. Et adhuc extant multi. Valet quatuor drachmis, hoc est, fere dimidio Rhenani aurei [27]).

Fuerunt olim et didrachma, quae valebant [28]) fere quarta aurei Rhenani parte. Et tantum pendebant singuli Iudaei quotannis tributi nomine, autore Iosepho. Itaque a Christo postulatur didrachmon apud Matthaeum [17, 24.]. Et Christus [ibid. vs. 26.] pro se et Petro reddi iubet Staterem. Is enim continebat duo didrachma. Iosephi locus facit, ut de argento intelligamus illam tributi solutionem. Caeterum aurei Romani fuerunt didrachmi, id est, duas drachmas auri continebant, et valebant binis ducatis [29]).

Erant et aurei Graeci, qui Stateres appellabantur [30]), qui mina valebant, hoc est, decem ducatis, quales hodie sunt Portugalenses quidam aurei.

Siclus, autore Iosepho, pondus est quatuor drachmarum Atticarum, id est, eyn Lot [31]).

27) Rhenani aurei.] Ed. 1531. aurei Renani.

28) valebant] sic Editt. 1531., 1533., 1541., 1544., 1555., s. a.; Editt. 1529., 1538. valebunt

29) Fuerunt olim et didrachma — binis ducatis.] haec in Editt. 1544., 1563., 1570. desunt.

30) et aurei Graeci, qui Stateres appellabantur,] Editt. 1563., 1570. et Stateres aurei,

31) eyn Lot.] post haec verba in Editt. 1531., 1533. sequuntur illa: „Caeterum nomen Assis ad alia transfertur — in Canonibus.", de quibus supra in nota 14. dixi.

SCRIPTA PHIL. MELANTHONIS

AD HISTORIAM ET GEOGRAPHIAM SPECTANTIA.

Scripta historica Melanthonis variâ exhibentur formâ. Alia enim formam historiarum, alia orationum, alia epistolarum, alia praefationum, alia denique carminum habent. Primi generis est Chronicon Carionis (in huius Corp. Vol. XII. p. 711 sqq.); secundi generis exempla sunt Oratio de vita Rodolphi Agricolae (in huius Corp. Vol. XI. p. 438 sqq.), Oratio de vita Georgii Principis Anhaltini (in huius Corp. Vol. XII. p. 6 sqq.); tertii Epistola ad Ioachimum Principem Anhalt. data d. 1. Ian. 1554., vitam illius Georgii Principis continens (in huius Corp. Vol. VIII. p. 201 sqq.), quae seorsim prodiit sic inscripta:

> Von des hochlöblichen, Christlichen Fürsten vnd Herrn, Herrn Georgen Fürsten zu Anhalt, Grauen zu Ascanien, Herrn zu Zerbst vnd Bernburg etc. Christlichem leben vnd seligem abschied aus diesem jamertal zur ewigen Kirchen im Himel. 15 54. (quibus numeris Insigne Anhaltinum interpositum est) Wittemberg. — (In fine:) Gedruckt zu Wittemberg durch Georgen Rhawen Erben. 2 plagg. litt. A, B sign., 16 foll. non num., quarum ultima pag. vacat, 8. min. *)

Quarti generis est Praefatio in Tomum II. Operum Lutheri, huius vitam exhibens (in huius Corp. Vol. VI. p. 155—170.).

Quinti denique generis est Carmen De oppido Torga, quae in tabulis Ptolemaei existimatur esse Argelia (in huius Corp. Vol. X. p. 612 sq.), quod in linguam vernaculam rhythmice translatum seorsim prodiit sic inscriptum:

> Von vrsprung vnd herkomen der Stat Torgaw, welche in den Landtaffeln Ptolomej (wie man helt) genennet wird Argelia. (effigie Principis Electoris Saxon. subiunctâ) Anno 1552. — (In fine:) Gedruckt zu Magdeburg bey Christian Rödinger. 1 plag., 4 foll. non num., quorum ultimum album est, 4. **)

Ob illam variam formam haec scripta in variis huius Corporis voluminibus exhibentur, partim inter epistolas (Voll. I—X.) partim inter declamationes (Vol. XI. et XII. pag. 1—392.), partim inter carmina (Vol. X.), partim denique inter scripta ad historiam et philosophiam spectantia (Vol. XII. pag. 705 sqq.), ubi Chronicon Carionis legitur.

His omnibus scriptis, quae iam in hoc Corp. proposita sunt, h. l. praetermissis, nonnulla restant, quae nondum in hac Operum Melanthonis collectione inveniuntur, in hoc Vol. edenda.

Priusquam vero ad haec progredimur, nonnulla *de variis Editionibus et Translationibus* Vitae Lutheri a Melanthone conscriptae dicenda sunt. In huius Corp. Vol. VI. p. 155. Praefationi Melanthonis, quae hanc vitam continet, tantum haec perbrevia Prolegomena sunt praefixa:

> Praefatio Melanthonis in „Tomum secundum omnium operum Reverendi Domini Martini Lutheri, Doctoris Theologiae" etc., qui prodiit „Witebergae per Iohannem Lufft. 1546." fol. — Recusa in Melanth. Declamatt. T. IV. p. 546.

At haec vita non solum Tomo II. Operum Lutheri in hac Ed. Witteberg. anni 1546., iisque, quae eam ibidem secutae sunt, e. c. „Witebergae excudebant haeredes Petri Seitz. M.D.LI." Fol. et „Witebergae excudebat Laurentius Schwenck, Anno M.D.LXII." Fol., sub titulo Praefationis praefixa, atque in Declamatt. T. IV. recusa est, sed etiam seorsim prodiit hisce Editionibus:

> *Historia de vita et actis Reverendiss. Viri D. Mart. Lutheri, uerae Theologiae Doctoris, bona fide conscripta, a Philippo Melanthone. Adiecta sunt a Ioanne Pollicario Carmina quaedam de beneficijs quae Deus per Lutherum orbi terrarum contulit. Item Disticha aliquot de Actis Lutheri, quae simul annorum numerum comprehendunt. M.D.XLVIII.* — (In fine:) *Apud inclitam Thuringiae Hieraefordiam excudebat Geruasius Sthurmerus, ad uariatum seu discolorem Leonem iuxta fanum S. Pauli.* 5 plagg. litt. A—E sign., 40 foll. non num., 8. min. (Fol. A 2ᵃ—3ᵇ Praefatio Ioan. Pollicarii ad Georgium Principem Anhalt., Weisenfelsii 20. Oct. 1547. scripta;

*) Hunc libellum ex Biblioth. acad. Halensi in manibus habeo.

**) Haec translatio ex Biblioth. Ecclesiae Marianae Halens. et Bibl. Ponickaviana Halens. mihi ad manus est.

fol. A 4ᵃ — C 2ᵃ init. Historia de vita et actis Reverendiss. Viri D. Mart. Lutheri — conscripta a Phil. Melanthone; fol. C 2ᵃ med. — D 8ᵇ Acta Mart. Lutheri coram Caesare Carolo V. — in Comitiis Principum Wormatiae (1521.), subiuncta precatione Lutheri quotidiana et solita; fol. E 1ᵃ — 2ᵇ med. Phil. Melanthon ad auditorium Scholae Vuittebergensis, Anno 1546. de obitu Lutheri; fol. E 2ᵇ med. — 8ᵃ Aliquot disticha de actis Lutheri; Breve εὐλόγιον D. M. Lutheri per Ioan. Pollicarium; Epitaphium Lutheri per eundem; De execranda et abominabili caecitate Papistica, ex qua nos eripuit Deus per Lutherum, Carmen; Gratiarum actio, quod extinctam — ueritatis lucem Deus hoc seculo in Germania rursus per M. Lutherum excitarit, Georgii Fabricii; in cuius fine Clausula addita est; fol. E 8ᵇ vacat). *)

Historia de vita et actis Reuerendiss. uiri D. Martini Lutheri, uerae Theologiae Doctoris, bona fide conscripta a Philippo Melanthone. Adiecta sunt quaedam, quae pagina uersa indicabit. (His subiuncta est Lutheri effigies nomine eius circumscripta) *Witebergae Ex offi*[*c*]*ina Iohannis Lufft.* 1549. 6 plagg. litt. A — F sign., 48 foll. non num., 8. min. (fol. A 2ᵃ — E 6ᵇ eadem continent, quae in Ed. praeced. leguntur; fol. E 7ᵃ — F 6ᵃ med. Oratio in funere Rever. viri D. Mart. Lutheri, recitata Vuittebergae a Phil. Melanthone; fol. F 6ᵃ med. — 7ᵇ init. In Mart. Lutherum Carmen lat.; et Epitaphium graec.; fol. F 8. vacat). **)

— — (Idem Index cum Lutheri effigie) *Wittebergae, excudebat Iohannes Crato. M.D.LIII.* 6 plagg. litt. A — F sign., 48 foll. non num., 8. min. Haec Ed. proxime praecedentis repetitio est. ***)

— — (Idem Index) *Francofordiae* 1555. 8. ****)

— — (Idem Index ac Ed. subsequentis?) 1555. 8. †)

Historia — conscripta a Philippo Melanchthone. Adiecta est praeterea de obitu eius breuis Narratio, Cum Oratione D. Io. Pomerani, in funere habita, quae nunc primum in Latinum Sermonem conuersa sunt, per Matthiam Ritterum Francofor. (His subiuncta est Lutheri effigies circumscripta verbis: *Iustus perit et nemo considerat. Esai.* 56.) 1557. 11 plagg. litt. A — L sign., 88 foll. non num., 8. min. (fol. A 2ᵃ — 3ᵇ Praefatio Io. Policarii; fol. A 4ᵃ — C 1ᵇ Vita Lutheri conscripta a Mel.; fol. C 2ᵃ — D 7ᵇ Acta Lutheri in Comit. Wormat., subiuncta precat. Luth. quotidiana; fol. D 8ᵃ Caesaris Caroli V. literae ad D. Mart. Lutherum, quibus ad Comitia Wormat. uocatus est; fol. D 8ᵇ — E 7ᵇ Praefatio Lutheri, affixa priori parti suorum operum, sicut in lingua Lat. edita est — 5. Mart. 1545. scripta; fol. E 8ᵃ — F 4ᵃ Epistola M. Lutheri, ad Principes Electores et omnes Imperii ordines, scripta post discessum suum ex Wormatia, data Fridburgi 1521.; fol. F 4ᵇ — 5ᵇ Ph. Melanthon ad auditorium Scholae Witteb., a. 1546. De obitu Lutheri; fol. F 6ᵃ — G 8ᵇ Narratio de morte Lutheri — a Iusto Iona, Mich. Celio et aliis quibusdam qui interfuere, breuiter conscripta; fol. H 1ᵃ — I 1ᵇ Pia et christiana concio, habita in funere Lutheri, a Ioanne Bugenhagio Pomerano; fol. I 2ᵃ — K 1ᵇ Oratio in funere Lutheri, recitata Wittebergae a Phil. Melanthone; fol. K 2ᵃ — L 5ᵇ Compendium seu Tabella chronographica, rerum, quae in vita Luth. praecipue observandae videntur; fol. L 6ᵃ — 7ᵃ Aliquot disticha de Actis Lutheri; fol. L 7ᵇ — 8ᵇ vacant). ††)

— — (Idem Index) *Basileae* 1557. 8. †††)

— — (Idem Index cum eadem effigie) *M.D.LXII.* — (In fine:) *Impressum Francoforti ad Moenum, apud Dauidem Zephelium.* 1562. 11½ plagg. litt. A — M (M ½ pl.) sign., 91 foll. non num., ult. fol. album, 8. min. ††††). Haec Ed. ab Ed. a. 1557. eo differt, quod Praefatio Lutheri et Disticha de actis Luth. omissa sunt et in fine (fol. K 7ᵃ — M 3ᵃ) addita est: Oratio de Mart. Luthero, vel de aetatibus diversis ac temporibus Ecclesiae, et dissensionibus Ecclesiarum nostro tempore, recitata anno sequenti, cum decerneretur gradus Melch. Isindero Suidnicensi.).

Philippi Melanchthonis de vita et actis Reverendissimi Viri D. Martini Lutheri, commentatio, Adjectum est Epigramma de fonte Lutheri, ab ipso confectum, Ob raritatem denuo recusum. Vitembergae, Typis et Sumtibus Christiani Fincelii. A. C. CIↃ IↃCC. 7 plagg.)(et litt. A — F

---

*) Haec Ed. in Biblioth. regiis Dresdensi et Stuttgard., acad. Vratisl., Ienensi et Lips., ducali Guelferb., senat. Hamburg., et in meis libris est.

**) Haec Ed. in Biblioth. acad. Erlang., ducali Guelferb., regia Stuttgard., senat. Hamburg., et in meis libris est.

***) Haec Ed. in Biblioth. regia Dresdensi et in meis libris est.

****) Haec Ed. memoratur ab E. G. Vogelio in Bibliotheca biographica Lutherana (Halae 1851. 8.) p. 2. sub nr. 13.

†) Haec Ed. in Biblioth. regia Berol. et acad. Lips. est.

††) Haec Ed. in Biblioth. Ponick. Halensi, regiis Dresd. et Stuttgard., et in meis libris est.

†††) Haec Ed. memoratur a Vogelio l. l. p. 2.

††††) Hanc Ed. ex Biblioth. Orphanotr. Halens. in manibus habeo. Etiam in Biblioth. ducali Guelferb., magniduc. Wimar., et acad. Lips. est.

sign., 4 foll. non num., 45 pagg. num., seqq. 2 pagg. non num., ult. pag. alba, 4. (fol.)(2—4. Praefatio Io. Pollicarii; De execranda et abominabili caecitate papistica, ex qua nos eripuit Deus per Lutherum, Carmen; Gratiarum actio [rhythmica], quod extinctam — veritatis lucem, Deus — rursus per M. Luth. excitarit, Ge. Fabricii; pag. 1—20. Melanthonis vita Lutheri; p. 21—39. Acta Lutheri in Comitiis Wormat., subiuncta eius precatione quotid.; p. 39. extr. — 41. Ph. Melanthon ad auditorium Scholae Witteberg., A. 1546. De obitu Lutheri; p. 42—45. Aliquot disticha de actis Lutheri; Breve εὐλόγιον Lutheri per I. Pollicarium; Epitaph. Lutheri per eundem; fol. F 3ᵇ—4ᵃ Lutheri de fonte montis Teichelii epigramma.). *)

Vita Martini Lutheri Theologi Germaniae principis breviter exposita ab ipsius collega Philippo Melanchthone. Edidit Christoph. Aug. Heumannus. Gottingae 1741. 4. **)

Vita Martini Lutheri Theologi Germaniae principis breviter exposita ab ipsius collega Philippo Melanchthone. Adiuncta est Petri Mosellani narratio de disputatione Lipsiensi Anni CIƆ IƆ XIX. Adiecit praefationem annotationesque subtexuit Christoph. Aug. Heumannus D. Editio huius secunda auctior. Gottingae sumtu Io. Christ. Lud. Schultzii, Acad. Typogr. CIƆ IƆCC XLVI. 7½ plagg.)(,)()(()()(½ pl.) et litt. A—F sign., XII et 48 pagg. num., 4. (pag. III—XII. Praefatio; p. 1—33. Vita Lutheri, adiuncta Melanthonis oratione ad auditorium Scholae Witteberg. a. 1546. de obitu Lutheri, utraque cum annotatt.; p. 34—48. P. Mosellani ad Iul. Pflugium epistola de Disput. Lipsiensi, c. annott. ***)

Lutheri vita — conscripta a Melanthone, recudi curavit I. F. Saxius. Quedlinburgi 1818. 8.

Philippi Melanchthonis de vita Martini Lutheri narratio et vita Philippi Melanchthonis ab Ioachimo Camerario conscripta. Denuo editae et studiosae iuventutis usibus accommodatae a D. Io. Christ. Guil. Augusti. Vratislaviae 1819. X et 377 pagg. 8. Editor, ut ipse in praefat. p. X. dicit, in Lutheri vita, cui Melanthonis allocutio ad auditorium Scholae Witteb. a. 1546. de obitu Lutheri annexa est, secutus est Heumanni editionem, atque Melanthonis vitam ex editione Strobeliana repetendam curavit. ****)

Vitae quatuor Reformatorum Lutheri a Melanchthone, Melanchthonis a Camerario, Zwinglii a Myconio, Calvini a Theod. Beza conscriptae nunc iunctim editae. Praefatus est A. F. Neander. Berolini 1841. 8. IV et 14, VIII et 160, 14, et 54 pagg. In hac quoque Ed. Vitae Lutheri annexa est Melanthonis ad auditorium Scholae Witteb. allocutio de obitu Lutheri.

M. Philippi Melanthonis historia de vita et actis D. Martini Lutheri. Accedit eiusdem oratio de Martino Luthero vel de aetatibus diversis ac temporibus Ecclesiae et dissensionibus Ecclesiarum nostro tempore. herausgegeben von Karl Eduard Förstemann. Nordhausen 1846. 31 pagg. 8.

Praeter has Editt. haec vita Lutheri reperitur etiam in *Martini Lutheri historia edita a Matth. Dressero. Lipsiae, impensis Iac. Apelii Bibliop.* 1598. 8. et in *Io. Bismarci vitis Theologorum. Vitebergae* 1614. 4. et al.

Haec Vita a Melanthone conscripta, varie translata est

1. in linguam *Germaniae superioris*

Eiusmodi translationes inveniuntur in Lutheri Operum Germanice scriptorum Tom. XII. (p. 464—480.) Editionis Witeberg., Tom. VIII. (p. 874—882.) Edit. Altenburg., Tom. XXI. (p. 726—734.) Edit. Lips., Tom. XIV. (p. 505—528.) Edit. Halens. Praeterea afferendae sunt hae seorsim editae:

Beschreibung des lebens vnd handlungen, des Ehrwirdigen Hernn. D. Martini Lutheri trewlich vnd warhafftiglich beschrieben. durch den wirdigen Herrn *Philippum Melanchthonem.* Itzt newlich auß dem Latin ins Teutsch gebracht, sampt andren weitleufftigern Historien vnd geschichten, beyd seins lebens vnd sterbens hinzu gesetzt. Durch Mathiam Ritterum (subiuncta Lutheri effigie). Anno 1554. s. l. 15 plagg. litt. A—P sign., 120 foll. num., 8. min. Praefixa est Matth. Ritteri epistola nuncup. ad Margaretham a Holzhausen. †)

Vita Lutheri. Vonn dem Leben vnd Sterben, des Ehrwirdigen herrn D. Martini Lutheri trewlich vnd warhafftiglich geschrieben, durch den wirdigen Herrn. *Philippum Melanchtonem.* Jetzt newlich auß

*) Haec Ed. in Biblioth. regia Stuttgard., acad. Ienensi et Vratislav., magniduc. Wimar. et in meis libris est.

**) Haec Ed. in Biblioth. senat. Hamburg., atque regiis Berol., Stuttgard. et Dresdensi, magniduc. Wimar., atque acad. Tubing. et Ienensi est.

***) Haec Ed. in Biblioth. acad. Vratislav. et in meis libris est.

****) Hic liber cum duobus sequentibus in mea collectione est.

†) Hanc Ed. ex Biblioth. Ponickav. Halensi in manibus habeo. Etiam in Biblioth. ducali Guelferb. et senat. Norimb. est.

dem Latin ins Teutsch gebracht, sampt andern weitleufftigern Historien vnnd geschichten, hinzugesetzt. Durch Matthiam Ritterum (subiuncta Lutheri effigie). Anno 1555. s. l. 19 plagg. litt. A — T sign., 152 foll. num., 8. min. Cum eadem epist. nuncup. *)

— — (Idem Index) s. l. 1557. 8. **), s. l. 1561. 8. ***)

— — (Idem Index, additis verbis:) vnd jetzt auffs new fleissig vbersehen vnd gebessert. Durch Matthiam Ritterum. (subiuncta eadem effigie) *Anno* 1564. s. l. 19 plagg. litt. A—T sign., 152 foll. num., 8. ****)

Philipp Melanchthon's Erzählung vom Leben D. Martin Luthers. Uebersetzt und herausgegeben von D. Friedr. Theoph. Zimmermann. Mit Anmerkungen von v. Villers. Nebst einer Vorrede von G. J. Planck. Mit Luther's Bildniß. Göttingen 1813. VIII et 108 pagg., 8. †)

— — (Idem Index) Neue Auflage. Göttingen 1816. VIII et 108 pagg., 8.

Doctor Martin Luther's Leben, Wirken und Sterben in zwölf Originalien geschildert von Melanchthon, Luther selbst, Justus Jonas und andern Augen- und Ohren-Zeugen und dem deutschen Volke vorgelegt zum Andenken an Luther's vor 300 Jahren am 18. Febr. 1546. erfolgten Tod. Karlsruhe, 1846. VI et 122 pagg. 8.

2. Translatio in linguam *Suecicam*.

Phil. Melanchthon Mart. Lutheri Lefwernes Beskrifning na på Swenska assatt, og på egen Bekåstnad til Trycket befordrat af Nic. Bergio. Stockholm 1701. 8. ††)

3. In linguam ***Anglicam*** in hocce libro:

Thirty-four sermons on the most interesting doctrines of the Gospel, by M. Luther. To which are prefixed, Memoires of his life, by Ph. Melanchthon. London 1817. 8. †††)

4. In linguam ***Franco-Gallicam:***

Ph. Melanchthon La vie de Mr. Luther. Genève **1549. 8.,** ***Lyon*** **1562. 12.** ††††)

Alia translatio Franco-Gallica:

La vie de Luther, traduite du latin de Mélanchthon, par Ch.-Fr.-Dom. Villers.

non separatim prodiit, sed libro: ***Almanach des protestants pour*** 1810. *†) inserta est, ex qua annotationes Planckius versioni german. huius vitae a Zimmermanno perfectae in libro supra recensito adiunxit.

Ex iis, quae de latinis Editt. supra diximus, intelligitur, Melanthonem praeter ***Historiam de vita Lutheri***, etiam, ***has tres de eodem orationes*** scripsisse:

1. ***Orationem in funere Reverendi Viri D. Martini Lutheri, recitatam Wittebergae a Philippo Melanthone*** (d. 22. Febr. 1546.).
2. Allocutionem ad auditores Scholae Witteb., inscriptam: ***Philippus Melanthon ad auditorium Scholae Vuittebergensis, Anno*** 1546. ***De obitu Lutheri.***
3. ***Orationem de Martino Luthero vel de aetatibus diversis ac temporibus Ecclesiae et dissensionibus Ecclesiarum nostro tempore, recitatam cum decerneretur gradus Melchiori Isindero, Suidnicensi*** (d. 11. Nov. *††) 1548.).

Harum orationum prima primum separatim prodiit: ***Oratio in funere M. Lutheri recitata. Vitebergae*** **1546. 1 pl. 8.** *†††), item ***Lipsiae*** **1546. 8.**; et Germanice: ***Oratio*** vber der Leich Luthers am 22. Tag Febr. verteutscht durch Casp. Cruciger Wittenb. 1546. 1 pl. 4. *††††), item Zwickau 1546. 4. †*), Frankf. a. M.

---

*) Haec quoque Ed. ex Biblioth. Ponickav. Halensi mihi ad manus est. Etiam in Biblioth. regia Berol., acad. Vratislav. et senat. Norimb. est.

**) Haec Ed. in Biblioth. senat. Hamburg. et Norimb. est.

***) Haec Ed. in Catalogo Bibliothecae Ponickav. Halens. recensetur.

****) Haec Ed. in Biblioth. magniduc. Wimar., regiis Dresd. et Stuttgard., senat. Norimb. atque in meis libris est.

†) Haec Ed. et duae subseqq. in meis libris sunt.

††) Haec translatio in Biblioth. regia Dresdensi est.

†††) Hic liber recensetur ab Ukerto in l. M. Luther's Leben P. II. p. 378.

††††) Has versiones, quarum prior in Biblioth. regia Dresdensi est, Vogelius l. l. p. 4. affert.

*†) Vide Ukert l. l. p. 377. et Vogel l. l. p. 4. — In Biblioth. regia Berol. est.

*††) Sic teste Foerstemanno in annotatione Editioni huius orat. p. 25. subtexta. Bretschneiderus adscripsit: d. 8. Nov.

*†††) Haec Ed. in Biblioth. regia Berol., acad. Vratisl., Lips. et Ienensi, ducali Guelferb. et Gothana, senat. Hamb., et in meis libris est.

*††††) Haec translatio invenitur in Biblioth. acad. Vratisl. et Tubing., senat. Hamb., ducali Guelferb. et Gothana.

†*) Haec Ed. in Biblioth. regia Berol. est.

1546. 4.*) Wittenb. 1553. 4. et: Sermon vber der Leich Luthers, verteutscht durch Joh. Funk. s. l. 1546. 2 plagg. 4.**) Recusa est in select. Declamatt. Mel. Tomo III. et in huius Corp. Vol. XI. p. 726 sqq.

Altera, quae praeter libros supra recensitos una cum praecedente oratione nuper iterum edita est in hocce libello: *Acta D. Martini Lutheri in Comitiis Principum Wormatiensibus, Philippi Melanchthonis allocutio de obitu Lutheri et Oratio in funere eius Witebergae recitata* etc. *Berolini MDCCCXLVI.* (ed. E. F. August) 1 pl. 8.***), legitur in huius Corp. Vol. VI. p. 58 sq.

Tertia denique oratio praeter Editt. supra memoratas reperitur in Selectar. Declamat. Tomo III. et huius Corp. Vol. XI. p. 783 sqq.

Ab hac Editionum *Vitae Lutheri a Melanthone conscriptae, eiusque Orationum de illo recitatarum* recensione transeamus *ad libros eius historicos edendos, qui nondum in hoc Corpore sunt recusi.*

---

*) Haec Ed. una cum Ed. Witteb. 1553. 4. in Biblioth. acad. Ienensi est.

**) Haec translatio in Biblioth. ducali Guelferb., acad. Ienensi et in meis libris est.

***) Haec Ed. in meis libris est.

Nota. De Melanthonis scriptis historicis conf. Godofr. Dan. Hoffmanni Dissert.: Abhandlung von Philipp Melanchtons Verdiensten um die teutsche Reichs- und Staatsgeschichte nebst einem Vorbericht von denen auf seinen Tod herausgekommenen Schriften. Tübingen, den 19. April 1760. bey Joh. Georg Cotta. 6 3/4 plagg., 2 foll. non num., 50 pagg. num., 4°, praesertim pag. 28—47.

I. EXPLICATIO LOCORUM PALAESTINAE
AUCTORE PHILIPPO MELANTHONE.

Haec Melanthonis Explicatio locorum Palaestinae invenitur in hisce Editionibus*) *Chronici Carionis*, quae in mea Bibliotheca sunt:

Chronicon Carionis expositum et auctum multis et veteribus et recentibus historiis, in descriptionibus regnorum et gentium antiquarum, et narrationibus rerum Ecclesiasticarum, et Politicarum, Graecarum, Romanarum, Germanicarum et aliarum, ab exordio Mundi usque ad Carolum Quintum Imperatorem. A Philippo Melanthone et Casparo Peucero. Adiecta est narratio historica de electione et coronatione Caroli V. Imperatoris. (His subiuncta est Melanthonis effigies.) *Cum Gratia et Priuilegio. Witebergae Excudebat Iohannes Crato, Anno M. D. LXXII.* — (In fine:) *Vitebergae Excudebat Ioannes Crato Anno M. D. LXXII.* 216 plagg. litt. a—e, A—Z, Aa—Zz, Aaa—Xxx (quarum quaeque 6 foll. comprehendit, exceptis a et e, quarum illa 8 foll., haec 4 foll. complectitur) sign., 30 foll. non num., 746 pagg. num., ult. 29 foll. non num., quorum 3 extr. pagg. vacant, Fol. (fol. a 2ª—8ª Casp. Peuceri epistola dedicatoria ad Principem Augustum, Ducem Saxoniae, Imperii Electorem etc. data d. 18. Calendas Octobris 1572.; fol. a 8ᵇ Melanthonis effigies maior, toto corpore depicto; fol. b 1ª—6ᵇ Oratio de argumento historiarum, et fructu petendo ex earum lectione, recitata in Academia Witebergensi a. 1568. cum Tabula annexa; fol. c 1ª—4ª med. Explicatio locorum Palaestinae; fol. c 4ª med. — d 5ª Germania Cornelii Taciti; fol. d 6ª — e 4ᵇ Vocabula regionum et gentium quae recensentur in hoc libello Taciti, praefixa epistola nuncupat. ad Dav. Ungnad; pag. 1—5. Melanthonis epist. dedicat. ad Principem Sigismundum a. 1558. data; p. 6—142. Chronicorum lib. I. et II.; p. 143—706. Chronicorum lib. III—V., quorum cuique epistola dedicatoria praefixa est; p. 707—720. init. Exhortatio Maximiliani Caesaris ad bellum Turcis inferendum scripta a Phil. Melanth.; p. 720 med. — 746. [fol. Rrr 1ᵇ] De electione et coronatione Caroli V. Caesaris historia. Phil. Melanth.; fol. Rrr 2ª — Xxx 5ª Index rerum et verborum memorabilium, subiunctâ Clausulâ; fol. Xxx 5ᵇ—6ᵇ vacant).

— — (Idem Index cum eadem effigie) *Witebergae Excudebant Haeredes Iohannis Cratonis, Anno M. D. LXXX.* — (In fine:) *Witebergae Excudebant Haeredes Iohannis Cratonis, Anno M. D. LXXX.* 216 plagg. litt. a—e, A—Z, Aa—Zz, Aaa—Xxx sign., 30 foll. non num., 746 pagg. num., ult. 29 foll. non num., Fol. Haec Ed. cum praecedente, ex qua recusa est, omnino congruit.

— — (Idem Index, at pro *Adiecta est narratio* etc. leguntur haecce:) *Recens vero summo studio adornatum, pristinaeque integritati, exemplorum veterum ac recentium collatione exquisita, restitutum. Quid praeterea huic editioni accesserit versa ostendet pagella.* (His subiunctum est Insigne typogr.: Angelus tuba canens.) *Francofurti M. D. LXXX.* — (In fine:) *Francofurti ad Moenum, apud Petrum Fabritium.* (subiuncto Insigni typ. maiore: Angelo tuba canente.) *Anno M. D. LXXXI.* 89½ plagg. litt. a—p, A—Z, Aa—Zz, Aaa—Zzz, AAaa — FFff (Ff½ pl.) sign., 120 foll. non num., 1189 pagg. num. (quarum autem pag. 455 sq. 458. vacant, et p. 457. hunc Indicem cont.: *Tertia Pars Chronici Carionis a Casparo Peucero expositi et aucti*, subiuncta Melanth. effigie. *Anno M. D. LXXXI.*), seq. pag. Clausulam cum Insigni cont., ult. fol. album est, 8. mai. Haec Ed. eadem continet ac duae praecedentes, ab iis autem eo differt, quod Index rerum et verborum illic in fine annexus, in hac Ed. epistolae dedicatoriae ad Sigismundum et Chronici Carionis Parti primae interpositus est.

---

*) Cum Editionum huius libri permagnus numerus sit, certo definire nequeo, utrum in his Editt. illico recensendis solis, an etiam in quibusdam aliis, quas nondum vidi, haec explicatio inveniatur.

— — (Idem Index ac Ed. 1581., cum eodem Insigni) ***Francofurti ad Moenum, Impensis Godefridi Tampachii, M.DC.XXIV.*** 92 plagg. litt. A—Z, Aa—Zz, AA—ZZ, AAa—ZZz, AAA, BBB sign., 1377 pagg. num., 55 1/2 foll. non num., 2 ult. folia alba, 8. mai. Haec Ed. eadem continet ac praecedentes. Index rerum et verborum in hac Ed. aeque ac in Editt. 1572. et 1580. in fine annexus est.

His Editt. latinis addenda est haecce germanica translatio:

Chronica *Carionis*. Von anfang der Welt, bis vff Keiser Carolum den Fünfften. Auffs newe in Lateinischer Sprach beschrieben, vnd mit vielen alten vnd newen Historien, Auch mit beschreibung vieler alten Königreich vnd Völcker, Vnd mit erzelung etlicher furnemer Geschichten, so sich in der Kirchen Gottes, vnd in Weltlichen Regimenten, sonderlich in Griechenland, im Römischen Reich vnd Deudscher Nation, haben zugetragen, vermehret vnd gebessert Durch Herrn ***Philippum Melanthonem***, vnd Doctorem ***Casparum Peucerum***. Itzund zum ersten, aus dem Lateinischen gantz vnd volkömlich in Deudsche Sprach gebracht. Am ende ist auch darzu gesetzt die Beschreibung Herrn ***Philippi Melanthonis***, von der Wahl vnd Krönung Keisers ***Caroli*** des Fünfften, So zuuor hin in Deudscher Sprach niemals gedruckt worden. Mit Römischer Keiserlicher Maiestet Freyheit. Wittemberg, Gedruckt durch Hans Lufft. ***M.D.LXXVIII.*** 303 plagg. litt. A—Z, Aa—Zz, Aaa—Zzz, Aaaa—Zzzz, Aaaaa—Iiiii (quarum quaeque 6 foll. complectitur) sign., 6 foll. non num., 1142 pagg. num., ult. 28 1/2 foll., quae Indicem rerum et verb. cont., non num., quorum ult. pag. vacat, Fol. Haec translatio eadem continet, ac Ed. latina anni 1572., excepta ***Exhortatione Maximiliani Caesaris ad bellum Turcis inferendum***, quae illic ***Historiae de electione et coronatione Caroli V.*** praecedit, in hac vero Ed. germanica omissa est.

Praeter has Editt., quas ipse possideo, memoranda est haec Ed., quae in Bibliotheca ducali Guelferbytana est:

Melanthonis Explicatio aliquot locorum insignium Palestinae 1568. Fol.

quam vero hucusque nondum vidi, eamque ob causam accuratius describere nequeo.

Hoc Melanthonis scriptum ex Ed. 1572. h. l. recudetur.

ALIQUOT LOCORUM INSIGNIUM EXPLICATIO ET HISTORIAE
PER PHILIPPUM MELANTHONEM.

Sichem vel Sechem Genes. 12. In hanc venit Abraham recens egressus ex Charran urbe Mesopotamiae. Fuit autem Sichem in regione, quae postea tribui Ephraim attributa est, ad montem celebratum Garizim, nec procul inde post multa saecula condita est Samaria. Nomen Sichem significat humerum, fortassis propter situm ad montem Garizim. Sed filio Hemor etiam fuit Sichem, unde loco existimatur appellatio facta esse. Saepe fit huius oppidi mentio. Iosuae ult. [24, 32.] expresse scriptum est, ossa Ioseph in hoc loco Sichem sepulta esse, sicut et in Actis cap. 7. narratur. Eadem est Sichem Iud. 9. et 21. Et 3. Reg. 12. Aedificavit autem Ieroboam Sichem in monte Ephraim. Eadem est, quae Iohan. 4. [vs. 5.] nominatur Sichar, sive consulto sive casu nonnihil mutata postrema syllaba. Hieronymi tempore Neapolis dicta est. Eadem et Sichem, quae et Salem nominatur, Genes. 33. [vs. 18.]. Fuit autem et alia Salem, ut postea dicetur.

Bethel, Genes. 12. Eo transtulit familiam Abraham, postquam discessit ex Sichem. Nec dubium est esse diversa loca. Haec antea Luza nuncupata est, id est, amygdala. Ibi Iacob vidit Dominum in scala stantem, ut Gen. 28. [vss. 12—19.] narratur. Nova igitur appellatione locus notatus est, et dictus Bethel, id est, domus Dei, ut memoria propagaretur huius admirandae patefactionis divinae. Est et altera patefactio descripta Genes. 35. Eodem loco Ieroboam vitulum aureum collocavit, ut videretur sequi exemplum patrum, qui ibi Deum adorassent. Mutant igitur Prophetae honestam appellationem veterem, et nominant hunc ipsum locum Bethaven, id est, domum sceleris, ut taxari impium cultum populus intelligeret, nec deciperetur mentione exempli patrum.

Hai, Gen. 13. significat acervum, fuit e regione Bethel. Hieronymus propter literam Ebraicam nominat eam Agai, et dicit suo tempore fuisse parva ἐρείπια.

Hebron, Igitur iam Abraham ex Aegypto post longinquam peregrinationem reversus, novum hospitium quaerit, relicta Bethel, et migrat in Hebron. Saepe autem fit mentio Hebron, et

alias habuit appellationes vetustiores, Cariatharbe, id est, τετράπολις. Vetustas enim distribuebat regias civitates in quatuor partes. Prima erat Curia, seu principum Senatus et sacerdotum, secunda militum, tertia agricolarum, quarta opificum. Ibi vallis fuit Mamre, sic nuncupata a viro Amorreo, ut Gen. 14. [vs. 13.] dicitur, qui foedus fecerat cum Abraham. Ibi veniunt ad Abraham tres hospites deleturi Sodoma. Ibi sepeliit Abraham uxorem suam, Gen. 23. Et aiunt dictam esse Cariatharbe, id est, τετράπολιν, quia ibi sepulti sunt quatuor patres, Adam, Abraham, Isaac, Iacob, Genes. 25. 35. 49.

Sodoma, Gomorra, Adama, Sebion, Segor, quinque vicinae urbes fuerunt in valle sylvestri, vel Salinarum, quae propter foecunditatem et amoenitatem Paradiso Dei confertur, Gen. 13. In hac multi fuerunt putei bituminis, Gen. 13. In eo loco iam est mare salsum vel mortuum, vel lacus ἀσφαλτίτης, dictus ab ἄσφαλτος, quod bitumen significat, et nomen est vel a tenacitate, vel α et σφάλλω, vel ab Ebraeis vocabulis, Esch, Pale, id est, ignis mirandus, vel ignis occultus. Sodoma nomen videtur esse a regione campestri; Gomorra a manipulo seu fasciculo spicarum; Adama terra rufa; Zeboim amoena vel decora regio; Zeor vel Sophar parvula.

Salem, quae fuit domicilium Melchisedek. Dicitur a Iosepho esse oppidum, quod postea Ierusalem nominatum est, nec volo adversari huic communi opinioni multorum. Sed fuit alia Salem, quae et Sichem nominata est, ut testatur Caput 32. in Genesi, sicut prius dictum est. Vides igitur in vicinis locis habitasse Abraham, Loth, Melchisedek, qui fuit Sem filius Nohae. Et habuerunt coetus discentes et cum ipsis verum Deum invocantes. Iam cogita, quantum decus fuerit tale collegium, in quo Sem et Abraham praefuerunt, qui erant testes patefactionum divinarum, summis ornati donis a Deo. Etsi autem fuit mediocris Ecclesiae frequentia, tamen simul in illa regione pessimorum hominum magna multitudo fuit, contumax, et inimica his doctoribus, et eorum coetui.

Gerar, Gerar est peregrinatio, quia Abraham profectus ab Hebron, peregrinatus est in Gerara[1]), et surrepta est illi Sara coniunx ab Abimelech, rege Gerarae[2]), cuius libidinem Deus ita punivit, ut inviolatam Abrahae coniugem reddere cogeretur. Genes. 20. Hoc loco natus est Isaac, Genes. 21., cui etiam hic promittitur Christus, postquam a puteo Agar propter famem ad[3]) Abimelech, regem Gerarae, confugerat, Gen. 26.

Beersabee, puteus iuramenti seu confirmationis, quia iuxta hunc foedus iniit Abimelech, rex Gerar, primum quidem cum Abrahamo, Genes. 21., deinde autem cum Isaac, Genes. 26. Praeterea Iacob profecturus in Aegyptum, cum ad hunc fontem venisset, divina voce confirmatus est, et iussus, ut confidenter eat in Aegyptum, accepta promissione, quod ex semine ipsius proditurus esset Dux gentium, et Redemptor Israel, Gen. 46. Dicitur etiam fons saturitatis, nam Agar, ancilla Abrahae, cum a Sara cum filio suo Ismael esset eiecta, in hoc errabat loco, siti cum filio suo iamiam peritura; sed Angelus Dei hunc illi ostendit puteum, unde cum prole sua saturata est, Gen. 21. Non diversa est Beersabee, Gen. 22. 3. Reg. 13.

Machanaim, Genes. 23. dicitur, Castra Dei sunt haec, ut Iacob ipse hunc locum appellat. Nam revertenti ipsi ex Mesopotamia a Gilead, obviam fiunt angeli Dei. Vocat autem castra Dei, id est, praesidia Dei. Hac enim visione corroboravit Deus animum Iacob, ut audito fratris hostili occursu, non desperet, sed Deum praesidio sibi futurum firmiter credat.

Iaboc, Fluvius. Iaboc, id est, evacuatio aut dissipatio vel lucta. Historiae hoc loco gestae nominis ratio convenit. Nam in eo loco luctatus est Iacob cum Angelo, unde nomen accepit Israel, id est, praevalens sive princeps Dei, cuius fides tantum habeat[4]) robur, ut nullis periculis et tentationibus succumbat. Sed luctae locum vocavit Iacob etiam Pnuel, id est, videns Deum vel facies Dei, nam vera fide cognovit Deum, et propterea salvata est anima ipsius, Gen. 22.

Ephrata, quae et Bethlachem seu Bethlehem, ut nostri libri habent. Ephrata significat ubertatem, terram frugiferam et pullulantem. In universa enim creatura nihil fuit foecundius, quam terra Ephrataea, id est, Bethlachem, ubi

1) Gerara] Ed. 1580. male: Gerarae

2) Gerarae,] Ed. 1580. male: Gerara,

3) ad] Ed. 1580. typ. errore: ab

4) habeat] sic Editt. 1572., 1581., 1624.; Ed. 1580. habebat

natus est Iesus Christus, Dominus totius universitatis, et Redemptor omnium, quem in hoc loco nasciturum esse praedixit Micheas cap. 5. Est autem Bethlachem domus panis. In eodem fere loco fuit sita Bethhacaris, id est, domus vinearum. Fuit autem Bethlachem patria Davidis, ubi unctus est in regem Israel, 1. Reg. 16. 17.

Ader vel Eder, Turris. Ebraei Eder dicunt gregem vel defectum. Hoc loco pastoribus nativitatem Christi ab Angelis annuntiatam fuisse scribunt aliqui.

Galgal, Haec dictio significat rotam, vel volutationem aut circumrotationem. Potest autem fieri, ut loci appellatio inde nata sit, quod Iosue, dux Israelis, ex his castris, quasi stativis, omnes gentes vicinas per girum circumcirca debellarit et vicerit, et quasi circumrotando contriverit. Fixa autem fuerunt et principalissima haec castra, donec haec terra in 12 tribus divisa ab Israelitis libere occuparetur et coleretur. Fuerunt autem prima castra, quae habuit Israel in terra promissa, et hic cessavit Manna. Iam enim terrae frugibus vesci coeperant. Hic etiam celebratur Pascha, et circumciduntur fere omnes, qui Iordanem transierant. Nam qui in Aegypto erant circumcisi, iam antea in deserto obierant, Ios. 4. 5. Eandem habes Galgalam 1. Reg. 11. 15. [1. Sam. 11, 15. 15, 12.] 2. Reg. 19. [2. Sam. 19, 15.] 4. Reg. 4. [2. Reg. 4, 38.].

Iericho, Quidam exponunt lunam, quidam mensem vel odorem eius. Nos malumus retinere vocabulum fragrantiae propter balsami hortos, quos solus ille locus habuit, qui et palmetis clarus est. Unde Deut. 34. palmarum civitas dicitur. Huius loci meminerunt Ios. 2. 6. et Iud. 3. 3. Reg. 16. [1. Reg. 16, 34.] 4. Reg. 2. [2. Reg. 2, 4. 18.]. Filius Dei surculus saluberrimi balsami ferax, sanat hoc loco coecos sedentes ad viam, Matth. 20. Marc. 10. Luc. 18. Huius etiam fit mentio Luc. 10. et 19. de Zachaeo.

Gaza, Azotus, Ascalon, Geth, Accaron. Explicationes vocabulorum sunt hae. Gaza vel Aza fortis. Azotus vel Asdod depraedatio vel ignis dilecti. Ascalon custos ignis vel ignis infamiae. Geth, id est, torcular. Accaron sterilitas, enervatio, evulsio, truncus. Fuerunt autem hae praecipuae urbes gentis Philistinorum, quae adeo sunt potentes, ut toti regioni Iudaeae ab Aegypto usque ad Phoeniciam nomen dederit Palaestinae. Duravit autem haec potentia ab ingressu populi in terram sanctam, usque ad regem Ezechiam, 4. Reg. 18. In hoc intervallo fere continua et gravissima bella gesserunt cum Israelitis. Singulari autem consilio Dei factum est, ut huius gentis potentia praeter caeteras tam diu conservaretur et propagaretur. Hoc enim tanquam organo, Israelitarum impietatem et scelera punire Deus, et fidem exercere voluit.

Siclag, Hic habitavit David annum et quatuor menses, unde factum est postea, ut hunc locum reges Iuda perpetuo obtinuerint, 1. Reg. 27. Haec absente Davide diripitur et accenditur, 1. Reg. 30.

Samaria, custos vel custodia Dei, excubiae Dei, sedes regum Israel, qui imperabant decem tribubus, quae ab Hyrcano aequata est solo. Ab Herode Antipatri instaurata, vocata est Sebaste. In hac verbum Domini praedicavit Philippus, cui adiutores fuere Petrus et Iohannes, Act. 8. Samariae meminerunt 3. Reg. 18. 19. 22. 4. Reg. 6. 7. 10. 17.

Sarepta, dicitur conflatorium vel purgatorium. Nam Sidonii vitri faciendi rationem primi invenerunt, qui ibi suas officinas conflatorias habuerunt. Grassante fame per Iudaeam, iussu divino huc missus est Helias ad mulierem viduam, quam cum filio a fame et morte servavit, 3. Reg. 17. Matth. 15. etiam commemoratur Cananaea muliercula supplicans Christo.

Capernaum, Vicus vel ager amoenus. In hac exorsus et Christus Evangelium suum. Matth. 4. Luc. 4. et 7. Ibi enim civis fuit, cum metu Herodis, qui Iohannem Baptistam occiderat, se istuc contulisset. Ideo a Christo et Apostolis exigitur, ut a cive, didrachma. Huius fit mentio Matth. 8. 11. 17. Marc. 1. 2. 5. 11. Luc. 4. 7. Ioann. 2. 6.

Bethsaida, id est, domus frugifera. Hic nati sunt Philippus, Andreas et Petrus Apostoli, Ioann. 1. Huius meminerunt etiam Evangelistae Matth. 11. Marc. 6.

Cana maior, patria Syrophoenissae, cuius filiam sanavit Christus a daemonio Matth. 15. Marc. 7., de qua supra in Sarepta dictum est.

Cana minor, Oppidum Galilaeae, in quo nuptias sua praesentia et munere vinario ornavit Christus. Significat autem Cana arundinem, quia in arundineto, id est, miserrimis et ruinosis hospitiis et politiis cum Christo sponso nuptias celebrat Ecclesia, Ioann. 2.

THABOR MONS, seu puritatem significat, seu mutatione primae literae umbilicum, quia eminet in eius regionis planitie, velut umbilicus. Nam altitudo est stadiorum triginta, et cacuminis area diametrum habet stadiorum fere viginti.

BETHANIA, Domus obedientiae vel afflictionis, sive domus gratiae Domini, ubi Christus suam infinitam potentiam illustri testimonio declaravit, revocato in vitam Lazaro ante triduum extincto. Mentio huius fit Matth. 21. Marc. 11. 14. Ioann. 11. 12.

NAIM, id est, amoena. Christus e Capernaum exiens ingreditur Naim, et in porta civitatis unicum viduae filium a mortuis excitat, et dolorem luctumque viduae in iucunditatem et gaudium convertit.

DALMANUTHA, id est, pauperum habitatio, nomen conveniens Ecclesiae. In hanc regionem venit Christus cum discipulis suis, Matth. 16. Marc. 8.

BETHABARA, Significat domum transitus. Eo enim loco divisae aquae Iordanis tutum transitum Iosuae et toti populo Israelitico per alveum fluminis praebuerunt, Ios. 3. 4. Hic baptizavit Ioannes Christum et plurimos alios. Matth. 5. Huius loci praeterea meminit Ioannes 1. 3. et 10.

DECAPOLIS, Nomen est regionis in extrema ora Phoenicum et Galilaeae, quae urbes decem complectitur, quas etiamsi non prorsus easdem recitant scriptores, tamen vicinae nominantur. Estque regio inter Damascum et Sidonem, et lacum Genezareth, et Caesaream Philippi.

DAMASCUS, Distat a Ierosolyma germanicis miliaribus[5]) quadraginta duobus. Breitenbach[6]) scribit a Ierosolyma ad Damascum esse iter sex dierum; situm tabula ostendit in Antilibano. Urbs est vetustissima, in qua nunc quoque magna civium frequentia est, et magni mercatus sunt. Etymologias alii alias quaerunt, ego hanc retineo, Sanguinis saccus, quia vetus opinio est, in ea regione interfectum esse Abel. Certe consentaneum est, primos patres illam viciniam tenuisse.

ZIDON, Nomen habuit a filio Canaan, ut in capite decimo Genesis scriptum est. Significat autem Zidon venationem. Deleta ab Ocho, rege Persarum, qui cum eam proditione cepisset, multitudo ipsa urbem incendit, et perierunt incendio circiter quadraginta millia hominum. Talia magnarum et opulentissimarum urbium excidia, sunt insignia testimonia irae Dei adversus scelera hominum, et monent, ne magnae et opulentae urbes indulgeant luxui, ambitioni, libidinibus, rapacitati, existimantes se impune peccare propter potentiam.

TYRUS, colonia fuit, deducta ex Sidone. Nomen Ebraeum est Zor, id est, rebellis, quia credibile est partem civium ex Sidone propter seditionem aliam sedem in littore quaesivisse. Hanc Alexander post obsidionem septem mensium expugnavit, trucidatis septem millibus civium, et deinde duobus millibus strangulatis.

Haec tristissima excidia duarum vicinarum urbium, quae opulentia et artibus fere omnibus urbibus in toto orbe terrarum antecelluerunt, praedixit Esaias, qui nominatim ait ducem ex Cithim adventurum esse ad Tyrum. Sunt autem Cithim Macedones. Et nomen Cithim significat percussores.

IORDANIS in radicibus Libani oritur, et habet duos fontes, unum nomine Ior, quod significat rivulum, et alterum nomine Dan. Hi simul mixti, Iordanis nomen efficiunt.

GENESARETH, Lacus est limpidissimus et piscosus in Galilaea, nomen habet a viciniae amoenitate. Nam Genesar dicitur hortus principis. Dicitur et urbs vicina et lacus Cinereth a figura. Nam Cinereth significat citharam.

GALILAEA, id est, limes, regio in limite sita.

GEHENNA, dicta est a Ge Hinnom, quae fuit vallis in tribu Beniamin, ubi facta sunt impia sacrificia, in quibus infantes cremati sunt. Propter hanc atrocitatem translatum est nomen postea ad inferos. Significat autem Ge vallem, Hinnom spoliatorem seu insidiatorem, Ein Raubtal, ein Mördergrube.

EMMAUS, postea Nicopolis dicta est. Et videtur mihi haec graeca appellatio interpretatio esse vocabuli Emmaus, quod significat matrem fortitudinis seu victoriae, ac typus est Ecclesiae, quae est victrix, quia filius Dei servat eam, nec sinit eam a tyrannis deleri. Alii interpretationem tradiderunt, Mater consilii, quod etiam ad Ec-

5) miliaribus] Ed. 1580. perperam: millitaribus

6) Haec spectant ad: Sanctarum peregrinationum in montem Syon ad venerandum Christi sepulchrum in Hierusalem atque in montem Sinai ad diuam virginem et martyrem Katherinam, opusculum *Bernh. de Breydenbach* (eccl. Moguntinens. Decani, simul et camerarii). Impressum per Petrum Drach, ciuem Spirensem. 1502. Fol.

clesiam quadrat, quae est mater consilii, cum est custos et propagatrix doctrinae a Deo traditae.

CANANAEA, regionis nomen est, a Canaan, filio Cham. Significat autem Canaan mercatorem. Ac posteritas Canaan in littore mercaturam exercuit. Nam Sidon, filius Canaan, condidit urbem Sidonem. Ac in capite 10. Genesis Cananaea regio sic describitur, ut complectatur universum spatium, quod postea tenuerunt Israelitae, inde usque a Iordane ad mare, et ad Aegyptum. Ibi nondum discernuntur Philistiim a Canaan. Nam et vetustior est Canaan, quam Philistiim, qui orti sunt non a Canaan, sed a Mizraim. Postea cum crevisset potentia gentis Philistiim, hi appellationem regioni dederunt praecipue in littore, infra Tyrum versus meridiem. Et nominantur quinque principes urbes Philistiim, in libro Iosuae capite 13., Azotus, Accaron, Ascalon, Geth, Gaza. Cum igitur Cananaei, quia loca propria Iordani tenebant, fere funditus deleti sint, nomen quoque paulatim interiit. Etsi autem et Philistiim, qui longius protulerunt fines in eam regionem, quae postea fuit attributa tribubus Iuda, Beniamin, Simeon, Manasse, Isaschar, pulsi sunt et magna ex parte deleti, tamen in littore, ut dixi, infra Tyrum urbes munitas et magnas retinuerunt, ac alias magis, alias minus late dominati sunt. Tempore Abraham sedes regis Abimelech fuit in Geraris, qui in capite 26. Genesis nominatur Rex Palaestinorum. Fuit autem urbs Gerara sita in regione, quam postea occupavit tribus Iuda, non procul ab Hebron. Et quidem sita fuit inter Hebron et Gazam.

Sciendum est igitur, Cananaeae appellationem antiquiorem esse, et plures gentes complexam fuisse quam appellatio Philistiim, qui non tenuerunt universum spatium, quod postea Israelitae occuparunt. Sed tamen quia in littore gens Philistiim magnas urbes habuit, Palaestinae nomen Graecis notum fuit propter navigationes, sicut Herodotus in Polymnia [c. 89.] inquit, Phoenicas et Syros tenentes Palaestinam trecentas naves Xerxi misisse, ac postea [in eod. cap.] addit nominari Palaestinam regionem ab extrema ora Aegypti usque ad Phoenicas, *τῆς δὲ Συρίης τοῦτο τὸ χωρίον καὶ τὸ μέχρι Αἰγύπτου πᾶν, Παλαιστίνη καλέεται.*

Itaque et postea Graeci, ut Ptolemaeus, nomine Palaestinae complexi sunt Iudaeam, Samariam, Galilaeam, cum tamen Philistiim non tenuerint universum illud spatium. Sed saepe regionibus nomina tribuuntur a parte aliqua, quae vicinis antecellit potentia. Grammatica interpretatio nominis Philistiim dicitur esse conspersores, seu conspersiones, ut cum pulvere aliquid conspergitur, seu concussiones, fortassis quia haec gens in littore habitavit, ubi crebri sunt terrae motus, et tota oppida arenis ac pulvere obruuntur, sicut Ascalon et Azotus ab igni nomina habent.

IERUSALEM, Visio pacis, complexa fuit duos montes, quorum alterius nomen fuit Zion, in quo condita fuit arx Davidis. Significat autem Zion speculam. Alterius montis nomen est MorIa, in quo templum a Salomone conditum est. Nam et nomen indicat Patres antea in eo loco sacrificasse. Et in hunc ipsum montem adduxit Abraham filium suum Isaac, ut ibi sacrificaretur. Habitabat autem Abraham tunc in urbe regia Geraris, quae distabat duobus Germanicis miliaribus aut circiter ab Hebron, Hebron vero distabat quinque miliaribus Germanicis a Ierosolyma.

Abraham igitur nec tardissime fecit iter, nec properare potuit, cum et magnis doloribus exerceretur, et saepe humi stratus diceret precationes, et secedens a comitibus funderet lacrymas, et cogitaret significationes huius divini mandati. Sic autem processit biduo, ut tertio die venerit ad montem MorIa, et ibi sacrificium perfecerit. Harum historiarum doctrina cogitanda est, cum aspicis urbium positus, Gerarae et Ierosolymae, et consideranda est fides et obedientia Abrahae, et nostra infirmitas deploranda est. De nomine MorIa contenti simus etymologia Abrahae, qui nominat montem, Deus videbit. Sit igitur aspectio, seu ostensio Dei. Testatus est enim Abraham hac appellatione, Deum in hoc loco illustri testimonio patefactum esse, et promissionem repetivisse. Nec alienae sunt etymologiae aliae, Illuminans, vel illuminatio Dei, vel timor Dei, id est, locus cultus divini.

In capite 5. Marci, et capite 8. Lucae nominatur regio Gadarenorum, in eadem historia, ubi Christus expellit Diabolos ex homine furioso, et Diaboli insilientes in porcos praecipitant eos in lacum. Eam regionem Matthaeus nominat Gergesenorum, et Hieronymus vertit Gerasenorum. Hic sciendum est, oppidum Gerasa cele-

bratum etiam apud Stephanum[7]) fuisse non in ripa meridiana Iordanis, ubi Galilaea amoenissima et fertilissima est, sed versus loca deserta, ultra ripam arctoam. Et eiusdem oppidi nomina sunt Gerasa, Gadara et Gergesa. Nec lacus Gadarenus existimetur esse lacus limpidissimus Genesareth, de quo supra dictum est, sed alius ad oppidum procul inde distans Gadara, de quo inquit Strabo[8]): *ἐστὶ δὲ καὶ ἐν τῇ Γαδαρίδι ὕδωρ μοχθηρὸν λιμναῖον, οὗ τὰ γευσάμενα κτήνη τρίχας καὶ ὅπλας καὶ κέρατα ἀποβάλλει.*

7) Stephanus de urbibus, ed. Gronov. (Amstelaedami 1725. Fol.) p. 205. de Gerasa urbe Coelesyriae disserit.

8) Strabonis lib. XVI. p. 764. editionis Casaubon. III.

II. PHIL. MEL. EXHORTATIO MAXIMILIANI CAESARIS AD BELLUM TURCIS INFERENDUM.

Haec Exhortatio, Melanthonis auctoris nomine adscripto, Chronico Carionis a Peucero proxime annexa invenitur in iisdem huius Operis Editionibus, quas supra p. 439 sqq. recensui, scil. in *Editt. Witeberg.* 1572. et 1580. Fol. pag. 707—720., *Ed. Francof.* 1581. 8. p. 1125—1145., *Ed. Francof.* 1624. 8. p. 1309—1331., atque in vernaculam linguam a Christoph. Pezelio translata legitur in illa huius Chronici translatione germanica eodem loco descripta, quae *Witebergae* 1578. Fol. prodiit, p. 1084—1104.

Hoc Peuceri, generi Melanthonis, testimonio fretus hanc Exhortationem ex illius Chronici *Editione Witebergensi anni* 1572. h. l. recudi curo.

EXHORTATIO MAXIMILIANI CAESARIS AD BELLUM TURCIS INFERENDUM SCRIPTA A PHILIPPO MELANTHONE.

Postquam nuntiatum est, Selymum, Turcarum Regem, capta Syria atque Aegypto, denuntiare bellum Pannoniis: Maximilianus Caesar intestinas Christianorum discordias componendas esse duxit, ut omni cura in unum Turcicum bellum incumbere, et caeteros ad tantae tamque gloriosae rei societatem attrahere posset. Nisi enim communi consensu omnes regum opes ac vires immanissimo ac potentissimo hosti opponerentur, ab eo pertimescendum universae reipublicae Christianae interitum iudicabat. Nec ignorabat, Imperatorem Constantinopolitanum et Principes Graeciae paulo ante in extremam calamitatem incidisse, ac penitus deletos esse, dum ferali discordia distraherentur.

Erant autem in Maximiliano cum caeterae virtutes magno viro dignae, tum vero iis artibus, quae in summo Principe existere debent (videlicet scientia regendae reipublicae in pace, et peritia rei militaris) longe omnes excellebat, non tantum suae aetatis reges, eratque prorsus, ut ille summus apud Homerum imperator, et rex optimus, et fortissimus bellator. Nam inde usque ab adolescentia per omnem vitam, multa eum maximeque varia bella exercuerunt, in quibus res magnae omnes ductu, virtute, et consilio ipsius gestae sunt.

Diligentissime, antequam acie dimicaret, pugnandi opportunitatem praevidebat, et in ipsa acie consilio et magnitudine animi singulari utebatur, qua, interdum cum haberet infirmiores copias, aut iniquo loco praelium committeret, tamen hostium exercitus dissipavit, aut elusit. Atque ita responderunt exitus virtuti et felicitati eius, ut, cum gesserit plurima bella cum potentissimis regibus ac populis, coëgerit ad pacem petendam omnes. Ita enim gerebat bella, ut, cum patrios principatus defendisset, non appeteret aliena regna, sed tueri etiam et augere exterorum regum opes et dignitatem, honestum putaret.

Adolescens, postquam duxit Caroli Burgundi filiam, cum Galli armis repeterent Burgundiam et Flandriam: neque magnitudine copiarum unquam perterritus, neque diuturnitate belli, quod aliquot annos magna pertinacia gerebatur, fractus est; sed saepe ingentes exercitus parva manu fudit et fugavit, et constantiam tan-

tam praestitit in reprimendis hostium conatibus, ut ad extremum Galli spe abiecta recuperandi Belgici, pacem ultro expeterent.

Postea pacata ditione Burgundica, properavit in Austriam, ut patrium Ducatum recuperaret. Nam Matthias, Rex Pannoniae, bonam Austriae partem ademerat Friderico III., metuens ne post suam mortem Austriaci regnum Hungariae sibi vindicarent. Ac Maximilianus non tantum recepit patrium Ducatum, sed etiam ingressus Hungariam cum exercitu, bonam regni partem occupavit, et Albam Regalem oppugnatam vi cepit.

Quanquam autem potiri universa Hungaria posset, tamen et propter necessitudinem, quae ei cum Regibus Poloniae erat, ex quorum familia Regem Hungari accersierant; et ne grassantibus eo ipso tempore Turcis in Mysia, praeberet contentio de regno occasionem invadendae Hungariae: duxit sibi Regem recens accersitum, cum quidem cognatus esset, matre natus Austriaca, certis conditionibus adiungendum esse, eique Hungariam reliquit.

Sequuta sunt deinde alia bella, Flandrense, Geldrense, et Helveticum, in quibus non solum ipsius virtus in subiugandis hostibus enituit, sed etiam in victoria singularis moderatio laude digna fuit. Postea exarsit ingens bellum in Bavaria, cum Palatinus Rheni, partem Bavariae sibi vindicare conaretur, nec ab eo consilio aequissimis conditionibus, a Maximiliano propositis, abduci posset.

In eo bello Maximilianus aliquoties acie dimicavit cum Palatini exercitibus. Ad extremum etiam acerrimum praelium cum auxiliis Bohemicis commisit, in quo cum Bohemi veteri quadam disciplina vallo muniti se defenderent bombardis, ipse in prima acie everso vallo impetum in hostes fecit, et suos perculsos ac dubitantes sequi se in praelium coëgit. Ita trucidatis quatuor millibus Bohemorum, reliquos in fugam vertit, et cum Bavariam periculo liberavit, tum Palatinum ad pacem petendam compulit.

Sed quantum consilio et magnitudine animi excelluerit, clarius etiam in Veneto bello conspici potuit, in quo cum intelligeret, quanta esset Venetorum potentia, pertraxit ad belli societatem Regem Gallorum Ludovicum XII. Munitissimas urbes, Patavium, Veronam, Brixiam, et plerasque alias partim vi expugnavit, partim arte ad deditionem coëgit; saepe magnos exercitus Venetorum profligavit; cumque Veneti summam imperii commisissent Bartholemaeo Liviano, quem unum, (quia omnium eius aetatis Ducum callidissimus et peritissimus in Italia putabatur) opponendum esse Maximiliano censuerant: nunquam neque ullis ab eo difficultatibus circumventus, neque acie victus est. Ipse vero Livianus cum saepe alias, tum illa memorabili pugna Vincentina, et consilio, et fortitudine superatus est. Nam cum essent exiguae nostrorum copiae, et Livianus adeo certam sibi victoriam promitteret, confisus et numero et loci opportunitate, ut evocaret Venetos ex urbe velut ad spectaculum, ad videndam caedem Germanorum, nostri, intellecto hostium consilio, cum essent non amplius quinque millibus, ne a multitudine circumveniri possent, properant, ut vicinum tumulum occupent, ubi iniquo loco hostes pugnare cogebant, et inde tanto impetu decurrerunt in Venetos, ut amplius sex millibus trucidatis magnam multitudinem etiam inermium, qui spectatum venerant, in castris ceperint.

Cum Caesar res Venetorum graviter afflixisset, et plerasque eorum urbes teneret: Papa Iulius desciscit ad Venetos. Habebat autem Iulius firmissimas copias, et quia videri volebat eo se ad Venetos conferre, ut Italiam, quae a Germanis et Gallis dilaceraretur, his miseriis liberaret, facile sibi reliquam Italiam adiunxit. Erat itaque bene paratus, et animo, ut solebat, acri bellum gerere coepit.

Quare et Ludovicus iam maiore cura rem gerendam existimans, bellum apparat omnibus viribus. Cum igitur videret Maximilianus, quanta belli moles impenderet, et intelligeret in summo periculo futuram Italiam, si Galli essent superiores: hortatur Pontificem per legatos, ut autor pacis esse malit, quam excitare maius incendium, quod universae Italiae vastitatem allaturum videretur. Sed cum haec frustra ageret, ingenti praelio Pontificius exercitus victus est a Gallis ad Ravennam. Nunquam nostra memoria acrius dimicatum est, nulla facta maior strages, quam in eo praelio. Ita enim et Iulius ipse iudicavit, accepta hac clade, in extremo periculo se et universam Italiam versari.

Quare statim cum Maximiliano de pace agit, qui, ut Italiae saluti consuleret, Ludovico etiam pacis autor erat. Sed cum ille ira atque odio

Pontificis, arma abiicere nollet, et minaretur urbi Romae, iam sollicitus de publica Ecclesiae tranquillitate, deque Italiae libertate Maximilianus, armis ex Italia retrahendos esse Gallos censuit, idque subito contractis magnis copiis, concitatis etiam Anglis et Burgundis, perfecit. Ad hanc excellentem ingenii atque animi vim adiunxerat admirabilem quandam moderationem, quae quam necessaria sit in summa potestate, quam utilis reipublicae, quantum habeat verae laudis, exempla monstrant utriusque generis.

Nam haec virtus in multis praestantissimis heroibus desideratur, qui in victoriis facti sunt insolentes, superbi, crudeles, et omnia ad suam potius utilitatem seu ambitionem, quam ad communem salutem hominum retulerunt. Neque enim aut Pompeius irritasset Caesarem aut Caesar irritatus cum tanto reipublicae detrimento privatam iniuriam ultus esset, nisi uterque animo suo morem gerere, quam in commune consulere reipublicae maluisset. Non dicam hic de Sylla, Mario et similibus, quorum non solum infinita ambitio, sed crudelitas etiam barbarica odio digna fuit. Quanto plus verae laudis meriti sunt Scipiones, qui adeo domi modesti fuerunt, ut, quamvis non levibus iniuriis provocati, tamen nihil paulo vehementius unquam fecerint, nulla nova consilia contra leges susceperint.

Talis fuit in Maximiliano moderatio, semper ut communem orbis tranquillitatem privatis et utilitatibus et affectibus anteferret. Saepe victor cum aliena regna, cum adversarios funditus delere posset, tamen perfectis bellis ostendit se publicae tranquillitatis tuendae causa arma sumsisse. Nam repressis hostibus, qui publicam conturbaverant tranquillitatem, et iniusta bella moverant, mirabili clementia seu errorem, seu temeritatem condonare solitus est. Ac si quis alius Regum ulla aetate, hic vere praestitit id, quod ad summum Regem Alexandrum Aristoteles scripsit, cum hortatur eum, ut meminerit regna dari summis viris, ut universo generi humano prosint, non ut superbi et contumeliosi sint adversus imbecilliores.

Nam cum natura esset, ut a sapientissimis viris audivi, qui eum familiarissime norunt, ingenio modestissimo, accessit etiam sanctissima doctrina Christianae religionis, quae eum incitabat cum ad caeteras virtutes colendas, tum maxime ad moderationem in imperio, ut meminisset se non casu, non humano consilio, sed divinitus in hoc fastigium rerum humanarum evectum esse, non ut licentiam haberet suarum cupiditatum explendarum, sed ut totius generis humani utilitati consuleret, et ut Dei gloriam ac religionis tranquillitatem praecipue defenderet. Quare animos eorum, quos armis vicerat, sanare et ad officium revocare maluit, quam funditus eos delere. Et saepe propter tranquillitatem Christiani orbis, gravissimas iniurias dissimulavit.

Cum tanta in eo publicae salutis esset cura, excitavit eum non solum potentia, sed multo magis felicitas Selymi, qui subito potitus erat Syria atque Aegypto, ut omnibus aliis negotiis omissis, Regum ac Principum omnium totius Europae animos ad reprimendos Turcas accendere conaretur. Quam ad rem habebat hortatores amicissimos Reges, cognatione ac foederibus sibi devinctos, et qui periculo, quod a Turcis impendebat, erant proximi, Vladislaum Regem Hungariae, et Sigismundum Regem Poloniae.

Itaque cum videret ad rem tantam Italiae tranquillitate opus esse, primum Venetos fractos iam longo bello, ac petentes pacem, certis conditionibus sibi adiunxit, et ne qua odii aut belli semina essent reliqua, et beneficio devincti meliores essent, aliquot urbes, in quibus Verona erat, ultro illis cessit, ac tenendas dedit; et ut regem Franciae ad communem totius orbis Christiani causam adiungeret, passus est eum retinere Mediolanum.

Ita pacata Europa anno M.D.XVIII. Conventum Augustae indixit, in quo conventu, cum de omni ratione movendi belli adversus Turcas esset cum Germanicis Principibus deliberaturus, curavit, ut eo venirent etiam Romani Pontificis et omnium Regum legati, ut intelligi posset caeteros Reges non defuturos esse communi causae. Multis iam annis non fuerat frequentior conventus. Nam Electores ibi erant sex, et caeteri Principes potentiores plerique omnes. Aderant et Regum plurimorum legati. Leonis X., summi Pontificis, legati erant Matthaeus Langius Archiepiscopus Salzburgensis, et Thomas Caietanus Cardinalis S. Sixti, qui quoniam ex urbe Roma adveniebat, non statim initio conventus aderat.

Itaque Caesar initio Principum ac populorum Germaniae causas audivit, et controversias diremit, ne qua privata dissensio postea deliberationes de bello Turcico interturbaret. Et quon-

iam consilium de eo bello movendo ad salutem totius orbis Christiani pertinebat, existimabat Caesar tum demum ea de re esse referendum ad Principes, cum advenisset Legatus Pontificius, ut magis intelligi posset, hanc tantam rem non privato agi consilio, sed ex officio Imperatoris, et flagitante summo Pontifice, nomine universae Ecclesiae Christianae, quod pro universo orbe, velut in statione esse summus Pontifex et Imperator debeant. Atque hanc opinionem profuturam arbitrabatur ad accendenda studia exterarum nationum ac Regum, quorum aderant legati, et ad voluntates Principum Germaniae incitandas.

Cum igitur tandem mense Augusto advenisset legatus, egressi obviam Caesar et omnes Principes Germaniae, ante portas urbis Augustae eum magnifice exceperunt. Post dies aliquot Caesar adhibitis Principibus et omnium Regum ac nationum legatis, in maxima frequentia omnium ordinum, eum audivit exponentem mandata summi Pontificis, et hortantem publico nomine universae Ecclesiae Christi, praecipue Imperatorem, deinde Principes, et Regum legatos, ut communi consilio atque animo bellum pium et necessarium iam tandem susciperent: ut Graeciam atque Asiam ex turpissima et miserrima servitute eriperent; ut hostes grassantes iam in vicinis regnis reprimerent; ut orbem terrarum crudelissimo latrocinio, et sacrilega et nefaria secta, contumeliosa in Christum, liberarent.

Addebat etiam de Leonis X. voluntate, neque opes Pontificias, neque consilium eius ulla in re huic communi causae defuturum esse. Hoc consilio Leonem initio Pontificatus dedisse operam, ut pax Italiae restitueretur, cum quidem iustiores bellorum movendorum causas habuisset, quam plerique antea; sed privatas iniurias eum condonasse publicae necessitati, cumque caeteris Regibus hortator esset pacis, voluisse etiam exemplo ipsis praeire et invitare, ut omissis intestinis bellis in commune consulerent. Opes vero Pontificias nusquam melius collocari, quam in hunc usum, nullam gratiorem Deo eleemosynam posse praestari, quam hanc, qua tot gentes simul e servitute et impietate eriperentur, et nefaria impietas deleretur.

Huic orationi cum gravem querelam addidisset de earum gentium aerumnis, de contumeliis religionis, et commemorasset, quantis incrementis exiguo admodum tempore potentia Turcarum aucta esset, non tam virtute ipsorum, quam Christianorum Regum seu negligentia seu intestinis discordiis: adiecit se eo ista apud Principes Imperii queri, quia huic nationi Germaniae praecipue commissa esset defensio Christiani orbis, nec alium Ducem tanti belli iure designari posse, nisi Imperatorem.

Quare hanc nationem, ut excellit non solum gloria rei militaris, sed etiam Imperii dignitate, primum debere arma capere, anteferre privatis affectibus communem salutem Ecclesiae, et Imperii dignitatem. Nec nobis alibi Ducem quaerendum esse, nec nationem amantem libertatis cogi, ut externis imperiis pareat. Habere nos Maximilianum, qui prudentia, virtute, scientia rei militaris, non solum caeteros Reges, sed etiam clarissimos ac peritissimos omnium nationum excelleret, nec destitui eum felicitate in rebus gerendis, et Deum rectis et piis consiliis, et Ecclesiae votis affuturum esse.

Haec oratio cum iustam et gravem querelam habuisset, et vere commemorasset, quanto in periculo esset universa Ecclesia, quam pium, quam necessarium esset, omnes bonos ac fortes viros ad hoc periculum depellendum accurrere, non solum summi Pontificis, sed ipsius Ecclesiae Christianae vox esse iudicabatur. Itaque cum Caesar in praesentia pauca dixisset de sua voluntate, et ostendisset, se summis votis hunc consensum nationum semper optasse ad bellum inferendum Turcis, et adiecisset de ratione belli gerendi se cum Principibus deliberaturum esse: mirifica erat expectatio omnium ordinum. Nam cum omnes Principes sua sponte optime animati essent erga hanc causam, sed viderent opus esse ad rem tantam suscipiendam, peritissimorum deliberatione, maxime cupiebant ab ipso Caesare, propter illius excellentem prudentiam, et usum in re militari, rationem parandi et gerendi belli proponi. Cum Caesar sic affectos esse animadverteret, venit in consessum Principum post paucos dies: cumque consalutatis eis assedisset, coepit exponere consilia et voluntatem suam in hanc sententiam.

Frequentia vestra, quae et hoc tempore praecipue necessaria est reipublicae, et mihi pergrata, non obscure indicat voluntatem vestram, et studia erga hanc causam, propter quam domo exciti estis. Cum enim tam cupide adveneritis,

postquam in literis significavi nos de bello Turcico acturos esse: facile intelligo vos ipsos (ut decet sapientes Principes, et viros fortissimos) et intelligere, quid a vobis totus orbis terrarum, universa Christi Ecclesia, dignitas huius Imperii requirat: et animos vestros ea virtute ac fortitudine praeditos esse, ut bellum omnium, quae unquam fuerunt, iustissimum et gloriosissimum omnibus votis expetatis.

Quare existimo mihi non longa oratione ad vos incitandos opus esse, et expectari me potius classicum ad inferenda signa, quam hanc in toga et in curia adhortationem. Sed tamen belli magnitudo et difficultas primum deliberatione quadam eget, non utrum sit inferendum. Nam etsi hostes nos bello non lacesserent, non in finitimis locis, et paene in conspectu nostro grassarentur, tamen oportuit nos liberare orbem terrarum hac crudelissima atque impia barbarie, et ex miserrima servitute tot nationes oppressas eripere. Sed illud deliberandum est, cum tantae sint opes ac vires Turcici regni, cum exercitus in longinquas regiones traducendi, cum fortassis pluribus locis et longo tempore bellum futurum sit, quantis opus sit copiis, an una Germanica natio tantos conficere exercitus, tolerare sumtus [1]), arma, equos, stipendium, commeatus suppeditare possit; qui Reges, qui populi ad societatem huius pulcerrimae militiae adiungi possint; an ita in Europa pax constituta sit, ne me, et vos ex medio cursu revocent homines perfidi, qui, ut saepe antea accidit, vel per occasionem occupare nostra conabuntur, vel turpi aliqua cum hostibus pactione facta, metuent, ne fines Imperii proferamus.

De his rebus scio a me requiri orationem a prudentibus omnibus. Nam me quidem in hoc Imperii fastigio, non solum in acie ducem esse, sed multo magis huius publici consilii ducem atque autorem esse convenit. Quare nisi de his tantis rebus, diu multumque tot iam exercitatus bellis, et magna fortunae varietate cogitassem, profecto reprehensione omnium dignus essem. Sed mihi credite, cum ab auspiciis meis, recuperata Austria, post mortem Regis Hungariae Matthiae Hunniadae, cumque expulissem ingentem exercitum Turcarum ex Croatia, nihil magis in votis mihi fuerit, quam ut mox exercitus in provincias Turcarum traducerem, nunquam postea de hoc bello cogitare desii. Ac tum quidem occasio percommoda erat huius rei suscipiendae. Nam post Mahometi mortem magna de successione inter fratres discordia erat.

Sisimus etiam armis invadere regnum conabatur. Quare in his provinciis non satis firma praesidia erant: et ut quantum possem, providerem, ne qui domestici motus nos remorarentur, legem de vestra sententia tuli, in quodam conventu, de pace decennali. Verum qui me haec parantem fluctus subito exceperunt! Galli non solum me de possessione Burgundiae per seditionem deiicere conati sunt, sed etiam meo capiti insidias per summum scelus struxerunt.

Postea Italia, quae proximis annis singulari consilio patris mei pacata fuerat, iterum Gallicis armis perturbata est. Nam proximo anno post mortem patris mei, Carolus VIII. cum ingenti exercitu bonam Italiae partem hostiliter pervagatus est. Etenim non modo Neapolitanum regnum occupare conabatur, sed et Mediolanenses bello adortus est.

Qua ex re animadverti potuit, eum totius Italiae dominationem sibi polliceri. Itaque et misi auxilia in Italiam ad defendendas Mediolanenses contra Gallum, et eo exercitum ipse adduxi. Ad haec incommoda, tumultus Hungarici eodem fere tempore accedebant. Postea dum orta bella undique in Germania et Italia, consilio atque armis sedare contendo (ut postulabat necessitas publica) diutius, quam volebam, differre consilium de movendo Turcico bello coactus sum.

Sed quantum iudicare possum, divinitus ita res extracta est. Nam et tempus interea, et haec bella afferunt nobis magnam facultatem et commoda ad Turcicum bellum. Partim enim sunt domiti armis hi, quorum potentiam absentes formidaturi eramus. Hispaniam ac Neapolin tenet Carolus meus nepos; Burgundia tota tranquilla est; Gallum nobis beneficio ac foedere devinctum, ad societatem belli, ut spero, adiungemus. Quare certam tranquillitatem domi promittere nobis possumus.

Hoc caput est negotii. Nam reliqua pars deliberationis multo est facilior. Haec me cura iam annos amplius viginti exercuit, praecipue quomodo pacem in Europa firmam constituerem. Hunc mihi finem omnium bellorum semper proposui, non ut latius fines regni extenderem, sed

1) sumtus] sic recte Editt. 1560., 1561., 1624.; Ed. 1572. sumtos.

ut pace parta bellum transferrem in Turcicum regnum. Hanc ob causam victor multa concessi iis, quos armis domui, ut mea moderatione eos ad pacem invitarem.

Haec praefatus sum aliquanto prolixius, ut quae mea voluntas in his bellis, quae gessi hactenus, fuerit, plane omnes intelligant, ac sciant neque antea me iracundia, aut iniusta cupiditate unquam arma sumsisse, neque hoc Turcicum bellum alio consilio parare, quam quia necessarium et pium esse iudico. Qua de re ubi pauca addidero, postea reliquam deliberationem de copiis, de commeatibus, deque modo belli gerendi pertexam. Quae, domi pace constituta, non potest difficilis videri vobis, qui periti estis rei militaris, et quibus Germania satis nota est; denique qui arma, et opes, et hanc imperii dignitatem tenere nos scitis, ut vitam et omnes fortunas nostras ad defensionem et publicam salutem orbis terrarum conferamus.

Nec vero quenquam e vobis quidem arbitror esse, qui Turcicum bellum parum necessarium existimet, aut postulet, ut alii potius Reges, aliae nationes sibi has partes sumant. Nam etiamsi Turcae suis finibus iam contenti, non proferrent arma longius, nec nobis periculum denuntiarent, nos quidem, quibus Deus praecipue commendavit orbis Christiani defensionem, bellum inferre illis oportebat, ut Graeciam et vicinas provincias crudeli servitute liberaremus. Nam si quis putat mitia aut tolerabilia esse Turcarum imperia, is longe fallitur, nec nobis de Imperii laude cum illis certamen est, sed de religione, de disciplina, de coniugum et liberorum pudicitia. Praecipue autem grassantur in nobilitatem, nec solum possessiones certae victis nullae relinquuntur, sed etiam lixae, et gregarii milites rapiunt ad stupra nobilissimas atque honestissimas matronas, virgines, pueros. Ad haec multis modis extinguunt ac delent Christianam religionem.

Haec sunt magnae et iustae causae, quae viris fortibus ad tuendam gloriam Dei et salutem omnium gentium arma induant. Quare ingenti dolore afficior, cum cogito Graeciam, quae non solum doctrinarum parens est, sed etiam omni laude virtutum excelluit, et diu florentissima pars Ecclesiae Christianae fuit, nunc tali servitute oppressam esse, in qua cum caetera dictu foeda atque horrenda perferenda sunt, tum etiam religio penitus aboletur; et auget meum dolorem, quod res gestae praecipue testantur, Graeciam non sponte aut sine certamine accepisse hoc iugum.

Illa vero multos annos fortissime dimicans tandem concidit, non virtute superata, sed quia sola tantam hostium multitudinem, et tam longum bellum sustinere non poterat. Audio etiamnum tantam esse vim ingeniorum, tantam virtutem Graecae nationis, ut non alia gens praestantiores duces Turcis suppeditet, quam Graeca, qui, ut audio, quanquam ritibus imbuti Turcicis, tamen memores nostrae nobiscum necessitudinis, inviti bella gerunt in nostris provinciis. Hanc certe nationem, quae pulcerrimum ornamentum Christiani nominis, quaeque cum maioribus nostris sanguine, foederibus, et multis officiis coniuncta fuit, cum ob caeteras causas oportuit nos in libertatem vindicare, tum ob haec merita, quod aliquot saeculis immanem illam barbariem fortissime repressit, et a nostris cervicibus depulit. Nullum enim iustius est officium, quam servatoribus, calamitate aliqua fractis, rursus opem ferre, et parem gratiam referre.

Sed quo me dolor [2]) abducit? Tanta est enim non solum regnandi cupiditas, sed multo magis humani sanguinis sitis, tantus [3]) furor in Turcis, ut non reliquerint nobis deliberationem de inferendo bello liberam, sed de propulsando bello, de defensione religionis Christianae, quam ubique terrarum delere conatur illa barbaries, consilium capiendum est: retinenda est huius Imperii maiestas, tuendae coniuges et liberi nostri.

Nisi enim occurrimus, paulo post domitis vicinis gentibus in media Germania videbitis excindi urbes, inflammari templa, rapi ad omne flagitii genus coniuges et liberos, divelli infantes a complexu parentum atque interfici, medias secari gravidas mulieres, illo acynace barbarico, fanaticae religiones, quibus initiati [4]) sunt, ne quidem concedunt eis otium, sed lege cogunt imperium extendere. Et successus tanti, tamque prosperi annorum fere ducentorum, addunt eis animos, ut quiescere nullo modo possint.

Quod si tanta fuit gloriae atque imperii cupiditas, tanta audacia tunc, cum vires haberent admodum exiguas, nec quicquam nisi littus ad

---

2) dolor] sic recte Editt. 1560., 1581., 1624.; Ed. 1572. dolore

3) tantus] Ed. 1560. male: tantis

4) initiati] sic Editt. 1572., 1581., 1624.; Ed. 1560. incitati

Pontum Euxinum tenerent, ut non mari, non montibus, non magnitudine Graeci imperii deterriti sint, quo minus in Asiam et Europam impetum facerent, cum quidem magnas insuper clades acciperent: an nunc adeptos tantam potentiam, tantas vires, et hoc fastigium, existimatis non delectari Imperii gloria? Ac vero acerrimus est stimulus in bellicosis ingeniis, armorum et Imperii decus, praesertim si aspiret etiam fortuna.

Multae autem nostrae clades numerari possunt inde usque a praelio, quod Sigismundus Imperator cum Turcis infeliciter commisit, cum interea nullam ipsi insignem cladem acceperint. Itaque in tam felici victoriarum cursu, quam non cessarint, videtis. Ut enim omittam res gestas superiorum, Mahometus, qui me puero floruit, summa celeritate, ceu fulmen quoddam, magnam Europae partem pervagatus est, cum in Pannoniis infeliciter dimicasset, victus a Ioanne Hunniade, nequaquam animo fractus est, sed Constantinopolim adortus, diu obsessam, tandem anno, antequam natus sum, sexto, vi captam diripuit, crudelissime interfecto Imperatore Constantino, cognato nostro, et raptis ad stuprum eius liberis.

Postea capta Thracia, Mysiam invadit, ac fere toto Illyrico domito, et occupato regno Bosnae, Graeciam adoritur. Corinthum vi expugnat, et Peloponnesum ditioni suae adiicit, interfectis Palaeologis, Demetrio et Thoma fratribus.

Tot regnis ac provinciis in Europa potitus, adeo non recepit se in otium, ut subinde maiora spe atque animo conciperet. Constitutis provinciis in Europa, traiicit in Asiam, Trapezuntem expugnat rege interfecto. Deinde Mitylenem armis cepit; cumque iam minorem Asiam ac Ponti oram universam teneret, transfert bellum in Syriam et Aegyptum. Sed cum Sultanus acie victus pacem peteret, quia maioris gloriae materiam vidit esse in Europa, foedus cum Sultano ferit, et rediens in Europam, instructa classe, et contractis copiis traiicit in Italiam, et oppugnavit Hydruntem, ac tantum terroris Italiae incussit, ut iam Romanus Pontifex fugam pararet; omnia erant in Italia et Gallia bellorum plena. Deinde non solum Turcarum vires, sed multo magis ducis felicitatem, scientiam rei militaris, vigilantiam et celeritatem, omnes gentes formidabant.

Memini me puero hunc tanquam Alexandrum alterum praedicari, eiusque virtuti [5]) et felicitati prona omnia videri.

In tanta trepidatione nostrorum, Deus clementer respexit Ecclesiam suam, et illi tyranno iam Italiae aditum tenenti manus iniecit, eumque, ne funditus Christianum nomen, aras nostras, et sacratissimam religionem deleret, e medio sustulit, atque extinxit. Hoc beneficio clarissime testatus est Deus, nos sibi curae esse. Quod quidem si agnoscimus, cogitemus, nos quidem eo servatos esse, non ut otiosi perpetuo grassari in Ecclesia Turcas sinamus, sed ut excitati nos quoque cura Ecclesiae liberandae et defendendae afficiamur, et sciamus Deum rem tam piam suscipientibus affuturum esse. Nam nos quidem, quibus reipublicae defensio commendata est, non alium Deo cultum gratiorem praestare possumus. Divinitus et illud accidit, quod nonnihil retardarunt victoriarum Mahometi cursum fortissimi viri, primum Ioannes Hunniades, deinde Georgius Scanderbeius, et Rex Hungariae Matthias. Libenter enim commemoro, ut cogitetis salutem Ecclesiae Deo curae esse, et ut debitum virtutis testimonium his ducibus optime meritis tribuamus. Hos enim antagonistas ceu murum opposuit Deus irruenti Mahometo, ne subito impetu universam Europam opprimeret.

Primum in Pannoniam ingressus, magno victus est ab Hunniade. Deinde remorata est eum per multos annos Macedonia. Nam quoad vixit Scanderbeius, repressit barbarum, et singulari virtute et foelicitate patrium regnum defendit. Hoc mortuo tandem Macedonia, non diuturno bello vexata, sine certamine Mahometo cessit. Matthias aliquot [6]) praeliis deterruit eum ab Hungaria; ad haec arcem ei Sabaceam, trucidato exercitu Turcico, eripuit.

Extincto igitur Mahometo paulisper respiravimus. Nam et domestica dissensio mortem eius sequuta est; sed aliquanto post, sedatis discordiis intestinis, iterum vicinis regnis bella inferunt. Pazaites Methonam Venetis ingenti certamine eripuit.

Quid nunc Selymum? nonne videtis domita Syria et Aegypto, Hungariae audacissime bellum inferre? a qua nisi eum depellimus, quam facile

5) virtuti] sic recte Editt. 1580., 1581., 1624.; Ed. 1572. virtute
6) aliquot] Ed. 1572. male: aliquod

erit Turcis postea per occasionem, irruptiones in Germaniam facere, quoties velint. Ac mihi credite, non solum fortiter, sed etiam magno consilio Turcae belligerantur, intenti in occasiones; nec omnia simul occupare conantur, sed arce aliqua belli capta, paulatim tentant vicina loca.

Ad hoc accedit assiduitas, qua crevisse magna imperia praecipue videmus; ubi semel pedem posuerunt, inde non facile depelluntur. Deinde communitis iis locis, quae occuparunt, tum demum arma proferunt ulterius. Quare etiamsi Germaniam nondum attingunt, quanquam saepe iam in Carnas fecerunt irruptiones: tamen ubi Hungaria potiti fuerint, erunt intenti in omnes occasiones, ut nos imparatos, aut distractos intestinis discordiis opprimant.

Si, ut Bulgaris, ut Valachis imperarent, nullos labores, nulla defugerunt pericula, quanto magis Germaniam atque Italiam, ipsas quidem arces Christiani nominis appetent, quas si tenerent (quod prohibeat Deus), non solum imperii magnitudine veteres Romanos aequarent, sed etiam totam Christianam religionem delesse sibi viderentur. Haberent accessionem tantam virium, ut reliquae nationes sine ullo certamine cessurae essent. Et vos, qui nunc arma geritis, ne Christi nomen aboleatur, quique veram religionem et libertatem vestram defenditis, postea adversus Christum pro nefaria impietate militare, tyranno servire, et fustes expectare alicuius Scythae, cogeremini. Qua immanitate domini in coniuges vestras ac liberos usuri essent? Verecunde dici non possunt ea, quae non tantum in captivos, sed etiam in suos committunt.

Illud tantum recitabo: Capto Byzantio Imperatoris Constantini caput cervici abscissum est, id Mahometus fixum gestari per urbem iussit in pilo. Eius vero coniugem ac filios non ita sancte, ut Alexander Macedo Darii regis matrem et coniugem, captivas habuit; sed in convivium adductas tradidit flagitiose stuprandas suis satellitibus. Eadem in aliis regionibus accidere captivis credibile. Nunquam dicam fortem esse virum, quem talia exempla non movent, qui non summa animi cupiditate desiderat, ut statim pugnae signum proponatur.

Itaque cum necesse sit nobis tueri veram religionem, libertatem nostram, coniuges, liberos, leges, ac disciplinam publicam, adhortor vos ad huius iustissimi ac necessarii belli societatem. Maiores nostri quantas res gesserunt, ut in Asia reprimerent Mahometicam barbariem! Illi non dubitabant, talem hostem procul quaerere, nunc Turcae regnum nobis vicinum invaserunt, nec tam Pannoniae, quam Germaniae bellum denuntiant. Multos iam annos Hungarorum virtute barbaries illa est a nostris cervicibus depulsa, nos vicissim nationi bene meritae defensionem debemus. Manes etiam fortissimorum virorum, qui in acie propter communem libertatem ceciderunt, flagitant, ut suae patriae mutuam gratiam referamus, quanquam re ipsa non minus periculi nobis, quam Hungariae impendet.

Reliqua est altera pars deliberationis, quantis copiis res gerenda sit, quo in loco bellum inferendum, unde commeatus subvehendi, si animi non abhorrent ab hoc bello: haec deliberatio facilis erit. Nam summus Pontifex, rex Hispaniae, et Veneti classem instruent, et civitates in littore Epiri et Peloponnesi sitas invadent. Noster exercitus cum Gallicis et Anglicis auxiliis in Pannonias ducendus erit. Nam ideo properamus, ut hoc regnum Turcico latrocinio liberetur; inde in Illyricum transferri bellum erit commodissimum.

Formulam etiam propono, quantum pecuniae, quantum equitum ac peditum singulis Principibus Germaniae imperandum esse putem. Commeatus ut Danubio convehantur, a me certo providebitur. Quare si, ut spero, hoc bellum expetitis, deliberationem ita instituetis, ut de formula inter vos conveniat. Nam propter hanc praecipue hic conventus indictus est: non sumtus, non labores, non pericula detrectabitis, si statuetis Deo vos hoc officium debere, ut hoc bellum summo studio suscipiatis. Christus in extremo iudicio rationem a nobis poscet, si, cum Imperii summa dignitas sit penes nos, deseremus caeteras nationes, si non suscipiemus defensionem Christianae reipublicae. Genus hostium non extenuavi. Errant enim, si qui putant Turcas ignavos aut imbelles esse. Tot victoriae indicant, eis nec scientiam rei militaris, nec fortitudinem deesse. Polliceor tamen laetum belli exitum, quia Deus favet iustis et piis consiliis, ac certum est suam conservaturum Ecclesiam. Servat autem non otiosos, sed facientes officium, et serio opem eius atque auxilium implorantes. Nec multitudinem hostium, nec vires pertimescemus; sed ut docet nos Psalmus: Illi

in curribus et in equis, nos autem in nomine Dei nostri omnia geremus.

Postquam peroravit Imperator, Principes aliquantisper, ut fit, collocuti sunt; et quia ex Imperatoris oratione intellexerant non solum, quam necessarium esset hoc bellum, sed etiam quae futura essent auxilia, cum scirent se nec communi saluti, nec studiis aliarum gentium deesse debere: dant negotium Alberto Archiepiscopo Moguntino, Principi Electori, ut de bello voluntatem ipsorum Caesari exponeret: se Deo gratias agere, quod pace inter Christiani nominis Reges constituta, tandem hoc bellum suscipi posset, ac libenter se venturos esse in societatem tam gloriosi et pii belli, omnesque opes et vires suas ad communem defensionem collaturos. Quare statim velle se deliberationem de formula instituere, et quid ipsis videretur, Imperatori indicare, ut quam primum convenire posset. Formula complectebatur, quantum equitum et peditum singuli Principes et populi mittere deberent. In hac parte nihil mutatum est. Nam militiam nemo detrectabat; libenter enim singuli suis stipendia daturi erant. Sed praeter haec in formula erat novum tributi genus, ut Episcopi et Sacerdotes deciderent de suis reditibus decimas conferendas in belli sumtus, reliqui Principes vicesimas.

De hac nova tributi formula sententiae Principum variabant. Erant enim, qui libertati veteri periculosam esse ducebant. Sed ea erat tunc quidem gravitas et Principum virtus, ut impedire bellum privatis curis aut affectibus nequaquam voluerint. Itaque etsi de hac tributi formula dissenserant, tamen statim convenit ita, ut certum numerum equitum et peditum singuli mitterent, et his stipendia solverent ipsi.

Deinde ut tributa singuli indicerent in suis ditionibus pro facultatum modo, eaque ad Caesarem retulerunt. Qui collaudatis Principum voluntatibus, tandem de tributo decrevit, ut singuli cum in suas ditiones redissent, subditis consilium et voluntatem Caesaris proponerent, et re deliberata, tantae publicae utilitatis causa, tributa indicerent. Et quia totam deliberationem de apparatu belli ante proximum ver perfici voluit, addidit decretum, se proxima hyeme in Epiphaniis iterum acturum esse conventum, ad quem ut Principes afferrent formulam et modum tributorum mandavit, ne in mora essent bellum moturo.

His actis Imperator conventum dimittit circiter festum Divi Bartholomaei: inde in Austriam proficiscitur. Egregios autem conatus et optima eius consilia luctuosissimus toti reipublicae casus antevertit. Ipse enim extinctus est pridie Idus Ianuarias Anno M.D.XIX., cum quidem paucos dies febricula et cita alvo laborasset. Extat genesis Maximiliani, quam huic historiae inserendam duxi: quod quidem non facio novo exemplo. Nam et Plutarchus Romuli genesin inquisitam esse scribit, et Suetonius quaedam commemorat de genesi Augusti.

Sed quod rariora extant in historiis huius rei exempla, partim scriptorum inscitia in causa est; partim eo accidit, quia vel non extiterunt descriptae geneses clarorum virorum, vel amissae fuerunt tunc, cum res eorum mandarentur literis. Quod si prodigia et caetera signa, quae nascentibus regibus aut praestantibus viris magnas felicitates, aut varios casus denuntiarunt, boni scriptores recitanda esse duxerunt, multo magis coelestes significationes commemorandae sunt, quae minus sunt obscurae prodigiis.

Nec vero dubito, quin docti et prudentes meum consilium magnopere probaturi sint, propterea quod, quae vis sit significationum coelestium, et quae fides sit artis illius, quae de effectibus siderum praecipit, maxime in talibus exemplis perspici potest. Quam ob causam Ptolemaeus testis est, Aegyptios habuisse vetustissima volumina, in quibus plurimorum Regum et aliorum praestantium virorum non solum geneses descriptae fuerunt, sed etiam adiecta iudicia et historiae eventuum, ut posteritas teneret exempla observationum coelestium. Ac si vir sapientissimus Pomponius Atticus a Plutarcho laudatur, quod Astrologo Tarutio mandatum dederit inquirendi genesin Romuli, spero meam in hoc genere diligentiam etiam ad posteritatem gratam fore.

Postremo ipsius Maximiliani honori hoc officium tribuamus, quem scimus has pulcerrimas artes non solum amasse, sed etiam praeclare intellexisse, ac iudicasse earum cognitionem inprimis dignam principibus viris, et ad multos in vita casus gubernandos utilem esse.

Natus est Maximilianus in Nova civitate Austriae XI. Cal. Apr. hora tertia a meridie, Anno M.CCCC.LIX., fuitque in horoscopo, seu ascendens, quartus gradus Virginis, unde colligi reliquarum domorum constitutio facile potest.

Etsi autem non est nostri instituti, interpretari genesin, tamen cum compareant in ea non obscurae significationes ingenii et fortunae Maximiliani, putavi quasdam illustriores adscribendas esse. Nam et ingeniorum descriptio (ut ego quidem arbitror) ad historicum pertinet. Multum enim conducit in vita naturarum dissimilitudinem considerare, et fortassis non est ingratum videre aliquas eventuum significationes.

Constat autem mirificam fuisse in Maximiliano dexteritatem ingenii; facile disciplinas, varias artes, ac linguas percepit. Multa in republica sagacissime providit; multa consilii celeritate, interdum singulari arte etiam perfecit, ut mihi cogitanti, quorum veterum ducum similis fuerit, videatur Adriani Imperatoris non multum dissimilis: etsi Maximilianus vir melior fuit, sed ingeniorum quaedam fuit similitudo.

Conferrem et ad Philippum Macedonem; sed Maximilianus fuit vir longe melior. Hanc ingenii celeritatem significant, Mercuriale signum Virgo in horoscopo, et Iupiter in Virgine, et Mercurius in Ariete. Sunt eius rei et aliae quaedam notae, quas iudicandas relinquo artificibus. Sed Mars in Leone in duodecima, etsi magnitudinem animi auxit, tamen ingentia ei pericula, ingentes difficultates attulit. Hoc loco Mars captivitatem et multiplices insidias denuntiare solet.

In Ariete ubi habet exaltationem, Sol imperii fastigium et rei militaris studium significavit; fortassis et dotis atque haereditatis magnae accessionem significavit Sol et Venus in octava domo. Saturnus in quinta infestus fuit liberis, maribus. Nam paucorum annorum intervallo tribus filiis, Georgio, Francisco, et Philippo, orbatus est. Luna in tertia auxit amorem crebrarum peregrinationum. Multa alia possunt deprehendi, si quis omnium stellarum loca diligenter conferat.

Sed haec breviter attigimus, quod eventus aliqui cum praeceptis artis valde consentiant, etsi ego quidem de fide artis hoc loco non disputo. Verum hanc descriptionem arbitrabar non ingratam esse in historia, praesertim cum haec scribamus hominibus eruditis, quibus huiusmodi descriptiones vel ad considerandam ingeniorum varietatem, vel ad artes iudicandas conducunt.

Interitum vero Maximiliani omnes imperii ordines acerbissime tulerunt. Nemo enim non dolebat, rempublicam tali tamque excellenti Principe orbatam esse, alienissimo praesertim tempore, cum maxime opus erat et consilio et animi magnitudine ad depellenda pericula, quae universo orbi Christiano imminebant. Magno igitur luctu et ornatissimo funere elatus est heros omni seculorum memoria dignus, estque in Nova civitate Austriae humatus, sub maiori ara, in templo arcis.

Nota. Cum hac exhortatione conferatur: Ulrichi de Hutten *Equitis Germani ad Principes Germaniae, ut bellum Turcis invehant, Exhortatoria. Publico Germaniae concilio apud Augustam Vindelicorum. Anno domini M.D.XVIII.*, de qua disserit Ge. Wolfg. Panzerus in libro: Ulrich von Hutten in litterarischer Hinsicht (Nürnberg, 1798. 8.) p. 63—74.

III. PHIL. MEL. DE ELECTIONE ET CORONATIONE CAROLI V. CAESARIS HISTORIA.

Hanc historiam primum Georgius Sabinus, Melanthonis gener, suo nomine a. 1544. edidit sic inscriptam:

Georgii Sabini Brandeburgensis, de Electione et Coronatione Caroli V. Caesaris Historia. Ecloga eiusdem Sabini, de Gallo ad Ticinum capto. Moguntiae, excudebat Iuo Schoeffer. Anno M.D.XLIIII. — (In fine:) *Moguntiae, in aedibus Iuonis Schoeffer, Anno a partu virgineo M.D.XLIIII.* 10 plagg. litt. A—K sign., 80 foll. non num., 8. (fol. A 2ª—4ᵇ Ge. Sabini praefatio rhythmica ad Phil. Bucchemerum, Principis Alberti Cardinalis et Archiepiscopi Moguntini Medicum; fol. A 5ª—K 2ᵇ De Electione et Coronatione Caroli V. Caesaris Historia; fol. K 3ª—6ᵇ Ecloga Ge. Sabini de Gallo ad Ticinum capto, scripta ad Stanisl. a Lasco, Poloniae Baronem, annexo Epigrammate de Principum discordia; fol. K 7ª Clausulam exhibet; fol. K 7ᵇ—8ª vacant; fol. K 8ᵇ cont. Insigne typ.: Scutum, in quo I·S cum V inverso, appositis duabus stellulis et duobus pastoribus eorumque gregibus.) *)

Haec Ed. eodem ficto nomine repetita est in hisce libris:

Electio et Coronatio Caroli. V. Imp. Aug. docte et eleganter per Georgium Sabinum Brandeburgen. conscripta. Libellus Imperij dignitatem, maiestatemque complectens, dignusque qui intercidere debeat nunquam. Ei accessit iam recens ad calcem gestorum eiusdem Caroli. V. Caesaris ab initio Imperij, usque huc compendiosa ac perstricta relatio, per Nicolaum Mameranum Lucemburgensem. Cum Gratia et Priuilegio Caesareo ad decennium. (His subiunctum est Insigne: Aquila biceps, cui mitra archiepiscopalis imposita est, cum inscriptione.) *Coloniae Henricus Mameranus excudebat.* (1550.) 13 plagg. litt. A, A—M sign., 104 foll. non num., 8. (fol. A 1ᵇ—2ᵇ Privilegium Caesareum datum d. 17. Maii 1550., quod tres Script. S. loci e Prov. 7., Deut. 17., Rom. 13. laudati subsequuntur; fol. A 3ª—4ᵇ Nic. Mamerani epistola ad Principem Philippum, Caroli V. Imp. F., data d. 7. Idus Iunii 1550.; fol. A 5ª—8ᵇ Ge. Sabini praefatio rhythm. ad Phil. Bucchemerum, item Mamerani praef. ad Lectorem cum tribus Hermanni comitis Nevenarii Epigrammatis annexis; fol. A 1ª—I 5ᵇ De Electione et Coronatione Caroli V. Caesaris Aug. historia; fol. I 6ª—M 5ᵇ D. Caroli V. Imp. Aug. praecipuorum gestorum, breuis ac perstricta, in paucula verba, Relatio, per Nic. Mameranum, annexis eiusdem 10 distichis de laboribus Caroli V. Imp.; fol. M 6ª—8ª Prophetia a. 1440. scripta et Locus Sapient. 6. [vss. 1—22.] De sapientia et Principibus, populorumque Rectoribus; fol. M 8ᵇ vacat). **)

Et in Ad. Sim. Schardii operis historici iam supra Vol. XVII. p. 617 sq. descripti ***) Tomo II., ubi primo loco (p. 827—850. Editionis Basileensis a. 1574.; p. 1—15. Editionis Giessensis a. 1673.) exhibetur sic inscripta: *Electio et Coronatio Caroli V. Imperat. Aug. docte et eleganter per Georgium Sabinum, Brandenb. conscripta*, praefatione eius rhythmica praefixa, et tribus Hermanni Comitis epigrammatis, quae in Ed. Colon. a. 1550. leguntur, in fine annexis.

At huius historiae auctorem non Georgium Sabinum, sed Phil. Melanthonem esse, Peucerus, alter eiusdem gener, eo affirmavit, quod hanc historiam, Melanthonis auctoris nomine adscripto, Chronici Carionis Edi-

---

*) Haec Ed. princeps in meis libris est.

**) Hanc Ed. ex Biblioth. acad. Halensi in manibus habeo.

***) Illo loco duas huius Operis Editiones recensui, scil. Ed. *Basileensem* a. 1574. Fol. et Ed. *Giessensem* a. 1673. Fol., quarum prior in Biblioth. acad. Halensi, altera in meis libris est. — In Mart. Lipenii Biblioth. realis philosoph. Tomo I. (Francof. ad M. 1682. Fol.) p. 349. affertur: *Selectus Historicus, s. Electionis et Coronationis Caroli V. Descriptio, Autoribus G. Sabino et Hartm. Mauro. Basil.* 1574., *Francof.* 4. 1614. Suspicor harum Editt. priorem esse illam Schardiani Operis Ed. Basil. a. 1574.

tioni formae maximae a. 1572. supra p. 439 sq. recensitae pag. 720—746. adiunxit *). Item invenitur in Editionibus ex illa recusis annorum 1580. Fol. (p. 720—746.), 1581. 8. (p. 1146—1189.) et 1624. 8. (p. 1331—1377.) atque in Christophori Pezelii germanica huius operis translatione a. 1578. (p. 1105—1142.), quas Editt. iam supra p. 439—442. descripsimus.

His Editt. addendae sunt:

Phil. Melanthonis Historia de electione Caroli V. Imperatoris. Helmstadii 1660. **)

— *Historia de electione Caroli V. per Mart. v. Doering.* s. l. 1662. 4. ***)

In vernaculam linguam translata est haec historia non solum a Christophoro Pezelio in illo Chronico germanico anni 1578. Fol. supra p. 441 sq. recensito, sed etiam ab Eusebio Menio:

Ph. Melanchthon von der Wahl vnd Krönung *Caroli V.* verteutscht durch *Eus. Menium.* Wittenberg 1578. Fol. ****)

Ex his elucet, hunc libellum latine decies prodiisse: 1) *Moguntiae* 1544. 8., 2) *Coloniae* 1550. 8., 3) *Witebergae* 1572. Fol., 4) *Basileae* 1574. Fol., 5) *Witebergae* 1580. Fol., 6) *Francofurti* 1581. 8., 7) *Francofurti* 1624. 8., 8) *Helmstadii* 1660. 4., 9) s. l. 1662. 4., 10) *Giessae* 1673. Fol., quas Editt., octava et nona exceptis, omnes in manibus habeo.

Haec historia ex *Editione principe Moguntina anni* 1544. h. l. recuditur.

*) Hanc ob rem Vincent. Placcius in Theatri Anonymorum et Pseudonymorum (Hamburgi 1708. Fol.) libro, in quo de Pseudonymis Scriptoribus disserit, p. 549. nr. 2294. a. inter hos pseudonymos refert „*Georgii Sabini ficto nomine editum a Philippo Melanchthone* libellum *de Electione Caroli V.*", testesque addit. — Quapropter haec historia in hoc Corpus eodem iure recipienda est, quo Georgii Sabini *oratio de utilitate studiorum eloquentiae, habita in Gymnasio Francofordiensi anno* 1538., quippe quae item Melanthonis est, in huius Corp. Vol. XI. p. 364 sqq. est recusa. Melanthonem enim, ut aliis multis, ita etiam Sabino varia scripta publice praelegenda composuisse, satis intelligitur ex epistola Sabini, quae in huius Corp. Vol. III. p. 1104. legitur.

**) Haec Ed., quam nondum vidi, in Biblioth. Illustr. Comitis Stolbergo-Wernigerodani est. Suspicor autem, hanc Ed. esse *Christiani Eberhardi* Collectionem librorum de electione et coronatione Caroli V., quippe quae Helmstadii 1660. 4. prodiit.

***) Haec Ed. in Biblioth. regia Dresdensi asservatur.

****) Haec translatio in Biblioth. ducali Guelferb. exstat.

DE ELECTIONE ET CORONATIONE CAROLI V. CAESARIS HISTORIA PHILIPPO MELANTHONE AUCTORE.

Cum Maximilianus exemptus esset rebus humanis, et magno in luctu esset Germania: exteri reges quasi custode publicae pacis a statione remoto, in tanta occasione rei bene gerendae non cessandum sibi esse ducebant. Alibi Selymus Turcarum imperator, pacato regno in Syria et Aegypto, magna foelicitate adiecit animum ad Pannonias occupandas, eamque in rem omni cura et studio incumbebat. Alibi Gallus Mediolanum nemine iam adversante tenens, et elatus clarissima victoria, cum triennio ante ingentes copias Helvetiorum profligasset: habere se occasionem optatam arbitrabatur decus ac nomen imperii ad Gallos transferendi, et recuperandi regni Neapolitani, quod aditum in Italiam, et eam partem teneret, quae quasi domicilium fuisset imperatorum. Itaque repente novas res moliri coepit, conscribit exercitus, foedera cum Burgundis dissolvit, facit nova cum iis, quorum sibi profuturam amicitiam existimabat. Et inprimis Pontificem Leonem X. sibi adiungere studet, ut petitionem imperii adiuvet. Flagitat etiam sibi titulum Imperatoris Constantinopolitani decerni. Nam ut persuaderet, ex republica esse, ut imperium sibi committeretur: pollicetur se moturum esse Turcicum bellum, ad quod gerendum maxime profutura esset coniunctio Italiae, Galliae et Germaniae. Neque haec Romae tantum aguntur: invitantur et Veneti ad societatem consilii. Mittuntur Legati in Germaniam, petituri imperium apud Electores. Interea sollicitantur et civitates aliquae in Germania, ut Gallicis exercitibus receptum praebeant: quae videbantur arces belli futurae, si armis possessio imperii tuenda esset.

Tali tempore maxime conspici potuit, quantum ad tranquillitatem et salutem orbis terrarum conducat Electorum in Germania consilium. Cum enim impenderet ingens rerum mutatio, sapientia, constantia, concordia, et fide Electorum, dignitas imperii et forma reipublicae conservata est. Statim enim Archiepiscopus Moguntinus Albertus Marchio Brandenburgensis Cardinalis titulo divi Chrysogoni, intellecta morte Maximiliani, cum ipsius munus sit convocare Electores, significat eis interitum Imperatoris, et Francofordiam eos ad deliberationem de successore, et ad electionem vocat.

Quos etsi per sese movebat officii ratio, ut electionem maturare studerent: tamen cum in tantis periculis, quae videbant impendere, magis etiam properandum esse intelligerent, ad dictum diem omnes Francofordiam ad Moenum conveniunt: videlicet Albertus Cardinalis Archiepiscopus Moguntinus, Hermannus Comes de Vida Archiepiscopus Coloniensis, Richardus Archiepiscopus Trevirensis, Lassa Dominus de Sternbergo, Ludovici Regis Bohemiae legatus, Ludovicus Comes Palatinus, Dux Bavariae, Fridericus Dux Saxoniae, Ioachimus I. Marchio Brandenburgensis.

Velut omen fuit faustae electionis, quod nemo Electorum aberat; sed convenerant omnes, ut communi consilio atque animo rem tantam agerent, quae ad salutem totius orbis terrarum, et ad universam posteritatem pertineret. Ac die Iunii decimo septimo anni millesimi quingentesimi decimi noni, in aede Divi Bartholomaei Francofordiae, ut auspicia horum consiliorum essent foelicia, sacrum de Spiritu Sancto celebratum est, in quo ad aram stantes Electores singuli trahenti, inspectante Ecclesia, publice iusiurandum religiose dederunt: se bona fide servaturos decreta de electione, quae in aurea Bulla (sic enim Imperii constitutionem vocant) sancita sunt. Et articuli ea de re in aurea Bulla publice lecti sunt.

Mox ab ara in sacrarium interius eius templi, ubi veteri more solet electio fieri, principes Electores ingressi sunt, ibi Moguntinus, ut deliberationem auspicaretur, hanc ad Collegas orationem habuit. Ut in publico sacro vota fecimus, ut Deus gubernet consilia nostra de re omnium maxima, videlicet de eligendo Imperatore: ita nunc postquam auspicato ad hanc difficillimam deliberationem inchoandam, inter ipsas aras congressi sumus, iterum precor Deum optimum maximum, ut mentes nostras regat ad retinendam inter nos concordiam, et flectat ad eligendum principem salutarem universo imperio Romano, ac praecipue utilem Ecclesiae Christianae. Nec dubito, quin vos omnes magna sollicitudine et pietate, assiduis votis idem a Deo petatis. Nulla enim difficilior deliberatio de ulla re humana incidere potest, quam de Imperatore eligendo. Nam caeteri Reges non sustinent hoc ingens onus externa regna propugnandi. Noster Imperator eligitur, ut sit Dux publici consilii inter omnes Reges, ut propugnet Italiam, ut tranquillitatem Ecclesiae praecipue custodiat.

Itaque cum tantarum rerum cura Imperatori commissa sit, non, ut in caeteris regnis, nascuntur successores; sed gravissimo consilio constitutum est, ut iudicio atque autoritate nostri collegii quaeratur successor, qui molem tantarum rerum sustinere possit.

Equidem agnosco huic tam difficili deliberationi nullam humanam sapientiam parem esse; sed me in his curis praecipue haec consolatio erigit, quod cum imperia divinitus constituta sint, non dubito, et nostrum collegium a Deo gubernari, qui, si nos legibus nostris obtemperabimus, si pietatem, fidem, et diligentiam, quantum prospici hominum mentibus potest, praestiterimus, aspiraturus est consiliis nostris, ut electio sit fausta ac felix patriae, ac universo nomini Christiano.

Deinde ea, quae in tali senatu et summo consilio orbis terrarum requiri possunt, video in vobis esse: rerum usum, sapientiam, pietatem erga Deum, fidem erga rempublicam, studium tranquillitatis communis. Cumque praecipue nobis concordia opus sit, declarastis ea in re aliqua ex parte voluntatem vestram, quod sine contumacia omnes in tempore convenistis. Quamobrem vobis publico nomine gratias ago. Et modo iusiurandum dedistis, cum in caeteris articulis obtemperaturos vos esse legibus, tum vero in eo, qui ad retinendam communem tranquillitatem praecipue pertinet, ut illi, qui plurium suffragiis rex creatus et renuntiatus fuerit, omnes obediant.

Quare satis provisum est iureiurando, ne qua publica in imperio discordia oriatur. Hic aditus ad causam nostram, bonam mihi spem facit de caeteris, quae restant agenda. Sed tamen

ut magis muniatur concordia, duxi initio vos cohortandos esse, ut, priusquam in suffragium itur, inter nos re disputata, demus operam, ut omnium suffragia consentiant. Multa in hac natione bella civilia, plena crudelitatis, et perniciosa toti orbi terrarum, et antequam concilium Electorum constitutum est et postea, propter successionem aut suffragiorum dissimilitudinem, in electione exarserunt.

Ludovico pio filius Lotharius conatus est regnum eripere. Capto patre postea Lotharius conflixit cum fratribus tam atrociter, ut in eo praelio Francorum vires adeo afflictae sint, ut postea decus Imperii tueri non potuerint. Saxones deinde rerum potiti sunt, quos exercuerunt asperrimae seditiones. Adversus Henricum I. dux Bavariae Arnoldus bellum movit, quod tamen moderatione Henrici cito sedatum est. Sequens bellum, quod Lotharingus movit adversus Othonem, ut Francico nomini imperium restitueret, annos duravit sex; estque Germania foede igni ac ferro vastata, donec ad extremum in acie interfectus Lotharingus pertinaciae suae poenas dedit.

Ottonis II. tempore, Galli armis conati sunt ad se transferre imperium. Ottoni III. eripere conati sunt imperium Henricus Bavarus, et quidam Romae Crescentius. Haec certamina ut caveret ad posteritatem Otto III., gravissimo consilio et comprobante Romano Pontifice, collegium Electorum instituit, cuius collegii sapientia et fide iam annos quingentos imperii possessio in hac natione retinetur. Quod non modo Germanico nomini gloriosum est; sed etiam toti Europae multis modis salutare fuit. Saepe enim nostri Imperatores ex Italia barbaros depulerunt, et perniciosas mutationes magna virtute prohibuerunt. Sed tamen aliquoties contentio de regno gravissime afflixit Germaniam atque Italiam.

Adversus Henricum IV., virum fortem et impigrum, multi principes in Germania atque Italia conspirarunt, qui Rodolpho Duci Saxonum et Suevorum, tribuerunt nomen Regium. In hoc bello cum essent duae fortissimae nationes coniunctae, Saxonica et Suevica, nec posset Henricus sine acerrimis dimicationibus dignitatem suam propugnare: ita ab utrisque dilacerata est patria, nunquam ut postea pristinam maiestatem recuperaverit imperium nostrum. Dum enim civilibus bellis domi conflictamur, interea Galli bonam Belgici partem et Sequanos invaserunt. Denique multis ubique praesidiis atque ornamentis amissis, postea nec caeteris nationibus opem ferre potuimus ut antea, nec Regibus aliis formidabiles fuimus, ut olim.

Potest et inde aestimari, quam funestum et luctuosum bellum patriae fuerit, quod in eo non solum multi profani principes interfecti sunt, Rodolphus Dux Sueviae, Otto Dux Saxoniae, et Gerardus Lotharii pater, Egbertus Marchio Misnensis; sed etiam trucidati sunt aliquot Episcopi, quos religio adversus bellorum iniurias defendere debebat. Sunt enim occisi Episcopi Magdeburgensis et Vormatiensis. Ad haec mala accessit et perturbatio religionum, et schisma. Secutum est aliud bellum, ortum ex dissimilitudine suffragiorum in electione, inter Conradum Suevum, et Lotharium Saxonem, quod, postquam multae urbes in imperio vi captae sunt, autoritate divi Bernhardi sedatum est. Exarsit multo crudelius bellum inter Philippum et Ottonem IV. propter Electorum discordiam. Aliquot praeliis victus Otto fugit ex Germania in Angliam. Postea adversus Fridericum II. a quibusdam electus est Henricus Landgravius Thuringiae, qui in obsidione Ulmae ex vulnere periit. Secutum est interregnum, quod duravit annos ferme octodecim, in quo nonnulli Electores accersiverunt in Germaniam ad imperium Richardum, fratrem Regis Britanniae. Interea cum sine rege esset respublica, non solum defecerunt in Italia civitates, sed etiam in contemptum venit apud omnes Germanica natio.

Aliquanto post dissensio in electione Ludovici Bavari, et Friderici Austriaci, bellum ingens excitavit, quorum alter Bohemos, alter Hungarica auxilia in Germaniam adduxit. Ita utrinque a barbaris Germania crudeliter vastata est. Deinde adversus Ludovicum electus est Carolus Lucelburgensis. Neque haec electio habuit omnium suffragia, et statim nonnulli ex Electoribus expetiverunt Eduardum Angliae Regem, alii deinde Comitem Suarceburgensem. Toties inciderunt certamina in hac natione de successione, quibus et domi maiestas imperii graviter concussa est, et interea foris neglecta est respublica. Dum enim occupati sumus civilibus bellis, aut fracti domesticis cladibus, non potuimus reprimere Turcas, quorum potentia, nemine obsistente, quantum creverit, videtis.

Tot igitur exemplis tristissimis moniti, pertinacissime tueri concordiam debemus, praesertim hoc tempore, cum Turcae nobis bellum denuntiant: comminantur se non modo imperium, sed libertatem et religionem erepturos esse. Etsi autem iureiurando vestro prospectum est, ne qua seditio oriatur, etiamsi suffragia non consentirent: tamen vos ipsi intelligitis, plurimum referre, ut prorsus consentiant suffragia. Nam quamlibet levis dissensio, tamen multas in rebuspublicis deliberationes impedit, et saepe horribiles motus parit. Nec desunt, qui captant omnes occasiones distrahendae Germaniae in diversas partes. Multum autem ad illos deterrendos profuturus est consensus noster; plurimum etiam afferet momenti ad voluntates principum ac populi Germaniae ad nostram sententiam adiungendas.

Cogitate omnium Regum ac Principum oculos in nos esse coniectos, qui non modo de eo, quisquis electus fuerit, sed de nobis etiam iudicium facient: an gravitatem tantam praestiterimus, quanta in hoc summo consilio orbis terrarum requiritur; an saluti orbis terrarum consulere voluerimus, aut privatis cupiditatibus morem gesserimus. Et nos quidem non modo hominum iudicia, sed multo magis Deum testem atque arbitrum harum nostrarum cogitationum vereri decet, qui cum imperia constituerit ad defensionem pacis, iuris, et religionum, nequaquam vult ea discordiis non necessariis labefactari aut dissipari.

Nec dubium est cultum Deo gratissimum esse, studium concordiae publicae, praesertim quae ad imperiorum conservationem pertinet. Quam opinionem, etsi omnibus hominibus oportuit infixam esse: tamen viros principes ita amplecti decet, ut in publicis consiliis nunquam ab ea deflectant, ut omnes deliberationes atque actiones referant ad communem concordiam retinendam. Ego quidem mori malim, quam autor esse publicae inter Electores discordiae. Quare sententiam meam re disputata libenter cum vestra coniungam, ut consentientibus suffragiis, id quod optimum erit, Deo adiuvante, statuamus.

Velim igitur prius nos de universa republica colloqui, quam in suffragia eatur. Est enim disputandum etiam, quarum rerum curam Imperatorem maxime suscipere velimus; quas imperii partes sanari initio necesse sit; quomodo constituenda iudicia in imperio, et pax munienda sit. Et sunt alia multa, de quibus expedit nostras opiniones conferre. Locus imposuit mihi necessitatem dicendi, et inchoandae huius deliberationis. Caeterum meum iudicium non antefero, vosque pro excellenti sapientia et gravitate vestra scio venire huc paratos et meditatos. Quare sententias vestras audire maxime cupio, vosque rogo, ut orationem meam profectam ab animo et amante reipublicae, et de vobis amanter et honorifice sentiente, boni consulatis. Etsi autem fortasse non necessaria fuit haec cohortatio; novi enim voluntates vestras, ac saepe comperi vos concordiae publicae cupidissimos esse, et multa nos foedera coniungunt, cognatio, societas religionis, et huius nostri amplissimi Collegii: tamen huic tempori videbatur apta haec oratio. Nunc enim toti orbi terrarum maxime opus est nostro consensu.

Haec cum dixisset Moguntinus, congressi reliqui Electores, breviter colloquuntur; et cum adhortationem de retinenda concordia in tanto publico periculo gratissimam sibi fuisse ostendunt; tum vero sapientiam Moguntini laudant, quod et dux publici consensus esset, et monstraret viam, qua dissensio caveretur, seque omnes profitentur assentiri dictae a Moguntino sententiae, et summo studio daturos operam, ne suffragia discrepent. Haec iubent communi nomine omnium dici a Ioachimo I. Marchione, cui libenter has dicendi partes tribuebant caeteri principes propter excellentem eloquentiam. Erat enim tum quidem ea virtus et gravitas principum, ut sine invidia singulis concederentur suae laudes; nec parum ad communem salutem tum quidem profuit, quod adhuc privatim magna inter se benevolentia devincti erant, quam et reipublicae causa diligenter tuebantur. Et quia veteri Germanorum more sentiebant bona fide amicitias colendas esse; et erat ea magnitudo animi non solum, ut privatas simultates nullas afferendas esse ad publica consilia ducerent; sed etiam ut nullas admitterent in animos adversus cognatos, praesertim in republica coniunctos. Sed ab hac virtute quantum degeneraverit sequens aetas, non libet hoc loco commemorare. Videmus enim in multis magnis rebuspublicis consilia privatis odiis impediri. Sed redeo ad historiam.

Cum Ioachimus Marchio, Moguntini frater, dixisset communi omnium nomine, assentiri

omnes dictae sententiae, ut prorogato die suffragationis, postridie ad deliberationem conveniant. Interea venerant Moguntiam legati Caroli Archiducis Austriae et Burgundiae, et Regis Hispaniae: Matthaeus Episcopus Gurcensis Cardinalis, Fridericus Comes Palatinus Dux Bavariae, Casimirus Marchio Brandenburgensis, Henricus Comes Nassaensis, et his adiuncti consiliarii aliquot. Hi nomine Regis Caroli modeste petebant, ut eius in electione ratio haberetur, quoniam et indole ad virtutem egregia esset, et religionem ac iustitiam summo studio coleret, natura vero a crudelitate et ab obscoenis libidinibus abhorreret, et iam specimen dedisset industriae, fortitudinis, et felicitatis suae in occupandis Hispaniae regnis. Cumque de eius ingenio spes esset optima: pollicebantur potentiam, qua caeteris principibus antecelleret, futuram esse praesidio Germaniae, et universo nomini Christiano. Admonebant etiam Electores, a Maximiliano Imperatore nepotem ipsis commendatum esse, cuius memoria ipsis, propter excellentem eius virtutem et sapientiam, gratissima esset. Tanta autem in Maximiliano gravitas fuit, tantus amor patriae et communis salutis, ut, nisi probasset ingenium nepotis, et iudicasset profuturam orbi terrarum electionem ipsius, non fuerit eum commendaturus Electoribus. Haec cum legati Austriaci Electoribus significassent, postea Moguntiae cum summa modestia eventum electionis expectabant; nulla praesidia comparabant, ne quid contra Electorum libertatem in interregno moliri viderentur. Erant et Confluentiae Gallici legati, qui privatim ingentibus promissis animos non Electorum tantum, sed etiam aliorum principum, et civitatum conciliare Regi Francisco conabantur, disputabantque, nihil contra leges facturos Electores, si Francorum Regem designarent Imperatorem, quod Francorum Reges a Germanica stirpe orti sunt. Addebant olim tantam fuisse coniunctionem utriusque gentis Gallicae et Germanicae, non ut distractae in duo regna fuerint, sed velut unum regnum sub iisdem signis, sub eodem Rege Francorum, socia arma gesserint, domi iisdem legibus, eodem iure gubernatae sint, eamque coniunctionem primum gloriosam fuisse Germanico nomini, deinde etiam salutarem universae Europae ac praecipue Ecclesiae. Nam imperii decus initio partum utriusque nationis virtute, postea Germanos quasi usucapione retentum possedisse.

Quantum vero profuerit coniunctio Galliae et Germaniae initio, inde aestimari posse, quod, cum Italiam alibi Saraceni popularentur, alibi vero Longobardi non contenti finibus suis, Romam ipsam arcem et caput Christiani nominis in Europa, in barbaricam servitutem redigere conarentur: diu quassatae Italiae haec una res, videlicet coniunctio Galliae et Germaniae, optatam pacem attulerit, quae duravit annos fere centum, quoad familia Pipini et Caroli imperium tenuit. Defensas esse aut pacatas a nobis communiter et alias regiones in Europa: Saracenos ex Hispania effusos in Galliam, fuisse repressos, liberatam Germaniam terrore Hunnorum. Sed si unquam, nunc maxime optandam esse coniunctionem Galliae et Germaniae ad reprimendam barbariem Turcicam. Tenere autem Regem Franciscum etiam bonam Italiae partem, et habere studia reliquorum Italorum. Semper Gallicos Reges Romanam sedem singulari pietate veneratos esse. Quare et erga Regem Franciscum et Gallicum nomen optimam esse hoc tempore Romani pontificis voluntatem; nec vero aliam ullam ostendi posse expeditam rationem belli adversus Turcicam nationem gerendi, quam si communibus opibus Italiae, Galliae, et Germaniae res suscipiatur. Has regiones propter opportunitatem locorum, propter copias, et exercitus etiam antea visas esse inprimis idoneas ad hoc bellum gerendum. Nam et Sigismundi Imperatoris tempore, exercitum contractum fuisse ex Italis, Gallis et Germanis. Ad haec quod classem ita instructam habeat Gallia, ut, si Veneta classis adiuncta fuerit, non dubium sit, mari toto, quae velint littora, quas oras, insulas, portus, tuto petere et oppugnare possent.

Porro si tanto bello dux quaerendus esset, rempublicam ipsam flagitaturam esse Regem Franciscum, quia non solum autoritate reliquos principes anteiret, sed etiam usu et peritia rei militaris. Nec deesse eius virtuti felicitatem; quantas enim res gessisset, dum recuperaret Insubriam, omnibus notum esse: quanta felicitate maximas hostium copias profligasset, quoties toto triennio dimicasset acie. In his rebus cum felicitas eius conspici potuerit; tum vero virtus, magnitudo consilii atque animi, laborum tolerantia,

diligentia in omnibus rebus providendis, quae ad imperatoris curam pertinent, tanta fuerit, ut peritissimorum confessione nemo ei ducum hoc tempore anteferendus sit. Etenim quod hoc bellum non tantum auspiciis ipsius, sed etiam consiliis et ductu gestum fuerit: ipse loca castris ceperit, intentus fuerit in occasiones pugnandi; providerit, ut non hostis arbitrio, sed suo dimicaret; rationem inierit, quarum arcium oppugnatio tentanda esset, ubi hostis elici posset. Quia vero in Imperatoribus non minus felicitas, quam fortitudo spectanda sit: hactenus Deum favisse inceptis Regis Francisci, et in spem omnes adduci, propter caeteras eius virtutes hanc felicitatem diuturnam fore.

At nihil esse, quod Germanici principes, accersito Rege Galliae, metuant veteri suae libertati, cum et Rex sua voluntate leges et instituta maiorum libenter observet, et Electoribus permissurus sit, ut conditiones ferant, quas eum in accipiendo imperio servare velint. Quia Rex non aliam ob causam petat imperium, nisi quod toti nomini Christiano hanc Galliae Germaniaeque coniunctionem maxime profuturam esse iudicet: quae coniunctio non esset diuturna et stabilis futura, si alterutri nationi libertas eriperetur. Eamque ob rem promittebatur, Regem non collocaturum esse Gallica praesidia in Germania; sed Germanicos exercitus suo stipendio conducturum esse, quibus de consilio principum, Duces Germanici, quorum virtus et fides probata esset, praeficerentur.

Ostendebatur etiam, quas commoditates allatura paulatim esset principibus haec nationum coniunctio, cum Rex etiam Gallicis ditionibus donaturus esset Germaniae principes, sicut olim sub Carolo Magno aliqui principes tenuissent amplos principatus in utroque regno.

Haec fere summa fuit Gallicae orationis, cui erat adiecta adhortatio, ut Electores non amitterent hanc occasionem coniungendae Germaniae cum Gallia: quod ea res Germanis esset futura gloriosa, qui, hac virium accessione facta, multo essent futuri ad res maximas gerendas instructiores; et quod ad defensionem Europae, et ad Christiani orbis tranquillitatem nihil hac coniunctione posset utilius cogitari ac reperiri. Recitatis legatorum literis, breviter responderunt Electores: gratam sibi esse benevolentiam Regum erga nomen Germanicum; sed de electione se Deo adiuvante optima fide facturos esse id, quod postularent leges, et instituta maiorum, et religio iurisiurandi, quod dedissent.

Miserat autem Gallus paulo ante legatos in Helvetiam, petieratque indici conventum, quod pro veteri amicitia, quae Helvetiis fuit cum Gallico regno, quaedam ad utilitatem Europae pertinentia, ad ipsos referre cuperet. Indicto conventu, exposuerant legati, Regem Franciscum re deliberata cum summis principibus Christianis, adhortatione etiam quorundam, quorum praecipua sit autoritas, et voluntas erga rempublicam Christianam optima, constituisse, petere ab Electoribus, ut designetur Romanus Imperator. Commemorant nihil vi, nihil per seditionem facturum esse contra Germanorum libertatem; sed Electorum suffragiis, et autoritati pontificiae rem permissurum esse. Sed ad hoc consilium initio adiungendos duxisse Helvetios, ut, si Electorum suffragiis fuerit electus, ipsi non adversentur; sed potius sint in partibus, et hanc electionem una defendant. Quod ut faciant, non modo vetus cum Gallis amicitia, mutuis utriusque gentis beneficiis confirmata, eos hortetur; sed etiam salus totius Christiani orbis, quia haec petitio praecipue hanc ob causam instituta sit, quod ad pacem in Europa constituendam, et ad depellendos Turcas, nihil cogitari accommodatius possit, quam coniunctio Italiae, Galliae et Germaniae: quae si procederet, bellum terra marique adversus Turcas Rex moturus esset. Est autem Helvetiae situs opportunus, primum ad Italiae tranquillitatem defendendam; deinde ad expeditiones ad vicina Italiae loca suscipiendas. Itaque ferebant Regem adiuncturum esse Gallico equitatui Helveticum peditem: idque robur ac nervos Christiani exercitus fore. Non enim dubitabat Rex libenter venturos in societatem periculi generosos Helvetiorum spiritus, quia nulla aetate iustius, aut magis necessarium bellum unquam gestum sit. Depellendus est a nostris cervicibus hostis, qui non de gloria imperii, ut veteres Monarchae, bella gerit; sed ut religionem Christianam deleat, ut universam disciplinam civilem, ut iura matrimoniorum tollat, ut ad stupra nostras coniuges ac liberos rapiat, liberandae sunt hac miserrima servitute gentes vicinae, quae nobiscum religione et aliis multis foederibus antea coniunctae fuerunt. Hae sunt causae graves et iustae viris fortibus arma ca-

piendi. Quare non dubitare se aiebant, quin Helvetii huius militiae decus maxime expeterent. Cum autem electio illa his tantis rebus gerendis opportunitatem allatura esset, debere [1]) Helvetios quoque suis studiis, ac significatione voluntatis eam adiuvare. Postremo pollicebantur, Regem, si eligeretur, gentis Helveticae libertatem nulla in re labefacturum esse, sed potius confirmaturum, et multa additurum esse commoda atque ornamenta, si Helveticorum virtus et fortitudo non esset communi saluti nominis Christiani defutura.

Haec cum Gallici legati commemorassent: quanquam privatim multos ingenti pecunia et novis largitionibus obligatos tenebant: tamen honesti viri delecti ex civitatibus, modeste responderunt: se non impedituros libertatem principum Electorum, nec significatione aliqua voluntatis suae, aut terrore ullo, praebituros occasionem turbandae tranquillitatis Germaniae, quam agnoscerent patriam. Deinde cum nominatim Helvetico foedere exceperint Romanam Ecclesiam, et Romanum Imperium: profitebantur se nihil contra Romani Imperii Maiestatem facturos esse. Pertinet autem ad Maiestatem libertas principum Electorum. Ita Gallis dimissis, scribunt Helvetii literas ad singulos Electores, in quibus commemorant, se scire, quam vehementer ambiat Gallus imperium, et quod multorum animos ea de re sollicitet. Narrant etiam, quae apud ipsos petiverit, quidque ipsi responderint. Deinde exponunt, se defugere omnia consilia, quae videantur esse contra Germaniae tranquillitatem, et negant se ulla in re libertatem principum Electorum impedituros esse.

Adiiciunt dehortationem, ne ad Gallos transferatur Romani Imperii decus, neve moveantur principes opibus aut viribus Gallicis, quia adhuc in Germanica natione tantum sit consilii et virium, ut nihil opus sit exteros Reges accersere. Postremo hortantur, ut aliquis eligatur ex Germaniae principibus; et pollicentur, sua arma non defutura esse defendendae tranquillitati Germaniae. Scribunt et ad Leonem X. Romanum pontificem, et petunt, ne sit autor Electoribus eligendi Regis Francisci, quod Gallorum dominatio in Germania paritura esset ingentia bella, et futura exitiosa utrique nationi. Nec impliciti Galli Germanicis bellis, Italiam defensuri essent, aut alias res utiles nomini Christiano moturi. Ad has literas Romanus pontifex respondens, narrat in foederibus, quae Romana sedes habeat cum Regibus Neapolitanis, cautum esse, ne quis simul Romanum Imperium teneat. Cum autem sibi Romanae sedis privilegia religiose et summa ope tuenda sint, ea de re certiores factos esse Electores, ne quid fieret contra libertatem et commodum Romanae sedis. Quod autem alium quendam principem evehendum esse ad fastigium Romani Imperii magis senserit, adductum se non privata benevolentia, sed certo iudicio, quod cognoverit eum excellenti ingenio, industria, et magnitudine animi praeditum esse, et cupere potentiam suam ad communem salutem conferre.

Hanc excusationem scripsit ad Helvetios Leo pontifex, omissis Regum nominibus. Etsi autem intellexerant Electores, quae omnium Regum ubique terrarum vel studia essent, vel expectatio de hac electione, et quo singulorum voluntates inclinatae essent: ipsi tamen summa cum gravitate cavebant, ne ad ullum inflectere se quisquam videretur ante suffragationem. Nemo ullas aluit factiones, nemo paravit sui suffragii defensores; sed integris animis convenerunt in colloquium Electores, e quibus Moguntinus unus omnium gravissimum onus sustinebat. Nam cum primus sententiam dicturus esset, laborandum ei fuit, non modo ut suffragio suo aliquem nominaret; sed etiam causas suae suffragationis exponeret, ut reliquos ad suam sententiam adiungeret. Itaque prius cum Friderico, Duce Saxoniae, de universa republica Christiana, et omnibus Imperii Germanici partibus colloquitur. Et his congressibus totas impertit noctes: ac re diligenter disputata, huic ostendit maxime e republica sibi videri, ut Carolus Archidux Austriae eligatur. Idem cum videretur Duci Saxoniae, iubet eum constanter in sententia manere, ut consensu suo dubitantes invitarent, et repugnantes vincerent.

Cum igitur constituto die ad deliberationem Electores in Curiam Francofordiae (quae dicitur Romana) convenissent: Moguntinus bene paratus orationem habuit in hanc sententiam. Non dubito equidem, principem orbi terrarum divinitus dari: tamen cum nostra suffragatio requiratur, primum oro Deum optimum maximum, ut mentes nostras gubernet. Deinde censeo no-

1) debere] sic Editt. 1544., 1550., 1581., 1624.; Editt. 1572., 1580. debet

bis quoque diligentiam et fidem praestandam esse, ut, quantum a nobis provideri potest, maxime idoneum eligamus, qua in re primum habenda est ratio legum nostrarum, et iurisiurandi. Et quoniam hic congressus institutus est, non ut suffragia feramus, sed ut libere colloquamur, cum de universa republica, tum de electione: dicam, quid mihi maxime videatur e republica esse. Etsi autem mirifice angor animo de eventu electionis: tamen haec res nonnihil levat animum meum cura, quod antea polliciti estis, vos non commissuros esse, ut suffragia dissentiant. Disputabo igitur liberius, vosque, ut idem faciatis, adhortor. Deinde collatis opinionibus, sine privatis affectibus, ut decet principes, quorum sapientiae et virtuti res omnium maxima commendata est, unam sententiam eligemus, quae videbitur utilissima universae reipublicae Christianae. Existimo vos omnes de tribus sententiis disputare: an rex Galliae sit ad Imperium accersendus, aut Carolus Rex Hispaniae; an vero satius sit, aliquem eligere ex caeteris Germaniae principibus, qui virtute et potentia aliis antecellere videatur. De his omnibus exponam breviter meam opinionem.

De Gallo arbitror nos impediri nostris legibus, et iureiurando. Est enim diserte constitutum, ne extero, sed Germanico principi imperium commendemus, ne hoc tantum decus ad exteras nationes transferatur, et non modo Germania veniat in servitutem, sed etiam in Italia, aut statu Ecclesiae, mutatio sequatur. Nec vero dubium est, Regem Gallicum esse peregrinum principem, et eo appetere hoc fastigium, ut ad suos transferat, sicut idem maiores ipsius saepe armis ad se retrahere conati sunt. Nec sine acerrimis dimicationibus, Carolus Crassus, et Ottones, possessionem Imperii in Germania retinuerunt. Quod autem aliqui referant vetustam originem Francorum Regum ad Germanos, haec leviora sunt, quam ut principes tanta sapientia et gravitate praeditos movere debeant. Constitutio postulat talem eligi, qui vere sit haeres alicuius ditionis, quae huic nostro Imperio paret. Alioqui si illae veteres fabulae Gallis patrocinantur, perinde poterunt a Turcis Troiam repetere, atque a nobis imperium: quia perhibent se ab Hectoris filio ortos esse. Cum igitur constet, excludi Gallicum Regem constitutione publica, quam iurati in electione sequimur: nihil opus est longa disputatione, quanquam etiam si natio nihil impediret, dissuaderem hanc electionem. Primum enim in Germaniam adducendus erit Gallus. Quantum ea in re periculi erit, cum exercitus peregrinus distribuetur in urbes Imperii! An superbiam, et libidines equitum Gallicorum civitates ferent? Sed aliud impendet gravius malum. Veniet inimicus Carolo, quod ne cui dubium sit, iam bellum denuntiatum est, antiqua foedera Burgundionum et Gallorum rescissa. Bellum etiam Neapoli inferre decrevit. Itaque cum detrectabunt imperium Gallorum Austriaci et Belgae, et habebunt alii aliorum principum studia atque auxilia: videbitis arsuram civili bello universam Germaniam. Porro cum alia nobis prospicienda sunt: tum hoc natura primum est, ne nostra electio civile bellum in Germania accendat. Iam si Gallum elegerimus, oportebit nos suffragia nostra tueri. Ubi si incidet discordia cum Austriacis, num arma geremus ad opprimendam domum Austriae? Nec nos vetus necessitudo, nec sanguinis coniunctio, nec merita et nobilitas domus Austriacae, denique non Maximiliani manes, a tanto scelere deterrebunt? Deinde oppressis Austriacis, an putatis libertatem caeteris principibus in tuto fore? Ut Mediolanum non reddet unquam Germanis, ita, ubi poterit, Gallorum potentiam augebit.

Nihil me illa magnifica promissa movent, quae audistis. Non pacta, non leges plus valent, quam iracundia, superbia, ambitio victoris. Scimus Gallum in patria, quam natura amare debebat, quosdam iam principatus rapuisse, brevique orbatam videbitis principibus universam Galliam. Est omnino Gallus excelso animo praeditus; sed nimis cupidus Monarchiae. Nos autem nisi Aristocratiam principum in Germania omni consilio, omnibus viribus ac nervis tuebimur: male consulemus universae posteritati. Minus etiam movent me illa gloriosa promissa de bello Turcis inferendo. Equidem agnosco coniunctionem Germaniae, Italiae, et Galliae, magnum ac salutare praesidium Europae esse, si quis teneret pacatas et obedientes. Sed Gallus nihil gerere adversus Turcas aut volet, aut poterit, nisi prius domitis in Germania Belgis, in Italia vero recuperata Neapoli. Has ad res armare Gallum, hoc est, ad crudele bellum in ipso imperio excitandum, nostra autoritas nequaquam debet. Nec est, quod mihi quisquam obiiciat vaticinari me de

rebus ambiguis. Ego vero certa et explorata commemoro. Iam enim, ut dixi, bellum denuntiatum est, conscripti exercitus, quos tamen fama nostrae electionis, si alius fuerit electus, facile reprimet.

Quare ut finiam hanc disputationem, primum lege et iuramento impediri nos censeo, ne Regem Gallicum Franciscum ad imperii fastigium evehamus. Deinde etiam, si eligere eum liceret, censeo id non esse e republica, sed futurum exitiale Germaniae et fortassis universae Europae. Quare profiteor me suffragio meo nequaquam accersere Gallum ad imperium.

Restant duae deliberationis partes, an Carolus sit eligendus, aut alius quispiam Germanicus princeps. Haec deliberatio multo mihi difficilior est. Nam de Carolo opinor plerosque vestrum propter multas graves causas dubitare, quae etiam meum animum non leviter movent. Primum Hispania longe dissita est a Germania, quod ut libertati nostrae tutius videtur, ita, si Carolum detinebunt Hispaniae, interea sine praesidio, et sine custode publicae tranquillitatis erit Germania. Et vel Turcici belli causa, vel propter domesticos principum tumultus, necessitas publica flagitat, ut velut in statione adsit Imperator. Quid? si etiam subito de imperio, aut de religione exarserit aliqua seditio? Equidem perhorresco, cogitans, quantum tunc habitura sit periculi haec natio absente Imperatore. Fateor huius periculi cogitatione angi animum meum. Aliud levius est, sed tamen non contemnendum. Si enim iratus aliquando in Germaniam veniret, et Hispanos adduceret: libertas nostra non esset in tuto. Fortassis et Hispani difficulter nobis restituent imperii decus, postquam semel in hanc possessionem venerint, praesertim cum aditum ad Italiam eis patefaciat. Et cum suo sanguine recuperabunt Mediolanum, non sine certamine inde nobis cessuri sunt. Videretur igitur tutius, omissis exteris regibus, eligere aliquem, prudentia, iustitia, fortitudine, et fide praestantem virum ex reliquis nostris principibus, ut saepe maiores nostri fecerunt, qui plerumque virtutem in electione magis spectasse, quam potentiam videntur.

Agnosco id quidem; sed tunc populi Germaniae minus erant contumaces. Facile erat, ut dicitur in proverbio, imperium in bonis. Nunc autem quid fieret, si electo Imperatore infirmo, nec Belgae nec Austriaci parerent? Et ut futurum non dubito, si bellum inter duos Reges, Gallicum et Hispanicum, in Belgico, aut in Italia oriretur: an Imperator, velut otiosus spectator, sineret duas exteras nationes diripere bonam imperii partem? Quid? quod ipsi principes Germaniae, ut nunc sunt mores, spreto suo Imperatore, alii se cum Austriacis, alii cum Gallis coniungent? Ut igitur lepores dicuntur frustra concionari leonibus, ita sedebit noster Imperator, velut lepus, edicta componens leonibus, videlicet istis Regibus: quae edicta derideant omnes exterae nationes. Minus periculi fuit, cum regnaret Fridericus III.: et tamen dedecori nobis fuit, tunc Burgundum ferre signa per bonam Germaniae partem; Philippum Mariam impune grassari in Italia; alibi etiam circumsederi Imperatorem in ipsa Austria, nec nisi Bohemicis auxiliis liberari, postremo ab Hungaris pelli Austria, et eiici ex suis laribus: cum quidem ea aetate haberet coniunctos principes, meum avum Marchionem Albertum, fortem et sapientem virum, et Albertum Saxoniae Ducem. Quid nunc fieret, cum exteri reges haberent alii alios principes stipendiis obligatos? Et quam multae causae incidere possunt, vel principibus vel civitatibus detrectandae obedientiae! Videntur etiam de religione impendere horribiles tumultus. Sunt enim semina iam sparsa de indulgentiis, de potestate pontificia, de autoritate Ecclesiasticarum traditionum, quae etiamsi adhuc sanabilia existimantur, tamen paulo post, magnam mutationem universae Ecclesiae afferent. Nullum enim doctrinae genus maiore applausu exceptum est, quam hoc. Et quotidie plura dogmata moventur, irritantur ingenia ferocissimarum gentium in Germania, Saxonicae et Helveticae. Nec poterit sine Synodo tranquillitas Ecclesiae restitui. Quae autem erit infirmi Imperatoris autoritas, vel in petenda Synodo, vel in defendenda, praesertim si caeteri reges adversabuntur? Nihil iam de Turcicis bellis dicam, etsi nostrum est, non modo de defendendis finibus nostris, sed etiam de liberanda Graecia cogitare. Quam ad rem opus est multarum nationum copiis, et viribus, quas contrahere Imperator, si parum habeat autoritatis, non poterit. Haec atque alia multa meum animum adducunt, ut in hac electione potentiae rationem ducendam esse iudicem, nisi Imperatorem velimus habere, qui titulum et um-

bram imperii, sine autoritate, sine viribus gerat. Itaque antefero Carolum Archiducem Austriae caeteris Germaniae principibus, et incommoda, quae de illius electione colligi possunt, leviora iudico omnibus, quae alterius cuiusquam electionem secutura essent. Primum origo est vere Germanica; nec dici potest, nos re transferre imperium ad exteros, titulo tenus principem habere Germanicum. Possidet enim in Germania ditiones plurimas, quae parent nostro imperio, et quarum aliquae antea pepererunt Imperatores. Nec credibile est, hoc animo esse Carolum erga patriam, ut velit Austriam, aut Belgas opprimi servitute ab ulla extera natione. Ergo de origine Caroli nulla disputatione opus est. Et si quis scrupulus est, ne transferatur imperium ad exteros, habemus solennem formulam iurisiurandi, iuxta quam fidem dabit Carolus, se non labefacturum aut mutaturum iura electionis nostrae et Imperii statum. Cum igitur et origine vere sit Germanus, et tempora flagitent potentem Imperatorem: censeo Carolum Austriacum evehendum esse ad imperii fastigium. Quod ipsum tamen non facerem, nisi indoles eius nobis nota et probata esset. Omnium maximarum virtutum, praesertim in principe, fons est, amor religionis Christianae. Haec virtus imprimis eminet in Carolo. Quare pactorum et iurisiurandi violationem tanquam summum scelus detestatur. A crudelitate eum abhorrere natura, multis certissimis indiciis comperi. In controversiis diiudicandis, in coërcendis improbis, iustus est. Ingenii vis, prudentia, ac diligentia iam conspici potuerunt. In tyrocinio Regni Hispanici magnos motus compescuit. Et constat eum suo ingenio multa graviter et dextre respondere et constituere. Magna laus in iuvene et haec est, et signum multarum aliarum virtutum, quod pudicitiam amat, quod nullis libidinibus obnoxius est. Quare religionis, iustitiae, et pudicitiae custodem fore credibile est. In tali natura nihil tyrannicum exoriri potest. Regent enim eum illae virtutes, ut servet pacta, ut nulla moveat bella iniusta, ut non mutet veterem et constitutam imperii formam. Excitabunt eum etiam ad liberandum orbem terrarum impietate Turcica, ad propagationem Ecclesiae Christi, ad tuendam et muniendam disciplinam, ut homines ad pietatem et caeteras virtutes assuefiant. Ac ne ingenium eius mihi inexploratum esse putetis: prudentissimorum hominum, qui eum familiarissime norunt, et acutissime de ingeniis iudicare possunt, exploravi sententias. Hi probant ingenium, ac mirifice eius bonitatem laudant.

Postremo si de ingenio coniectura facienda est ex natura maiorum (quia quaedam similitudo propagari solet), meminimus, quanta vis animi, prudentia, iustitia, fortitudo, continentia in Maximiliano fuerit. In patre Philippo dexteritas et industria singularis erat. Non dubito autem, quin maiorum naturam Carolus referat. Nec aetas est aspernanda, quae iam matura est rebus gerendis. Nec enim quaerendus est senex Imperator, ut, cum biduum aut triduum imperarit, postea de electione novi tumultus oriantur.

Videtis in hoc nostro consensu, quam varia sint multorum Regum certamina de electione: quid [2]) futurum est aliquando, ubi dissentient Electores? Utinam quidem Electorum concordia perpetua sit; sed multa incidere possunt, praesertim in hac disciplina, ac morum corruptione, et gliscentibus Ecclesiasticis discordiis, quae animos eorum disiungant. Quare interregna plena periculorum futura sunt. Accedit et illud, quod Carolus utetur consiliariis avi, et leget in senatum principes Germanicos, sine quorum consilio nihil de maximis rebus decernet.

Exposui causas, quare Carolum eligendum esse statuam: ac meo iudicio ita multae graves causae concurrunt, ut hanc electionem sperem Germaniae ac toti Europae salutarem fore. Quod autem initio disputabam, quantum foret incommodi, si Imperator perpetuo abesset extra Germaniam, moveor equidem hac difficultate; sed de ea re in formula constituendi et regendi Imperii cum Carolo agendum erit. Cumque habeat amplissimos in Germania et in Belgico principatus, tribuet hoc necessitati earum gentium, tribuet patriae, ut saepe in Germaniam veniat. Non ad otiosa spectacula se accersi intelligit, cum ad Imperium vocatur, res magnae ei gerendae erunt: Galli depellendi ex Italia, Turcae arcendi ab Austria, liberandae et vicinae regiones, Ecclesia emendanda et constituenda. Harum maximarum rerum curam ut suscipiat, ipsa eum heroica natura et virtus exuscitabit. Haec non sinet eum domi languescere otio et voluptatibus.

---

2) quid] sic Editt. 1550., 1572., 1580., 1581., 1624.; Ed. 1544. quod

Et facilis aditus est in Germaniam ex Italia, quae ei multis de causis saepe adeunda erit. Sicut Carolus Magnus, Ottones, Henrici crebro in Italiam venerunt: alias, ut Ecclesiasticos tumultus sedarent; alias, ut depellerent barbaros; alias, ut civitatum seditiones opprimerent. An existimatis eum non venturum esse, ut Austriae, quae vere ei patria est, opem ferat, cum vel in Pannoniis vel in ipsa Austria Turcicas legiones vagari audiet? Ille vero magno animo accurret, ut et patriae, et toti orbi Christiano opem ferat.

Quare de absentia cum cogito, qua mente praeditus sit, quae eum pericula exuscitatura sint: etiam minus sum sollicitus. Fata etiam his temporibus promittunt Germanicum Imperatorem, qui maiores magnitudine potentiae superaturus sit. Et addunt alteram laudem multo gratiorem: futurum, ut bonitate et clementia praeter caeteros reges excellat, nec alium nisi Carolum, vaticinor. Quare opto, ut Deus Imperium ipsi committat, eumque gubernet ad salutem orbis terrarum.

Dixi, quae in praesentia de electione colligere potui. Sed quia communis est haec deliberatio nostri amplissimi senatus, et vos pro vestra sapientia, plura etiam de republica cogitasse existimo: quaeso, ut singuli suas sententias exponant, ut deinde eligamus eam, quam omnes collatis opinionibus maxime e republica esse iudicabunt.

Haec cum dixisset Moguntinus, et hortaretur caeteros, ut suo quisque ordine exponeret suam deliberationem: congressi alii ac pauca collocuti, Trevirum iubent dicere, qui pollebat ingenio, doctrina, et usu rerum. Nam et Romae in iudiciis et negotiis publicis diu versatus fuerat, et in Germania propter domesticam administrationem, et dexteritatem in publicis negotiis, vel imperii, vel aliorum principum, magnam prudentiae laudem erat consecutus. Nec ulli ex nostris principibus res Gallicae erant notiores. Is, quia in privatis congressibus aliquoties oppugnaverat Caroli electionem: videbatur paratus ad dicendum venire. Caeteri, ut liberius suam sententiam exponeret, initio audiendum eum esse censuerunt. Sic igitur exorsus est.

Audio in hac ipsa urbe, cum patres vestri ad eligendum Maximilianum convenissent, adfuisse vatem, qui dixerit, ultimum Germanicorum Imporatorum fore Maximilianum. Cumque initio fabulam, sine certo autore natam, existimarent: diligenter inquiri autorem iusserunt. Quem cum ad se vocassent, et ex moribus et sermonibus hominis iudicarent, non temere eum has fatidicas voces edere: valde hoc vaticinium admirati sunt, multaque de posteritate, et[8]) mutatione Germaniae collocuti feruntur. Meminit haec sine dubio dux Saxoniae Fridericus, qui tunc una cum patre Ernesto adfuit.

Propemodum autem respondet illi praedictioni eventus. Audivi enim attente eloquentissimum principem Moguntinum, qui cum diligentissime collegerit omnia, quae nobis in hac deliberatione prospicienda sunt: tamen ad extremum hoc censet utilissimum esse orbi terrarum, ut peregrinum Imperatorem accersamus: id si fatale est, frustra repugnamus. Sed illud miror, cur ipse Hispanum anteferat Gallo. Qua in re primum mihi deploranda est Germaniae conditio. Nihil nobis externis praesidiis, nihil peregrinis ducibus opus esset, si maiorum suorum virtutem nostrae aetatis principes imitari vellent. Otium et servitutem quaerimus, dum externum principem adducimus. An putatis, aut avos vestros, Albertum Marchionem, aut Fridericum Palatinum, aut Albertum Saxonem fuisse unquam externum dominum adducturos? ipsi militabant, res gerebant. Nec unquam exercitus, pecunia, arma nostris defuerunt, quandocunque vel mediocres duces habuerunt. Verum omitto querelam.

Si omnino peregrinus Imperator habendus est, causae sunt plurimae, quare Gallicus Rex anteponendus sit omnibus. Ac priusquam dicam huius mei iudicii rationes, primum de lege et iureiurando disputabo, unde exorsus est Moguntinus. Opimor maiores nostros hac lege cavere voluisse, ne Germania amitteret Imperii decus: eoque peregrinos Reges eligi noluerunt, hoc est, tales, qui non haberent in Germania domicilium, ne externa natio paulatim usu caperet imperium. Haec si est voluntas legis, nihilo magis licebit Hispanum eligere, quam Gallum. Hispanicus Rex longius a nobis abest. Et natio ipsa dominationis cupida et bellicosa, postea sibi imperium extorqueri non sinet, ut postea iterum dicendum erit. Et si hoc satis est causae, cur Carolum

8) et] sic Editt. 1572., 1580., 1581., 1624.; ab Editt. 1544., 1550. abest.

eligimus, quia tenet quasdam ditiones ad Imperium pertinentes?

Valeat idem in Gallo, qui Mediolanum, et Regnum Arelatense, veterem nostrorum Imperatorum sedem, in potestate sua habet. Denique prorsus ita sentio, quod ad electionem attinet, non minus accersi peregrinum Imperatorem electo Hispanico, quam Gallico Rege: etiamsi aliqua subtili interpretatione iam inseritur Hispanus Germaniae, eamque totam deliberationem in utramque partem disputari posse iudico, et penes nos declarationem legis esse sentio. Quaerendum igitur est, utrum sit utilius. Ego cum cogito illam auream aetatem nostri Imperii, cum essent coniunctae Francorum temporibus Germania et Gallia; ac reputo, quantum ea coniunctio ad tranquillitatem universae Europae contulerit: mirabiliter afficior, nosque beatos ducerem, si eum statum restituere possemus.

Divinitus autem nunc oblata est occasio eius rei efficiendae. Quare nihil dubito vos adhortari, omni studio ut occasione utamini. Nec ab hoc meo iudicio discrepat Italia. Idem optare scio Romanum pontificem, Venetos, Italiae principes, ac civitates omnes. Cum tot iudicia congruere videatis hominum sapientissimorum, nolite existimare leves causas esse, cur idem tanto consensu probent, et omnibus votis expetant omnes. Gallica gens ut est vere cognata Germanis, ita opinionibus ac moribus, liberalitate, clementia, pietate, literarum cultura, Germanis simillima est. Et quod constat, una est exterarum nationum maxime amans nostrorum hominum, ut vestigia quaedam cognationis in hac ipsa benevolentia agnosci possint. Vicinia vero quam est opportuna ad defensionem utriusque regionis, si quis subitus tumultus inciderit! Nec ad Italiae pacem tuendam reperiri utilius consilium potest coniunctione harum duarum gentium, quarum utraque exercitus ingentes equitum ac peditum conficere, et Gallia suppeditare belli nervos, videlicet ingentem vim pecuniae, potest. Et quia non solum Germaniae, sed toti nomini Christiano, in hac electione consulere debemus: quaerendum est praesidium adversus Turcica arma. Cum enim teneant iam pacatam Asiam, nihil dubium est rursus in Europa bellum molituros esse. Invadent Pannoniam et Italiam. In tali discrimine, quid erit optatius, quam Imperatorem habere instructum copiis ac viribus Germaniae et Galliae?

At contra, ut de ingeniis ac natura gentis Hispanicae nihil dicam, quae etiamsi est bellicosa, tamen non tam viribus pugnat, quam arte. Itaque nulla magna res ab eis in Italia sine auxiliis Germanicis gesta est. Sed cogitate, quam procul dissita sit: certe in subitis tumultibus non poterit nobis, vel Italiae, vel Pannoniae opitulari. Patria est Caroli Austria; ne hanc quidem Hispani tuebuntur, et, ut volent, non poterunt. Non enim nisi exiguas copias domo mittunt, eiusque rei causa est, quod navigationibus Hispania exhauriatur, nec coeli nostri gravitatem satis ferre possunt. Est et illud commodi, si cum Gallis militemus: vestro ductu omnia gerentur, vos in gloriae societatem admittent Galli, etiamsi sunt gloriosi. At ubi cum Hispanis militabitis, illi vos tanquam mancipia regent: ipsi laboribus ac victoriis vestris fruentur, praeripient honores, praeerunt provinciis. Vos tum sero deplorabitis servitutem vestram. Sed gentium collationem omitto: de ipsa electione dicam. Tenet hoc tempore Gallus Mediolanum, qui si erit Imperator, ne causa quidem belli in Italia futura est. Nam quod Gallus existimatur Neapolim petiturus, vestra eum autoritas facile ad alias res utiliores avertet, si habebitis obligatum beneficio vestro. A Belgis etiam abstinebit, si quiescant ipsi, ut facient certe, conterriti Germaniae consensu, praesertim si non fuerint irritati. Nec ego velim illos irritari. Vicinos enim habuimus Belgas longo tempore, non socios Imperii. Nostra edicta nihil morantur, nostris periculis nihil afficiuntur. Suum quoddam regnum ibi habent, nihilo magis coniunctum cum Imperio, quam sunt Angli aut Scoti.

Quare quod verentur aliqui futurum, ut Germania bello implicetur, si Belgae non obtemperarent, qui imperia nostra multis iam seculis contemnunt: nihil periculi est, nullum sine vestro consilio bellum Gallus movebit. Et quia Insubriam tenet pacatam, et hoc tempore optime instructus est omnibus rebus ad bellum necessariis: unam hanc laudem, unum hoc decus petit, ut a nostris cervicibus depellat Turcas, ut Selymum ingentibus successibus, ac minitantem Italiae exitium, adoriatur omnibus viribus. Quare nihil dubito polliceri, electionem Galli allaturam

esse Germaniae tranquillitatem, Pannoniae atque Italiae salutem.

At contra si elegerimus Hispanum, quam atrox bellum accendetis in Italia, ad recuperandum Mediolanum! Etsi autem incerti sunt exitus bellorum: tamen ut tandem sit fortuna Imperii superior, diu trahet bellum Hispanus, ut solet assiduitate vincere, non Achilleo more properans, ut totis viribus dimicet. Interea Italia vastabitur crudeliter. Nos occupati rebus Italicis, Turcam non poterimus arcere. Haec pericula nescio cur extenuentur, quae ad totum orbem terrarum pertinent, cum e regione tam diligenter colligantur et amplificentur pericula, quae Galli electionem comitari videntur, quae tamen et leviora et incerta sunt. Illud certum est, Italiae horribilem vastitatem denuntiari electione Hispani; futurum etiam, ut Turci interea opprimant Pannonias. Nihil dicam de exitu belli Italici, in quo si Gallus vincet, tum vero appetet Neapolim et fortasse Romae coget pontificem, ut nostram electionem improbet. Qualem tragoediam ea res paritura esset! Sed vincat imperii fortuna, quid accidet? Hispani tenebunt Italiam, nunquam nobis reddituri. Novi eam gentem, cupidam dominationis; polypi sunt, quod semel prehenderunt, extorqueri sibi non sinunt. Et cum Italiae possessione retinere Imperium haud dubie volent. Non divino equidem, sed de rebus futuris coniecturas colligo probabiles. Nulla est tam ignava natio, quae si Italia potiretur, ultro cessura esset. Tantum abest, ut genus hominum bellicosum, gloriae atque imperii avidum, cessurum vobis existimetis. Omnibus temporibus crevit hoc modo regnum et populorum potentia. Carthaginenses semel accersiti in Siciliam, postea multis saeculis depelli non potuerunt. Sed vetera omitto. Illi ipsi Turcae, quos iam tantopere formidamus, postquam semel in Europam traiecerunt, accersiti a Constantinopolitano Imperatore, progredi, non regredi postea statim conati sunt. Ipsi Hispani infinitas aerumnas perferre maluerunt, quam deserere Neapolim, quam accersiti specie societatis, et Italorum ope adiuti, redegerunt in suam potestatem. Ita nunc invitati, adiuti a Germanis, potientur Mediolano. Quare censeo, non esse in Italiam adducendos Hispanos. De ipsorum Regum ingeniis pauca dicam. Etsi enim existimo indolem in Carolo ad iustitiam et bonitatem esse dignam isto genere, et audio, modestum ingenium esse: tamen si quis existimet in adolescente conspici posse eas virtutes, quae in summo principe orbis terrarum ac duce praestantissimo requiruntur, errat. Opus est orbi terrarum primum tali principe, qui sapientia et moderatione sua emendet Ecclesiam. Sapienter enim Moguntinus de religione et de impendentibus Ecclesiae tumultibus locutus est, quorum sparsa sunt semina. Scio autem Regem Franciscum non modo singulari dexteritate ingenii, et prudentia in iudicando praeditum esse; sed etiam de religione cum doctissimis hominibus multa solere disputare, multa ipsum legere. Et intelligit hanc esse summam laudem magni principis, ut non desit recte constituendae Ecclesiae. Deinde haec tempora requirunt ducem peritum, acrem, et felicem in armis. Hac in re non indolem in Francisco, sed spectatam iam industriam praedicare possumus. Nemo enim Regum[4]) Gallicorum, aliquot saeculis res gessit maiores, et quidem exiguo tempore. Cumque vulgo tribuatur Gallis quaedam animi mollities, quod inchoata negotia cito abiicere dicuntur, si initio non responderit eorum spei eventus: hic Rex constantiam suam in rebus gerendis declaravit, cumque diuturnum et varium bellum in Insubria gesserit, res tantas praecipue suis consiliis gubernavit. Nec defuit ei fortuna. Nemo enim profligavit ulla memoria, inde usque a Iulio, maiores aut firmiores Helvetiorum exercitus. In his negotiis cum fortuna paene indulgens in eum fuerit, sperandum est, et in posterum eius consiliis Deum affuturum in Imperii pace tuenda, et in defensione totius Reipublicae Christianae. Quid igitur anteferemus adolescentem, cuius indoles nondum satis explorata est, huic Regi, cuius sapientia, virtus, et felicitas, in toga et in armis cognita est? Postremo addam hoc unum argumentum, quo etsi fatetur se moveri Moguntinus, tamen nos bene sperare iubet. Nullis verbis dici potest, quantum periculi sit Imperatorem abesse extra Germaniam, et ita abesse, ut non statim, cum opus est, accurrere possit. Quid fiet, si vel Turcae subito irruptionem fecerint in Germaniam, vel seditiones aliquae orientur inter principes? Ut in saevis tempestatibus navis sine gubernatore, ita Respublica

---

4) Regum] sic Editt. 1544., 1550.; Editt. 1572., 1580., 1581., 1624. Rege

sine Imperatore, tali tempore servari non potest. Accedit aliud perpetuum incommodum: non aspiciet res Germanicas ex propinquo. Itaque multa nesciet, multas falsas fabulas credet, levius afficietur nostris rebus. Nullos habebit secum principes Germaniae, qui cum eo libere de Republica loqui possint. Sedebit circumfusus ab Hispanis, quorum de multis rebus iudicia et voluntates a Germanis discrepant. Mittet edicta in Germaniam, nec causis nec temporibus congruentia, quae tranquillitatem perturbatura sunt. Num haec incommoda levia ducitis? Quid? si ipse etiam incensus artificiis aliquorum veniet iratus in Germaniam, et adducet Hispanos, qui ut Campaniam, ut Apuliam inter se partiti sunt, ita vestras ditiones praedam suam esse arbitrantur? Providendum est autem, ne talis aliquis error Germaniae vastitatem et huic Imperio interitum afferat. An illas maiorum vestrorum sedes vultis Hispanorum colonias fieri? vestros posteros, a summis ortos heroibus, venire in servitutem? et aboleri ornamenta Reipublicae, a vobis sapienter et sancte instituta iura, iudicia, disciplinam? Haec enim omnia in servitute mutantur. Sed de hac re plura dicere ominis causa nolo.

Si igitur est habenda potentiae ratio in electione, ut ego quoque arbitror, et fatale est horum Regum alterum eligi: ego Gallum antefero, et nequaquam censeo, Hispanum eligendum esse. Sed si lex impedit, ne Gallus accersatur, magis etiam impediat, ne Hispanus eligatur, cum eius electio, quantum prospici humanitus potest, minime salutaris futura Germaniae videatur. Ac decurramus ad maiorum nostrorum exempla, et vere, non callida interpretatione, legem servemus. Ac vere Germanicum principem, qui non aliud domicilium, nisi in Germania habet, qui origine, ingenio, lingua, moribus Germanus est, eligamus. Nec me usque adeo movet, quod ait Moguntinus leporem leonibus imperaturum esse: magis illud videndum est, ne ciconiam ranis, seu corvis vulturem praeficiamus.

Potentia Germaniae satis magna est, si quem eligemus, qui virtute autoritatem sibi comparare poterit. Accepit hoc Imperium et paene funditus collapsum, Rodolphus mediocris princeps, tantum propter virtutem electus, ac brevi ita erexit, ut regibus vicinis omnibus formidabilis esset. Audio Ludovicum, Regem Franciae proximum, cum essent de Imperio Germanico sermones, et quidam Maximilianum per iocum vocasset consulem Augustanum, significans eum paucis civitatibus imperare, duriter increpuisse illum, et respondisse: Imo vero nequaquam Germanici Imperatoris potentia contemnenda est, cum ille consul tympanum pulsat, tota Francia tremit. Honeste Ludovicus. Noluit enim in Regum maiestatem iocos aut convicia dici; sed tamen illud etiam ostendit se Maximilianum propter virtutem cuilibet potentissimorum Regum parem ducere. Nec adeo videtur extincta esse virtus in familiis vestris, nemo ut reperiri possit hoc fastigio dignus.

Tres sunt familiae, Bavarica, Saxonica, et Marchica, quae quadam mediocritate potentiae autoritatem in Germania tueri possunt. Et sunt in his aliquot principes, qui ingeniis et virtute sustinere magnitudinem huius administrationis queunt. Ex his si quem elegerimus, consentientibus suffragiis, eumque nos defensuros esse ostendemus, ut aequum est: omnes principes et populi erunt in officio. Ut igitur habeat autoritatem, virtute opus est; ut accedant vires formidabiles exteris omnibus, una re opus est, videlicet Electorum consensu, quem inter nos quidem perpetuum spero futurum esse. Nemo est enim inter nos, qui sibi potentiam aliquam quaerat, quem ambitio aut ulla cupiditas incitatura videatur adversus communem Imperii tranquillitatem. Tali sapientia et gravitate praeditos esse Electores, cum salutare est Reipublicae, tum vero ad omnem posteritatem Germaniae gloriosum. Itaque mirifice delector recordatione huius vestrae virtutis. Omittamus igitur Hispanum, et virtute cum exteris certemus. Non quaeramus alios, qui nobis imperent otiosis. Nihil enim indignius est natis heroico genere, quam inertia fugitantes laborem, aliis concedere Imperii gloriam, et servitutem accersere.

Quoties in Germania mediocres principes contraxerunt regios exercitus, et res praeclaras gesserunt! Fuit recens Dux Saxoniae, Albertus, qui suis sumtibus magna ex parte bellum in Belgico gessit. Quid? ante hunc quantos exercitus saepe contraxit Marchio Albertus! Patri tuo, Friderice, Duci Ernesto, bellum denuntiarat Rex Pannoniae Matthias: quantas copias, quantum robur ex vicinis regionibus subito contraxerunt pater et patruus tuus! Itaque cessit vobis Pan-

nonius sine dimicatione, quod non fecisset, si duorum fratrum ingenia et vires contempsisset. Quare non dubito posse iniri rationem electo Germanico principe, ne ei vires, copiae, arma desint ad tuendam autoritatem domi et apud exteros.

Exposui opinionis causas, non ut postulat magnitudo negotii, sed ut in praesentia potui, maximeque cupio audire, quid iudicent caeteri Electores, qui diu Imperii consiliis interfuerunt, qui Germaniae statum et vires, qui omnium principum ingenia et facultates norunt, qui Maximiliani consilia de rebus his meminerunt. Denique qui longum in administratione Imperii usum habent, quorum cum audiero orationes, de tota re diligentius disputare potero.

Cum dicere desiisset Trevir, taciti aliquamdiu sederunt principes, tanquam defixis animis in cogitatione utriusque orationis. Exaggerata enim magnitudine periculorum in utraque parte, quorundam animos nonnihil impulerat Trevir, ut ad illud decurrerent, ut omissis Regibus quaererent aliquem alium ex Germanicis principibus. Sed hunc quaerentes, animis magis etiam dubitabant. Iubent igitur tandem Fridericum Saxoniae Ducem, natu maximum, suam sententiam exponere, qui pauca praefatus de lege, dixit, interpretationem Treviri subtiliorem esse, quam qua uti ipsos deceat; addiditque, non dubitandum esse, quin lex impediat Galli electionem, planum et illud esse, Carolum vere Germanicum principem esse, et in Germania domicilium habere; et opus esse his turbulentis temporibus principe, qui autoritatem virtute et potentia tueri possit. Ideo se non dubitare, quin omnibus anteferendus sit Carolus Archidux Austriae. Sed tamen prius conditiones quasdam ei ferendas esse, ut in tuto sit Germaniae libertas, et ut pericula, de quibus disputatum est, quantum provideri potest, caveantur. Eadem sententia dicta est a caeteris Electoribus.

Trevir cum videret omnium animos ad Carolum inclinare, agnoscere se, inquit, Germaniae fatum, et impendentem Imperii mutationem. Quanquam igitur non desinit hortari, ut diligentius haec res deliberetur, tamen affirmat se publicae concordiae causa suum suffragium cum illis coniuncturum esse. Hac acerrima contentione eius diei in multam noctem producta, tandem ita discedunt, ut postridie conveniant de conditionibus deliberaturi, quas Caroli legatis propositori erant, qui Moguntiae eventum expectabant.

Fuit igitur de conditionibus illis postea per aliquot dies non minus contentionis, quae perscriptae et Moguntiam ad legatos missae, cum essent receptae, dies constituitur eundi in suffragium solenni more. Itaque rursus sacro publice facto, ingressi in sacrarium interius templi Divi Bartholomaei suffragia ferunt hoc ordine. Coetus Electorum reliquus interrogat Moguntinum, quem eligat Regem Romanorum et futurum Imperatorem. Is respondet, se eligere Carolum Archiducem Austriae. Deinde et Moguntinus reliquos interrogat. Hoc modo omnium consentientibus suffragiis Carolus electus est Imperator. Deinde suffragia relata sunt in literas, et confirmata singulorum sigillis. Postea accersita nobilitate ac multitudine universa, publice facta est renuntiatio, cum in hanc sententiam habuit Moguntinus orationem.

Quod felix faustumque sit Ecclesiae Christianae, Imperio nostro et patriae, renuntio vobis electum esse Regem Romanorum, et designatum Imperatorem, Carolum Archiducem Austriae et Burgundiae, Regem Hispaniae. Qua in re primum agendae sunt Deo gratiae, quod summa concordia et consentientibus Electorum principum suffragiis res tanta perfecta est. Saepe enim antea cum dissentientibus Electorum studiis et voluntatibus diversi eligerentur, orta sunt inter Germanos bella civilia plena impii furoris et crudelitatis, in quibus domi mutua caede flos nobilitatis extinctus est. Absumptae imperii vires, ac paene universa Germania in solitudinem vastitatemque redacta est. Foris autem nomen imperii nostri contemni coepit, Italia deficere, et alios Reges accersere, Turcae impune grassari, dum nos impliciti domesticis bellis, reprimere eos non potuimus. Porro quantum mali hoc tempore discordia Electorem paritura erat! cum non solum Germaniae Principes, sed fortassis etiam exteri reges in media Germania de Imperii possessione dimicaturi fuissent. Nec leviter tentata res est, ut consensus noster dissolveretur. Quare ego quidem non minus propter concordiam nostram, quam propter electionem ipsam, laetor, Deoque gratias ago, qui mentes omnium ad concordiam retinendam flexit et gubernavit. Qua incolumi speramus huic nationi non defuturum

consilium ad defendendam patriam et Imperii dignitatem. Etsi autem divinitus potius, quam humana prudentia perfectum est, ut voluntates nostrae congruerent: tamen hac in re etiam vestra virtus ac sapientia, Electores, maximam gloriam vobis apud exteros Reges pariet; conciliabit et benevolentiam nostrorum principum, qui vobis tantae rei arbitrium solis commiserunt, ut Dominum ipsis, ut custodem publicae salutis, ut Ecclesiae, orbis terrarum propugnatorem eligeretis.

Apud hos eo plus admirationis haec vestra diligentia gravitasque habet, quod ipsi norunt quosdam non modo variis artificiis, sed etiam propositis minis ac terroribus, conscripto exercitu hoc ipsum conatos esse, ut nostras mentes distraherent ac dissociarent. Utinam nostrum exemplum et posteris prosit, qui quantis laudibus vestram celebrabunt sapientiam et virtutem! quod cavistis, ne discordia inter vos orta bellum aeternum et exitiale patriae excitaretur. Sed ut ante dixi, Deum agnoscamus autorem esse huius consensus, eumque ardentibus votis precemur, ut sit perpetuus. Deinde postquam electus est Carolus, non dubitemus, quin Dei consilio et voluntate ad hoc tantum fastigium evectus sit. Nam haud dubie fato et voluntate Dei imperia dantur.

Agamus igitur Deo gratias, quod principem nobis optimae atque amplissimae spei dedit, ac petamus, ut auspicia Imperii sint fausta et felicia, et ut Deus gubernet Regis Caroli animum, consilia, actiones, ad gloriam Christi illustrandam, ad Ecclesiae tranquillitatem constituendam, ad patriae atque Imperii pacem defendendam, ad religionis, legum, iustitiae, disciplinae conservationem. Haec ingentia bona cogitemus vere esse coelestia beneficia, quae generi humano per bonos principes Deus impertit, quare a Deo piis et assiduis precibus petenda sunt. Quemadmodum ille, cum inquit de Deo, qui dat salutem Regibus, admonet ita esse felicia imperia, si Deus det salutem, si gubernet atque adiuvet eos, qui respublicas administrant.

Omnes igitur invocate Deum et Dominum nostrum Iesum Christum, et hanc Psalmi vocem pio pectore ingeminate, quae precationem pro rege continet: Mittat tibi auxilium de sancto et de Sion tueatur te. Publico etiam nomine postulamus, ut Carolo Regi Romanorum, et electo Imperatori, ac domino vestro, obediatis. Quod quidem vos pro fide, virtute ac sapientia vestra facturos esse, non dubitamus: praesertim cum ille tanta modestia iudicium nostrum ac suffragia expectaverit. Et quemadmodum nos in electione praestitimus, ne qua inter nos discordia oriretur: ita vos propter publicam Imperii tranquillitatem imitamini nostrum exemplum et communi animo electo Imperatori obtemperate, quem iure ac legibus scitis iam esse nostrum dominum. Nam electio iure ac legibus facta est. Nullius novi exempli autores sumus contra leges.

Est autem officium necessarium, et praesertim sapientibus ac magnis viris dignum, iuri ac legibus obtemperare, parere dominis, cavere omni studio, ne contumacia dissipentur Imperia. Ac tamen ut libentius huic domino pareatis, eaedem vos rationes hortentur, quae animos nostros in electione moverunt. Etenim non solum nihil contra leges fecimus, sed etiam, quantum prospici a nobis potuit, Deo gubernante nostras mentes in designando principe, communi saluti orbis terrarum consulere conati sumus.

Quare, ut sancitum est, Germanicum principem, et quidem in familia Imperatoria natum elegimus, quem indole ad virtutem egregia praeditum esse cognovimus. Eminent autem in eo duae virtutes, quae in summo principe maxime necessariae, salubres et gratae sunt, videlicet amor religionis et bonitas eximia. Quarum altera eum ad fugiendas libidines, ad vitandas temerarias mutationes in Ecclesia et Republica, ad fidem servandam, constantiamque in promissis, ad defensionem Religionis et Imperii exuscitat. Utraque vero prohibet saevitiam, crudelitatem, iniustam cupiditatem vindictae. Etsi enim iudicavimus opus esse potente principe, qui autoritatem etiam viribus tueri posset: tamen prius ingenium et mores consideravimus. Potentia enim non salutaris, sed perniciosa esset orbi, si ingenium leve aut malum esset. Est autem ea iam aetas, paene quae fuit Alexandri Magni capessentis Imperium, in qua vires corporis propemodum maturuerunt, et ingenii vigor, industria, sagacitas, et mores se proferunt, ut iudicari, qualis sit natura, possit. Itaque cum sciremus, Regem Carolum suo iudicio multa honeste et graviter respondere, et non solum non hebetem, sed etiam singulari industria et diligentia in obeundis negotiis, aut providendis aut iudi-

candis, praeditum esse, et caeteras virtutes habere bono et magno principe dignas, statueremusque tali praeditum natura, opes et potentiam suam collocaturum esse, non ad nocendum, sed ad salutem humani generis: potius duximus tantis instructum viribus eligendum esse, quam alium his necessariis praesidiis destitutum.

Hoc consilio censuimus boni principis potentiam autoritate armandam esse. Et quoniam nos non tantum Germaniae, sed universo orbi terrarum consulere debemus, vires comparandae sunt adversus valentissimos hostes, non modo Germaniae, sed totius Christiani nominis. Tantis incrementis, et tam subitis, annos iam ferme centum auctae sunt res Turcarum, ut nemini dubium esse possit, eos Imperium orbis terrarum sibi polliceri, non modo propter virium magnitudinem, sed multo magis propter inusitatos atque admirabiles successus. Et ut omittamus priora, Selymus nuper non minori virtute, quam felicitate Persas, antea invictos, ingenti praelio superavit, et ex Armenia eiecit. Deinde duobus amplissimis regnis Syria et Aegypto potitus est. Et in oriente Imperii Turcici limitem eum constituit, qui quondam Romani Imperii fuerat. Ac tantam gloriam consequutus est, ut maiores suos non solum regni amplitudine, sed etiam felicitate superare videatur. Nam et pater et avus Mahometes, cum quidem dux esset unus omnium eius aetatis acerrimus et felicissimus, cum tentassent Syriam, acceptis magnis detrimentis inde sunt repulsi. At Selymus, velut in eodem cursu, profligato Persico exercitu, Syriam atque Aegyptum non sine acerrima dimicatione in potestatem suam redegit. Hunc, cum natura gloriae immensae cupidus sit, non accessio virium, non magnitudo successuum incitaret ad res maiores suscipiendas? Ille vero iam classicum cecinit, et exercitus in Pannoniam misit.

Videmus autem fato quodam hoc tempore duas bellicosissimas nationes coniunctas esse, Germanicam et Hispanicam. Ac tenet Carolus magnam Italiae partem. Itaque si omnium gentium consiliis dux adversus Turcas legendus esset, haud dubie omnium votis expeteretur, et omnium suffragiis designaretur Imperator Carolus. Quare et vos et plerasque alias gentes, quae cum Imperio nostro societate aut foederibus coniunctae sunt, speramus iudicium nostrum summo studio probaturos esse: praesertim cum omnes norint Carolum singulari moderatione naturae praeditum esse, maximeque a superbia, saevitia, cupiditate iniustae dominationis abhorrere. Esset enim formidanda liberis tanta potentia, essent metuendae Imperii et orbis terrarum graves mutationes, nisi naturae bonitate et timore Dei potentiam moderaturus videretur. Quod ut speremus, gravissimis argumentis adducimur. Indoles enim ipsius penitus nobis perspecta est, cognovimusque eum habere infixam animo mirificam reverentiam erga religionem, fidem pactorum constantissime praestare, et a crudelitate quam maxime abhorrere. Sunt autem omnium reliquarum virtutum nutrices, religio, veritas et mansuetudo.

Deinde familiae natura movemur, quae Imperium iam annos plus octoginta ita tenuit, ut nondum poenitere nos Austriacorum principum debeat. Inprimis enim enituit in utroque, in avo et proavo, eximia moderatio et lenitas, quae quidem in Maximiliano Caesare non poterat segnities videri. Nemo enim erat illo in armis acrior. Quoties armis dimicavit ipse! Quoties parvis copiis ingentes fudit exercitus! Nunquam fortunae succumbebat eius animus. Rursus in victoria, in toga mitissimus erat. Et quod singularis erat prudentiae, praecipuo studio cavebat, ne iracundia incitatus praeberet occasionem mutationibus Ecclesiae aut Imperii.

Ab hoc prognatum Carolum, referre avitam moderationem animadvertimus, et ea esse gravitate praeditum scimus, ut intuens in maiorum exempla non sit commissurus, ut ab illis degenerasse dicatur, ut alienos mores, indignos maioribus, accersivisse, ut primus laudatissimae familiae notam superbiae et crudelitatis inussisse feratur. Meminit etiam avi praecepta de timore Dei, de cura tuendae religionis, de clementia: quae, ut decet, velut oracula observat.

Quanquam, quid opus est longa oratione? Iam specimen industriae et virtutum aliarum dedit in Hispania. Avo eius materno extincto, magni motus in regno, et civiles discordiae erant exortae. Has adventu suo repressit; cumque eius nationis ingenia bellicosissima sint, et exteros dominos non facile patiantur, tamen ipse non tam armis, quam virtutis, ac praecipue bonitatis admiratione, totam Hispaniam nunc ita retinet in officio, ut nemo Regum unquam tam pacatam tenuerit. Quare quantum humanitus pro-

videri potuit, elegimus Imperatorem, in quo cum virtute potentia coniuncta est, ut eius vires praesidio essent religioni, Imperio, et universo nomini Christiano.

Proinde vos auspiciis Imperii ipsius laeta et fausta precamini, eique libenter obedite, ut decet principes et populos amantes publicae tranquillitatis. Postremo cum ingentem luctum et moerorem interitus Maximiliani attulerit, decet vos vim fati aequiore animo ferre, postquam nepos, quem ille charissimum habuit, et nobis aliquando commendavit, ipsi successit, ut non omnino extinctus videri possit. Deinde ipsius manibus hoc officium tribuite, ut maiori studio nepoti pareatis, et consiliis vestris et copiis, suscipientem gravissimam Imperii molem, summa concordia adiuvetis. Quod eo etiam vobis faciendum est maiore cura, ut Imperii possessionem retineatis, quam sine concordia tueri nequaquam possumus. Cogitate autem, quantum decus sit, unam hanc nationem delectam esse, quae non tantum suos fines defenderet, sed custos esset etiam caeterarum gentium, et pro communi salute Christiani nominis praecipuam stationem teneret. Hoc decus magna virtute partum a maioribus, et annos fere iam octingentos in hac natione conservatum sapientia et concordia principum, nolite nunc per discordiam amittere, eaque in re cum vestrae gloriae et tranquillitati, tum vero saluti orbis terrarum consulite. Idque officium, principes, et eos, qui praesunt Reipublicae, maxime debere Deo statuite, ut communi saluti omnibus viribus consulant.

Haec renuntianti populus cum plausu acclamabat. Nihil enim omnibus ordinibus erat optatius, quam eludi expectationem Gallorum, qui Imperium sibi desponderant. Itaque audito Caroli nomine, omnes una voce et consensu electionem approbabant. Agunt gratias Deo optimo maximo primum, quod metus civilium bellorum sublatus erat consensu suffragiorum; deinde, quod omnes iudicabant divinitus orbi terrarum salutarem principem datum esse. Omnes iam tum ominabantur huius Caroli virtutem et felicitatem praesidio futuram toti Europae; omnes vota faciebant, ut auspicia essent fausta et felicia.

Secundum haec, legati ipsius Caroli Moguntia evocantur, qui magno honore excepti, atque in comitium introducti, certius ex ipsis Electoribus cognoscunt: Divi Maximiliani nepotem, cuius ipsi legatos agebant, cunctis suffragiis rite electum, et renuntiatum esse Romanorum Imperatorem. Deinde adhibiti in consilium ab iisdem Principibus consuluntur de gubernanda Imperii administratione, donec, rebus in Hispania constitutis, Carolus in Germaniam veniret. Nam ipso procul absente efficiendum erat, ut Germania tranquilla esset, neve Gallicae factiones motus in Germania excitarent.

Delectus est igitur Casimirus Marchio Brandenburgensis, qui legiones certis in locis collocatas haberet in praesidiis, et duceret exercitum, si qua belli gerendi necessitas incideret. Adiuncti sunt Electores certi, quorum consilio uteretur. His rebus constitutis, legati dimittuntur, quos discedentes prosecuti sunt principes Electores usque Moguntiam. Inde Francofordiam reversi, suos et ipsi legatos cum literis ad Carolum mittunt, cuius legationis Fridericus, Palatinus Rheni, principem locum obtinebat. Interea electionis nuntii magnis, diurnis nocturnisque itineribus in Hispaniam contendunt: e quibus unus eximia celeritate caeteros antevertens, nono die Barcinum (vulgo Barsellonam vocant) pervenit, ex eo, quo Francofordia profectus est: cumque laetum exoptatumque nuntium illuc attulisset, à Rege, quem in cubiculo mane adhuc quiescentem invenit, magno auri pondere donatus est. Nec Fridericus Palatinus longam in itinere moram fecit. Nam pridie Calendas Decembris eodem pervenit; cumque ad urbem accederet Barsellonam, Rex, cognito eius adventu, ad tria ferme milliaria obviam ei processit. Legatis benigne et comiter exceptis, inque oppidum introductis, literae Regi ab Electoribus scriptae redduntur. In literis primum inerat commemoratio benevolentiae Principum erga Carolum, et officii. Cum autem Imperia fato regantur, narrabant divinitus hanc electionem gubernatam esse, ut suffragiorum concordiam, et universae Germaniae vota consentientia ostenderent: etsi ipsi etiam iudicio suo de familia, deque ipsius virtute, neminem putarint ipsi anteferendum fuisse. Huic orationi graviter scriptae adiecta erat petitio, ut Imperium sine recusatione acciperet, et constitutis rebus in Hispania, maturet iter in Germaniam. Carolus acceptis et lectis literis, cum existimaret se quasi divina voce tanto consensu totius patriae vocari, etsi videbat, quanta rerum moles sibi imponeba-

tur: tamen et Deo obtemperandum, et patriam non destituendam esse censebat.

Respondit autem legatis per Mercurinum Oratorem; huic enim summa laus eloquentiae tribuebatur. Usus est igitur Mercurinus luculenta oratione, atque huiusmodi verba fecit: Iure laetatur Rex Carolus, cum benevolentia, tum vero etiam gravissimo iudicio summi Senatus, Germaniae Principum, qui tam dubio tempore, Imperii gubernationem ipsi uni, tuto commendari censuerunt. Quid enim aut gratius ei accidere potest, quam quod ab universa patria se vere amari intelligit? aut honorificentius, quam quod sapientissimi Principes tantam ipsi virtutem tribuunt, et quasi divinantes, eam spem de ipsius fide et felicitate conceperunt, neminem ut ad hoc Imperii fastigium, quam ipsum, evehere maluerint? Vicissim igitur et patriae pietatem, et cognatis Principibus benevolentiam perpetuam pollicetur. Deliberantem autem de Imperio accipiendo diversae curae diu exercuerunt. Etsi enim magni animi est, non deterreri mole rerum, et magnitudine periculorum, quae videntur impendere intuenti nunc Italiam, quae a Gallis tenetur, nunc Turcas denuntiantes bellum Pannoniis: tamen cum vere sit divina res gubernatio, nec nisi aspirante Deo, felix esse possit, contanter et religiose Imperia accipienda sunt. Haec etiam Hispania, etsi vires suas, quae non sunt exiguae, ad societatem rerum gerendarum offert: tamen ipsum Regem domi, velut in specula regni, assiduum esse mallet. Sed e regione durum videbatur, patriae opem ab ipso implorانti deesse. Movit etiam animum gentilium decus, atque honestum esse iudicat, avi et proavi exempla sequi. Et cum avus collapsas res rursus erexerit, cumque huic familiae potitae hoc fastigio, tantae accesserint opes: arbitratur divinitus hanc familiam ad Imperii defensionem vocari. Postremo etiam principum Electorum votis et iudicio permovetur, ut rem omnium difficillimam, Imperii gubernationem, suscipere minus recuset.

Tam multae graves causae cum concurrerent; cumque divinitus se vocari ad Imperium, patriae consensu statueret: tandem, quod felix faustumque sit, Imperium accipere Rex Carolus decrevit, et hanc voluntatem suam, Dux Friderice, a te exponi Electoribus, et perferri in totam Germaniam postulat.

Principio vero, quod Regum sapientissimus Salomon unum optabat, id ipse quoque optat, cum humana sapientia non sit par tantae gubernationi, ut Deus pectus et consilia ipsius in toga et in armis regat, ac perficiat, ut Ecclesiae et toti generi humano haec ipsius gubernatio salutaris sit. Meminit Rex Carolus, ex hac ipsa Hispania duos principes ad Imperium vocatos esse, Traianum et Theodosium, quorum alter optimus appellatus est, alter non solum bonitate et armis Traiano par fuit, sed etiam hac laude excelluit, quod vere Deum coluit, ac perfecit, ut Evangelium latius propagaretur, et concordiam Ecclesiae pie, diremptis dissidiis, constituit. Hi duo Principes ex Hispania evocati, cum fuerint salutares orbi terrarum: laetatur omine. Horum exempla sibi proponet, et annumerari laudatissimis Imperatoribus volet. Summa virtus maiorum fuit in utraque familia, Austriaca et Hispanica. Harum similitudo in Regis Caroli natura et indole iam praeclare lucet. Comitatur autem felicitas cum caeteras virtutes, tum vero praecipue pietatem erga Deum, quae in Rege Carolo eminet. Quare spes est eius gubernationem faustam, felicem et salutarem fore orbi terrarum: et ut sit, omnes boni toto pectore vota facere debent. Tu vero, Dux Friderice, ito, et principibus Electoribus gratias agito, quorum cognovit eximiam erga se benevolentiam esse; ac voluntates eorum confirmato, et Imperatorem Carolum petere dicito, ut ipsi tanquam custodes publicae pacis, sua fide, concordia, virtute, Germaniae tranquillitatem tueantur, donec Imperator in Germaniam veniet, qui quidem adventum maturare quam primum decrevit.

Haec cum Mercurinus dixisset, tota curia laetitiae plena, regi Carolo et Imperatori omnia fausta precabatur. Postea scriptae sunt literae ad Electores, in quibus Rex se Imperium accepisse profitetur, et de constituendo statu Imperii, nihil sine consilio Electorum facturum esse profitetur. Commemorat sibi benevolentiam ipsorum iucundissimam esse, et voluntates eorum confirmat. Postremo pollicetur etiam brevi se in Germaniam venturum esse. Ut igitur sollicitis Electoribus quamprimum voluntas Caroli Imperatoris significaretur, Fridericus Palatinus amplissimis muneribus ornatus, statim dimissus est.

Caesar autem initio veris ex Hispania solvens traiecit in Angliam, ubi a Rege Henrico VIII.

non solum comiter pro ipsorum necessitudine et hospitii iure, sed etiam splendidissimo apparatu exceptus est. Cumque foedera inter duos Reges confirmata essent, Anglus pollicitus est, se Caroli coronationi interfuturum esse honoris ipsius causa. Post paucos dies inde venit in Belgicum, ubi magna frequentia omnium ordinum faustis eum ominibus excepit. Gratulantur reditum eo maiore veneratione, quia iam virum cernebant principem, qui in Hispaniam ante annos aliquot admodum adolescens profectus fuerat. Optant laeta et felicia Imperii auspicia. Commoratur autem Rex Carolus aliquantisper in Belgico, tum ut civitatum suarum statum cognoscat, tum ut Angli adventum expectet. Sed hunc facile Rex Franciscus perpulit, ne Carolum comitaretur, ac sibi Anglum novis pactionibus adiunxit, quae deinde magnas rerum conversiones attulerunt.

Tandem igitur Aquisgranum venit Rex Carolus, florem secum Burgundicae et Belgicae nobilitatis ducens. Et quanquam in oppido et vicinia grassabatur lues pestilens, tamen ne novi exempli autor esset, mutare locum coronationis noluit. Advenienti obviam processerunt Electores, et fere omnes reliqui Germaniae principes. Aderat et coetus sacerdotum, Caroli Magni monimenta gerens. Postero die, qui fuit dies duodecimus mensis Octobris, coronatus est in aede maiori Aquisgrani, veteri ritu. Moguntinus et Coloniensis indutum trabea ad aram adduxerunt. Dux Palatinus orbis figuram praeferebat, Dux Saxoniae ensem, Marchio Brandenburgensis sceptrum. Trevirensis vero, more a maioribus accepto, Regem unxit. Hic ad aram iusiurandum praelectum est; deinde corona a Moguntino et Coloniensi imposita; postea tradita sceptrum et ensis. His ceremoniis peractis, regium convivium apparatur, in quo Electorum distributa sunt ministeria. Adstat Moguntinus codicillos et sigillum manu gestans, Marchio Brandenburgensis sceptrum, Regis Bohemici legatus pincernae munere fungitur, Palatinus dapiferi. Interim in foro dux Saxoniae avenam equitibus distribuit. Assatur et taurus integer, refertus altilibus omnis generis, unde primum coronato Regi Romanorum apponitur ferculum. Post coronationem Caesar cum principibus Coloniam venit, ut de futuro conventu colloquerentur, in quo de veteri more post coronationem lex de pace communi renovatur, et de summa Reipublicae deliberatur. Decretum est igitur, ut ad Calendas Ianuarias indiceretur conventus Wormatiae. His actis, et Carolus in Belgicum rediit, et caeteri principes in suas ditiones discesserunt.

Addenda ad Prolegomena in *Exhortationem Maximiliani Caesaris ad bellum Turcis inferendum* pag. 453 sq.:

Aeque ac hanc de electione et coronatione Caroli V. Caesaris historiam, etiam proxime praecedentem *Exhortationem Maximiliani Caesaris ad bellum Turcis inferendum* Georgius Sabinus suo nomine edidit in hocce libello:

Narratio deliberationis Maximiliani Imperatoris Romanorum de bello Turcico. Et brevis historia temporum eorum quibus haec suscepta fuit. Autore Georgio Sabino. Lipsiae edebat Valentinus Papa. Anno Christi M.D.LI. 5 plagg. litt. A—E sign., 8 foll. non num., 63 pagg. num., ult. pag. alba, 8. min. (fol. A 2ᵃ—3ᵃ Ge. Sabini epistola ad Ioach. Camerarium data Regiomonte Prussiae V. Id. Decembris; fol. A 3ᵇ—5ᵃ Ioach. Camerarii epist. ad Ge. Sabinum Nonis Ianuarii scripta; fol. A 5ᵇ—7ᵇ med. Ge. Sabini praefatio rhythmica ad Principem Albertum; fol. A 7ᵇ med.—8ᵇ Davidis Milesii epigramma, et Andr. Munceri Elbingensis carmen ad lectorem; pag. 1—32. [fol. B 1ᵃ—C 8ᵇ] *De bello Turcis inferendo*; p. 33—57. Oratio habita a Ge. Sabino in funere nobilissimae Dominae Dorotheae, coniugis Principis Alberti, quae obiit 3. Id. April. 1547., praefixo carmine; p. 58—63. med. Epitaphium illi coniugi scriptum a Ge. Sabino, eiusque elegia in diem natalem Principis Alberti; ult. pag. vacat.). [Hunc libellum ex Biblioth. senat. Norimb. nunc in manibus habeo.]

IV. PHIL. MEL. NARRATIO DE ALPHONSO DIASIO, IOHANNIS FRATRIS INTERFECTORE.

Haec narratio a Melanthone germanice scripta separatim prodiit hoc libello:

Ware Historia. Wie newlich zu Rewburg an der Tonaw eyn Spanier, genant Alphonsus Diasius, oder Decius, seinen leiblichen Bruder Johannem, alleyn vß haß wider die einige, ewige Christliche lehr, wie Cain den Abel, grausamlich ermördet habe. Geschrieben von Herrn Philippo Melanthon. (subiuncta effigie Caini Abelem occidentis). s. l. et a. 1 pl., litt. A sign., 4 foll. non num., 4.*)

*) Hic libellus in mea collectione est.

DE ALPHONSO DIASIO SEU DECIO, IOHANNIS FRATRIS INTERFECTORE, NARRATIO PHILIPPI MELANTHONIS.

Wie newlich zu Rewburg in Beyern, eyner genant Alphonsus Diasius, seinen Bruder Johannen da grausamlich ermördet hat, alleyn auß haß, Wider die Einige, Ewige Christliche lehr, Wie Cain den Abel ermördet.

Es hat sich jetz newlich ein sehr schröcklicher vnd inn vielen jaren vnerhörter fal zugetragen.

Es ist ein Hispanus Johannes Diasius genant, der wolgelert vnd Gottförchtig gewesen, vnnd reine Christliche lehr angenommen, vnnd die selbige bestendigk gelert, vnnd bekant, Zu Rewburg inn der Pfaltz gewesen, Daselbst er, des Erwirdigen Herren Buceri schrifften, welchs freundtschafft er der lehr halben sonderlich gehabt, inn der Buchtruckerey trewlich hat helffen fördern vnd dabei in rechter Christlicher lehr fleissig studiert, Ist auch offt in vorgangenem Colloquio zu Regenspurg, bey den Herrn Colloquenten, so reine Christliche lehr da verantwort haben, gewesen, sich zu jnen freundtlich gehalten, vnd durch jhre rede sich in rechter lehr gesterckt.

Zu diesem ist auß Italia sein leiblicher Bruder, Alphonsus Diasius, der zu Rom in Iudicio Rotae gesessen, ankommen, vnd jnen freundtlich gebeten, Er wölle doch vonn der Luterischen lehr abstehen, die von dem Bapst fur eyn Ketzerei lengst verdampt sei.

Nach dem aber genanter Johannes sein Bruder dem Doctor dises abgeschlagen, vnd vil mit jhm, als ein Bruder disputiert, das, so jemandt nicht ein Heyd vnnd ein Epicureus sein wölle, So sol er beyderley lehr betrachten vnd die warheyt suchen, Dazu er seinen Bruder freundtlich vermanet, vnd jhm gesagt, Er hab nun diesen sachen lang nachgedacht, vnd befinde, das dises die Eynige, Ewige Göttliche lehr sei, durch welche alleyn gewißlich Gott ewige seligkeyt wircke vnd gebe, Vnnd sei der recht verstand Göttlicher schrifft, darinn sich Gott geoffenbaret, Vnd sei allezeit für vnd für bei etlichen rechten Christen dieser verstand blieben. Darum gedenckt er, durch Gottes gnad, dabei zu bleiben, vnnd also in rechtem glauben Gott anzurüffen, für sich, seinen Bruder vnnd für die gantze Christenheyt, vnnd dauon zeugnuß zu geben, wo er gefragt, oder andere zu leren beruffen werde.

Als aber Alphonsus seines Bruder gemüt also gemerckt, das er jn nit von dieser lehr abwenden

kond, hatt er sich gestellet, als sei er etlicher maß zufriden, Vnnd jhn vermanet, in Italien zu ziehen, da er anderen zu diesem verstand dienen künd. Johannes hat aber villeicht gedacht, sein Bruder meyn es nit trewlich, Vnd hat jhm dises auch abgeschlagen.

Darzu ist er die Zeit an andere nicht geringe ort durch fromme gelerte leut vociert vnd beruffen gewesen.

Also ist nach etlichen tagen Alphonsus widerumb von seinem Bruder abgscheiden, vnd gen Augspurg geritten.

Hernach aber ist er widerumb zu seinem Bruder geritten, vnnd als er an Newburg kommen, sind er vnd sein Knecht, Eyn Italianischer Ruffian vnnd Sicarius, von Pferden abgestigen, haben sie an einen Zaun gebunden, vnd sind morgens frü in des Bruders herberg gangen, haben gefragt, wo Johannes Diasius sei, Also hat jhnen die Magd im hauß geantwort, Er sei droben in seinem gemach, Dahin sind Alphonsus vnnd der Knecht zu jhm gangen, vnd hat Alphonsus als bald seinem bruder ein brieff vberantwort, vnd sich gestellet, als sei er von wegen dises brieffs widerumb zu jm geritten.

Dieweil nun Johannes den brieff lieset, so geht der Knecht hinter jhn, vnnd spalt jhm den Kopff mit einem grossen Beyhel, in einem hawe, Das Johannes also todt für jnen nider felt.

Die zween Tedter eilen bald wider zu jren Pferden, vnd reiten Post weiß, auff Inspruck.

Bald aber ist ein geschrey vonn dieser grausamen that in der Stadt worden, Darumb etlichen vom Amptman befolhen worden, eilend jnen nach zureitten, Die auch trewlich solchs gethan, vnd haben bede Mörder, den Alphonsum vnd seinen Ruffian zu Inspruck antroffen, vnd da lassen gefencklich inziehen.

Wie sich nun die Oberkeyt am selben ort hierinn erzeygen wirdt, das wirdt man hernach hören.

Aber auß dieser that ist abzunemen, wie die feind Göttlicher warheit, gegen allen frommen glidmassen Christi gesinnet sein, nemlich, wie Cain gegen Abel. Darumb ist nicht zweiffel, das alleyn durch gnedigen Gottes schutz dise Fürsten, Kirchen, Predicanten vnd zuhörer, die reyne Göttliche lehr lieben vnd ehren, wider so grimmigen haß so lang erhalten sind, Vnd sollen alle Gottforchtige hertzen bitten, das Gott vnns forthin schützen vnd regieren wölle, vmb seiner ehr willen, wie Er gesprochen hat, Esaie 51. Meine wort habe ich inn deinen mundt geleget, vnnd wil dich mit dem schatten meiner hand bewaren, das du mir den Himmel, wie einen schönen garten pflantzest.

Geschrieben Anno 1546. am 17. tag Aprilis, Daran vor 3852. Jar Noe inn die Arca getretten ist, Dürch welchs exempel Gott bewisen, vnd vns wil erinnert haben, das wir glauben vnd wissen sollen, vnd darumb bitten, Das Gott selbst die Kirch wunderbarlich erhalten wöl, wenn gleich die welt inn hauffen felt.

Nota. Postquam haec narratio typis exscripta erat, cognovi, eandem iam in huius Corporis Vol. VI. p. 113 sq. esse exhibitam.

V. PHIL. MEL. HISTORIAE QUAEDAM RECITATAE INTER PUBLICAS LECTIONES.

Praecedentibus historiis a Melanthone scriptis adiungimus e Codice manuscripto Bibliothecae Ducalis Guelferbytanae historias quasdam ab eo recitatas inter publicas lectiones, a discipulo quodam, Werico Vendenhaimero Norimbergensi, collectas, hucusque nondum editas.

Hic Codex chartaceus num. 21. quatern. continet 88 folia non num.; fol. 1^a in med. exhibet nonnisi haec verba: Wericus Vendenhaimer | Noribergensis | Anno 1557.; fol. 1^b vacat; fol. 2^a init. cont. hanc inscriptionem: *Historiae quaedam | recitatae a praeceptore | φ Mel. inter pub | licas lectiones.*; fol. 2^b vacat; fol. 3^a—87^a exhibent 304 historias numeris romanis, qui dicuntur, signatas; fol. 87^a—88^b 4 carmina continent.

HISTORIAE QUAEDAM

RECITATAE A PHILIPPO MELANTHONE INTER PUBLICAS LECTIONES.

Malum consilium consultori pessimum.

Quodam tempore Alexander summus pontifex cum filio suo, nomine Imperator, voluit ad convivium vocare omnes cardinales, quos seruit esse opulentissimos, idque eo ut omnes cardinales simul veneno necaret, ut ipse ipsorum facultatum dominus efficeretur. Instruxit ergo convivium magnificentissimum et dignum talibus personis. Imperator autem lagenam quandam dulcissimo vino plenam, praesentaneo veneno infecit, eamque custodiendam dedit uni satellitum, hoc mandato, ne cui lagenam daret quam sibi, se velle cardinalibus iam obviis eam propinare. Sed cum iam venirent convivae, et Imperator iam diu abesset, ita ut prandium finitum esset, Papa Alexander forte fortuna abiens in conclave, invenit ibi famulum custodientem lagenam, sciscitatur, quidnam contineret lagena, cui respondit famulus sibi custodiae traditam esse ab Imperatore. Alexander econtra dixit: Fortassis habet aliquid dulcis vini, ego gustabo, et dabo gustandum meis convivis, biberuntque omnes. Interea venit Imperator etiam, ibi inscio praebetur lagena, ac bibit ipse quoque de suo venenato vino. Tandem post aliquot horas postulat Imperator suam lagenam; respondit servus, iam dudum esse exhaustum illud vinum. Quaerit, quisnam biberit; inquit minister: Sanctissimus pater et omnes cardinales et tu quoque. Hoc audito Imperator tristis de prandio surrexit, ac iussit indicari patri, ut sibi prospiceret medicamentis, alias ipsum moriturum. Imperator autem exemptis intestinis male in eius ventre aliquamdiu iacuit, et curatus est, quia venenum nondum in interiora transierat[1]); verum alii omnes, Alexander et reliqui cardinales, quicunque biberunt illud vinum, obierunt.

Non interficiendum hominem esse propter leve debitum.

II. Augustus Caesar cum a quodam cive opulento ad convivium vocatus esset, accidit, cum familia eius in apparando valde properaret et necessaria comportaret, servus unus vitrum cristal-

---

1) transierat] Cod. habet: transerat

linum confregit, quod cum dominus resciscerет, valde iratus fuit, et apprehendens servum, ipsum in piscinam muraenis[2]) proiici mandavit; servus autem fugiens occurrit Augusto iam venienti ad convivium, supplicans deprecatur culpam, ac petit, ut Imperator saltem efficiat apud dominum, ut sibi mitigetur poena. Augustus cum audivisset saevitiam erga servum, properat ad domini aedes, postulat sibi monstrari abacum, in quo custodiebantur cristallina vasa, et fregit ipse omnia, ac simul increpavit civem, inquiens: Nequaquam homo interficiendus est propter tam tenue peccatum.

Alienis quaesitis propria amitti.

III. Franciscus pater huius regis Galliae, cum inopia pecuniae laboraret, et copias conscribere per suos capitaneos iusserat, consilium inveniendum esse statuit, ut brevi tempore aliquam summam pecuniae colligeret. Postam igitur misit ad cancellarium suum, qui in arce quadam regis satrapa erat, hac iussione, ut posta diceret, se illas literas, quas adferret, Romae accepisse, in quibus scriptum erat, quasi per amicum quendam istius cancellarii, mortuum esse Papam, et magnam spem esse illum futurum summum Pontificem, modo gratiam regis haberet. Lectis literis, statim cancellarius cupidus honoris ad regem venit, inquiens: O rex, magna et nova! Rex simulans se nihil de ea re scire, quaesivit, quidnam esset. Cancellarius inquit: O rex, si Maiestas tua mihi in una re gratificari vellet, posteaquam quidem Pontifex Romanus mortuus est, possem ego fieri Pontifex, quod et tuae regiae Maiestati et toti regno Gallico valde utile esset. Respondit rex: Bonum est; quantum in me est, faciam; sed opus est magna summa pecuniae, habesne aliquid? et ego te iuvabo mea pecunia. Inquit cancellarius: Ego habeo adhuc duas summas auri. Rex ait: Ego unam addam, et, quam primum potes, profer ad me pecuniam. Cancellarius obtemperans regi, sperans se futurum Pontificem, summas auri regi misit. Rex, accepta pecunia, misit aliam postam, qua nuntiabat Papam adhuc vivere. Et hac fraude rex a suo cancellario pecuniam extorsit iuxta illud: Dum altera ambit, propria amittit.

Exemplum mansuetudinis.

IIII. Maximilianus[3]) habuit in aula sua secretarium, qui potuit cuiusvis elegantiam manuum imitari; habebat enim manum elegantem ad scribendum, sumpsit autem talem chartam, qualem Maximilianus solebat habere, si quando scriberet, wie das Papier ist, da man die niderlendischen karten auf malet. Maximilianus enim eum valde diligebat propter elegantiam manus. Venit ad Iacobum Fuggarum, et attulit ei chirographum, et nomine Imperatoris pecuniam ab eo petit, et cum saepe iteraret, et ipsum falleret, Fuggarus sentiens dolum Imperatorem accessit, rogans an illa ita se haberent, simul ostensa manu sua, quam secretarius imitatus fuisset. Imperator haec videns: Manus quidem (inquit) est mea, sed de pecunia nihil scio. Iussit igitur cito secretarium ad se accersi, qui cum advenisset, illum examinavit. Ille statim confessus est se fecisse, ac in genua procidens veniam deprecatus est. Imperator misericordia motus condonavit illi omnia, sed iussit illum ex suo regno discedere, quia non fuit homo crudelis, sed mansuetus.

V. Cum doctor quidam Carolum Imperatorem decumbentem multis inanibus nugis consolaretur, et de remedio, quo utendum esset, diceret: respondit Carolus: Gedult vnd Schreyben ist vnser böst Remedium.

VI. Cum Franciscus rex Galliae vidisset pallium Imperatoris, inquit: scriptum erat *PLUS ULTRA*, adscripsit ipse *Hodie mihi, cras tibi.*

VII. In agone mortis coniugis Imperatoris erat Monachus quidam ordinatus, ut ipsam consolaretur. Imperator vero audiens ineptam eius consolationem, iussit ipsum abire et accersivit paedagogum filii sui, ut ille loco Monachi adesset.

VIII. Carolus Imperator, cum cepisset[4]) regem Galliae, discessit in Monasterium; ibi ad eum venerunt Principes, qui antea ab illo defecerant. Imperator vero noluit illos admittere, sed mandavit, ut Deo una secum gratias agerent; nam victoria illa non sua potestate aut virtute, sed Dei auxilio et providentia sibi contigisse. Nam ille non interfuerat pugnae.

---

2) muraenis] Cod.: Murrhenis

3) Maximilianus] Cod. h. l.: Maxilianus

4) cepisset] Cod.: coepisset

IX. Dicitur de sancto Bernhardo, qui cum aliquando in latrina oraret Psalmos, venit ad eum Diabolus et obiurgavit eum dicens: Quare tu in latrina oras sanctos Psalmos? Respondit ei S. Bernhardus: Illud, quod ex ore exit, Deo offero; sed id, quod infra ex ventre eiicio, tu comedas.

X. Carolus Imperator cum faceret per Galliam iter, quodam in loco reperit in cubiculo, in quo dormiturus erat, virginem nobilem et formosam inclusam. Quam cum Imperator aspexisset, et videret eam flentem, quaerebat causam, cur fleret, et cur in hoc conclavi inclusa[5]) esset. Tum virgo indicat, se ideo inclusam esse, ut veniret in manus Caesaris, et dicit se esse de familia nobili natam. Quae omnia cum Imperator audisset, mandavit illis, quibus maxime fidebat, ut eam intactam ad suos parentes reducerent. Istud fuit egregium exemplum continentiae in nostro Imperatore. Et cum postea bellum in Galliam intulit, arcem illam funditus devastavit et solo adaequavit, quia videbat esse tantum domicilium voluptatum et luxuum.

XI. D. M. Lutherus cum aliquando vidisset Ioannem Fridericum Ducem Electorem ductantem manu Mauritium, risit. Cum Elector quaereret causam, cur rideret, respondit Lutherus: Genediger Herr, ich sehe, das euer Churfurstliche gnade einen kleinen jungen Wolff furet, wie wenn er euch ein mall den rechten arm mit der handt wegfreße.

Conscientia trahit nocentes ad supplicium.

XII. Pistor quidam Viennae fuit valde dives, ita ut tota civitas de ipsius divitiis miraretur. Hic habuit famulum, cuius opera in pistorio officio utebatur. Qui cum sciret dominum esse divitem, et cognitum quoque haberet, ubi thesauros suos haberet, petit veniam a domino suo, et petit mercedem, praetendens aliquam causam verisimilem. Dominus contentus ea causa, dat ei suam mercedem, et servus satis amanter ab eo discedit. Altero die summo mane redit ac intrat aedes, accedit primum ad suum conservum aliquantulum aegrotantem, et interficit ipsum, deinde ancillas; tandem intrans conclave, ubi dominus cum domina dormiebat, et ipsos interficit, postremo venit ad lectum puellae, quae cum vidisset parentes et alios interfectos, clamans petit: Ach lieber Parve laß mich leben, ich will dir all mein Pupen geben. Ipse vero obsessus a Diabolo puellulam quoque transfodit, ac tum acceptis clavibus aperit cistas, et aufert tantum argenti et auri, quantum ferre potuit, et abit, venitque Ratisbonam, ibi aliquamdiu commoratus, propter sua nefaria scelera quiescere non potuit, quin se ipsum proderet, et captus est, ac verubus transfossus est, cumque iam in summis istis cruciatibus esset, confessus est ac dixit: Ach nihil magis me cruciat quam illa vox puellae: Ach lieber Parve laß mich leben, ich will dir alle meine Pupen geben.

XIII. Maximilianus Imperator habuit in aula sua militem quendam veterem, callidum et facetum, qui, cum Imperator multis cruciaretur et ex magnis rebus fatigatus esset, suis facetiis eum exhilaravit. Accidit autem quodam tempore, quod Imperator animi recreandi gratia cum nonnullis aliis principibus in charta luderet propter certam (ut fieri solet) pecuniae summam. Dixit miles ad Imperatorem et ad alios principes collusores: Qui tres habet reges, sumet totam summam. In qua sententia cum omnes consentirent, miles amplexus suum dominum et ostendens alios duos reges fictitios in charta: Videte, inquit, ego tres habeo reges. Respondit Maximilianus: Recte facis, quod me confers cum istis regibus; nam mei subditi etiam putant me esse tantum regem pictum.

XIIII. Veneti volentes punire seu exercere Imperatorem Maximilianum, miserunt legatum ad eum, ut ipsi indiceret bellum his verbis: Maximiliane Imperator, senatus populusque Venetus indicit tibi bellum terra marique. Quo audito, respondit Maximilianus quam simplicissime dicens: Ite et simili stultitia gerite bellum, qua indicitis; id quod et postea factum est. Nam Veneti coacti sunt petere pacem a Maximiliano oblata magna ei pecuniae summa.

XV. Accidit aliquando, ut iuxta Maximilianum equitaret quidam fatuus, et cum ferula forte, qua moderabat equum, attigissit nasum Imperatoris Maximiliani, qui erat ei satis longus, Imperator est commotus aliquo modo. Quod cum vidisset stultus, dixit: Na Herr, es thut einem nit woll, der es nit gewöndt ist. Quo responso delectatus Maximilianus ignovit ei.

5) inclusa] Cod.: inclausa

XVI. Cum in conventu Wormatiensi[6]) Eccius disputaret cum Lutheranis, praesente Friderico Duce Saxoniae, Laicis non esse porrigendum sacramentum in utraque specie, allocutus est Dux Eccium, eumque interrogavit, qui fieret, quod Papistae prohiberent sumptionem sacramenti in utraque specie, cum tamen ipsi eo utantur. Respondit Eccius: illis tantum esse mandatum. Ad haec respondit Dux, Christum dixisse: omnes hoc facite in mei commemorationem. Ille respondit: omnes alle die Priester. Ibi argute ait Dux: Alibi dicit Christus: non omnes intrabunt in regnum coelorum, ergo vos sacerdotes non intrabitis. So werdet ihr jmmer zu dem Teuffel faren.

XVII. Cum sequenti die esset pronuntiandus Doctor iuris, dixit Lutherus: Cras nova vipera creabitur contra Theologos; iuris enim studium est plane sordidum artificium, et nisi crumenam repleret, nemo huic studio operam daret, in summa, Gute Juristen, Böse Christen.

XVIII. Civis quidam Norimbergensis magnus negotiator, cum D. M. Lutherus edidisset librum de usuris, in foro Noribergae adstitit bibliopolis. Ibi alius quidam facetus accedit, dixit: Librum tuum vos legere oportet, cui respondit: Bonus ille pater Lutherus potius in aliquod caput Ioannis scripsisset, et hoc negotium de usuris mihi mandasset, quia ipse est ignarus huius materiae.

XIX. Clemens Episcopus Moguntius venit ad Caesarem conquerens, quod populus nollet sibi assentiri in libello interim, quare petiit fieri executionem gladio. Nihil aliud Caesar ei respondit: Est malus pastor, qui vult suas oves occidi. Quo dicto indicavit hominis stultam petitionem.

XX. In conventu Wormatiensi cum quidam Monachus Caesareae Maiestati concionaretur, et mirabilibus uteretur gestibus exponens illud Evangelium: Modicum et videbitis me, et iterum modicum non videbitis me[6a]), et nunc se abderet, ut amplius non conspiceretur, cumque asseres, ex quibus suggestum compositum erat, non bene compacti essent, sed aliquod foramen relictum, forte fortuna funis, quo Monachus cinctus erat, per illud decidit, cumque id animadvertisset rex Daniae Christianus (re et nomine), quique tum erat in aula Marchionis Ioachimi, accessit et in fune fecit nodum. Monachus cum diu se abscondisset, et surgere vellet, nec iam posset propter nodum, clamare coepit[7]): Videte iniuriam pessimorum Lutheranorum, etiam in publica concione et in conspectu Imperatoris. Quare Caesar valde commotus iussit inquiri istius rei autorem. Rex vero Christianus accessit Marchionem, et se id fecisse non petulantiae causa, sed ut hominis mirandas gesticulationes reprehenderet, fatetur. Marchio igitur accessit Imperatorem, eique indicavit, et facile ira Caesaris placata est.

XXI. Quidam dicebat ad D. M. Lutherum: Quidnam faciendum esset, cum reperiret in sua Ecclesia homines, qui 20 annis abstinuerunt a sacramentis. Respondit Lutherus: Man laß sie zu dem teuffel faren, vnd wan sie sterben, so leg man sie auf den schinder plan. Porro interrogavit, num homines huiusmodi cogi debeant[8]) ad sacramentum. Respondit: Non, quia est plane papisticum.

XXII. Anno 1519. venit quidam porrigens Luthero dextram, quam excepit Doctor, duxitque eum ad suam habitationem. Is dixit: Mein lieber Herr Doctor, mich wundert, das ir einem ieden so balt die Handt reicht, wie wen euch einer mit einer kugel erschuße, dieweil ich allein bey euch bin? Dixit Doctor: So must ir doch auch sterben. Respondit alter: Wan das geschehe, so macht mich der Papst zu einem Heilichen vnd euch zu einem keher. His auditis accersivit Lutherus Wolfgangum famulum suum, et alter ille mox ex civitate discessit.

XXIII. Cum Philippus iter faceret una cum visitatoribus ecclesiarum ad Eisenburg, nec scirent viam, eques accedens rusticum Thuringianum, eumque de via interrogavit; erat autem hiems. Respondit rusticus: O ego certe nescio, sed qui sunt, qui sedent in curru? Respondit eques: Sunt doctores. Vah![9]) (inquit rusticus) sunt doctores, nec tantum didicerunt, ut tempore hiemis domi se contineant? ego sum rusticus et tamen adeo peritus, ut in aestate tantum victum comparem, quo me in hieme domo continere possim.

---

6) Wormatiensi] Cod. h. l. et in hist. XX.: Wurmaciensi

6a) Conf. Ioh. 16, 16.

7) coepit] Cod.: cepit

8) debeant] Cod.: debent

9) Vah!] Cod.: Vach

XXIIII. Anno 1542. pridie quam moreretur filia D. Martini Lutheri, Magdalena, viderat ipsa in somniis duos pulcherrimos adolescentes ornatos, ducentes eam ad convivium nuptiale. Mane cum ego Philippus Melanthon [10]) accederem matrem, interrogo eam de filiae suae valetudine; narravit ipsa mihi somnium, quod habuerat praecedente nocte. Ego audito somnio [11]) expavi et nihil dicebam, sed hoc ipsum suspicatus sum, quod angeli coelestes ducturi essent eam ad coeleste convivium.

XXV. Wormatiae [12]) primum convenit D. M. Lutherum Helius Eobanus Hessus adolescens adhuc, qui erat tunc eius inimicus, ac dixit: Höre Doctor, Ich höre, ir lernet, wen einer nit mer mit ſeiner frawen handlen [13]) kan, ſo durffe die fraw einen andern man nemen. Sic (inquit Lutherus) aulici instituunt, et risu pauca respondit: Ich lerne, ihr ſolt alſo nicht reden. Tunc abiens Eobanus ad Lutherum dixit: Habt ir recht, ſo helff euch Got, et abiit continuo.

XXVI. Comes quidam Mansfeldensis; cum audisset cantum [14]) Ein feſten burg iſt vnſer Gott, dixit: Ich will die burg helffen zerbrechen oder nit leben; et postero die sine confessione et sacramento obiit.

XXVII. In Thuringia filiolus cuiusdam per fenestram praeciderat ex quadam arce in fossam plenam aqua. Ancilla denuntiat puerum deiectum esse in aquam. Ibi minister quidam forti animo praeditus se in fossam immisit, ac puerum incolumem adhuc in aquis natantem extraxit. Hic puer revera ab angelis fuit custoditus.

XXVIII. Prope Torgam fuit quidam sacerdos, qui hominibus solebat dare chartas, quas dicebat mederi oculis, si de collo suspenderentur. In chartis vero haec scripta erant: Der teuffel kratze dir die augen auß vnd ſcheis dir in die klucken.

XXVIIII. In Italia mos est, ut saepe vescantur herbis, sicut narratur iocus de quodam pictore, qui cum in aestate apud dominum suum in Italia subinde comederet herbas, instante hieme voluit discedere, dominus interrogat, quid causae haberet, cur discederet, respondit alter, nihil aliud nisi quod vereatur, ne in hieme foenum edere cogeretur, cum per integram aestatem herbas comedisset.

XXX. Fuerat quidam Monachus, qui cum inter edendum emisisset crepitum ventris, coepit [15]) strepere pedibus. Ibi Abbas assidens cum audivisset, dixit ad Monachum: Mi frater, aliud est crepitus, aliud strepitus.

XXXI. In papatu fuit consuetudo et adhuc est, ut singulari reverentia nomen Mariae virginis nudato capite ac flexis genibus pronuntiaretur. Fuit autem promotus Baccalaureus, qui cum in matutinis dominicae septuagesimae in templo primum Geneseos caput legeret, et pervenisset ad opus tertii diei, ubi scriptum est: Congregationes aquarum appellavit maria, et vocabulum congregationes esset divisum ita, ut praecedens linea priorem partem, videlicet congregati contineret, sequens autem a posteriore parte, scilicet ones inciperet, nec tamen additum, ut cohaerentiam significaret, bonus ille homo non intelligebat, et canebat: Congregati oves aquarum appellavit maria, ac simul aperto capite genua flexit, virginem appellari significans.

XXXII. Quidam scholasticus petiverat ab Eberhardo Duce Wirteburgensi sacerdotium, et cum forte aperuisset tunicam, et Dux conspexisset, quod haberet scissas caligas, duriter increpavit eum, quod scissis caligis ausus fuisset in conspectum eius prodire, et quia non poterat commode latine loqui, dixit ad eum: ira, ira, ira, vade, vade, significans se commotum esse, et scholasticus statim discedere coactus fuit.

XXXIII. Quidam homo olim fecerat periurium, et cum post annos viginti octo ab ipsius morte, eius etiam filius in eodem monumento sepeliendus esset, ibi cum totum corpus et omnia ossicula iam consumpta erant, sola dextra manus integra inventa est, prioribus duobus digitis exporrectis in modum iurantis. Hanc deinde manum Landgravius Vitebergam misit Electori.

XXXIIII. Friburgae in Misnia quidam peregrinus duxerat uxorem ex illa urbe, et cum iam dies, in quo nuptiae constitutae erant, adesset,

10) Philippus Melanthon] Cod.: φ. M.
11) somnio] Cod.: somno
12) Wormatiae] Cod.: Wurmatiae
13) In Cod. primum erat scriptum: kurtzweilen, deinde hoc deleto superscriptum: handlen
14) cantum] Cod.: cant
15) coepit] Cod.: cepit

venit ille sponsus cum suis sodalibus ad nuptias, cumque iam hora quarta, sicuti ibi moris est, ingressuri essent templum, unus ex sociis, qui sponsum comitati fuerant, coepit in hypocausto ineptire et ludere cum bombarda, opponit sponso bombardam in modum minitantis per iocum, bombarda eiaculavit globum, et interficit sponsum eo ipso in loco, et continuo procidens extinctus est; alii dicunt sponsam a sponso interfectam esse, quod multo tristius est.

XXXV. Lazarus Pannonicus professor Patavinus interrogaverat aliquando puellam obsessam a Diabolo, quae nunquam quicquam didicerat latine, qui esset optimus versus in Virgilio. Respondit Diabolus ex puella: Discite iustitiam moniti et non temnere divos [15a]).

XXXVI. Cum aliquamdiu mediocris caritas [16]) annonae esset [17]) et tandem leniretur, evehit ex salinis Saxonicis quidam rusticus, qui in urbem invexerat frumentum, ut venderet, et cum vilius cogebatur vendere propter factam tunc relaxationem, doluit, quia multum frumentum domi habuerat, et caritatem duraturam esse speraverat magnum lucrum; sedit igitur in curru moestus, et minister illius, qui gubernabat equos, seu auriga canebat. Rusticus increpat ministrum, quare canat. Respondit minister: Quare non canerem? Ego laetor, quod annona sit facta laxior, quia hodie fuit minus pretium quam antea. Rusticus: Laetaris tu, inquit, meo damno, nonne vides me magnam iacturam facere? Et minister pergit canendo, interea sibi rusticus mortem conscivit, in curru strangulat se laqueo, et famulus ignorans pergit. Paulo post occurrunt ei alii, qui vident rusticum mortuum retro a curru raptari alligatum laqueo, alloquuntur ministrum canentem, quid agat, iubent eum respicere. Ille admonitus respicit, videt se dominum trahere mortuum. Perterrefit famulus et orat homines, cum fuerit vocatus in iudicium, ut velint esse testes, quod ipse sederit canens in equo ignorans factum, se profecto nunquam respexisse ad dominum suum, sed narravit eis totam rem gestam, et deinde in iudicio absolutus est. Haec vere esse diabolica quilibet sanus iudicare potest.

XXXVII. Olim nobiles etiam in Germania sepeliebantur tantum in campis, et quo erant homines potentiores, eo maiores tumuli congerebantur. Hic nota historiam de eo, qui putabatur unus ex comitibus Landespergensium. Non procul hinc fuit ingens tumulus circa Landsperg, inde rustici soliti sunt fodere argillam, tandem inter fodiendum reperierunt lapidem quadratum. Haec res cum delata esset ad praefectum eius loci, iussi sunt rustici desistere a fodiendo, et quia thesaurus reconditus credebatur, conducti sunt a praefecto, qui effoderent. Invenerunt autem primo silices multos, postea carbones, tandem saxum quadratum, et postremo cadaver grande ac procerum. Et ad caput erat urna, in qua erat liquor similis cerevisiae et grapheum i. e. aenea vel aerea penna, Ein schreibfeder auß ertz gemacht, quia fuit admodum rarum et mirabile illo tempore in his regionibus, posse legere et scribere, ideo additum est illi γραφεῖον, ut, si quando post multos annos effoderetur cadaver ipsius, homines scirent ipsum tenuisse artem scribendi et legendi; creditum est ipsum fuisse unum ex comitibus Landspergensium.

XXXVIIII. Rex Ptolomaeus, qui Euergetes dictus est, cum in prandio apud se haberet Stoicum quendam disputantem inter epulas, sapientem non posse errare, postridie iterum invitavit rex eundem philosophum, et iussit ei a coquo quam posset optime praeparari merdam specie turdi, quam [18]) ei inter reliquos cibos apponeret. Coquus parat stercus et quam optime condit, apponitur philosopho. Stoicus quam potest devorat stercus, postea rex iterum interrogat eum, num sapiens possit errare. Ille coepit longa narratione iterum probare, sapientem non posse errare. Tum rex iubet adduci coquum, et interrogat, quid illi apposuerit ad comedendum. Coquus prius instructus, quid respondeat, dicit: Omnino rex proposui ei merdam bene coctam. Rex quasi victus: Quid illi, inquit, proposuisti? fateor, non fuit turdus. Tunc coquus protulit reliquum merdae, dixitque se ei hunc turdum praeparasse. Tum dixit rex ad Stoicum: Ergo sapiens erravit. Ita postea Stoicus fuit ab omni-

15a) Virg. Aen. VI, 620.

16) caritas] haec vox in Cod. ab alia manu superscripta est voci deletae „facultas", quae a prima manu erat scripta.

17) esset] haec vox in margine Cod. adscripta est.

18) quam (scil. merdam)] Cod.: quem (scil. turdum)

bus derisus. Fuit operculum dignum patella, Ein solche solutio gehort auf eine solche Disputation.

XXXIX. Cambyses cum esset ducturus sororem, interrogavit sacerdotes, nam sibi metuebat, cui responderunt sacerdotes dicentes: Nobis duae sunt leges: una, neminem debere ducere sororem, altera vero, ut rex faciat, quodcunque libuerit.

XXXX. Sanctus Augustinus cum illam confusionem et schismata in Ecclesia videret, videlicet quod expellebant pastores aliosque imponebant[18a]), petivit tandem fieri decretum a Caesare postea statim, illi fuit obiectum, schismata[19]) nullo modo esse expellenda armis Caesaris, quibus respondit Augustinus: Non petivi decretum fieri contra schismata[19]), sed contra latrones.

XLI. Princeps Meckelburgensis et Henburgensis, cum D. M. Lutherus apud illos fuisset, incipit princeps Henburgensis[20]): D. Doctor, Wie gehet es zw, das wir alzeit das begeren, das vns am schedlichsten ist, vnd das das volk so böß ist. Respondit Lutherus: Ir fursten sollt darzu thun. Heinricus princeps incepit: Wo wir hern nit hetten darzw than, es wer lengst abgangen. Videlicet Malitia.

XLII. Sub Carolo Burgundiorum principe fuisse nobilem ferunt, qui hostem in suam potestatem redegerat. Huius coniunx se illico ad nobilem contulit, supplicans sibi ut restitueretur maritus, se summam pecuniae, quam postularet, daturam esse sancte affirmabat. Verum pessimus homo tunc denique restituturum maritum promittebat, si cum illo adulteretur. Honestissima matrona etsi erat, tamen redimere maritum maximopere cupiebat. Accessit itaque maritum, et hanc tyrannicam vocem nobilis recensuit. Captus spe libertatis potiundae, etsi indignum facinus fore cerneret, tamen annuebat; sed iam adulterio perpetrato maledicta bestia captum truncari iussit, et cadaver adulterae reddidit. At illa statim accedit Carolum, atque illi totam rem ordine enumerat. Sapientissimus autem princeps continuo mandavit, ad se moechum ut vocarent, postea ei iniunxit, ut viduam illam in uxorem ducat et hoc pacto pristinam pudicitiam mulierculae restauret. Finitis vero nuptiis nobilem ultimo supplicio affici sevère mandavit et in possessiones nobilis illam collocavit.

18a) imponebant] Cod.: imponerent
19) schismata] Cod.: scismata
20) Henburgensis] Cod. h. l.: Heidelbergensis

XLIII. Papa quondam dixit ad Bembum: O Bembe, nescis, quanta illa fabula de Christo nobis profuerit?

XLIIII. Fridericus Dux Saxoniae cum aliquando dissereret cum doctore Theologiae ante arcem, forte fortuna vidit duos cucullatos fratres praeterire, quibus nomen est Minoritae. Quos cum vidisset, quod gererent lignea calceamenta, interrogavit doctorem, dicens: Ex quali ligno hi calcei confecti sunt? At cum ille obmutesceret, et illi non occurreret, quid responderet, tunc prorupit in haec verba: Es Magister in Israhel, et haec ignoras? addens: Haec calceamenta parata sunt ex ficu, cui maledixit Iesus dicens: nemo capiat fructum ex te in sempiternum. Prudentissimus princeps hac responsione significare voluit hypocrisin et eorum interitum.

XLV. Decimo quinto die Aprilis anno 1558. Episcopus Arolauni[20a]) duxque Franciae traiectus est globo et obiit et simul sex. Hoc facinus patratum est instante hora decima in horologio minori. Nam postquam cum suis senatoribus in Grammatophylacio[21]) aliquas horas in cognoscendis caussis, dandis petendisque consiliis consumpsisset arcemque versus iam iter tetendisset, tempus enim sumendi prandii erat, ibi in via ad radicem montis, improvisi et inermes a quatuordecim equitibus adorti sunt, qui sibi bombardis optime prospexerant, induti longis palliis, qui protinus extractis bombardis in Episcopum et suos comites invaserunt[22]), et nullus evasit praeterquam nobilis iuvenis, qui aufugisse dicitur. Equites vero hoc patrato absque offensione discesserunt.

XLVI. Nobiles Laconici fecerant iter per Leuctram, et hospitaliter a Scedaso[23]) accepti sunt, postea redeunt, et hospes non aderat, quapropter hospitaliter a filiabus sunt accepti, quas vitiarunt, et postea dissecuerunt ac in puteum proiecerunt. Hospite redeunte, filias non invenit, tandem monstrante cane, in puteo invenit illas, sepeliit et venit Spartam[24]) petens, ut punirentur, sed ille tantum fuit irrisus; nam isti multo erant potentiores illo, et magna pugna ad sepulchrum illarum virginum facta est.

20a) Arolauni (i. e. Arlon)] Cod.: Arclauni
21) Grammatophylacio] Cod.: Grammatophuslatio
22) invaserunt] Cod.: miserunt
23) Scedaso] Cod.: Schedasa. — Conf. Plutarchi amator. narratt. IIII.
24) Spartam] Cod.: Spartham.

XLVII. Cum Ratisbonae delatum esset quosdam Germanos ita heluationibus operam dare et sic potare, ut quidam in periculosos morbos inciderent, et peterent aliqui, ut caveret edictis, ut temperantius viverent, respondit Carolus Caesar: Quid faciam? Aeque est, si Germanis meis prohibeam potationes, quam Hispanis meis furta.

XLVIII. Romae consessum habuit Papa, et cum de reformatione Ecclesiae et de tollendis inutilibus caeremoniis Papa dixisset, quidam ex cardinalibus surrexit ac dixit: Vox quidem, vox Iacob, sed manus Esau, et mox deinde mortuus est, fortassis veneno extinctus est.

XLIX. Philippus aliquando fuit in examine Anabaptistarum, et quidam ex illis dicebat: Si omnia biblia in toto orbe terrarum in unum cumulum essent relata, se non velle emere uno nummulo; cui Philippus: Si omnes Papistae in unum cumulum essent relati, nauci ne dignos quidem omnes existimarem.

L. Locris ait Demosthenes fuisse legem, ne aut absentes[25]) leges abrogarentur aut novae ferrentur, sed si quis esset abrogaturus aliquam, aut novam laturus, proponeret suam sententiam publice stans collo inserto in laqueum, et si lex populo placuisset, liberaretur, sin autem displicuisset, laqueo constricto mox strangularetur autor.

LI. Baldum, qui abundavit ingenio, aiunt semel peregrinantem interrogatum de quadam difficiliori quaestione, respondisse, se nunc non posse respondere, quia triduo a literis abfuisset.

LII. Lex fuit apud Graecos, ut afficeretur ignominia ille, qui clypeum amisisset in bello, non ipse, qui gladium, quia potior cura debet esse defendendi quam laedendi.

LIII. Epitaphium: Qui auro opus habet, hic inveniet. Cum vero Babylonia obsidione capta esset a Dario, ac Darius[26]) videns sepulchrum, legensque epitaphium, avidus auri iussit aperire. Sed haec verba in sepulchro scripta Semiramis regina Babyloniae constituit post mortem suam in sepulchrum hoc epitaphium.

25) absentes] sic in Cod. legitur pro: veteres; conf. huius Corp. Vol. XVII. p. 877—880., ubi fere idem relatum est.

26) Darius] sic in margine legitur pro nomine deleto: Cyrus, quod in textu primum erat scriptum. — Quapropter etiam pro praecedenti nomine „Cyro" scripsi: Dario.

LIIII. Cum Monica[27]) mater Augustini Romam veniret, ac videret filium aliis ibi uti caeremoniis, quam Mediolani, interrogavit filium, quare aliis uteretur caeremoniis quam soleret. Respondit Augustinus: Romae oportet me secundum Romanorum vivere consuetudinem, Mediolani secundum Mediolanensium. Inde nati sunt postea hi versus:

Si Romae es, Romano vivito more,
Si fueris alibi, vivito sicut ibi.

LV. Senex consiliarius cuiusdam principis dixit ad Philippum: Minantur mihi alii consiliarii, se me depositnros de meo officio, sed facient mihi rem gratam, nec gratius illo mihi facere possint, ita enim possem uti quiete in mea senectute.

LVI. Theodosius cum videret sibi moriendum esse, dixisse fertur, se propter nullam rem magis sollicitum esse quam propter statum Ecclesiae.

LVII. Brutus cum iam moriturus esset, clamavit: O Iupiter, det poenas quisque, quisquis est causa horum malorum; et paucos post dies mortuus est Antonius[28]).

LVIII. Fuit in vicinia quidam nobilis ex praecipua familia Schulenburgorum, is recens iter facere voluit in Holsatium, et secum habuit ad tria millia aureorum, in transitu autem divertit in ducatu Lunobergensi in quoddam diversorium, quo forte venit notus illi eques ex ducatu Mechelburgensi. Et quia in regionibus istis est quoddam genus officiorum potare, cumque perduxissent convivium per multam noctem, Iacobus a Schulenburg voluit ire dormitum, coactus fortasse negotiorum necessitate, tum alter eques retinuit illum, et coegit, ut biberet largius, sicut mos est nostris hominibus in tali officiorum genere ineptire; sed Schulenburgius noluit se retineri, quod alter in contemptum sui accipiebat et abeuntem cantharo petiit. Schulenburgius, sive ictus, sive non, commotus est rei indignitate et sequenti se puero gladium e vagina eripuit, atque equitem transfixit. Fit tumultus in aedibus, concurrunt famuli ac vicini, et interficiunt Schulenburgio duos famulos, et ipse vix relictis omnibus evasit.

27) Monica] sic scripsi, Cod. habet: monialis

28) Antonius] Cod.: Anthonius

LIX. De sancto Iohanne dicitur, cum quidam venirent ac interrogarent, an recte fecisset sapiens vir ac philosophus Thales abiiciens opes in mare, respondit Iohannes, Magis esse stultitiam quam sapientiam. Nam opes esse creaturas Dei, a Deo creatas ad conferendos in bonos usus.

Constantinus et Licinius[29]).

LX. Erat pactum religiosum inter collegas Romanos Imperatores Constantinum et Licinium, ne alter alteri bellum inferret, sondern das einer dem andern Ehren erzeigen solt vnd bey einander halten. Sed tamen Constantinus intulit bellum Licinio et recte fecit, quia cum Licinius valde saeviret in Christianos, Christiani defensionem a Constantino petebant. Quare Constantinus saepe rogavit Licinium, ne ita saeviret in Christianos; sed Licinius multo magis in eos saevit. Contentus ipse Constantinus bellum Licinio intulit ac eum regno expulit, vix ei propter sororis suae preces vitam donans. Tantum autem terrorem Diocletiano (qui cum Licinio confoederatus erat) impulit, ut sibi ipsi conscisceret mortem.

LXI. Tyrannus Vincentius misit ad quendam honestum civem Vincentium, ac rogavit, ut sibi suam mitteret filiam. Pater denegavit, noluit enim suam prostituere filiam. Tyrannus misit satellites, ut vi eam raperent. Quod cum factum est, et Tyrannus filia noctu usus est, mane eam patri dissectam domum remisit. Pater id videns perterritus ac valde male ferens filiam ita dissectam in senatum misit, ac totam rem senatui exposuit. Senatus ac omnes alii cives hac re moti conspiraverunt in unum, ac Tyrannum expulerunt. Recte enim fecerunt, et non fuerunt seditiosi, quia habuerunt iustam et rectam causam.

LXII. Quidam lapsum in flumen servavit immissa hasta, et ita effodit ei oculum. Liberatorem accusat, sed iniuste facit; non enim suo liberatori eiusmodi talionem referre debuisset.

LXIII. Materterae Phil. Melanthonis maritus cum esset mortuus, illa post paucos admodum dies sedens gravida ad focum, et adhuc moesta, audivit ascendentem in gradu maritum cum longo quodam Monacho. Maritus eam salutat, ac eam suo nomine appellat. Illa expavefacta nihil respondere potuit. Maritus: Noli expavescere, inquit, mea uxor; sum enim tuus maritus, nihil hic tibi periculi est, maneas tantum. Deinde iussit Monachum interim intrare hypocausta, ac ipse cum uxore multa locutus est de liberis, et cum per semihoram fere locutus esset cum uxore, suum revocavit sodalem, et iussit sibi porrigi dextram uxoris. Illa timida vix porrexit manum. Maritus eam accipiens totam amburit, et postea discessit. Fuit autem mulieris manus ambusta, donec viveret.

LXIIII. Carolus Caesar, cum quidam inferioris Germaniae homines ei offerrent in peristromatibus optime textam totam historiam[30]) belli Papiensis, et cuiuslibet nomen esset adscriptum, noluit recipere Caesar; postea deletis nominibus recepit.

LXV. Quidam interrogatus, num audivisset aliquid novi, respondit se vidisse porcum volantem. Tum ille: Quid audes tam aperte mentiri? num volant sic porci? Huic quidam ex adstantibus dixit: Num videtur hoc tibi mirum? fortassis porcus fuit captus ab aquila aut vulture. Qualis interrogatio, talis responsio.

LXVI. Pyrrhichium[31]) oppidum Epiri[32]) cum esset captum et omnia in potestatem militum venerant, aliquot milites deprehenderunt virginem valde divitem, forma praestantem, pudicam, et ex honestissimis parentibus natam. Ea cum milites abuti vellent ad turpitudinem, petivit misera, ne sibi stuprum inferant, eam pro hoc beneficio longe maius exhibiturum esse. Rogant igitur, quid sit. Illa promittit, se sua arte milites omnes illos invulneratos[33]) efficere velle, ita ut ab omni periculo in bello essent tuti. Placet consilium militibus, et iubent, ut hoc faciat, dantque fidem illam illaesam fore. Virgo statim qualescunque herbas acceptas contundit, illisque colla oblinit. Milites fidem habentes virgini, nihil mali suspicantes, feriunt invicem laeti colla, et omnes sibi consciscunt mortem. Ita virgo intacta evasit.

LXVII. Fridericus, quando spes illi occupandarum provinciarum proponebatur, dixisse fertur: Wir haben lands genuch, wen wir das kunden erhalten.

---

29) Licinius.] Cod. h. l. et in seqq.: Lycinius.

30) historiam] Cod.: hystoriam

31) Pyrrhichium] Cod.: Pyrrichium

32) Epiri] Cod.: Epyri

33) invulneratos (i. q. invulnerabiles)] sic scripsi; Cod.: vulneratos

LXVIII. Cum facta esset pugna Sclavonica, multi virtute praestantes viri ibi occubuerunt, multi a Turcis capti et in servitutem abducti. Hic inter alios captus nobilis de Steinborg, cum esset venditus magno cuidam domino negotiatori, qui habebat liberos, pinxit filiis literas graecas et latinas. Erat enim homo doctus et mediocri cognitione graecae et latinae linguae instructus. Mercator videns hoc, accedit ipsum: Visne (inquit) meos filios docere? Annuente nobili: Doceo eos, ait, graecam linguam, et adiungo romanam. Quaerjt autem nobilis ex domino: Quamdiu? Respondit: Per septennium, si hic apud me commorari voles, dabo tibi rem familiarem; sin minus, viaticum dabo, ut tuto Venetias pervenias, et sic incolumis ad tuos. Scripsit postea ad suos cognatos et filios, commemorabat ipsis secundum casum et fortunam, et hortabatur suos filios, ut se optimis artibus et scientiis instruerent, ut praesidia ad omnes fortunae casus parata haberent.

LXIX. Numidicus nugator, qui anno 45. una cum Caesare Witebergam obsidente erat, excellenti fertur fuisse ingenio, et quamvis monstrum erat, tamen dixisse fertur se non affici maiore dolore amisso regno, quam amissa bibliotheca.

LXX. Noribergae quidam artis conficiendi bombardas peritus, ingeniosissimusque homo, sed male tractans[34]) matrem, cum fecisset bombardam novam, voluit eam experiri infuso pulvere bombardico, quem eiaculata est, statim rursus infudit pulverem bombardicum. Bombarda adhuc calida cum pulvis esset incensus, tollit magistrum in altum, et sic interficit, et haec fuit poena filii ingrati erga matrem.

LXXI. Quando Carolus iam imperator designatus Antverpiam primum esset ingressus, ibi Antverpienses suo more spectacula fecerant, et certis locis collocaverant nudas virgines, ita ut praetenderetur velum sericum. Dixit mihi Albertus Durerus: Ego diligenter ibam tanquam pictor contemplatum illa corpora, considerabam, an Imperator deflecteret oculos; sed nunquam deflexit.

LXXII. Dux Saxoniae Fridericus quando sensit se valde commotum esse, ingressus est in suum cubiculum, et non egressus est, donec ille motus resedit, nec quemquam ad se admisit.

34) tractans] Cod.: tractasset

LXXIII. Maximilianus Imperator moderatissimus in omnibus actionibus, fuit natura iracundior, sed diligens in reprimenda ira. Quando ei nuntiatum fuit filium aegrotare, venit posta iam haec iam illa, una nuntiat eum convalescere, altera eum deterius habere, tandem venit, quae ipsum mortuum esse dixit. Ipse Salspurgensis narravit mihi Philippo, qui fuit praecipuus eius consiliarius: Quomodo esset conveniendus, nos deliberabamus; tandem concludebamus nos, brevissime, imo uno verbo indicaturos esse filii mortem. Ut ingressi sunt, collegit ipse ex oculis eum esse mortuum, et dixit: Er ist Tod. Respondit Salspurgensis: Ja genediger herr keyser, der Almechtig got sey seiner seelen genedig. Deinde Caesar toto triduo mansit in cubiculo, neque comedit, neque bibit, semper precatus est. Accessit ad cubiculum Kuntz von der Rosen, scurra quidam, qui cum eo fuit in carcere, et compellavit eum dicens: Domine[35]) Imperator aperiatis. Respondit Imperator: Gehe hinweg Kuntz, es ist itzund kein Zeit. Postea hic dixit ad consiliarios: Omittite, nihil tentate. Tertio die egressus est et iussit sibi apparari coenam lautam et comportari quicquid habebat musicorum instrumentorum, adhibuit aliquos ex principibus et consiliariis, quorum consuetudine delectabatur, et cum illis locutus est de rebus magnis, sed nullam praebuit luctus significationem.

LXXIIII. Scribunt de Friderico Palatino victorioso, qui fuit avus Lucii Principis, qui cum vicisset tres principes Episcopum Marchionem Badensem, Wirtebergicum et Metensem, et introduxisset eos in arcem Heidelbergae, tractavit illos quidem humaniter, sed in prima die non dedit eis panem. Quaesiverunt, cur eis non daretur panis; iussit eis responderi: fecisse eos contra consuetudinem bonorum ducum, qui parcerent segetibus, ipsos vero vastasse vittas ac vineas. Postea venit Spirensis Episcopus, qui circumdederat collum laqueo, et accessit supplex ad principem, se reos esse et deprecari crimen.

LXXV. Heinricus Brunsuicensis cum bellum gereret in Italia, vastavit quoque agros, villas et segetes. Scripsit ad eum .N., Si nullam ob aliam causam vellet parcere segetibus, ut suae id faceret utilitatis causa, ut postea commeatum ha-

35) Domine] Cod. habet scriptionis compendium: .D.

bere posset[35a]). Paulo post milites eius plurimi perierunt fame, et totus exercitus dissipatus est.

LXXVI. Fuit quidam curtisanus adeo parcus Romae, ut Westphalum servum vinum afferentem ex cella nollet de eo bibere, sed iussit eum discedentem semper sumere aquam, et illam rursum rediens exspuere; sed minister multo erat callidior et sapientior, habebat aquam in cella, et quando largiter biberat, sumebat aquam, eamque rediens coram domino reiiciebat. Sic ars diluditur arte[36]).

LXXVII. Alphonsus rex Neapolitanus quando aliquis ab eo defecerat, solitus est dicere: Omnes aegre ferimus, quando videmus aliquem ingratum; quod mihi quoque accidit, hinc illis irascor. Sed ego sum multo magis ingratus Deo meo, a quo multo[37]) maiora beneficia accepi.

LXXVIII. Cum Iudaeus incidisset in latrinam, ibi alii Iudaei venerunt ad magistratum, et petiverunt, ut mandaret carnificibus et lictoribus, ut eximerent istum ex latrina. Quaerens Magistratus, quare ipsi eum non eximerent, responderunt: Quia hodie est dies sabbathi. Et sic per biduum in latrina mansit. Tandem inquit Magistratus: Aut vos eximite eum, aut ego eximam.

LXXIX. Ludovicus XI. praestans rex amicus fuit Imperatoris Maximiliani. Cum starent apud eum multi magni domini, et male loquerentur de Maximiliano, nominarent eum Burgimagistrum, quia paucas haberet civitates in imperio, Nolite, inquit, contemnere istum dominum; quando ille pulsat tympanum, tota Francica venit[38]).

LXXX. Ludovicus etsi fuit valde sapiens, tamen fuit fascinatus tantis superstitionibus, ut, cum valde metueret mortem, mitteret[39]) Romam et per totam Galliam, ut adferrent reliquias mortuorum, quae ei servarent vitam, sicuti nihil est potentius ad decipiendos homines opinione religionis.

LXXXI. Eccius Erphordiae rediens ex disputatione inebriatus vino invitarat aliquot honestas matronas ad coenam. Illae cum in honorem illius apparuissent, incepit obscoena dicere, et turpiter illas contrectare, quod non decuit[39a]) censorem facere.

LXXXII. Idem Eccius cum incidisset in febrim Ratisbonae, iubebat sibi cantharos plenos aquae adferri, quibus acceptis eos exhausit, et cum obiurgarent eum medici, respondit: Ego sum robustus Suevus, et paulo post eo ipso morbo extinctus est.

LXXXIII. Ante annos aliquot misera quaedam puerpera occidit duos liberos gladio vel cultro. Illa postea capta et ad supplicium deducta dixit, se nescire, quomodo illa accidissent; fuisse furorem diabolicum in se immissum, ut tantum scelus committeret; adeo autem se dolere hanc rem, ut libentius mori quam vivere velit, et conspectus tantae miseriae ei adimatur.

LXXXIIII. Dux Eberhardus Wirtebergensis, qui fuit sapientissimus princeps in conventu Wormatiensi[40]) tempore Maximiliani celebrato, cum reliqui principes singuli suas ditiones laudarent, ille diu auscultavit. Saxonici principes laudarunt venas metallicas, et tandem dux Eberhardus iussus a Friderico, Saxoniae duce, etiam suas laudare ditiones, Nihil est, (inquit) quod extollam aut praedicem, cum infimus sim inter vos, sed unum hoc scio me posse secure dormire in gremio cuiuslibet, quandocunque libuerit; quasi dicat: Ego ita impero, ut subditi me ament, vos non perinde.

LXXXV. Ducissa Wirteburgensis cum dimitteret a se ancillam suam, dixit: Time Deum et vivas honeste, het ich das gethan, so wer ich in solch Elendt nit geraden.

LXXXVI. Erphordiae quidam miser homo, cum esset in magna inopia, habitans in vico[41]), fuit sollicitus de victu et ratione vitae instituendae. In tali dolore invitavit Diabolum, qui statim ad eum veniens dixit: Si vis te mihi addicere, tradam tibi artem, ex qua possis scire, ubi inveniendae sint res ablatae. Ubi ille miser conditionem accepisset, Diabolus promittit se monstraturum loca, in quibus hanc artem profiteretur. Cum ergo professus esset, factus est ad eum magnus concursus, multique eum consulue-

35a) posset] Cod.: possit
36) Sic ars dil. arte.] haec ab alia manu adscripta sunt.
37) multo] sic scripsi; Cod. habet: multa
38) t. Francica venit] sic Cod.; in Historia de electione et coronatione Caroli V. Caesaris, in qua eadem narrantur (vide supra p. 501 sq.), loco „t. Francica venit" legitur: „t. Francia tremit."
39) mitteret] sic scripsi; Cod. habet: miserat
39a) non decuit] Cod.: decuit
40) Wormatiensi] Cod.: Wurmaciensi
41) vico] Cod.: vicu

runt, et tandem Diabolus eum destituit, et cum multos honestos viros falso accusaret, captus est a senatu, et statim confessus est se habuisse pactum cum Diabolo; multum negotii facit pastoribus eum consolantibus, quia contendebat se non posse converti, sed tamen adhuc ad poenitentiam adductus est, et utcunque accepit consolationem, cum concionatores dicerent, ipsum quidem impie fecisse, sed esse mandatum Dei, ut resipisceret, et quamquam se illi addixisset, tamen pactum esset irritum, quia nemo potest alteri tradere, quod non sit in sua manu.

LXXXVII. Dux Palatinus de Carolo V. dixit: Ach lieber Herr hütet euch für den Adler, er ist mir einmal in meine burg geflogen, das hab ich noch nit oberwunden.

LXXXVIII. Erat quidam eques auratus, qui molitorem suum in furto deprehensum laqueo suspendere volebat, et cum iam crucem ascenderet molitor, obsecrabat atque per fidem obligabat eum eques auratus, ut sibi molitorem ostenderet, qui fidus et probus esset, affirmavit iureiurando molitor, se nullum demonstrare posse, et pariter omnes molitores esse fures. Si ita est (inquit eques auratus), descende, malo enim te quam alium furem accipere forsan rapaciorem.

LXXXVIIII. D. Gabriel, qui pastor ecclesiae fuit in Torgano, venit ad honestam matronam, quae iam animam agebat, et coepit ei concionari de dulcedine mortis. Illa pertaesa concionis dixit ei: Domine, vos nondum estis experti, non tam dulcis mors est. Ille intellexit se recte admoneri, et repressit sese; debebat enim dixisse de consolatione.

LXXXIX.[42]) Ego novi bonum et honestum virum, qui Bononiae incidit in febrim et arte medicorum est restitutus valetudini, et cum non diligenter custodiretur a sociis, vidit in mensa poculum vini stare, quod arripuit et exhausit, rursusque in morbum incidit et postea extinctus est.

XC. Sacrificus quidam bene potus cum in lecto esset, coepit recitare horas suas, ut vocant, et interim vomitum fecit, et ventris crepitum edidit. Ibi Diabolus irridens dixit: Qualis oratio, tale thus.

XCI. Nobilis quidam Golez Pavenspurg[43]) in ducatu Wirtebergensi cepit moechum uxoris suae hominem nobilem, et collocavit eum in carcerem, ac quotidie ei apposuit ossa et alios cibos et non praebuit ei comedendos, sed ut tantum fumo recrearetur. Ille quia ligatus erat et cibum non apprehendere poterat, tandem proprios humeros delaniavit. Ita undecimo die[43a]) fame extinctus est.

XCII. Cum ego Phil. Melan. essem Tubingae, vidi quendam affici supplicio. Ad illum venerat quispiam iter faciens, et rogaverat, ut sibi per sylvam monstraret viam, in qua facile erratur. Iste indicans viam cogitavit viatorem habere pecuniam apud se, et impulsus a Diabolo interfecit eum, et invenit apud eum octo nummos, redit in hospitium suum moestus, et postridie cum comperta esset caedes, statim ille comprehenditur, et fatetur scelus et supplicio afficitur.

XCIII. Phil. Mel.[44]) Nos meminimus aliquot ante annos, quod Lipsiae[45]) malus quidam homo interfecerit in proximo pago et patrem et matrem familias et pueros, et pecunia accepta aufugerit. Ille comprehensus dixit se latuisse toto triduo sub gradibus et deliberasse, an faceret caedem illam, tandem se audivisse vocem susurrantem: ferr fort Schlag tödt, qua voce afflatus impulsum esse, ut faceret, ita se perpetrasse caedem impulsu Diaboli, qui sine dubio illi hanc vocem inflavit.

XCIIII. Dux Fridericus dicere solitus est, cum ei cerevisia aliqua fuit oblata: Die Sachen weren woll zuuertragen, wen die leüt zuuertragen weren.

XCV. Quidam gloriatus est se lustrasse fere totam Europam, tertiam orbis partem, ac fere totam habitabilem, maximeque Italiam. Interrogatur de Venetorum urbe magnificisque aedificiis. Ad quod inquit: Non possum plura dicere[46]) de Venetis, eam enim urbem non nisi semel sub crepusculo matutino transivi equo. Quod cum alii impossibile esse dicerent, dixit: Ergo fuisse hiemem eo tempore, cum transiisset.

---

42) LXXXIX.] sic idem numerus, qui iam praecedenti historiae est praefixus, h. l. in Cod. repetitus est.

43) Pavenspurg] hoc nomen in Cod. superscriptum est nomini deleto: Pabenbarg

43a) die] deest in Cod.

44) Phil. Mel.] Cod.: .φ. M.

45) Lipsiae] Cod.: Lypsiae

46) dicere] Cod.: dicere dicere

XCVI. Dux Saxoniae Albertus cum aliquando sederet in mensa cum aliis, et multi iactitarent sua dona et suas res, ille nihil laudavit suarum rerum, suae enim heroicae non sunt iactabundae, sed dixit se habere unam civitatem, in qua essent tria miracula magna, tria esse in illa civitate monasteria, I. Monasterium praedicatorum habere multum frumenti et non habere agros, II. Franciscanos monachos, qui abundarent pecunia, nec tamen habere reditus, III. Die Thomaser monchen die hetten vil künder vnd doch keine weiber.

XCVII. Quidam Wittebergae suspendebatur, qui dicebat: Seyt ir so Euangelisch, das ir die dieb hencket?

XCVIII. Venit Witebergam monachus Bohemicus, qui multum ex monasterio esset furatus, multum serici vnd schone meßgewender, item calices et alia. Postea huc venerunt Bohemi[47]), qui illum hic invenerunt et petiverunt, ut suspenderetur, sed D. M.[48]) petivit sibi donari. Factum est; sed ille tandem effugit, postea non procul ab Amberga furatus est, ibi tandem suspensus est.

XCIX. Non ante multos annos venit Witebergam aliquis[49]), qui dicebat se fuisse concionatorem in Voitlandia, quod et lingua indicabat, et valde erat facundus, et omnino patiens laborum, ita ut etiam pueros gestaret, nos illi dedimus 10 fl. Venit in cauponam, et omnem pecuniam consumpsit, lusit et deinde abiens non persolvit cauponam.

C. Wilhelmus dux Bavariae dixit ad suos aulicos: Sauffet, freffet, hüret. Aber werdt mir nur nit lutherisch, quia et ipse dux fuit ein Seuffer.

CI. Anno 1552. 4. Idus Februarii in festo Bacchanaliorum una fuerunt Dresdae Dux Mauritius Elector, Dux Augustus, et Marchio Albertus Culmbachensis. Ibi cum post coenam choreas ducerent, forte certamen inter illos in colloquio, uter in praeterito bello formosissimam concubinam habuisset. Quisque suam laudat, studiis certamina crescunt, et fervet multo linguaque corque mero. Tandem inquit Mauritius: Mea adeo formosa est, ut, si tales angelos in infimo coelo habitare scirem, adhuc hodie mihi manum inferrem. Respondit Marchio: Herr Ohem, wen ich es auch wüst, so wolt ich euch semmer botz trunken geselschaft leisten. Paulo post conspecta est virgo ad latus Marchionis collata, quam cum Dux Augustus videret, interrogavit quendam nobilem, a quo esset adducta; cumque nobilis, quem percunctabatur, se nullam videre diceret, ita sibi timuit, ut color in facie mutaretur. Cumque fratrem suum Mauritium cum illa ipsa virgine familiarissime colloqui et ludere animadvertisset, de mensa abiturus surrexit. Cur vadis? (inquit Elector)[49a]). Nonne (ait) vides, quam horrendum monstrum amplectaris? Tunc ille respondit: O ir müst gewonen, Herr Bruder, es ist mir vnd meinem vater nit neuhe. Ibi virgo paulatim coepit mutari, donec plane evanuit. Hanc historiam mihi Philippo et multis aliis praesentibus et assidentibus recitavit D. Ioachimus Camerarius in aedibus D. Pomerani pastoris nostri.

CII. Marchio Culmbachensis dixit: Si ego partes Imperatoris administrarem, optimos curarem eligi Theologos ex utraque parte vel secta, illosque includerem in domum aliquam bene munitam, eisque victum suppeditarem sufficientem, donec unum aliquid omnes decernerent, postea ex illis quaererem, an etiam firmiter sua decreta crederent et morte, si opus esset, praestare vellent. Si affirmarent, statim arcem igni accenderem, et omnes incendio perire curarem; postea illorum decretis crederem.

CIII. In Neumarck accidit, ut cum aliqua muliercula infantem lavaret in vanno, et alterum puerum cultro se laesisse audiret, iamque moribundus matrem vocaret, ipsa ad puerum laesum accurrit non habens rationem infantis in vanno, qui abeunte ipsa submersus est. Maritus forte interveniens arbitratus est matris socordia infantem obiisse, et conspectam coniugem pugione confodit; audiens postea rem ipsam, sibi ipsi mortem laqueo conscivit.

CIIII. Ad Rhenum fuit quidam Episcopus, qui omnes pauperes ad se venientes et eleemosynam petentes in unam domum concluserat, et illam incenderet, cumque ibi illi miseri homines alta voce clamarent, dixit: Audite vocem murium. Ille ipse Episcopus a muribus deinde est arrosus, et cum non posset ingruentem copiam

---

47) Bohemi] Cod.: Pohemi

48) D. M.] sic Cod. (aut pro D. Mart. Luthero, aut pro Phil. Melanthone).

49) aliquis] Cod.: quis

49a) (inquit Elector).] Cod.: (inquit) Elector,

a se arcere, iussit sibi aedificari domum in medio Rheni, quam inhabitaret. Id factum est, tamen mures venerunt et Rhenum tranarunt.

CV. Marchio Albertus Episcopo Augustano dixit Augustae: Ir pfaffen habts besser dan wür weltliche hern; wen ir sterbet, so wüßet ir vorhin woll, wo ir hin faret, dan ir habt ein gewiße herberich vnd wüßet wol, das ir zum teüffel faret, das wüßen wir nicht.

CVI. Dux Mechelburgensis, qui iam captivus tenebatur a Magdeburgensibus, paulo ante captivitatem in quodam convivio iussit chirurgum singulis nobilibus venam incidere, vnnd hat das blüt in becher gießen laßen, vnd habens alsso warm an einander zugesoffen, wie man sünst wein oder bier möcht an einander zusauffen, welches vnther den deutschen gantz gebreüchlich ist, so haben sie das blüt an einander zugetruncken. Huic facto interfuit Georgius Lechner, qui cum testudine lusit.

CVII. In oppido Friberg pater iussit filium ire in aliquem locum, in quo haberet, quae expediret. Ille cunctatus est et diutius moratus; pater offensus mora, coepit commoveri, et dixit ad filium: Stes perpetuo in omni vita tua. Et ille iam aliquot annos stetit ibi in eodem loco, et per quosdam detractus, sed ita exanimatus, ut illi, qui extraxerunt, coacti sunt reponere et supposuerunt ei pulpitum, et ita contabescit miserabiliter, atque post dies etiam duos accepit buccellam panis.

CVIII. Carolus Imperator aliquando profectus est ad conventum Ratisbonensem ante annos 28, qui fuit primus conventus, quem ipse habuit. Ibi cum in domo splendida prope Heidelbergam exceptus esset, exiit venatum, ac in venatione cervum sequitur; interea sequente ipso cervum in media via obviam venit illi lupus, qui haud dubie fuit spectrum. Ille omisso cervo insequitur lupum. Cum igitur lupo isti appropinquaret, crus fregit. Accedunt autem medici, et desperantes de eo voluerunt ei crus amputare, quibus Ferdinandus repugnavit et dixit se velle suspendere omnes chirurgos, et qui huic negotio interfuissent. Ibi relictus ille ab omnibus chirurgis, sanatum est crus eius.

CIX. Bambergae duae filiae seductae ab Anabaptistis ducebantur ad supplicium, sed tamen didicerant nosse filium Dei redemptorem, in illum confidebant et invocabant. Postquam ad supplicium ducebantur, imponebantur eis stramineae coronae, et cum ignis incenderetur, colloquebantur de illis coronis dicentes: Nos antea gestavimus coronas ex auro et argento, nunc gestamus ex stramine; sed istae stramineae coronae erunt plus quam aureae, quando veniemus ad dominum nostrum IESUM CHRISTUM.

CX. Civis in oppido Burg faciens iter incidit in tres equites. Hi cum essent soli, illum civem peditem iaculis seu globis bombardarum petunt; sed aberrant ab eo. Ipse paratus est et statim globum in unum emittit eumque interficit. Sed cum latrones amplius bombarda uti non possent, strictis gladiis ad eum accurrunt, sed ille praeveniens alteram bombardam promit, et secundum globo etiam interficit; tertio, qui tantum supererat, gladium eripit. Excellens et memorabilis virtus in hoc viro fuit, et apparet eum non fuisse sine Dei auxilio. Postea is civis in iudicium veniens, quia latrones interfecisset, absolutus est. Assedit etiam Theologus, qui illius factum comprobavit dicens: Inen ist recht geschehen. Alter eques, qui affuit, dixit: Ist das Euangelisch oder Theologisch geredt? nonne debuisses dicere: Si quis te percusserit in unam maxillam, porrige illi et alteram? Verum illa sententia hoc loco non valet, quia iure conceditur: vim vi depellere licet.

CXI. Eccius in quodam convivio assedit nobili et honestae matronae. Ille asinus (ut erat asinus) ubi paulo plus bibisset, voluit cum ea ineptire et contrectare eam. Matrona indigne hoc ferens schlegt den vnflat mit der kandell fur den kopf, dicens: Pfaff lern mores, quia debuit regere locomotivam.

CXII. Dux quidam Bavaricus habuit coniugem, quae scribens binas literas, unas ad maritum peregre absentem misit, alteras ad amatorem; in inscriptione tituli erravit, et ita literae ad amatorem scriptae pervenerunt ad maritum, et ad ducem scriptae redditae sunt amatori. Dux videns et legens illas literas ad amatorem scriptas statim profectus est Palatinum ad coniugem suam et in primo conspectu eam interfecit; profectus postea est Romam et absolutus a Papa, et imposita ei satisfactio, ut conderet monasterium.

CXIII. In bello Mediolanensi Gallus quidam divertit apud virum honestum, cui erat et formosa uxor. Gallus cum uxore illa liberius loqui

et agere coepit et tandem eius noctem flagitavit. Sed uxor honestior marito omnem rem indicat, ac rogat, quid sibi faciendum sit, nisi mos hospiti geratur, et sibi et illi periculum timendum esse. Maritus se nihil consilii habere dicit, rogat uxorem, ut, si quid boni consilii habeat, communicet. Illa respondet: Si virum fortem te praestare volueris, domusque tuae dominus manere, est mihi consilium, ut mihi videtur, satis bonum, celebrabimus, inquit, amplum convivium, et Gallum istum ingurgitabimus vino, et ego ei dabo soporiferum, ut, ubi occasionem videris, interficias eum. Instruitur convivium satis amplum, hospes ille hilaris est et nihil mali suspicatus sperat omnia sibi ex sententia esse eventura. Illa assidens ac bonis verbis eum detinens dat soporiferum, quo hausto statim ille etiam nolens incidit in somnum, atque ita postea occasione data maritus ipsum[50]) interficit. Non est hic quaestio de iure; quilibet maritus debet esse custos suae domus et familiae.

CXIIII. Ulmae fuit homo honestus, qui habuit coniugem male moratam, et questus est propinquis suis, qui aegre ferebant accusationem; sed cum videbat se non respici, nec coniugem emendari, abiturum se ad mercatum Francfordiensem simulat, clam domum redit et vesperi se occultat; quid futurum, sciebat. Monachus venit ad uxorem, et dum mutuo coenarent, semper se maritus continuit sub scalis. Tandem cum ivissent cubitum, ipse induit arma sua, et ascendit ad cubiculum. Mulier audiens strepitum, fugit e lecto et aperit ianuam antea clausam; maritus irrumpens interficit et moechum et uxorem; postridie adit senatum ac rem omnem ipsi indicat, ibi eum iuste fecisse senatus statuit.

CXV. Studiosus quidam Francfordiensis in Italiam profecturus erat, satis bene instructus pecunia, habuit apud se 400 fl. Ille non satis circumspectus (ut solent adolescentes) cum venisset Halbrunnam in ducatu Wirtebergensi, invenit in hospitio equitem, quem ego Philippus[51]) bene novi, ei se adiungit, nil mali metuens ab eo. Eques vidit illum bonum esse socium, potat cum eo, et fit ipsi familiaris, ita ut etiam adolescens ei pecuniam monstraret. Postriduum volens abire rogat equitem, ut sibi viam indicet; eques pecuniae inhians interficit ipsum. Post tres septimanas ipse vicissim deprehenditur et in eodem loco, quo alium interfecerat, eques decollatus est.

CXVI. Fuit ante paucos annos in Anglia ludimagister quidam sub Henrico octavo, proximo rege Angliae, is per scriptum monuerat quendam concionatorem tantum de quibusdam crassis erroribus in religione, sed nihil publice docuerat. Proditus est ille bonus homo et scelerate accusatus apud regem, coniectus est postea in carcerem, ac sententia lata, ut igne supplicium ab eo sumeretur. Ibi amicus vesperi in carcerem attulit ei assaturam, quam cum attigisset et fervore motos digitos attraxisset, ridens ait: Cur ego non possum perferre illum dolorem? quid fiet, cum cras ipse assabor? Postridie cum duceretur ad supplicium, et rex ipsi poenam remittere vellet, ut revocaret errorem, respondit regi: Serenissime domine Rex, secundum Deum nullius autoritatem plus facio quam tuam, sed non possum iam a Domino deficere. Ita sententia de eo lata est, ut combureretur, cumque illi antiquo more fasciculus esset propositus, utraque manu amplexus est dicens: O mihi dulcem fasciculum, qui me cum Deo coniungit! atque ita pie cum bona confessione mortuus est.

CXVII. Dalburgius Episcopus Wormatiensis[52]) D. Iuris et Cancellarius Palatini duxit uxorem vetulam Argentinam valde opulentam. Illa ut domino suo placeret, sumpsit secum in lectum pretiosissima unguenta. Quod cum ille animadvertisset, subiecit pixidem plenam atramento. Vetula vesperi in tenebris deformavit faciem atramento, existimans se unguentum sumere. Ille mane adduxit cognatos eius, et ostendit illis deformitatem uxoris. Talis est simulatus amor, cum adolescens ducit uxorem vetulam propter pecuniam et propter magnas opes et divitias, cum alioqui si iuvenculam duceret, multo plus exhilararetur, quam si vetulam multas opes habentem duceret.

CXVIII. Aliquando D. M. Lutherus dicebat de quodam Episcopo Ungariae, qui ita consolatus esset suos milites, cum pugnaretur[52a]) cum Turcis: Ihr lieben knecht sthet heut fest, vnd werdet zu christlichen Rittern, so vil als euer sterben, denen verspriche ich, das sie werden heüt mit gott das Abent-

50) ipsum] Cod.: ipsum ipsum

51) Philippus] Cod.: φ.

52) Wormatiensis] Cod.: Wurmaziensis

52a) pugnaretur] Cod.: pugnatur

mal im himmel halten. Da aber die schlacht angieng, da machet er sich daruon, darnach fragten die landesknecht, ob er hinwert wer, vnd ob er auch nicht im himel wolt eßen, sprach einer: Ey nein, er würdt heut gefast haben, darum kan er der malzeit nit erwarden.

CXIX. Regula oeconomica Phil. Mel.[53]).

Ego saepe audivi a matre mea puer, Es muß ein Ackerman die frücht, die im jherlich wachsen, in 3 theil theilen, den erste theil müß er haben den Acker widerum anzubauen, den Andern theil müß er der Oberkeit vnd armen leuten geben, der 3. theil kömpt aller erst im zu nütz.

CXX. Witebergae ante annos aliquot pincerna, qui vinum in collegio vendit, hauserat aquam sub lectione D. Phil.[54]), eamque portavit in cellam vinariam, ut vino misceret. Vidit hoc forte unus, qui tum ibi mathemata privatim doceret, qui volens prodere imposturam pincernae, procurrit in aream collegii clamitans: Es brindt; ibi studiosi omnes ex auditorio excurrerunt quaerentes, ubi sit incendium; ducit eos in cellam vinariam, ubi deprehendunt pincernam corrumpentem vina.

CXXI. Anno 1554 fuit studiosus quidam Witebergensis, homo non satis compos mentis, cui officium deponendi beanos[55]) mandatum erat. Aliquando in media nocte in plateis decurrens vociferatus est: Es brendt, Es brendt. Huic occurrunt adolescentes, qui attoniti quaerunt, ubi sit incendium; inquit ille: Es brindt, es brindt das jünge hertz in meinem leib. Respondent ei adolescentes: Nun wolan, so müßen wür warlich leschen, vnd nemen in vnnd werffen in in den bach. Also werden die fewer balde geleschet[56]).

CXXII. Aliquando eramus in convivio D. M. Lutheri ego Phil. Melanthon[57]) et alii, ubi incidebant in colloquium de artibus mathematicis, et assidebat mihi quidam Doctor, qui contempserat illas artes. Dicebam ei: Domine Doctor, attamen discrimen dierum et annorum scire necesse est, et necesse est habere calendaria. Respondit ille: O meine Pauern wißen woll, wen es somer oder winder ist. Ego nihil dicebam nisi hoc: Es ist ein vndoctorliche rede, ich het wol mögen sagen, es ist eines groben Esels rede. Et D. M. Lutherus statim aspiciebat me, veritus ne quid asperius in eum dicerem. Quanta haec est insania contemnere usum calendariorum. Est magnum beneficium Dei, quod unusquisque potest habere Almanach in pariete.

CXXIII. Fuit rusticus, qui habuit filium, qui non multum exiverat. Accidit semel, ut cum patre proficisceretur ad urbem, cumque esset in urbe, vidit pulchram virginem, dixitque ad patrem: Oh pater, quid hoc est? Pater inquit: Est anser; qui respondit patri: Ach pater, si haberemus tales anseres. Das sindt στοργαὶ geweßen in illo adolescente.

CXXIIII. Sunt varia genera stultorum, Eins theils sind frum vnd still, eins theils sindt böse Narren. Erat in Aula Heidelbergae gar ein fromer Narr, qui mirabiliter amabat campanas, et quando ei dicebatur de campana Spirensi, quod esset mortua, valde flebat, et cum Heidelbergam veniret nova campana, ille amplectebatur eam, et dicebat: willkom mein liebe glock, bistu hie vnnd ich bin auch hie.

CXXV. Rodolphus interrogatus a quodam, quare ipsius barba citius canesceret quam reliqui capilli capitis, respondit: Er hett[58]) großere sorg fur das maul, was er eßen sollt[58]), den fur den kopf, wie er in bedecken sollt[58]).

CXXVI. Puella quaedam somniavit se concumbere cum amatore. Hoc confessa est Monacho. Ille eam graviter obiurgans dixit, esse magnum peccatum, nec posse eam ab illo absolvere. Puella promittit se illi aureum daturam, ut absolveret. Ipse non volens pecuniam in manus sumere, iussit, ut aureum cucullo imponeret. Puella lapillum iniecit. Abeunte puella Monachus accepturus aureum, lapillum invenit, ibi clamavit: Fü du hur, du hast mich betrogen. Ipsa respondit: Wie die Absolutio ist, also ist auch das beichtgelt. Tibi visum est, quod dederim aureum, et nihil est, sic mihi visum est, quod dormiverim cum amatore, et nihil erat, wie mir däucht, so däucht dir auch. Fallacia fallaciam trudit, fraus fraudem.

---

53) Phil. Mel.] Cod.: φ. M.

54) D. Phil. (i. e. Phil. Melanthonis)] Cod.: D. φ.

55) De hoc officio conf. Tholuckii liber: Das akademische Leben des XVII. Jahrh. I. Abth. (Halle 1853. 8.) p. 200—206.

56) Also — geleschet.] haec in Cod. serius adscripta sunt.

57) Phil. Melanthon] Cod.: φ. M.

58) hett — sollt] in Cod. prius erat scriptum: hab — soll, postea sic mutatum.

CXXVII. Accidit semel, ut pastor quidam in pago concionem habere vellet, et cum parum esset instructus, ac videret alios doctos adesse, quod alias fieri non solebat, statim Evangelio lecto suscepit et ad auditores dixit: O ihr lieben leüt, mich dünckt, ich rüch feuer. Hoc ideo dixit et faciebat, ut, si singuli domum currerent, ipse haberet occasionem discedendi, ne concionari in praesentia cogeretur.

CXXVIII. Accidit olim, ut duo fures iam ad supplicium ducerentur, quorum unus, cum videret se ad supplicium damnatum esse, inquit clanculum ad iudicem, sibi in manica esse 60 aureos, quos pauperibus distribui cupiat, praesertim cum sibi esset moriendum. Iudex audito hoc statim inquit ad spectatores: Ey bistu dieses mans son, so füret in wider hinein, den er ist mir woll bekant. Reductus est igitur in carcerem et postea dimissus data iudici pecunia.

CXXIX. Aliud ridiculum accidit Torgae, ubi cum fur quidam duceretur ad supplicium, dixit carnifici se habere magnam vim pecuniae in caligis reconditam, iubens eum manus inferre, eamque sibi auferre, quandoquidem ipse iam moriturus esset. Carnifex statim magna laetitia affectus iudicavit hanc sibi peculiarem fortunam esse, immittit aliquantulum manum, sed nullam pecuniam apprehendens dicit ad furem: Du betreügst mich. Fur respondit: Du müst besser hinein greiffen, quod cum facit carnifex, totam manum cum stercore maculat, quia ille cacaverat in caligas.

CXXX. Cum quidam parum doctus legisset in grammatica hunc versum in cantico Mariae: Dispersit superbos mente cordis[59]), et vocabulum *superbos* divisum esset ita, ut prior linea contineret prioris dictionis partem *super*, et sequens inciperet ab ultima syllaba *bos*, nec erant addita puncta cohaerentiam significantia, ille bonus homo dixit non esse congruam constructionem, nam praepositionem *super* regere Accusativum, et ut sit grammatica constructio, debere esse *super bovem*, et non *super bos*. Iussus item, ut exponeret illum versum: Esurientes implevit bovis[60]) et divites dimisit in aves[60]), Er hat die Hungerichen erfült mit ochsen vnd die reichen schickt er in die vögel, darümb wür armen leüt müßen immer khue fleisch essen vnd die Reichen müßen eßen gute büßlein vnd güte vogelein.

CXXXI. Ego Philippus ante triduum accepi epistolam, in qua scripsit mihi vir dignissimus fide ex Livonia Hermanus, quem scio non falsa scribere, recens esse sumptum supplicium a quodam, qui captus erat et deprehensus, qui manifeste praebuerat causam mortis alteri, quia postea confessus se incantationibus[60*]) morbum movisse, et deinde, cum vellet incantationibus levare morbum, non potuisse. Ibi et hoc confessus est in carcere, se quotannis factum esse lupum per dies duodecim, post natalem diem Domini vidisse se parvam speciem pueri, qui diceret, ut converteretur in lupum, postea cum non faceret, venisse speciem terribilem cum flagello, et ita conversum esse in lupum, postea concurrisse multos alios lupos, et cucurrisse per sylvas, lacerasse pecudes, hominibus tamen non potuisse nocere, praeeunte illo spectaculo cum flagello pavisse eos in flumine, et illa facta esse quotannis per dies duodecim, postea recepisse speciem hominis. Ita narravit ille in carcere. Ibi videtis, quod Diabolus habeat potestatem quasi circumspectam autoritate divina, ita ut non possit nocere tantum, quantum vellet, certe noceret hominibus, si posset, sed Deus non concedit ei; si concederet ipse, totum genus humanum perderet in una hora.

CXXXII. Iam dicitur de rege Anglico, qui cum aegrotasset, quod mori vellet, venisset vir quidam, qui dixisset: Domine rex, vos vixistis hactenus in hoc regno, sed mox venietis in aliud regnum, quod est aeternum. Das ist gewißlich gewesen Sanctus Angelus, der in also hat getröstet.

CXXXIII. Doctor Henningus sapiens vir, cum aliquando disputaremus de definitione animae Aristotelica, et ego recitarem ei definitionem: Anima est actio prima corporis physici organici potentia vitam habentis, dixit ille: Waß ist das, wasch mir den Peltz vnd mach mir nie nit naß. Illa sunt verba nihil sonantia, et verum est, Aristoteles astutissime elusit aliquorum philosophorum opiniones hac definitione a se excogitata, de qua tamen iam nolo disputare[61]).

---

59) Luc. 1, 51.

60) bovis ... in aves] sic perperam legit iste indoctus pro: *bonis* ... *inanes*, ut scriptum est Luc. 1, 53.

60*) incantationibus] Cod.: incantationis

61) His in margine adscripta est nota: Verba .φ. (i. e. Philippi Mel.).

CXXXIIII. Noster Imperator Carolus quintus cum esset adolescens et nobiles coaetanei invicem certarent currendo, adstitit ipse et fuit spectator. Cum aliquem videret superbum, quia antea victor in currendo evaserat, postea in secundo cursu interposuit ei pedem, ut caderet, et alter fieret victor. Hinc animadversum est, qualis esset natura, nempe quod superbis inimicus esset.

CXXXV. In monte Mariae dixit quidam Bohemus: Mein weib wer gůt in ein groß thůmb gewest, dan wen ich sie zu morgen frw an ein Ohr schlag, so brůmbt sie den gantzen tag.

CXXXVI. Dux Ioannes Fridericus dicere solitus est: Melius est scortum honorare, quam honestam matronam aut virginem violare.

CXXXVII. Fridericus Miconius, qui erat aliquando iracundior (sicut bonae naturae sunt iracundae) habuit satis multum certaminum in consulibus. Ibi ego Philippus[62]) adhortatus eum sum: Domine Friderice, dicebam, oportet nos reprimere iram et non excitare tot rixas propter publicam pacem et vestram ipsius conscientiam, et suasi, ut saltem a non necessariis rixis aliquamdiu abstineret, et dixi eum obtemperantem multa bona inde sequi. Promisit se mihi obtemperaturum. Post biennium redii ad eum, cum multa iam cum suo consule egisset familiariter et aliquid concedisset, dixit ad me: O domine Phil., quantum commodi accepi isto vestro consilio, profecto multum me adiuvit. Verum est, quod brevis sapientia parat diuturnam pacem, sed illius parvi temporis patientia tantum doloris affert ut malum longum bellum. Vnd es ist alſo, naturae sunt tales, sicut Achilles dicit: Irasci sicut mel dulcius est.

CXXXVIII. Albertus Durerus narravit mihi de Maximiliano, das des Maximiliani dick an den Armen sey so groß gewesen alß sein femur. Et tamen fuit Albertus mediocris staturae. Et Maximilianus iam senex cum esset Augustae in comitiis, certavit ibi cum nobilibus, ponebant asseres et certabant iaculando, quis plures posset transfigere. Ibi Maximilianus duos asseres transfixit uno ictu, quod nemo nobilium praestare possit; fuit tum annus Maximiliani 59. Nunc corpora hominum non sunt amplius tam robusta, fiunt infirmiora.

62) Philippus] Cod.: φ

CXXXIX. Medicus quidam ad virum nobilem aegrotum vocatus est et ab eo de origine et causa mali interrogatus, respondit, fluxionem e manu dextra in caput defluentem, motus causam esse. Cumque ille quasi admirans quaereret, qui fieri posset, medicus cantharum, qui prope in mensa adstabat cum vino, arripiens ad os admovebat ostendens hanc esse fluxionem, quae sit causa morborum.

CXL. Cum rex Alphonsus casu intervenisset disputationi duorum ex consiliariis, quorum alter apud regem Galliae fuerat, et quaereret, de qua re esset disputatio, respondit unus, qui regi Galliae inservierat, quod reges non debeant literas discere, sed satis esse, si literatos foveant. Ibi dixit rex Alphonsus: Vox bovis, non hominis.

CXLI. Capnio mihi recitavit historiam de Duce Eberhardo Wirtebergensi et Cardinali, qui fuit eius comes Romae in templum, sicut tales principes magnifice tractantur. Qui cum iam ambo ingressi essent templum, simul ingrediebatur unus indutus lacerata veste, qui gerebat gramina, quibus ornaturus esset templum, cumque cederent ei homines, pervenit ad locum, ubi stetit Princeps Eberhardus et Cardinalis comes eius. Ibi spargit gramina, et simul cum gramine extrahit sicam et interfecit Cardinalem; fuit subordinatus ab alio. Dux Eberhardus statim discessit, et noluit posthac ingredi templum, quamdiu Romae erat. Tales sicarii sunt Hispani.

CXLII. Quidam iuvenis cum multas pravas cupiditates sentiret, et nesciret, qua ratione eas expelleret ex animo, consuluit eremitam, quid sibi faciendum esset. Respondit, quo minus aves supra caput suum volitent, prohibere non posse, sed illud cavere posse, ne in capite nidificent. Quo significare voluit, pravas cupiditates quo minus veniant, prohiberi non posse, sed videndum esse, ne radices in nobis agant et in ipsum opus erumpant.

CXLIII. In concilio Basiliensi quidam docti viri (cum nunc ibi essent) deambulationis gratia exiverunt in proximum nemus; audiunt ibi suavissime canentem aviculam et inusitatos sonos edentem; mirantur, quid sit. Ibi unus inter illos animosior, qui suspicatus est non esse veram avem, accessit et alloquitur: Adiuro te, inquit, per filium Dei, Dominum nostrum Iesum Christum, ut dicas mihi, qui sis. Respondit:

Ego sum damnatus spiritus, et est mihi hoc domicilium destinatum usque ad novissimum diem. Postea avolavit et clamavit: Ewig Ewig Ewig wie lang ist das! Isti perterrefacti domini iverunt et coeperunt aegrotare ex consternatione, et aliqui etiam mortui sunt. Hanc historiam recitavit D. Philippus[63]) facta mentione illius loci in Epistola Iudae, ubi scriptum est, Angelos, qui non tenuerunt initium suum, sed elati quaerunt domicilium proprium, reservari in iudicium magni diei vinculis aeternis[64]). Et subiunxit fore aliquem tetrum et certum locum damnatorum spirituum post hanc vitam, et fortassis nunc etiam esse certum locum, in quo serventur usque ad iudicium. Sed est vera et relata a multis fide dignis viris.

CXLIIII. Ego saepe audivi D. Martinum Lutherum recitantem, qui dicebat se fuisse in Dubion[64a]) pago; nam eo saepe profectus est, ut ibi concionaretur, quia fuerunt ibi nobiles de Staubitz, qui adhuc sunt in vicinia. Ibi frater ille, qui cecinerat missam, cantavit illud Evangelium Lucae 19., in quo est: Dedit mihi decem minas, et quia textus in bibliis scribunt μνας et monachus non poterat legere, nec antea audierat illud nomen, legit decem misericordias, postea cum iudicaret non convenire decem misericordias, legit: et dedit ei decem minimas. Reprehendit nec hoc posse congruere, et legit: Dedit ei decem Meras. Hoc dico tantum exempli causa stolidorum hominum, qui contemnunt omnes literas, si pulchrum est, nil scire, sit sane, sed literae et linguae sunt fasciolae Christi, doctrina Christi est involuta fasciculis, literis et linguis, man muß dannoch linguas kunnen.

CXLV. Comes quidam Wirtebergensis (antequam facti sunt duces ante annos 100) in conventu Ratisbonensi cum fuisset caeteris, qui in conventu erant, insolentior, Fridericus Imperator voluit reprehendere insolentiam ipsius, dixit ad eum: Wen das end güt ist, so ist es alles güt, significans ipsius insolentiam sibi aliquando nocituram esse. Nam Fridericus fuit modestissimus, ita ut ignavus diceretur propter suam modestiam. Id cum audivisset comes, curavit sibi fieri penulam de panno crassiori laneo, liß im einen zwilgen kütel machen, et fimbriam plane fecit auream magno sumptu de bono lamine auri, quod erat magni pretii. Veniens deinde in senatum, interrogatus quid sibi velit iste vestitus, respondit: Wen das End güt ist, so ist es alles güt. Ita derisit Imperatorem, sed fuit Sardonius risus, quia non post longum tempus in bello interfectus est, et ita punivit eum Deus propter suam insolentiam. Nam Deus servat regulam: Qui se exultat, humiliabitur.

CXLVI. Cum rex Alphonsus Neapolitanus, (qui vixit tempore patrum nostrorum, quia Fridericus fuit apud eum Neapoli et magnis ab eo honoribus affectus est) obsideret urbem Caietam, et multitudo non posset ali in oppido, emiserunt illi ex oppido multitudinem senum, puerorum et mulierum. Ibi cum emitteretur illa multitudo, dederunt quidam consilium regi, ut aliquos ex illis interficeret, ut illi coacti illo terrore et misericordia suorum facerent deditionem. Et dicit ipse scriptor: Parcat mihi Deus, qui et ego fui in illa sententia, et idem consului. Rex stetit aliquantum secum deliberans, cogitabundus tandem inquit: Imo mihi totum regnum Neapolitanum non tanti est, ut hoc faciam; et mox dedit mandatum, ut ducerentur in vicina oppida, et distribuerentur[65]) in hospitia, et dedit mandata magistratibus, ut hospitaliter exciperentur, nec laederentur, nec attingerentur virgines aut mulieres. Hoc cum illi viderent de muris et audirent, victi admiratione istius virtutis, statim ultro deditionem fecerunt. Ibi bene cogitavit sapiens rex, multo magis vinci homines sapientia ac iustitia quam crudelitate. Imo crudelitas saepe pertinaciores facit. Haec exempla sunt cogitanda.

CXLVII. Faber episcopus Viennensis edidit librum de caelibatu contra coniugium sacerdotum. Qui cum esset oblatus Erasmo, hos duos versiculos inscripsit:

Fronte carens si res agitur ubi seria rursus
Fronte carens si sic ludit amice Faber.

Hic Faber fuit homo petulans et obscoenus, Er hat zw Wien dem Schüster das weib abgespant.

CXLVIII. Postremum Eccii scriptum fuit defensio caelibatus contra coniugium sacerdotum. Obscoenus sane liber et plenus impietatis; non enim fuit cygnea cantio, sed accidit ei, ut dicitur: Felis fugiens pessime cacat.

63) D. Philippus] Cod.: D. φ.
64) Epist. Iudae vs. 6.
64a) Dubion] i. q. Dubena, Düben.

65) distribuerentur] Cod.: distribuerent

CXLIX. Fuit Stutgardiae vir quidam gravis et sapiens consiliarius Ducis Wirtebergensis, qui cum in aula nec paucas haberet molestias, nec tamen illis se liberaret, dicebat se habere canem multo sapientiorem sese. Ille enim cum semel male acceptus esset in aula a reliquis canibus grandioribus, quando herum sequebatur ascendentem in aulam ad consilia, postea non amplius ingressus est aulam, sed semper herum usque ad aulam comitabatur, deinde reversus est domum, veritus ne iterum in canes incideret. Sed cum ego toties in aula habuerim tam gravissimas molestias ac onera, tamen mihi ab aula non abstineo.

CL. Phocas tribunus militum cum oppressisset suum dominum, Imperatorem Mauritium, eumque cepisset, iussit sibi adduci victi Imperatoris coniugem, filios et filias, ut eos in conspectu eius interficeret, ac primum interfici iussit filias, inspectantibus patre Mauritio et matre honestissima coniuge, postea adolescentem filium. Aberat autem adhuc filiolus unus natu minimus apud nutricem. Hunc cum afferri iussisset, maritus nutricis misericordia motus adfert non alumnum, sed suum filium; tanta erat fides in eo homine. Sed cum aspexisset puerum Mauritius, interpellat Phocam monens hunc alienum esse, nec se velle calamitates suas in amicum derivare. Adfertur igitur Mauritii filius ac interficitur. Postea misera mater trucidatur, et in tanta calamitate nulla vox impia ex Mauritio audita est, sed adstitit spectator harum ingentium miseriarum et aerumnarum; sed cum ventum est ad coniugem, ibi demum Imperator sublatis oculis in hanc vocem erupit: Iustus es Domine et rectum tuum iudicium, volens fateri se reum esse et iuste has poenas sustinere. Denique vero et ipse alacri animo cervicem tyranno praebuit.

CLI. Maximilianus filius Ferdinandi natu primus, qui unus in absentia Imperatoris et eius filii Italiam et Hispaniam gubernat, cum forte in venatione cervum esset insecutus, et longius a suo comitatu discessisset, tum errabundus in sylva vagatus est. Tandem vesperi venit ad pagum, ubi hospitio exceptus a quodam rustico, qui cum habitum splendidum vidisset, coepit insidiari eius vitae, non agnoscens eum regem esse. Filia autem rustici regem praemonuit de vitae periculo. Vesperi vero rusticus in cameram angustam eum abduxit. Rex monitu puellae arcam, quae forte ibi erat, ianuae admovit. Nocte venit rusticus cum duobus filiis volens erumpere per ianuam; sed quia arcam appositam sentiebat, hortatur eum, ut ianuam aperiat. Rex respondet se nolle aperire, cum nullam honestam aperiendi causam habeat. Ibi rusticus parietem destruxit, et in regem nudum impetum facit, sed ab eo ictu bombardae mox interficitur, quo lapso proximum stricto gladio perfodit, cumque fieret tumultus et concursus hominum, rex[66]) coniicitur in carcerem. Mane adveniunt equites eum quaesituri, et cum eius equum forte adspexissent, percontantur, ubi sit. Re itaque cognita rex a vinculis liberatur, et cum suis ex pago discessit puella secum abducta[66a]), a qua erat praemonitus, et eam dotavit, pagus autem iussu imperatoris accensus est.

CLII. Fuit quidam Saxo, qui profectus est in Italiam, et consuetudo est, ut valde moderate vivant. Illi vero inter edendum apponebatur vitrum parvum, cum vino. Ille ebibit vinum atque alterum et tertium ebibit, et proiecit vitrum ad parietem, et dixit: Dat die gott wunden schent, wat schal ick mit dem blackhorn macken, gef my en halß stiwecken her.

CLIII. In primo examine Ecclesiarum pastor quidam, qui fuit monachus, interrogatus est a Philippo, an doceret etiam decalogum. Ipse respondit: Ich hab das büch noch nicht, et rectissime respondit, quia nec in capite, nec in bibliotheca habuit.

De puero Iesu.

CLIIII. Omnis sapientia mundi iure cedit cogitationi Ihesu Christi; quid enim est admirabilius quam nosse illum admirabilem et metuendum filium Dei pro nobis fieri victimam et propter humanum genus sic se demittere, ut habitu inveniatur ut homo. Zu Nazareth würdt er seinem vater haben helffen heüser bauen, quia fuit faber lignarius. Was werden die von Nazareth sagen, quando videbunt Christum sedentem a dextra maiestatis in excelsis? Hastu nit mein hauß helffen bauen? wie kompstu zu solchen großen Ehren? das ist die hochste weisheit, das wür wüßen, das sich Christus so tief vmb vnßeret willen hernider gelaßen

66) rex] sic scripsi; Cod.: ὤπερικος

66a) abducta] Cod.: adducta

hatt, vnd seine maiestaten vns zu gut so lang verborgen, primum vagit in cunis, pascitur lacte, postea exulat, reversus adiuvat patrem, vnd würdt der muter oft broth vnd drincken geholt haben, sie würdt auch oft gesagt haben: Jhesulein, wo bistu gewesen? kanstu nicht daheim pleiben? Ach das ist ein hoche weisheit. Multa sunt conficta de infantia Christi, sed is liber est apocryphus; multi offenduntur, quod diximus Christum fuisse fabrum lignarium, et tamen maioris scandali est, quod Christus crucifixus fuerit. Episcopus quidam Solinus oravit Deum, ut revelaret sibi, quid Christus fuisset ab infantia. Tum somniavit se vidisse fabrum lignarium et puerum colligentem ligna, et puellam venientem et vocantem utrumque ad prandium, ac Episcopus videbatur sibi edentes aspicere, puerum autem dixisse, cur non et ille ederet. Ea voce ita perterritus capite impegit in spondam, et sic expergefactus est. Quare Christum credo fecisse omnia puerilia opera, et tamen sine peccato. Saepe si penuria laborarunt parentes, puto ipsum divina potentia attulisse necessaria sine pretio. Quare enim in nuptiis mater, cum videret deesse vinum, freta exemplis, quae noverat, dixit vinum deficere, et tamen fecit primum miraculum. Quare credo matrem non tam ex conceptione, quam ex signis cognovisse filium suum esse filium Dei. Wer das künt faßen, der mocht sagen de summa sapientia. Nam quamvis Christus contemptus erat, desiderarunt tamen Angeli in eum prospicere vnd sagen: hic puer est Deus, et tamen hic se simulat propter perditos homines. Das muß ein guter frumer Deus sein. Si Caesar lavaret pedes alicui mendico, Deus bone, quam praedicaretur illud factum; sed filium Dei hoc facere nemo admiratur, et Gabriel tamen adorat hunc Deum. Quare haec est summa sapientia nosse Christum, hominem esse filium Dei, et meditari eius summam humilitatem. Man kan dem teuffel nit weher thun, den wen man von dem Jhesulein vnd seiner menschwerdung redet, darum gefelt es mir sehr woll, das man laut singet in der kürchen: Verbum caro factum est. Hoc non potest Diabolus audire, vnd muß etlich meil weichen. Si ita amamus hunc locum, so stundt es wol vmb vns. Quemadmodum autem omnia sunt simplicia et humilia in hoc Ihesulo, ita etiam Evangelium est simplicissimum et aptissima scriptura. Prophetae enim simpliciter docent, sed nihil ad nostrum Evangelium, da könt man kein großer einfalt gedencken, et tamen habet eos thesauros, in quos quoque angeli cupiunt prospicere.

Quanta sit vis orationis.

CLV. Nemo credit esse tantam vim et efficaciam orationis, nisi experientia id discat. Es ist aber ein groß ding, cum aliquis sentit causas necessarias et ipsam ingentem necessitatem, vnd kan dan das gebet ergreiffen. Das weiß ich, so oft ich gebet hab mit ernst, so bin ich gewißlich erhört worden, vnd hab mer erlangt dan ich gebetten hab, vnser her gott hat woll zu zeiten verzochen, aber letzlich dannoch erhört, Psalm 55. Würf dein anligen auf den Hern, so würdt er dich versorgen. Ach wer das werffen wol lernen künt, der würdt erfaren, das es gewißlich alſo sey, wer nit lernt solches werffen, der muß bleiben ein verworffen, zuworffen, vntherworffen, außgeworffen, abgeworffen vnd vmbgeworffen mensch.

De caelibatu.

CLVI. Augustinus caelebs queritur de nocturna pollutione. Hieronymus schlug sein hertz mit steinen, er könt aber die Junckfrauen nicht auß dem hertzen schlagen. Benedictus legt sich vnther die dorner, Bernhardus ita maceravit se castigans corpus suum, das es von im stanck. Das ist nit virginitas, credo quidem virgines habere stimulos; sed si sunt fluxus et pollutiones, non amplius sunt ibi dona virginitatis[67]), ibi remedium a Deo datum est accipiendum, Es sein solche leüt darin gewesen als wür sein. Petrus habuit socrum, ergo et uxorem, Iacobus frater et omnes Apostoli habuerunt coniuges praeter Ioannem. Paulus se nominat inter viduos; apparet, quod in iuventute fuerit maritus secundum morem Iudaeorum. Spiridion [68]) Episcopus Cypri erat coniugatus, sic et Hilarius[68]) et Cyprianus. Nam in exilio scribit epistolam ad suam filiolam, ut sit diligens et obediens et discat orare, Es hab im ein Reicher man zugesagt, wan sein döchterlein werd from sein, so wil er im ein gulden Rocklein keuffen. Ita pueriliter ad filiolam scripsit. Ego miror, quod isti sancti patres cum istis iuvenilibus tentationibus conflixerunt[68a]), et non senserunt sublimes tentationes in tantis officiis.

---

67) virginitatis,] Cod.: virginatis,

68) Spiridion . . . Hilarius] Cod.: Spyridion . . . Hylarius

68a) conflixerunt,] Cod.: conflixerint,

De die restitutionis omnium.

CLVII. Cum interrogaretur D. Martinus Lutherus, an in regno illo novissimo futuri essent canes et alia animalia bruta, respondit: Certe erunt; nam terra tunc non erit inanis et vacua; et Petrus vocat illum extremum diem diem restitutionis omnium, cum quidem coelum et terra mutabuntur. Sic et alibi clarius dicitur: Coelum et terram creabit, creabit etiam varios delphinos[69]), quorum cutis erit aurea et crinis ex margaritis, ibi tum Deus erit omnia in omnibus, da würdt keiner den andern freßen, sic bubones, serpentes et id genus animalia, quae propter peccatum originis sunt venenata et nocentia, tum non solum erunt innocua, sed etiam nobis grata et iucunda, et cum ipsis ludemus. Aber wie kompts, das wür es nit glauben konnen, so doch alle ding, was die schrifft sagt, geschehen sein usque ad hunc articulum resurrectionis mortuorum? peccatum originis est in causa, etsi peccatum originis metuit, ut multa animalia homini noceant, ut sunt lupi, ursi, et tamen Deus sit misericors, sic mitigavit illam culpam naturae, ut plura sunt animalia, quae prosunt et commodant, quam quae nocent, plures sunt oves quam lupi, cancri quam scorpiones, pisces quam serpentes, plus frumenti et segetum quam lolii et urticarum, plures boves quam leones, vaccae quam ursae, lepores quam vulpes, gallinae quam corvi. Et si quis diligenter conferat, multo plura inveniet bona ac frugi animalia quam nocentia, plura et maiora commoda in omnibus creaturis quam incommoda et damna. Nemo potest comprehendere animo, quanta beneficia nobis praestent quatuor illa elementa.

De gloria futurae vitae.

CLVIII. Futura gloria et vita multo maior erit quam quae fuit Adae in paradiso ante lapsum, et Adam si mansisset in innocentia et legem Dei non violasset, generasset quidem filios, sed non mansisset in illo statu in aeternum in paradiso, sed receptus fuisset in illam gloriam, non per mortem, mansisset enim immortalis, sed per translationem.

69) In Lutheri Tischreden ed. Foerstemann et Bindseil P. IV. p. 290., ubi idem narratur, haec animalia nominantur „neue Pelverlin und Hündlin."

De libro naturae.

CLIX. Adam dürft kein büch nit, quia habebat librum naturae, et omnes prophetae, Christus et Apostoli citant ex hoc libro, ut de dolore parturientium, de societate membrorum humani corporis. De lege naturae similitudo mihi videtur iucundissima apud Paulum. Diversa sunt et membra corporis, sed nullum carere potest altero, Einer dienet dem andern; wen die augen nicht sehen, wie solte man die füße zerstoßen! wen die hendt nit grieffen, wie solt man eßen? wen die füß nit giengen, wie wolten die hendt nemen? Aber der Magen, der faule wanst, leit mitten im leib, vnd lest sich mesten wie ein Saw; wen im nun die hendt nichts geben wolten, so würden sie auch nit baldt greiffen konnen. Haec docent mutuam caritatem inter homines, in illa pictura Graecorum de caeco et claudo, qui mutuis officiis sibi profuerant, sed hoc est pulchrius, quod etiam remissio peccatorum in hac pictura depicta est, Es trit ein fuß den andern, Es beißen oft die zen die zungen, man stößt offt mit einem finger in die augen, da muß R. pec:[69a]) sein, sönst kündt man nit eins bleiben.

Regula D. Martini Lutheri.

CLX. In articulis de trinitate, de incarnatione et de sacramentis non est nobis speculandum. Iudicia enim Dei et hominum sunt diversissima. Nobis est cogitandum de illius morbo, quod illius potentiam et bonitatem nobis praescribit seu describit, dem sollen wür es befelhen, der würdt es wol machen vnd nicht verderben. Christus est personaliter in humanitate, corporaliter in sacramentis; wie aber solches zugehet, non est nostrum investigare, nemo potest rationem reddere, cur Deus Ninivitis pepercerit[70]) et cur non Sodomitis pepercerit.

De praedestinatione.

CLXI. In praedestinationis disputatione ist nutzlich vnden anfahen de Christo, da findt man vnd hört den vatter; dan alle, die oben angefangen haben, die haben den halß zerstürtzt. Sic ego audivi de Carolostadio in disputatione de praedestinatione, wen das solt sein, sagt er, so wer so mehr in die heel gerendt als getrabet, vnd Islebius sagt: ich hab sorg, es werdt neg regnen, et Müntzer,

69a) R. pec:] sic Cod. pro: ratio peculiaris (?)

70) pepercerit] Cod. h. l.: pepercit

cum illi proposuissemus sententiam Pauli Rom. 9. Quos sanctificavit etc. sagt er: Ich weiß ia mer sprüch woll. Darum stießen sie sich hart in disputatione, dan es wolt keiner an Christo anfangen, vnd an dem lernen, vnd got sagt: Hunc audite. Et Christus dicit: Nemo venit ad patrem nisi per filium. Aber sie wollen Christum vnd sein wort nit, wie auch Müntzer sagt (das es im got verzeihe): wen Christus nit mit mir reden wolte, so wol ich auch. Darum gieng er auch zu boden, vnd der Muntzer richtet die erst sect an mit dem geiste vnd verachtet das vocabulum verbum. Carlstat hielt nichts vom Sacrament. Da kamen die Sacramentarii auß vnd widerteuffer riechten auch secten an. Es sein drey harte secten, es werden auch nach vnserm tod vil secten auferstehen, got helf vns.

Aliud de praedestinatione D. Martini Lutheri.

CLXII. Ego vexatus sum hic cogitationibus de praedestinatione, quod Deus mecum facturus esset, sed tamen in totum repudiavi eas et reieci me in revelatam voluntatem Dei, wür kunen es nit hocher bringen, occulta voluntas non potest pervestigari[71]) ab homine, et Deus celat eam propter sapientissimum spiritum Diabolum, ut is fallatur. Nam revelatam, dicit, ex vobis sibi retinet Deus, wür haben genuch an der Doctrina Christi zu lernen, in qua se revelavit pater, sed stulti sumus, quod neglecta voluntate patris in Christo scrutamur mysteria, quae sunt occulta. Darum sturtzen ir auch viel die helß.

Quem Deus vult, indurat.

CLXIII. Verbum indurare estne in propria vel figurata locutione accipiendum? Respondit doctor, proprie intelligendum esse, sed non active, quia Deus non cogit mala, sua autem omnipotentia agit omnia; ergo ut reperit hominem, ita agit. Pharao sua natura est malus, induratur autem, quia Deus non impedit suo spiritu et gratia illos conatus impios; quare vero non impediat, non est nostrum inquirere. Quare quid ego faciam, tu nescis; sed respice verbum, Credo Christe et Ich wil es wol machen. Si Deus interrogaretur in postremo iudicio, quare permisisset Adamum cadere, ille responderet: ut bonitas mea possit intelligi erga genus humanum, cum pro salute humana dat filium.

De casu desertionis.

CLXIIII. Zw wißen NN. Es sein zween ghen Wittenberg kumen vnd vns 2 schriften fürgelegt, darin der wurdige her et Pfarher vnd Superintendents zu N. nach der lenge angezeigt, das er zeügnuß verhöret, das gedachte S. Eheweib N. von irem Eheman N. weggeloffen sey on seine schült, vnd endlich bey im nit sein wölle, wie solches ir vater zum zeügnuß meldet vnd saget, er hab nun ein Iharlang nicht mögen erfaren, wo sein dochter sey vnd ob sie bey leben oder tödt sey, wie gemeldets schreiben weider meldet. Auf diese schrift hat Vc.[71a]) sein noth angezeigt, das er auß dem Ehestandt mit gutem gewißen nit sein kone, vnd hat gebeten im zu rathen, dieweil in sein Eheweib mutwilich verlaßen vnd nicht widerum zu im wöle, damit er ledich gesprochen wurde, vnnd ein andere christlich freyhen mochte. Nun haben wür diese zeügnuß fleysich verlesen, vnd so diese sach so[72]) ist, wie des Mans vnd ires vaters aidt anzeigt, wie wür glauben, so ist diesem N. auf sein bitt von der N. durch die seelsorger an dem orth, da er sein wonung hat, ledich zu sprechen, vnd im zu erlauben, das er sich Christlich widerum in den Ehestandt begebe mit einem andern frommen weib, wie der Her Christus klar sagt, das der Ehebrüch die Ehe scheidet vnd die vnschuldigen Person frey mache, vnd Paulus spricht dergleichen von mutwilliger verlaßung, vnd ist also in der Christlichen kürchen gehalten worden, das der vnschuldigs Person sich widerum in den Ehestandt zu begeben erlaubt werde, wie dieses auß der schrift Iustini Martyris zw beweisen ist, welche angezochen ist in dem Eusebio lib. 4. vnd auß der Historia Fabiolä bey Hieronymo, damit aber sölches ledig sprechen ordenlich geschehe, ist ein citation durch die hern seelsorgern offentlich an die kurchen anzuschlagen geordnet, darin das verloffen weib citiert werde, sie erscheine oder nicht, so geschehe doch, was recht ist. 7 Februarij Anno 1544.

Aliud.

CLXV. Wen eine ein Iar von irem man lauffet, so soll er sie[73]) nit mer zu sich nemen, ein fraw muß bey irem man bleiben, sol nit der hurerey nachlauffen vnd dem armen man die kinder auf dem halß

71) pervestigari] Cod.: p̃vestigari (i. e. praevestigari)

71a) Vc.] sic Cod. pro: Vocatus (?)

72) so] Cod.: nicht so

73) sie] Cod.: sich

ſitzen laßen, deßgleichen auch ein man. Hie war einer, ein böſer menſch, der nam eine vnd macht ſie ſchwanger vnd lieff daruon, vnd da ſie auß den wochen kam, kam der bub wider, vnd ſchwangert ſie wider, das thet er ein mal oder vier, lief hin, das niemandt wüſt, wen er wider kem, ſo ſolt man im den kopf für den anſchlagen, da kam er nit mer wider. Canones primum post septennium solvunt coniugium, der teuffel wardt ſo lang. Ego non satis possum mirari, canonistas ita adulari Papae, ſie ſein des Papſt arſchlumpffen, des Papſt Eſel, Ich muß noch die jungen Theologos wider die Canoniſten vnd Juriſten anrichten vnd inſtigiren, wie die Juden ire kinder wider die Chriſten, ſie ziehen ſie auf die Doctores, ſo haben ſie vns gelert. Ich hab auch viel gelernet, das doch nicht recht iſt.

De malis cogitationibus a Diabolo immissis.

CLXVI. Omnis tristitia a Diabolo est, quia ipse est dominus mortis, ac tristitia erga Deum est certissimum opus Diaboli proinde, si tibi mala cogitatio incidit de Deo, quasi nolit tui misereri aut velit te perdere et occidere, aut cum tales cogitationes tibi incidunt, tibi iam esse moriendum, conclude mox, illa cogitatio est a Diabolo, quia non est ex Deo. Deus non contristat, non terret, non occidit, sed est Deus vivorum, ideoque et misit filium suum unigenitum non ad deterrendum, sed ad conservandum et consolandum. Hinc etiam mortuus est Christus, ut esset Deus mortis et iustificaret, et mortem destrueret. Ideoque sic scriptura ubique loquitur: Gaudete, confidite, ego vici mundum et mortem, aculeus mortis in me est fractus et hebetatus. Itaque cogita in talibus cogitationibus te non amplius esse filium hominis, sed Dei per fidem in Christum, cuius nomine baptizatus es, mors non potest te damnare. Sed Sathan non sinit tales cogitationes nobis incidere de Deo, et in tentationibus istae cogitationes de Deo obscurantur et non incidunt, cor humanum tum captum est lege, morte, peccato, ut articulum iustificationis et fidei non admittat: Credo in Iesum Christum. Contra omnis laetitia et pax a Deo est, et Deus ipse, Spiritus sanctus enim est immensus, Er iſt der mut vnd troſt in tentationibus et periculis mortis, Er ſpricht mutig herauß: weg ſunde, todt, teuffel vnd heel, laſt mich zufriden, du haſt hie an mir kein theil, wiltu mich nit lebendig laßen, ſo ſterb ich, es würdt dir aber nit geben, ſchlegſtu mir den kopf ab, es ſchad mir nichts, ich hab einen, der mir in woll wider kan auf ſetzen.

Consolatio alicuius tentati.

CLXVII. Melior est tentatio[74]) quam securitas. Est autem duplex tentatio corporis et animae. Conscientiam vexat Sathan mendacio et calumniis, perterrefacit peccato, lege et deinde corporis alio modo. Nullus sibi eliget tentationes; si qua vero incidit, patiatur et sciat sibi profuturum. Sic enim oportet nos experientia dicere, quod Sathan sic patet mendacii et homicidii autor. Sis fortis in domino, Es würdt böſer werden, würdt man vns Chriſtum auß dem himel ſtoßen, ſo wollen wir vns an den nechſten baum hencken, den wir finden, es würdt aber wol bleiben. Si ex tentatione patientia oritur, ſo hebt ſich des teuffels freüdt an. Ita ipse Iob primo patientissimus est, postea fracto animo in hanc vocem prorupit: Deus irascitur mihi et omnem misericordiam exuit, cum tamen non potest non esse misericors, sicut enim naturam suam non mutat, ita etiam misericordiam suam mutare non potest. Itaque credo, quod Deus finem facturus sit tentationis suae, Spiritus etiam necat. Quae sint, ut non sint, neque tu solus es, qui tentaris, sed invenies varios varie tentatos, ut dixit David: Dixit in excessu meo etc. Psal. 33. In summa nemo tam fortis est, ut non possit resistere Diabolo. Ego hunc versum didici experientia: Lavabo per singulas noctes pedes meos, lachrymis lectum meum rigabo, nunquam tamen praevaluit Sathan, quia er hat ſich an Chriſto verbrandt. Solus Gerson de tentationibus spiritus scripsit, alii omnes externas tantum et corporales senserunt. Ideo etiam Iobus valet ad consolandum conscientias, quia experientia didicit, non tantum eo pervenit, ut conscientias in Christo erigere et consolari posset, sed tantum extenuatione legis lenivit malum urgens, als es muß der teuffel vnd todt hardt ſein, sed Paulus ſtöſt dem vaß den böden auß, dicit legi non esse fidendum, sed Christo, biſtu, ſagt er, nicht from, ſo iſt er frommer. Et hoc est artificium transire a peccato nostro ad Iesum Christum, dz wir gewiß wißen, quod Deus sit iustitia nostra.

---

74) tentatio] haec vox superscripta est voci deletae: tristicia.

Alia tentati consolatio.

CLXVIII. Dominus Deus noster Deus humilium et afflictorum, qui perficit virtutem suam in talibus; si omnes essemus robusti, superbiremus, Deus non potest melius ostendere suam potentiam, nisi in infirmitate nostra. Lychnum fumigantem non extinguit, Diabolus contra cupit penitus extinctum, Deus amat et odit tentationes, amat, quando nos ad orandum et flendum illae provocant, odit, quando propter eas desperamus. Ist euch woll, tunc psallite, orate et sperate, quia beneplacitum est Domino super sperantibus in misericordiam eius. Est tempus belli, pacis, stultitiae, sapientiae et tristitiae, wen dir ein tentatio kombt, frag den teuffel: in welchem gebot stet das geschrieben? so er nit anzeigt, so sag tröstlich: tu nebulo laß mich mit deinen lamen Zotten zufriden; wil die tentatio noch nit aufhoren, so examinire in in nomine Iesu Christi, diese müntz ist vns verboten zu nemen, es sein nit Vngarische oder Bohemische pfennig, sondern sein von dem teuffel geschlagen. Tanta est gratiae magnitudo, ut sine tentatione et angustia non percipiatur. Ego si a tyrannis et superbissimis fratribus non tentarer, superbissimus essem in donis meis, ich füre mit meiner leidigen kunst zum teuffel. Nunquam omnem rem Deo, sed meis viribus adscriberem omnia, ut ergo non efferar, colaphitat me Deus ac tot et tantis me vexat adversariis. Esto ergo bono animo, Deus te rursus consolabitur, Deus toto meo corpore exhausto tentationibus ita abunde me adiuvit et erexit, das ich ander blut vnd fleisch hab vberkomen. Dedit mihi praeterea uxorem ac liberos, das ich auch die selbig zeit nicht het durffen mich vntherstien allein zu gedencken.

Von der Zauberey.

CLXVIIII. Gott gibt dem teufel vnd Zauberinen auf zweyerley weiß gewalt vber die menschen, Erst vber die gotlosen, wen er sie straffen will von wegen irer sunde, zum andern vber die fromen, wen er sie versuchen will, ob sie bestendig in dem glauben bleiben wöllen, den on gottes vnd vnser verwilligung kan vns der teuffel nichts schaden, den also spricht er: wer euch anrhürt, der rhürt mich an, ja mein auchapfel, vnd Christus sagt: an den willen des vaters rc.

Diabolum scire malas cogitationes hominum.

CLXX. Dicunt Theodorum concionatum esse, Diabolum nescire nostras cogitationes, Aber ich halt nicht, das er also geprediget hab. Nam scriptura est clara Diabolum immittere malas cogitationes in cor hominis et tenere captivas mentes. De Iuda Iscariote scit, et cogitationes Cain novit eodem modo, sed subiicit illi, ut interficeret fratrem. At piorum cogitationes die weiß er nit alle, donec erumpant foras, dan Christus ist im zu starck, et ut in corde Christi nihil intelligit, ita et ubi Christus habitat in piis, da kan er nit hinein sehen, Aber ein gewaltiger geist ist er, wie in Christus nennet principem mundi, vnd scheist schendtliche gedancken in das hertz, blasphemiam et desperationem, das sein ignita spicula. Papistae illi nullam aliam sciverunt tentationem quam libidinis, et putant Paulum exarsisse in iram; nam et sancti de nulla alia scribunt. Benedictus aliquando tentatus cogitatione libidinis, nudum se immisit spinis vnd zerkratz im den Arsch nur woll, sed Diabolus videt ea omnia vnd gedenckt: O wen sie nit den treck zu keihen haben, so dencken sie kein verbum, darmit lernen sie immer, waß verbum heist, der tentation ist noch woll zu rathen, dieweil noch Junckfrauen vnd weiber vorhanden sein, Aber tentatio de blasphemia de iudicio Dei, ibi nec peccatum intelligimus nec remedia novimus. Scribunt de moniali Bachida, ni fallor, illa tentata libidine, optavit aliam quamvis gravem tentationem sibi a Deo immitti. Exauditur, tentatur de blasphemia, Deum ipsam damnaturum; hanc ferre non potuit, sed petiit, ut altera rediret.

Quaestio de separatione coniugum.

CLXXI. Potestne coniunx propter religionem discedere a marito? Respondit D. Phil. Melanthon[76]): Non, quia politica vincula non solvuntur propter religionem. Casus. Quidam propter commissum furtum aufugit relicta uxore, sed coniunx tanquam furti rea in carcerem coniicitur, cumque negaret se participem esse illius criminis, precibus bonorum virorum liberata est. Mox profecta in aliam regionem nupsit ibi alteri. Iam quaeritur, utrum ibi fuerit legitimum coniugium, et quomodo vir, qui hanc in uxorem duxit, si ob id malam conscientiam habet, sit consolandus. Respondit D. Pomeranus: Si mulier potuisset sequi virum, quamquam furem, debuisset facere, sed quia maritus non rediit ad eam, fuit excusata, quia alteri nupsit, et qui

76) Phil. Melanthon] Cod.: φ. M.

duxit eam, potest habere bonam et tranquillam conscientiam.

Similis quaestio.

CLXXII. Si ab impotenti separatur coniunx et nubit alteri, num erit excusata? Respondit D. Pomeranus: Si cognitum esset virum fuisse natura impotentem, ita ut non possit satisfacere, rectum est; sed si per accidens ad tempus aliquod factus sit Eunuchus, et postea invenitur potens, non recte fieri potest divortium.

Triplex ira Dei.

CLXXIII. Oeconomica ira ist nur unsers Hergots buchsenspiel, das gibt nur ein rutten streich oder schlag. Sed politica ira nimbt weib vnd kindt hinweg, per caedes, bella et alia mala publica. Deinde ecclesiastica ira, da gilt es die seele in der helle. Invidia vnd Superbia sein zwey vitia, die schmucken sich gleich wie der teuffel sich in die götheit vergleichet. Invidia will Iustitia, vnd Superbia will Veritas sein, Mönchs Pantoffel ist das holtz von dem feigen baum, dazu Christus gesagt hat: verdampt seistu, das du nimer kein frücht mer tragest.

Pavo.

CLXXIIII. Pavo non potest sui similem aut rivalem ferre, si enim in aqua suam videt imaginem, so erseüfft er sich darüber, er hat ein englisch gewandt, ein diebischen gang, vnd ein teüflisch gesang.

Aeruca.

CLXXV. Hic nocentissimus vermis pulcherrimos habet colores, sicut et papa, qui pulchrior est Caesare et nocentior Diabolo.

Serpens.

CLXXVI. Typus est mendacii. Nam mendacium sicut serpens semper est torvosum. Serpens enim est torvosus sive stat sive serpit, sed mortuus rectus est.

Magistratus.

CLXXVII. Magistratus ist eben wie ein hammen, Deus autem dici potest der sturdel, damit man die fisch in die hammen iagt; den wo ein dieb reif ist, so iagt in gott der Magistratui in den hammen, dz er in fehe vnd im nach seinem verdienst löne. Ideo scriptum est: Dominus iudex est in terra, ideo nihil peccaveris aut patiaris.

Litania.

CLXXVIII. Litania litaniorum est oratio dominica, Eruditio eruditionum est decalogus, Virtus virtutum est symbolum seu fides. Nam sicut oratio dominica omnia copiosissime, optime et pulcherrime facit et exercet, ita haec trinitas perficit et absolvit hominem in cogitando, dicendo, agendo, mentem et linguam colit ad suam perfectionem.

CLXXIX.

- Vetus testamentum fundatur
  - in lege
  - in operibus
    - primo est conditionale
    - II est servorum
    - III dicitur: si feceris
    - IIII est debitum
    - V est opus hominis
- Novum fundatur in promissione gratiae
  - primo est absolutum
  - secundo est liberorum
  - tertio dicit: ego faciam
  - IIII est donum
  - V est opus Dei.

- Promissiones duplices
  - Aliae
    - De factis, et hae non mutantur, sed sunt aeternae.
    - De factis nostris, et hae mutantur a Deo.
  - Aliae
    - Conditionales, et pendent ex nobis.
    - Liberae, quae quia sunt fundatae in verbo Dei et ipso Deo, quae non mutatur, ideo promissio legum est temporalis et mutabilis.
    - Evangelii aeterna et immutabilis.

CLXXX.

Ubi	Multi	imperant	ibi dignitas habetur pro	libertate, quae abit in licentiam.
	Pauci			opibus et nobilitate.
	Boni			virtute, et hoc imperium est felicissimum.

Somnia.

CLXXXI. Sathan nunquam cessat homines sollicitare et vexare, ita ut etiam noctu et in somnis vexet inquietis somniis et angoribus, atque adeo ut totum corpus diffluat sudoribus prae illa nimia angustia. Ad haec dormientes ducit extra cubicula in loca praecipitia et periculosa, quos si angeli non custodirent, caderent et perirent.

Summum ius.

CLXXXII. Quidam molitor habebat asinum et vicinus piscator scapham, uterque non alligarat rem suam. Casu autem accidit, ut asinus ascenderet in scapham, quae per hunc motum amota est; asinus una cum scapha periit. Quaeritur, uter alterum iure accusare potuerit[76]), ob der Esel den khan oder der khan den Esel hab hinweg gefürt. Quidam ex assidentibus dixerunt esse casum fortuitum, et utrinque negligenter peccatum esse, itaque inquit D.: Summum ius non est praestandum, sed potius aequitas, sic et Theologi docere debent homines, das die leût nicht zu heilich noch zu böß werden. Ideo secundum aequitatem omnia iudicanda sunt

Ein junger	Jurist	wil haben	summum ius
	Theologus		summam sanctitatem
	Magistratus		summam obedientiam.

Prudentia in ambienda uxore.

CLXXXIII. Res longe miserrima est habere vitae sociam infidam ignoranter; sed scienter et publice ferre molestissimum est, sicut apparet in pavone, qui, ut ferunt, similem vel rivalem ferre nequit; proinde si in aqua imaginem suam conspicit et eam impedire nequit, se ipsum submergit. Moneo itaque eos, qui procantur et uxores ambiunt, ne temere agant affectibus suis tantum obsequentes, sed Deum orent, das ist sehr von nöthen. Acerbitas quaedam in uxore ferenda est.

76) potuerit] Cod.: potuit

Diabolus cognoscendus ex inspectione Decalogi.

CLXXXIIII. Sicut Deus est thesis Decalogi, ita Diabolus est antithesis eius, ita si voles veram imaginem agnoscere, perpende diligenter Decalogum. Diaboli caput est contra primam tabulam, nempe Deo non confidere, ipsum non timere, non diligere, nec veram gloriam ipsi attribuere. In secundo praecepto comperitur Deum blasphemare[77]), contra ipsum murmurare, nomine eius pessime abuti. In tertio est contemptus verbi, nolle audire Deum loquentem, sed cavillari, illum contemnere, persequi et negligere ministros verbi, adeo ut fame pereant, omnem praeterea cultum flocci pendere. Secunda tabula continet corpus Diaboli. Nam quartum praeceptum, parentes contemnere, eis nolle obedire, eos iniuria afficere, seditiones contra magistratus movere, est pectus Diaboli dissolutum. Quintum praeceptum, occidere, odisse, irasci, omnibus hominibus male velle, prodere, invidere, hoc est ipsius cor. Sextum, adulterium, esse fornicatorem, incestum, mollem, Sodomitum, incontinentem, impudicum lingua et gestu, est venter Diaboli. Septimum, neminem iuvare, cunctis hominibus aut fraude sua nocere aut vi defraudari, deglubere, iniuste[78]) parta confirmare, merces adulterinas vendere, haec sunt manus et ungues illius. Octavum, detrectare, infamare, cavillari, calumniari singula, haec est voluntas eius, das ist das freundtlich bildt des teuffels. Nunc fingito tibi te videre hominem perditissimum et desperatissimum, da sihestu den teuffel leibhaftig. Christus illum depinxit paucissimis verbis, mendacem appellans contra primam tabulam, et homicidam contra secundam, primo enim falsa disserit, falso cultu homines pios die noctuque sollicitat; et quo sunt homines sanctiores, eo ferocius exagitat, speciosis cultibus alliciens, quibus avellat a Deo et vero Dei cultu. Cultus

77) blasphemare] Cod.: plasphemare
78) iniuste] Cod.: iniusta

Moloch omnium erat speciosissimus et tamen summum mendacium, quia homines ad lustrationem dilectissimorum filiorum adigebat et horrenda Idola, das ein mensch sein eigen kindt würgen soll, sicut in papatu, quo quis plures ad monasterium detrusisset, eo sanctior habebatur. Deinde quod Diabolus homicidas quotidie tentet, experientia satis comprobat, quare sibi quilibet ab eo caveat, quantum potest. Mendacium est Papae, homicidium est Turcae, crux et persecutio lehret nur die gülden künst.

CLXXXV. Mendacium est quadruplex.

Primo est iocosum, ein guter lecherlicher boß, quo delectantur homines vel gaudio quodam afficiuntur. Secundum est officiosum, quod proximo commodat, ein gute nützliche liegen et ex charitate fluit, ut proximus eo servetur, quale fuit Abrahae, cum diceret Saram sororem suam fuisse, et quae est Elisaei 4. Regum cap. 6.: Non est via haec nec civitas. Tertium est perniciosum, nach weltlichem lauf liegen vnd triegen vnd schaden. Quartum est impium, quo Deus blasphematur. Duo priora sunt laudanda, quia non obsunt; posteriora non sunt ferenda, quia et Deum et homines laedunt. Est autem aliud genus mendacii necessarium, quanquam non multum a secundo differat, et hoc fieri sine peccato potest, si non accesserit iuramentum, warlich, trawen, oder bey Got.

CLXXXVI. Propositiones.

I. Fides nunquam deficit, si cessat in Petro, regnat in latrone.
II. Recordatio peccatorum gestorum est consolatio et alimentum fidei.
III. Nunquam audivi autorem haereseos conversum esse.
IIII. Omnis idololatra[79]) est avarus et quo religiosior, eo avaritior.
V. Vera iustitia habet compassionem, falsa indignationem.
VI. Omnis iustitiarius est severus et tristis.
VII. Durch die werck geben wür zuchgut, aber durch den glauben empfangen wür das erbgut.

CLXXXVII. Dorf unde dicatur.

Osiander a durfen, eo quod indigeat urbibus, Brentius dictum putat quasi thor auf, quod careat portis, Lutherus vero quasi vorauf, quod sit suburbium.

CLXXXVIII. Prophetia duplex.

Communis, quae de futuro loquitur sine certa persona, loco, tempore, modo. Sic omnis Christianus prophetat impiorum perditionem, iustorum salutem, mutationem regnorum, populorum, morum, rerum. Nec hanc habent impii, sed divinant ipsi contraria. Specialis, quae de futuro loquitur, cum certa persona, loco, tempore, modo. Sic prophetae de Christo vaticinati sunt.

CLXXXIX. Imago mortis.

Homo dormiens similis est mortuo. Ideo non sine causa finxerunt somnum fratrem mortis. Item mors et vita depictae sunt in vicissitudine diei et noctis.

CXC. De monstroso partu.

Quaedam mulier enixa est partum gliri similem, et statim voluit currere ad antrum muris sub scamnum. Dicebat dominus D. Mart. Lutherus id esse argumentum, quod virtutes animorum tam magnae sint, ut etiam corpora possint immutare, et cum interrogaretur, an esset baptizandus, respondit: non, den ich halts nur pro anima vegetativa.

CXCI. Tres persecutiones Christianorum.

I. Mali sunt, qui nos persequuntur gladio et potentia, quod est peccatum contra patrem.
II. Peiores sunt sectarii, qui peccant humana sapientia contra filium.
III. Pessimi sunt falsi fratres, qui ex mera peccant malitia contra spiritum sanctum.

CXCII. Praedicator pius.

Praedicator pius similis est apibus. Apis parvum animal mel conferens, hat dennoch einen stachel. Ita praedicator pius suavissimas habet consolationes, irritatus tamen ad iram alios etiam mordet.

CXCIII. Collatio cuculi et papae.

Cuculus ebibit corrucae ova et sua imponit, postea exclusus non potest foveri, qui semper est leprosus, tandem vorat minorem, nec potest

79) idololatra] Cod.: Idolatra

ferre lusciniam. Ita papa est cuculus, devorat Ecclesiae sua ova et cacat cardinales, postea vult etiam devorare ipsam Ecclesiam, in qua natus et educatus est, nec potest ferre cantilenam lusciniae, id est, bonorum.

CXCIIII. D. M. Lutherus dicere solitus est:

Itzt hat man gute bücher vnd böse schüler, aber vor zeiten hat man bose bücher vnd gute schüler, so auch guldene Priester vnd hultzene bilder, finstere kürchen vnd lichte hertzen, sed iam hültzene pfaffen, güldene götzen, lichte kürchen vnd finstere hertzen.

CXCV. Lex.

Ein großer berg, dicit praesumptio Ich wil hinnuber, dicit hypocrisis Du kanst nicht, respondet agnitio peccati So wil ichs laßen, dicit desperatio	Ita lex aut praesumptionem aut desperationem operatur.

CXCVI. Ius naturae.

Mala est definitio iurisconsultorum, qui vocant ius naturae, quod commune est omnibus hominibus et bestiis. Necesse est enim in iure naturali distinguere hominem tanquam dominum a caeteris bestiis. Ubique tribuendum est aliquid excellentius praeter caeteras bestias. Rectius igitur diceretur aliud esse ius naturale brutale, aliud rationale. Ius est, quod fieri debet. Quinque et tria non debent fieri octo, sed sunt iam. Sic Ius proprie dicitur ius naturae in bestia, quod se defendit. Defendere enim fit sua sponte et est ipsa natura, res igitur est in bestia, non ius, quod tantum in homine existit, gignere et alere sunt tantum facta res, non iura. In omni iure muß das sein; zu der saw darf man sagen, das sie eßen soll.

CXCVII. Confessio extorta tormentis.

Si quis impatientia doloris, cum tormentis subiicitur, confitetur crimen, quod non commisit, impie facit, quia contra conscientiam facit. Iudex autem non peccat, si propter illam confessionem eum damnat, sicut factum Davidis ostendit: Occidemus illum, qui dicit a se occisum Saulum esse.

CXCVIII. Tria impossibilia naturae.

I. Penetratio dimensiva, ut longitudo corporis ac latitudo maneat eadem, et tamen duo fiunt.

II. Vacuum.

III. Infinitum.

Haec tria impossibilia sunt naturae, sed possibilia duo. Sic in sacramento est penetratio dimensiva, et tamen utrumque retinet suam quantitatem, et utrumque hanc qualitatem non excedit. Als ein wurffel in den andern werffen, ut tamen duo maneant, et etiam sint unum eadem qualitate.

CXCIX. Iocus.

Quidam molitor in passione repraesentans personam Christi, cum quidam ei exprobrarent crimen furti, respondit: wer ich itzundt nit vnser hergot, ich wolt euch wol bezalen.

CC. Roma basis inferni.

Ist eine Hell, so stehet gewiß Rom darauf. Tanta fuit Romae scortatio, ut nefas sit dicere. Sub Iulio Papa fuit cardinalis, qui duxit uxorem, et coactus est eam deserere, et post annum illam recepit. Mortuo cardinale uxor flevit conquerens se probum virum habuisse, quia una uxore contentus fuisset. Ibi omnes cives clamarunt admirabundi: O sancta Maria!

CCI. Pluralizare.

Papistae suam autoritatem probarunt, dz ein vater seinen sohn, wen er ein pfaf würdt, soll Ihr heißen, quia David filium suum Christum dominum Psal. 110. appellat. Sic mater quaedam ducens filium suum die Georgii ad scholam, dixit: Ey wie schwer würdts mich ankumen, wen ich meinen son werde sollen Ihr heißen.

CCII. Octo[80]) praedicamenta in Evangelio.

I. Substantia est revelatio divina, quod pater, filius et spiritus sanctus[81]) se revelavit in baptismo Christi.

II. Quantitas est, quanta res sit collatione aliarum rerum, quod maiestas per se aperto coelo descendit, non Angeli, non Moyses, sic res ostenditur in definitione, cum magnitudo rei declaratur.

III. Qualitas, wie freundtlich vnd lieblich ist es zugangen. Nulla fuit significatio irae, nulla arma, nulla tonitrua.

---

80) Octo] Cod.: Decem

81) spiritus sanctus] Cod.: SS.

IIII. Relatio potest esse antithesis item quod homo et Deus peccator.
V. Actio sunt fructus qui sequuntur.
VI. Passio waß man darüber leidet.
VII. Ubi ubique.
VIII. Situs, quod alii docent, alii docentur, alii audiunt.

CCIII. Teucrion.

Teucrion Je lenger ie lieber medetur morbis splenis. Nomen habet a Teucro, fratre Aiacis. Telamon habuit duos filios, Teucrum et Aiacem. Ex Hesione[81ᵃ]) habuit Teucrum, postea duxit aliam nobilem, ex qua fuit Aiax. Teucer debebat esse custos et dux Aiacis, cum proficisceretur ad bellum Troianum; sed cum Teucer rediret domum amisso Aiace, exclusus est a patre, profectus est in exilium, et ibi condidit urbem Salaminam, in qua habitavit Telamon. Cum ibi sacrificasset et imposuisset herbas utrinque decerptas, animadvertit Teucrion assumere superfluitatem splenis. Ideo et suo spleni imposuit, quia fuit melancholicus, et illi herbae suum nomen indidit, alias nominatur asplenum. Vidi Franckfordiae inter reliquas primas virginem sedentem, quae habebat coronam ex Teucrio, ibi erant addita haec verba: Je lenger ie lieber ich bin allein, den trew vnd glaub ist worden klein.

CCIIII. Conditiones boni praedicatoris.

I. Debet esse[82]) διδακτικός. II. Er sol einen feinen kopff haben. III. Er sol ein gute stim haben. IIII. bonam memoriam. V. eloquentiam. VI. sol fein wißen auf zuhoren. VII. sol seines dings fleisich warbten. VIII. Er sol leib vnd leben daran setzen. IX. Er sol sich von Jderman deuschen laßen.

CCV. Concubinatus Iudaeorum.

Concubinatus Iudaeis fuit permissus et licitus etiam lege Moysi Exodi 21.: Si quis duxerit virginem non desponsatam etc. Fuit praeterea Iudaeis impositus ac institutus provehendi sexus muliebris causa, ut viduae et pauperes puellae haberent in concubinatu victum et amictum. Quare non fuit Iudaeis gratus, sed potius molestus, Sie habens mußen auß großer noth thun, non ex libidine oder furwitz. Si quis ex familia evehebatur ad dignitatem aliquam, aut alioquin dives fiebat, zu dem hielten sich alle seine freündt, dise müst er ernöhren. Iudaei habuerunt plures uxores, die werden in sein müde geworden, et coacti sunt plures habere necessitate consanguinitatis et promissionis. Nam promiserat Deus, quod vellet semen eorum multiplicare sicut stellas in coelo et arenam maris. Ad hanc promissionem explendam cogebantur plures uxores ducere.

CCVI. Quod in creaturis reperiatur trinitas.

In sole est substantia, calor et splendor; in fulminibus substantia, fluxus et potentia, sic et in avibus; in astronomia motus, lumen et influentia; in musica Re mi fa[83]); in geometria tres dimensiones: linea, superficies et corpus; in grammatica tres partes orationis; in arithmetica tres numeri; in rhetorica dispositio, elocutio et actio seu gestus;. inventio est artium seu materiae; in dialectica: definitio, divisio et argumentatio. Sic res quaelibet habet pondus, numerum et figuram, ita Musica b fa ♮ nis est Evangelium, caeterae claves sunt lex, lex obtemperat Evangelio, et b fa ♮ nis regit caeteras claves et est suavissima.

CCVII. Papa habet triplicem coronam, unam contra

Deum	Caesarem	Hominem
	Damnat	
Religionem	Politiamque, interdicit ius Caesareum	Oeconomiam, prohibens suis matrimonium.

CCVIII. Cerberus.

Cerberus est canis infernalis trifaux; habet enim tria ora, quibus homines vorat, nempe legem, peccatum et mortem (eum in lucem producit Hercules, minister verbi)[84]). Puto fabulam ex patribus ortam.

CCIX. Choreae.

Choreae sunt institutae et concessae, ut civilitas discatur in frequentia et contrahatur amicitia inter adolescentes et puellas; sic enim spectantur mores. Item praebent occasionem ho-

81ᵃ) Hesione] teste Apollodoro III, 10, 8.; Cod.: Honore
82) esse] deest in Cod.

83) Re mi fa] haec spectant ad tonorum nomina a Guidone, ut fertur, inventa: *ut*, *re*, *mi*, *fa*, *sol*, *la*, conf. Joh. Nic. Forkel: Allgemeine Geschichte der Musik Tom. II. p. 278 sqq.
84) Hercules, minister verbi)] Cod.: Hercules.) minister verbi,

neste vivendi et invitato animo puellae postea honestius et certius ambire possint. Papa damnavit choreas, quia adversarius fuit nuptiarum. Sed modeste fiant omnia ob hanc causam. Vocentur[85]) honesti viri et matronae, quae interesse choreis debent, ut honestius omnia fiant.

CCX. De terra Lemnia.

Est mirabilis natura terrae Lemniae. Nam Dioscorides scripsit humanum sanguinem misceri terrae Lemniae, cuius remedii magnus usus est. Quare Galenus ipse ea loca adiit, ut exploraret certe, quomodo apparetur[86]), comperitque natura solum esse metallicum sive mixtum hircino sanguine. Est autem hodie in tanto usu tantaque admiratione apud Thraces et Graecos, ut tyrannus Iurritus legatis terram Lemniam inter peculiaria dona dare soleat.

CCXI. Rex Alphonsus fuit homo doctus et prudens. Huic cum aliquando nuntiatum esset, quosdam a se defecisse, in quos multa beneficia contulerat, primum ad iram commotus, postea animum recipiens dixit: Ach quid ego illis irascor? maxima adeoque infinita Dei beneficia in me constant, cui ego tamen sum ingratus; non igitur mirum est, si et hi parum memores sunt beneficiorum, quibus illos affeci.

CCXII. Lepidum dictum alicuius tibicinis.

Ptolomaeus rex tibicinem fidibus canentem reprehendebat, cui tibicen respondit: Aliud est sceptrum, aliud plectrum, iudicans regem et omnes alios dicere, ut sui muneris et officii memor, non de aliis rebus sollicitus sit, quarum non habeat cognitionem.

CCXIII. Horrendum facinus magicarum mulierum in pago quodam non procul a Berolino.

Amisit rusticus puerulum, quem forte cum quaereret, venit in aedes vicini, ubi filium interfectum et excoriatum invenit. Ira itaque percitus magicas mulieres duas aggreditur, convocatisque rusticis quaerit huius homicidii causam, cur puerum suum interfecerint, cum neque a se, neque a coniuge ipsius, neque a filio laesae essent. Respondent magicae mulieres, se aliam ob causam[87]) puerum occidisse, nempe ut carnem eius coquerent ad formam ignitam, quod si processisset sine impedimento, sicut decrevissent[88]), se effecturas glaciem ad perdendas fruges. Haec non sunt humana, sed diabolica facta. Ita Diabolus, postquam Spiritu sancto[89]) eiectus est, creaturam in vivos Diabolos commutat. Propterea diligenter orandum est, ut nos Deus suo Spiritu sancto[89]) regat, quia aut homo est templum Dei, aut domicilium Satanae.

CCXIIII. Poena homicidii.

Quidam viator forte inciderat in latrones, et cum ab ipsis occideretur, vidit praetervolare cornices, ad quas clamat: Precor, ut sitis meae necis ultrices. Tertio die post veniunt latrones in urbem, et cum magna cornicum copia aedes, in quas ingrediuntur, occuparet, forte unus eorum dixit: Iam veniunt cornices ulturae necem Ibici[90]). Sic enim erat nomen viatoris interfecti. Audiens famulus nomen Ibici[90]), qui fuit civis eiusdem civitatis, defert rem ad herum, qui statim curavit eos deprehendi et in carcerem coniici, et tandem iustas poenas homicidii dederunt.

CCXV. Lusus Hilarium Phil. Mel.[91]).

Erat hic pastor quidam, qui in ludis hilariis seu saturnalibus, convivans cum suis sociis, hanc eis quaestionem proposuit: Quare vultis servare lusus Hilarium et non vultis retinere ieiunium? Cum vero non possent respondere, obiurgans eos, ipse talem reddidit rationem: Ieiunium est observatio superstitiosa cultuum non necessariorum, ergo abolendum; ista relaxatio animorum est consuetudo politica sine impietate, ergo potest retineri. Haec est erudita distinctio sumpta ex diversis generibus.

CCXVI. De ingratitudine punita.

Ablegavit aliquando Philippus, rex Macedonum, ministrum peregre, qui cum tempestate maris ad vicum quendam appulit, apud rusticum

85) Vocentur] Cod.: Vocantur
86) apparetur,] Cod.: aperiatur,

87) aliam ob causam] Cod.: alias ob causam nullam (haec vox „nullam" obliterata quidem, deinde vero punctis subscriptis, tanquam non delenda, signata est.).
88) decrevissent,] Cod.: decreverant,
89) Spiritu sancto] Cod. utroque loco: SS.
90) Ibici] Cod. utroque loco: Ibicis
91) Phil. Mel.] Cod.: φ M

opem quaesivit, a quo benigniter[92]) exceptus est, et pro ratione facultatum humaniter etiam est tractatus. Rediens autem ad regem commemorans sua pericula, quae regis causa sustinuerat et perpessus erat, eum[93]) rogat, ut pro hac fidelitate petitioni apud se locum relinquat; promittit rex. Miles ipse petit a rege sibi donari in proximo pago agellum cuiusdam rustici (a quo hospitio exceptus erat). Quod ubi consecutus esset, et rusticus eiectus esset ex suis possessionibus, regem adiit conquerens de istius hospitis ingratitudine, et sua in eum beneficia commemorat. Quibus auditis rex vocari iussit ad se militem, et rustico restitui suas possessiones, militi vero ob ingratitudinem in frontem signum inuri mandavit his verbis: Hospes ingratus. Estque insanus hoc modo factus.

CCXVII. *Κακοζηλία* prava imitatio, Affenspiel.

Extincto Orpheo ipsius lyra dicitur delata esse in Lesbum, quam apprehendens filius cuiusdam principis, cogitabat se ludentem Orpheum fore. Putabat igitur se flexurum et moturum saxa et sylvas, exiit et ludebat, canes vero audientes eum cantantem sunt irritati et laceraverunt istum fatuum. Sic multi volunt esse Lutheri et volunt flectere animos hominum, sed a canibus dilacerantur. Hic solet esse exitus *κακοζηλίας*.

CCXVIII. De concionatore extollente Christophorum.

Concionator ad populum in festo S. Christophori multis verbis extollebat S. Christophorum, quod suis humeris gessisset Christum, saepius interrogans: Et quis tantam in terris habuisset praerogativam, ut salvatorem ferret? Et cum molestus perseveraret interrogando, unus ex circumstantibus huius interrogationis crebra iteratione pertaesus inquit: Asinus, qui et filium et matrem portavit.

CCXIX. Expurgate vetus fermentum.

Novi quendam canonicum. Huic, cum adhuc iuvenis erat, in examine propositus erat ille locus: Expurgate vetus fermentum[94]). Ille legit: expurgate vetus fermentum, sicut estis asini[95]). Respondit bonus quidam senex: Quia nolumus nostra vitia ab eruditioribus taxari et ab illis doceri, Deus efficit, ut pueri nos arguant et erudiant. Atque ita errorem adolescentis convertit in gravem admonitionem.

CCXX. Quemlibet esse regem in sua domo.

Cum rex Anglicus olim in venatione a via deerrasset, venit in tuguriolum alicuius rustici, qui eum pro sua fortuna humaniter excepit et bene tractavit. Cum autem rex aliquando nollet obtemperare aliqua in re, iussus enim erat a rustico, dicente quod quilibet esset rex in sua domo, edere de quodam cibo, a quo rex nauseam conceperat, impegit rusticus regi colaphum. Rex memor eius dicti, quod quilibet esset rex in sua domo, obtemperat postea, comedit de isto cibo. Ac mane cum rediisset in aulam, mandavit suis aulicis, ut adducant illum rusticum, quem adductum voluit rex mensae assidere et proponi plurima fercula, et ipse adstans inquit ad rusticum: Comede de omnibus; ego sum rex in domo mea. Rusticus obediens mandato regio de omnibus ferculis comedit. Tum rex inquit: Tu prudentius egisti quam ego, quia vitasti colaphum; ego, si de omnibus ferculis apud te edissem, etiam colaphum vitassem.

CCXXI. De puero Cygneo custodito ab Angelis.

Fuit quaedam mulier, quae iussit adducere filium suum boves pascentes in proximo aditu sylvae, et cum puer aliquando diutius commoraretur, incidit magna nix, quae omnes montes obtegebat, et nox ingravescebat, ne puer posset egredi ex montibus. Parentes postridie solliciti non de bobus, sed de puero, spectabant adventum pueri, nec poterant prae nivis magnitudine egredi et quaerere filium. Tandem invenerunt eum in sylva in loco aprico, ubi nulla nix erat, sedentem et arridentem parentibus suis. Interrogatus autem, quare non rediret domum, respondit se expectare, donec vesper accederet, nesciens iam diem praeteriisse, nec viderat ullam nivem circa se. Et cum amplius interrogarent,

92) benigniter] Cod.: benenigniter
93) eum] Cod.: eumque

94) 1. Cor. 5, 7.
95) asini] sic iste perperam legit pro: azymi.

an comedisset aliquid, dixit advenisse quendam virum, qui porrexisset[95a]) sibi panem. Ita haud dubie divinitus conservatus est.

CCXXII. De fucatis mulieribus.

Celebrabatur in Graecia convivium multis mulieribus frequens. Inter oblectamenta epulantium cum alii sunt lusus inducti, tum ille, ut per vices unusquisque convivarum caeteris[96]) omnibus, quicquid esset libitum, imperaret. Cum esset ventum ad puellam quandam insigni specie[97]) et ingenio non inamoeno, eaque animadvertisset[98]) adesse complures foeminarum, cerussa, purpurisso et aliis pigmentis incrustatas, ad pudorem incutiendum: Rem, inquit, levem iubebo, quam et ipsa obibo prima, ut unaquaeque nostrûm madidas manus per os circumducat ac linteo extergat. Ipsa prima est suum ipsius iussum[98a]) executa, sed cum nihil gereret fuci, ex lotione illa pulchrior remansit; fucatae vero absurdas in primis et ridiculas facies retulerunt, ludibrioque tunc habitae abstinuerunt deinceps ab eiusmodi medicamentis, et contentae nativa facie spreverunt fucum.

CCXXIII. De iudice Hispanico.

Commissa erat caedes; deprehensi sunt, qui erant suspecti; verum cum omnes constanter negarent, iudex nudare eos pectus coegit, et tactu ex motu seu pulsu cordis vehementi coniecturam autoris[99]) fecit et dixit: Tu es, qui commisit caedem. Hic quia sibi conscius erat et a conscientia victus confitebatur.

CCXXIIII. Cicero pro Roscio.

Fuit interfectus in cubiculo suo pater, et nemo dormivit, nisi duo filii, et quando cubiculum est apertum, intrarunt cognati, qui putaverunt patrem a filiis esse occisum. Sed quia filii inventi sunt dormientes, ergo non consentaneum est illos fecisse caedem, quia nemo homicidio perpetrato dormire potest.

CCXXV. Von Wnachtsamkeit.

Theodosius filius literas sibi oblatas obsignare solitus est etiam non perlectas. Hunc errorem bonus homo emendare cupiens scripsit literas, quibus petebat sororem Imperatoris. Imperator more solito obsignabat literas non perlectas, quo facto ostendebat vir has literas puellae Caesaris. Ipsa adiit fratrem quaerens, cur se alteri ac non saltem[99a]) nobili desponderit. Negat Imperator factum, adferuntur literae, vincitur Imperator, etiam commonefactus nullas literas nisi antea perlectas obsignavit.

CCXXVI. De capitaneo sibi somnianti Phil. Mel.[100]).

Fuit quidam capitaneus, qui amiserat duos filios in pugna Turcica, quem tristem aliquando interrogabam: Domine capitanee, quomodo somniatis de filio vestro? Respondit: Dicam vobis. Iunior adhuc vivit, sed maior periit. Accidit autem, ut paucis diebus finitis reverteretur filius. Similia somnia habuit Iacob de Ioseph filio suo.

CCXXVII. Diabolus potest aliquando miraculum facere.

Fuit olim puella habens scabiem in facie incurabilem, quae aliquando somniavit assistere sibi Venerem offerentem coronam rosaicam, ut ea se ungeret. Sequenti die puella abiens in templum vidit in pictura coronam rosaicam, quam abstulit et ex ea unguentum comparavit, cuius unctione statim liberata est a scabie. Ea cogitatio est ex instinctu diabolico, qui novit discrimina et virtutes herbarum.

CCXXVIII. De vestitu Germanorum.

Rex Turcarum iussit sibi aliquando omnium gentium habitus pingi. Cum itaque pictor plurimarum[1]) gentium vestitum depinxisset, tandem pingit nudum hominem et iuxta varios colores, postea artifex a rege iussus interpretari picturam, cumque exposita fuissent caetera[2]), dixit, Nudum illum Germanum esse, cui certa forma vestitus pingi non possit, quia quotidie novam excogitet[3]).

95a) porrexisset] Cod.: porrexerat
96) caeteris] Cod.: caeteribus
97) specie] Cod.: spe
98) animadvertisset] Cod.: advertisset
98a) iussum] Cod.: ius
99) autoris] Cod.: authori
99a) non saltem] Cod.: saltem
100) Phil. Mel.] Cod.: φ. M.
1) plurimarum] Cod.: plurimorum
2) exposita fuissent caetera] Cod.: expo fuisset caetero
3) excogitet] Cod.: excogitat

CCXXIX. De consule petente a poeta mendacium.

Quidam consul in Pomerania invitaverat poetam ad convivium, et ut videretur facetus, dixit: Regulare est, quod poetae mentiantur; dicite igitur mihi aliquod mendacium. Ille respondet: Domine consul, quid me vexatis, vos estis vir bonus. Consul vero istum hominem non intellexit.

CCXXX. De pictore.

Quidam pictor in mactatione Iphigeniae cuilibet ducum fecit peculiarem gestum, quo dolor et gestus significaretur, et alium pinxit flentem, alium alio gestu dolorem significantem. Sed cum non posset prae magnitudine doloris affectum patris[4]) exprimere, pinxit eum obducto toto vultu.

CCXXXI. De Maximiliani indole.

Quando Maximilianus adolescens fuit Romae cum fratre Friderico, pater misit ei munus natalitium, Ein new Jhar, sex pulchra poma, quae erant illi aliunde missa, voluit[5]) explorare ingenium filii, et in illis 20 aureos infixos. Illi autem, qui erant missi, exhibuerunt reverenter, ut decebat. Filius respondit se reverenter illud munus accipere, et oraturum se Deum, ut patrem servet incolumem, seque obedientiam patri in omnibus declaraturum. Postea collocavit munus in mensam, et inspexit; ubi autem vidit impositos aureos, collegit et abiecit inter iuvenes sodales, inquiens: Illa vestra sunt, sed poma mihi diligenter volo servari. Quod cum patri, qui diligenter a relatoribus reversis singula inquirebat, relatum esset, placuit ei et ridens dixit: Bene, Mein son würdt ein stretgnedlein werden. Placuit, quod recte distribuisset et applicasset illa dona, quae isti suae aetati erant convenientia, neglecta pecunia, quam si accepisset, signum praebuisset abiectionis nostrae. Animadvertit in eo regiam indolem et liberalitatem in loco commodam.

CCXXXII. De Doctore quodam Pomerano.

Praestans quidam fuit Doctor aliquando Wittembergae nomine Muschler. Is cum aliquando veniret ad Augusti principis coniugem in aulam, invitatus est ab illa ad coenam, ubi constituto tempore comparuit, vnnd haben sich zu tisch gesetz die Fürstin sampt iren Junckfrawen vnnd dem Doctor. Et inter coenandum movit quaestionem principissa ac Doctorem interrogat dicens: Her Doctor, sagt mir, was heist auf Lateinisch ein kunst. Doctor respondit: Scientia. Da sagt die Fürstin: Ey her Doctor, es ist ein ander wort. Da antwordt der Doctor: Ja gnedige Fraw, ir seit das a, ich bin das r, vnd die Junckfraw das s, so lekt mich nun al denen zusamen. Ibi principissa incipiens ridere inquiens: Ey her Doctór, was sollen wür than? Ibi Doctor erubescens sese excusavit, voluit enim dicere: Leget mich auch zusamen, quod autem prius dixit: lekei mich alle zusamen, id suae linguae idioma fuit; erat enim Saxo.

CCXXXIII. De Hispanis accusantibus Germanos.

Orta erat dissensio in aula Imperatoris Caroli quinti inter satellitem Hispanicum et Germanicum, nescio ex qua causa. Ibi quidam Hispani insolentiores adeunt Imperatorem et insolenter petunt, ut omnes Germanos ex aula dimittat; se enim servire non posse, si illi simul serviant. Imperator miratus illorum stultam et insolentem petitionem, Bene, inquit, quandoquidem non potestis ferre, curabo, ut liberemini ista molestia. Constituit illis certum diem, qui cum adesset, congregat omnes Germanos in unum locum, Boni socii, inquiens, petiverunt a me Hispani, ut omnes Germanos dimittam. Ego quoque sum Germanus. Venite igitur, abeamus, ne illis simus[6]) molesti; et conscenso equo praecedit eos. Illi laeti et clamantes sequuntur. Ibi Hispani accurrunt et ad pedes se abiiciunt, retinent frenos et equos, et orant per Deum, ne aegre ferat eorum petitionem.

CCXXXIIII. De symbolo Alphonsi regis.

Pro lege et pro grege i. e. pro religione et defensione subditorum. Est tam grave dictum quam ullum aliud etiam apud veteres, et si Lycurgus aliud dictum scivisset, sine dubio etiam recitasset. Ipse Alphonsus solitus est habere in suo hypocausto avem pellicanum, quem talem scribunt habere naturam, cum gignit pul-

4) patris] in Cod. deest.
5) voluit] Cod.: noluit

6) simus] Cod.: sumus

los, et non habent quod edant, corrodit suum pectus, et suo sanguine alit pullos suos. Ideo Alphonsus ut significaret, se ingente amore suos subditos amplecti, adeo etiam ut suum sanguinem pro eis effundere vellet, pinxit in symbolo suo pellicanum perfodientem sibi pectus et nutrientem pullos suos, et super pellicanum scripsit: pro lege et pro grege.

CCXXXV. De virgine mortua gestante suum corpus auxilio Diaboli.

Bononiae fuit nobilis quaedam virgo, quae toto biennio tanquam vivens versata est inter homines, assedit ad mensam una, visa est semper aliquid gustare, quanquam valde parum, fuit semper pallida, et etiam fuit in choreis. Tandem venit alius quidam magicus, qui dixit: Ista puella est mortua. Quomodo esset mortua? inquiunt. Tu vides eam esse in choreis. Ego vobis ostendam, inquit magicus; accessit et abstulit ei, quod habebat sub alis sub sinistro humero. So pflegt mans zu nennen illud magnum incantamentum. Illa concidit et fuit mortua. Diabolus gestavit illud corpus. Hoc facere potest, sed non potest resuscitare mortuos.

CCXXXVI. De Polycarpo.

Polycarpus adductus et coniectus in ignem non potuit comburi, nec ipsius vestibus ignis nocuit; postea tamen decollatus est. Hinc apparuit praesentia Dei.

CCXXXVII. De Arrio.

Arrius Constantinopoli cum mane iret ad disputationem defendendi erroris causa, tantos cruciatus sensit in ventriculo, ut coactus fuerit ire ad cloacam, ubi evacuit omnia fere intestina, et sic summis cruciatibus moritur, exemplum ultionis divinae in contemptores verbi.

CCXXXVIII. De Arense theologo.

Arensis, qui fuit theologus Lovaniensis, scripsit fidem Abrahae similem fuisse fidei Socratis, Ciceronis vel Xenophontis. Haec est horrenda impietas, et potest per manifestum textum probari, quod non sit verum. Vidit Abraham diem meum et gavisus est[7]). Postea ille factus est furiosus, et moriturus edidit horrendos mugitus.

7) Ioh. 8, 56.

CCXXXIX. De Italis, quid sentiant de Germanis.

Itali dicunt de Germanis in Italia versatis: Germanus Italicus est Diabolus incarnatus, et verissime dictum est, quia Germani animosiores, ferociores et audaciores sunt Italis. Quando nunc accedit astutia seu practica Italica vel Hispanica, longe vincunt Italos.

CCXXXX. De Socrate.

Interfecto Socrate dixerunt: Interfecistis, interfecistis lusciniam neminem laedentem. Quidam recitant de Palamede: ἐκάνετε ἐκάνετε τὸν ἄριστον Ἑλλήνων ἀηδόνα μηδένα βλάψασαν.

CCXXXXI. Quare sues Iudaeis prohibiti fuerunt?

Sues Iudaeis prohibiti fuerunt, quia in Oriente habuerunt hortos amoenissimos, balsamo aliisque aromatibus abundantes. Ne autem sues ista devastarent, unde maximum quaestum habebant, prohibuit Deus eis sues.

CCXXXXII. Solonis symbolum.

Respice finem longae vitae.

CCXXXXIII. Friderici Imperatoris symbolum, quod Norimbergae in arce scriptum est.

Rerum irrecuperabilium summa est felicitas oblivio. Item Tene mensuram, das laut ein wenich beßer den plus ultra[8]).

CCXXXXIIII. De conviviis Plutarchi.

Plutarchus scribit eundem esse debere ordinem in conviviis, qui est in alphabeto, ut aliqui sint vocales i. e. Doctores et seniores, alii consonantes i. e. cives, alii mutae i. e. iuniores.

CCXXXXV. De sancta Maria.

Maria vixit (ut scribit Nicephorus[8a])) circiter 8 annos post mortem filii, et obiit anno aetatis 59. Ponemus enim eam 20. anno peperisse. Non enim videtur verisimile eam peperisse 15. anno, ut quidam dixerunt. Vixit Christus 33 annos, et illa post filii ascensionem 8 annos circiter vixit. Vidit novam et crescentem Ecclesiam, et

8) His in margine in Cod. adscriptum est: φ. M. (Phil. Melanthon).

8a) Nicephorus] Cod.: Necophorus

bene notandum est, hac ipsa die eversa et combusta est Hierosolyma, qua nata est Maria, i. e. Ecclesia cessavit et desiit vetus Ecclesia. Sustulit eam autem Deus, ne videret ingravescentia mala i. e. haereses et eversionem, cum satis superque calamitatum habuerit, videns filium pendentem in cruce, nec credo ullam mulierum potuisse tantos dolores sustinere. Constat igitur maximae fortitudinis fuisse Mariam. Deleta est Hierosolyma post natum Christum 73; sunt autem anni ab exitu populi Israel ex Aegypto usque ad hanc extremam eversionem Hierosolymorum 1582. Nos iam a tempore restitutae salutis 1559. Restant pauci anni ad 82 annum, vix 24, quo tempore procul dubio mirabiles mutationes ad singulare aliquid evenient, aut non stabit mundus. Multae enim sunt coniecturae ex collatione temporum, quorum certa est similitudo quaedam. Deus adsit nobis; qui vivent eo tempore, experientur.

CCXXXXVI. De incesto concubitu.

Erphordiae puella quaedam ex honesta familia et pudica servivit mulieri diviti viduae. Eius filius adolescens captus forma et amore puellae sollicitavit eam de concubitu. Indignum facinus adversans, puella a se repulit adolescentem furiosum; denique cum quotidie magis magisque instaret, puella rei indignitate et suo periculo mota, matri adolescentis rem ordine narrat, monetque, ut filio sibi insidias struenti frenos iniiciat. Mater, re deliberata, iniit rationem cum puella, iubetque eam in filii amorem consentire, et certam horam noctis, qua convenire et rem perficere tutissimum videretur, constituere; se enim eo ipso tempore istius puellae lectum occupaturam, hacque ratione filium repressuram. Consilium probat puella, iniit cum adolescente pactum. Is hora noctis constituta adest petens concubitum puellae. Mater, quae antea furores filii frenare et cohibere instituerat, victa libidine et instinctu Diaboli, suum corpus filio proposuit. Nascitur ex incesto concubitu femella, quam expositam et ab alio educatam mater tandem ad se recipit. Idem filius omnium harum rerum ignarus, hanc amare incipit ducitque in uxorem. Mater dubia et in agone mortis sentiens conscientiae morsum, peccata confitetur. Res ad colloquium theologorum defertur. Cum diu disputaretur, ut in casu inusitato, tandem lata est sententia, ut afflictae matris conscientiae consuleretur. Probavit sententiam theologorum Lutherus. Porta enim gratiae et absolutionis nunquam peccatoribus clausa esse debet.

CCXXXXVII. Vigilate et orate.

14. Iulii Anno 1534. Vitus Theodorus ex Norimberga horrendum casum scripsit, quod honesta matrona a scholastico impraegnata fuerit. Tandem cum ad baptismum infans delatus esset, sacerdos patrem scire voluit; cum non indicarent patrem, puer domum delatus est sine baptismo. Mater infantem mox occidit, et deinde se ipsam suspendit; scholasticus pater illinc se ipsum confodit. Sacerdos postquam hoc audivit, se ipsum suspendit. Horrendum hunc casum Lutherus cum singultu deploravit. Ergo oremus et vigilemus; Diabolus non dormit. Monet igitur haec historia, ut sacerdotes cogitent se esse ministros, non dominos sacramentorum.

CCXXXXVIII. De Graeco sacerdote.

Sacerdos quidam Graecus venit Romam, ubi cum honoris gratia ipsum appellarent dominum: Domine, domine, quaesivit ipse, cum esset ignarus linguae latinae, quid significaret domine. Cum ei dicerent, quod idem significaret, quod Graecis *κύρις*, respondit: *οὐκ ἐθέλω* domine, *οὐ γὰρ ἐγὰ δόμεναι.* Sic bonus ille homo, cum esset pauper, aversatus est magnos titulos.

CCXXXXIX. Regis Galliae imago.

In Gallia, prandente rege Francisco, quidam tres thecas in coenaculo posuerunt, tanquam acturi fabulam, postea rursus egressi sunt, tanquam se praeparaturi ad actionem. Cumque longa mora intercessisset, nec illi redirent (quia statim aufugerant et abdiderant sese), iussit rex aperire thecas, quibus apertis vidit in prima regem sedentem inter scorta, ac largiter bibentem; in altera flagellantem Christum alligatum ad columnam; in tertia equitantem super populum. Ita significatum est, primo negligi gubernationem regiam a rege otioso[81]) et voluptatibus dedito. Deinde saevitia et crudelitas in pios notata est. Tertio expilationes, quibus subditi exhauriuntur et quasi conculcantur, sunt ostensae.

---

81) otioso] Cod.: occiso

Philippus Melanthon [9]).

CCL. Comes quidam a Gleichen ante annos 4 captus fuit in Syria vel Palaestina. Tunc et usitatum erat Machometos [10]) nostros homines reprimere. Verum filia Imperatoris audiens, quod esset de honesta filia natus, et propter formae eius excellentiam coeperat eum amare. Accidit igitur, se promissuram, inquiens, ei libertatem et salutem, si eam in uxorem ducturus promitteret. Comes, non id moris, ait, in patria duas simul habere uxores, ac simul cogitata misera servitute et captivitate, promittit se eam ducturum. Re itaque confirmata regina curat parari navem. Nocte deinde sequenti venerunt Venetiam; ibi invenit servum eum quaerentem, cum quo Romam proficiscitur. Ibi comes accedens Papam, rem omnem, ut habebat, narrat, promisisse se huic coniugium non quidem propter libidinem, sed magis propter sustentationem vitae. Papa eum absolvit, firmumque fore matrimonium ex dato iuramento dicit. Sic eam servavit; veniens deinde domum honorifice a coniuge excipitur. Tum coniunx interrogat, quaenam haec sit? Ille omnem rem mulieri recenset a principio, hanc esse filiam Imperatoris Turcici. Coniunx audita re optime cum ea convenit, comitis vero coniunx procreavit soboles, sed regina sterilis permansit. Ipse sepultus iacet Erphordiae inter duas coniuges lapide excisus, ubi reginae capiti imposita est corona, coniugi vero priori soboles ad pedes excisae sunt.

CCLI. De episcopo Saltzburgensi.

Episcopus Saltzburgensis in conciliis [11]) Augustanis anno 30. dixit: Tria sunt media, quibus controversiae in religione componi possunt. Primum est, ut nos Lutheranis assentiamur, quod facere nolumus. Secundum, ut nobis Lutherani assentiantur, quod facere non possunt, cum Dei causa sit, cui nec addi nec adimi quicquam debet. Tertium est, cum his duobus modis res componi non possit, ad tertium confugiendum est, scilicet [12]) ut una pars alteram opprimat.

9) Philippus Melanthon.] Cod.: φ M.

10) Machometos] sic Cod. pro: Muhammedanos

11) conciliis] Cod.: conviviis

12) scilicet] Cod. habet scripturae compemdium: β

CCLII. De eodem.

Idem Episcopus Saltzburgensis dixit ad Philippum: Lieber Philippe, wür wüßen wol, das eüre lher recht ist, wißet aber darjegen auch ꝛc. Es hat niemandt dem Pfaffen vermocht etwas abzugewinnen, ir werdet der erst auch nicht sein.

CCLIII. Ex Theocrito.

Simonides se duas arcas habere dicebat, alteram plenam, alteram vacuam. Ex plena dicebat se dare aliis beneficia, eamque semper plenam manere, quia semper aliis ad benefaciendum paratus sit; in vacuam vero se reponere gratiam dicebat, quae sibi ab aliis referatur [13]); sed eam semper manere vacuam, quia a nemine sibi gratiam referri dicebat.

CCLIIII. Philippus Melanthon [14]).

Multis annis iam peractis,
Nulla fides est in pactis,
Mel in ore, verba lactis,
Fel in corde, fraus in factis.

CCLV. Stigelius.

Omnia dum reputat transactae tempora vitae,
Vel male, vel temere, vel nihil egit homo.
Ergo haec optandae ratio est longe [14a]) optima vitae
Nosse Deum et studium, quod probet ille, sequi.

CCLVI. Idem.

Omnia transibunt, nos ibimus, ibitis, ibunt,
Chari non chari conditione pari,
Aeternam vitam, panem quoque quottidianum
Et qui magna dedit, non addere parva negabit.

CCLVII. D. Martinus Lutherus [15]).

Iurisconsultus dicit: Fiat iustitia et pereat mundus;
Theologus dicit: Remittatur peccatum et salvabitur mundus;
Quia iustitia non fit, peccatum autem semper fit.
Man wür thetten, was wür solten,
So thet auch got, was wür wolten.
Ubi non est Evangelium, ibi nec agnitio peccati.

13) referatur] Cod.: referebatur

14) Philippus Melanthon] Cod.: φ M.

14a) longe] Cod.: longa

15) D. Martinus Lutherus.] Cod.: D. M. L.

Ubi agnitio peccati non est, ibi non potest esse iustitia.
Ubi non est iustitia, ibi nec vita.
Ubi non est vita, ibi mors.
Ubi mors, ibi peccatum, Diabolus et infernus.
Glaub vnnd Leben sicht der Teuffel an;
Darum halt fest wie ein Christen man.

CCLVIII. De quodam Monacho.

Fuit quidam Monachus astutus, qui mane surgens debebat legere horas canonicas. Ipse autem sentiens hunc laborem esse odiosum, recitavit Alphabetum A b c. Domine Iesu Christe, accipe has literas, et fac tibi ipsi horas canonicas vel quod tibi placuerit.

CCLIX. De Episcopo.

Episcopus Salisburgensis cum in publicum diversorium divertisset, ibique novum Testamentum reperisset, aperto libro forte incidit in hunc locum Pauli ad Rom., ubi dicit: Arbitramur igitur hominem iustificari sola fide etc. [16]). Ubi ille commotus ira dixit: Siche, bistu auch Lütherisch worden? et abiecit librum.

CCLX. De Episcopo ambitioso.

Fuit Episcopus quidam Basantii apud Burgundiones ambitiosus et gloriae cupidus, ut inferis se devovere non dubitaret, modo fieret pontifex Romanus, velletque petere Romam, et ibi pia consuetudine sedere. Cumque iam esset in itinere, venit illi obviam Diabolus ablaturus illum ad inferos. Episcopus videns adesse animae hostem, volebat se defendere signo sanctae crucis; Diabolus vero auferens et recipiens Episcopum, tali epigrammate usus est:

Signa te signa, temere me tangis et angis,
Roma tibi subito motibus ibit amor.

CCLXI. De Luca pictore Wittenbergensi.

Lucas Cranach [17]) pictor hat auf ein zeit mit dem Bischof von Maintz geessen. Da waren [18]) im kleine fischlein fürgesetz worden, die hatten dem Lucas Maler sehr wol geschmeckt, darům er auch viel geessen hat, das sich yderman darüber verwündert hatte. Vnd wie auch der Bischof solches gesehen hat, hat er in gefragt, ob er kranck wer geweßen. Sagt Lucas Maler: Ja warlich ich bin sehr kranck gewesen. Da hat er in gefragt, ob es auch lang wer. Antwort er widerum: Fur 32 Jaren lag ich sehr kranck zu Wien in Osterreich.

CCLXI. [18a]) De rege nasuto et stulto.

Quidam stultus stans ante mensam in aula, quendam vidit regem ibi sedentem cum longo naso, quem cum illusisset, inquit: Ey wie hastu so ein groẞe nasen. Iussus est tacere; er aber wolts widerum gut machen, vnd sagt: Ey wie hastu so ein feines kleines neslein. Iussus est educi et castigari virgis, ne posthac videret regem. Non longe autem post ingressus est et dixit ad illum: Was gehet mich dein nasen an, das man mich darum schlegt? du nar got geb du hast ein nasen oder neslein, so schies ich dir auf die nasen.

CCLXII. De faceto fure.

Zu Zwickaw quidam se interdiu in aedes cuiusdam proripuerat, ut omnia diligenter perlustraret, si quid auferre posset, et cum nihil animadverterat, vidit in culina lardum pendens, quod furari decreverat. Cum vero omnes in domo cubitum ivissent, et partem collo imponere conatur, decidit lardum. Hoc tumultu excitatur dominus aedium, et descendit. Fur audiens strepitum descendentis ex aedibus effugere minime poterat; talem enim seram habuit, quae etiam intrinsecus aperiri non poterat. Igitur hunc dolum comminiscitur, accurrit ad fumarium, et accepta fuligine totam faciem denigrat. Paterfamilias ad focum pergit, suscitaturus ignem, et cum in cinerem flaret, ut candelam accenderet, fur ex altera parte non minus in cineres inspiravit, quo perterrefactus paterfamilias inquit: Quis tandem es? Respondit: Ego sum Diabolus. Tunc ille: Quid ergo vis? Respondit: Lardum volo. Accipias, dicit ille, et abeas. Habeo, inquit fur. Abeas ergo. Tunc ille: Aperias ianuam. Quo facto abiit securus lardum in humeris ferens. Fama postero die per totam civitatem divulgatur [19]) Diabolum fuisse in aedibus et lardum voluisse. Brevi tempore cum eiusmodi facinora multa perpetrasset, et in ipso facto esset deprehensus, coniicitur in carcerem, et cum tor-

16) Rom. 3, 28.
17) Cranach] Cod.: Cranich
18) waren] Cod.: würden
18a) Sic idem numerus in Cod. bis adscriptus est.
19) divulgatur] Cod.: divulgabitur

mentis exquisitio esset facta, praeter alia multa est confessus, quod Cygneae Diabolum egerit in aedibus. Quare senatus eius loci, cum sciret nomen illius civis, scribit illi, si vellet videre Diabolum, quem aliquando in aedibus deprehendisset, ut ad tempus veniret, daturum enim poenas ad diem dictum, quo audito multi homines eo profecti sunt, ut viderent illum mirabilem hominem, qui tam artificiose furari potuisset.

CCLXIII. De matrona Magdeburgensi.

Matrona quaedam Magdeburgensis, quae cum nocturnis spectris vexaretur, egregie contempsit territorem, ließ ein furtz zum beth hinauß, dicens: Sihe, da hastu ein stab, daran gehe ghen Rom zu deinem abgot.

CCLXIIII. De duobus rusticis, quorum alter volebat dici Martinisch, alter Lutherisch.

Duo rustici non procul a Coburgo habitarunt. Ii cum aliquando profecti essent in urbem, ibique se inebriassent vino, tandem una rursus domum se erant recepturi. In itinere orta est inter illos rixa de religione, unus erat Martinisch (Nam eo tempore adhuc ita vocabatur Lutherus), alter vero volebat[19a]) dici Lutherisch, se defendendo, unus Martino, alter Luthero; tandem ad verbera res rediit, der ein wolt Lutherisch sein, der ander Martinisch, et neuter intelligebat alterum, nec neuter intelligebat doctrinam Martini neque Lutheri.

CCLXV. Fuit quidam adolescens nobilis a Coburg, qui ex petulantia occiderat servum domesticum, fugit Wittenbergam. Ibi exceptus a Vito Winshemio, ignaro huius rei, in discipulorum numero habitus fuit, ubi se honeste gessit. Interea mater ipsius rem cum amicis interfecti componit, postea eum domum revocat, et post biennium ei uxorem dat viduam adolescentulam opulentissimam. Deinde sunt inter illos ortae inimicitiae, ipsa enim erat scortum, et aliquoties illi pulverem in cibo immiscuerat. Tandem conspiratione facta cum equite, auriga et sartore, impetum in eum faciunt in cubile. At cum esset iuvenis robustus, diu se defendit, et ipsi mulieri, dum os suum obturare[19b]) vult, digitos morsu abscidit, dicens: Haec tibi meretrix postremo habeto. Hoc facinore mulier capitur et decollatur, reliqui servi aufugerunt, quorum unus Magdeburgae rotae impositus est, alter eodem supplicio in Saxonia est affectus, tertius capite truncatur. Haec sunt manifesta iudicia irae divinae adversus homicidium.

CCLXVI. De duobus doctoribus.

Erat in convivio D. Turck et D. Cubito; illi inter se potabant. Iste Cubito ibi sedet et moritur apoplexia perculsus, alter propinat ei poculum, vnd stieß es im vnther die nasen, et non vidit eum mori, donec prorsus concidit. Et hoc fit inter viros praestantes et doctores, quorum alter D. iuris, alter vero D. medicinae fuit, sed fuit uterque magnus heluo.

CCLXVII. De quodam principe et eius uxore.

Fuit princeps Germaniae, cuius adhuc uxor vivit, is maximam spem conceperat de haerede; nam eius uxoris uterus tumescere incipit. Appropinquante partus tempore uxor peperit molem (est autem moles conglobatio sanguinis). Hoc principi per quasdam mulieres significari curavit, ut aequo animo ferret cum ea hoc infortunium, quoniam Deus ita ordinasset. Et cum mulieres accessissent eum et habuissent egregiam et splendidam orationem coram eo, interrogavit: Quid peperit? At illae tacebant, nec volebant illi dicere. Secundo iterum recitavit: Dicite tamen, quid peperit? At illae videntes, quod princeps non vellet ab instituto desistere, nisi dicerent illi, dixerunt: Hera tua peperit den Monkalb. Ille respondit: Melius est, quod peperit vitulum, quam puerum, vitulum enim possumus comedere, non autem puerum.

CCLXVIII. De pastore inspiciente in aula in speculum.

In Ecloga Petrarchae venit pastor in aulam, qui prius non viderat speculum, et cum inspiceret in speculum, incepit amare virgines aulicas, sed male tractatus deiicitur per gradus scalae, et in haec verba prorumpit: Aeternum gemat ille miser pastoribus aulae, qui primus mala dona dedit etc., i. e. illud speculum fuit primo pastori malum donum, sic etiam novis aulicis aula est malum donum.

19a) volebat] Cod.: velle
19b) obturare] Cod.: obdurare

CCLXIX. De principe laborante febri et stulto.

Princeps quidam laborabat febri, habebatque morionem, qui fortassis audierat subitum terrorem mederi febri, quod etiam est verum. Cum igitur morio cogitaret iam de suo domino sanando, vidit aliquando principem stantem in quodam praecipitio, quod in flumen descenderat. Clam igitur accedens principem a tergo subito invadit et minatur quasi ipsum praecipitare vellet in flumen. Princeps valde perterrefactus liberatur quidem febri, sed morionem in carcerem coniici iubet, et cum iam diu deliberatum erat de poena, qua afficiendus propter commissum scelus esset morio, tandem concluditur, ut decolletur. Sed princeps tandem noluit illum decollari, sed commonefactionem mandat carnifici, ut procumbente morione in genua, eximeret quidem gladium, sed tantum baculo illum feriret. Carnifex mandatum principis exequitur, et morionem in cervicem vel cerebrum aliquanto fortius ferit. Morio collapsus post ictum statim exanimatur. Alii dicunt prae terrore hoc factum esse.

Philippus Melanthon[20]).

CCLXX. Habui aliquando aliquem, qui quoque meus fuit auditor, qui iam est Doctor iuris et Consiliarius Ducis Wirtebergensis. Is scivit artem palaestricam, ac fecit sibi parari vestem laceratam, convenientem eiusmodi exercitiis et hominibus. Cum igitur aliquando domum revocaretur a parentibus, venit ad me petens pecuniam. Ego interrogavi illum, quare vellet. Dixit, Er wolle im andere hosen lassen machen. Rursum dixi ad illum: Tamen antea bonas habes.. Respondit mihi: Ich darff meinem parenti mit diesen zerhackten hosen nicht vnther augen komen. Tunc dixi ad illum: Das danck dir die drüß. Quare ergo me vidente gestas talem vestem? putas meos oculos minus honorandos esse quam parentis vel me esse excaecatum? Et deinde dedi illi pecuniam, unde alias emere potuit.

Philippus Melanthon[20]).

CCLXXI. Torgae accidit, ut cum studio visendi ludos et certamina equestria in Bacchanalibus quidam tecta domorum conscendissent[21]), ibi forte unus prae nimia intentione[21*]) tecto decidit, cumque ad primam contignationem domus pervenisset, arrepto pallio alterius cuiusdam etiam illum secum rapit. Qui cum porro ad aliam contignationem pervenisset, rapit secum et tertium, ita ut casu 3 simul deciderint. Id magnum risum movit spectatoribus.

CCLXXII. De muliere vocante maritum knicklaus.

Narratur fabula de quadam muliere, quae saepius vocabat maritum suum knicklaus knicklaus knicklaus. Exprobrat illi hoc vitium, quod pediculosus esset. Ille verberavit eam, et cum nihil proficeret, tandem demersit eam in puteum, et cum iam mergeretur in profundum aquae, tamen exeruit manum supra aquam et gestu significabat, wie er die Leüs zerknickt hett, knicklaus.

CCLXXIII. Quidam puer rusticus, cum confiteretur sacerdoti, ab eo iussus est recitare 3. praeceptum decalogi. Quod cum recitasset, quaesivit porro Diaconus explicationem huius praecepti hoc modo, sicut quaeri solet: Was ist das? Ibi puer cum flexis genibus coram sacerdote staret, pileum in manibus habens, dixit: Ey her sehet irs nit, es ist ein blaws hütlein.

CCLXXIIII. De leproso.

In Francia quidam nobilis filiam suam desponsuerat alteri cuidam nobili, et utriusque arces inter se distabant milliaribus quinque. In media via sitae erant aedes cuiusdam leprosi, qui erat paterfamilias. Et cum nuptiarum dies adesset, pater virginis fido cuidam ministro virginem (quae erat valde formosa) ad sponsum deducendam committit; ipse enim postridie cum coniuge et aliis comitibus erat insecuturus. Servus cum virgine ingreditur iter, et cum duo milliaria absolvisset, coepit virgo valde frigere (erat enim hiems, et nobilis virgo insuetum frigus ferre non poterat). Itaque conqueritur vehementer de frigore, et dicit ad suum ductorem, se non posse ulterius progredi equo. Minister iubet virginem forti esse animo, et significat[22]) ei in vicinia esse aedes, in quibus se possint refocillare. Et cum equitatum esset ad aedes leprosi, ingrediuntur aedes, salutant hospitem, et petunt sibi copiam calefaciendi, aliquantisper ibi commorandi et sese

20) Philippus Melanthon.] Cod.: φ. M.
21) conscendissent] Cod.: conscendisset
21*) intentione] Cod.: intentia
22) significat] Cod. habet scripturae compendium: sgt

recreandi. Quam cum impetrassent, relinquit eques virginem solam in hypocausto, et ipse curat equos in stabulo. Leprosus accurate intuens formam virginis, magis magisque urit amore ipsius. Tandem ut ea etiam possit potiri, accedit equitem in stabulo, et insidiose eum interficit. Deinde rediens in hypocaustum alloquitur virginem de stupro. Virgo quia erat pia et honestatis amans, orat eum, ne quid istiusmodi animo cogitaret propter Deum et suos parentes, et negat stuprum. Sed leprosus indicat virgini mortem sui ministri, et nisi ipsi sui copiam faciat, similiter perituram dicit. Quid faciat misera virgo? Est destituta auxilio servi, stat inermis, armatus cruentus et leprosus latro ob oculos versatur. Tandem multis lachrimis deformata cum esset coacta et inferior, promittit se velle explere eius libidines, sumens cultrum, quem in latere pendentem habebat ad marsupium, et praeferens, quasi cultro vellet nodos ligamentorum vestimenti solvere et sese nudare, se ipsam interficit. Leprosus spe frustratus induit utrumque cadaver sacco, et insidens equo, ante se imponit saccum ad cervicem equinam equitaturus in sylvam, voluit fortasse cadavera condere, vel in proximum flumen abiicere. Deus vero voluit tam crudele facinus manifestari et puniri, atque ideo non multo post advenit virginis pater cum suo comitatu, iturus ad filiae nuptias (sed vertuntur nuptiae in tristissima funera). Vident leprosum ante ipsos equitantem per unius agri intervallum. Nobilis agnoscit equum suum, quo avectus fuerat virginis ductor, aliis vero dicentibus non esse suum equum; quomodo enim possibile est ipsum hic iam esse, inquiunt. Coepit[23]) nonnihil dubitare, et passus est se a priori sententia abduci. Tandem cum nobilis animus magis magisque malum praesagiret, iussus unus ex ministris statim ad leprosum properare et ex eo, quis esset, aut a quo pergeret, exquirere. Quod cum minister faceret, statim cognovit sui collegae equum. Itaque cum interrogaret ipsum, quis esset? unde vectus esset equum istum generosum? obmutuit maleficus et totus expalluit; sed minister putans ipsum res alias agere et equum furto acquisivisse, deiicit de equo saccum, et manu tenens frena, cepit latronem et captivum detinens acclamat suis, ut accurrant, et capiunt furem, de equo cognito deturbant. Deinde cogunt ipsum aperire saccum; quid multis? agnoscunt suos; exoritur miserabilis gemitus et fletus[24]) scelere cognito. Tandem vinciunt latronem et in carcerem abiiciunt, donec de eius supplicio facta sit deliberatio. Postea nobilis curat aedes leprosi diripi, spoliari et conflagrari, et secum domum vehit cadavera et sepelivit. Postremo homicida atroces poenas dedit sui sceleris.

CCLXXV. Duo famelici milites et omni pecunia exhausti cum quoddam[25]) monasterium in itinere essent conspicati, accedunt[26]) ad id, et petunt aliquam stipem. Ibi portitor porrigit (erat enim tempus prandendi) ius valde calidum et atrum panem; ipsi cum non haberent cochlearia, nec fames pateretur moram, conveniunt inter se, ut mox ore absorberent ius alternis vicibus, et panis reservaretur in reliquum iter. Ibi primus alteri propinans cum exorberet ius calidum, vehementer combussit palatium, ita ut ex oculis extillarent lachrimae, quas cum alter videret, interrogavit de causis lachrimarum, cur nunc lachrimaret, cum haberet, quod ederet, et antea, cum esuriisset, non itidem faceret. Ille dissimulans calorem offae, fingit alias causas lachrimarum, scilicet[27]) ante annum hoc die in crucem suspensum esse suum patrem inquit, id sibi in mentem nunc venisse. Tandem et alter sorbet de calido iure, et similiter ut primus combussit os, ut etiam ex oculis stillae caderent. Tunc dixit alter: Ecce, nonne et tu lachrimas? cur quaeso id facis? Respondit alter: Lachrimo, quod non una cum patre es suspensus, quod si factum esset, non combussissem os meum.

CCLXXVI. Ante sex annos Viennae combusta est mulier, quae habuit rem cum cane, et foetus caput habuit humanum, sed reliquum corpus retulit speciem canis.

CCLXXVII. Dicunt de Eremita, qui cum haberet apes et iam collegisset plenam ollam mellis, dixit ad se ipsum: Ego vendam illud mel et emam mihi duas oviculas et aedificabo magnum gregem; deinde, si ero dives, ducam uxorem, quae erit morigera, et si noluerit esse morigera, percutiam illam. Et habens baculum, ac simul feriens dixit: Ego eam sic percutiam; et forte

23) Coepit] Cod.: Cepit

24) fletus] Cod.: femitus
25) quoddam] Cod.: quodam
26) accedunt] Cod.: accedant
27) scilicet] Cod. habet scripturae compendium: ß

casu ferit illam ollam cum melle, et frangit eam. Sic inanis erat cogitatio.

CCLXXVIII. Ferunt quendam venisse ad Davidem et consuluisse eum, quod commodissimum sibi videretur, an duceret virginem, an viduam, an quae duobus viris antea nupta fuisset. Hunc David ad filium Salomonem[28]) misit, qui tunc cum aliis pueris equitabat in arundine longa. Hic respondit:[29]) Ein virgo wie du wilt, ein vidua wie sie wil, die zwen gehabt, huot dich, mein pfert schlegt dich.

CCLXXIX. Civis quidam honestus ac dives Christophorus Baumgartnerus uxorem suam Elisabetam perdivitis negotiatoris filiam, nomine Henrici Davidis filiam, suspectam habebat, quod furtivam consuetudinem haberet cum famulo; tantum erat suspicio nullis certis argumentis nixa. Ea per occasionem increvit[29a]), cum famulus abesset, a domino missus colligere a certis debitoribus pecuniam. Vir ingressus illius cubiculum venans, opinor, argumentum, quo convinceret, quod suspicabatur; reperit in famuli caligis ligulas sericas. Mox accersitam coniugem percontatur, nosceretne illas ligulas, aut unde servus nactus esset, nam suos esse novit. Confessa est a se donatas. Tum maritus ut verum extorqueret metu pugionis, mucronem ventri mulieris imponit, promittens nihil futurum mali, si verum profiteretur, et quo magis pelliceret ad confessionem, ipse prior fassus est se commisisse adulterium, idem de uxore suspicari. Illa primum infitiatur[30]), tandem urgente marito confessa est, et ipse confessam maritus dimisit. Territa confugit ad sororem in pago, nomine Brattezich. Actum est per affinem et propinquos de reditu in gratiam. Maritus se placabilem exhibuit; reditque mulier sabbatho 3. die Augusti, deducentibus eam aliquot cognatis et propinquis, quos maritus excipit hilari compotiuncula; discessum est cum gratulatione, et, ut aiunt, ea nocte fuit viro et uxori lectus communis, ne quod offensionis vestigium residere videretur, postero die simili hilaritate pransi sunt una; sed mox a prandio ablegavit famulum ad concionem, liberos ex priore coniuge susceptos ad emenda pyra. Ita nactus solitudinem obdit pessulum ianuae, gravidam uxorem transfodit, mox filiolam vix quadriennem. His peractis ipse scripsit epistolam ad senatum, confestim in summam aedium partem conscendit, ac ter clamato nomine Iesu se praecipitem dedit, adeo ut cerebrum disperserit viam, caligis una ligularum alligarat epistolam, in qua continebatur, quid quomodo fecisset ac facturus esset. Occidit adulteram confessam; occidit filiam, ne quis in posterum illi paternum seu maternum crimen exprobraret; sibi fuit carnifex, ne longo cruciatu periret iudicum sententiis damnatus. Item in corpus saevitum est ossibus fractis, impositum est sublimi rotae, deinde inclusum ligno demissum est in Rhenum. Quid animae acciderit, novit Deus.

CCLXXX. Recens accidit tragicus casus punitae libidinis. Nepos pontificis cardinalis habuit rem cum coniuge civis mediocris Romani, qui permiserat illam turpem consuetudinem. Quod ubi rescivit frater illius mariti, graviter eum accusavit. Quomodo autem uterque punitus sit, breviter dicam. Cardinalis mittit ad uxorem illius civis, et mandat, ut instruant ea, quibus opus sit ad lenimentum, se in illa nocte ad eam perventurum. Mulier exequitur mandatum, et adornat omnia diligenter; sed cardinalis impeditur mirabiliter, ne possit ea nocte ad eam venire. Cum igitur in multam noctem frustra eius adventum exspectasset, tandem maritus inquit ad coniugem: Age, eamus una in cubiculum, quod instructum est cardinali, ut ibi cubemus. Uxor assentitur, et dum simul ita cubuit, mariti frater, qui clam latebat in aedibus, irrupit in cubiculum, et accedit imprudentius ad lectum, et fratrem una cum coniuge gladio transfodit; postea cum cognovisset, quantum sceleris commisisset, antequam in exilium iret propter interfectum fratrem, curat se per quendam sacerdotem etiam interimi. Sic Deus punivit horribiliter utrumque.

CCLXXXI. Antverpiae erat quidam Hispanus vel Italus, nam ibi promiscue nominantur Wallen, cum videret suum consodalem crescere et maiores successus habere in negotiatione quam se, quaerit occasionem, ut illum tolleret, et primum coegit eum, ut scriberet literas, quibus testaretur, quod ille deberet sibi aliquam pecuniae summam, ne, cum ipsum interfecisset, defraudaretur pecunia; postea arte interficit suum consodalem, et infodit cadaver in suam cellam. Post aliquot dies cum ille interfectus desideraretur,

28) Salomonem] Cod.: Salomonis
29) Hic respondit:] desunt in Cod.
29a) increvit] Cod.: incruduit
30) infitiatur,] Cod.: infitiari,

quaesitus est in aedibus ubique a publicis ministris. Ille vero, qui perpetraverat caedem, cum metueret fossionis notas, iterum effodit cadaver et proiicit in puteum quendam. Hoc forte vidit mulier et indicat senatui, in hunc puteum iniectum esse cadaver, monstratque domum, ex qua portatum sit. Comprehenditur autor, et postea in foro, in illa sella, in qua interfecerat sodalem, ist er mit glüenden Zangen zerrissen worden. Haec est ultio divina.

CCLXXXII. Fuit Romae quidam curtisanus, qui vel parsimoniae vel avaritiae causa interdicebat famulis vinum, cumque servum in cellam mitteret, ut vinum afferret, cogebat sumere aquam in os, et, cum redibat, iubebat eum exspuere aquam coram domino. Verum famulus eius habebat in cella aquam in vase quodam, et sumptam aquam coram domino exspuebat in cella, et bibebat quantum volebat, deinde iterum sumebat aliam aquam in cella, quam coram domino exspuebat.

CCLXXXIII. Fuit vir eximia probitate praeditus Traianus Imperator. Hic cum aliquem praetorio praefectum designasset, porrexit gladium ei in manum his verbis additis: Utere gladio hoc adversus hostes meos et patriae in iustis causis; sin minus iuste egero, tunc in me ipsum stringito gladium. Quotiescunque igitur Imperator designabatur publicis notis, optari solebat, ut felicitate et probitate Augusto Traiano aequaret.

Philippus Melanthon [31]).

CCLXXXIIII. Conradus Imperator obsedit arcem, quae vocabatur Wenisperg [32]), non procul a patria mea [33]), quam cum post longam obsidionem capere non posset, petitum est a mulieribus, quae in arce erant, ut Imperator concederet eis abire libere, et simul quicquid portare possent, simul auferre liceret. Conradus Imperator, ut erat virtute et ingenii placabilitate praestans, promisit eis fore liberum recessum. Cogitabat autem mulierculas esse perterritas, et pueros aut vasa argentea esse aut aliquid simile deportaturas. Mulierculae vero humeris inde gestabant maritos et capitaneum. Cumque delatum esset ad Imperatorem, iussit venire salva pace in tentorium suum mulierculas, et simul ablatos viros. Incitabatur autem a quibusdam, ut plecteret capitaneum. Ille vero, ut erat homo aequus, considerat se non posse iure hoc facere, et tandem misericordia motus donavit mulierculis maritos et capitaneum, qui Guelfus nominabatur, et fecit cum eis pacem firmissimam.

CCLXXXV. Apud Herodotum legitur historia de uxore, quae habuit in carcere uno tempore maritum et patrem. Impetravit apud iudices, ut alterutrum liberari peteret. Illa autem parentem petiit et liberavit. Graviter postea a multis accusata, respondit: Possum habere alios maritos, sed non alium parentem [34]).

CCLXXXVI. In salinis Saxonicis erat ante annos triginta concionator pius, Dominus Georgius. Hunc propter veritatis doctrinam oderant monachi et sacerdotes, et Episcopus Moguntinus vocabat eum ad se, vel agebat serio vel placide cum eo, ne adeo molestus esset monachis; postea benigne dimittit. Ibi quidam sacerdos dives insidias struxit, curat eum in reditu observari, et sic venabulo traiicitur. Ille interfector moritur horrendo genere mortis, tricesimo die post hoc factum; dicebant eum mugisse instar bovis, et quidem subito moritur, nec apparuit alius causa, imo constabat, tricesimo die Deum ab ipso rationem postulasse. Sic hoc loco Deus ulciscitur caedem factam ante annos 30, tricesimus dies et annus sunt critici [35]). Item in papatu constituerunt, tricesimum diem vocant den dreissichen beghen.

Philippus Melanthon [31]).

CCLXXXVII. Caesar noster cum graviter decumberet, venit ad eum Marchio, volens ipsum consolari inquiens: Domine Imperator, estote bono animo, vos habetis multas divitias, bene potestis parare medicamina. Respondit Imperator: Ach non est aliud remedium nostri doloris denn Gedült vnnd schreihen, idem fere ac si diceret gedült vnd vngedült, et ferre et tamen sentire cruciatus, sentire in illa ipsa temperantia naturae aversionem est exigua patientia.

CCLXXXVIII. Fuit quidam monachus in conventu Spirensi, qui [36]) praedicabat: Ego liben-

31) Philippus Melanthon.] Cod.: φ. M

32) i. e. Weinsberg

33) scil. ab urbe Bretten.

34) Haec historia orta esse videtur ex illa, quae ab Herodoto l. III. c. 114. narratur.

35) critici] Cod.: critiriae.

36) qui] Cod.: cum

ter vobis dicerem de novis rumoribus de Luthero; sed tempus iam est elapsum, sed ad proximam diem dominicam singularem de his concionem instituam. Convenit itaque magna multitudo, cupiens aliquid novi audire. Commoratus est itaque de panibus (erat enim dominica Iudica), et tandem inquit: Profecto ego paene oblitus essem istorum, de quibus vobis dicere volui. Populus autem arrigebat aures, et attonitus stabat. Dicit monachus: Laici nos oderunt et nos vicissim ipsos. Khere ein ider für seiner thür, so würdt es allenthalben rein, sicut etiam Imperator noster dicit: Omnes indigemus emendatione, das ist, faciat quisque opera suae vocationis, vel sicut dicitur: Spartam quam nactus es, hanc orna.

CCLXXXVIIII. Doctor Martinus dixit: Virgilius multos parit malos poetas, Dominus Philippus multos malos dialecticos, et ego multos malos theologos, ὦ δόξα δόξα[37]), quam communis es noxa!

CCLXXXIX.[38]) Rex Daniae praestantissimus est princeps, qui valde favet nostrae religioni, ad quem cum deferretur querela Nonnarum seu Monialium quarundam conquerentium principi, quod vexatae essent a rustico quodam, quem captivum secum duxerant, dixit rex, se nolle esse iudicem de hac re, sed missurum quendam, qui sit compositurus negotium, et misit ad eas Doctorem Gagium, qui intelligens negotium et rustici innocentiam, iussit primum resolvi eum, et postea ex eo sciscitatus est: waß hastu den Nonnen gethan, das sie dich gebunden hieher gefürt haben? Rusticus respondit: Ich hab nur ein mal oder zwey geschrihen: Himelhuren, himelhuren, als dan haben sie mich gebunden hergefürt. Tum Doctor: Gehe hin vnd sage forthin nit mer die warheit, wiltu vngebunden sein.

CCC. Factum est in Bohemia vel Moravia, spectrum quodam nocturno tempore venit ad quendam dicens: Veni mecum. Rediit sequenti etiam nocte. Is vero priori nocte noluit; idem spectrum atque iterum dixit: Veni mecum. Is autem denuo noluit abire cum spectro. Rediit tandem tertia nocte dicens: Veni mecum. Alter confirmatus abiit cum spectro, et deduxit eum in ignotum locum, scilicet in campum quendam, inquiens: Videsne aliquid? Respondit alter: Video. Quid vides? inquit spectrum. Video magnum exercitum. Quid amplius? Video etiam aliam turbam alicuius alius exercitus. Tunc spectrum, Sic fiet, inquit, Venient Turcae et magnas facient devastationes, dimicabunt cum Christianis, et Christiani vincent, facta prius magna eorum caede magnisque ac miserandis devastationibus.

CCCI. Quando in senatu Noribergensium aliqua negotia inextricabilia incidebant, Senior Ebnerus vir sapiens et doctus dicere solitus est: Ich heiß wol der Ebner, aber ich kan es nit alles ebenmachen.

CCCII. Ego Phil. Melanthon[39]) eram aliquando in convivio et simul alii docti viri. Cum autem diu manere non poteram propter negotia, ibam domum, et inter eundum venerunt ad me quidam studiosi. Isti me accipiebant et volebant me in rivum immittere. Ego tacebam et nihil dicebam, sed vix a risu me abstinebam. Tandem cum venirent ad rivum, dicebam ridens: Ey ir Lerker, parcite praeceptori. Da stelleten sie mich gemach nider vnd lieffen daruon, als wen sie der donner iaget.

CCCIII. Cometae, quorum intercapedo est undecim signorum a sole, si apparuerint in cardinibus, regni alicuius rex aut ex principibus regni aliquis movetur; sin in loco succedente, bene se habebunt, quae thesauri eius sunt, suum tamen gubernatorem mutabunt[39a]); quod si in loco declinante, morbi ac repentinae mortes erunt; at si ab occasu moventur ad ortum, externus hostis regiones incursabit; si non moventur, provincialis hostis erit.

CCCIIII. Interrogatus a principe Turherus, qui fuit Duumvir Norimbergae, quomodo tantam multitudinem plebis regere et coercere possent, respondit: Gnediger herr, mit linden worten vnd harter straff.

Durandus de coena Domini.

1. Verbum audimus	Gottes wort wür horen vnnd sein stim Die dringt durch in vnsern syn.
2. Motum sentimus	Vnnd würdt darburch dz hertz bewegt Vnnd neue kraft darin erregt.
3. Modum nescimus	Die form vnnd weiß, wie dz zw gehet, Kein mensch in dieser welt verstehet.

37) ὦ δόξα δόξα] Cod.: ὁ δόξω δόξα

38) Sic in Cod. numerus proxime praecedens iteratur.

39) Phil. Melauthon] Cod.: φ. M.

39a) mutabunt] Cod.: mutabit

4. Praesentiam credimus

Allein der glaub an Jesum Christ
Schaft, dz er gegenwerdich ist.
Vnnd speist vns mit seim fleisch vnd blut,
Vnnd sich mit vns vereinigen thut.
Der mündt empfehet natürlich broth,
Die seel aber speiset selber got.

Quemadmodum ciconia, etsi demigrat, tamen reversa eosdem nidos repetit, ita non oportet amicorum oblivisci ob intermissam vitae consuetudinem, sed memoriam semper nobiscum ferre.

Querela de fide.

Viri fratres verbi Dei
Non vos turbent rhythmi[40]) mei,
Sed audite propter Deum
Flebilem sermonem meum:
Mundum dolens circumivi,
Fidem undique quaesivi;
Ubicunque fidem quaero
Vel in plebe, vel in clero,
Vel in claustro, vel in foro,
Ubi fides sit, ignoro;
Fides nullibi apparet,
Totus mundus fide caret.
Filius non servat patri
Fidem, neque frater fratri;
Heu de sede sua ruit
Fides, quae tum firma fuit
Quondam, et pro ea dolus
Triumphat per orbem solus
Tam potenter et tam dire,
Ne quis contra possit ire.
Quicquid dolus iubet esse,
Hoc inferre est necesse.
Clerus populusque totus
Dolo subiacet devotus.
Dolus omnia prò voto
Disponit in orbe toto.
Qui cum dolo conversantur,
Illi sunt qui principantur;
Sed qui dolum vere nescit,
Est abiectus et vilescit,
Et vocatur Idiota,
Non est dignus uno iota.

40) rhythmi] Cod.: rithmi

D. Paulus Eberus ex cap. Esaiae 49.

Num poterit mulier curam deponere nati,
 Ut sobolem mater negligat ipsa suam?
Pone, quod eveniat, genetricis ut exuat omnem
 Affectum mulier, saevior illa feris,
Ipse tui nunquam tamen obliviscar in aevum
 Inque mea tua sunt nomina scripta manu.

De sacerdote furem consolante.

Quidam sacrificus furem comitatus euntem
 Huc, ubi dat sontes carnificinae neci,
Ne sis maestus, ait, summi conviva tonantis
 Iam cum caelitibus (si modo credis) eris.

His carminibus finitur Codex manuscriptus.

APPENDIX.

Illis variis historiis h. l. tanquam Appendicem annectimus varia additamenta, quae Melanthon manu propria adscripsit ad Editionem principem Calendarii historici a Paulo Ebero conscripti, quae leguntur in exemplo, quod olim Strobelio fuit, nunc vero Bibliothecae Senatus Norimbergensis est, ex qua in manibus habeo. Hoc autem Calendarium, quod maxima ex parte Melanthonis opus a Strobelio iudicatur, prodiit hisce Editionibus:

Calendarium historicum conscriptum a Paulo Ebero Kitthingensi. Witebergae. Excusum in officina haeredum Georgii Rhau. Anno **1550.** 31 plagg., *, ** et litt. A — Z, Aa — Ff sign., 16 foll. non num., 432 pagg. num., ult. 16 foll. non num., 8. (fol. * 1ᵇ Ioach. Camerarii carmen graecum [10 disticha] *εἰς Ἡμερολογεῖον Παύλου Ἐβήρου Φράγκου*; fol. *2ᵃ — 8ᵇ P. Eberi epistola dedicatoria ad Georgium Fridericum Marchionem Brandenburgensem a. 1550. data; fol. ** 1ᵃ — 8ᵇ Elegia Iohannis Stigelii de Calendario Pauli Eberi; pag. 1 [fol. A 1ᵃ] — 48. Praefatio, in qua de utilitatibus Calendarii, de dissimili ratione annorum apud diversas gentes, de mensibus Ebraicis, Macedonicis seu Graecis, Atheniensibus, et Aegyptiis agitur; p. 49 — 432. Calendarium, cuius singulae paginae, prima pagina [aut primo folio] cuiusque mensis excepta, quae varia eius nomina continet, singulos anni dies exhibent; fol. Ee 1ᵃ — 2ᵇ Admonitio ad omnes lectores; fol. Ee 3ᵃ — 4ᵃ Distributio et numeratio dierum mensis Attici; fol. Ee 4ᵇ Duplex ordo mensium Ebraicorum; fol. Ee 5ᵃ — Ff 8ᵃ Index Calendarii, erratis in fine subiunctis; fol. Ff 8ᵇ vacat.).

Calendarium historicum — — (Idem Index) *Witebergae iterum et auctius excusum in officina haeredum Georgii Rhau. Anno* 1551. — (In fine:) *Witebergae. Excusum in officina typographica haeredum Georgii Rhau. Anno* 1551. 32 plagg. litt. A—Z, Aa—Ii sign., 16 foll. non num., 432 pagg. num., 23 foll. non num., ult. fol. album, 8. (fol. A 1ᵇ Ioach. Camerarii carmen graecum; fol. A 2ᵃ—8ᵇ P. Eberi epist. dedicat. ad Georgium Fridericum March. Brand. a. 1550. data; fol. B 1ᵃ—6ᵇ Ioh. Stigelii carmen ad P. Eberum; fol. B 7ᵃ—8ᵇ Calendarium Romanum vetus; pag. 1 [fol. C 1ᵃ] — 48. Praefatio; p. 49—432. Calendarium; fol. Gg 1ᵃ—3ᵃ Admonitio ad omnes lectores; fol. Gg 3ᵇ—4ᵇ Distributio et numeratio dierum mensis Attici; fol. Gg 5ᵃ Duplex ordo mensium Ebraicorum; fol. Gg 5ᵇ—6ᵃ De usu tabulae sequentis; fol. Gg 6ᵇ—Hh 1ᵃ Tabula exhibens certarum stellarum ortus et occasus cum Sole et aliis Planetis, iuxta seriem Signorum Zodiaci; fol. Hh 1ᵃ—Ii 6ᵇ Index Calendarii; fol. Ii 7ᵃ Clausula; fol. Ii 7ᵇ—8ᵇ vacant.) *).

— — (Idem Index) *Witebergae* 1571. 4. **).

Hoc Calendarium et in *germanicam*, et in *franco-gallicam* linguam translatum est. Illa translatio prodiit *Wittebergae* 1582. 4., haec autem *Genevae* 1639. 8.

Melanthonis additamenta ad Eberi Calendarium.

Ad V. Ianuar.: 1477. die 5. Ianuarij interfectus Carolus Burgundus.

Ad VIII. Ianuar.: Anno 1557 ἀπέθανεν Ἀλβέρτος μαρχίων Casimiri filius.

Ad X. Ianuar.: Mortuus Origenes, ut scribit Clemens.

Ad XXVIII. Ianuar.: Otho tertius eodem die mortuus anno millesimo primo.

Ad XXIIII. Feb. ad verba: Eodem die auspiciis Caroli V. Imperatoris captus est in praelio ad Ticinum Franciscus Rex Galliae, anno 1525.: „aquila conculcavit lilium."

Ad XXVI. Feb.: mortua filia mea Hanna Anno 1547., mortuus dux Fridericus Palatinus Elector Anno 1556.

Ad VII. Martii: mors Thomae Aquinatis anno 1274. aetatis suae 50.

Ad XVI. Martii: Lasari resuscitatio 16 Martij.

Ad XVII. Martii: Mortuus M. Antoninus Imp. cum vixisset annos 58. menses X. dies 22.

Ad XX. Martii: prima dies mundi.

Ad XXV. Martii: κε (?) φαμενώθ [1]) passus 12, 8 Clem.

Ad XXXI. Martii: Hieronymus Stridonensis in Bethlehem mortuus anno aetatis nonagesimo primo pridie Cal. Aprilis anno Χριστοῦ 420.

Ad II. Aprilis: mortuus Magirius 1557.

Ad VI. Aprilis: Rex Matthias Viennae 6 die Aprilis mortuus anno 1490. anno aetatis 47.

Ad V. Maii: 5 die Maij Imp. Carolus castra locavit in Pistricia ad Witebergam anno 1547.

Ad XXI. Maii: mortuus Constantinus Magnus [2]).

Ad XXVI. Maii: dies nuptiarum Iohannis Friderici II. Saxoniae ducis et Hagnis filiae Landgravij Anno 1555.

Ad VII. Iunii: 7 Iunij obsessa Ierosolyma a Gotfrido 1099, capta 15 Iulij anno 1099.

Ad I. Iulii: dies pugnae Friderici Pal. cum tribus principibus anno 1462.

Ad IX. Iulii: 1553. hoc die magno proelio profligavit dux Saxoniae Mauricius exercitum Marchionis Alberti, non procul a Bern (?) [3]), sed dux Mauricius vulneratus est, et interfecti sunt duo filii Ducis Brunsvicensis.

Ad. XI. Iulii: 1553. dux Saxoniae Mauricius hoc die pie mortuus est.

---

*) Hanc quoque Editionem aeque ac praecedentem ex Biblioth. senat. Norimb. in manibus habeo.

**) Haec etiam Editio in eadem Bibliotheca asservatur.

1) φαμενώθ] nomen mensis Aegyptii, qui in tabula mensium ab Ebero p. 47. praefationis proposita Martio Romanorum aequiparatur.

2) Anno 337.

3) Ad urbem Sievertshausen in Luneburgensi ducatu Albertus victus est.

Ad XV. Iulii: Idibus Iulij capta Ierosolyma a Godefrido anno 1098[4]) Corbano Persa[5]) victo, caesa infidelium centum millia.

Ad XVIII. Iulii: 1100 anno mortuus Godefridus rex Ierosolymae 15 Cal. Augusti.

Ad XIX. Iulii: Natalis Magdalenae filiae.

Ad XXVIII. Augusti, ad nomen: Augustinus: „mortuus anno aetatis 76 anno Christi 430.

Ad III. Septembris: Paulus Aemylius 3 Nonas Septemb. in proelio ad Pydnam Perseum 20 millibus peditum occisis vicit Anno urbis 586[6]).

Ad X. Septembris: mortuus Huniades anno 1456 sepultus in Alba Iulia.

Ad XX. Septembris: Carolus Quintus Imp. mortuus in Hispania Anno 1558.

Ad XVIII. Octob.: die Lucae Anno 1448 facta ingens pugna adversus Amurathium ad Schitnizam in Rascia[7]).

Ad XXII. Octob.: mortuus Carolus Martellus anno 741.

Ad XXVII. Octob.: mortuus est meus pater Georgius Suartserd Anno 1507.

Ad V. Novemb.: nonis Novemb. Zacharias, pater Iohannis Baptistae, interfectus ad altare.

Ad XIII. Novemb.: Caspar Peucerus Caspari filius hoc die natus est Torgae Anno 1552.

Ad XVII. Novemb.: mortuus Valentinianus Imp. anno aetatis 55 imperii 12[8]).

Ad XXIX. Novemb.: natus Philippus Peucerus Anno 1559 mane hora tertia, usitatae numerationis; deus nobis adsit.

Ad XVII. Decemb.: dies, quo mortui sunt tres viri, qui fuerunt in fornace babylonica; mortuus Lasarus.

Ad XXV. Decemb., ad verba: חנכה *Ἐγκαίνια.* Renovalia. Instituta primum et celebrata a I u d a M a c c h a b a e o, cum is hoc die repurgatum templum Hierosolymitanum sacrificio divinitus instituto dedicasset etc.: „praecise ante natales *Χριστοῦ* 162 a. repurgatur."

---

4) 1098] sic h. l. scriptum est, supra vero recte 1099.

5) Wilkenius in l. Geschichte der Kreuzzüge T. I. p. 278. hunc ducem Korbogam Turcam appellat.

6) i. e. Anno 168. a. Chr.

7) De hac pugna in Cassovae agro ad Schitnizam flumen, in qua Hunyades a Murade victus est, conf. Joh. v. Hammer: Geschichte des Osmanischen Reiches Tom. I. p. 478—480. et Mailáth Geschichte der Magyaren T. III. p. 11 sq.

8) Anno 375. p. Chr.

VI. PHIL. MEL. HISTORIA DE FRANCISCO SPERA.

Haec historia, Strobelio teste, a Melanthone in linguam vernaculam translata anonymice a. 1549. prodiit sic inscripta:

> Warhaftige Historia von einem Doctor in Italia welchen die feind des heligen Euangelij gezwüngen die erkandte warheit zuuerleugnen. Ezechielis am XVIII. So war als ich lebe, spricht der HERR, Hab ich nicht gefallen an dem Todt des sterbenden, sondern viel mehr das er sich bekere von seinē wesen vnd lebe. 1549 — (In fine:) Gedruck zu Wittenberg durch Joseph Klug. Anno. 1549. 5 plagg. litt. A—E sign., 20 foll. non num., quorum ultimum album est *).

Haec historia cum aliis coniuncta francogallice, cum praefatione Ioh. Calvini Genevae 15. Nov. 1549. scripta, prodiit 1557. in libro infra p. 665. recensendo.

*) Hunc libellum ex Biblioth. senat. Norimb. in manibus habeo.

HISTORIA DE FRANCISCO SPERA
PHILIPPO MELANTHONE INTERPRETE.

Warhafftige Historia von einem Doctor in Italia welchen die feind des heiligen Euangelij gezwungen die erkante warheit zuuorleugnen.

Es hat sich ser ein schreklich vnd wünderbarlich exempel Gottes zorn vnd straffe wieder die, so wieder jr gewissen handeln, itzundt newlich bey vns zugetragen. Welchs wir euch, wihe wir es gegenwertig gesehen vnd gehort haben, zuerkennen geben.

Franciscus Spera Doctor in Rechten in hendlen die er zufuren seer richtig vnd beredt, aus einer Stadt mit namen Citadella in Italia bürtig, ein man vmb die 50 jar, von Gott mit einem Weib, eilff Kinder, ehren vnd gütter begabet. Dieser Doctor nach dem er dürch Gottes gnad von dem heiligen Geist erlüchtet war, hat ehr den Herrn Jesum Christum Gottes Son fur seinen helffer vnd seligmacher erkandt, auch solche gnad offentlich von hertzen bekandt vnd ausgebreitet nemlich das wir allein durch den HErrn Jhesum Christum fur Gott gerecht werden, nicht von wegen vnserer guten werck oder verdienst, mussen aber gleich wol gut gewissen haben vnd in Göttlichem gehorsam leben, dieweil solchs Gottes ernstlicher wil vnd gebot ist. Als er nu von dieser lahr bey andern viel geredt, vnd andere vermanet die Göttliche warheit anzunemen, da ist der arme mensch, zu seinem grossen vnglück aus etlicher seiner abgünstigen anstiefften, gen Venedig für den Pebstlichen Legaten citirt, vnd fur ein Ketzer angeklagt worden, mit bedreuhung des zeitlichen todes vnd verlierung aller seiner guter, vnd entlich aus forcht dahin gedrüngen, Das er die rechte ware lahr, welche er zuuor bey vielen offentlich bekand, gantz widerrüffet vnd verleugnet hat, mit zusagung, das er solche widerruffung als bald er anheim komme, auch offentlich thuen wolle dem volck vnd Kirchen dienern damit gnug zu thuen.

Also ist der elend mensch von dem Legaten abgeschieden, vnd als er sich vff den weg gemacht, seind jm mancherley anfechtung, das ehr wider sein gewissen gehandelt, furkommen, Darumb er auch im zweifel gestanden, ob er heim gen Citadella sich solt begeben alda wissentlich wieder sein gewissen den widerruff zu thun, oder ob ehr vngeacht verlust seiner dignitet, güter, vnd was er hette, sich zu Gott sei-

nen Hern keren solt, rew vnd leidt für seine sünde haben, vnd vmb vergebung der sünden vmb seines liben Sons Jesu Christi willen, welcher ein mittler vnd versuner fur vns worden ist, bitten.

Dieweil er nun in solchen gedancken stehet, wirdet jm von dem Heiligen Geist, welcher jhn noch nicht entlich verlassen hat, eingeben, auch sein eigen gewissen erinnert jhn, das er Busse thuen solle, vnd lieber Weib, Kinder, Zeitliche narung, Digniteten vnd alles, was er auff erden het, verlassen, Ja auch den gegenwertigen todt leiden, ehe er wieder sein gewissen, die reine Christlich lahr des heiligen Euangelij, welche wir aus der Propheten vnd Aposteln schrifften, ja von Christo selbs gelernet haben, verleügne.

Es hat der Heilige Geist jhn mit solchen gedancken offt vermanet, das er gemeinet es rede jemands mit jhme vnd spreche: Sihe dich fur Francisce, das du nicht die verleugnung der Warheit, die du aus schwacheit des fleisches zuuor gethan, widerumb zum andern mahl wissentlich wieder dein conscients bestedigest, den Heiligen Geist jn dir betrübest vnd ausstossest. Dein sünde wirt dir nicht zum töde gerechnet, kere dich zu Gott, thue bus, sündige nicht mehr, vnd bleibe bey der erkanten warheit, so wirt sich Gott deiner erbarmen, vnd dir deine sünde vmb seines Sons Jesu Christi willen nicht zurechnen.

Diese vnd andere mehr andechtige gedancken hatt der Doctor, wie er selbst hernach bericht, weil er auff dem weg gewesen, gehabt, aber dis alles nicht geacht, sondern zeitliche güter, Weib, Kinder, ehr, sein stand, reichthumb vnd narung, für die erkandte warheit furzuziehen, die zugesagte widerruffung zu thun, bey sich beschlossen.

Nach dem er aber also verstocket in die stad Citadella kommen ist, hat er sich bey dem Richter, welcher zuuor schriftliche befehl von dieser sach bekommen, angeben, wihe das er bereidt sey für dem volck vnd der Kirchen die lahr, die er ein zeitlang in der stad gegen jederman bekennet, zuwiderruffen, Solchs als er es angezeiget, ist er heim gangen, Auf dis sein angeben bey dem Richter ist zu jm nach[1]) den selbigen abendt ein Pfaff kommen, hat jm ein formular bracht wie vnd auff wasserley[2]) gestalt er den widerruff, den andern tag für allem Volck thun solte.

Wiewol jm aber diese sach so seer angelegen vnd jhn betrübet hatt, das er die nacht darfur nicht ruhen hatt können, Jedoch hat er sich nicht heraus zu winden vermöcht, sondern den andern tag jn gegenwart des Richters, seiner früntschafft vnd alles Volckes die lahr, die ehr zuuor fur rechte gehalten, auch alles, was er daruon geleret, wideruffet. Der menschen verdienst, zuuersicht eigner werck, das Fegefeuer, der Heiligen anruffung, gnugthuung, Indulgentien, vnd andere jrthumb mehr, welche er zuuor aus der Heiligen schrifft refutirt offentlich, das er hirin geirret, erkandt vnd bezeuget, Nun aber sey er in das licht vnd den weg der warheit der heiligen Romischen Kirchen widerumb gefuhert vnd gebracht worden.

Dis alles nach dem es geschehen, ist er vmb xxx gulden gestrafft worden, daruon er fünff dem Pfaffen, der jm das formular des widerruffs bracht, geben, aber von den vbrigen xxv. gulden hatt ehr ein Monstrantz machen lassen, Vnd ist also dieser Doctor von der öbrikeit durch dis, sein widerruffen bey seinem Weib, Kindern, ehren vnd güthern erhalden worden.

Nach diesem allem hatt den armen elenden menschen sein eigen gewissen alsbaldt anklaget vnd schrecklich betrübet, das er wider sein conscientz, wider den Heiligen Geiste gesündiget, Gottes großen zorn vnd straff wider die sünde wissentlich auff sich geladen, den Heiligen Geist mit seinen gaben aus seinem hertz ausgestossen, die große vnaussprechliche gnad, die vns Christus durch sein bitter leiden vnd sterben erworben, nicht geacht, vnd in summa wieder alle gebot Gottes gesündiget, Darumb jhn Gott verworffen, verdammet vnd mit ewiger pein straffen wirde.

Also sein jn dieses Doctors hertz in seiner anfechtung, die er von wegen seins bösen gewissens gehabt, aller trost des Heiligen Euangelij, gaben des Heiligen Geistes, verloschen, glaub, hoffnung, zuuersicht göttlicher hülff, auch hertzliche liebe zu Gott sind von jhm gewichen, sein hertz ist voller has, lesterung gegen Gott gestanden, vnd hatt entlich Christi gnad gar verloren, vnd ist in grewliche verzagung gefallen.

In diesem elend ist der arme mensch bey sechs monat gelegen vnd itz newlich sich gen Padua furen lassen, alda ehr teglich jmmer tieffer in verzweiflung fellet, vnd nachdem er weis den hefftigen Gottes zorn wieder die sünd, hat er sich in solchen anfechten nicht trosten konnen, sondern an Gott vnd an seiner barmhertzigkeit, welchs seer schrecklich zuhören, gar verzaget. Er ligt jm bette ane sünderliche[3]) krankheit, hatt allein von jnnigen schmertzen vnd bekömmernus, sei-

1) nach] sic Ed. 1549., i. q. noch

2) wasserley] sic Ed. 1549. pro waserley i. e. welcherley

3) ane sünderliche] sic Ed. 1549. i. e. ohne sonderliche

nen leib so geschwechet, das er gantz lagerhafftig worden, Er kan nichts thun, den das er redt, isset nichts, wenn man es gleich jm mit gewalt ein dringet, hatt ein hefftigen, vnd stetigen dorst. Das angesicht ist noch nicht seer verstellet, so ist die vernunfft noch nicht weg, sondern ehr weis alles, was er thut, Aber wen er[illegible], vnd solchs zu zeiten von denen, die vmb jhm sein, nicht verstanden wirt, wiederholet er es nicht [illegible] ein mahl, sondern schweiget still. Lest alle, die ihn besüchen, für sich kommen, furet reden, die ein gelarten vnd dapfern man zustehen, erkennet sich für einen armen sünder, den Gott vmb seiner sünden willen gestraffet, aber den trost vnd verheissung, die den sündern, so sie bus thuen, zugesagt, kann er nicht annemen, [illegible] seine sünde sey zu gros, sie konn jm nicht vergeben werden, er sey bereit in der ewigen vermaledeiung, aller Gottes gnad vnd barmhertzigkeit beraubet, hab in den Heiligen Geist gesündiget, welchs jhm nicht vergeben konn werden. Hatt gar zu Gott kein hoffnung, Wünschet an des Juda Cain ader[4]) eines anderen verdampten menschen stad zu sein, alda Gottes zorn, straff vnd ernstlich gericht zu erwarten. Bekennet, das Gottes gnad viel grosser sey den alle sünde, kome jhm aber nicht zu gut, dieweil er ewig von Gott verworffen vnd aus der zal der auserweleten aus geschlossen, Christus hab nicht fur jhn, sondern allein fur die ausserweleten gelitten vnd gebeten, Drumb werde ehr den andern zum exempel ietzund schrecklich gestraffet vnd verworfen.

Vff diese vnd dergleichen rede, die ehr in gegenwart vieler personen mit gutem verstand gethan, hatt jhn her Vergerius mit tröstlichen sprüchen aus der heiligen schrifft vnd andern christlichen worten getröstet, Dieweil ich mir aber, ehe ich zu jhm ginge, furgenommen hette, jhn anzureden, hat jhme her Vergerius solchs angezeiget vnd gesaget: Mein her Francisce, es ist dieser Doctor welcher hie in dieser Schul in rechten liesset, ein gottförchtiger ehrlicher man, zu euch kommen, euch in ewer kranckheit vnd anfechtung zu besuchen, Darauff er mich mit diesen freuntlichen worten vff sein sprach entpfangen: Seit mir gottwil kommen. Jhr werdet mir aber wenig helffen.

Als dan habe ich jhn, so viel mir Gott gnad verliehen, getröstet: Mein her, Diese vnd andere ewre reden sein des böses feindts blendung, mit welchen er euch offentlich anficht, Drumb bit ich euch, keret euch mit gantzem hertzen zu Gott, welcher gewisilich alle menschen, die sich widerumb zu jhm wenden, zu gnaden nemen wille, Wisset jhr nicht, das der barmhertzigkeit Gottes die gantze erde vol ist, vnd wenn gleich alle sunde der gantzen welt vff einem menschen legen, so konten sie doch nicht dem geringsten funken der barmhertzigkeit Gottes verglichen werden, wie ehr selbs spricht, So offt als der sünder seufftzet zu mir, wil Ich aller seiner sunde nit gedencken.

Sehet an Petrum, der Christum dreihmal mit hefftigem schweren verleugnet, so ehr doch so viel jar bey jhm gewesen, so viel mirakel gesehen etc. Jhe doch hatt jhm Gott solche grosse sünde, die ehr auch wissentlich gethan, dieweil sie jm leid waren, aus gnaden vergeben. Gedenckt an den schecher am Creutze, der nie nichts gut gethan, sein gantz leben jn allen sunden vnd lastern zugebracht, wie bald fur seinem ende jhn Gott, dieweil er hett den glauben an worhafftigen Messiam, den fur sein mitler erkande vnd vff sein barmhertzigkeit trauet, zu gnaden angenommen hat, Wisset jr nicht, das des HERRN hand nicht verkürtzt ist zu verschonen vnd zu erbarmen, wo jhr jhn von hertzen anruffen werdet, das er euch barmhertzigkeit beweisen wolle, so zweifele ich nicht, sage euch auch solchs fur gewis zu, Das er sich ewer wirt erbarmen vnd euch zu gnaden vmb seines lieben Sons Christi willen, welcher für ewer vnd vnser allen sunde gnug gethan hatt, auffnemen. Wenn jhr also Gott mit starkem glauben vertrawen werdet, so zweiffelt nicht, Gott hatt sich ewer erbarmet, auch alle ewer sunde vmb seines lieben Sons Jesu Christi willen vergeben.

Vff solche vermanung hat er mir geantwort, Er könne solchs in sein hertz nicht fassen noch glauben.

Darauff ich wiederumb jhm gesaget, Wiehe das ich jhr viel gekand, auch mit vielen vmbgangen, welche seer grosse sunder gewesen, von den Teufeln leibhafftig besessen, vnd mit welchen es viel erger gestanden ist den mit jhm, Jedoch von Gottes gnad durch Christliche vermanung vnd tröstung sich zu Gott wiederumb gekeret, sich für sünder erkand, vnd sein barmhertzigkeit angeruffen, die bekomen, vnd also in gutem fride jhres gewissens aus diesem jammerthal zu Gott in die ewige freude zu aller heiligen gemeinschaft abgeschieden, Drumb ich in gebeten, er wölle deren exempel vnd anderer mehrer heiligen, die da gefallen, nachfolgen.

Nach dieser meiner rede, hat her Vergerius gesagt: Ach mein her Francisce, nemet dieses hern

4) ader] sic Ed. 1549., l. q. oder

Doctors rede zu hertzen, welchen Gott zu euch gesand, auff das er euch sein willen, wie gern ehr die sünder, die do Bus thun, zu gnaden vffnemen, verkündigt. Widerumb nemet jhrs nicht an, begeret jhr den nicht Gottes barmhertzigkeit? Glaubet gewislich, das Gott sich aller armen sünder, die da Bus thun, erbarme, Den ehr hat sich doch sein bestes kosten lassen, seinen Son Jhesum Christum vnsern HErrn aus vns[5]) vnausprechlichem radt in diese welt in alles elende gesand, menschliche natur an sich zu nemen, fur vnser aller sünde ein Opfer zu werden, vff das der gerechtigkeit Gottes, welche von vns gehorsam oder leiden vber den vngehorsam fodert, gnug gethan würde, Ir seyd[6]) ja auch vnder diesem hauffen, für welche Christus gecreutziget ist worden, Er wirt euch eben so wenig als andere verwerffen. Es ist bey Gott kein ansehen der person. Drumb fasset ein guten mut, vnd werfft ewer hertz mit starkem glauben auff Gottes barmhertzigkeit, er wirdet euch erhören, Wir wollen auch stets für euch bey Gott mit vnserm armen gebet bitten, vnd gefelt es euch, so wollen wir zugleich mit euch von andechtigem hertzen ein Vater vnser sprechen.

Vff dise des hern Vergerij rede hat ehr gesagt: Ich gleube alles, was jhr geredt, das es war sey, auch die Teufel in der Hell glaubens vnd zittern, Ich kan aber nicht bey mir schliessen, Das solchs mir zu gutt geschehen, Denn mein sunden sein zu gros, hab nichts den ewige straff verdienet, Wollt gern die barmhertzigkeit vnd gnad Gottes erlangen, Ich vermags aber nicht zu thun, kan auch solchs nicht mit glauben ergreiffen, Gott hatt Petrum angesehen, den zu gnaden genomen, mich aber nicht; Er ist angenommen, denn ehr war in der zal der ausserweleten, Ich aber bin in der zal der verworffen, Ich bett wol mit dem Mund, vnd thue alles, was jhr wolt; aber mein hertz ist weit daruon, stehet gegen Gott voller verfluchung vnd lesterung, in summa, ich glaub vnd halt es noch darfur, das Gott mein feind ist, sein barmhertzigkeit von mir abgewandt. Vnd jn dem er sölchs geredt, ist ein fliege vff sein angesicht geflogen, doruff er diese schreckliche wort gesprochen: Sich Beelzebub kompt bereit zu mir zu gast, wart vff mein sele. Ich werde ein schrecklichen tode nemen zu einem exempel jr vielen, vff das Gottes gericht vnd gerechtigkeit an mir volbracht mögen werden.

5) vns] Ed. 1549. vnd
6) seyd] Ed. 1549. sey

Nach dem ehr dis geredt, hatt ehr sein angesicht von vns auff die ander seiten gewand, doruff her Vergerius in mit tröstlichen worten angeredt: Ach mein her Francisce, wendet euch zu vns, verzaget nicht an Gottes gnad, Wir wollen wiederumb mit einander von hertzen das Vater vnser sprechen. Als dan hat ehr sich zu vns gekeret, das Vater vnser auff sein sprach, gantz mit grosser andacht vnd ernst recitirt, das wir vns alle daruber verwündert. Zuletzt hatt ehr diese wort darzu gesagt: Ich hab es wol mit der zunge geredt, das hertz aber ist nicht darbey gewesen, Gott hatt mir alle sein gnad entzogen, mein hertz ist gantz in allen sünden verstockt, Ich bitte euch, hört nur vff mir tröstlich zu sein, jhr richtet doch nicht aus, Es ist alles vmbsonst, was jhr an mir thuet. Dis vnd der gleichen reden haben wir vndereinander mit jhm gehalden, Darnach jhn gesegnet, vnd mit dem hern Vergerio vom jhm geschieden, Gott den almechtigen fur ihn zu bitten, das er wölle vmb seines liben Sons Jhesu Christi willen diesen armen elenden menschen jn solcher greulicher anfechtung durch den Heiligen Geist tröstēn, vnd erretten.

Den andern tag seind wir sampt dem hern Vergerio widerumb zu dem armen man gangen, jhn nach gewonheit gegrusset, vnd hat jhn der her Vergerius gefraget, ob ehr nit linderung habe? ob er nicht trost in seinem hertzen gefasset, vnd hoffnung vff Gottes barmhertzigkeit bekommen. Darauff er geantwort, das er kein besserung sehe, sondern viel mehr tieffer in grossere angst vnd verzweifelung gefallen. Als dan haben wir in gefraget vnd gebeten vns zuberichten, welche zeit er erstlich in diesen schrecklichen jrthumb vnd verzagung gefallen, auch wenn diese anfechtung sein gewissen so heftig angegriffen.

Vff diese vnsere frage hatt er vns ordentlich die gantze Historia des ersten vnd andern widerruffs, den ehr wieder sein gewissen gethan, wie jhrs in anfang angehöret, erzelet, vnd nach dem ehr die zwen wiederruff gethan, als bald sey Gottes zorn wieder die sünde, nicht mit leiblicher schwacheit, welchs er zu einer straff vnd besserung von den sünden, in diesem leben gern angenommen, vber jn komen, Wie ein verzerend fewr, vnd sey entlich sein gantz hertz mit grausamen schrecken vnd verzagung erfüllet. Dieser worm vnd feuer habe in nie von der selben zeit an verlassen, Darmit er bezeuget, das er viel in einem ergeren wesen were, den wen er todt were, vnd were in verzweifelung wie Judas, Cain vnd andere von dieser welt abgeschieden, Hatt vns auch mit weinenden augen die schreckliche gesicht, die jm furkommen, geklaget,

wiehe das er von der selbigen zeit denn die Teufel in seine schlaffkamer für sein bette hat sehen kommen, gebulder, wie die geister pflegen, machen, schrecken vnd forcht darmit einzubilden, sie auch mit nadeln in sein kussen stechen gefulet, Vnd dis alles sey im so war, als er vns alle lebendig vnd redent sehe, begegnet.

Daruff der her Vergerius gesagt: Ach mein her Francisce, der Böse geist sihet, das jhr in euch vor engsten gar verruckt vnd jrrig seit. Drumb blendet er euch, bringt euch mancherley gesicht fur, ewer gedancken von rechter anruffung vnd glauben an Gott darmit zuuerhindern. Wöllet derhalben aus ewrem gemüt solche des böses feindts anfechtung ausschlagen, vnd dencken, das Gott den menschen zu ewigem leben geschaffen hatt, ihn nach dem fal wiederumb aus grosser barmhertzigkeit angenomen, vnd sich mit offentlichen klaren wünderzeichen geoffenbaret, Das man gewislich wisse, das er vnser Gott sey, welcher vns sein Gesetz vnd gnedige verheissung geben hatt, Vff das wir jhn darin lernen anruffen, vnd hatt seinen son für vns zum opfer gemacht, das er durch sein leiden Gottes gerechtigkeit, welchs allein dürch einen natürlichen menschen nicht könte ausgericht werden, gnug thete, vnd den Heiligen Geist in vnser hertzen gesand, vff das er vns in ewigkeit seine gaben, weisheit, gerechtigkeit, vnd gütigkeit mittheile, in vns lieb gegen Gott vnd danksagung für solche wolthat anzünde. Vmb disen geist der wahrheit, welcher der rechte Tröster in aller anfechtung ist, bittet Gott den Vater, so werdet jr gewislich befinden trost vnd errettung aus solcher sweren vnd schrecklichen anfechthung. Bauet vff solche gnad, mein her Francisce, wir hoffen alle zu Gott, jr werdet aus diesem elend errettet werden, Gesellets euch, so lasset vns wiederumb mit einander Gott vmb gnad von hertzen anruffen.

Da hat er mit weinenden augen mit hertzlicher andacht zu Gott gebetet, das vns alle, die wir da gewesen, seiner geiamert, vnd mit jhm zugleich geweinet haben, Vnd nach dem ich sahe die heissen zeher, die rew vnd leid vber sein sunde, auch die zeichen eines Busfertigen menschen, welcher von Gott vergebung der sünde batte, sagte ich zu ihm: Mein her Francisce, Last vns Gott loben, vnd dancksagung thun, der euch wider angenomen, seine gnad euch erzeiget. Dis sein nicht zeichen eines verworffenen menschen von Gott, Dieweil jhr zu Gott vber ewer sünde geseufftzet vnd jhn vmb gnad von hertlichen begirden angeruffet, Verzaget nit mehr an seiner barmhertzigkeit, sagt auch nit, das er euch feindt sey vnd in ewigkeit euch verworffen hab. Vnd nach dem wir jhn also vermanet, das er nicht gar von Gottes gnad vnd barmhertzigkeit abfallen solte, vnd jhm offt furgebildt, Wie das ein jeder mensch vff erden, wenn er gleich alle sünde der gantzen welt begangen, dennoch sich zu Gott bekeren soll, vnd gewislich schliessen, das Gottes barmhertzigkeit grösser ist, vnd das opfer Jhesu Christi höher, denn alle vnser sünd, vnd Gottes ernstlicher vnd vnwandelbarer will ist, das wir auch in solchem fall, vergebung glewben sollen, vnd ist solcher glawb alsdenn nicht vergeblich.

Daruff hatt er geantwort: Jch weis dis alles wol, das Gottes vnaussprechliche gnad alle sünde der gantzen welt vbertreffe vnd das allen, die glauben vnd zuuersicht zu Gott haben, der gantzen welt sünde vergeben mögen werden. Aber solche Hoffnung vnd zuuersicht sein Gottes gaben, welche ehr mir entzogen hatt, Drumb kann ich auff Gottes barmhertzigkeit wieder[7]) hoffen nach[7]) trawen, vnd wenn Gott der almechtige mir so viel gnade verliehe, das ich nur ein kleinen funcken seiner barmhertzigkeit in mir angezündet befunde, so wolte ich jn Gottes zuuersicht mein gewissen zufrieden stellen. Dis aber ist mir so müglich als alles wasser aus dem Mehr mit einem löffel zu schöppen, Glaub auch, wen Salomon, wiewol ehr von Gott mit grosser weisheit für andern menschen begabet ist gewesen, in solche anfechtung gefallen were, jn welcher ich itzt steck, Das er nicht gesagt het, der mensch wisse nicht, ob jhn Gott liebe oder has. Jch gleub gentzlich, weis es auch gewis, das nie auff erden ein mensch geboren sey worden, der do hefftiger Gottes gerechten zorn wieder die sünde in seinem leben gefület, den ich, Wolte viel lieber ewige pein vnd straff leiden, denn so jemmerlich in diesem leben gemartert vnnd angefochten werden.

Es ist euch leicht zu sagen, die jr frisch one anfechtung seit, das ein sünder, der do seine sünden bekennet vnd bus zu thun begeret, kan, wen er will, sich zu Gott bekeren vnd die vergebung der sünden erlangen, vnd wiewol jhr mich stets vermanet, ich solle, nach dem ich rechte Rew vnd Bus vber meine sünde habe, doch nur ein wenig hoffnung von vergebung meiner sünde fassen, vnd gedencken, das der Son Gottes für meine sünde gnug gethan habe. Jdoch zweifel ich stets, vnd mein hertz ist in mir so gar verstockt, das mir nicht müglich ist zu glauben,

7) wieder .. nach] sic Ed. 1549., i. q. weder .. noch

das solchs mir zu gut geschehen, vnd das mir Gott meine grosse sünde, die ich wissentlich wieder mein gewissen gethan, vmb seines lieben Sons Jhesu Christi willen vergeben wil. Man sagt, wie jhr wisset, wer gesund ist, der bedarffe des artzes nicht. Item der gesund kan den krancken wol radten; also gehet es mir itzund auch, aber wen jr in solcher anfechtung, dorfür euch Gott behüte, weret, habe ich sorg, jhr werdet gleicher weis in verzweiflung von Gott abfallen.

Nach dem wir nun ettlich stunden bey dem armen menschen gewesen, jhn getröstet, auch bey Gott fur jhn zu bitten zugesaget, seint wir abermals von jhm mit dem hern Vergerio weg gangen. Also leit der arme elende mensch in höchster verzagung an Gott vnd an seiner barmhertzigkeit. Lebet gleichwol, wiewol er wenig oder gar nichts isset, Den so man ihm essen geben wil, so mus einer vnter denen, die auff jhn warten, jhm hend vnd fus binden das er sich nicht weren kann, vnd darnach seinen mund mit gewalt auffbrechen, suppen oder trincken eingiessen. Wie wol ehr aber sich so seer, als er kan, darwidder strebet, jdoch kan es, wie jr gedencken kont, nich abgehen, das gar nichts daruon in den magen flissen sollte.

Vff diese weis wird der elende mensch zwirmals im tag schwerlich gespeiset, daruon er so lang, als Gott wil, lebet. Schreit an vnderlas, vnd begeret nichts anders denn den ewigen Todt, wart auff Gottes gestreng vrteil, dadurch er ein Kind des zorns vnd in ewiger vermaledeihung sein wirdet.

Vff den dritten tag seind wir mit dem herr Vergerio wiederumb zu jhm gangen, jhn nach gewonheit gegrusset, vnd auffs new angefangen zu trosten, hatt aber nichts geantwort, sondern die augen zu gethan alda, wie er schlieff aber gestorben were gelegen. In dem ist ein erlicher man von Citadella gen Padua zu jhm kommen, vnd nach dem er sahe jhn also liegen vnd vns, die wir jhn tröften, nicht mehr beantworten, finge er auch an zu reden, fragt jhn, ob er jhn nicht erkente, so er doch zuuor mit jhm in alter freundschafft, hoffet auch nach nicht anders, gewesen were, queme itzund in freundschafft zu jhm, Da thete der betrübte man sein augen auff, sahe jhn mit vnuorwanten augen an vnd schwige stil. Als den gabe er sich weiter zu erkennen vnd sprach: Herr Francisce, wüst jr euch nicht zu erinnern, das ein Priester mit euch gen Venedig vor sieben oder acht monat gezogen ist, Derselbige bin ich.

Da sagte der arme mensch mit seufftzen vnd weinen: Ach weh der selbigen zeit, Ach weh derselbigen zeit, wolt Gott, ich wer nie hinkommen oder were ehe gestorben, es were mir besser gewesen.

Solche rede, als ehr nu offt widerholet, haben wir vnternommen, vnd jhn gefraget von mancherley sachen, fürnemlich aber von dem glauben, den ehr zuuor gehabt, ob ehr jhe fest auff Gott vertrauet, vnd wihe es zugangen, das er so jemmerlich aus demselbigen vertrawen ausgefallen sey, so es doch nicht müglich were, das der, der ein mal rechten vnd starcken glauben hatt, den so bald gantz aus seinem hertze verlieren solte. Denn es stehet ja geschrieben, Das die gaben des Heiligen Geistes seint vnwandelbar.

Drauff er geantwort: Ich hab alleweg an Gottes Son Jhesum Christum vnsern Heiland gegleubet, Den fur mein versüner vnd mitler gehalten, durch welchen wir allein für Gott gerecht gesprochen vnd vergebung der sünden erlangen. Hab auch nie daran gezweifelt, aber solche grosse wolthat des HERRN Jhesu Christi nicht recht gebrauchet, Hab in der warheit nie von hertzen Gott geliebet vnd auff in vertrawet, Darzu habe ich des Heiligen Euangelij heilsame gaben in zeitliche wöllust des fleisches misgebrauchet, habe in sicherheit gelebet, vnd nicht ernstliche rhewe vnd leyt vber meine sund gehabt.

Nach solcher rede hatt er sich gewand zu den Jüngen gesellen, die da bey dem bett stunden, vnd gesaget: Meine Söne, höret, was ich euch sagen wil, Diese meine rede solt jr nicht verstehen, als wolte die lahr straffen vnd verdammen, die ich zuuor als recht erkant vnd bekennet, sondern ich weis vnd bekenne noch, das sie Göttliche vnwandelbare Warheit ist, Aber dabey solt jr wissen, das der glaub nicht in einem forchtlosen, wilden, rauchlosen[8]) hertzen sein kan, sondern es müssen dabey sein Gottes forcht, schrecken vor Gottes zorn, ernstlich gebet vnd gut gewissen. Glaubet mir lieben Söne, ich bin es jnnen worden, hab[9]) darneben mit weinen vnd seufftzen die Epistel des heiligen Petri fur andern jhnen fleissig zu lesen befolen, welche alle Christen zu Gottes forcht, keuscheit, reinikeit, güttikeit, barmhertzigkeit vnd zu andern nötigen tugenden vermanet.

Dieweil ich aber dachte, ich het den glauben volkomlich, anderen viel daruon predigt vnd die sprüch aus der heiligen schrifft anzihen könte, bin ich viel zu sicher gewesen, vnd tichtet, ich hette kein sünd,

8) rauchlosen] sic Ed. 1549. i. q. ruchlosen
9) hab] Ed. 1549. errore typ.: hat

lebet one schrecken vor Gottes gericht, darumb ist nu Gottes gestreng gericht vber mich ergangen, welcher mich in seinem zorn vnd grim nicht zur besserung gezuchtiget, sondern in ewige vermaledeiung von seinem angesicht verworffen hatt.

Wie er solchs geredt hatt, stunde ein erlicher man vff, welcher Christliche lahr wol vorstehet, sagte zu jhm: Mein herr, wir konnen diese eure vermanung nicht gantz billichen, Den jhr saget, man sol dem Euangelio, welchs vns lehret, das wir allein durch den glauben an den Herren Jhesum Christum gerecht werden, nicht allein trawen, sondern darneben vertrawen auff vnsere guthe werck haben; jr wisset wol, das zweierley gerechtigkeit ist, eusserliche vnd jnnerliche.

Die eusserliche gerechtigkeit, die die werck, eusserliche disciplin vnd zucht angehet, Dieselbige macht vns für Gott nicht gerecht, Solche eusserliche gerechtigkeit haben die verstendigen weisen Heiden als Socrates, Cato, Aristoteles, Scipio vnd andere mehr gehabt, Darumb sie, wie den auch billich, gelobet vnd liebhaber der ehr, tugend vnd rechtens, genennet worden seint.

Aber die jnnerliche gerechtigkeit, dadurch wir für Gott gerecht seint, die ist vns von Gott durch die verheissung in der Propheten vnd Aposteln schrifften geoffenbart worden, Diese laut also, Das vns Gott vnsere sünde vnd missethat, vmb seines lieben Sons Jhesu Christi willen, welcher gnug darfür gethan, nicht zurechnen wölle. Von dieser gerechtigkeit haben die Heiden nichts gewust, Drumb thut jhr nicht recht, das jr die guthen werck, die da zu der eusserlichen gerechtigkeit gehören, so hefftig, gleich als theten sie etwas zur rechtfertigung, befelet, vnd darneben die jnnerlich gerechtigkeit geringert.

Als dan habe ich für meine person geantwort: Mein her, ir solt des hern Francisci wort nicht also verstehen, gleich als wolte er dem heiligen Euangelio oder der jnnerlichen gerechtigkeit die eusserliche, welche die werck bedrifft, vergleichen vnd hoher achten, Sondern er hatt die Jungen gesellen darumb so ernstlich vermanet, Dieweil viel den trost vom glawben misbrauchen, vnd zu sicher, wild vnd forchtlos werden, verharren in sunden wider jhr gewissen, vnd tichten darnach, es schade jhnen nicht, denn der glawb tilge solche sund, Diesen jhrthumb hat Franciscus gestraffet, wie auch der heilig Petrus spricht: Darumb lieben brüder thut dest mehr vleis euren beruff vnd erwelung fest zu machen etc. Solchs leret vns auch Jacobus in seiner Epistel, da er saget: Der glawbe one werck ist todt, Drumb er selbs sich beschüldiget, das er vnrecht gethan, das er sich berumet, er habe die jnnerliche gerechtigkeit gehabt, so er doch solchs mit andern tügenden nicht bewisen.

Darnach haben wir vns von dieses armen menschens fal vnd sunde vntereinander früntlich vnterredet, Ob sein sunde ein lesterung vnd vnuergeblich sey, vnd hat der gelerte man, in dieser vnser vntered, welcher droben mit dem hern Francisco von güten wercken vnd rechtem glawben disputirt, seer wol vnd weislich von der sund wider den heiligen Geist, vnd von wiederstrebung der erkannten warheit geredet, hatt vnterschiedt zwischen den sünden, die wider den heiligen Geist geschehen, vnd anderen gemacht, Darauff den der arme mensch seer fleissig gehöret.

Solchs als der herr Vergerius gemarckt, hatt er jn gefraget, ob er nicht, Dieweil er höret so viel Christlicher trost reden, die wir vntereinander hetten, linderung des gewissens befunde, sönderlich so er für sein person die schrifft wol verstünde, hielte es auch darfur, wenn er nur sein böse gedancken aus dem sin schlagen könte, vnd diesen tröst zugemut furen, er solte hoffnung zu Gottes barmhertzikeit bekommen vnd den heiligen Geist zu einem troster erlangen, Darauff er gesagt: Meine herren, was kan doch fur trost einem, der do weisse, das er gewis verdampt vnd von Gott verworffen ist, begegnen.

Daruff hatt abermals der herr Vergerius geantwort: Ach her Francisce, jhr wisset, das jn der bekerung eins menschen, erkantnus der sünden vnd schrecken sein mus, aber vnser Heiland Christus soll den sieg behalden, Gratia exuberat[10]) supra peccatum. Nemet euch zu einem exempel den Propheten Dauid, welcher, wie wol er wüste, Das er den Todt vnd ewige vermaledeigung mit seinen sunden verdienet, Jdoch seufftzet er zu Gott, thet Bus, vnd ruffet Gott an, das er jm die sünde vmb des verheissen Heilands willen vergeben vnd durch den Heiligen Geist ein new licht der warheit in seinem hertzen anzunden, dadurch sein nam geehret, rechte lahr vnd anruffung angericht vnd sein reich erhalden würde.

Dargegen hat er wiederumb wie droben geantwort, wie das Dauid in das Buch der auserwelten ist geschrieben gewesen, vnd wie wol er hoher vnd tieffer in sunde gefallen ist, so habe er doch den Heiligen Geist mit seinen gaben nicht verloren, wie ehr

---

10) exuberat] Ed. 1549. errore typ.: exuebrat

spricht: HERR, verwirffe mich nicht von deinem angesicht, vnd den Heiligen Geist nim nicht von mir.

Mit mir aber ist es ein ander sach, Ich bin nicht aus der zal der auserwelten, noch Gott gefellig, sondern von im verstossen in ewigkeit. Drümb kan ich solch sein gebet nit mit hertzen sprechen, Ich weis, das Gott, wie ihr gesagt habt, die menschen in den leiblichen Todt stecket, vnd widerumb auffwecken wirt, Aber aus dem ewigen Todt ist kein errettung, das schrecklich vrteil ist vber mich ausgesprochen, vnd, so ich noch hoffnung zu Gottes barmhertzikeit haben kont, wolte ich in diesem leben gern leiden alle pein viel tausent jar.

Wie ich solche schreckliche wort von jm gehort, hab ich gesagt: Mein herr Francisce, ich bitt, höret mir nur ein wenig zu, Dieweil jr so hart in diesem leben vor dem todt geplaget seit, habe ich noch hoffnung, diese straff werde euch zu besserung dienen. Daruff hat er mir geantwort: Habe ich doch klerlich erkandt vnd gefulet, das er mich verworffen hat, Dieweil ehr meinen leib von wegen meiner sünde nicht mit leiblicher pein gestraft, sondern mein gewissen in seinem grimmigen zorn angeklagt, vnd mir den Heiligen Geist entzogen, Ich wolt, er hett mein leib mit krankheiten angriffen, aber der selen verschonet, so wolte ich keinen trost von Gottes barmhertzikeit ausschlagen.

Diese vnd dergleichen reden haben bis an den abend gewert, vnter welchen wir viel sprüch aus der heiligen schrifft von trost vnd wunderbarlichen Gottes gericht angezogen, vnter andern fraget ich in, Was seine meinung were, ob die seel abgeschiden vom corpor, Ein besonder leben habe, vnd als bald frewd, oder die grosse angst in der helle fulet. Darauff gabe er mir diese antwort: Wie wol mancherley dauon disputirt wirt, Idoch so glaub ich, das die seel eines auserwelten baldt in die ewige seligkeit fahre vnd nicht bey dem verstorbenen corpor bleibe, wiederumb eines verdampten seel in ewige straff. Da sprach der herr Vergerius: Daran glaubet jhr recht, den es sein in der heiligen schrifft klare sprüch, dadurch solchs bewisen wirt, als da Jhesus sagt zu dem schecher: Heut wirstu mit mir im Paradis sein. Solchs zeuget auch die Historia von dem Lazaro vnd Reichen man. Item Paulus an die Philippern sagt: Ich hab lust abzuscheiden, vnd bey Christo zu sein.

Zuletzt als ich sahe, das alles trosten vergeblich war, fraget ich in: Mein her Francisce, ich bit, antwort mir, die weil jhr saget, das jhr ewr verzweifelung halben in diesem leben hefftiger geplagt werdet, Den wenn jhr in der hellischen pein bey den verdampten weret, was wollet jhr thun, wenn ir ein messer in der hand hettet, wollet jr euch auch selbs vmbbringen; den gemeinlich alle die in verzweifelung von Gott gefallen, pflegen jhr leben selbs zuuerkürtzen. Daruff antwort er: Gebt mir ein messer, jhr solt sehen, was ich thun wil. Ich aber sprach zu im: Nein, wir wollen nicht ein vrsach ewrs Todts sein, Ich bit, zeigt vns nur ewrn willen in diesem falh an. Da sagte er: Ich weis es nicht, kan euch auch nichts anzeigen, welche gedancken ich haben würde, so ich das Messer in der hand hette.

Als er solchs geredt, hatt der herr Vergerius schwerlich von im erlangt, das er das Vater vnser gesprochen, hatt aber gleichwol das gebet nicht mit solchem andechtigen hertzen wie zuuor gethan, sondern offentlich bezeuget, das sein hertz sey gar Gott entkegen, könne jn auch nit von hertzen Vater heissen, wiewol er es mit der zunge rede. Drümb solten sie nur auffhören in zu trösten; denn so müglich sey es, das er hoffnung oder zuuersicht zu Gottes barmhertzigkeit bekomme, wie müglich es sey mit einem hirskornle die gantze welt setigen. Wir alle haben vns, wie jr könt dencken, vber diesen seinen schrecklichen reden vnd greulichen anfechtung entsatzt, vnd da wir wolten von jhm gehen, haben wir seine fründschafft, dieweil sie in den andern tag von Padua auff eim wagen gen Citadella widerumb furen wolten lassen, gebeten, das sie wolten verschaffen, auff das verstendige Göttfürchtige leut vmb jhn weren, die jhn konten trösten vnd achtung vff in hetten.

Nach dem er nun hatt wollen aufffsein, sein kleidung angezogen, vnd aus der Kammer wollen gehen, hatt er sich grewlich vmbgesehen, vnd ongefehr auff dem Tisch in der Kammern ein Brottmesser gefunden, welches er als bald mit gewalt ergriffen, auff das er sich vmbbrechte, Welchs seine Zwen Söne durch Gottes schickung jnne worden vnd jm das Messer widerumb aus den henden gerissen. Daraus wir haben können abnemen, was er jm sin gehabt, da wir in fragten, was er thun wolt, wenn jhman [11]) im ein Messer in die Hende gebe.

Also ist der elende mensch gen Citadella gefuret worden, was er aber alda thue oder was er fur ende genomen, wollen wir vffs fleissigst nachforschen vnd wie es mit jm ergangen, euch verstendigen.

---

11) jhman] sic Ed. 1549., i. q. jemand

ADDITIO.

Dise grawsame straff soll billich allen ein exempel sein, das sie sich huten, vnd erkante warheit nicht verleugnen, Denn das ist gewis, es volgen grawsame straffen, darinn der grosser teil versinket als Cain, Saul, Judas, Cerinthus[12]), Arius, vnd viel hundert tausent, vnd werden seer wenig widerumb vffgericht, Wie Petrus, Aharon etc. Da bey aber ist auch not vnterricht zu haben, das man disen spruch fest halden soll, Gratia exuberat supra peccatum, Gnad ist weit vber alle sünd zu halden, vnd der Son Gottes mechtiger zu achten, denn alle sünd, vnd alle macht der teuffeln.

Vber das so hatt Gott ein Eid geschworen, Ehr wölle nicht, das der sündige mensche in den sünden stecken bleibe vnd verdammet werde, wie die teuffel, Auch ist das gebot vnwandelbar, das wir den Son Gottes annemen vnd hören sollen, vnd sollen Gottes verheissung nit lügen straffen, sollen vns nicht selb an die teuffel hengen.

Darumb so ein mensch gefallen, soll ehr wissen, das es Gottes ernstlich vnd vnwandelbar gebot ist, das ehr widerumb zu Gott kommen soll, vnd erstlich soll in jhm sein erkantnus der sünd, schrecken vor Gottes zorn, betrübnis vnd rhew, das ehr Gott nicht geehret hatt, Vnd wie wol diese schrecken vnd betrübnis hefftig vnd nit leicht zu vberwinden sind, vnd sind ein besönder Gottes gericht vnd straff jm gewissen, vnd ein fünklin vom ewigen fewr, so soll doch das hertz dagegen den Son Gottes vnd verheissung der gnaden ansehen, vnd wissen, das Gottes ernst vnd vnwandelbar gebot ist, das wir glewben sollen, ehr wölle gewislich vmb seines Sons Jhesu Christi willen, vns vnsere sund aus gnaden vergeben, vns annemen, vnd das solcher glawb gewislich der furnemist Gottesdienst sey, vnd sey nit vergeblich, sondern sey anfang der ewigen seligkeit.

Es sind aber etlich leut vbel vnterwisen, die fliehen von Gott vnd jagen sich selbs mit jrrigen gedancken von der zall der auserwelten, Dieweil sie nit frewde fuelen, schliessen sie, sie sind nicht in der zal der ausserwelten. Dise jrren erstlich damit, sie wollen vorhin frewd vnd trost fuelen, vnd darnach glewben, das heist nicht glewben, sondern empfinden, wie die ordnüng ist in natürlichen wirkungen. Wenn das Kind fuelet, das das fewr brennet, ernach glewbt es, Aber in diesem streit wil Gott, das mann jhm seine Ehre gebe, vnd jhm erstlich glawbe, darnach vnd durch solches annemen vnd glewben wird das hertz zu frieden, vnd wirt voll freuden, wie Röm. 5. ausgedruckt ist: Wenn wir durch glawben gerecht worden sind, so haben wir friden mit Gott.

Hie spricht aber das hertz: ja ich wolt gern glewben, wenn ich wist, das ich in die zal der auserweleten gehört, Hieruff ist diese warhafftige antwort: Wir sollen Gottes willen in seinem Euangelio vnd verheissung, vnd in des mittlers Jhesu Christi leiden vnd vfferstehung suchen vnd erkennen, vnd sollen nit andre fantaseyen von Gottes willen ausser dem Euangelio tichten, Gott hatt allen menschen, die zu seinem Son Jhesu Christo zuflucht haben, seligkeit zugesaget, vnd ist dise verheissung nit vergeblich, sondern vnwandelbare warheit, Dabey sollen wir bleiben, vnd wer in disem glawben vnd trost in seinem ende beharret, der ist gewislich ausserwelet, wie der text spricht, Apocalypsis 2. Sis fidelis usque ad mortem, Bleib im glawben, bis in den Todt, so wil ich dir die kron des lebens geben, das ist, du must anfahen in disem leben zu glewben, vnd must im rechtem glawben abscheiden, so bistu gewislich ein Erb ewiger seligkeit bey Gott.

Also soltu nach der vnwandelbaren verheissung, darinn Gott seinen willen geoffenbart, vrteilen, vnd nicht ausser dem Euangelio andern gedancken volgen. Wie allezeit solche abweg vom Euangelio alle, die gefallen sind, verfuhret haben.

Vnd sollen die fantaseyen vom Stoico fato, weit aus den augen vnd aus deinen gedancken weg gesatzt werden. Gott handelt gnediglich nach seiner verheissung zu allen zeiten one alle verhinderung etc.

Weiter sprichstu: Ja ich wolt gern glewben, Ich kann aber nicht, meine krefft one die Göttliche mitwirkung vnd gabe khönnen nit willgen vnd glawben wircken. Antwort: Diser gedank ist auch strefflich, vnd volget aus der gemelten fantasey, das wir erstlich fuelen, darnach glewben wollen. Wenn du die verheissung gehort vnd betracht hast, so soltu sie annemen, vnd wiewol die natur schwach ist, so kanstu dennoch ettlicher massen dich daran hengen vnd damit vffrichten, vnd so du sie nit ausschlagest selb freuelich, so wirckt gewislich der heilig Geist mitt, vnd wirt also der trost in dir angefangen.

Es soll vnd mus ein streit vnd arbeit seinn, vnd mustu nicht gedencken: Ich wil warten bis die frewd selb mein hertze erfüllet, sondern du must arbeiten,

12) Cerinthus] Ed. 1549. Cherinthus

Gottes wort dir fürhalden, vnd dich damit stercken, vnd wenn du solchs thuest, so wircken semptlich der heilig Geist, vnd dein freier will, vnd ist recht geredt, Deus trahit, sed volentem trahit, vnd ist dein will nit wie ein holtz oder stein.

Wenn du aber die verheissung ausschlagest, vnd willt deinen willen nicht dazu wenden, dise sund ist dein selbs freywillige verachtung Gottes. Das alles sollen alle Christen vleissig merken, das sie die rechten vbungen des glawbens in allen jhren anfechtungen leiblichen vnd geistlichen, lernen, vnd sich nicht selbs von Gottes Wort vnd vom glawben, durch frembde fantaseyen führen, vnd merk den spruch wol, da vnser Heiland der Son Gottes spricht: Wie viel mehr wirt der himelisch Vater den heiligen Geist geben disen, so darumb bitten. Wir sollen bitten vnd seufftzen nach göttlicher hulff, vnd ist solchs bitten nit vergeblich, ob es gleich erstlich schwach anfahet, vnd ist viel verhinderung im hertzen, dennoch mussen wir arbeiten vnd streiten wider solche verhinderung vnd swacheit. Dauon spricht S. Paulus: der heilig Geist hilfft vnser swacheit.

PHILIPPI MELANTHONIS SCRIPTA

VARII ARGUMENTI.

I. PHIL. MEL. PRIVILEGIA ACADEMIAE LIPSIENSIS.

Haec Privilegia h. l. edo ex Bibliothecae Hamburgensis publicae codice chart. num. 27. formae maximae (Fol.), qui praeter alia litteraria varia pag. 81—90. continet: „*Philipp. Privilegia Academiae Lipsiensis.*" Prima pagina 81. nonnisi hunc exhibet Indicem, pag. 82. alba est, pag. 83—90. (quarum septem priores 17—21 lineas habent, extrema vero tantum 14 lineas) ipsa Privilegia continent non ipsius auctoris manu exarata, sed ab alio quodam descripta.

PRIVILEGIA ACADEMIAE LIPSIENSIS
PHILIPPO MELANTHONE AUCTORE.

Habet Academia Lipsica Iurisconsultos et Medicos excellenti doctrina et peritia praeditos. Quare his facultatibus idonei professores non desunt. Stipendia deesse audio. Utile esset autem in tali et tam celebri urbe certos Iurisconsultos praestare assiduitatem in legendo. Hanc ad rem opus esset stipendiis amplioribus. Interim et alii lectores haberent honesta stipendia, etiamsi non essent assidui. Nam et in aliis quibusdam Academiis hic mos servatur, ut certi quidem lectores sint assidui, alii sint liberiores.

Ac profecto prodesset universos reditus Academiae in communem [1]) fiscum conferre, et inde constituere stipendia non otiosis, sed professoribus. Nunc enim contra proportionem fruuntur reditibus Magistri in Collegiis. Interea negliguntur Doctores Iuris et Medicinae.

In Theologia lectoribus tribus opus est, Ac nunc habent Zciglerum et Schubelium. Et in his initiis placet mihi alterum Theologum sustinere munus docendi linguam Ebraeam [2]), qua certe opus est ad intelligendum sermonem in propheticis scriptis. Optarim autem addi tertium, et non solum praelectiones, sed etiam disputationes institui, quia in doctrina Ecclesiastica maxime opus est familiari collatione iudiciorum et testimoniorum. Denique multiplex est utilitas disputationum. Arbitror autem in ipsa Academia Lipsica inveniri posse aliquem idoneum ad hoc munus. Si desideratur, aliquos indicabo, qui et idonei sunt, et possent Lipsiam migrare. Nam hoc tempore migratio plaerisque difficilis est, aut propter familias, aut quia retinentur a suis.

Nec satis est habere Lectores Theologicos. Ineunda est etiam ratio, ut pauperes scholastici doctrinae Ecclesiasticae destinati alantur stipendiis publicis, quia ditiores amplectuntur alias artes. Quare defuturi sunt pastores Ecclesiis, nisi Principes et Respublicae [3]) curent ali scholasticos pauperes studiosos doctrinae ecclesiasticae, ut ex eo numero eligantur ministri Ecclesiarum, sicut propter hanc ipsam causam initio ante Constantinum Collegia constituta sunt. Postea cum in Collegiis studia languescerent, monasteria condita sunt, ut essent Scholae. Deinde successerunt Academiae, quia Monachi desierunt colere literas. Nunc igitur possessio literarum haeret [4]) utcunque in Academiis. Interim opes donatae [5])

1) communem] Cod. habet scripturae compendium: comem

2) Ebraeam,] Cod.: Ebręam,

3) Respublicae] Cod.: Respub:

4) haeret] Cod.: heret

5) donatae] Cod.: donatę

ecclesiis propter studia et ad alendos pastores manserunt penes Monachos.

Cum autem iam mutentur Monasteria, rectissimum est, ut bona rursus transferantur ad iuvandas ecclesias et scholas, ac ad alendos pastores et pauperes scholasticos. Nemo militat suis stipendiis, inquit Paulus[5*]. Et hae opes datae[6] sunt Ecclesiis, ut sint stipendia docentium[7] et discentium. Idem clamitant veteres canones. Ideo boni viri et potentes in Republica[8] annitantur omnibus viribus, ut ex opibus Monachorum, quantum obtineri potest, constituantur Parochiae et Scholae. Saepe soleo per iocum recitare veterem versiculum de his, qui accusati in iudiciis praedam dividebant cum iudicibus, ut se redimerent. Sententia versiculi haec est: Qui multa furatus est, et pauca dat iudici, elabitur, *ὁ πολλὰ κλέψας, καὶ ὀλίγα δοὺς, ἐκφεύξεται.* Sic de his direptionibus monasteriorum interdum dico, Eos qui tenent illas possessiones, si saltem pauca deciderent ad Ecclesias et Scholas iuvandas, veniam sperare posse. Caeteris profecto nullo modo ignoscendum est, qui devoratis his opibus sinunt pastores cum familiis fame perire, scholas deseri, extingui literarum studia. Vides autem, quanta sit opulentia coenobiorum totius ditionis. Inde si ad reditus, quos iam habet Academia, adderentur tria aut quatuor milia aureorum annua, possent honesta stipendia et Doctoribus et aliquibus pauperibus scholasticis constitui. Mirum est profecto, si non impetrari potest, ut ex tanto cumulo[9] tantillum perveniat ad Scholam, quae est praecipuum ornamentum totius ditionis. Incumbes igitur quantum poteris, ut aliquid inde ad Academiam derivetur.

In Facultate artium habetis aliquot eruditos Magistros, et rationem haberi praesentium, qui sunt idonei, utile est multis de causis. Invitantur enim[10] caeteri, ut in Academia libentius maneant. Et novi ac peregrini magis sunt obnoxii invidiae. Hinc oriuntur certamina et factiones. Prodesset tamen ad famae celebritatem addi unum aliquem, qui antecelleret caeteris, et tueri virtute locum posset. Talem iudico esse Ioachimum Camerarium, qui Tubingae est[11], qui propter eruditionem magno usui esset futurus Scholae, et mores eius sunt modestissimi, et natura abhorrens a factionibus et discordiis. Existimo autem posse ei persuaderi, ut se ad vos conferat. Et posset esse gubernator totius Philosophici studii. Iudico etiam Micyllum ac Sturmium idoneos esse. Sed Sturmium vix dimittet Argentina.

Opus est etiam vobis Mathematico professore, de quo in consilium adhibendus erit Bornerus.

Et ordo lectionum praescribendus esset ac certus numerus ordinariarum lectionum instituendus, videlicet octo, aut circiter.

Physica Aristotelis
Dialectica Aristotelis
Elementa Dialectices ac Rhetorices ut Caesarei Dialectica
Poëtica lectio
Oratoria lectio Quintiliani et Ciceronis
Item Ethica per vices.

Mathematicae duae. Quarum altera tradenda et subinde repetenda sunt Elementa, ut Arithmetica. Libelli de Sphaera[12], et Secundus Plinii. Ad alteram Theoricas Planetarum et similes libri pertineant.

Graeca praelectio. Nam Ebraica ad alterum ex Theologis pertinet.

Ad has praelectiones accedere consuetudinem disputandi ac declamandi prodest.

Ineunda est etiam ratio, ut aliqui praesint in Collegiis tanquam custodes et gubernatores illius iuventutis, quae ibi habitat.

5*) 1. Cor. 9, 7.
6) datae] Cod.: datę
7) docentium] Cod.: docentum
8) Republica] Cod.: Repub.
9) cumulo] Cod.: rumulo
10) enim] Cod. habet scripturae compendium: .n.

11) Ex his verbis intelligitur, haec inter annos 1535 et 1541. esse scripta. Ioachimus Camerarius enim an. 1535. ab Ulrico Duce Wirtembergensi evocatus, a novo Gymnasio Norimbergensi, cui inde ab an. 1526. praefectus erat, migravit in Academiam Tubingensem et denique an. 1541. vocatus ab Henrico, Duce Saxoniae, Lipsiam venit, ibique bonas literas feliciter docuit.
12) Sphaera,] Cod.: Sphęra,

II. PHIL. MEL. CONFUTATIO ARTICULORUM RUSTICANORUM.

Propter motus rusticanorum a. 1524. in Germania exortos Ludovicus Palatinus Elector d. 18. Maii a. 1525. scripserat Melanthoni, ut de articulis rusticanorum suam sententiam diceret (vide hanc epistolam in huius Corp. Vol. I. p. 742 sq.). Hanc confutationem Melanthon paulo post perscripsit hoc libello:

Eyn schrifft Philippi Melanchthon widder die artikel der Bawrschafft.

Iliados 9. *)

ἀφρήτωρ, ἀθέμιστος, ἀνέστιός ἐστιν ἐκεῖνος,
ὃς πολέμου ἔραται ἐπιδημίου, ὀκρυόεντος.

Hic titulus figuris ligno incisis cinctus est. s. l. et a. $3^3/_4$ plagg. litt. A—D (D $^3/_4$ pl.) sign., 15 foll. non num., 4. (fol. A 1ᵇ vacat; fol. A 2ᵃ — D 3ᵇ cont. Confutationem germanice scriptam). **)

Haec Ed. repetita est eodem anno hacce Ed.:

Ein schrifft Philippi Melanchthon, wider die Artikel der Pawerschafft.

Iliados. 9.

αφρητωρ αθεμιστος ανεστιος εστιν εκεινος
ος πολεμου εραται επιδημιου οκρυοεντος

1525.

Hic titulus figuris ligno incisis (a figuris praecedentis Ed. diversis) cinctus est. 3 plagg., quarum secunda et tertia litt. B, C signatae sunt, prima vero plag. eiusmodi signo caret, 12 foll. non num., 4. (fol. 1ᵇ — C 4ᵃ Confutationem cont.; fol. C 4ᵇ vacat). ***) Hanc Ed. in urbe quadam Germaniae versus meridiem sita, fortasse Augustae Vindel. prodiisse, ex orthographia intelligitur, saepissime enim loco ei, ey in ea leguntur ai, ay, e. c. Oberkait, weyßhait, zaygen, aygnen etc.

Hunc libellum, qui ex priore Ed. h. l. recuditur, iam ante d. 7. Iun. 1525. a Melanthone scriptum esse, elucet ex eius epistola illo die ad Ioach. Camerarium data (in huius Corp. Vol. I. p. 747 sqq. recusa), in qua haec leguntur: „Ego a principe Palatino vocatus fui in patriam, ut ibi de rusticorum articulis pronuntiarem. Sed detulerat conditionem, ut scripto responderem, si mihi venire integrum non esset. Itaque misi confutationem articulorum rusticanorum, et consilium adieci, quod fortunet Christus."

---

*) Hom. Il. IX, 63 sq. — In hac Ed. neque spiritus neque accentus verbis graecis adscripti sunt.

**) Haec Ed. in meis libris est.

***) Hanc Ed. ex Biblioth. Ponickav. Halensi in manibus habeo.

CONFUTATIO ARTICULORUM RUSTICANORUM
PHILIPPO MELANTHONE AUCTORE.

Dieweyl sich die bawrschafft auff das heylig Euangelium berüfft, vnd das selbig zu eym scheyn fürwendt, ist anfengklich von nötten, das man wiss, was das heylig Euangelium von vns foddere, odder nicht foddere, das man mog der Bawrschafft artickel richten, die sie alle vermeyn vnter dem scheyn, vnd namen Gottes zu erzwingen, vnd sich hören lassen, das aller yhrer artickel grundt sey, das Euangelion zu hören, vnd dem gemeß zu leben, so doch die bawrschafft vil begert, das sie nicht fug hat, das auch sie

das Euangelium nicht heyſſet, dazu vbt ſie gewalt, vnd wil yhr fürnehmen mit auffrurn vnd emporungen, vnd mit mort außfüren.

Nu haben ſie aber ſich erbotten, ſie wollen ſich mit dem Euangelio weyſen laſſen, Darumb iſt billich, das man yhn furhalt das Euangelium, vnd rechte Chriſtliche lehr, denn es ſind on zweyffel vil vnter dem gemeynen hawffen, die aus vnwiſſenheyt ſundigen, wilche ſo ſie recht vnterricht würden, iſt zu hoffen, das ſie von ſolcher freuelicher handlung mochten abſton, vnd bedencken Gottes gericht, yhre ſelen, vnd yhr arme weyb vnd kindt. Es ſind aber vil ſo mutwillig, vnd alſo verblendt vom teuffel, das ſie friden nicht wollen noch mögen leyden, vnd die ſelbigen an vill örtten, wie wol ſie durch fromer lewt ſchrifft vnd predigt gewarnet vnd zu friden vermanet ſeyn, hilfft es aber nicht, vnd auff das, das ſie ya Gott mehr erzürnen, werden ſie von ſolcher vermanung nur freueler, vnd halſtarriger, Von den ſelbigen wollen wir darnach reden, Jtzt aber wollen wir kürtzlich begreyffen, was das Euangelium foddert, vnd wie ein Chriſtlich hertz gegen Gott, ſeynem nehſten, vnd der oberkeyt geſchickt ſeyn ſoll.

S. Paulus ſpricht 1. Timoth. 1. Dis ſey des geſetzs ynnhalt, kürtzlich gefaſſet, Liebe von reynem hertzen, mit guttem gewiſſen, vnd warhafftigem glawben, Mit glauben handelt man gegen Gott, mit lieb gegen dem neheſten vnd oberkeyt. Was iſt nu glawb? Dis iſt glawb, ſo Gott dem gewiſſen die ſund zeyget, vnd es warhafftig erſchreckt, das es begynt Gottes gericht hertzlich zu fürchten, Denn Gott hat beuollen die ſund zu ſtraffen vnd bus zu predigen, So denn das hertz hört von Chriſto, das durch yhn, on vnſer verdienſt, gnad vnd vergebung der ſunden geſchenckt ſey, vnd alſo troſt vnd freud fület, das es zu rugen fur Gott ſteht, vnd ſicher iſt, Gott ſey widder verſonet, vnd darumb ynn trübſal, als todsnötten odder ander nöten ſich auff Gott verleſt, vnd weyſs, das Gott eyn aug auff vns hat, vnd helffen wirt, vnd kan ſich alſo zu rugen ſtellen, dieweyl es ſich ſolchs troſts gewiſslich verſicht. Dis heyſt glawb, den das Euangelium prediget, als da der Aſſyrier König vor Hieruſalem lag, vnd Ezechias vil zu ſchwach war yhn weg zu ſchlagen, da hett ein hertz on rechten glawben, eyntwedder verzagt vnd ſich den feynden ergeben, odder ſonſt geflohen, odder ſich ſelb vmbracht, odder hett aus verzweyfflung etwan eyn thatt gewagt, vnd ſich mit den feynden geſchlagen, vnd gedacht, gerets, ſo iſts gewin, gerets nicht, ſo müß wir doch vmbkomen. Was thett aber Ezechias, dieweyl ſeyn hertz Gott kennet, glawbt, vnd verſach ſich hülff zu Gott, bitt er Gott, er woll den ſachen radten, da halff Gott, wie denn geſchrieben ſteht Eſa. 37.

Es ſpricht S. Paul, das es ſoll eyn glawb ſeyn on heuchley, denn es ſind vil lewt auff erden, die ſich Chriſten nennen, vnd rhümen ſich des glawbens, aber ſie werden ynnen, wenn es zum treffen kompt, das ſie nicht glawben, denn als bald vnglück daher feret, ſo verzagen ſie an Gott, dencken er acht vnſer nicht, vnd nemme ſich vnſer nicht ſo vil an, wie man daruon prediget, vnd ſuchen hülff als lang ſie konnen, bey eygner macht, weyſsheyt, odder ſterck, ya auch bey dem teuffel, wie Saul thet, da er ſich beſorgt, vnd die feynd erzu geruckt waren, ſucht er hülff vnd radt bey der zeuberynn.

Alſo vil rhümen ſich des glawbens vnd ſagen, ſie ſeyen Chriſten, wie auch die bawrſchafft wil Chriſten heyſſen. Aber eyn yeder ſoll wiſſen, wenn ſeyn hertz nicht ernſtliche forcht hat fur Gottes gericht, vnd truwen zu Gott ynn allen anſtöſſen, ſonder ſeyn hertz pucht auff gut, macht, den hawffen, das er keyn Chriſt iſt. Denn Eſa. 57. ſpricht, Gott wone bey den, die eyns erſchrocknen vnd nidrigen hertzen ſeyn, vnd Joh. 3. wie Moſes die ſchlangen ynn der wüſte auffgericht hat, alſo muſs der ſon des menſchen erhöhet werden, das alle, die an yhn glewben, nicht verderben, ſonder haben das ewig leben.

Eyn ſolchen rechten glawben mag menſchlich vernunfft odder wil nicht durch eygne krafft yhr ynnbilden, ſonder der heylig geyſt wircket, vnd ſchafft yhn ynn ettlicher hertzen, wie Joh. 6. ſteht. Sie müſſen all von Gott gelert werden, vnd Ro. 8. Diſe ſind Gottes kinder, die der geyſt Gottes treybt.

Alſo iſt das hewbtſtück eyns Chriſtenlichen lebens, ſolcher glawb, durch den ehr mit Gott eyns vnd verſonet wurd, vnd zu rugen kompt ynn allen fellen, vnd wie deyn glawb ynnerlich ym hertzen iſt, Alſo iſt Chriſtlich weſen furnemlich, eyn ynnderlich weſen, vnd muſs man nach dem hewbtſtück, vnd dem ſigel, wie es Joh. 6. genent wird, Chriſtlichs weſens furnemlich trachten. Denn da ſondert ſich gleyſnerey ab von warer fromkeyt, die Gott wirckt. Auch diſen glawben foddert Gott allenthalb ynn der ſchrifft, vnd ſonderlich ym erſten gebott vnd Hiere. 9. Es ſol der weyſs ſich nicht ſeyner weyſſt tröſten, der mechtig ſeyner macht, der reych ſeyns guts, ſonder des ſoll ſich eyn yeder tröſten, das er mich kennet, das ich eyn Gott ſey, der do auff erden gnade thut vnd richt, vnd den rechten hilfft. Solchs gefelt mir, das iſt,

also von Gott gesynnet seyn, vnd sich solchs zu Gott versehen. Das ist rechter Gotts dienst, vnd fromkeyt.

Von der lieb.

Das ander stuck ist liebe von reynem hertzen, vnd gutem gewissen, denn wenn das hertz also Gott erkent, wie grosß gnad er vns erzeygt hat, so weysß es, das es widderumb danckbarkeyt soll beweysen an denen, wilche vns Gott zu lieben vnd zu dienen beuollen hat. Nu hat Gott gesprochen, Du solt deyn nehesten lieben als dich selb. Du solt nicht tödten, nicht vnkeuscheyt treyben, nicht stelen ꝛc. Also hat eyn Christlich hertz lust Gott ynn den stücken zu willen werden, dienet dem nehesten, es ist yhm früntlich, es beweysst zucht vnd keuscheyt an yhm, es hylfft yhm seyn gut bewaren. Dise stück foddert Christus Matth. 5. vnd Paulus Ro. 12.

Von der Oberkeyt.

Vnd sonderlich foddert das Euangelium gehorsam gegen der oberkeyt, vnd dieweyl der artickel so gar verachtet wurt, von denen die sich Euangelisch nennen, wollen wir das Euangelium, vnd Gottes wort yhnen furhalten, darynn sie sehen, wie hart sie wider Gott fechten, vnterm scheyn des Euangelij, Paulus zun Rom. 13. spricht also.

Eyn yeder soll vnterthan seyn der oberkeyt, die vber yhn herschet. Denn es ist keyn oberkeyt, denn alleyn von Gott, vnd alle oberkeyt ist von Gott geordnet. Wer nu der oberkeyt widder steht, der widder steht Gottes ordnung, vnd wer widdersteht, der wirt gestrafft. Vnd die oberkeyt ist nicht eyn schreck gutten wercken, sonder bösen, Wiltu aber die oberkeyt nicht fürchten, thue guts, so hastu lob von yhr, denn sie ist eyn dienerynn Gottes dyr zu guttem. Thuestu aber bösß, so fürchte sie, Denn sie tregt das schwert nicht vergebenlich, sonder sie ist eyn dienerynn Gottes, zur rache vnd straff dem, der vbels thut, Darumb ist von nötten, das man yhr vnterthan sey, nicht alleyn vmb der straff willen, sonder auch vmb des gewissens willen. Darumb gebt schosß, denn sie sind diener Gottes, vnd haben arbeyt dazu, Darumb gebt allen, was yhr schüldig sind, welchem schosß gehört, dem gebt schosß, welchem zoll gehört, dem gebt zoll, welchem forcht gehört, dem gebt forcht, welchem eher gehört, dem gebt eher.

Hie leret Paulus drey stück. Zum ersten, woher gewalt eyngesetzt sey, vnd sagt, das Got oberkeyt geordnet hab, denn dieweyl nicht yederman Christen ist, vnd selb willig sich enthelt, das er nicht schaden andern thue, sondern daneben viel mutwilliger lewt sind, die an anderer leyb, gut, weyb, odder kind, freuel pflegen zu vben, hat Gott neben dem Euangelio solch weltlich regiment vnd zucht eyngesetzt, die erbarn zu schützen, vnd yhnen friden zu schaffen, vnd die freuelen zu straffen, Dazu macht die oberkeyt gericht vnd gesetz, das man leybliche gütter mog mit friden teylen, besitzen, vnd niessen, vnd ordnet richter, kriegs volck, vnd der gleychen, friden zu schützen, vnd mort zu weren. Luce 3. Ihr solt begnügig seyn an ewrem solt. Solcher weltlicher ordinatio mag sich eyn Christ gebrauchen, ob schon nicht an eym ortt ist als am andern, denn wie droben gesagt ist, das Christlich wesen fürnemlich eyn ynnerlich leben vnd wesen ist, vnd ist an solch ordnung nicht gebunden, sondern solle die brauchen nach lieb, vnd fridlich, man teylet die gutter anders ynn Sachssen denn am Reyn, vnd mag seyn, das eyns leydlicher ist, denn das ander. Dennoch soll eyn Christ vmb fridens willen bey seyns lands rechten bleyben, vnd schadet yhm solchs an seyner seel nichts, Ja wenn er nicht zu friden wil seyn, denn thuet er seyner seelen schaden. Also ist an etlichen örtten leybeygenschafft, die selbig soll er tragen vmb fridens willen, ob schon solche ynn ander herschafft nicht ist, Das Euangelium foddert nicht, das solche lands ordnung geendert werden, sonder foddert gehorsam, on alleyn, so die oberkeyt gebötte widder Gott zu thun, Denn, da soll man halten die Regel Act. 4. man soll Gott mehr, denn den menschen gehorsam seyn.

Vnd ist das wol zu merken, das Got die oberkeyt eyngesetzt hat, auff das sie, die oberkeyt, wisse das sie ynn eym stand sey, der Gott gefellig ist, denn man kan Gott nicht dienen ynn den wercken odder stenden, die er nicht geordnet odder eyngesetzt hat, auch ist solchs tröstlich der oberkeyt, das sie mag zuuersicht haben vnd vrsach zu gleuben, das sie Gott erhalten werd, wider muttwillen der auffrürischen, wie denn Gott offt angezeygt hat, als mit Dauid, wiewol yhn seyn eygner son des lands vertrieben hat, vnd das gantz land von yhm gefallen war, dennoch setzt yhn Gott widder eyn, vnd vntertruckt die auffrürischen, Denn es spricht Salomo 21. Prouerb. Es hylfft widder weysßheyt noch kluckheyt widder Gott, Vnd Paulus sagt hie, das alle, die der oberkeyt widder stehen, werden gestrafft werden, Vnd Dauid bitt, Gott wolle das regiment erhalten, vnd yhn widder ynnsetzen, dieweyl ehrs geordnet hab, Psal. 7. richt auff das ampt, das du eyngesetzt hast.

Auch ists den vnterthanen tröstlich, das sie wissen, das Gott eyn gefallen an yhrem gehorsam gegen

der oberkeyt hat, vnd was sie der oberkeyt guts thun, das sie solchs Gott thun vnd also Gott warlich dienen ynn den beschwerden, die sie von eyner oberkeyt tragen, Es sey reysen, schatzung geben odder anders, Vnd sind eben so heylige werck, solchs thun, als wenn Gott von hymel sonderlich eynem beuel todten auff zu wecken, odder wie man das nennen mag.

Auch ist das erschrecklich den auffrürischen, denn sie haben sehr eyn mechtigen, grossen hern zu feynd, widder den sie fechten. Fur büchsen, vnd andern wappen mag man besthon, Aber wider Got zu stehn ist vnmüglich. Nu ist da Gottes beuel, als wol als wenn er es yedem ynn sondern hett beuollen durch eyn Engel vom hymel, der oberkeyt nicht zu widder stehn, Wie hart muss der teuffel die hertzen besessen haben, die solche Gottes wort nicht achten, vnd dennoch sich des Euangelij rhümen.

Zum andern bindet Paulus die conscientz, vnd leret, das man nicht alleyn soll der oberkeyt gehorsam seyn, drumb das sie straff druff gesetzt hat, wie ich eym Reuber gehorsam seyn muß, sonder vmbs gewissens willen, das ist, Gott foddert solchen gehorsam, vnd wil verdamnen die so vngehorsam seyn, vnd ob schon die welt zu schwach wer solchen freuel zu straffen, wil yhn doch Gott nicht vngestrafft lassen, Gott hatt nicht gefallen an solchem vngehorsam gegen der Oberkeyt, es sey denn, das er sonderlich eynem gebiete widder die oberkeyt zu handeln, wie er Mosi, odder Jehu gebott, Da gab er zeychen, vnd zeugnis, das man gewiss wer, wem man gehorsam sollt seyn, vnd wehn er hette zum hern gemacht.

Zum dritten, leret hie S. Paulus, Warynn man den gehorsam gegen der oberkeyt erzeygen soll, vnd spricht, man soll geben schoss, vnd zoll, das ist, dieweyl man friden erhalten sol, gesteht es vil, lewten zu lonen, zu bawen etc. soll man solch gelt geben, legens die Fürsten vbel an, das sollen sie verantwortten, wir seyn schüldig das vnser furzustrecken dem friden zu gut.

Zum andern, so soll man forcht erzeygen, dauon droben gnug gesagt ist, das man die oberkeyt fürchten soll, dieweyl sie beuel von Gott hat. So soll man nu der oberkeytt gebot also furchten, als hette es Got gebotten, vnd yn diensten auff Gottes willen sehen, nicht alleyn des Fursten augen hofieren, wie S. Paulus den knechten gebotten hatt, das sie nicht alleyn den augen der herrn hofieren, sonder aus hertzen dienen etc. Dieweyl man Gott daran diene. Solche ernstlich forcht leret Salomo Prouerbiorum 16. Des konigs vngnad ist eyn todtliche bottschafft, vnd eyn weyser man versünet yhn, vnnd Prouerbiorum 20. Des konigs zorn ist wie eyns lewen brüllen, wer yhn erzürnet, der sundigt wider seyn sele, diß ist eyn erschroklich vrteyl, das Gott fur sund anzeucht, vnnd straffen will, die so die Oberkeyt erzürnen. Darumb hüten sich die vngehorsamen, dann ob schon die welt zu swach wer, vngehorsam zu straffen, wurt yhn doch Gott nicht vngestrafft lassen, wie auch droben gesagt ist vom spruch Pauli Ro. 13. propter conscientiam etc.

Zum vierden, soll man yhnen eher erbieten. Eher erbieten, heyst nicht alleyn eusserlich geberden, neygen, vnd hutt abzihen, sonder es heyst sie fur weyss vnd gerecht halten, vnd darumb yhnen danckbar seyn, Nu gehets also, wie auff dem spiel, das wer zu sicht, meynt ehr wolts besser machen, also die vnterthanen meynen offt, wenn sie regireten, es würd yhn baß an stehn, sie wolten viel schadens verhüten, vnd wolten fürderlicher, vnd vleyssiger recht sprechen etc. Mancher schreyt auch offt, yhm odder andern geschehe vnrecht, vnd gedencken nicht, das sie Gottis willen an der oberkeyt tragen sollen, vnd das nie keyn herschafft auff erden gewesen ist, die on taddel were gewesen, man kans nicht als erstreytten. Es sind on zweyffel die zween besten Fürsten auff erden gewesen, Dauid vnd Salomo, noch must Dauid hören von seynem eygen son, er hörte die lewt nicht, richt die sachen nicht aus, So beschwert sich Israel auch Salomons auffsetz lenger zu tragen.

Es ist keyn vernunfft auff erden so groß, die dem regiment genug thuen müg, Jha wo Gott nicht glück gibt, ist nicht müglich, das man eyn regiment drey tag mit menschlicher klugheyt erhalde. Darumb foddert Paulus, das man der oberkeyt eher erbiet, das ist, das man sie fur weyss vnd gerecht halde, Vnd ob vns bey der weyl anders bass gefiel, das wyr yhrer weyssheyt vnd gerechtickeyt vmb fridens willen weychen, vnd seyen danckbar vmb ander guttheyt willen, der wir viel durch yhr müe, sorg, vnd arbeyt empfahen, denn ob schon yemand vnrecht geschee, dennoch helffen sie sunst zu friden, das wir vnser kinder zu zucht, vnd fromkeyt ziehen mügen, vnd yhnen narung suchen, ist das nicht dancks wert? Nu were es eyn grosse vndanckbarkeyt, wenn mir eyn fründ hette hundert gülden geschenckt, vnd ich fünde darunter eyn gülden odder zween, die zu leycht weren, vmb diser willen mürt ich, vnnd bochet mit yhm vnnd danckt yhm nicht vmb die andern, Also thun auch die Bawrn ynn viel artickel, sie wollen iagen, vnd fischen, welchs yhn doch nicht hoch von nötten ist, vnd bochen darumb mit yhr oberkeyt, vnd sehen nicht an, wie grosss gutter sie sonst von yhnen empfahen, als das die

Fursten müssen verhütten, das nicht eyn yeder bub heüt eynem, morgen dem andern ynn das seyn falle, schend yhm weyb vnd kinder, bring sie vmb yhr narung ꝛc. Item schaffen rüge, das die kinder zu Gottes forcht, vnnd zu erbarkeyt stattlich erzogen mögen werden. Also foddert das Euangelium nicht alleyn gehorsam gegen der Oberkeyt, sonder auch ehrerbietung.

Darumb auch Got Exo. 21. gebotten hat, deynem fursten soltu nicht flüchen, das ist, du sollt yhm ehr erzeygen, yhn rhümen, vnd was er ordnet, zu recht spricht, auffsetzt, da fur halden, das es weyßlich, vnd recht gemacht sey, denn wie man spricht, Gott sey mit ym schiff, also ist furwar Gott mit ym regiment vnd gibt glück vnd vnglück nach seynem willen, Drumb spricht Salomo Prouer. 29. Vil suchen das fursten angesicht, aber eyns ieden gericht kompt von Got, das ist, vil trösten sich auff der Fursten gnad, macht, aber wie Gott will, also gerets. Prouerb. 21. Des königs hertz ist yn gotts handen, wie des wassers flüt, Er neygets wo hyn ehr will, vnd Prouerb. 16. Des königs lippen weyssagen, vnd seyn mund yrret nicht ym gericht, das ist, das regiment sey gotts ordnung, vnd Gott stehe bey den Fursten, vnd gebe yhn weyßheyt zu regiren, vnd erhalt yhr regiment, dann wo es Gott nicht helt, vnd wo Gott nicht gnad vnd weyßheyt gibt, mags durch menschlich geschicklicheyt nicht erhalden werden.

Sprichstu, wie aber wenn sie mich zu hart, oder vnbilliglich beschweren, Antwort, ob schon eyn Furst vnrecht thuet, vnd schindet vnd schabt dich, dennoch ists nicht recht auffrür anrichten, Wie auch nicht recht ist, so dyr eyner hat eyn bruder vmb bracht, das selbe mit eygner gwalt rechnen, Gott will nicht haben, das freuel fur werde genommen wider Oberkeyt, oder das sich iemand an masſz zu herschen, on geordnete amptlewt, denn Christus spricht: Wilcher das schwert nimpt, soll mitt dem schwert vmbkhomen, das ist, niemand soll sich mit eygner gewalt rechnen, oder des schwerts vnd herschafft on geordnete amptlewt vnterstehen. S. Petrus hett eyn rechte sach, do er Christum verfechten wolt, denn man thete Christo vnrecht, dennoch thet S. Petrus vnrecht, das er fechten wolt, widder geordnete amptlewt, vnd was yhm das schwert nicht beuollen. Es halff auch nicht, vnd Christus fellet vber yhn eyn erschroklich vrteyl, das ehr den todt verschuldet hab, wer das schwert nympt, soll durchs schwert vmb komen.

Auch ist auffrur verbotten. Ro. 13. do S. Paulus, Wer sich auffleynet wider die Oberkeyt, wirt gestrafft, da trewt Gott hart denen, so sich widder Oberkeyt aufflehnen, vnnd es zeygen an die historien, das auffrurische alleweg zu letst gestrafft worden sind, als Numeri 16. Dathan vnd Abiron verschlung die erde, Vnd Judicum 9. warff eyn weyb Abimelech zu tod, So ist auch Absalom, Siba vmbkhomen. Zambri 3. Regum 16. hatt sich selb verbrent. Got strafft auch Baesa, das er widder Nadab, wie wol der selbig konig Gott nicht gefiel, eyn auffrur erweckt. 3. Reg. 16. Der gleychen hatt Gott gericht bey den Heyden, Apium Decemvirum, Catilinam vnd ander vil zu Rhom, vnd yn andern lendern, denn Gott will ynn aller wellt, das man der Oberkeyt gehorsam sey, vnd strafft vngehorsam bey allen volckern, sie heyssen Jüden, Heyden, oder Christen.

Auch spricht Salomo Prouerb. 24. Meyn son furcht Gott vnd den konig vnd meng dich nicht vnter die auffrürischen, denn yhr vngluck wurt plotzlich komen.

Vber das foddert das Euangelium, das man vnrecht, nicht alleyn von der oberkeyt, sonder von iederman leyde, wie geschriben steht Matt. 5. Ich sag euch, das yhr gantz dem vbel nicht sollt widder stehn. Schlecht dich eyner ann rechten backen, bewt yhm da zu den andern ꝛc. Vnnd Roma. 12. Ihr sollt euch nicht selb schutzen, weycht dem zorn, denn es steht geschriben, mir gehört die rach, vnnd ich will vergelten, Solchs thun Christen, greyffen nicht zum schwert, vnd fallen nicht andern ynn yhre gütter, stürmen nicht wie dise Bawrn, die sich eyn Christlich gemeyn nennen, Christo zu schmach, dieweyl sie nicht alleyn vngehorsam fur haben, den Gott auch ynn den Heyden vnd Turcken strafft, sonder auch Rewberey treyben.

Aus disem allem schliessen wir nun, das dieweyl das Euangelium foddert gehorsam gegen der Oberkeyt vnd auffrur verbewt, ob schon Fursten vbel thunen, Vnd auch sunst foddert, das man vnrecht leyd, handeln sie widder das Euangelium, darinnen das sie sich auffleynen widder yhr Oberkeyt, vnd gewalt vnd freuel widder sie furnemen, vnd brauchen vnd machen sich selb zu lügner, daran, das sie schreyben, sie begern dem Euangelio gmesſz zu leben, vnd handeln doch also offentlich widder Gott, das man greyffen mag, das sie der teuffel treybt, vnd fur hatt sie vmb leyb vnnd seel zu bringen, dann es geratt wie es wolle, so wurt doch zu letst diser freuel gestrafft werden, wie Paulus sagt: Wer sich auffleynet widder die Oberkeyt, wurt gestrafft, Vnd wie man sicht, das keyn mort ongestrafft bleybt, dann Gott hellt ob seyner ordnung, die er gemacht hat Gen. 9. Wer blut vergeusst, des

blut wurd auch vergossen, Also wurt auch diser freuel nicht ongestrafft bleiben, denn eyn auffrur ist villfeltige morderey.

Darumb. Wenn schon alle artickel der Bawrschafft gebotten weren ym Euangelio, dennoch thetten sie widder Gott, das sies mitt gewalt vnd auffrüren wollen erzwingen, noch sind sie so freuel, vnd treyben solchen muttwillen vnter gottlichs namens scheyn. Es spricht aber Gott. Wer seyn namen mißbrauch, der wirt nicht vngestrafft bleyben, Wer nu Gott furcht, vnd aus torheyt gewilliget het mit dem hauffen zu ziehen, der stehe ab da von, vnnd bedenck seel vnd leyb, weyb vnd kind, denn es wurt doch nicht vngestrafft bleyben.

Dis sey ynn gemeyn von der Bawrn handlung geredt. Nu wollen wir von den artickel reden.

Erstlich wollt ich, das der die artickel geschriben hatt, vnd so vil schrifft falschlich anzogen, das der selbig seyn namen hin zu geschriben hette, das were ym liecht gehandelt. Es hat sehr eyn bösen scheyn, sich solcher blinder streych wollen behelffen, den armen eynfeltigen lewten eyn scheyn machen, als weren solch artickel so wol gegrundet ynn der schrifft, so doch an vil orten die schrifft gefelscht, ob aber solche lügen aus Gott, oder aus dem teuffel sey, ist wol zu ermessen, denn es sind grewlich lügen, die schrifft also felschlich anziehen.

Auff den ersten artickel.

Von Pfarren.

Die Oberkeyt ist schuldig, das sie das Euangelium lasse predigen, dann Christus spricht Matt. 10. das die statt, so das Euangelium nicht hören will, soll schwerer gestrafft werden, denn Sodoma vnd Gomor. Vnd Prouerb. 25. Wenn man den schawm vom silber scheydet, so wirt eyn reyn gefeß draus. So auch, wenn man Gots verachtung vom könig weg nimpt, so wirt gerechtickeyt seym thron glück bringen. Gott hatt auch Pharao zu eym exempel gesatzt, daran die oberkeyt lerne, das sie gottes wort nicht verachte, sonder yhm rawm gebe, Wo aber ie eyn oberkeyt vom Teuffel besessen, nicht leyden wollte, das man das Euangelium reyn prediget, soll dennoch keyn auffrur erweckt werden, denn Gott hatt auffrur verbotten, sonder eyn ieder, der recht glewbt, sol fur sich seynen glawben bekennen, vnd leren seyn haußgesind, vnd wer do begert zu lernen, Daruber will yhm eyn oberkeyt ettwas drumb thuen, soll er solchs leyden, vnd nicht rach, oder hilff bey dem hauffen suchen, Ja diser ist keyn Christ, der do hilff bey dem hauffen sucht, denn Paulus spricht Ro. 12. Ihr solt euch selb nit schutzen, sonder dem zorn rhawm geben. Also thette Christus, strieff Petrum, do er fechten wolt, ya er batte auch, das man den Jüngern nichts thette, Er wolt selb her halden, Es gilt nicht Christen wollen seyn, vnd das Creutz andern auff den rück legen, du musts selb tragen.

Also solls auch mitt Pfarern gehalden werden, Wo eyn tyrann nicht woll rechte prediger leyden, solltu nicht gewalt vben an falschen lerern, sonder, wie Christus heysset, sie meyden, dann Christus hat nicht geheyssen, das man den Phariseis sollt die gütter nehmen, sie tödten, sondern yhr lere meyden.

Willtu nu haben eynen, der recht lere, hallte yhn auff deynen kosten, wo die oberkeyt dem selbigen der pfarr gütter nicht will folgen lassen, denn ob schon eyn Pfarrer von eyner gemeyn erhalten wurt, dennoch hatt die selbig gemeyn nicht macht die nützung dem zu entzihen, dem sie von eyner Oberkeyt geben ist, Sonder die ordnung mit solcher nutzung endern, steht alleyn bey der oberkeyt, die biß her solche gütter yn yhr gewalt gehabt hatt, Wo die oberkeyt eyn Pfarrer ynn solche gütter gesetzt hatt, ists rawberey, wann du yhn on der oberkeyt willen außstossen wilt. Die gütter oder nützung, die du der oberkeyt pflegst zu geben, sind nicht mehr deyn, sonder der Oberkeyt, der selbigen ettwas abbrechen ist yhe gewalt vnd freuel.

Darumb wiltu eynen bessern prediger haben, ist billich, das du yhm, on rawb, von deynem lonest, ad Gala. 6. Der do wurt vnter wisen, soll mit dem, der yhn vnterweyset, teylen, denn auch zu S. Pauls zeyten die oberkeyt nichts dazu geordnete hette, die Heyden hetten alle nutzung ynn.

Wo nu eyn oberkeyt dasselbig auch nicht gestatt, soltu dennoch nicht auffrur anrichten, sondern an die ortt gehn, da du recht leer horen magst, Begegnet dir vnfal darüber, soltu leyden, vnd nicht auffrur anrichten, Ich rede auch von rechter lere, nicht von auffrürischer, das Euangelium leret nicht auffrur, sondern friden, zucht vnd gedult.

Wo aber eyn Gotsfürchtige oberkeyt das Euangelium wil predigen lassen, were gut, das die kirchen allenthalb selb macht hetten Pfarrer zu welen vnd ruffen, Wie Act. 6. die election der Diacon geschahe, denn auch einer gantzen kirchen beuollen ist zu richten von der prediger lere 1. Corinth. 14. vnd Paulus wil den Corinther 1. Corinth. 5. nicht alleyn bannen, sonder mit der gantzen kirchen, das also eynsetzen vnd absetzen ynn der kirchen gewalt gewesen ist.

Doch muss bey solcher wal eyn Fürst auch seyn, Dem zu stehet eyn ynsehen zu haben, das man nichts auffrürisch predige odder fürneme, Denn eyn Fürst ist gesetzt zu schutz der fromen, vnd straff der bösen. Ro. 13. Nu hat sich an vil ortten ynn Teutschen landen begeben, das die bawrn selb prediger haben angenomen, die denn dem pofel geheuchelt, haben gelert, man sol nicht Decimas geben, nicht zins geben, vnd der gleychen vil mehr, das zu eyner iamerlichen emporung erwachsen ist. Ja wo eyner gehorsam gelert hat, odder das man soll zins vnd Decimas geben, den haben sie versteynigen wollen, So doch das Euangelium nicht alleyn leret geben, was ordenliche oberkeyt ynngesetzt hat, sonder auch heyst den mantel faren lassen, wo dyr eyner mit vnrecht den rock nympt.

Darumb beuilcht S. Paulus Tito, das er priester ordne, vnd ad Timotheum heysset er, man soll keyn welen, er sey denn vorhyn bewert. Darumb sollen Fursten vnd kirchen solche vorhyn erkunden, das sie wissen, was sie ym schilt füren. Bisher haben die Bischoff sich der ordination angenomen, aber niemand probirt, sonder wie Hieroboam priester gemacht, lose, leychtfertige, vnerfarne lewt, was daraus guts komen sey, befindt man ietzundt.

Auff den andern.

Vom Zehend.

Den zehenden gibt man nicht aus krafft des alten testaments, denn dasselbig bindet vns nicht, sonderlich ynn solchen sachen, die da weltliche ordnung vnd regiment betreffen, wie man gütter teylen soll ꝛc. Wie S. Paul leret ad Coloss. 2. vnd ad Galatas 5. Man ist aber schüldig zu geben was eyn weltlich oberkeyt ynngesetzt hat, vnd dahyn da sie es hyn geschaffen hat, es heyssen Decimae odder Octauae, Denn Paulus spricht Ro. 13. Wem schoss gehört, dem gebt schoss, wem zoll gehört, dem gebt zoll, Denn eyn oberkeyt muß zu gemeynes lands notturfft eyn grossen kosten haben. Es haben die Römer on zweyffel vil güter ynngenomen, die Gott den priestern oder dem tempel zu geeygnet hatte, Da haben die Juden auch disputirt, ob sie es schüldig weren zu geben, anders denn Gott geordnet hatte, Ja wenn die bawrn yetzt eyn solchen scheyn hetten, wie würden sie wüeten. Dennoch sind sie schüldig gewesen, dasselbig der herschafft zu faren lassen, dieweyl sie nicht mehr hern yhrer gütter gewesen sind, sonder Gott hat sie anderer herschafft ynngethan, Darauff sagt Christus von dem Didrachmo, das wir sie nicht ergern ꝛc. Matt. 17. So hat Johannes Eu. 3. auch adprobirt solche ordnung, das man eyner herschafft yhren solt gibt, da er spricht zu den Romischen amptlewten: Jr solt euch begnügen lassen ann ewrem solt.

Darumb ist man nu schuldig den zehenden zu geben, denn die oberkeyt hatt solche ordnung mit den güttern gemacht, wer aber sich auff leynet widder solche ordnung, der will der oberkeyt yhr recht nehmen. In Aegypten haben sie den funfften teyl geben vnd sind alle gütter des königs eygen gewesen, vnd hatt solch ordnung Joseph gemacht, der doch den heyligen geyst gehapt hatt, vnd hatt den pofel also beschwert, Dennoch sind sie schuldig gewesen solchs zu geben.

Du sprichst aber, die herschafft braucht yhn nicht recht, die monch vnd pfaffen haben yhn, vnd thun nichts drumb. Antwort, Was geht das dich an, dennoch solltu der oberkeyt nichts nemen, vnd was dir auffgelegt ist, dahin geben, do sie es hin geordnet hatt, bis das sie es anders macht, daran thuestu recht, denn auß eygnem gwalt yemand ettwas nemen ist freuel, Da bey aber wölt ich, das die oberkeyt eyn ynsehen hette mit den stifftungen, vnd klöstern, davon wollen wir hernach sagen.

Aber yn summa haben die bawrn weder fug noch recht, den zehenden der oberkeyt ab zu brechen, vnnd das sie mit wolten vmbgehn, wie sie wölten, dann solche lands ordnung brechen, ist gemeynen friden brechen, das widder die lieb ist.

An vil orten ist der zehend der weltlichen oberkeyt, an vil orten ist er herkaufft von weltlicher oberkeyt, dareyn nun mit gewalt greyffen, vnd zu sich wöllen reyssen das nicht gehort, ist eyn rawb.

Vom kleynen zehenden schreiben sie, sie wöllen gar nicht geben, denn Gott hab die thier frey geschaffen, Ja Gott hatt sie geschaffen, aber daneben yngesetzt, das sich ieder des seynen gebrauchen soll, sonst volgt, das du mir ynn meynen stall möchst gehn, vnd daraus nemen nach deynem synn, ꝛc. Frey heyst, das mans on der gewissen beschwerd darff essen, das nicht verbotten ist, wie den Juden die sew verbotten warn, vnnd heyst nicht frey, das eyner mög dem andern das seyn nemen. Darumb hatt der artickel steller hie die schrifft vbel anzogen, vnd die bawrn thun vnrecht, das sie mit eygnem freuel solchs wollen eyner Oberkeyt abbrechen.

Auff den dritten.

Von leybeygenschafft.

Es ist auch eyn freuel vnd gewalt, das sie nicht wollen leybeygen seyn, das sie aber schrifft anziehen,

Christus hab vns frey gemacht, ist geredt von geystlicher freyheyt, das wir gewiß sind, das durch yhn vnser sund, on vnser gnug thun, weg ist genomen, vnd das wir khonlich vns zu gott guts turffen versehen, bitten, vnd hoffen, vnd das Christus den heyligen geyst den seynen gibt, da durch sie dem teuffel widderstand thuon, das der teuffel sie nicht ynn sund werffen mag, wie die gottlosen, dere hertzen ehr yn seyner gewalt hat, treybt sie zu mort, eebruch, gotts lesterung, ꝛc. vnd steht ym hertzen, Christlich freyheyt, Sie lest sich nicht mit fleyschlichen augen sehen, Eusserlich tregt eyn Christ dültiglich vnd frolich alle weltlich, vnd burgerlich ordnung vnd braucht dere, als speyß vnd kleyder, er kan leybeygen vnd vntherthan seyn, er khan auch edel, vnd eyn regent seyn, er kan sich Saxischer recht, oder Romischer recht yn brauch vnd teylung der gutter hallten, Solch ding irret als den glawben nicht, Ja das Euangelium foddert, das man solche weltliche ordnungen vmb fridens willen halte. Paul. ad Ephe. 6. Ir leybeygne seyt ewrn leyblichen hern gehorsam, mit forcht vnd zittern mitt willigem hertzen, als Christo, nicht mit dienst alleyn fur augen, als den menschen zu gefallen, sonder als diener Christi, vnd thuet solchen willen gottes von hertzen, freuntlich ꝛc. Vnd ad Coloss. 3. Ihr leybeygne seyt gehorsam yn allen dingen ewern leyblichen herrn ꝛc. Wer vnrecht thuet, wirt empfahen, was er vnrecht than hatt. Also ist Joseph selb eyn leybeygner in Aegypto langezeyt gewesen, vnd andere heyligen vil.

Darumb hat das zu mutten der bawrn keyn scheyn, Ja es wer von nötten, das eyn solch wild vngezogen volck, als teutschen sind, noch weniger freyheyt hette, dann es hat. Joseph hatt Aegypten hart beschwert, das dem volck der zam nicht zu weyt gelassen wurde. Aber vnsere herschafften gestatten dem volck allen muttwillen, nehmen nur gelt von yhn, da neben halten sie es yn keyner zucht, daraus volgt grosser vnradt.

Auff den vierden.

Von Jagen.

Vnrecht ist, iagen ynn der Fürsten weld, denn auch Römische recht leeren, das eyner mog verbieten, das man yhm ynn das seyn nicht gehe, Das die bawrn aber sagen, Gott hab es frey geschaffen, soll da bey stehen, das ieder des seynen, andern on schaden gebrauch.

Auch sollen die Fürsten mit dem gewild niemant schaden thuon, wie man das ordnen möcht, oder zu geben, das eyner auff dem seynen vellen möcht.

Es wollen hie die bawrn selbs richten vnd foddern, das ieder beweyß, wo her er seyn wasser oder der gleychen ynn hab, solchs ist gewalt, dann sie seyn nicht richter. Hat eyn dorff zu klagen widder den, der eyn possessio eyner gemeyn entzogen hatt, mag sie yhn rechtlich ersuchen. Dann also spricht Gott Deut. 25. Wenn eyn sach zwischen ettlichen ist, sollen sie zun richtern gehn, Vnd Christus Luce 12. wolt auch nicht richten, vnd sagt, Wer hatt mich zum richter oder erbschichter vber euch gesetzt, sonder weyst sie zu den geordneten amptlewten.

Auff den funfften.

Von Welden.

Ist auch dis meyn meynung, das sie nicht sollen mitt gewalt faren, hatt aber iemand gemeyne weld an sich zogen, ersuch man den mit recht. Auch mag offt eyn oberkeyt vrsach haben, das sie gemeyne gütter eynnimpt, sie zu hegen, oder auch sonst, vnd ob schon gewalt wer, ist vnrecht solche mit auffruren zu foddern.

Auff den sechsten.

Von Diensten.

Soll von den diensten auch rechtlich gehandelt werden, denn darumb ist ynn der welt gericht vnd oberkeyt, wie Paulus sagt Ro. 13. den bösen zu forcht, den frommen zum schutz, das niemant widder recht beschwert werde. Auch soll billich die oberkeyt vmb fridens willen ettwas da nach geben, wie die alten dem Roboam rieten, das er nach gebe. 3. Reg. 12. Hiemit sey auch auff den siebenden geanttwort.

Auff den achten.

Von Zinß.

Dis ist eyn weytlaüfftige sach, von zinsen, da von ynn kurtz zu reden. Zum ersten ist nicht vnrecht, das eyner yhm yn frembdem gut eyn seruitut kaufft, dann Gott leßt zu, das eyner seyn leyb verdingt, sollt er nicht mogen auch das am gut zu lassen?

Wo nu das gut die zinse nicht ertrecht, mag man mit recht iederman entscheyden. Es begibt sich offt, das die bawrn selb die gutter beschweren vnd nemen auff, ist da billich, das sie von guttern tretten. Es gilt nicht also, das wann sie schulden gemacht haben, wolten sies andere heyssen zalen. Paulus 1. Timo. 4. spricht, es sol niemant zu weyt greyffen, noch seynen bruder verurteylen yn hendlen, denn der Herr ist der richter vber das alles.

Auff den neundten.

Von Straff.

Eyn oberkeyt mag straff setzen nach der lender nott, dann Gott hatt sie geordnet das vbel zu weren, vnnd zu straffen, vnd haben die bawrn nicht recht, das sie wollen eyner herschafft eyn gesetz darinn machen. Es ist ein solch vngezogen muttwillig, blutgirig volck, teutschen, das mans billich vil herter halten solt, denn Salomo spricht Prouer. 26. dem pferd gehört eyn geyssel, dem esel ein zaum, des narren ruken gehort eyn rüten, Vnd Ecclesiastici 33. Eym esel gehort futer, geyssel, vnd bürde, also eim knecht narung, straff vnd arbeyt. Auch nennet Gott das weltlich regiment eyn schwert. Eyn schwert aber das soll schneyden, es sey straff an gut, an leyb, oder leben, wie es die missethat fodbert. Es ist all zu gnedig, so eyner den andern hawt, vnd beschediget yhn am leyb, lemt yhn, das mans mit gelt zalen kan, Man sicht wol, wie ernstlich Gott gestrafft hatt ynn der wüsten, auch hat er ym gesetz gesagt Deut. 19. Du solt nicht barmhertzickeyt erzeygen, da mit er angezeyget, das er woll, das man ym regiment eyn ernst brauch, doch also das niemant vnrecht geschehe, vnd nicht muttwil durch oberkeyt fur genommen werd, wie Achab that vnd andere, die Gott hart gestrafft hat.

Nu ist des schlahens on massen viel yn teutsch land, auch des schlemens vnd hürery, die sunden doch Gott ym alten Testament hat mit dem tod gestrafft. Deut. 21.

Vom zehenden artickel ist droben geredt im sechsten.

Auff den eylfften.

Der todtfall ist eyn seruitus, nu haben wir droben gesagt, das man leyb eygenschafft leyden soll, auch das sie nicht widder das Euangelium ist, hie aber an dem stuck sollte die Oberkeyt weychen, vnd ansehen die armen weysen, den sie hilff vor Gott schuldig seyn, Denn so steht Osee 14. Wen du dich der weysen bey dir erbarmest, will ich da gegen die wunden heylen ꝛc. So hatt auch Gott gebotten. Deut. 24. Der witfrawen kleyd soltu nicht nemen zum pfand. Da mit Gott anzeyget, das er will, das man der armen verlassnen weysen schone.

Beschlus.

Zum ersten, hatt die bawrschafft vnrecht vnd handelt widder Gott, das sie sich auffleynet, vnd gewalt widder die Oberkeyt fur nimpt, wenn schon all artickel seer köstlich weren, denn Got fodbert gehorsam gegen der oberkeyt wie S. Paul sagt Rom. 13. Wer der oberkeyt widdersteht, wurt gestrafft, Vnd Prouerb. 24. Meyn kind furcht Gott vnd den könig vnd menge dich nicht vnter auffrurische, denn yhr vnfal wurt plotzlich komen, vnd wer weyß, wenn der auffrürischen vngluck kompt.

Zum andern, so gebewt das Euangelium vnrecht zu leyden, darumb handeln die bawrn vnchristlich, das sie mitt dem namen des Euangelij sich decken, vnd halt da fur, das der teuffel die bawrn da zu reytz alleyn, das das heylig Euangelium geschmehet vnd gelestert werd, vnd da mit falsche wahn eyngefurt vom glawben, das das Euangelium widderumb wie vor verdunckele.

Zum dritten, vnrecht ists auffrur anrichten, wenn schon die artickel alle recht weren, sonder man solt der oberkeyt weychen, Nu seyn auch der mehrer teyl artickel vnrecht, wie droben angezeygt ist, das es zu erbarmen ist, das die blinden lewt, yhre arme weyb vnd kind, yhr leyb vnd seele ynn fahr stellen, von so liderlicher sachen wegen, Ja daran mag man spüren, das des teufels getrifft ist, der selbig hatt lust an todschlag, wie Christus spricht Joh. 8. der teuffel ist von anfang eyn todschleger gewesen.

Hatte doch eyn Furst ehr vnd alles guts billich verdienet, wann er hat eym land friden geschaffen, das wir die armen kinder, zu zucht vnd gotts forcht ziehen mögen, wie sind wir dann so blind, das wir selb den friden brechen, vnd mit denen, die friden dennoch zimlich erhalten haben, also vnerbarlich vmbgehen, denen wir doch grosse danckbarkeyt schuldig seyn, Betrachte dis eyn iedes erbar hertz vnd denck an gottes willen, der do fodbert gegen der oberkeyt hertzliche danckbarkeyt, vnd stehe ab von freuelen vnd muttwillen, Gott wurt doch eyn mal anzeygen, was vngefallens ehr an solchem freuel tregt, denn er spricht Prouer. 24. Yhr vnfall werde plötzlich komen. Las dich nicht yrren lieber freund, das man dich eyn heuchler odder anders heyfft, Gott wurt die sach wol richten, vnd hatt bereyt an vil orten gericht, Noch sind die auffrurischen also besessen vom teuffel, das sie nicht wollen zu rugen seyn, sie verachten yhre eyd, was sie bewilligen, hallten sie nicht, vnd schreyen dar nach, es sey Euangelisch. Es steht aber geschriben ym andern gebott, es werde keynem trewlosen wol gehn, denn der text sagt also, Gott wirt den nicht vngestrafft lassen, der seynen namen missbraucht.

Zum vierden, bitte ich, das die Fürsten am ersten gütliche handlung furnemen, vnd ettwas, das

do billich wehre, nach lassen, nach dem radt der alten. 3. Reg. 12. die könig Roboam rieten, das er die beschwerden von Salomone, der doch on zweyfel sehr wol regirt hatt, vnnd niemant vnbillich beschweret, auffgesetzt, ringert.

Auch die weyl sie vielfeltig gesundiget, wer weyß, was Gott vber sie mocht verhengen, wo sie sich nicht demutigeten, dann Got hats doch also gehalden, das er alle herschafft von anfang, wann der muttwil zu grosß ist worden, zu boden gestossen hatt, Die Assyrier, Syrer, Greken, Roma, Carthago, sind alle verstoret worden, das Jüdisch königreich, das Gott selb geordnet, vnd yngesetzt hatte, ist auch zergangen, das doch so grosse verheyssungen von Gott gehabt hatt, das die Jüden allweg gemeynt haben, es wurd stan bis zu ende der welt, Aber die weyl man ynn grossem gluck gottes vergisset, so folget allweg straff, wie Gott sonderlich yn dem könig Nabugdonosor angezeyget hat Danielis 4.

Auch ist von nötten, das die Fursten handlung furnemen mit den Clostern, vnd stifften, also das der groß mißbrauch, der ynn der Meß ist, abthan werd, dann am tag ist, wie leychtfertiglich man mit der Meß vmbgeht, vnd wie eyn grosser iarmarck daraus gemacht ist, so doch S. Paulus spricht: Wer vnwirdiglich ißt vnd trinckt, der ißt vnd trinckt yhm selb zur straff, wenn er nicht des Herrn leyb vnterscheydet. Nu ist kund, wie es auff den stifften allenthalb zugeht, wie lose lewt vmbs bauchs willen sich da zur meß treyben lassen. Darumb furwar Got land vnd lewt strafft, wie auch S. Paul spricht, das vil krancken vntern Corinthern seyen gewesen von wegen des mißprauchs der Mess.

Die Fursten solden auch geystlichen personen die ehe zulassen, dann S. Paulus sagt, es seyen teufelische geyster, die die ehe verbietten, vnd solden mit den Stifft vnd Closter guttern also handeln, das von den selbigen furnemlich die armen lewt, so in stifftungen oder clostern sind, versorget wurden, vnd nicht außgestossen so nacket, wie sie yetzund von den Mordrischen bawrn veriagt werden, dar nach solch gutter zu der armen nutz, sonderlich zu schulen möchten gewandet werden, das man widderumb mitt ernst recht lernet, Christliche leer, vnd anders das weltlich regiment zu erhalden dienet. Dann auch alles, was den alten stifften geben ist worden, von konig vnnd Fursten, ist da zu geben worden, das sie sollten Christlich leer erhalden, des doch die Bischoff lange zeyt nicht geacht haben. Wo man nu nicht schulen recht anricht, wurt man vngelerte prediger allenthalb auff stellen müssen, die vnfrid, vnd zerstörung aller ding anrichten werden, wie bereyt ytzund vil geschehen ist, So wurt man auch sonst ynn weltlichem regiment nicht lewt haben, die zu regiren tugen.

Wo nu die Fursten also freuntlich den yhren begegnen, vnd helffen, das etlich mißbreuch abgethon wurden, wer zu hoffen, das eyn gut wort eyn gutte stadt funde, wie Salomo spricht: Responsio mollis mitigat iram. Wo denn ettlich weren, die solch gutte meynung der Fursten nicht wolten annemen, sonder fur faren, yhren muttwillen vben, den reychen das yhr nemen, weyb vnd kind zu schanden machen, Oberkeyt zu poden stossen, da sollen die Fursten alles yhr vermögen versuchen, die selbigen zu straffen, als die mörder, vnd sollen wissen, das sie Gott daran dienen, dann Gott hatt sie yngesetzt mort zu weren. Ro. 13. Die Oberkeyt ist Gottes dieneryn vnd racheryn zur straff den bosen.

Also hatt Dauid gestritten widder seynen eygen Son, vnnd hatt erschlagen eyns tags xx. tausent auffrurischer, so hatt ehr auch krieg gefurt widder den auffrurischen Siba, Vnd sollen die fursten Gott bitten, das die weyl er die gewalt yngesetzt hatt, vnd sie seyne diener sind, das er sie auch erhalte, schutz vnd schirme, vmb der armen lewt willen, deren noch vil yn allen lendern sind, die nicht wolgefallen an auffrur haben, sonder gern zu rugen weren, vnd friden hetten. Wann man weyß, woran man recht thut vnd gut gewissen hatt, soll man zu Gott fliehen, der nennet sich eyn helffer ynn der nott. Psal. 9. Es konnen aber auffrurische keyn gut gewissen haben, die nicht anders fur haben, dann rawb, vnd mort, Gott gebe gnad vnd frid, dann wo Gott die statt nicht behütet, ist vnser wachen vergebens. Psal. cxxvi.

Appendix.

So nu Got sig geben hatt, vnd der mördrische hauff, der nicht hatt wöllen friden haben, nach gottes ordnung gestrafft ist, sollen die Fursten furter maß halden, das den vnschuldigen nichts vnbillichs widderfar, auch gnad erzeygen den armen lewten, der etlich aus forcht, etlich aus torheyt gesundigt haben. Es ist aber schwer wans wol geht, maß zu halten, Doch sollen die herrn, als die vernunfftigen, das beste an yhnen lassen stehen, Christus spricht, Selig sind die güttigen, denn sie werden das land erobern, das ist, die welt meynet, sie woll gewalt vnd reychtumb gewinnen vnd erhalden mit rach, vnnd trutz, aber Gott wert solchen bochern, vnd gibt den güttigen gluck. Vnd Salomo spricht Prouer. 20.

Gütigkeyt vnd trew behüten den konig, vnd barmhertzigkeyt befestiget seyn reych, denn Gott wil, das man lieb erzeyg, vnd eyner dem andern verzeyche, sonderliche die mechtigen, vnd weysen, den schwachen vnd torichten, die dann lieb bedurffen, Darumb will er widder vns verzeyhen, gluck vnd heyl geben, Vnd wie Paulus spricht, Den glidern, die wir fur vnerlich halden, legen wir die groste ehre an, vnd die glider, die vns vbel an stehn, schmücken wir am meysten, Also sollen die mechtigen vnd weysen mit dem armen torichten, yrrenden volck auch handeln, vnd denen, do besserung zu hoffen ist, gnad erzeygen, yhnen widder auffhelffen, vnd danck vnd lohn darumb von Got warten. Also thet Dauid, nach dem ehr des lands veriaget, vnd seynen son, der die auffrur erweckt hett, erschlagen hette, vnd widder eyngesetzt ward, do sagt er zu am Jordan, es sollte dann niemand mehr vmbkommen, vnd lies den Semei leben, der yhn vorhin, yn der flucht, mit steyn geworffen vnd yhm geflucht hatt. Aber Dauid thöttet niemand weytter, dann die ynn der schlacht vmbkommen, welcher man nicht schonen sollt oder kunt. Also hat Dauid gehandelt, der den heyligen geyst gehabt hat, Do es nott war, hatt er ernstlich gestrafft, widderumb auch wo er mocht, gnad erzeygt. Es haben sich auch die Heyden erbarlich yn solchem vall gehalten, denn Gott hatt den Regenten mancherley exempel furgehalden, nicht alleyn durch heylige vnd Judische Fursten, sonder auch durch heydnische.

Es begab sich zu Athen, das vil erlicher vnd reycher burger veriagt wurden durch dreyssig menner, die ym regiment warn, vnd vil müttwillens triben. Es wendet sich aber das spil, wie dann Gott keynen freuel die lenge gestattet, vnd kamen die veriagten burger durch gottes hilff yn, vnd erschlugen die drissig menner. Nu warn yn mittler zeyt der vertriben burger gütter ynn frembde hende komen, es hetten sich auch sonst vill vergriffen vnd bey den Dreyssigen freuel an den vntertruckten burgern geubt. Das aber nicht vrsach geben wurd, weyter blut zu vergiessen, vnnd die stat wüst zu machen, hatt man beschlossen, das yederman seyns schadens vergessen sollte, vnd niemant furter auß den gutern gestossen, oder sunst beklaget wurd, solcher handlung halb, die sich vor der zeyt bey den Dreyssigen begeben hatt, darauß folgt eynigkeyt vnd rüg yn der stat, do sie eynander verzygen, vnd vmb gemeyns fridens willen vil sich yhrer erbgütter verzigen. Also gebe Gott gnad, das die Herrn yhres schadens auch vergessen vnd den armen verzeyhen vnd nicht mitt der scherff widdergeltung foddern.

Zu Sicyon ist noch loblicher gehandelt worden. Es war da eyn auffrurischer, der wart gewaltig, vnd vertrib Aratum, des eltern vorhin regirt hatten, vnd veriagt da mit vill andere redliche burger, Gott halff Arato nach vilen iarn widder eyn, vnd straffte den auffrurischen, der bisher vil mutwillens triben hatte, vnd vil mort angericht, vnd die gütter der veriagten burger seynen gesellen yn gethon. Do nu Aratus widder yns regiment kam, vnd man den veriagten burgern das yhr widder geben sollt, was in mittler zeyt gros endrung mit den gütern geschehen, durch heyraten, erbfalle ꝛc. Also das seer schwer war alle die auß zu stossen, die ynn frembden güttern sassen, Da halff er also zu frid, Er entlehnet eyn grosse summ gelts von seynem freund könig Ptolomeo in Aegypten, vnd setzet lewt, die handeln sollten zwischen den rechten herrn der gutter, vnd den andern, Also das welcher von guttern weychen wollt, solt man dem selben so vil gelts geben, als die wert waren, Wo eyner nicht wolt weychen, sollt man dem andern erstattung am gelt thun. Also geschach iederman gnug, vnd ward frid, vnd mocht die statt widder gedeyen.

Dis heyßt freuntlich vnd furstlich mit den lewten gehandelt, Denn es sind yhe die fursten schuldig nicht alleyn die bösen zu straffen, sonder auch den vnschuldigen beholffig zu seyn, das die selbigen, wie S. Paul spricht, ynn rug vnd still leben mögen, Darumb sollens auch helffen, das gehandthabt wurd, was zu friden vnd rüge dient, als, das die gericht recht bestellet wurden, das die iugent recht gezogen wurd. Es solten auch die schulen wol angericht werden, das man Christliche vnd andere leer erhielt, da durch die lewt zu friden vnd erbarkeyt gezogen werden. Auch sollt die Oberkeyt daran seyn, das Gots wort recht geprediget wurd, vnd die ordnungen ynn den kirchen, die widder Gott sind geendert, so wurde Gott yhnen frid vnd gluck yn yhrem regiment geben, wie ehr Ezechie vnd andern fromen konigen geben hatt, die do alte mißbreuch yn gotts dienst geendert haben, denn er spricht 1. Reg. 2. Wer mich ehrt, den wil ich widder ehrn, Wer mich veracht, soll widder zu schanden werden.

III. PHIL. MEL. EXPLICATIO ASINI PAPALIS.

Haec explicatio cum Lutheri explicatione vituli monachici coniuncta primum a. **1523.** prodiit in **hocce** libello:

Deuttung der zwo grewlichen Figuren Bapstesels zu Rom vnd Munchkalbs zu Freyberg jn Meyssen funden. Philippus Melanchthon Doct. Martinus Luther wittemberg M. D. xxiii. 2 plagg. litt. A, B sign., 8 foll. non num., 4. (fol. A 1 ^{b} cont. figuram, quae partim asino erecto, partim feminae similis est, cuius podici facies viri barbati innata est, caudae loco caput collumque draconis habet, iuxta arcem Romae stat, et inscripta est: Der Bapstesel zu Rom; fol. A 2 ^{a} cont. alteram figuram, partim vitulo, partim monacho similem, inscriptam: Das Münchkalb zu Freyberg; fol. A 2 ^{b} et seqq. explicationem utriusque figurae exhibent).

Haec Ed. princeps repetita est his Editt.:

Deuttung der zwo grewlichen Figuren Bapstesels zu Rom vnnd Münchkalbs zu Freyburg in Meyssen funden, mit anzaygūg des jungsten tags. Philippus Melanchthon. Doctor Martinus Luther. (His subiunctae sunt eaedem illae figurae iuxta sese positae.) Wittemberg. M. D. xxiii. 1 1/2 plagg. 4.

Deuttung der czwo grewlichē Figuren Bapstesels czu Rom, vnd Münchkalbs zu Freyberg ynn Meyssẜen funden. Philippus Melanchthon. D. Martinus Luther. Wittemberg M. D. xxiii. 1 3/4 plagg. 4. (fol. A 1 ^{b} cont. figuram asini papalis; fol. A 2 ^{a} figuram vituli monachici).

Deüttung der zwû grewlichen figuren Bapstesels zû Rom vñ Münchkalbs zû Freyberg jn Meyssen funden. Philippus Melanchthon Doct. Martinus Luther Wittemberg M. D. XXiij. 2 plagg. litt. A, B sign., 8 foll. non num., 4. (fol. A 1 ^{b} cont. figuram inscriptam: Der Bapstesel zu Rom; fol. A 2 ^{a} figuram inscriptam: Das Münnichkalb zu Freiberg; fol. A 2 ^{b} — 4 ^{b} Melanthonis explicatio asini papalis; fol. B 1 ^{a} — 4 ^{a} med. Lutheri explicatio vituli monachici; fol. B 4 ^{b} vacat.) *).

Utraque huius libelli pars etiam separatim prodiit: **1.** prior Melanthonis hisce Editt.:

Der Bapst Esel durch M. Philippum Melanchthon gedeutet vnd gebessert. Mit D. Mart. Luth. Amen. Wittemberg **1535** — (In fine:) Gedrugt zu Wittemberg, durch Nickel Schirlentz. **1535.** 2 1/2 plagg. litt. A — C (C 1/2 pl.) sign., 10 foll. non num., 4. (fol. A 1 ^{b} cont. figuram asini papalis; fol. A 2 ^{a} — B 4 ^{b} Melanthonis explicatio asini pap.; fol. C 1 ^{a} — 2 ^{b} Lutheri Amen, subiunctâ Clausulâ) **).

Ein grausam Meerwunder, den Bapst bedeutende, zu Rom gefunden, vnd zu Wittemberg erstlich Anno 23. vñ darnach abermal Anno 46. mit der auslegung Philippi gedruckt. *Mit einer Vorrede Matthiae Flacij Illyrici.* (His subiuncta est figura asini papalis.) — (In fine:) Gedruckt zu Magdeburg bey Christian Rödinger. 2 plagg. litt. A, B sign., 8 foll. non num., 4. (fol. A 1 ^{b} cont. partem orationis Melanthonis sic inscriptam: „Ein stück, aus einer Oration Philippi Melanth. Anno 48. zu Wittemberg öffentlich widder die Adiaphora gethan, da er am meisten gedrungen ward, die Mitteldinge zu zimmern.“; fol. A 2 ^{a} — 3 ^{a} Praefatio Matth. Flac. Illyr.; fol. A 3 ^{b} — B 2 ^{b} med. Explicatio Philippi, cum **11** annotatt. marginall., quae vero, duabus exceptis, nihil nisi voces textus repetitas exhibent, et una annotat. textui interposita; fol. B 2 ^{b} med. — 4 ^{b} med. Lutheri additamentum inscriptum: „D. Martini Luthers, Amen.“ cum **3** annotatt. marg., in cuius fine Clausula adiuncta est).

---

*) **Ex his Editt., quas Ge. Wolfg. Panzerus in libri Annalen der ältern deutschen Litteratur Tomo II. p. 164 sq. nr. 1805—1808. recenset, tantum quarta in meis libris est. — Meo huius Ed. exemplo quidam haec adscripsit: „Lycosthenes in seinem Chronico Prodigiorum ad annum 1490. pag. 505.** beschreibt und bildet eine solche Eselsfigur ab, die, wie er sagt, in der Tiber sey gefunden worden. Ob die sächsischen Chroniken der damaligen Zeiten auch von einer Mißgeburt reden, die halb Mensch und halb Kalb gewesen sey, weiß ich nicht. Genug auf damalige Volkssagen von solchen Ungeheuern scheint sich diese Broschüre zu beziehen, und die Verfasser bedienten sich derselben, um sie nach dem allegorisirenden mystischen Geschmack jener Zeiten auf die Angelegenheiten jener Tage zu deuten. Melanchthon deutet den sogenannten Pabstesel, Luther das Münchskalb. Von beyden Mißgeburten werden alle einzelne Theile allegorisch erklärt.“

) **Haec Ed. et subsequens in meis libris sunt.

2. altera Lutheri pars seorsim prodiit hac Ed.:
Deutung der grewlichen Figur des Münchskalb zu Freyberg in Meyssen gefunden. D. Martin. Luther. (Cum figura vituli monachici huic titulo subiuncta) 1 plag. 4. (1523) *).

Utraque huius libri pars coniuncta in franco-gallicam linguam translata a. 1557. prodiit sic inscripta:
De Deux monstres prodigieux, a savoir, D'vn Asne-Pape, qui fut trouué à Rome en la riuiere du Tibre, l'an M.CCCC.XCVI. Et D'vn Veau-moine nay à Friberg en Misne, l'an M.D.XXVIII. Qui sont vrais presages de l'ire de Dieu: atttestez et declarez, l'vn par P. Melancthon, et l'autre par M. Lvther. Avec Quelques exemples des iugemens de Dieu en la mort espouantable, et desespoir de plusieurs, pour auoir abandonné la verité de l'Euangile. (Insigne typogr.) *Chez Iean Crespin. M.D.LVII.* 11 plagg. litt. A—L sign., 87 pagg. num., ult. pag. [88.] non num., 4. (pag. 3—5. Iean Crespin à tous qui craignent le seigneur, c. nott. marg.; p. 6. Asini papalis figura inscripta: Pourtrait d'vn monstre prodigieux trouué à Rome l'an M.CCCC.XCVI.; p. 7—24. med. Declaration de la figure monstrueuse de Lasne-Pape, qui fut trouué en la riuiere du Tibre à Rome, l'an CCCC.XCVI. Par Philippes Melancthon, c. nott. marg.; p. 24. med.—28. L'approbation de Martin Luther, c. nott. marg.; p. 29. Figura vituli monachici, cui p. 28. extr. praemissa est haec inscriptio: Le pourtrait de l'autre: à savoir, d'un Veau-Moine nay en ceste façon en la ville de Friberg au pays de Misne, l'an M.D.XXVIII.; p. 30—43. med. Interpretation de Martin Luther du monstre en figure de Veau-Moine, pourtrait en la page precedente, c. nott. marg.; p. 43. med. — 88. Aucuns exemples notables du desespoir et de la mort espouantable de plusieurs, pour auoir laissé la verité de l'Euangile. [p. 43. med. — 44. med. Iean Crespin au Lecteur Chrestien; p. 44. med. — 49. med. Iean Calvin au lecteur Chrestien (praefatio Genevae 15. Nov. 1549. scripta), c. nott. marg.; p. 49. med. — 81. med. Exemple notable de desespoir en un certain Italien, nommé François Spera, c. nott. marg.; p. 81. extr. — 82. Exemple du desespoir d'un Docteur nommé Kraus de Halle, attesté par M. Luther, c. nott. marg.; p. 82. extr.—84. med. Du Cardinal Crescence, Legat du Pape, et de sa mort; p. 84. med. — 85. in. Touchant un Theologien nommé M. Guarlach; p. 85. med. — 87. med. M. Arnoul Bomel Licentié en Theologie de l'université de Louvain; p. 87. med. — 88. De la mort de Iaques Latomus, docteur en Theologie.]) **).

Hanc Melanthonis explicationem asini papalis, una cum Lutheri approbatione, ex illa Ed. Wittebergensi ab auctore recognita, quae a. 1535. prodiit, h. l. recudendam curo.

*) Hanc Ed. Panzerus l. l. p. 165. nr 1809. affert.
**) Hanc interpretationem ex Biblioth. Guelferbyt. in manibus habeo.

Der Bapstesel durch Philip. Melanchthon gedeutet, vnd gebessert.

Gott hat allwege seine gnade odder zorn, durch etliche zeichen, vnd sonderlich die herrschafften, wünderlich da mit für gebildet, wie wir sehen jnn dem Propheten Daniel am achten Cap. Da selbst er denn auch des rechten Endchrists reich verkündigt hat, auff das sich alle wahrhafftige Christen wüsten zu hüten, für des selben schalckheit, welche so listig für gegeben ist, das auch die aus erweleten Heiligen möchten da durch verfüret werden, als Christus sagt, Matth. am vier vnd zwentzigsten. Darumb jnn mitler zeit des selbigen reichs, viel zeichen von Gotte gegeben sind, Vnd newlich diese grewliche figur, der Bapstesel, welcher zu Rom jnn der Tiber tod gefunden ist, jm 1496 jar, Vnd also eigentlich alles wesen Bepstliches reichs abgemalet vnd für gebildet, das nicht müglich were, einigem menschen solches zu ertichten, Sondern man sagen mus, das Gott selbst diesen grewel also abconterfeit habe. Es ist ja nicht ein zeichen odder bilde der gnade, sondern des grossen zorns, Denn Gott damit dem Bapstum seinen schrecklichen zorn anzeigt, weil er es so schendlich, nicht allein jnn vnzüchtiger, schamloser gestalt, sondern auch jnn seltzamen, wüsten, vngereimpten, vngewönlichen gelieder zusamen für bildet.

Auffs erste, bedeut der Esels kopff, den Bapst, denn die Kirche ist ein geistlicher leib, vnd ein geistlich reich, das jm geist versamlet ist, darumb sol vnd kan sie kein leiblich heubt noch eusserlichen herrn haben, Sondern allein Christum, der jnwendig jm geist durch den glauben jnn den hertzen regiret, heubt vnd herr ist, Nu aber hat sich der Bapst selbst zum eusserlichen, leiblichen, heubt der kirchen auff geworf-

fen, Darumb ist er durch diesen Eselskopff auff dem menschlichen leibe, bedeutet, Denn gleich wie sich ein eselskopff auff ein menschen leib reimet, so reimet sich auch der Bapst zum heubet vber die Kirche, So bedeut auch jnn der schrifft, der Esel, eusserlich fleischlich wesen, Exodi am dreyzehenden. Vnd so fern des Esels kopff ist von menschen vernunfft, So fern ist der Bapst mit seiner lere von der lere Christi, Denn jnn seinem reich hat man geleret eitel menschen lere, Vnd durch solche lere ist er auff komen vnd stehet auch drauff, Denn so bald er solte Christum hören odder predigen lassen, so gienge er vnter vnd würde zu nichte, Darumb fürcht er sich auch so grewlich fur einem Concilio, Ja nicht allein ist er ein Eselskopff gegen Gottes wort oder heilige Schrifft, sondern auch gegen das natürlich recht vnd vernunfft, Denn die Juristen jm Keiserlichen recht sagen selbs, Ein Canonist sey ein lauter Esel, Vnd das ist war, gleubstu es nicht, So lies jre bücher, Canonist aber ist ein Juriste jm Geistlichen recht, des Bapsts schüler, vnd der Bapst sein meister.

Auffs ander, die rechte hand ist gleich einem Elephanten fues, bedeut aber das Geistlich regiment des Bapsts, damit er zu trit alle schwache gewissen, denn er verderbet die seelen mit seinen vnzelichen vnd vntreglichen gesetzen, da durch er vnsaglich sunde vnd jamer auff die gewissen, on alle not vnd vrsach ladet, Gleich wie das grosse schwere thier der Elephant zu tritt vnd zuknirst alles, warüber er kompt, Denn was ist das Geistlich regiment des Bapsts anders, denn nur die gewissen (mit erzwungen beicht, keuscheit, gelübden, falschen Messen, falsche buss, eid binden vnd widder zureissen, erleuben vnd widder verbieten, ablas, heiligthum, vnd der gleichen) durch eitel freuel vnd gewalt, on vnd widder Gottes wort beschweren, drücken, verwirren, engsten vnd martern, vnd endlich da mit von dem rechten Christlichen wesen vnd glauben, auff falschen euserlichen schein der werck vnd geistligkeit verfüren? Danielis am achten, Er wird das heilig volck tödten, Vnd jnn der ander Epistel zu Timoth. am vierden, Sie leren lügen jnn heucheley, Denn die rechte hand bedeut das jnnerlich wesen, das die seele vnd gewissen betrifft, da Christus allein, mit seinem süssen leichten regiment regirn sol, vnd da selbs regiret der Eselskopff mit seinem verterblichen freuel vnd gewalt.

Auffs dritte, Die lincke menschliche hand bedeut des Bapst weltlich regiment, Denn wie wol sie keines haben solten, als Christus sagt, Luce am XXII., Die weltlichen Fürsten herrschen vber sie, jr aber nicht also, so hat es der Bapst doch so vernunfftig durch den teufel zu wegen bracht, das er nicht allein weltlich regiment hat, mehr denn kein Konig, sondern ist auch dazu vber alles weltlich regiment, der vberste, ein Herr vber König vnd Fürsten, die er an sich gezogen hat, das sie jm dazu geholffen, vnd jn da bey behalten vnd verteidingt haben, Auff das des Propheten Danielis am achten, prophecey war würde, do er spricht, Seine krafft wird mechtig werden, nicht durch sein eigen krafft, Vnd ist zu letzt kein weltlicher pracht des Bapsts gleich erhöret worden, Auch kein Keiser noch konig, so viel krieg gefüret vnd erregt, noch so viel bluts vergossen, Welcher doch solte der Kirchen vnd des worts Gottes warten, wie sein stand vnd beruff erfordert, Aber er ist Furst der Welt worden, der da mus prangen vnd kriegen, kan des predigens vnd der Kirchen nicht warten, Darumb ist dis ein menschen hand, denn solch reich on schrifft, sondern nur durch menschen dünckel also auff komen ist, da sie sagen, Es sey billich vnd recht, das Sanct Peters stuel erbe vnd Christus Vicari vber jderman sey, wie wol es, Gott lob, dahin komen ist, das nu meniglich verstehet, das es eitel büberey ist, da mit die Bepstliche rotte vmb gehet.

Auffs vierde, Der rechte fues, ist ein ochsen fues, bedeut des Geistlichen regiments diener, die das Bapstum jnn solchem vnter drücken der seelen erhalten vnd tragen, das sind die Bepstliche lerer, Prediger, Pfarrher, Beichtueter, Münche, Nonnen, Stifft, sonderlich aber die Theologi, Scholastici, denn solch verdampt volck thut nicht mehr, denn treibt nur die vntreglichen obgenante gesetze des Bapsts jnn das arme volck mit jrem predigen, leren vnd beicht hören, vnd behalten damit die elenden gewissen vnter dem Elephanten fues gefangen, vnd sind also des Bapstumbs seulen, fues, vnd grund, welches sonst nicht so lange hette mügen stehen, Denn die Scholastica Theologia nichts ist, denn eitel, ertichte, erlogene, verfluchte, teuffels geschwetz vnd Münche trewm, vnd doch damit die armen seelen vnter sich treten, Matthej am vier vnd zwentzigsten, Es werden falsche Christen vnd falsche Propheten auff komen ꝛc. Diese haben den Bapst zum jrdischen Gott gemacht, Ja weit vber Gott erhaben, Vnd die Gottes wort vnd heilige schrifft vnter die banck gestossen, Christum vergessen vnd geschwigen, Denn des Babsts ein buchstabe war schrecklicher, weder Gott mit allen seinen geboten vnd drewen.

Auffs funffte, Der lincke fues ist gleich wie ein greiffen klawe, bedeut des weltlichen regiments diener, die Canonisten, des Geistlichen rechts volck, die da selbs bekennen, das die lieben Canones nach eitel geitz vnd eigen ehre stincken, Denn gleich wie der greiffe mit seinen klawen zu sich reisset, vnd feste fasset, also hat solch Bapst gesinde zu sich gerissen, durch jre Canones, die güter der gantzen Europe, vnd halten dran wie der teuffel, vnnachlesig, denn auch die Canones zu jrem vnsetigem Geitz ertichtet sind, Das also alle welt, an seele vnd leib, an gut vnd ehre, von diesem grewel, zutreten, vnterdruckt vnd verderbet sein mus.

Auffs sechste, Der weibische bauch vnd brust bedeut des Bapsts corper, das sind Cardinel, Bischoff, Pfaffen, Münch vnd der gleichen geistlichen heiligen leuten, .j. der gleichen hurn volck vnd masst sewe, Denn jr leben ist nur fressen, sauffen, allerley vnkeuscheit, wollust vnd alles gut leben haben auff erden, vngestrafft, vnd auffs höhiste befreihet, das sie solch leben vnuerschampt füren, zu grewlichem ergernis vnd verderben der iugent vnd aller welt, gleich wie dieser Bapstesel seinen frawen bauch blos vnd frey daher treget, wie man fur augen sihet, vnd geschrieben ist von dem Propheten Daniel, vnd S. Paulus jnn der andern Epistel zu Timoth. am vierden, Die wollust mehr denn Gott lieben, vnd zun Philipp. am dritten, Bauch ist jr Gott, Vnd Sanct Petrus jnn der ander Epistel Pet. jm andern Capit. Allermeist aber die, so da wandeln nach dem fleisch, jnn der vnreinen lust, vnd die herrschafften verachten, thürstig, eigensinnig, nicht erzittern die Maiesteten zu lestern, so doch die Engel, die grosser stercke vnd macht haben, nicht ertragen das lesterliche gericht widder sich vom HErrn, aber sie sind wie die vnuernünfftigen thier, die von natur dazu geborn sind, das sie gefangen vnd geschlacht werden, lestern da sie nichts von wissen, vnd werden jnn jrem verderblichen wesen vmbkomen, vnd den lohn der vngerechtigkeit dauon bringen.

Sie achtens fur wollust, das zeitliche wolleben, Sie sind schande vnd laster, prangen von ewren almosen, prassen mit dem ewren, Haben augen vol ehebruchs, lassen jnen die sunde nicht weren, locken an sich die leichtfertigen seelen, haben ein hertz durchtrieben mit geitz, verfluchte leute, verlassen den richtigen weg, vnd gehen jrre, vnd folgen nach dem wege Balaam des sons Bosor, welchem geliebete der lohn der vngerechtigkeit, hatte aber eine straffe seiner vbertretung, nemlich, das stumme lastbar thier redet mit menschen stimme, vnd weret des propheten thorheit. Das sind brunnen on wasser, vnd wolcken vom windwirbel vmbgetrieben, welchen behalten ist ein tunckel finsternis jnn ewigkeit, Denn sie reden stoltze wort, da nichts hinder ist, vnd reitzen durch vnzucht zur fleischlichen lust, die jhenigen, die recht entrunnen waren, vnd nu jm jrthum wandeln, vnd verheissen jnen freiheit, so sie selbs knechte des verderbens sind. Ich meine ja, das heisst dem Bapst seine farbe gegeben, vnd den frawen bauch des Bapstesels aus gestrichen, Also sol man die Eheschender malen, Denn Ehelicher stand kan nicht durch solch vnzüchtig, vnuerschampt frawen bilde bedeutet werden, Sondern ist mit Gotes wort vnd segen geschmückt, vnd ehrlich gekleidet. Ander menschen sind auch böse, vnd füren schendlich leben, als Heiden, Türcken vnd verruchte leute vnter den Christen, Huern vnd Buben, Aber die selben müssens thun auff jren namen, fahr vnd ebentheur, dazu gewarten vnd leiden, das man sie straffe, odder doch vbel von jnen rede, singe, sage vnd verachte, Aber diese freie, vnuerschampte, vnzüchtige beuche, thuns vnter dem namen Christi, wollen vngestrafft, vnueracht vnd vngetadelt sein, Sondern dazu Geistlich, heilig, Christliche kirche heissen vnd sein, keiner straffe gewarten, sicher sein, vnd andere plagen vnd straffen vmb der mücken vnd splitter willen, da sie jres balcken vnd kamel, vngestrafft, dazu geehret wollen haben, vnter dem namen Christi vnd der kirchen, Solchen schanddeckel thar keine hure, bube, mörder ꝛc. machen, aus dem namen Christi vnd der kirchen, Sondern allein der vnuerschampt frawen bauch des Endchrists, Darumb ist seine mörderey vnd vnzucht, nicht gleich den andern hurn vnd buben, Sondern zehen mal erger.

Auffs siebend, Sind fisch schuppen an den armen, beinen vnd hals, vnd nicht an der brust noch bauche, bedeuten die weltlichen Fürsten vnd herrn, Denn das Meer jnn der schrifft, bedeut diese welt, Fische bedeuten die weltlichen menschen, wie S. Peters netze Christus selbs deutet, Matthej am vierden, do er spricht, Ich wil euch zu menschen fischer machen, So bedeuten die schuppen, das ankleben vnd anhangen, wie Gott spricht jm Job am xxxix. Ein schuppen klebet an der andern, das nicht ein läfftlin da zwischen komen kan, Also haben allzeit gehangen, vnd hangen noch die Fürsten vnd herrn, vnd was weltlich ist, am Bapst vnd seinem regiment, Vnd wie wol sie jr fressen, vnkeuscheit, vnd wollust, nicht mügen schutzen, noch zu decken odder kleiden, noch

jnen des zu fallen (denn hie kein schuppen am bauch vnd an der brust ist, sintemal es zu offentlich böse ist) so dulden sie es doch, vnd hangen deste fester an seinem halse, armen vnd beinen, Das ist, sie billichen vnd schützen seinen stand, als sey er recht vnd von Gott, dauon er steiff vnd halstarrig seinen kopff tregt, Dazu helffen sie, sein geistlich vnd weltlich regiment, seine vntregliche gesetz, lere, Canones halten, vnd sein zeitlich gut vnd pracht bewaren, Vber das, stifften sie Klöster, Stifft vnd Kirchen, darinnen solche lerer, Prediger, Beichtueter, Doctores, Canonisten vnd Theologisten jr wesen mechtiglich füren vnd treiben, das er ja feste stehe, vnd wol gegründet sey, Kürtzlich, der welt hülffe vnd gonst hanget jm an, das sie kein lüfftlin, kein geistlich lere, noch Gotes wort von jm scheiden, noch sie zutrennen kan.

Auffs achte, Der alte mans kopff auff dem hindersten, bedeut das ab nemen vnd ende des Bapstums, denn jnn der schrifft deutet das angesichte komen, vnd der rücke odder hinderste das weg gehen, So spricht der Apostel zun Ebreern am achten, Was alt ist, das ist nahe bey seim ende, Also ist nu damit angezeigt, wie das Bapstum an sein ende komen sey, vnd das es jnn jm selbs veralten vnd vergehen sol, vnd on schwerd schlag odder menschen hende, wie der Prophet Daniel am achten gesagt hat, Er wird on hende zerstört werden, Denn es ist so vber macht, das sich es selbs nicht mehr tragen kundte, vnd der gantzen welt klage vber sie gieng, bis das Gottes wort vnd die warheit seine bosheit auff deckten, vnd also gehet er dahin, Also sehen wir, das diese figur eigentlich mit der gantzen Prophecey des Propheten Daniels am viij. vber ein kömpt, vnd beide des Babstums nicht vmb ein har feilen.

Auffs neunde, Der trach, der das maul aus seinem hindersten auff sperret, odder fewer speyet, bedeut die gifftigen grewlichen bullen vnd lester bücher, die jtzt der Bapst vnd die seinen jnn die welt speyen, damit sie jederman fressen wöllen, weil sie fülen, das es ein ende mit jn werden wil, vnd vergehen müssen, Denn es jr letzter vnd ergester zorn ist, damit sie jr höhistes versuchen, ob sie den grewel mit schrecken vnd drewen der bullen, mit liegen, lestern, fluchen, schenden, jrer schreier vnd schreiber, als Emser, Faber vnd jrer gesellen, möchten erhalten, Aber es hilfft den schalck nicht, Er mus dran, denn der trach beisset vnd speyet jnn die lufft vergeblich vnd vmb sonst, vnd triffet niemand, denn es bewegen solche zornige bullen vnd bücher jtzt niemand mehr, Die warheit ist zu helle am tage.

Das zehende, Das dieser Bapstesel zu Rom vnd nicht anders wo gefunden ist, Bestettiget alle das vorige, das mans von keiner andern herrschafft verstehen kan, denn von der zu Rom, Nu ist jhe zu Rom jtzt keine herrschafft, gleich oder vbers Bapstum, Denn Gott allwege seine zeichen an den orten schafft, da jr bedeutung heim ist, wie zu Jherusalem geschach, Vnd das er tod funden ist, bestettiget, das des Bapstums ende da sey, vnd das es nicht mit schwerd, noch menschen hende zerstört, sondern von jm selbest tod vnd zu nichte werden mus, Denn diese Figur ist nicht von menschen erwürget, sondern also tod funden von Gott offenbart.

Hie mit wil ich jederman gewarnet haben, das man solch gros zeichen Gotes nicht verachte, vnd sich fur dem verfluchten Endchrist hüte, vnd für seinem anhang. Denn Gott thut jm für war gnug, das er den Ende Christ so schendlich vnd scheuslich vns fürbildet, das man greiffen mus, Es sey sein Götlicher grosser ernst, meinet vns mit trewen, vnd wil vns endlich von dem grewel helffen. Die Papisten aber sollen sich ja nicht dran keren, vnd weder für diesem noch keinem andern zeichen Gottes erschrecken noch sich warnen lassen, gleich wie sie auch sein heiliges wort, es drawe wie hart es wolle, nicht sollen achten, Sondern als die kecken Helden vnerschrocken sagen, Hart gegen hart, wie jhene magd, vnd fartzt widder den donner. Denn so theten jre vorfaren, Pharao vnd Korah auch, bis sie das Meer ver[illegible]t vnd die erde verschlang jnn abgrund der hellen[illegible] Aber doch sollen wir frölich vnd getrost sein, vnd solches zeichen für der zeichen eines rechen, die vns den seligen frölichen tag der zukunfft vnsers lieben Herren vnd Heilands Jhesu Christi verkündigen, Vnd lassen sie gegen den stachel getrost lecken, wollen zusehen, ob sie jm odder er sie müde machen werden, Wie wol ich sie für war nicht verdencken kan, das sie so toben, vnd wüten, Lieber Gott, Es were mir warlich auch vnleidlich, wenn ich mit solchem schendlichen bilde von Got gemalet würde, Denn ich würde entweder zu tod dafür erschrecken, odder wo ich solche eisern stirn hette, würde ich auch mich zu tod zürnen vnd toben, Wer wil sie es heissen oder raten? das sie von Gott solchen schmelichen hohn leiden solten, jnn einem bilde, so sie auch nicht einen buchstaben seines Worts von jm leiden wollen, Er sol billicher von jnen leiden, was sie thun, vnd wie schendlich sie mit seinem Wort vmbgehen, vnd sich lassen malen jnn eines Teuffels

bilde, vnd schlechts gleuben, Es habe seine kirche solchs recht vnd fug, vnd er selbs habe solches seiner kirchen zu thun befolhen, Trotz seinem halse, das er anders gleube odder dencke, odder sie braten jm zu letzt den Teuffel, vnd geben jm hellische flammen zur salsen, Sie sind wol so zornig, auch mechtig gnug, die hohen Götter vber alle Götter, wie der Prophet Daniel vnd Sanct Paulus sagen.

D. Martinus Luther, Amen.

Der Bapst Esel ist an jm selbs, ein scheuslich, heslich, grewlich bilde, Vnd jhe lenger mans ansihet, jhe schrecklicher es sihet, Aber nichts ist so vber aus schrecklich daran, als das Gott selbs solch wunder vnd vngehewr bilde, gemacht vnd offenbaret hat, Denn wo es ein mensch also ertichtet, geschnitzet odder gemalet hette, mochte mans wol verachten odder darüber lachen, Aber weil es die Hohe Götliche maiestet selbs geschaffen, vnd dargestellet hat, Solte billich die gantze welt sich dafür entsetzen vnd erzittern, als daraus man wol mercken kan, was er gedenckt vnd jm synn hat. Erschrickt doch jederman, so etwan ein geist odder Teuffel erscheinet, odder ein gepolter jnn einem winckel anricht, welches doch kinder spiel ist, gegen diesem grewel, darinnen Gott selber offentlich erscheinet vnd sich so grawsam erzeigt, Es mus ein grosser ernster zorn für handen sein vber das Bapstum, das kan nicht zweiuel haben, Vnd zwar schickt sichs auch selbs, bey den Papisten vnd gehet weidlich an, Denn da Sodom lange hatte gar schwerlich gesundigt vnd Gotte erzürnet, vnd da sie itzt solt vnter gehen, vnd zeit war, das sie büssen vnd sich bessern solt, Da wird sie aller erst erger, vnd so sicher, das sie auch Gotte trotzete vnd jn verlachte, flugs des selben morgens war sie dahin, jnn abgrund verschlungen.

Also thun die herrn jtzt jm Bapstum auch, Nach dem sie bis her gelebt haben jnn allem mutwillen, widder Gott vnd die welt, als die rechten Epicurer, Denn so viel der Esel gleubet, so viel gleuben die geistlichen Herrn auch, vnd haben jre gespötte vnd gelechter am Euangelio vnd Christlichem glauben, So nu die zeit da ist, vnd durch solch grewlich zeichen vermanet werden zur busse, So werden sie sieben mal erger, Sind so sicher vnd kutzel, das sie schier nicht wissen, was sie doch für mutwillen beginnen wollen, als were kein zorn, ja kein Gott vber sie, Lassen solche vnd der gleichen grausame zeichen für vber gehen, als werens trewme odder schatten. Solch sicherheit vnd trotz (sage ich) ist ein gewaltig zeichen eines vnsaglichen zorns, so der mal eins, gar plötzlich vber solche Epicurissche sewe vnd Esel komen wird. Da werden sie denn schreien vnd zittern, Aber Gott wirds auch lassen für vber gehen vnd nicht hören, wie er spricht Prouerb. j. Jr habt verachtet alle meine warnung, So wil ich widderumb auch lachen, wenn jr vntergehet.

Ich sehe, das der Teuffel mus ein grosser mechtiger geist sein, der menschliche hertzen mit solcher gewalt besitzen kan, das sie nicht allein vbel leben (welchs ein A b c teuffel sein mus), Sondern auch wissentlich widder Gott streben müssen, Denn welch ein gewalt, meinstu, mus das sein, Da ein Mensch kan sagen vnd bekennen, Dis ist Gottes wort, das weis ich, Aber doch, obs wol Gottes wort ist, wil ichs dennoch nicht leiden, hören noch sehen, Sondern sol verdampt vnd ketzerey heissen, Vnd wer daruber wil Gott gehorsam sein, jnn seinem Wort, vnd nicht mir beystehen vnd gehorchen widder Gott vnd sein Wort, den wil ich tödten oder veriagen. Solcher sunde hette ich mich nymer mehr versehen, da ich diese sache anfieng, jnn der welt zu er leben, Noch hab ich sie erlebt, vnd mus hören, das man Gottes Wort (wol bekend) ketzerey heisst vnd verdampt, Das mag der rechte Trachen kopff heissen, der zum hindern des Bapstesels heraus kuckt, vnd solchen schendlichen mist vnd vnflat speiet, Aber Gott lob, Er ist tod, so wol als der Bapstesel, vnd sollen nicht zum leben komen, noch ein regiment anrichten, wie sie hoffen, wenn der Teuffel noch so mechtig jnn jnen were, Denn es heisst, Ich gleube an Gott den ALMECHTIGEN, Vnd der jnn vns ist, ist grosser denn der jnn der welt, Ist der Teuffel grosmechtig, So ist er doch nicht almechtig, das wird ja nicht feilen.

IV. PHIL. MEL. ADMONITIO DE VARIIS GENERIBUS SOMNIORUM EORUMQUE CONIECTIONE.

Haec admonitio praefixa est Artemidori de somniis libri germanicae interpretationi, cuius has tres Editiones in manibus habeo:

Traumbuch, *Artemidori* des Griechischen Philosophi, dariñen vrsprung, vnterscheid, vnd bedeutung, allerhand träumen, wie dieselben eynem im schlaaff fürkommen mögen, auß natürlichen vrsachen gründlich außgelegt vnd erklärt werden. Sambt eyner erinnerung von vnterscheid der Träume, Vnnd angehencktem Bericht, was von Träumen zuhalten seie. (His subiunctum est Insigne typ.: Angelus recta manu frenum, sinistra normam tenens) *Cum Gratia et Privilegio Caesareo.* Getruckt zu Straßburg, durch Theodosium Rihel. s. a. 29¼ plagg. litt. A — Z, Aa — Gg (Gg ¼ pl.) sign., 434 pagg. num., ult. 17 foll. non num., 8. (pag. 2. cont. locum Ioelis cap. 11. [sic male pro 3, vs. 1.]; p. 3 — 18. Vorrede zum Leser; p. 19 — 31. Melanthonis admonitio sic inscripta: Herrñ Philippi Melanchtonis, von mancherley Geschlächten der Träume, samt jhrer bedeutung, meñiglichen sehr nützlich zu lesen.; p. 32 — 70. Summarischer Bericht, was man von Träumen, Natürlicher vnd Göttlicher weiß halten solle, auß der heyligen Schrifft, vnd anderer berühmten Philosophen Büchern zusammen gezogen.; p. 71 — 434 [fol. Ee 1ᵇ]. Artemidorj des Griechischen Philosophi, von außlegung nächtlicher Gesichte vnd Träume, sammt angehencktem derselbigen natürlichen vrsprung vnd vrsachen. Buch I — V.; fol. Ee 2ᵃ — Gg 2ᵇ Register vnnd Verzeychnuß etc.) *).

— — (Idem Index cum eodem Insigni) *Cum Gratia et Priuilegio Caesareo.* Getruckt zu Straßburg, durch Theodosium Rihel. — (In fine:) Getruckt zu Straßburg, durch Theodosium Rihel. *M.DC.X.* 29¼ plagg. litt. A — Z, Aa — Gg (Gg ¼ pl.) sign., 434 pagg. num., ult. 17 foll. non num., 8. **). Haec Ed. eadem continet, ac praecedens.

— — (Idem Index) Getruckt zu Straßburg, durch Christoff von der Heyden, *Anno M.DC.XXIIII.* 8. ***). Haec quoque Ed. eadem exhibet, ac duae praecedentes.

Harum trium Editionum illam primo loco recensitam litt. *Ed. s. a.*, ceteras annorum, quibus prodierunt, numeris: *Ed.* 1610., *Ed.* 1624. signabo. — Haec Admonitio h. l. ex *Ed. s. a.* recuditur, ceterarum Editt. varietate adscripta.

---

*) Hanc Ed. ex Biblioth. regia Berolinensi in manibus habeo.

**) Haec Ed. ex Biblioth. regia Stuttgard. mihi ad manus est.

***) Hanc Ed. ex Biblioth. acad. Erlang. in manibus habeo.

Erinnerung Philippi Melanchthonis von mancherley Geschlächten der Träume samt jhrer bedeutung.

Ob wol Macrobius, vnd mit jhm der heylig Augustinus, fünfferley geschlächt der Träum erzehlen, jedoch so mögen vmb Kurtze vnd bessers verstands willen, alle Träum, so dem Menschen begegnen, in dise nachuolgende vier vnterscheyd ab vnd ein getheylt werden, Also das man die ersten nenne Natürliche, die anderen Weissagende, die dritten Göttliche, die vierdten vnd letzten, Satanische oder Teuffelische Träume.

Von natürlichen Träumen.

Natürliche Träum (so man auch möchte gemeyne Träum, als die keyne sonderliche bedeutung mit sich bringen, nennen) seind dise: So dem Menschen, der sich nuh mit gantzem Leib zu der nachruge begeben hat, die ding widerumb eynbilden vnd im schlaff fürkommen, die er zuuor im tag gesehen vnd gehöret hat, mit denen er selber vmbgangen ist, oder etwas fleissiger vnd tieffer nachgedacht hat.

Also (nach dem gemeynen sprichwort, vnd wie Claudianus auch saget) so träumet eynem Juristen vnd fürsprecher gemeyniglich von zanck vnd hader, eynem Furmann aber von Roß vnd Wagen, eynem Jäger von Hunden vnd finstern Wälden, eynem Hauptmann von Krieg vnd Schlachten, eynem Schiffmann von Winden vnd Wasserwellen, einem Wucherer von Geld, Golt vnd Silber, vnd eynem jeden nach dem er eyn Gewerb oder Handthierung treibet.

Vnder dise natürliche Träum werden auch gezehlet alle, so jhren vrsprung nicht von aussen (wie jetzund gemeldet), sondern inn des Menschen Cörper inwendig haben, nach dem dieselbigen zu eyner natürlichen oder vnnatürlichen feuchte, mehr dann zu der andern geneyget seind.

Also Träumet denen, so von Natur Cholerici, das ist, warmer, hitziger, vnd truckner Complexion[1]) seind, gemeyniglich von Fewer, grossen[2]) Brunsten, Zanck, Hader, Vneynigkeyt, etwan auch von gelen Farben, vnd wie sie im lufft vber der Erden schweben vnd fliegen.

Denen, so von Natur Melancholici, das ist, eyner kalten vnd truckenen Complexion seind, Träumet gemeyniglich, wie sie an finstern, danckelen orten vnd eynöden vmbgehen, dicken schwartzen rauch, oder andere abschewliche vnd erschröckliche gespänst sehen, vnd seind jhre Träum gemeynglich von traurigen dingen.

Die aber von natur Phlegmatici, das ist, kalter feuchter, vnd trotziger Complexion seind, haben jhre Träum gemeyniglich von Wasser, Bädern, Schiffahrten, vnd dergleichen, etwann aber Träumet jhnen auch, wie sie in tieffe Wasser fallen, schwimmen, oder etwas schweres auff jhnen haben ligen, dardurch sie gleichsam gefangen vnd gehindert, weder hinder sich noch für sich könden.

Die aber von Natur Sanguinei, das ist, nach dem Blut genaturt, vnd eyner warmen feuchten Complexion seind, die haben frölich Träum, jhnen Träumet von frölichen Malzeiten, schönen däntzen, vnd anderen dergleichen dingen, so zur freude vnd Weltlichen wollust dienen.

Den Bulern Träumet auch gemeyniglich, wie sie das, so sie lieb haben, vmbfahen, in jhre arm nemmen, oder sonst gantz freundliche gespräch darmit haben.

Dem[3]) Durstigen Träumet, wie er eyn starcken guten trunck thue.

Denen das hinterst theyl des hirns im Haupt, mit eyner zähen, schleimerigen feuchte verletzet, oder gar verstopfft ist, (welchen zufall vnd kranckheyt man das Schrättele, Schrätzel, an etlichen orten auch Fraw Trutten nennet) die vermeynen, sie werden von eynem andern getruckt, vnd gleichsam erstöckt, gehalten oder erwürget.

Denen der Magenmund mit bösen schädlichen feuchtigkeiten verderbet vnd verunreyniget ist, die haben gar scheutzliche, erschröckliche, vnd vber die maß forchtsame Träum, dann das Hirn wird gar häfftig geschwecht, von den vergifften dämpffen, so auß dem Magen in das Haubt hinein riechen.

Von Weissagenden Träumen.

Die andern Träum werden genennt bedeutende oder weissagende Träum, so jhren vrsprung nicht von den vier feuchtigkeyten, oder sonst von der Com-

1) Complexion] sic Editt. 1610., 1624.; Ed. s. a. Complexion
2) grossen] sic Ed. s. a.; Editt. 1610., 1624. grosser
3) Dem] Ed. 1624. Den

plexion des menschlichen Cörpers, sondern auß besonderer krafft vnd einwürkung des Gestirns, auch der Himmlischen einflüß haben, durch welche die angeborne vnd natürliche weissagende krafft, im Menschen verborgen, erweckt vnd getriben wird, dermassen zukünfftige ding zuuor zu melden.

Dann wie eyn Mensch mehr zu diser oder jener kunst genaturt ist, dann eyn anderer, eyner mehr vnd weitere neygung hat zur Musica vnd singen, zur Arithmetick vnd Rechenkunst, ꝛc. dann eyn anderer, Also auch hat eyn Mensch etwan mehr dann der ander eyn[4]) weissagende Natur in jhm, die da mit heymlicher vorlosung oder sonst verborgenem sinn, zukünfftige ding einbildet vnd weissaget.

Also träumet auff eyn zeit des Keysers Augusti Leibarzt (Antonius Musa genannt) vor der Schlacht in Philippis geschehen, wie des Keysers Zällt im Läger geplündert würde. Der Keyser warde deßhalb gewarnet, vnd lägert sich an eyn ander ort. Wie es jhm auch geträumet hat, also beschahe es auch, dann bald darnach in der Schlacht warden die Kriegsknecht, so an dasselbige[5]) ort losiert, in die Flucht geschlagen, vnd des Keysers Zällt, wie dem Artzet geträumet hatte, von Bruto geplündert, vnd zerstört.

Dem Meder König Astyage träumet auff eyn zeit, wie der harn, so von seiner Tochter[6]) Mandane floß, das gantze Asier Land vberschwemmete, Item, wie auß jhrem Geburtglid eyn herrlicher schöner Räbstock wüchse, welcher mit seinen außgebreiteten Schossen vnd Zweigen das gantze Asiam vberschattete. Mit welchem Traum ja bedeutet warde, daß seine Tochter eynen solchen Sohn gebären würde, der das gantze Land Asiam einnemmen vnd besitzen würde. Nicht lange darnach gebar sie den großmächtigen Fürsten vnd König Cyrum, der solchen Traum erfüllet vnd war gemacht hat.

Eben diser Cyrus (da er wider die Armenier außgezogen war, vnd allerhand hindernissen fürfielen, die jhn zum theyl am fürzug verhinderten, zum theyl auch sich ansehen liessen, als wolte keyn glück darzu schlagen) hatte bey der nacht eynen besondern traum, der jhm widerumb eyn hertz macht, er wurde wider seinen Feind gewaltiglichen sigen, vnd obligen. Dann jhm träumet, wie er sich selbst mit eisenen Ketten sehe gefangen sein, welche aber nit lang hernach von jhnen selbs zerrissen, vnd von seinem Leib hinweg fielen, also daß er frei ledig widerumb gehen kondt, wohin er wolte.

Auß solchem Traum hat gemelter König Cyrus geschlossen, solche seine hindernissen sollen nicht lang weren, so werde es jhm auch wider seine Feind gantz glücklich ergehen.

Es haben auch auff eyn zeit die besten Freunde des Königs Ptolemej, der Seleucum auß Macedonia erwürget hat, gesehen, wie gemelter König von Seleuco, den er erwürget hat, vor offentlichem Gericht, darinn keyne andere Richter dann Geirn vnd Wölff gesessen seiend, verklagt sei, vnd daß nach verhör der sachen, vnd außgesprochnen sentenz oder Vrtheil, gemeldte Richter, die Geiren vnd Wölff, des Königs fleysch allenthalben außgetheylet haben.

Diser Traum ist auch in der warheyt also erfüllet worden. Dann der König nicht lang hernach von den Galathern ist erwürget worden, vnd ist also sein todter Cörper, mit andern erschlagnen, den Geiren vnd Wölffen zur Speise worden.

Die Tochter Polycratis Samij, von welcher glückseligkeyt alle Historien herrlich zeugen, die hat auff eyn zeit im schlaaff jhren Vatter gesehen, der gestalt, daß er im Lufft auffgehenckt, vom Jupiter abgewäschen vnd von der Sonnen geschmirt oder gesalbet werde.

Diser Traum ist erfüllet worden, da Oretes jhren[7]) Vatter ans Creutz gehenckt hat, *da ist er von* der Sonnen hitz also verbrannt worden, daß auß seinem Leib die natürliche feyßte herauß tropffete, vnd den todten Cörper gleichsam salbete, zu dem dann auch kam der Regen vom Himmel, der denselbigen abwusche.

Von Göttlichen Träumen.

Das dritte Geschlecht der Träume werden genannt Göttliche Träum, darumb daß sie vrsprünglich von Gott selbs herkommen, aber nicht allen Menschen ohn vnterscheyd, auch nicht denen, so nach solchen hohen vnd heymlichen Offenbarungen, jhres gutdunckens, fürwitziger weiß sinnen vnd trachten, sondern den heiligen Vättern, Patriarchen vnd Propheten, auß Gottes freiem vnd gnädigen willen. Auch nicht von schlechten, geringen, nicht sollenden oder zergänglichen dingen, sonder vom Herren Christo, von seiner Kirchen, vnd derselbigen vnterhaltung, von gewaltigen Succession, vnd mercklicher veränderung Weltlicher Königreichen vnd Regimenten,

4) eyn] in Ed. 1624. deest.
5) dasselbige] Ed. 1610. dasselbigen
6) Tochter] Ed. s. a. typ. errore: Tocher
6a) sei] Editt. s. a., 1610., 1624. habe,
7) jhren] sic recte Editt. 1610., 1624.; Ed. s. a. jhrem

vnd anderen dergleichen wunderbarlichen, hohen notwendigen Dingen. Welche Träum auch Gott der Herr zu jeder zeit mit besondern herrlichen zeugnissen bestätigt hat, anzuzeygen, daß sie nit ohn gefähr, auch nicht auß natürlichen vrsachen, sonder von oben herab, gewißlich herkommen.

Solche träum seind gewesen alle die, so in heyligen Göttlichen Schrifften gegründet seind, Als der Traum Jacobs, Josephs, Pharaonis, Danielis, Nabuchodonosors vnd anderer.

Von Satanischen oder Teuffelischen Träumen.

Zum vierten seind noch andere Träum, so da Satanischen oder Teuffelische, vnd des bösen Geists Traum mögen genannt werden: Die der Teuffel vor zeiten in den Heyden, vnd zu diser zeit in den vnglaubigen allerhand würcket.

Vnd lißt man in den Historijs, das vor zeiten die Heyden, damit sie solche Träum haben möchten, für jhren Abgöttern, eyngewicklet in die Häut der auffgeopfferten Thier, gelegen seind, vnd geschlaaffen haben.

Wie auch auff den heutigen tag der Satan solche betriegende Träum den genannten Widertäuffern, vnd andern Schwermern, die im verborgenen auff solche offenbarungen warten, deßgleichen den Zauberern vnd Hexen, auch allen so ohn ware Bekehrung zu Gott, seiner Tyrannej vnterworffen seind, eingibt, doch vmb der vrsach willen, daß er allerhand jammer, als Todschläg, Auffruhr, vnterdruckung rechter warer Lehr, vnd alle Abgötterej, durch solche anstiffte vnd anrichte.

Ob auch auß den Träumen etwas gewisses zu schliessen.

Das seie also auffs kürtzest vnd eynfälltigst gesaget, von vilerley geschlechten der[8]) Träum, auch wie dieselbige im grund zu vnterscheyden seien. Nuhn[9]) wöllen wir auch eyn wenig meldung thun, ob man doch etwas gewiß auß den Träumen judicieren, erkennen vnd vrtheylen möge, auch welche vnter disen vieren etwas besondere bedeutung in sich haben.

Die Träum, so wir droben Göttliche Träum genannt haben, seind ohn allen zweiffel die aller gewissesten, vnd denen man alleyn glauben geben soll. Welche Träum aber Göttlich sein, kan man leichtlich erkennen, wann man sie nach dem geoffenbarten heyligen Gottes wort, Altes vnd Newes Testaments vrtheylen wird. Darumb wohfern die Träum[10]) mit solchem Gottes wort zustimmen, auch nichts newes oder dem entgegen vnd zu wider, dz im Gesatz oder Euangelio, nach dem vnwandelbaren willen Gottes begriffen ist, mit sich bringen, so seind sie gewißlich von Gott. Woh sie aber vnter dem schein falsch angemaßter Religion, etwas newes, der rechten Religion zuwider, einführen wölten, so sollen sie in allweg, nach dem gerechten vrtheyl Gottes, das er selbs in seinem heyligen Wort geoffenbaret hat, verflucht vnd verdammt werden.

Vnd dieweil der leydige Teuffel, wie in anderen wercken vnd geschäfften, also auch in Träumen, Gott nachuolgen, vnd es jhm[11]) gleich thun wil, auch mit solcher vnweiß viler Menschen hertzen verzaubert, vnd verblendet, So hat der Allmächtige Ewige Gott vnsere hertzen gebunden an sein heyliges wort, so auß seinem Mund hergeflossen, vnd durch die heylige Propheten vnd Apostel, auch den Herren Christum selber, geprediget, auch mit trefflichen wunderwercken bestätiget worden ist, Vnd will, daß wir inn vnd auß demselbigen, vnd nicht auß losen Träumen, seinen gnädigen willen erkennen vnd lernen sollen, auch darneben keyn besondere, heymliche, hohe Offenbarungen vom Himmel erwarten.

Darumb soll eyn jeder Christ solcher arbeytseligen Leuthe (dauon oben gemeldet) fantastische vnsinnige Träum, vnangesehen daß sie sich rühmen, sie habens von oben herab, fliehen vnd verfluchen.

Die Weissagende Träum, wiewol sie etlicher gestalt jhr anzeygung, bedeutung oder mutmassung haben, jedoch soll man sie nicht also schlächtlich für war halten, jhnen auch nicht eynfältiger weise glauben. Dann sie gemeyniglich noch etwas zweifelhafftiges, verborgens vnd dunckels mit sich bringen, zeygen vil mehr gemeyne dann vnterscheydliche besondere ding an. Darumb seind vil Könige, gewaltige Fürsten vnd Herren, mit solchen[12]) Weissagenden Träumen schandlich betrogen worden, vnd also jämmerlich vmbkommen vnd gestorben.

Pompeius ist durch eyn solchen Traum bewegt worden, daß er die letzte Schlacht mit Keyser Julio

---

8) der] sic recte Editt. 1610., 1624.; Ed. s. a. den

9) Nuhn] sic Editt. 1610., 1624.; Ed. s. a. Auch

10) Träum] sic recte Editt. 1610., 1624.; Ed. s. a. typ. errore: Träm

11) es jhm] sic Editt. 1610., 1624.; Ed. s. a. jhms.

12) solchen] Ed. s. a. errore typ.: folgen

thäte, Dann jhm träumet, wie er in dem Hauß, da die Römer jhre gewöhnliche Schawspiel hielten, sässe, vnd hörete[13]), wie alles Volck jhm mit grosser frolockung zuschrie vnd zufiele, darumb er nicht anders vermeynete, dann mit solcher frolockung were jhm der Sig verkündet vnd bedeutet, Aber er fählet weit in solcher außlegung, dann solche des Volcks frolockung bedeutet nicht seinen Sig, sonder vil mehr die auffrührische anreytzung Lentuli, Domitiani, Labieni[14]), vnd anderer dergleichen, welche Pompeium eynhellig zur Schlacht, in Hoffnung eyner frölichen vberwindung, angereytzt hatten.

Dem König Dario hat auch auff eyn solche weiß, vnd ehe[15]) er das letzte mal mit dem grossen Alexandro schlug, geträumet, als nemlich wie er sehe das Macedonisch kriegsuolck, gantz brinnend, vnd wie Fewrflammen, durch Asiam ziehen, vnd in die grosse Statt Babylon ankommen; deßgleichen den König Alexandrum selbs, angethan mit Persischer Kleydung, in Tempel zu Babel eingehen, vnd bald widerumb verschwinden. Darius leget solchen Traum auß, vnd vermeynet, daß durch die Fewrflammen dem Macedonischen Kriegsuolck alles vnglück bedeutet were, auch daß der König Alexander (dieweil er jhn in Persischer Kleydung gesehen hat) in der Perser händ vnd gewalt kommen würde. Aber solche außlegung war falsch. Dann die Fewrflammen zeygeten an, wie geschwind, ohn alle hinderniß, Alexander mit seinem Kriegsuolck fortrucken vnd sigen würde, gleich wie die flammen auch schnell daruon fahren. So bedeutet auch die Persische Kleydung, daß er das Königreich Persien einnemmen vnd eroberen würde.

13) hörete,] sic Ed. s. a.; Editt. 1610., 1624. höret,

14) Labieni] Ed. 1624. errore typ.: Labzeni.

15) vnd ehe] Editt. s. a., 1610., 1624. ehe vnd

Darumb sagt Salomon von solchen Träumen recht vnd wol, sollen wir auch solcher Wort nimmermehr vergessen. Wo vil Träum seind, da ist auch vil eitelkeyt vnd jhrthum[16]).

Die Satanische oder Teuffelische träum soll man in all weg verfluchen, dann durch dieselbige seind vor zeiten, die arbeytseligen Heyden, vnd zu diser zeit die dollen Manicheer, Widertäuffer, Münch, vnd andere dergleichen Schwermer, erschröcklicher weiß, nicht alleyn betrogen, sonder auch dahin getriben, vnd verursacht worden, daß sie vnmenschliche vnd vnerhörte, grewliche ding fürgeben, auch beschirmet vnd verthädiget haben. Von solchen losen Träumen liset man im dreizehnten Capit. des fünfften Buchs Mosis, da gebeut Gott vnd sagt: Wann eyn Prophet oder Träumer vnter euch wird auffstehen, vnd gibt dir eyn Zeychen oder Wunder, vnd das Zeychen oder Wunder kompt, daruon er dir gesagt hat, vnd spricht, Laßt vns anderen Göttern volgen, die jhr nicht kennet, vnd jhnen dienen, So sollt du nicht gehorchen den Worten solches Propheten oder Träumers, Dann der Herr ewer Gott versucht euch, das er erfahre, ob jhr jhn von gantzem hertzen, vnd von gantzer Seelen lieb habt. Dann jhr sollet[17]) dem Herren ewerem Gott volgen vnd jhn förchten, vnnd seine Gebott halten, vnd seiner stimme gehorchen, vnd jhm dienen vnd jhm anhangen. Der Prophet aber oder Träumer soll sterben, darumb dz er euch von dem Herren ewerem Gott (der euch auß Egyptenland geführet, vnd dich von dem Diensthauß erlöset hatt) abzufallen gelehret, vnd dich auß dem weg verführet hat, den der Herr dein Gott gebotten hat, drinnen zu wandlen, Auff daß du den bösen von dir thuest.

16) Ecclesiastes 5, 6.

17) sollet] sic recte Editt. 1610., 1624.; Ed. s. a. sollen

Appendix.

Huic Melanthonis *de somniis adminitioni* ab ipso perscriptae addimus eiusdem *de verae religionis corruptione somnia aliquot*, quae partim ipse descripsit, partim aliis narravit, a quibus perscripta et edita sunt hocce libello:

Etliche Trawm Philippi von gegenwertigen vnd vergangen verfelschung der wahren Religion sehr lustig vnd nützlich zu lesen. Item ein Trawm des abtrünnigen Mameluckεn Staphyli.

Apocalyp. 14. Cap.

So jemand das Thier anbettet vnnd sein Bilde, vnd nimbt das Maltzeichen an seine Stieren, oder an seine hand, der wird von dem Wein des Zorns Gottes trincken, der eingeschenckt, vnd lauter ist in seines Zorns Kelch, vnd wird gequelet werden mit fewr vnd den heiligen Engeln vnd für dem Lamb.

Item Apocal. 18.

Sie ist gefallen sie ist gefallen Babylon die grosse, vnd eine behausung der Teuffel worden, vnnd ein beheltnus aller vnreiner geyster. Denn von dem Wein des zorns jrer hurerey haben alle Heiden gedruncken, vnd die König auff erden haben mit jr huererey getriben ꝛc. Bistumb begeret. Gehet aus von jr, mein volck, das jr nicht teilhefftig werdet, jrer Sünden, auff das jr nicht etwas empfahet von jrer plagen. Denn jre Sünde reichen biß in den Himmel, vnd Gott denckt an jren freuel ꝛc.

s. l. et a. 2 plagg. litt. A, B sign., 8 foll. non num., 4. (fol. A 2a—4a init. Melanthonis somnium quod Ratisbonae 1541. somniavit, latine et germanice cum annotationibus; fol. A 4a init. — B 1a init. Eius somnium, quod 1543. vel 1544. Torgae vidit; fol. B 1a—1b Duo eiusdem somnia a. 1548.; fol. B 1b extr. — 2b Aliud eius somnium, quod post Interim Lipsiense somniavit, cum alius cuiusdam coniectione; fol. B 2b extr. — 4a med. Staphyli somnium; fol. B 4b vacat). *)

*) Hic libellus in meis libris est.

Etliche Trawm Philippi von gegenwertigen vnd vergangen verfelschung der wahren Religion sehr lustig vnd nützlich zu lesen. Item ein Trawm des abtrünnigen Mamelucken Staphyli.

Somnium Philippi Melanthonis non confictum, sed vere ita dormienti Ratisbonae in comitiis hac ipsa specie, ut ille postea his versibus breviter descripsit, oblatum anno 1541. Cum itidem de novis conciliationibus Christi et Belial, seu potius de verae pietatis artificiosis corruptelis, actum est. In quo plane suis veris, vivis et genuinis coloribus Adiaphorica ista pandora, vel potius infernalis furia depicta est.

Me[1]) iussere Duces fallacem pingere Hyaenam
  Et Monstri speciem proposuere mihi
Tetra erat variis moles confusa figuris
  Tectaque liventi sanguinolenta cute.
Virginei vultus: sed torva micantia flammis
  Lumina saevitiae tristia signa dabant.
A collo gemini pendebant membra Draconis
  Et Scyllae[2]) tandem pars erat ima pedes.
Horrebam aspiciens: et toto corpore sanguis
  Ac paene extincto sanguine vita fugit.
Ut pingam tamen illi urgent, non obsequor: aio
  Iratus, pingi non bene posse pedes.
Quo ruitis proceres? quis mentes occupat error?
  Cur templo infertis talia monstra Dei?
Excutior somno, gelidus de pectore manat
  Sudor et e subito membra pavore stupent.
Nonnihil hac moneor fortassis imagine: sed te,
  Christe[3]), rogo, ut placidus pectora nostra regas.

Monitus nimirum est hoc somnio Philippus, ut sibi caveret ab istis impiis Christi et Antichristi conciliationibus. Verum ille, quanquam primo ab isto nefario scelere abhorruit, tamen tandem a Ducibus et Achitophelibus persuasus est.

Ein Trawm Philippi Melanthonis[3a]), welcher jm zu Regenspurg Anno 1541. Da von den yetzigen vergleichungen Christi vnd Belials auch gehandelt ward, erschienen ist, gleicher form vnd gestalt wie folget. Den er disen Trawm selbst in Latein beschriben hat.

Die Fürsten haben mich heissen * malen
  Ein trieglich scheutzlich Thier, *Hyen mit namen.
Sie han mir auch, * desselbigen Thiers geweiset
  Form vnd gestalt, gleich wie es jm walde reyset.
* Es war ein grosser vnflat, vnd von vielen
  Figurn vermischt, sein haut hat blutig schwilen
Sein angesicht nach Junckfrawen art, war lieblich,
  Die augen aber brannen im kopff scheuslich.
Am Hals hieng im ein dupler Drach, vnd vnden.
  Hats * Scyllen füß mit wolffs köpff bewunden.
Mir graust, da ichs sahe, aus meim gantzen leibe
  Verschwand mirs blut, Noch theten sie mich treiben,

1) Hoc somnium ab ipso Melanthone sic rhythmice descriptum in eius carminibus in huius Corp. Vol. X. recusis legitur p. 576.

2) Et Scyllae] Corp. X.: Scyllaei.

3) Christe] sic recte Corp. X.; in hoc libello legitur: Christe

3a) Melanthonis] in hoc libello legitur: Melanthoni

Ich solte es malen, *Wolt aber nicht, vnd sagte:
Man kan die füß nicht wol malen, *darnach fragte
Ich sie, was habt jr vor jr Herrn? Wo sind doch
Ewr sin vnd dancken, jr Fürsten vnd Herrn hoch?
Seid jr thol, das jr in die Kirche Gottes
Ein solch scheuslich Thier fürt vol hohn vnd spotte?
In dem erwacht Ich, vnd von meinem hertzen *
Flos kalter schweiß mit zittern vnd mit schmertzen
Villeicht werd Ich gewarnt durch dises bildt.
Für Sünden mich behüt * O Christe mildt.

[Sequuntur annotationes ad verba asteriscis signata:

* Er sol dem Interim ein farb anstreichen, durch die mittelding.

* Des Interims.

* Beschreibung des Interims vnnd Adiaphora.

* Scylla ist ein Meerwunder von oben herab biß auff den bauch wie ein Junckfrauw, vnd volgendts hinab hats nicht füsse, sondern mancherley grausame thier wölffischer art.

* O selig ist, der bestendig bleibt biß ans ende.

* On zweiffel im kentel find man die fische. Es lest sich doch nicht lenger bergen, man kent den Teüffel bey den füssen. Malt mir so lang jr wölt, so wird doch nichts daraus den Löwen, Bern, Hyene vnd wolffs kopffe, vnd befindet sich im grund nichts anders, dann der Teüffel sampt seiner grundsuppe.

* Helff dir der liebe Gott, ist dir zu helffen.

* Ja das heist protestatio contraria facto. Du bittest, Gott wölle dich für sünden behüten, vnd sündigst doch frey dahin wider dein eigen gewissen, Gleich wie dein G. Herr durch den Wäscher in der Newenstadt für sich bitten lest, das er handele was Göttlich vnd recht ist, vnnd fehret doch nichts deste weniger fort inn seinem gotlosen wesen. O jr Cains brüder, O jr harten lewt.

* Hyen oder Hyena ist ein Thier in Affrica vnd hat neben anderer boßheit auch dise vnart, das es vmb die dörffer herschleücht, vnd lernet den Menschen jre stimm vnd rede ab, darnach kompts bey nacht, wie sonst ein guter freund, rufft die leut vnd erwürgt sie.

Kombt als fein vberein mit dem Interim, derselbige Teüffels kopff hat auch vnsere stimm vnd wort etliche Jar gelernet, vnd kombt nu zu diser zeit der finsternis, braucht zum teil vnsere eigene wort vnd stimme, vnd erwürgt also die einfeltigen. Die andern aber, die disen teüffel kennen, werden durch der Adiaphoristen malerey betrogen. Doch seind dise maler endtlich auch zu schanden worden an den füssen, dabey man fein klerlich erkent, Warauff dise Malerey gestanden vnnd gegangen sey, Gott behüte die seinen, Amen.]

Anno Domini 1544. oder 43. vngefehr hat der ehrwirdige D. Philippus Melanth. einen traum, den er kurtz zuuorn gehabt, zu Torgaw auff der Pfarr auffm Sumerheußlein in beysein D. Martinus Luthers heiliger gedechtnis vnd andere Theologen von Wittenberg erzelet. Ich J. W. hab solchen Trawm vom Herrn Philippo nicht selbs gehört, sondern ich kam bald darnach auff die Pfarre, sagten die Diaconi bald zu mir, Herr W. jr habt was guts verseumet, D. Philippus hat jetzund ein seltzamen Trawm gesagt, vnd erzelten solchen.

D. Philippus hat getreumet, er were in einem Schloß, vnd gieng in einem schönen gemach, welches mit köstlichen Teppichen vnd gülden stucken gezieret, Vnd wie er die schöne Teppiche besihet, wird er vnter einem teppiche einer Thür gewar, da findet er eine Kammer, die vil hüpscher dann das vorige gemach zugericht, darinnen ist ein brautbette aus dermassen köstlich geschmuckt. Vnd in dem er das köstlich Brautbette besiehet, wird er eines gar nacketen schönen weibes bildes hinder dem bette auff einer laden sitzend, gleich als obs auff jren breutgam wartet, gewar vnd wie jn gedaucht, so hette er alle seine lebtag kein solches schon Weibßbild gesehen, darob er dann erschrocken, vnd zur kammer hinaus geeilet, Aber gleich im eilen, hat jn das schön nacket weiblin angered, Ah Philippe weich nicht von mir, In dem ist er erwacht.

Es berichteten die Diaconi, das D. Philippus solte gesagt haben, das dieser Trawm jnn sehr betrübet hette, als solte er noch abfallen.

Ich habe etliche mal im sin gehabt D. Phil. des Trawms schrifftlich zu erinnern, weil aber ich geringes verstandes, mochte mein einfalt bey jm veracht vnd verlacht worden, dieweil hochbegabter leuten vermeinung zuuor wenig geschafft, habs also bißher vnterlassen.

Merck lieber Christ, dieser Trawm ist zu Torgaw geschehen im beysein D. Martini vnd des Churfürsten, kurtz für D. Martini des dritten Eliae todt, vnd für des fromen Churfürsten Creutz, da die sichtung der Kirchen Gottes vnd der absal hat sollen baldt angehen, Merck solche stet, personen vnd zeit wol, vnd bedencke es.

Item zween andere Trewme Philippi, die er gehabt hat Anno 1548. zuvor auch eben also gedruckt.

Die vorige nacht für dem 14. des Decembris, an welchem tage die Theologen auf den Landtag gehn

Juterboch gezogen seind, hat Philippo getreumet, dz einer seiner Nachbaurn, der stets im Landtsknechtischen kleide pflegte zu gehen, zu jm komen sey, vnd jn gebettenn, er wölle doch den glaser von seinet wegen bitten, das er jm etliche Fenster machen wolte, welches nach dem ers, wie er gebetten war, außgerichtet hatte, ist der Glaser baldt wider gekomen, vnd sich vil beclaget, vnd da er gefraget war, was jm geschehen were, habe er geantwort, Der Bube wolte, das ich jm eine papistische Messe sunge, helt er mich für einen solchen, der ich wolte ein papistische Meß singen?

Disen Trawm hat er des volgenden tages für vilen, auch für Camerario zum offternmal selbst also außgelegt. Der Landtßknechtische nachbaur ist H. M. selbst, der Glaser bin Ich. H. M. bittet mich, das Ich jm etliche fenster, das ist etwas zum schein mache. Aber warlich alles, was gehandelt wird, geht gewißlich dahin, das die papistische Messe, vnd das Bapstumb wider auff gerichtet werde.

Sihe hie hastu des Meisters eigne meinung von seinem werck, was zweiuelstu denn weiter an der schönen handlung, oder was ist, das etliche diser bösen sache mit heuchelfarb wider jr eigen gewissen helffen wöllen? Vnnd sagen, es werde ein feine disciplin, ordnung, vnd weiß nicht, was mer werden. Das ich schweige, das die Trewme, sonderlich die er hat, von Gott sein mügen, vnd kündte wol sein, das jn Gott, durch sie, für den jetzigen hinderlisten, damit man der reinen Leer des Euangelij hinderlistig nachstellet, dieselbige zu dempffen vnd außzurotten, gewarnet habe.

Ein ander Trawm Philippi, welchen er, nach dem das Leiptzigische Interim publicirt, des folgenden tages selber in einer Collation gesagt.

Im hat getreumet, Zween Juristen aus dem Meißnischen Hofe (welcher namen er auch gesagt hat) seind durch einen engen weg für jm hergangen, vnd da sie seind komen zu einem sehr engen ort, seind die Juristen hindurch gangen, aber er sey hart gefallen, vnnd hette nicht viel daran gefelet, das er in die neheste pfützen, so dabey gewesen, gefallen were. Da er sich nun lang an disem engen steige gemartert vnd gearbeit hatte, ist er letzlich schwerlich wider auffkomen, vnd zu ruck wider vmbgekert.

Disen Trawm hat ein ander also gedeutet.

Der Trawm bedeutet, das die angeber jres dises schendlichen handels von Mitteldingen one Buß in jr Requiem eternam gehen werden. Aber es würden etzliche andere letzlich noch Busse thun, vnd Seelig werden, jedoch also, als durch ein Fewr. Darzu helffe jnen Gott durch seinen heiligen geist. Amen.

Dise trewme habe Ich (Gott weiß es) darumb lassen außgehen, auff das die Arme Christen mochten jetzt inn dem grossen betrug de Adiaphoris wissen, welches die warheit sey (nemblich das es nur ein schein habe, so doch der handel reichet zur verderbung der gantzen Religion) vnd das aus der meister munde selbst, Wils auch, wil Gott forthin noch baß thun. Das bin ich vnd ein jglicher Christ schuldig. Den es gehört in das gebot, Du solt Gott vnd deinen Nehesten lieben, fürwar, so ich leiden kundte, das der Kirchen Christi für gut vnselig ding fürgetragen wurde, dasjenige, welchs ich nicht allein aus der heyligen Schrifft, aus viler fromen Glerten leuten schrifften, aus eigner erfarung, sondern auch aus der Meyster munde selbst, als gottloß vnd schedlich erkant hette. So muste Ich ja ein vberaus grober Epicurer vnd Gottes verechter sein. Etliche legen mirs vbel aus, aber was kan ich jnen thun, ich muß es leiden. Gott helffe mir vnnd allen armen Christen, Amen.

Ein Trawm Staphyli zur zeit des Interims in Preussen geschehen.

Staphylus achtet hoch seine Treume, wie auch andere, die nicht so fast an Gott vnd sein wort mit dem glauben hangen, als an jrer hohen kunst, verstand, gedancken vnd summa trewme. Derwegen er auch offt mancherley trewme gehabt, dieselbige jtzt dem, jtzt jenem erzelet, vnd erklerung oder deutung begert, offt ist er auch zu dem guten frommen alten Man M. Stiphel darumb komen.

Ein mal ist er mit einem solchen Trawm zu jm komen vnd deutung begeret. Im het getreümet, als er vnd der Keyser in einer grossen Stube weren, der Keyser stunde beim Tisch, vnd machte aus karten Currum triumphalem ein Triumphwagen, vnd leimete vnd klebete den mit wachs zusamen, vnd da er also in arbeit war, entfiele jme ein stuck von den geschnitnen karten, Da hette der Staphylus, der jm winckel hinder dem ofen gestanden, zugeloffen vnd es für den Keyser gelegt, damit er sein angefangen werck vollenden mocht. Aber der Keyser hette den Staphylum ernstlich vnd sawer angesehen.

Auff solche erzelung des Trawms vnnd begern einer deutung, hat M. Stiphel geantwort: Herr Staphyle, ich wil euch disen traum bald vnd deutlich erkleren.

Das der Keyser einen Triumphwagen macht aus Karten, damit die Spieler vmbgehen, vnd das da ein schwach ding ist, Vnd nicht aus etwas sterckers, bedeutet beyde listige practiken, damit man jtzt das Interim inn der Kirchen Gottes anrichten, vnd also wider Christum Triumphiren wil, vnd bedeutet auch, das es eine schwache Materi sey, vnd derwegen solcher Triumphwagen nicht lang weren oder bestehen werde. Wie solchs auch die schwache vntuchtige kliesterung mit dem wachs bedeutet.

Das jr aber zugelauffen seid auffzuheben das gefallen stuck, vnd seid ernst darumb angesehen worden, bedeutet, das jr auch einmal werdet dem Keyser vnd andern Papisten heucheln, vnnd jnen wollen jre gefallne Abgöttereyen auffrichten helffen, Jr werdet nicht so gar grossen danck verdienen.

Diser Trawm ist inn den zween stucken fein erfüllet, nemblich, das des Interims Triumph nicht lang bestanden ist, vnd das der Staphylus abgefallen ist, vnd will helffen den Papisten die gefallne Abgötterey des Antichrists wider auffrichten. Gott gebe, das das dritte stucke auch erfüllet werde, das nemlich der Mameluck ein Judaßlohn für seine verleugnung Christi, sterckung der Abgötterey vnd verreterey bekome, Amen Amen. Er ist nichts bessers werd, denn er sündiget in den heiligen Geyst wissentlich vnd willigklich.

V. PHIL. MEL. DE LOCIS COMMUNIBUS RATIO.

Haec Melanthonis *de locis communibus ratio* exstat in hisce libris:

1. ***De formando studio, Rodolphi Agricolae, Eras. Roterod. et Philippi Melanchthonis, rationes, cum locorum quorundam indice. Basileae excudebat Henricus Petrus, Mense Augusto, Anno M. D. XXXI.*** $3^1/_2$ plagg. litt. A—D (D $^1/_2$ pl.) sign., **51** pagg. num., ult. $2^1/_2$ foll. non num., **8.** (pag. **2.** Epigramma ad libellum, et Ph. Melanthonis de seq. epistola iudicium; p. **3**—**23.** med. Rodolphi Agricolae epistola ad Iacobum Barbirianum de formando studio, Heydelbergae **1484. 7.** Id. Iunij scripta, cum annotatt. marginall.; p. **23.** med. — **46.** med. D. Erasmi Roterodami ratio colligendi exempla, c. annott. marg.; p. **46.** med. — **51.** [fol. D 2ᵃ] Philippi Melanchthonis de Locis communibus ratio, c. annott. marg.; fol. D 2ᵇ—3ᵇ Index locorum communium, a Petro Fladruno, ex Brisgaudia Vualkilch oriundo, in Alsatiae Rubeaco **1526.** mortuo, conscriptus; fol. D 4ᵃ Postfatio, annexo Epigrammate in lividum obtrectatorem pro Indicis huius patrocinio; fol. D 4ᵇ Insigne typogr.: Saxum incudis instar flammis a capite nubibus cincto inflatis obtectum, quod a manu e nubibus porrecta malleo caeditur) *).

2. ***Libellus de formando studio uere aureus, dignus, qui studiosorum omniū manibus teratur, cuius autores sunt doctissimi uiri Rodolphus Agricola. Erasmus Roterodam̄. Philip. Melanchthon.*** (subiuncto Insigni typogr.: Clypeo columnam duobus anguibus cinctam continente) ***Coloniae, ex officina Eucharij Ceruicorni, Anno M. D. XXXII.*** $2^1/_2$ plagg. litt. A—C (C $^1/_2$ pl.) sign., **34** pagg. num., ult. **3** foll. non num. (pag. **2.** Epigramma ad libellum, et Melanchthonis de seq. epistola iudicium; p. **3**—**15.** Rod. Agricolae ad Iac. Barbirianum epist. de formando studio, c. nott. marg.; p. **16**—**31.** med. D. Erasmi Roter. ratio colligendi exempla, c. nott. marg.; p. **31.** med. — **34.** [fol. C 1ᵇ] Phil. Melanchthonis de locis communibus ratio; fol. C 2ᵃ—4ᵃ Index locorum communium, c. nott. marg.; fol. C 4ᵇ Postfatio, annexo epigrammate) **).

3. ***Rodolphus Agricola de formando studio. D. Eras. Roter. ratio colligendi exēpla. Philip. Melanchtō de locis cōmunibus. Leonar. Aretinus de studijs et literis. Aeneae Siluij adhortatio ad studia. Georgius Valla de Orthographia. Francisci Nigri elegantiarum Regulae. Romanorum magistratuum atque dignitatum nomina interpretata explicataue. Fran. Petrachae epistola salibus referta. D. Hieronymi epistola ad adolescētes de honorandis parentibus. Basileae excudebat Henricus Petrus.*** — (In fine:) ***Basileae excudebat Henricus Petrus. Mense Martio, An. M.D.XXXIII.*** **13** plagg. litt. a, A—M sign., prima 8 foll. non num., **190** pagg. num., ult. fol. non num., **8.** (fol. a 1ᵇ Epigramma ad libellum, et Melanchthonis de Agricolae epistola iudicium; fol. a 2ᵃ—5ᵃ Divi Hieronymi epistola ad adolescentes de honorandis parentibus; fol. a 5ᵇ—7ᵃ Rerum memorabilium index; fol. a 7ᵇ—8ᵇ vacant; pag. **1** [fol. A 1ᵃ]—**21.** med. Rod. Agricolae ad Iac. Barbirium epistola de form. studio, c. nott. marg.; p. **21.** med. — **44.** Erasmi Roter. ratio colligendi exempla, c. nott. marg.; p. **45**—**50.** med. Phil. Melanchtonis de locis communibus ratio, c. nott. marg.; p. **51**—**62.** Index locorum communium, annexa postfatione cum epigrammate in lividum obtrectatorem; p. **62**—**93.** med. Leonardus Aretinus de studiis et literis ad Dominam Baptistam de Malatestis; p. **93.** med. —**96.** Epistola Eneae Silvii ad Antonium nepotem, in qua eum ad studia literarum hortatur et instigat, quae pueris et adolescentibus fideliter est inculcanda; p. **97**—**165.** Georgii Vallae de Orthographia compendium; p. **166**—**173.** Magistratuum dignitatumque veterum Romanorum nomina; p. **174**—**184.** Francisci Nigri Elegantiarum regulae; p. **185**—**190.** [fol. M 7ᵇ] Epistola Francisci Petrachae pulchra et iocosa; fol. M 8ᵃ Clausulam cont.; fol. M 8ᵇ Idem Insigne typogr., quod supra ad primum librum descripsi: Saxum flammis obtectum etc.) ***).

*) Hunc librum ex Biblioth. acad. Halensi in manibus habeo.

**) Hic libellus in mea Bibliotheca est.

***) Hunc librum ex Biblioth. acad. Ienensi in manibus habeo.

44 *

Priusquam ad librum ipsum progredimur, Epigramma et Melanthonis de epistola Rodolphi Agricolae iudicium, quae in primi folii illorum trium librorum pagina aversa leguntur, exhibemus.

Ad libellum.

Nominibus multis, nec ἀνώνυμος*) neque libelle es.
Inde suum tacuit qui dedit illa tibi.
Agricolam magnum primo nam lumine**) cernis.
Postquam suam classem clarus Erasmus habet.
Doctus at inde Philippus habet postrema Melanchthon.
I, nunc Fladrinus vult quoque adesse comes.

Philippus Melanchthon.

Ad formanda studia, corrigendaque iudicia, vix aliud hac epistola leges accommodatius. Proinde iuvenis, operam dabis, ut quam familiarissima tibi fiat.

---

*) ἀνώνυμος] Ed. 1531. ἀνόνυμον, Ed. 1532. ἀνώνυμε, Ed. 1533. ἀνόνυμος

**) lumine] sic Editt. 1531., 1533.; Ed. 1532. limine

PHILIPPI MELANTHONIS DE LOCIS COMMUNIBUS RATIO.

Philosophi digesserunt res humanas omnes ceu in formas quasdam vivendi, ut alia sunt naturae, ut vita, mors, forma; alia[1]) fortunae, ut[2]) opes, natalium splendor, honores[3]). Alia sunt in nostra potestate, ut vitia ac virtutes. Sic et in singulis studiorum generibus sunt quaedam capita, in quae referri solent, quae tractantur illic, ut in Theologia, fides, ceremonia, peccatum; in iure aequitas, servitus, poena, maleficium, iudex, advocatus, et his similia. Qui volet igitur de rebus humanis recte iudicare, illum oportet, quicquid inciderit forte fortuna, ad has ceu formas rerum exigere. Pariter, cui cordi est recte de studiis iudicare, illum oportet tales locos in numerato habere. Nam praeter id, quod sunt formae rerum et regulae, mire etiam memoriam adiuvant. Voco igitur locos communes omnes omnium rerum agendarum, virtutum, vitiorum, aliorumque communium thematum communes formas, quae fere in usum, variasque rerum humanarum ac literarum causas incidere possunt; possuntque comprehendi locis argumentorum generis deliberativi, ut fortunam, opes, honores, vitam, mortem, virtutem, prudentiam, iustitiam, liberalitatem, temperantiam, et his contraria, paupertatem, ignominiam[4]), exilium, temeritatem, iniustitiam, sordes, intemperantiam seu luxum. De usu locorum communium optime scripserunt Rodolphus Agricola in epistola de ratione studii, et Erasmus in Copia[5]), in hanc fere sententiam. Qui destinavit per omne genus autorum lectione grassari, prius sibi quam plurimos paret locos. Eos sumat partim a generibus ac partibus vitiorum virtutumque, partim ab aliis, quae, ut ante dixi, sunt in rebus mortalium praecipua, ut natura, fortuna, fatum, digeratque iuxta rationem affinitatis et repugnantiae. Nam et quae inter se cognata sunt, ultro admonent, quid consequatur. Et contrariorum est eadem memoria. Puta, sit exempli causa primus locus, Pietas et impietas[6]). Huic subiicientur species inter se cognatae. Prima est pietas in Deum, secunda in patriam, tertia in parentes aut in liberos, aut etiam in eos, quos oportet parentum loco colere, veluti praeceptores, et quorum beneficio servati sumus. Accedit ad haec superstitio[7]), adiicienda est igitur. Atque hic aperit se latissimus cam-

---

1) alia] sic Editt. 1531., 1532.; Ed. 1533. aliae

2) ut] in Ed. 1533. h. l. deest.

3) honores.] Ed. 1533. ut honores.

4) ignominiam,] sic Editt. 1531., 1532.; Ed. 1533. ignorantiam,

5) Hic liber inscriptus est: *De duplici Copia, Verborum ac Rerum Commentarii duo.* etc.

6) Hae duae voces in margine repetitae sunt.

7) Haec vox in marg. repetita est.

pus de prodigiosis deorum cultibus, ac de diversarum gentium diversis ceremoniis. Est adhaec accersenda etiam fides in amicos, in hostes, totidemque de perfidia. Item sit titulus Beneficentia [8]). Huic cum suas species subieceris, restat gratitudo, non illa quidem huic subiecta, nec rursum contraria, sed adhaerens, eque ea veluti consequens. Virtutum ac vitiorum ordinem sibi quisque suo fingat arbitrio, aut ex philosophis petat. Utile consilium est, quod supra dedi, exercendos in locis communibus genere didactico [9]), iuvenes, ut singulorum naturam vimque proprie perspiciant [10]). Plurimum ex eo studio iudicii [11]) comparari, si quando in sublimibus agendum sit, ut in theologia [12]), quid affectus, quid virtus, quid vitium; in iure civili, quid iustitia, quid ἀκριβοδικαῖον, quid ἐπιεικές. In singulos autem locos pertinent fruitiones, descriptiones, sententiae, et exempla fabulosa, seu historica. Ut si iustitia titulus sit, erit eius finitio: Iustitia est, qua cuique, quod suum est, redditur. Descriptio, qualis est apud Gellium ex Chrysippo, aut apud Hesiodum, Virginem esse, apparere ad Iovis tribunal. Subiicienda interim et ratio [13]) fabulosorum, seu mythologia, non illa quidem imperite aut temere conficta, sed ex illustri aliquó autore petita, ut si Iustitiae Hesiodianam [14]) descriptionem ex Platone de legibus, enarres. Iustitiae est comes Nemesis, temeritatis et arrogantiae mortalium vindex, eius item descriptio addenda. Gerit enim frena et amussim. Notandum ad haec, si quid uspiam de iustitia insigne dixerunt poetae, sicubi epitheto illustri notaverunt, ut quomodo eam dixit Orpheus ἄθραυστον τὸ συνειδός. Iam sententiae diligenter coacervandae sunt, nonnunquam ad describendum, quomodo usus sit autor sententia, e qua petitur. Neque enim proclive est cuivis, sententias proverbiaque sic usurpare, ut suam referant faciem. Qualis est illa Theognidis poetae. Iustitia in sese virtutem complectitur omnem, qua sic uti liceat, ut est usus in moralibus Aristotelis. Exempla, ut est Camilli de Faliscorum proditore, Bruti de Aquiliis, Manlii de filio, quod contra imperium pugnasset. His qui instruxerit sese, habebit quod suppeditet ad copiam semper in promptu, si qualecunque inciderit argumentum, in aliquem locorum communium pluresve referat, ut Cicero restitutionem Marcelli, in clementiam, in qua praedicanda dici non potest quam eleganter versetur. Causam Archiae fecit laudem humanitatis. Haec de locis communibus satis. Neque vero putes eos temere confingi, ex intimis naturae sedibus eruti formae sunt seu regulae omnium rerum.

Sequitur nunc locorum quorundam index, semper a studioso locupletandus. Quem olim M. Petrus Fladrunus, ex Brisgaudia Vualkilch oriundus, aedium Sapientiae Friburgi alumnus, linguis tribus praecipue insignis, et praeceptor non tam doctissimus, quam etiam fidelissimus, discipulis suis conscripsit. Qui praematura morte, magnum aetatis suae et tenerum ipse ingenium, maximo discipulorum moerore, ut maiori literarum iactura, velut in herba enectus in Alsatiae Rubeaco obiit Anno M.D.XXVI. XV. Calendarum Novembrium [15]).

8) Hoc nomen in marg. repetitum est.

9) didactico,] sic Ed. 1532.; Ed. 1531. diductico; Ed. 1533. diductio,

10) perspiciant.] sic Ed. 1532.; Editt. 1531., 1533. perspicerent.

11) iudicii] Ed. 1533. iudicio

12) theologia,] sic Ed. 1532.; Editt. 1531., 1533. theologis,

13) ratio] in Ed. 1533. deest.

14) Hesiodianam] Editt. 1531., 1532., 1533. Hesiodiani

15) Sequitur nunc locorum quorundam — Novembrium.] utrum haec verba Melanthonis, an editoris sint, nescio. — Subsequitur Index locorum communium h. l. omissus, quippe qui non Melanthonis, sed Fladruni est.

VI. PHIL. MEL. DE ERASMO ET LUTHERO ELOGION, RATIO DISCENDI, ET QUO IUDICIO AUGUSTINUS, AMBROSIUS, ORIGENES AC RELIQUI DOCTORES LEGENDI SINT.

Haec coniuncta exhibentur in hocce libello, qui anno 1522. prodiit:

Iudicium D. Martini Lutheri, de Erasmo Roterodamo. Philippi Melanchthonis de Erasmo, et Luthero Elogion. Ratio discendi, per eundem tradita. Eiusdem, Quo iudicio Augustinus, Ambrosius, Origenes, ac reliqui Doctores legendi sint. D. Martini Lutheri ad Vuolfgangum Fabritium Capitonem theologum, Epistola utilissima. 3 plagg. litt. a — c sign., 12 foll. non num., quorum ultimum album est, 4. (fol. a 2ᵃ — 2ᵇ Iudicium D. M. Lutheri De Erasmo Roterodamo, ad Amicum, Vuittenbergae 1522. feria quarta post Urbani scriptum, cum annott. margin.; fol. a 3ᵃ Philippi Melanchthonis, de Luthero, et Erasmo, Elogion Vuittenbergae 1522. scriptum, c. nott. marg.; fol. a 3ᵃ extr. — b 1ᵇ Ratio discendi per Philippum Melan. Vuittenbergae tradita, c. nott. marg.; fol. b 1ᵇ extr. — 2ᵇ init. Philippi Melanchthonis epistola ad amicum, c. nota marg.; fol. b 2ᵇ — 4ᵃ Idem Phil. Mel. quonam iudicio legendi Authores, c. notis marg.; fol. b 4ᵇ — c 3ᵇ Martini Lutheri ad Wolfgangum Fabritium Capitonem epistola, c. nott. marg.; fol. c 4 album est). *)

De illo Melanthonis elogio in huius Corporis Vol. I. p. 596. refertur, illud non esse iudicium scriptum a Melanthone, sed dictum, fortasse in schola, et a quodam discipulo ex ore eius calamo exceptum.

*) Hic libellus in mea Bibliotheca est.

Philippi Melanthonis de Luthero et Erasmo Elogion.

In rebus theologicis duo potissimum requirimus. Alterum, quo nos consolemur adversus mortem, et iudicium dei, quoque animum erigamus adversus omnes insidias satanae, adversum vim portarum infernarum. Ea demum vera, evangelica, et christiana praedicatio est, ignota mundo, et omni rationi humanae. Hanc profitetur Lutherus [1]). Et haec iustitia cordis est, quae postea bona opera parit. Hanc qui in scripturis legendis sequitur, facile intelliget multa mysteria scripturae. Alterum, boni mores, civilitas. Haec fere Erasmus [1]) docet; sed et gentiles philosophi docuere. At quid quaeso, cum philosophis Christo? Aut spiritui dei, cum caeca ratione hominum? Qui hoc genus sequuntur, charitatem quidem docent, sed fidem non docent. Porro, nisi ex fide dimanet charitas, ea iam φαρισαϊσμὸς est, fucus est, non charitas. Quanquam equidem Erasmum nihil dubitarim, veteribus omnibus praeferre.

Vuittenbergae in Saxonib.
Anno salutis etc. xxij.

1) Haec duo nomina in margine repetita sunt.

Ratio discendi per Philippum Melanthonem Wittenbergae tradita.

Institueram equidem de ratione discendi copiose praefari, sed in tam variis occupationibus non licuit absolvere, quod destinaram. Nunc breviter sententiam meam de studiis vobis exponam, nullo quidem rhetorico adparatu, sed optima fide. Quod si ratio vobis vel vitae vestrae, vel studiorum constaret, nihil hac oratione mea opus esset. Nunc cum plerique ad Academias se conferant, nullam aliam ob caussam, nisi ut annos, rem familiarem, animam misere perdant, alii bono consilio huc se conferant, sed incerti vagentur, nec habeant, quid in discendo sequantur, visum est, nonnihil de ratione discendi dicere. Ac primum quidem valere sinam eos, quibus literae sordent, quibus satis magna stultitia, poena ipsa est stultitia. Cum sanioribus mihi res est, quibus video oportere praescribi rationem quandam certam, quam in discendo sequantur. Nam ut in stadio qui cursu certant, spatia lineis definiunt, ne qua evagentur imprudenter[2]): ita omnium in omni genere vitae, tum maxime in studiis literarum, praestandum censeo, ut certum studiorum finem nobis statuamus, ad quem interim omnes animi cogitationes, omnia genera studiorum dirigantur, et prudenter consideremus, quid viae deligamus[3]), ne iaculemur (ut Graeci dicunt) sine scopo. An non videtis, quam sollicite caveant foeneratores, ne quem teruncium, aut si quid hoc vilius est, expendant, unde non redeat foenus? Nos tot coelestes dotes, aetatem alioqui fugacissimam, sic collocabimus, ut ne sors quidem ad nos redeat? Quid, quod male gestae rei ratio Domino reddenda est, qui nobis hunc animum, sui particulam, qui vitam, qui ingenia, qui victum credidit, literas ostendit, quas velut conducticii agricolae aliquantisper coleremus? Quid enim aliud sumus, quam alienae rei procuratores? Primum itaque de fructu studiorum dicam: unde intelligas, quid cur debeas deligere. Qui sacra ignoraverunt quondam, necessarias sibi literas esse putabant, ut rudia et fera ingenia huiusmodi cultu nonnihil mansuescerent. Honesti speciem, tenerae et imbecillae aetati, quae ipsa per sese non sapit, putaverunt in literis exhibendam esse, unde animus admiratione quadam recti accensus, coerceret, quatenus fieri posset, ferventes cupiditates. Parum humani putabantur, qui nihil degustassent literarum. Nam inde usu venit, ut Romani pro παιδεία, hoc est, eruditione, humanitatem dicerent: laudo[4]) veterum consilium. Nam fere ita fit, ut quo quisque eruditior est, eo sit et humanior, et tractabilior. Scitis, quales finxerint quondam Musas poetae, plenas humanitatis et elegantiae. Nimirum, quod sentirent hanc vim esse literarum, ut animos barbaros mollirent. Nondum de pietate dico, sed de ethnicorum studiis loquor. In quibus tamen quam multos reperias, his qui nunc falso praetextu pietatis, omneis bonas literas, omnem humanitatem contemnunt, magis feri quam ulli ursi, magis impii quam ulli unquam Turcae[5]) Epicurei. Quid senserint quondam illi, audistis; nunc quae caussae christianam iuventutem movere merito debeant ad degustandas literas.

Non dubium est, quin sacrae literae in hoc sint proditae divinitus, ut earum adminiculo immortalitas nobis pararetur[6]). Quapropter qui has negligunt, videri possunt etiam in se crudeles esse, ut qui certum iter ad immortalitatem ingredi nolint. Quosdam gloriae amor, quosdam spes magnarum opum invitavit ad literas: quanto magis nos invitent aeterna praemia! Sed ad sacras quis aditus est? Videmus has infeliciter tractatas seculo superiore. At quam ob caussam? Nimirum inscitiam literarum, et elegantioris eruditionis. Nunc cum reflorescunt elegantiores literae, iterum se ostendunt linguae, videmur insanire, nisi grato pectore, et quod Graeci dicunt, ἀμφοῖν χεροῖν tantas divitias excipiamus. Et ut ne ignoretis, coelestes demum linguae ac literae sunt. Ut quondam cum Evangelium esset in universum orbem propagandum, linguis Apostoli donati sunt. Ita nunc, cum renascitur Evangelium, simul illae restituuntur: quarum adminiculo Evangelium discamus. Quo magis miror, etiam in hac urbe esse quosdam parum aequos Theologiae, quod studia humanitatis

2) His in marg. adscripta est annot.: Comparatio.

3) His in marg. adscripta est annot.: Adaptatio.

4) laudo] sic scripsi; Ed. 1522.: laude

5) Turcae] Ed. 1522.: Turchae

6) Annotatio marg.: Studium literarum sacrarum.

opprimi videantur, quasi vero non illam ipsam elegantiorem literaturam Evangelio debeant.

Habetis, quae caussa pios necessario ad discendas literas ac linguas adhortetur. Nunc superest, ut indicem, qua via discendae sint.

Indicarunt illam docti homines quidam, et in primis Erasmus in eo commentariolo, quem de ratione discendi inscriptum edidit, quem volo ut iterum atque iterum relegatis. De mea interim sententia dicam. Plane necessarium esse iudico, ut in literis humanioribus eo contendamus evadere, ut latina lingua (quando hac fere dicendo scribendoque utimur) pure loqui et scribere possimus. Confusanea quaedam res, barbaries est, et nihil sibi constans. Quare nisi certam loquendi scribendique rationem teneas, ne a te quidem recte intelligi possis: tantum abest, ut posteros intellecturos speres. Nisi quis putet, intra ventum omnes fuisse, qui Scoti vel similis autoris verba et φράσιν (non enim nunc de rebus loquor) intelligerent. Neque vero quisquam arbitretur se, relectis duabus paginis Terentii, iam consecutum esse dicendi facultatem. Multa lectione, multo usu scribendi et dicendi, multo exercitio stili, vix tandem queas consequi, ut propere loquaris. Exercebat etiam superior aetas iuventutem, sed parum strenue. Ita factum est, ut interierit eloquentia. Nunc cum illam restituerit Deus, modis omnibus divinum munus tueamur. Collapsa illa quondam, quantam ruinam traxerit, non ignoratis. Theologia, pietas simul cecidere. Quam si conservatam volumus, ut debemus, agite, operam demus, ne intercidat eloquentia. Non hoc iubeo, ut praeter prophanos autores nihil attingatis, sed coniungi volo studia eloquentiae cum sacris, ut alterum alteri vel ornamento, vel auxilio sit. Tam nec latinae literae penitus sine graecis agnosci possunt. Propterea postulo, ut succisivas tantum horas Graecis discendis impertiatis. Nam qui in sacras literas, incultis adhuc et rudibus ingeniis, necdum ullo praeditis iudicio, irruunt, quid aliud ponent, quam novas Scotos, et Thomas? Prudenter monuerunt, qui sacra monuerunt attingi illotis manibus. Ego vero neque barbaris istis ingeniis sordidari tam pretiosam margaritam volo. Scio spiritus requiri ad tractationem sacrarum literarum, non linguas tantum. Sed altera poscit opem res alterius, et commutat amice. Et linguas et spiritus exigo. Et Paulus exigit, ut linguis loquantur, et prophetent. Proinde quam possum vos sancte obtestor, ut ad literas tum latinas, tum graecas discendas accommodetis animos, nisi omnem operam et impensam etiam in sacris perdere vultis. Equidem neque sacrarum, neque humanarum literarum prorsus ignarus vos moneo, qui plus valituram spero hanc orationem meam. Hactenus de sacris tantum dixi. Restat, ut de re medica, et aliis quibusdam artibus dicam.

Anno etc. xxij.

Philippus Melanchthon amico. S. D.

Quod Wittenberga discedenti tibi censuram in Aurelii Augustini libros non dederim, quanquam caussari non omnino temere occupationes meas possem, tamen fateri culpam malo, nempe apud amicum, cum delatum officium praestari nunc quoque possit pari commodo. Libenter gratificor tibi, non modo amico tali, sed et quia de rebus christianis interpellor. Mirifice namque gaudeo, te sinceram Theologiam vel tandem aliqua ex parte degustasse: quae quo magis promovetur, eo magis dulcescit. Certe fieri non potest, quin primum offendat animum, carnali illa sophistarum doctrina correptum, haec spiritualis philosophia, quod (ut Paulus ait) non sentiat animalis homo, quae sunt spiritus. Sed amurcae radices sunt fructus dulces. Quid enim amabilius, quam Christi cognitio? Quid suavius, quam Evangelii mysterium, pacisque, et tranquillam omnium mentium seu conscientiarum rationem nosse? Quae quam non praestet ista Sophistarum θεολογία, non ignoras. Modo persiste. Erunt enim, quae te ab instituto avellere conabuntur, variae diaboli insidiae. Et aliquando tecum ipse luctaberis, donec sensum carnis evincas. Neque enim felicius discere queas, quam ubi te animi tui conflictatio erudierit. Sic enim docet spiritus. Nostram Theologiam videntur adiuvare nulli neque neotericorum, neque veterum scriptorum, praeter Augustinum, et pauculos Graecos. Origenes nimium philosophatur. Hieronymus ne in dialogis quidem, aut Pauli commentariis adsequutus est Pauli sententiam. Quare nullum feceris magis operae pretium, quam ubi te ad ipsos fontes, ad ipsam

scripturam contuleris. Nostra methodos, quam praefiximus Paulinae epistolae ad Romanos dictatam scholis nostris [7]), certe viam tibi indicabit, si voles uti. Mire cupio scire, quid Theologorum graecorum habeat bibliopola vester Colurgius. Nam impense cupio, in lucem edi, si qui digni sunt qui legantur. Si potes, quaeso, nomenclaturam eorum ad me mitte. Vale feliciter.

7) His in marg. adscripta sunt: Epistola ad Rom.

Idem Philippus Melanthon, quonam iudicio legendi Autores.

Origenem, Ambrosium, Hieronymum cum iudicio lege. Sunt enim in eis non parum multa, quae Apostolicae doctrinae videntur adversari. Certe sententiam Pauli ac Prophetarum Hieronymus non est adsequutus [8]). Cyprianus, et Hilarius paulo his sunt solidiores: et in caussa gratiae certae Cyprianum non aspernandum puto; sed et ipse non raro scripturas torquet.

Veterum ac novorum (mihi crede) pauci fuere, qui Legis et Gratiae discrimen proprie intellexerint, et iuxta Pauli sententiam tractarint.

Augustinus in disputatione de gratia, hoc tantum agit, et contra Pelagium, non posse sine spiritu sancto a nobis fieri bonum opus, hoc est, nihil esse ullas naturae morales, seu philosophicas virtutes, et earum opera plane peccata esse. Et haec certe diligenter probat in iis libris.

In sexta parte.

De peccatorum meritis et remissione.
De spiritu et litera.
De natura et gratia.

In decima parte.

Contra duas epistolas Pelagianorum.
Contra Iulianum de gratia et libero arbitrio.
De conceptione et gratia.
De praedestinatione sanctorum et bono perseverantiae.

In undecima parte.

Ad articulos Augustini falso impositos, rhapsodia est nescio cuius.
Contra Pelagianos ὑπογνωστικῶν [9]).
De perfectione iustitiae.

Reliqua cum iudicio lege. Nam qui liber est infima parte, de libero arbitrio, non probamus; et alicubi se torquet in quaestione quinta, Utrum deus mala faciat. Quod nos constanter adserimus, et ipse adserit in libello de gratia et libero arbitrio.

In libro de fide et operibus quaeris, haec velim te proprie intelligere, quid nos, quid Paulus vocet fidem. Quoniam docet nos fide [10]), non operibus iustificari. Nam scholasticae disputationes de fide nihil huc faciunt. Habes autem libellum doctoris Martini Lutheri, de libertate christiana [11]), quem utinam semper in manibus habeas: unde quid fides, quid opera, proprie discere potes. Et ut summam huius doctrinae tibi tradam, quod dicit Apostolus, fide iustificari nos, sic intellige.

Historica cognitio, qua certo scio, quod Christus est deus et homo etc. Qualis est fides, qua scio certe, aut credo, quod Romae aliquando regnarit Augustus Caesar. Talis historica cognitio de Christo non iustificat. Sic namque impii credunt. Sic daemones quoque credunt. De hac fortasse vult intelligi Iacobus in sua canonica.

Assensus, seu fiducia in promissionem divinam, quod Christus pro me datus sit [12]), quod Christus mea deleat peccata, quod Christus vivificet me, haec fides est illa Evangelii, quae sola iustificat [13]), id est, haec sola reputatur nobis a deo pro iustitia. Opera quantumvis videantur bona, pro iustitia non reputantur. Sed quia illa fides nos Christo incorporat et inserit, ideo iustificamur, id est, ideo nos vult reputare pro iustis. Sic pulchro exemplo rem agit Apostolus in Galatis. Deus promisit nobis iustitiam et vitam per Christum, promissum creditur, ergo non nisi per fidem iustificamur. Iam ut hominum testamentis nihil licet detrahere: ita neque Dei testamento. Deus autem legavit credentibus, nullo operum respectu, etiam gratis vitam. Ergo non per

8) Annot. marg.: Locus Hieronymi.
9) ὑπογνωστικῶν (libri VI).] Ed. 1582. ὑπογνοστηκῶν.
10) Haec vox in marg. repetita est.
11) Annot. marg.: Luther. de libertate christiana.
12) Annot. marg.: Fiducia in Christum.
13) Annot. marg.: Iustificatio Evangelica.

opera imputatur iustitia. Tu lege Galatas diligenter, et caput. X. ad Romanos, item quartum. Cogita apud te, quomodo sis conscientiam tranquillaturus per fidem. Sic Paulus inquit Rom. IX. Iustificati igitur ex fide, pacem habemus erga deum.

Videbat Augustinus, tantum fidem requiri, hoc est, historicam confessionem de Christo, et non explorari eorum vitam, qui ex animo credant, nec ne. Nam illa historica confessio [14]) est simulatio sine fiducia in corde. Et ubicunque non sunt bona opera, certe ibi non est fides, sed impietas. Vide, quid Augustinus dicat in libro de fide et operibus. Nisi praecedat fides, bona vita sequi non poterit. Quicquid enim homo veluti rectum fecerit, nisi ad pietatem, quae ad Deum referatur, rectum dici non potest. Ecce bonam sententiam de fide. Sed quid multa? Augustinus tenuius loquitur de fide in toto isto libello, et in plerisque aliis melius. Voluit enim cavere hoc apud vulgus periculum, quod si diceretur fide iustificari sola, putare vulgus, credentibus quidvis licere, quia fidem vulgo non pro fiducia in Deum, sed pro historica tantum cognitione in Deo solemus usurpare, idque perniciose. Ubi tamen ipse proprie quid sit fides, ex canonicis scripturis diducens, poteris de doctorum scriptis iudicare sanius. Vide. 3. caput Ioan. De fide Christus ipse concionatur. Porro, quod alias etiam opera praecipit, bene, sed ea nisi in credente non fiunt. Breviter [15]). Doctrina Evangelii de fide, est conscientiarum consolatio et confirmatio. Quod si eo respexeris, fidem intelliges. Sed non scribo commentarium, fortassis haec ipsa brevi locupletius acturus. Tu lege librum de libertate christiana Lutheri, et ne patiare te avelli a doctrina crucis. Scio rideri eam a Sophistis; sed tu scias praedicari Evangelium, stultitiam esse mundo. Vale.

Est libellus inter Ambrosianos non inutilis, cuiuscunque autoris (non enim Ambrosii est) de vocatione gentium, quem tu lege. Iterum vale.

---

14) Annot. marg.: Historica confessio.

15) Annot. marg.: Epilogus.

VII. PHIL. MEL. COMPENDIARIA DIALECTICES RATIO.

Ab illis libellis progredimur ad hunc Melanthonis librum, cuius quidem mentio facta est in huius Corporis Vol. XIII. p. 507 sq., ipse vero in illo Vol. non exhibetur. Haec Dialectices ratio primum a. 1520. prodiit sic inscripta:

Compendiaria Dialectices ratio. Lipsiae, apud Melchiorē Lottherū, Anno. M.D.XX. (Hic titulus cinctus est figuris ligno incisis.) — (In fine:) *Lipsiae, ex officina Melchioris Lottheri. Anno. M.D.XX.* 8 1/2 plagg. litt. A—H (H 1 1/2 plagg., 6 foll. compl.) sign., 34 foll. non num., 4. (fol. A 1^b Melanthonis epistola nuncupatoria ad Ioannem Suertfegerum iurisconsultum mense Martio a. 1520. scripta, cum annotationibus marginalibus; fol. A 2^a — H 6^a med. Compendiaria Dialectices ratio, cum permultis annotationibus marginal., subiunctâ Clausulâ; fol. H 6^b vacat). *)

Panzerus praeter hanc Ed. in Annal. typogr. Vol. VII. p. 214. nr. 757. allatam, l. l. Vol. IX. p. 76. nr. 82. etiam hancce Ed. Wittenbergensem eiusdem anni recenset, quae mihi valde dubia videtur:

Compendiaria Dialectices ratio. Wittenbergae, apud Melchiorem Lottherum iuniorem. — (In fine:) *Vuittenbergae apud Melchiorem Lottherum iuniorem. Anno M.D.XX.* 4.

Hic liber recusus est hisce Editionibus:

Compendiaria Dialectices ratio, quae uerum disserendi usum tradit. — (In fine) *Basileae apud Valentinum Curionem, mense Aprilis M.D.XXI.* 7 1/2 plagg. 4. **)

Compendiaria Dialectices ratio. (Hic titulus cinctus est figuris ligno incisis.) — (In fine:) *Impressum Lipsiae ex aedibus Valentini Schumañ Anno domini Millesimo quingentesimo primo* (1521., typothetae enim errore ante *primo* omissum est: *vicesimo*). 9 1/2 plagg. litt. A—G (quarum B et D 2 plagg., 8 foll., G 1 1/2 plagg., 6 foll. complectuntur) sign., 38 foll. non num., quorum ultimum album est. (fol. A 1^b Mel. epist. nuncup. ad Io. Suertfegerum Vuitenbergae, mense Martio 1520. data, c. nott. marg.; fol. A 2^a — G 5^b med. Compendiaria Dialectices ratio c. nott. marg., subiunctâ Clausulâ; fol. G 6 vacat.) ***)

Compendiaria Dialectices ratio. In Philippi M. Dialecticam, Brassicani.

Hic logicen ueram ex uero perdisce magistro:
Num tenebras liquido uis mage amare die?
Hactenus ingenia oppressit Taratantara, sentes
Obiiciens. Legito haec, nulla Chimaera nocet.

(In fine:) *Haganoae, In aedibus Thomae Anshelmi Badensis. Anno M.D.XXI. Mense Septembri*, subiuncto Insigni, quod duos angelos continet taenias tenentes, in quarum una יהשוה, in altera *ἸΗΣΟΥ͂Σ* legitur; angelis interpositae sunt siglae T A B in unam coniunctae. 8 plagg. litt. A—H sign., 32 foll. non num., 4. (fol. A 1^a Mel. epist. nuncup. ad Io. Suertfegerum, c. nott. marg.; fol. A 2^a—H 3^b Compendiaria Dialectices ratio c. nott. marg.; fol. H 4^a Clausula cum Insigni; fol. H 4^b vacat).

Compendiaria Dialectices ratio. Autore Philippo Melanchtone. Diligenter recognita. — (In fine:) *Basileae per Adamum Petri, Ianuario Anni M.D. Vicesimi secundi.* 8. ****)

---

*) Hanc Editionem principem ex Biblioth. senat. Norimb. in manibus habeo.

**) Haec Ed. a Panzero l. l. Vol. VI. p. 229. nr. 415. recensetur.

***) Haec Ed. et subsequens in meis libris sunt. Utraque memoratur a Panzero l. l. Vol. VII. p. 219. nr. 807. et p. 91. nr. 191. b.

****) Haec Ed. recensetur a Panzero l. l. Vol. VI. p. 232 sq. nr. 438.

Philippi Melanchthonis Dialectica. Parisiis apud Simonem Colinaeum MDXXII. 8.*)

Philippi Melanchthonis Compendiaria dialectices ratio. Argentorati apud Ioannem Hervagium MDXXIII. 8.**)

— — (Idem Index) *Augustae Vindelic. per Sig. Grim, mense Augusto.* 1523. 6 plagg. 8.***)

Compendiaria dialectices ratio, Authore Philippo Melanchthone. In inclyta Basilea. — (In fine:) *Excussum Basileae apud Thomam Volfium. Anno a Christo nato M. D. XXIII. Mense Augusto.* 8.****)

Nova huius libri Ed. adaucta et recognita prodiit a. 1527. sic inscripta:

Dialectica Phil. Mel. ab autore adaucta et recognita, ita ut in multis ueterem non queas agnoscere. Epitome Dialectices, Theobaldo Billicano autore. Scholia in Topica, autore Hegendorphino, omnia iam recens edita. — (In fine:) *Hagenoae apud Ioh. Secerium. Anno 1527. Mense Aprili.* 11 plagg. 8. †)

Ex his Prolegomenis intelligitur, hunc librum decies vel undecies prodiisse: 1) *Lipsiae* 1520., 2) *Wittebergae* (?) 1520., 3) *Basileae* 1521., 4) *Lipsiae* 1521., 5) *Hagenoae* 1521., 6) *Basileae* 1522., 7) *Parisiis* 1522., 8) *Argentorati* 1523., 9) *Augustae Vindel.* 1523., 10) *Basileae* 1523., 11) *Hagenoae* 1527., ex quibus hasce tres Editt. in manibus habeo: 1) *Ed. Lips.* 1520., 2) *Ed. Lips.* 1521. et 3) *Ed. Hagen.* 1521., quas numeris; *Ed.* 1., *Ed.* 2., *Ed.* 3. signabo.

Melanthonis epistola nuncupatoria ad Ioannem Schwertfegerum iam inter epistolas in huius Corporis Vol. I. p. 152—154. data est, quapropter h. l. omittitur. — Librum ipsum ex *Editione Lipsiensi a.* 1521. (*Ed.* 2.) hic recudendum curamus, adscripta varia lectione Editionum 1. et 3. Ex annotationibus marginalibus insigniores tantum addimus, iis omissis, quae nihil nisi voces textus repetitas exhibent.

*) Haec Ed. affertur a Panzero l. l. Vol. VIII. p. 79. nr. 1333.

**) Hanc Ed., quae in Biblioth. senat. Norimb. exstat, Panzerus l. l. Vol. VI. p. 104. nr. 668. recenset.

***) Hanc Ed., quae in eadem Biblioth. asservatur, Panzerus recenset l. l. Vol. IX. p. 382. nr. 212. c.

****) Haec Ed. recensetur a Panzero l. l. Vol. IX. p. 400. nr. 504. b.

†) Haec Ed. a Panzero praemissa asservatur in Biblioth. senat. Norimb.

COMPENDIARIA DIALECTICES RATIO
PHILIPPO MELANTHONE AUCTORE.

De ratione disserendi.

Dialectica est artificium apposite ac proprie de quocunque themate disserendi. Simpliciter enim cuiusque thematis naturam et partes ostendit, et quod proponitur, adeo certis verbis praescribit, ut non possit non deprehendi, quicquid inest, sive veri, sive falsi. A Rhetoricis discrepat, quod haec splendidam magis, et ad captum popularem orationem instruunt, dialectica certam et exactam adornant, et plane indicem orationis Rhetoricae, seu amussim. De qua re infra in usum dialectices pluribus agam. Neque quisquam Dialectica putet aliud esse, quam rationis humanae ceu filum quoddam, quo cuiusque rei cognoscendae naturam partesque ordine quodam vestigamus, quo in quavis re quid veri, quid falsi sit, perquirimus[1]). Quare neque labor ullus fuerit adsequi Dialectica, si ad animi iudicium revoces; quem enim natura nobis ordinem cognoscendarum rerum insevit, haec exprimunt. Vulgo idiotae et literarum expertes quandam rerum consequentiam communi naturae captu cernunt, videntque progressus et antecessiones, et ex aliis alia colligunt, hic ipse naturae sensus, haec rationis semita Dialectica est.

Fructus dialecticae[2]), est proprie et exacte, de quocunque themate, idque ordine ad docendum accommodato posse dicere. Inprimis dialecticum artificium ordo commendat, qui cum et in discendo, et in docendo plurimum habeat momenti, facilius certiusque cum discunt, tum docent, qui Dialecticae periti sunt. Quod in caussa est, cur huius artificii rationem ac usum Plato tantopere probet.

1) Annotatio marginalis: Dialectica non tam ars est, quam naturalis quidam omnium thematum tractandorum ductus.

2) Annot. marg.: Vide infra de usu dialecticae.

Vocum aliae simplices, aliae coniunctae.

Thematum alia simplicibus vocibus constant, ut si de Iustitia, et[3]) Amicitia, de Febri proponatur: alia oratione constant, ut iure ne an iniuria Clodium Milo occiderit; sitne uxor ducenda, an non; sitne Iustitiae pars amicitia, an non. Quod thematum discrimen nisi observes, periculum est, ne usu rerum dialecticarum frustreris. Nam alia dialectices pars simplicibus vocibus servit, alia coniunctis; iam coniunctarum natura exigit, ut solutae revocentur ad methodos, et amussim simplicium, nec in orationibus, quid veri, quid falsi insit, deprehendes, nisi simplicium vocum naturas proprie excusseris.

Capita Dialectices.

Summa dialecticae capita tria sunt, finitio, divisio et argumentatio. Finitio et divisio ad simplices voces pertinent, argumentatio ad orationem. Memineris que tibi his dialectici artificii modis opus fore in omni genere tam artium, quam civilium caussarum, ubi quid finiendum, dividendum, confirmandum, confutandumve, ut multa solent, inciderit.

De vocibus simplicibus.

Principio studiosos admoneo, in tractandis dialecticis nihil me secuturum, nisi quo humana ratio ductu, quaque via, quascunque res apte ac proprie vestiget. Proinde, quocunque themate proposito, nonne mens hominis primum vocis significationem contemplatur? Ergo cum quaestio sit, quid nomen significet, primum constituenda est in omni disputatione certa nominis significatio, ne qua sit in voce ambiguitas, fit autem id finitione nominis, ut vocant.

De finitione nominis.

Finitio nominis est expositio grammatica, seu etymologia quaedam vocabuli, ut Civitas est civium consensio. Philosophia est studium sapientiae, Indoles est ingenita naturae proprietas. Utendum est hoc finiendi genere, maxime, si quae incidunt in disputationem voces, ut vocant, aequivocae, quae res diversas significant, ut si de Polypo disseras, constitue, morbum, an genus piscis significari velis. Nam Dialectica, ut est magistra certi et[4]) proprii sermonis, ita omnium minime voces ambiguas admittit.

Regula.

Voces ambiguas dialectica proprietas non recipit.

De finitione rei.

Postquam, quid nomen significet, comprehenderit animus, nonne, quae significatae rei natura, quae conditio sit, exquirit[5])? ut cum didicimus, quid voce animae significetur, nonne gestimus naturam ac conditionem absolutam animae cernere? perinde atque cum verbis describi peregrinas picturas aut formas audimus, nonne gestimus iam ob oculos positas coram contemplari? proxime contemplamur res, definitione, quam vocant, rei. Est ergo finitio rei, oratio explicans naturam seu conditiones naturales thematis, quod propositum est. Quid sit, huius generis finitionum[6]) quaestio est. Tota vocum simplicium ratio apud Dialecticum nihil aliud agit, quam ut finire doceat ac dividere. Proinde discrimina ordinesque vocum praescribemus, e quibus postea finitiones colligere docebimus.

De quinque vocum seu praedicabilium ratione.

In artificio definitionum primum observari debet (quandoquidem voces vocibus declarantur, et natura rerum vocabulis signatur) alias voces esse aliis communiores, aliis vocibus cum aliis natura convenire, cum aliis non convenire. Primum ergo apud dialecticum vocum discrimen, est in Individuum, Speciem, Genus, Differentiam et Accidens.

Individuum est nomen proprium, ut Virgilius, Plato, hic homo, hic bos. Sic enim propria circumloquimur.

Species est nomen commune, proximum individuo atque adeo, quod in definiendo individuo primum occurrit, ut Homo, Bos. Nam si quaeratur, quid Virgilius sit, respondetur, homo, Significat autem species unam quandam et communem imaginem naturae, quae est in multis individuis, adumbratam et conceptam a mente

3) et] sic Ed. 2.; Editt. 1. 3. de

4) et] sic Ed. 2.; Editt. 1. 3. ac

5) Annot. marg.: Omnis cognitio intuitiva, est definitiva contra vulgus.

6) finitionum,] Ed. 2. errore typ.: ifnitionum,

humana. Sic sentiendum est de aliis communibus vocibus. Quod dico, ne quis putet communia vocabula, aequivoca esse, quae multas res significant, ut Polypus, adeoque diversis imaginibus conceptas[7]). Nam homo unam quandam imaginem significat naturae, quae sparsim in multis individuis est. Sic genus, sic differentia.

Genus est nomen commune, proximum speciei, atque adeo in explicanda, declarandaque specie primum, ut animal. Nam si quaeratur, quid sit homo, respondebitur, animal; si quaeratur, quid sit Iustitia, respondebitur, virtus. Quid emptio, respondebitur, contractus.

Differentia est, qua genus in multas species dividitur: animal dividitur in hominem et brutum, per differentias, scilicet intellectuale, et sine intellectu; nam definiturus hominem, dices: homo est animal intellectuale, secerniturque homo intellectuali a reliquis animantibus. Iam in differentiis observa, quod humani captus imbecillitas nusquam evidentius se ostendit, quam in differentiis. Neque enim quod sciam, ullius rei differentia apposite concipi, aut nominari potest. Proinde circumloquemur infra in rerum ordinibus differentias nonnunquam propria diathesi, ut si dicam: Homo est animal syllogisticon, id est, quod ratiocinari potest, quae propria hominis diathesis est, seu, ut ita dicam, propensio. Nonnunquam accidentibus, ut ignis est elementum calidum et siccum. Calor et siccitas accidentia plane sunt, sed quandam circumscribunt differentiam, quam humanae mentis imbecillitas nondum attigit.

Proprium, est vocabulum significans propriam naturae indolem, seu diathesin, ut posse loqui, proprium hominis est, posse hinnire proprium equi. Acute quidem scribunt dialectici, significari proprio magis propensionem rerum ad opera propria, quam ipsa opera. Nam ut naturae hominis semper ac proprie convenit posse loqui, ita non est necesse semper loqui. Proprii cognatio tanta est cum differentia, ut pro ea fere semper usurpetur[8]). Non fuit omnino deserenda scholarum consuetudo, alioqui relicta proprii ratione, ipsum differentiis miscuissem. Caeterum, inter proprium ac differentiam hoc interesse dicunt, quod differentia significet rei partem, proprium vero propensionem ad opus, ut intellectuale significat partem hominis, scilicet intellectum, posse loqui, propensionem genuinam ad loquendum.

Accidens, est vocabulum significans rem adventiciam, ut albedo, res adventicia est corpori, quod iam albescit, iam nigrescit.

Fructus quinque vocum.

Hactenus de quinque vocibus, quas praedicabilia hodie vocant scholae, diximus, quibus discrimina vocum comprehenduntur. Neque enim in disserendo parum refert scire, quae vox altera latius evagetur, ut animal homine. Deinde refert scire, quae vox cum qua cognata sit, ut in definiendo, quae cui connecti possit, intelligas. Propterea praedicabilia vocari crediderim, quod doceant, quae voces cum quibus cognatae sint, hoc est, quae de aliis commode vereque dici possint.

Regula.

Individuum, Species, Differentia, Proprium, Genus voces cognatae sunt, necessarioque cohaerent, ut infra docebo[9]), ut Virgilius est homo, Homo est intellectuale animal. Homo potest loqui. Accidens non est cum his cognatum, nec cohaeret cum eis necessario, ut Virgilius est poeta. Iam cohaerere impossibile est diversas differentias, item diversas species, ut hominem et asinum, intellectuale et brutum. Retulerit iuventutem variis exemplis iam hoc loco[10]) exercere, ut statim in quavis caussa intelligant, quae res cum quibus convenire possint.

	Substantia	
Corporea		Incorporea
	Corpus	
Animatum		Inanime
	Corpus animatum	
Sentiens		Non sentiens
	Animal	
Intellectuale		Brutum
	Homo	
	Virgilius	

7) Annot. marg.: Nihil reale est in universalibus.

8) Annot. marg.: Nullae prorsus differentiae sunt, quas non aptius proprii ratione comprehenderis.

9) Annot. marg.: Quae voces cum quibus conveniant, vide infra de axiomate.

10) iam hoc loco] sic Ed. 2.; Ed. 1. in hoc loco; Ed. 3. hoc in loco

- Adfectus
  - Bonus — Malus
- Virtus
  - Erga alios — Erga se
- Iustitia
- Haec iustitia.

Genera, Species, et Individua, in medio collocantur, latera differentiae occupant. Vides autem circumscribi differentias utcunque, quandoquidem veras et perspicuas hominis captus non adsequitur.

De praedicamentis.

Eadem ex caussa videntur ordines rerum praedicamenta vocari, quo significetur in eis spectari, quae voces cum quibus apte coniungi possint, quae inepte coniungantur, atque adeo, quae de quibus praedicari possint, aut non possint. Nam supra quinque vocibus ostensum est, speciem cum genere cohaerere, hic in praedicamentis, generum ac specierum, et differentiarum exempla producuntur. Et, ut paulo altius repetamus rationem praedicamentorum, quidam censent praedicamenta esse nomina statuum, hoc est, signa quaedam, ideoque filum quoddam, quo digeratur omnis artificiosa oratio, ut si de iustitia dicendum sit, primum de eius substantia, quaeri, quae res sit, postea, quanta, et in quam multos modos spargatur, deinde qualis sit, utilis an inutilis, etc., et in hac sententia Quintilianus fuit, quam etsi non improbo, tamen hic sequi non libet [11]), maxime, cum neque Graecorum ullus, quos viderim, adstipuletur, proinde rationem et usum praedicamentorum, quam possum, absolutissime subiiciam.

Praedicamenta [12]) sunt ordines rerum. Conducunt autem in primis ad colligendas finitiones, et ad discrimina finitionum; nec enim unus est finiendi modus, ut paulo post exponemus. Nam, qui res in hunc praedicamentorum ordinem digessere, prudentes sane homines, voluerunt in locos quosdam communes omnes res totius universitatis colligere, ut si quid occurreret explicandum, declarandum, ac definiendum, statim ex praedicamentis peteretur eius thematis ratio, ceu e communibus locis, seu communibus formulis. Atque ut rhetores locos quosdam communes caussarum et thematum civilium adornant [13]), unde depromant argumenta figurasque, tum sententiarum tum verborum, ita dialecticus instruxit locos suos [14]), qui suppeditent rerum finitiones, in caussa exacte et proprie tractanda, et in indicanda ipsa thematum natura. Rhetorici loci, cum ad civilia negotia pertineant, non tam exactam ac subtilem rerum rationem praescribunt, quam dialectici, qui quatenus fieri potest, omnia propriissime ac certissime expediunt. Proinde studiosos moneo, ut ordines rerum sibi accurate digerant, e quibus, si quando usus poscat, rerum finitiones petant.

Praedicamenta quatuor sunt. Substantia, quantitas, qualitas, relatio. Substantia est res per sese existens: planeque id, quo ceu fundamento accidentia nituntur.

Ordo substantiarum.

- Substantia
  - Corporea
    - Simplex
      - Coelum, Elementum
        - ignis, aer, aqua, terra.
    - Composita.
      - Inanimis
        - lapis, gemma
      - Animata
        - Sentiens
          - Animal
            - Intellectuale
              - Homo
                - Virgilius
            - Brutum
              - Bos, asinus
                - Hic bos.
        - Non sentiens
          - planta
  - Incorporea
    - deus, angelus, anima

In hunc ordinem digere et substantiarum partes, ut manus, pedes, ventrem.

Reliqua praedicamenta tria, sunt accidentium ordines. Accidens est, quod ita substantiis additur, ut earum naturas non variet. Ordines tres sunt: Quantitas, Qualitas, et eorum quae referuntur ad aliud.

Quantitas est rerum tum longitudo, tum latitudo, tum profunditas.

Ordo quantitatum.

- Quantitas.
  - Continua
    - Linea
    - Superficies
    - Corpus
  - Discreta
    - Numerus

11) Annot. marg.: Sequimur in ratione praedicamentorum Graecos.

12) Annot. marg.: Usus praedicamentorum.

13) Annot. marg.: Loci rhetorici.

14) Annot. marg.: Loci dialectici.

Cave, ne alias species adnumeres; relationes enim sunt Motus, Tempus, Locus, Oratio.

Qualitatum ordo.

Reliquae rerum formae, quae a quantitate non comprehenduntur, qualitates sunt. Magna quidem pars qualitatum instrumenta sunt, quibus utuntur in agendo operandove substantiae, neque ullum rerum ordinem tam refert expedite tenere, quam hunc, nempe, qui latissime pateat. Nulla est enim substantia, quam non multae qualitates exornent. Iam ex hoc loco et Rhetores formulas laudum ac vituperationum, consiliorumque materiam petunt; hinc enim finitiones virtutum ac vitiorum colliguntur multo certiores aptioresque iis, quas praescribunt Rhetores.

Differentiae qualitatum, quando propriis designari nominibus non possunt, commodissime per subiecta aut officia signabuntur.

Qualitates.

Animi	Voluntatis	
Intellectus		
Prudentia, Scientia	Affectus	
	Bonus	Malus
	Virtus	Vitium
	Iustitia	Iniustitia.

His adnumera et alias virtutes, aliaque vitia.

Qualitates corporum.

Quae visu percipiuntur.	Colores, Albedo, Nigredo, Rubedo.
Quae auditu,	Soni.
Quae olfactu,	Odores.
Quae gustu,	Sapores.
Quae tactu,	Calor[14a]), Frigus, Siccum, Humidum, et quae ex his nascuntur.

Relativa.

Graeci nomina quaedam vocant ad aliquid, quae nostri ferme relativa appellant. Sunt autem vocabula, quae non tam res, quam mutuum inter se ordinem rerum significant. Atque adeo, quibus inter se res aliorum praedicamentorum comparantur variis modis, agendi, patiendi, similitudinis, dissimilitudinis, aequalitatis, aut inaequalitatis.

14a) Calor,] sic recte Ed. 3.; Editt. 1. 2. Color,

Primus ordo.

Agere	Pati
Movere	Moveri
Gignere	Gigni
Pater	Filius
Calefacere	Calefieri
Afficere	Affici.

His adnumera, quaecunque actionem passionemve signant, quibus cum substantiarum, tum qualitatum comparatio constat.

Secundus ordo.

Similitudo	Dissimilitudo.

Atque in his proprie est qualitatum comparatio.

Tertius ordo.

Aequalitas	Inaequalitas.

His comparantur quantitates.

Comparantur item continens et contentum, quam comparationem locum dicimus. Comparantur et prius ac posterius, quod tempus vocant, mane, vesper, dies, mensis, annus. Huc et magistratuum nomina pertinent, ut Dictator, Consul, Senatus, Civitas.

In hos quatuor ordines, omnia omnium rerum vocabula colliges[15]), ex quibus, si quid finiendum inciderit, petes. Proinde rationem modosque finitionum latius persequemur.

Discrimina finitionum.

De finitione nominis supra actum est, quae cum potius etymologia quaepiam[16]) grammatica sit certam vocis significationem constituens, hic repeti non debet. Sunt autem praeter hanc, genera finitionum quatuor, in quibus omnibus praestandum est, ut finitio vim eius, quod definitur, proprie ac adposite explicet, ita, ut ne quid alienum ab eo, quod finitur, describi aut finiri videatur; amussis enim proprietatis est finitio. Proinde si quid ea admiserit improprium, tota ratio dialectici artificii ruet, ut, inepta definitio est: Homo est animal bipes. Nam et gallus animal bipes est.

Primum finiendi genus, definitio essentialis (utendum enim est vulgari vocabulo), quae absolutam rei naturam explicat, fit ex genere et diffe-

15) Annot. marg.: Usus praedicamentorum.

16) quaepiam] sic Ed. 3.; Editt. 1. 3. quaedam

rentia, ut homo est animal intellectuale. Sic virtus est adfectus bonus. Vitium est adfectus malus. Partes enim essentiae iuxta proprietatem sermonis, sunt genus et differentia. Boetius referre censet (id quod et ego admodum probo), ut a summo genere per differentias ad ultimam ac propriam usque progrediamur, sic definiendo: Homo est substantia, corporea, animata, sentiens, intellectualis. Sic enim rei natura integrius et absolutius videtur exprimi, atque hic vides, qui sit usus praedicamentorum, quae praescripsimus, nempe, ut suppeditent finitionum materiam. Et hoc quidem finiendi genere, non licet evagari extra praedicamentum id, quo comprehenditur finitum, sed eiusdem generibus et differentiis utimur. Nec essentiae finitio est, ubi ex diversis ordinibus quiddam contexitur. Hanc finiendi rationem crassius exprimunt, qui non tam sermonis, quam naturae rationem habentes, finiunt, proprie notatis partibus rei, ut, homo est quod constat ex corpore et anima intellectuali. Quae finitio ad caussas pertinere videtur.

Secundum finiendi genus, definitio caussis constans, caussalem vulgo vocant, atque haec ut proxime accedit ad essentialem, ita non paulo vulgarior est essentiali, hac in primis Rhetores crebro utuntur. Ut caussae quatuor sunt, ita quadruplex forma finiendi est[17]). Efficiens, Persona, seu res faciens, ut pater gignens filium. Materia est, ex qua fit quippiam, ut ex ligno mensa, ex panno vestis. Forma est, qua politur, adornaturque materia, ut vestis forma, quam pannus consutus refert. Finis est, gratia cuius aliquid fit, ut corpora exercentur valetudinis gratia. Iam licebit, definitiones concipias ex una, pluribusve caussis, ut ex efficiente: Virtus est affectus divinitus inspiratus. Caussae efficientis haec finitio est, nam per autorem suum describo virtutem. Ex materia et forma, ut panis est coctum quiddam ex farina, farina materies, coctum forma est. Ex fine, ut domus est, quae nos ab iniuria tempestatum vindicat. Materiae formaeque finitio essentialis est. Sed maluerunt Dialectici vocare essentialem, quae genere et differentiis partes naturae notaret; caussalem, quae suis nominibus crasse partes exprimeret. Caeterum, inter essentialem et eam, quae ex materia et forma conflata est, nihil interest, praeter figuram sermonis. Quid enim aliud est substantia corporea, animata sentiens, intellectualis, quam, quod compositum est ex corpore, et anima intellectuali? Abdidit enim sese natura in communia quaedam vocabula, ut corpus signemus per substantiam corpoream, animam intellectualem designent reliquae partes.

Pertinet huc finitio, quae propriis operibus, seu effectis constat, qua ratione finiendi haud alia vulgarior est, ut, Sol est autor diei, dies enim est opus solis. Iustitia est, quae suum cuique tribuit. Suum cuique tribuere, est proprium iustitiae officium.

Temperantia est rationis in libidinem atque in alios non rectos impetus animi firma et moderata dominatio. Nam imperare libidini, officium est temperantiae. Retulerit ergo in quocunque themate spectare eius genuinum et proprium officium. Neque enim solum finitiones hinc petuntur, sed comparationes rhetoricae, amplificationesque, ut apud Paulum ad Rom. cap. VIII. amplificatione pulcherrima, vereque Paulina, conferuntur spiritus et caro. Petuntur item hinc formulae argumentorum in suasoriis, honesti, ac utilitatis. Ferme effectuum finitiones a proprio petuntur, ut homo animal est, quod sermone utitur, de quibus paulo post suo loco pluribus agemus.

Tertium finiendi genus, definitio quae membra rei explicat[18]), ut corpus hominis est, quod constat capite, humeris, manibus, ventre, pedibus. In hunc modum, cum res in membra sua discerpitur, finimus per partitionem, ut si quis Ius civile id esse dicat, quod in legibus, Senatusconsultis, rebus iudicatis, iurisperitorum autoritate, edictis magistratuum, more, aequitate consistit.

Quartum finiendi genus, definitio constans accidentibus[19]), ubi multae adsciticiae formae rem quanpiam describunt, ut Mors ultima linea rerum, in his crebro utimur genere cum accidente, ut Halcyon avis est paulo amplior passere, colore caeruleo ex parte maiore, tantum purpureis et candidis admixtis pennis, collo gracili ac procero, etc. Larix lignum est mellei coloris,

17) Annot. marg.: Ex quatuor caussis quadruplex finiendi ratio.

18) Annot. marg.: Definitio ex membris (In Ed. 2. haec annot. deest.).

19) Annot. marg.: Definitio ex accidentibus.

immortale, nullisque fissile rimis. Animantium, arborum, gemmarum, herbarum, et similium rerum finitiones ex hoc genere petuntur, atque hoc finiendi genere crebrius utimur, quod modus humanae cognitionis ferme ex multis accidentibus unam quandam substantiae imaginem colligit. Caeterum substantiae ipsae ignorantur. Neque enim inter Catonem et Iulium internosces, nisi ex figura, habitu corporis, oris, voce, statu, gressu, aetate, discrimina colligas[20]).

Habes definitionum formulas, quas ut diligenter et accurate exerceas, adhortor, quod ratio finitionum apprime necessaria sit, cum ad iudicanda axiomata, tum ad argumentorum inventionem, id quod usu ipsi didicimus, lapsos esse in iudicando graves, ut videntur, auctores, quia inepte finissent. Plane exactae ac methodicae disputationis ceu fundamentum quoddam finitio est. Quare, si male finieris, nihil foeliciter substruxeris.

De divisione.

Quidam voces dividunt in significata, ut polypum in piscem et morbum. Verum, quia voces ambiguae prorsus e dialectica exterminandae sunt, et a grammaticis certa vox certae significationis petenda, de hoc genere divisionum nihil praescripturus sum. Imo admoneo disputaturos, aut quicunque privatim versabuntur in gravibus ac asperis caussis, ut primum propositi negotii certae significationis vocabula constituant, alioqui fieri non potest, quin in media dissertatione, rerum scopo excidant. Sic enim fefellit Pelagius haereticus catholicos, ut est apud Augustinum, quod alias aliter gratiae nomine utebatur, eo uno, usus desperata saepe caussa, perfugio, hoc genus exempla in dialogis Platonicis crebra sunt. Sunt autem genera divisionum duo. Dividimus enim genus in species per differentias, ut, animantium, quod sermone utitur, homo est, Muta, bos, leo, capra, et reliqua. Aut findimus rem in partes, ut corpus in pedes, manus, ventrem, caput. Hoc dividendi genus Cicero partitionem vocat, atque hic cave, quod et Marcus Cicero admonet, ne partes cum speciebus confundas. Species sunt, quae genere continentur eodem, at ex ipsis genus non conficitur. Partes, id quo continentur[21]), conficiunt, sicut Animam, vis intelligendi, et fons affectuum; Corpus, venter, caput, pedes, etc.

Apprime necessaria est ratio exacte dividendi[22]), ad rhetoricas distributiones, et amplificationes, ut totus monstrum est, id hoc pacto dilatabitur, si hominem in corpus atque animum partiaris, deinde singulas corporis partes, singulas item animi partes attingas, et animo et corpore monstrum est. Oculos, os, vultum, totam denique corporis figuram inspice, quid aliud quam monstrum prae se ferunt? Atque haec orationis ornamenta seu schemata ex divisione dialectica, ceu ex fonte derivantur, ut e singulis dialecticis locis, singulae ferme rhetorum figurae, id quod in ratione argumentandi ostendemus, nascantur.

Addunt his dividendi formis et divisionem rei in accidentia, quod probo, cum accidentia differentiae vice usurpantur, ut pharmacorum aliud salutare, aliud pestiferum: non probo, cum accidentia quasi partes rei explicamus, ut paries partim albus, partim niger. Nondum enim satis intelligo, huius formae usus esse quis possit, aut, si quis est, divisionem certe inepte vocaverimus, ubi rerum accidentia numerantur.

Usus eorum, quae de vocibus simplicibus prodita sunt.

Hactenus de natura rationeque vocum simplicium diximus[23]), ut in simplici themate tractando habeas, quam sequaris regulam, ceu Thesei filum. Plurimum enim refert scire, quo ordine, qua via pervestiganda sit cuiusvis thematis natura. Nam et axiomatum, et argumentorum iudicium pendet e simplicium thematum ratione. Iam te, lector, admoneo rem ipsam ad animi iudicium revoces, ut intelligas, dialecticam esse non tam artem, quam quendam naturae captum seu sensum, quo ducimur in pervestigandis, iudicandisve thematibus, quod ut intelligas, simplicium thematum quaestiones praescribam.

Quid nomen significet,
Quid res sit,
Quae caussae,
Quae partes,
Quod officium.

---

20) Annot. marg.: Substantia cognoscitur ex accidentibus.

21) continentur] sic recte Ed. 3.; Editt. 1. 2. continenter

22) Annot. marg.: Commoditas divisionum.

23) Annot. marg.: Usus eorum, quae simplicibus vocibus praedita sunt.

Nam omnium primum, quocunque themate proposito, nominis vim ipse naturae sensus contuetur[24]), proinde, et primum in cuiusque rei pervestigatione, certam nominis appellationem constitue. Eam ob caussam, primum de finitione[25]) nominis egimus, quae a grammaticis petita, ceu initium et caput dialectices est. Deinde, cum de nominis significatione convenit, omnium primum, quid ea ipsa res sit, de qua proponitur, exquiri[26]), mens humana iubet, ut si scias, Cameli voce animal significari, statim quaeres, quid animalis sit Camelus. Eam quaestionem finitio explicat, eaque ipsa iam ab ordinibus rerum, seu praedicamentis petenda est, quae fuerit operae pretium instructissima habere. Nam in haec universitatem naturae totam digerere licet. Profuerit in rerum ordinibus exercere iuventutem variis exemplis[27]), animantium, herbarum, gemmarum, Locorum item communium, Iustitiae, Temperantiae, Vitae, mortis, fortunae, et similium. Iam in finitionibus in primis caussas rerum spectari velim. Neque enim ullae finitiones rem propius declarant, quam, quae caussis contexuntur. Proxima ergo finitioni quaestio caussarum est, unde nata res sit[28]), aut a quibus autoribus profecta. Posthaec inquiritur, ad multa ne pertineat thema, quam quaestionem divisio, cum in species, tum in partes, declarat, ut, Iustitiae in eam, quae in contractibus versatur, et eam, quae bonos praemiis auget, de malis supplicium sumit. Ibi sua sunt officia cuique, atque haec pluribus exemplis ita exercenda sunt, ut adsuescat iuventus, quocunque themate proposito, statim eius naturam et conditionem ad has quaestiones exigere. Nam ita fiet, ut quae discenda sunt, certis comprehensa finibus in promptu habeamus. Est enim ex hac dialectices parte, par commoditas discentibus, ac docentibus. Suae fabris regulae sunt, fila et amusses, ita discentibus necesse est suos quosdam indices esse, quos in pervestigatione rerum sequantur.

Exemplum.

Quid nomen virtutis signat?	affectum.
Quid virtus?	Affectus bonus.
Quae caussae?	Divina vis.
Quae partes?	Tot quot affectuum sunt modi.
Quod officium?	Beare hominem.

24) Annot. marg.: Nominis vis omnium primum contuenda.
25) finitione] sic Editt. 1. 3.; Ed. 2. diffinitione
26) Annot. marg.: Deinde quid sit res, quae finitione explicatur.
27) Annot. marg.: Consilium.
28) sit,] Ed. 2. errore typ.: est sita,

De pronuntiato, Liber secundus.

In negotio dialectico in primis iucundum est, quod, quo longius progressus fueris, eo magis sese aperit fructus atque commoditas artis. Nam, quod supra dixi, inter rhetorica et dialectica hoc interesse, quod splendida rhetores, dialectici certa doceant[29]), et propterea nervos omnes, et robur orationis rhetoricae, a dialecticis petendum esse, id hoc loco vel potissimum ex ratione pronuntiati deprehenderis, quod a dialecticis in hoc tractatur, ut sit omnis orationis, omniumque argumentorum ceu amussis quaedam et regula, id quod intelliges, cum exposuero, quid sit pronuntiatum.

Quod nonnulli axioma, Cicero pronuntiatum, alii proloquium, alii enuntiationem, nostri propositionem vocant, est indicativa adeoque simplicissima oratio, qua certi quiddam significatur, ut Cicero est orator, Caesar vicit Pompeium, invidia comes est virtutis. Partes axiomatis, subiectum et praedicatum, vocant. Prior pars, cui quid attribuitur, subiectum est. Posterior pars, quae subiecto tribuitur, praedicatum est. Atque haec nomina Graecis debemus. Integram orationem esse necesse est, ideo ex nominibus et verbis constat, quibus nihil retulerit, sicubi addas adverbia aut quae vocant, adiectiva nomina, ut fortiter pugnavit Marius, aut, urbs antiqua ruit. Breviter a grammaticis, imo a communi sensu pete, quae sit integra, certa, indicativaque oratio, eam pronuntiatum vocabis.

Usus pronuntiati.

Quandoquidem institui rationem dialecticam revocare ad animi iudicium (neque enim aliter usum rei ostendero) pronuntiati quoque vim ex ipsa natura, ceu fontibus derivabimus. Nam, eiusmodi quandam plane simplicissimam orationem praescribunt Dialectici[30]), quae citra calumniam, citraque tergiversationem, simpliciter aut probetur, aut improbetur, vera aut falsa censeatur, quaeque ipsum animi sensum quam pro-

29) Annot. marg.: Certitudo dialectica (Ed. 2. dialectice pro: dialectica vel dialecticae).
30) Annot. marg.: Quae simplicissima, eadem et certissima est oratio.

priissime ac simplicissime referat, prolixas disputationes et controversias, argumenta item rhetorum figuris illustrata ornataque, complecti animus hominis nequit, nisi certa quadam periodo comprehenderit, in qua ordinem, progressionesque singularum sententiarum, ceu in tabula, contueatur. Proinde longa oratio in syllogismos cogitur, syllogismi in simplicia axiomata, ut apud Marcum Ciceronem in Miloniana, summa caussae totius hoc syllogismo constat: Vim vi arcere ius naturae permittit. Milo vim vi arcens, Clodium occidit. Iure igitur occidit. Quem syllogismum cum tenueris, caussam exacte tenebis. Postea licet orationis ornamenta et figuras contemplari, quamque splendide singulas syllogismi partes persequatur. At periculum est, ne sententia frustreris, nisi axiomatis complexus fueris. Neque enim quam aptae sint probationes, ut constent sibi, temere cernas, nisi simplices sententias inter se contuleris. Ideoque operae pretium est, in controversiis, disceptationibusque iudicandis argumenta statim in breves ac simplices sententias solvere. In primis autem, in unaquaque caussa tractanda, ipsum caussae scopum, quem rhetores statum vocant, axiomate complectere[31]), cui in universa disputatione quam appositissime omnia argumenta compares. Nam, ut in ludis suae sunt lineae, suaque signa certantibus, ita in disserendo theses et axiomata, quibus disceptationum status comprehenduntur, ut totius disceptationis Milonianae status est, Clodium iure caesum esse. Nolui pluribus exemplis onerare rudem iuventutem. Quare satis sit admonuisse, quod in omnibus quarumcunque contentionum, sive sacrarum, sive prophanarum, argumentis, requirendae sunt simplicissimae, et certissimae sententiae, in quibus citra ullam ambiguitatem, quid verum, quid falsum sit, spectari queat, et ad quas omnia orationis ornamenta referantur. Et in enarrandis autoribus, censeo indicandum hoc disserendi artificium adulescentibus[32]), nempe, quo scriptorum sententias rectius adsequantur, et discendi labor ordine, quem ratio dialectica praescribit, minuatur. Atque haec de usu axiomatum. Porro nuntiata distinguunt Aristotelici in simplicia, ut Cicero est orator, et modalia, sic enim vocant, ut necesse est civem tueri patriam, rursus modalia in composita ac divisa. Ego modalia simplicibus axiomatis comprehendo, voco enim axioma orationem unam, integram, et indicativam, ut excludere modalia pronuntiata non liceat, et quae de modalibus ab istis prodita sunt, argutiora quam veriora magna ex parte videntur.

31) Annot. marg.: Nota de statibus: Omnem statum simplici axiomate comprehendendum esse.

32) Annot. marg.: Utile consilium.

Formae pronuntiatorum.

Pronuntiata quaedam sunt universalia, ut omnes cives decet patriam tueri, neminem decet patriam deserere, quibus modis sententia universalis efferatur, vide Erasmi copiam. Quaedam particularia sunt, ut quaedam animantia ratione carent. Quaedam indefinita, quibus magna cognatio est cum universalibus, cum scilicet solum speciei, aut generis vocabulum usurpatur pro omnibus individuis, ut cum dicitur: Hominem decet pium esse, significo omnes homines pietatem decere. Atque haud scio, an unquam sermonis proprietas particularem orationem efferat indefinite, id quod vulgo dialectici docent[33]). Quaedam singularia sunt, ut Virgilius scribit. Sunt autem omnia, quae propriis nominibus aut vicem illorum fungentibus, efferuntur, ut, Plato docet: hic vir bonus est.

Alia pronuntiatorum forma.

Pronuntiata quaedam affirmativa sunt, quae citra negationem efferuntur, ut, Aeneas est pius. Quaedam negativa, quae cum negatione efferuntur, ut, Aeneas non est pius. In omni controversia vide, ut quam simplicissimis pronuntiatis declares, quid affirmes, quid neges. Audivi enim disceptantes de arduis, ut videbatur, rebus, inter quos de re ipsa plane conveniebat, sed quia scopos disceptationis non designarant certis pronuntiatis, iam huc, iam illuc contentione rapiebantur, nec quicquam certi colligebatur.

Alia forma pronuntiatorum.

Pronuntiatorum alia vera sunt, quae cum rebus consentiunt, alia falsa, quae cum rebus non consentiunt. Item, pronuntiata quaedam sunt necessaria, quae semper vera sunt. Sunt

33) Annot. marg.: Contra vulgus, Indefinitam habere vim universalis.

autem, in quibus finitio cum finito iungitur, aut finitionis pars, aut proprium de subiecto dicitur, ut homo est animal intellectuale, homo potest loqui. Quaedam sunt contingentia, quae aliquando esse falsa possunt. Sunt autem, in quibus de substantiis accidentia dicuntur, aut de accidentibus, accidentia, ut Cicero est philosophus, album est dulce. Atque haec formula pronuntiatorum spectanda diligenter est, in iudicandis, cum statibus disceptationum, tum argumentis, quae necessaria, quae contingentia sint. Atque hic vides, quid conferat ratio generis, speciei, individui, et aliorum, quae supra tractavi.

Iam in hac pronuntiatorum forma observa, quod accidentia bifariam efferuntur, aut simpliciter, cum formas tantum significant, ut color, albedo, nigredo, aut cum formas ita significant, ut in aliis rebus esse tamen designent, ut album, nigrum. Posteriore figura, de substantiis accidentia commode dicuntur, priore nunquam. Falsissima enim oratio est, Petrum colorem esse.

De oppositione.

In controversiis diligenter spectandum est, quam sententiam cui opponas, nec enim una est opponendi formula, et saepe, quae pugnare inter se videntur, re ipsa conveniunt. Primum in oppositionibus observa, ne qua incidat ambiguitas in vocum significationibus. Nam ut non pugnant diversae orationes, Aeneas pius est, Caesar impius, ita nec ea, quae variant ambiguitate vocis, ut, Polypus est piscis, Polypus non est piscis: si in hac morbum, quem Polypon vocant, intelligi velis.

Formae pugnantium pronuntiatorum tres sunt.

Contraria, duo universalia, ut omnis voluptas est bona, nulla voluptas est bona, quae nunquam simul vera sunt, in contingentibus alicubi simul falsa sunt, ut omnis homo est pius, nullus homo est pius.

Subcontraria, particularia sunt, ut quidam homo pius est, quidam homo pius non est, quae nunquam simul falsa sunt, at vera in contingentibus simul esse possunt.

Contradictoria constant ex universali et particulari, aut singularibus, quae nunquam simul, neque vera, neque falsa esse possunt, ut Plato sedet, Plato non sedet.

Omnis voluptas est bona.	Contrariae	Nulla voluptas est bona.
Contradi-		ctoriae
Contradi-		ctoriae
	Subcontrariae	
Quaedam voluptas est bona,		Quaedam voluptas non est bona.

De conversione.

Usus convertendorum pronuntiatorum, nisi apud sophistas, non satis video, esse quis possit. Verum, quando ad naturam signorum universalium, affirmativorum et negativorum, non parum conducit, subiiciam quoque convertendi modos.

Vertendorum pronuntiatorum duae sunt formae, Simplex, qua iisdem signis transferuntur subiecta et praedicata, quo modo vertuntur, universalis negativa, et particularis affirmativa, ut nullus homo est brutum, apte verteris, nullum brutum est homo: sic quaedam voluptas est bona, apte verteris, bonum quoddam voluptas est. Formam alteram per accidens, vocant, qua mutantur signa, atque hac utuntur pronuntiata universalia affirmativa, ut omnis voluptas bona est, apte verteris, bonum quoddam est voluptas, atque hic vides, ut vis negationis universalis diffundatur in omnes pronuntiati partes, affirmandi signum non item. Quare universalis negativa simpliciter vertitur, affirmativa per accidens. In caussa est ipsa sermonis nostri proprietas. Vulgo dialectici et aequipollentias, ut vocant, praescribunt, et in pronuntiatorum ratione vix in ullo loco plus negotii est Aristotelicis. Verum has, cum plane ad grammaticos pertinere intelligamus, quid attinet hic repetere? An quisquam puerorum est, qui ignoret idem esse, nemo hominum non est pius, quod, omnis homo est pius? Quare te lector admoneo[34]), magis ex ipsa vulgaris sermonis ratione velis aequipollentium vim colligere, quam ex istorum regulis. Iam, quae

34) Annot. marg.: Consilium (in Ed. 2. haec annot. deest).

nugantur Aristotelici de infinitis, ut non homo, tam insulsa sunt, ut et hic meminisse pigeat[35]). Quis est enim infinitorum, in communi sermone, in disputationibus argumentorum civilium usus? Dialectica enim quatenus serviunt inventioni, iudicio et dispositioni, praescribimus. Nugas, quae a civili sensu remotae sunt, relinquemus iis, qui non aliud a dialecticis petunt, quam rixandi, cavillandi, nugandique materiem.

De pronuntiato hypothetico.

Hactenus de pronuntiato dixi, eoque simplici, quod definii orationem unam, integram, absolutam, et indicativam. Addunt pronuntiatis et hypotheticas orationes dialectici. Verum mihi visum est, earum rationem argumentationibus subiicere, quibus cum hypotheticis[36]) non inepte convenit. Neque vero cognosci exacte possunt, nisi syllogismi natura cognita. Iam cum hypotheticae sint ex simplicibus multis contextae, iudicium quoque earum est e superioribus petendum.

De argumentatione, Liber tertius.

Ex nulla parte dialectices plus fructus est, quam ex ea, quam hoc libro absolvemus, in quo formulas argumentorum tractabimus. Quis enim simplicium vocum, quis axiomatum usus fuerit, nisi ex eis contexantur argumenta? Primum ergo, quae debeat esse argumenti cuiusque forma, describemus. Non hoc agimus, unde petas argumentandi materiem, sed qualis argumenti forma esse debeat, docemus[37]), atque adeo, ut de quovis argumento iudicare possis, apte ne cohaereat an non. Neque enim temere quaecunque pronuntiatorum congeries syllogismum aut enthymema conficit, sed finibus quibusdam comprehenduntur axiomata, e quibus syllogismus conflatur. Atque hi in hoc circumscripti sunt, ut sit certa, evidensque sententia, quam probas aut refellis[38]). Nullae Rhetorum probationes certae solidaeque sunt, nisi iis formulis, quas subiiciemus, circumscribi queant. Quod qui non videt, totius dialectices fructu sese frustrari sciat. In caussis rhetorum, tam sacris, quam prophanis, retulerit sic exerceri iuventutem[39]), ut interim breves sententias, figurasve integris syllogismis exponant, interim prolixas contentiones arctis certisque syllogismorum iuncturis vinciant et adstringant. Quo genere exercitationis facile et totius orationis nervos, et argumenti ordinem atque dispositionem fuerit assequi.

Sequi nobis libet scholarum consuetudinem in numerandis argumentorum paradigmatis seu formis, ne prodigiosa novitate rem per sese non admodum difficilem obscuremus. Sunt autem formae argumentorum quatuor: Syllogismus, Enthymema, Inductio, Exemplum. His addentur alia quaedam, ut infra cernes.

De syllogismo categorico simplicique.

Perfectissima argumentorum forma syllogismus est, quem Cicero ratiocinationem vocat, frequentatumque scribit a Peripateticis maxime, deinde a rhetoribus iis, qui elegantissimi atque artificiosissimi putati sunt. Est autem oratio, in qua ex duobus pronuntiatis, necessario complexio aliqua seu conclusio consequitur. Partes sic exequuntur Aristotelici, ut dicant, syllogismum contexi ex tribus terminis seu vocabulis simplicibus, quae duo pronuntiata conficiunt: esse igitur syllogismi partes tres terminos, duasque propositiones, ut, Quod appetitur, bonum est, Voluptas appetitur, Bona igitur est. Haec oratio syllogismus est, habetque vocabula simplicia tria: Quod appetitur, bonum, et voluptatem, et axiomata duo: Quod appetitur, bonum est, et voluptatem appeti, ex quibus necessario consequitur conclusio, bonum esse voluptatem. Iam terminos sic vocant: eum, qui bis usurpatur, hoc est, in priore et posteriore axiomate, medium nuncupant; eum, qui in priore propositione tantum usurpatur, maiorem nuncupant; minorem, eum, qui in posteriore usurpatur. Quare in syllogismo, quem praescripsimus, appeti[40]) Medium est; Maior, bonum; Minor, voluptas[41]). Et vide accurate, ne plures tribus terminos in syllogismum admittas. Magna enim pars fallaciarum, et sophisticarum argumentationum hoc

35) Annot. marg.: De nomine infinito, in quo et Graeci hallucinantur.

36) Annot. marg.: De hypotheticis infra.

37) Annot. marg.: Hic de forma, non de materia argumentorum agitur. (in Ed. 2. „non" in hac annot. deest.).

38) Annot. marg.: Fructus totius dialecticae.

39) Annot. marg.: Consilium.

40) appeti] Ed. 2. errore typ.: appetiti

41) voluptas] Ed. 2. errore typ.: voluntas (voluntas).

peccat, quod quatuor terminis conficit syllogismos. Nec variet vis vocabulorum, id quod nusquam non caveri vult dialecticus. Male enim argumentaberis, si sic colliges[42]): Omnis polypus est piscis, morbus quidam polypus est, ergo morbus quidam piscis est. Breviter, infoelicissime colliges, nisi duo simplicissima axiomata consuas, in quibus vocabulum unum bis usurpetur. At revocemus syllogismi naturam ad animi iudicium, ut intelligatur esse naturalis quaedam thematis probandi methodus, et sic compingi, ut aliter non possit aut debeat. Atque hic dialecticae certitudinem est spectare, quod nullae sunt Rhetorum probationes, quae non possint, quocunque modo dictae, aliter dici, verum dialecticae probationes ab ipsa natura sic nobis praescriptae sunt, ut, quod ad argumentorum formam pertinet, mutari nullo pacto queant. Quem syllogismorum usum utinam deprehendissent scholae, et ostenderent, quicunque oratores, tum sacros, tum prophanos enarrant, ut spectari possent necessariae et inviolabiles thematum probationes. Neque modo sic eruditi colligunt, aut ratiocinantur. Sed et pueros et idiotas ipsa docet natura ratiocinari. E quorum ore iudicium syllogismi pete, non e rancidis dialecticorum commentariis. Et primum quidem syllogismus probatio alicuius thematis est, proinde thema primum animo concipe, quod argumento probaturus es, eritque syllogismi, quem confecturus es, conclusio. Vulgo qui syllogismos conficere docent, non admonent e thematibus ducendos, id quod maxime referebat, sint ergo themata: Voluptas bona est, Clodius iure caesus est, Mundus providentia regitur. Singula singulis syllogismis probaturus[43]), caussam quaeres, aut iudicium quodcunque, quare voluptas bona sit, quare Clodius iure caesus sit, eamque caussam cum thematis posteriore parte seu praedicato, primum producas, eritque axioma ceu communis quaedam sententia aut gnome, aut locus communis, ut, Quidquid appetitur, bonum est; Cuius vis repelli debuit, is iure caesus est, deinde caussam hoc axiomate expressam, compone cum subiecto seu priore parte thematis, ita apte sequetur conclusionis seu (ut Cicero vocat) complexionis vice, thema. Haec quidem syllogismi natura est, et sola animi cogitatione deprehendi potest. Principalis cuiusque argumenti pars, subiectum, hoc est primum vocabulum thematis, est, deque illo aliquid dicitur, ut Voluptas est bonum, vox principalis, basisque totius disputationis voluptas est, deque ea bonum dicitur. Propterea cum vestigatur, quare de voluptate dicatur bonum, prima syllogismi pars, seu primum axioma conficitur, deinde ea ipsa caussa ad voluptatem, adeoque ad cuiusvis thematis subiectum applicata, posteriorem syllogismi partem conficit. Posterior thematis pars in primum collocari axioma debet, cum caussa probante; prior thematis pars occupat secundum axioma, cum caussa probante, quam Aristotelici medium vocant. Hic vero ordo, ut a natura praescriptus est, ita necessarius est, et immutari nequit, estque omnis syllogismus consequentia, ut vocant, necessaria.

Quid M. Cicero syllogismum vocet, et quomodo conficiat.

Velim artificium dialecticum cum rhetoricis ita semper comparari, ut spectaretur idem esse finis, idemque usus rhetoricae ac dialecticae. Quare et hoc loco visum est mihi conferre, quae de syllogismis ab Aristotelicis prodita sunt, cum iis, quae sunt apud Marcum Ciceronem in libris de inventione, item apud Fabium[44]) de Epicheremate libro quinto. Et plane re ipsa, cum M. Ciceroni, tum Fabio nobiscum convenit, etsi verbis nonnihil a nostro usu remotis, discrepare videatur. Verba eius, si quis requiret, subiiciam. Ratiocinatio, est oratio, ex ipsa re probabile aliquid eliciens, quod expositum, et per se cognitum, sua se vi et ratione confirmet. Hoc de genere qui diligentius considerandum putaverunt, cum idem in usu dicendi sequerentur, paulum in praecipiendi ratione dissenserunt. Nam partim quinque eius partes esse dixerunt, partim non plus, quam tres partes posse distribui putaverunt. Eorum controversiam non incommodum videtur, cum utrorumque ratione exponere. Nam et brevis est, et non eiusmodi, ut alteri prorsus nihil dicere putentur, et locus hic nobis in dicendo minime negligendus videtur. Qui putant in quinque distribui partes oportere, aiunt primum convenire, exponere summam argumentationis, ad hunc modum: Me-

42) Annot. marg.: Ambigua.

43) Annot. marg.: Ratio componendi syllogismi.

44) Scil. Fabium Quintilianum.

lius administrantur, quae consilio geruntur, quam quae sine consilio administrantur. Hanc primam partem numerant, eam deinceps rationibus variis, et quam copiosissimis verbis approbari putant oportere, hoc modo: Domus ea, quae ratione regitur, omnibus instructior est rebus, et apparatior, quam ea, quae temere et nullo consilio administratur. Exercitus is, cui praepositus est sapiens et callidus imperator, omnibus partibus commodius regitur, quam is, qui stultitia et temeritate alicuius administratur. Eadem navigii ratio est. Nam navis optime cursum conficit ea, quae scientissimo gubernatore utitur. Cum propositio sit hoc pacto approbata [45]), et duae partes transierint ratiocinationis, tertia in parte aiunt, quod ostendere velis, id ex vi propositionis oportere assumere, hoc pacto: Nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus administratur. Huius assumptionis quarto in loco, aliam porro inducunt approbationem [46]), hoc modo: Nam et signorum ortus et obitus definitum quendam ordinem servant, et annuae commutationes non modo quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt, verum ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodatae, et diurnae nocturnaeque vicissitudines nulla in re unquam mutatae, quicquam nocuerunt, quae signo sunt omnia, non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari. Quinto inducunt loco complexionem [47]) eam, quae aut id infert solum, quod ex omnibus partibus cogitur, hoc modo: Consilio igitur mundus administratur, aut unum in locum cum conduxerit breviter propositionem et assumptionem, id adiungit, quod ex his conficiatur, ad hunc modum: Quod si melius geruntur ea, quae consilio, quam quae sine consilio administrantur, nihil autem omnium rerum melius, quam omnis mundus administratur, consilio igitur mundus administratur. Quinquepartitam igitur hoc pacto putant esse argumentationem. Qui autem tripartitam esse dicunt, ii non aliter putant tractari oportere argumentationem, sed partitionem horum reprehendunt. Negant enim, neque a propositione, neque ab assumptione, approbationes earum separari oportere, neque propositionem absolutam, neque assumptionem sibi perfectam videri, quae approbatione confirmata non sit. Quare, quas illi duas partes numerant, propositionem et approbationem, sibi unam partem videri propositionem, quae si approbata non sit, propositio non sit argumentationis. Item, quae ab illis assumptio, et assumptionis approbatio dicitur, eandem sibi assumptionem solam videri. Ita fit, ut eadem ratione argumentatio tractata, aliis tripartita, aliis quinquepartita videatur: atque haec Cicero ferme iisdem verbis; eadem sunt prodita a Quintiliano de Epicheremate, vocat enim Quintilianus Epicherema, quod Cicero ratiocinationem. Neque aliud est re ipsa, sive epicherema, sive ratiocinatio, quam syllogismus. Finiit Cicero paulo obscurius syllogismum. Deinde in quinque partes dissecuit: propositionem, approbationem propositionis, assumptionem, assumptionis approbationem, et complexionem. Quas partes nostro more licebit voces maiorem, maioris confirmationem, minorem, minorisque probationem, et conclusionem. Nam, quod pronuntiatorum probationes in syllogismi parte numerat, magis materiae argumentorum, quam formae rationem habuit. Verum hic non agitur, vera sint axiomata, nec ne, sed quomodo inter se cohaereant, quoque ordine coniuncta sint, et quot voces, quotque pronuntiata *compingi* possint in syllogismum, alioqui, si addas *axiomatis* probationes, iam novus syllogismus contexitur; deinde plerique syllogismi eiusmodi sunt, ut vel citra confirmationes satis declarent conclusionem, quales ex Mathematicis peti possunt, qui rem oculis subiiciunt. Sed de rhetorica, hoc est, probabili argumentatione loquebatur Cicero, quae figuris et schematibus oratoriis illustratur. Nos simplicissimam et certissimam argumentandi rationem praescribimus. Nec aliud est vel Ciceroni ratiocinatio, vel Quintiliano Epicherema, quam quod dialecticis syllogismus. Sic Marci Ciceronis ratiocinationem omissis probationibus in syllogismum dialecticum rediges: Quod optime administratur, consilio administratur. Maior, Propositio. Mundus optime administratur. Minor, Adsumptio. Ergo mundus consilio administratur. Conclusio, Complexio. Atque hunc syllogismum vides, quam copiose, quam eleganter dixerit Cicero. Nec inutile fuerit, Ciceronis exemplum sequi in expoliendis ornandisque syllogismis, iuxta rhetorum praecepta. Nam, ut

45) Annot. marg.: Propositio maior comprobatur.

46) Annot. marg.: Adsumptio minor adprobatur.

47) Annot. marg.: Complexio, Conclusio.

volo dialecticam certamque argumentandi formam exacte cognosci, ita vehementer optarim, oratorio cultu tenuitatem dialecticam locupletari, ne ieiuno dicendi genere sterilescant ingenia.

De figuris syllogismorum.

Tres figuras syllogismorum Aristotelici prodidere, duas priores volo studiosis quam commendatissimas esse. Tertiam neque reiicere, neque probare animus est. Nam cum in syllogismis ipsa natura poscat caussam seu medium, in quo vis est argumenti, de subiecto conclusionis per affirmationem aut negationem praedicari. In tertia figura subiectum conclusionis de medio praedicatur, ordine naturae perverso [48]). Quo fit, ut ratio argumentandi iuxta tertiam figuram, cum sit obscura, a communi oratorum usu abhorreat. Et haud scio, an unquam legerim argumentum aptum tertiae figurae. Iam et syllogismi natura maiorem universalem, si recte contempleris, poscit, quod satis constat non observari omnibus tertiae figurae modis. Rursus, quom dialecticus praecipiat alicubi, non tam quod fieri solet, quam quod potest, visum est, et hanc qualemcunque argumentandi formam, a veteribus traditam, praescribere. Nec desunt argumenta syllogismi naturam excutienti, cur syllogismum expositorium quem vocant, omittam. Neque enim evidens probatio est haec syllogismi forma, qua sic ratiocinamur, probaturi pietatem esse iustitiam: Hoc est pietas, et hoc est iustitia, ergo pietas est iustitia. Deinde, ut omnino ad expositionem argumenti, quod ad materiem pertinet, aliquid conducat, certe formae argumentorum et consequentiae, de qua hic sola agitur, nihil confert. Iam et syllogismus expositorius potius est singularum propositionum explicatio, quam totius syllogismi, quo magis miror, quid in mentem venerit scholis, cur syllogismos tertiae figurae hoc modo probarent.

Regulae.

In syllogismis necesse est unam aliquam universalem esse, praestiteritque maiorem universalem esse, si naturam syllogismi recte introspicias. Et tertiam figuram minus probo, quod maiorem admittit particularem [49]). Proinde, inepte colligas et inefficaciter ex solis particularibus, item ineptius ex solis negativis. Iam in syllogismo si qua fuerit particularis aut negativa, sequetur complexio seu conclusio particularis, aut negativa.

De prima figura.

Prima figura syllogismorum et creberrime usurpatur, et naturae proxima est, et forma ratiocinandi longe evidentissima [50]). Est autem, in qua medium sive caussa conclusionis, in maiori subiecti vice, in minori praedicati vice fungitur. Sic enim convenit in absoluta ratiocinatione, id quod intelliges, si ad animi iudicium revocaris. Nam ideo praedicatum conclusionis de subiecto conclusionis dicitur, quia de eo praedicatur, quod idem est cum subiecto, nempe de medio.

Modi quatuor sunt, Universalis affirmativus, Universalis negativus, et qui ex his nascuntur, Particularis affirmativus, et Particularis negativus [51]), vulgo appellantur Barbara, celarent, darii, ferio, quibus nominibus docendi gratia nos quoque utemur. His quatuor modis necesse est contineri omnes syllogismos primae figurae. Nec ulli apte extra hos modos in prima figura texuntur.

Bar Omnis iustitia est virtus.
ba Omnis pietas est iustitia, ergo
ra Omnis pietas est virtus.
Ce Nulla iustitia est vitium,
la Omnis pietas est iustitia, ergo
rent Nulla pietas est vitium.
Da Omnis hominum societas legibus muniri debet,
ri Civitas est hominum societas, ergo
i Civitas legibus muniri debet.
Fe Nulla hominum societas legibus muniri debet,
ri Civitas est hominum societas, ergo
o Civitas legibus muniri non debet.

His adduntur modi Baralipton, celantes, dabitis. O insulsos homines, qui putarunt uspiam usum esse conclusionis indirectae, quam vocant [52])! Satis scio converti posse pronuntiatum:

---

48) Annot. marg.: Tertia figura reiicitur.

49) Annot. marg.: In omni syllogismo necesse est maiorem esse universalem. Nam syllogismus est argumentatio ab universalibus ad singularia.

50) Annot. marg.: In formis syllogismorum prima perfectissima.

51) Annot. marg.: Notae literarum A. universalis affirmativa. E. universalis negativa. I. particularis affirmativa. O. particularis negativa.

52) Annot. marg.: Reiiciuntur modi quidam primae figurae.

Omnis pietas est virtus, in hoc: Quaedam virtus est pietas. At supra admonui, conversionis usum me non videre apud oratores, aut in tota ratione loquendi, ad sophistas haec nugalia pertinent, qui sic dialectica tractant, ut eorum usum penitus ignorent. Nam quis vel insanus sic colligat:

Omnis iustitia est virtus,
Omnis pietas est iustitia, ergo
Quaedam virtus est pietas.

Neque enim conclusio talis ex his pronuntiatis proprie consequitur, quare syllogismus dici non debet, in quo non apte cum maiore ac minore cohaeret conclusio.

De secunda figura.

Secunda figura est, in qua medium, tam in maiore, quam in minore praedicati vicem defungitur, estque eius admirabilis usus in coniecturalibus argumentis, planeque in omnibus quaestionibus, ubi e posteriore prius quiddam, ceu per coniecturas vestigamus[53]). Incredibile est, quantam commoditatem ex hac argumentandi forma percepturus sis, si diligenter eam in coniecturis exercueris, ut, Episcopus non belligeratur, Iulius belligeratur, non est igitur Episcopus. Hac argumentandi forma et Cicero cum alibi crebro, tum pro Mar. Coelio utitur, sic colligens: Nemo voluptarius literarum studiosus est, at Coelius literarum studiosus, est, voluptarius igitur non est, quem syllogismum oratorio more copiosissime exponit Cicero, primum complexionem ipsam proponens, deinde minorem, post maiorem. Nam hoc ordine fere et Demosthenes utitur. Verba Ciceronis, quo asuescat iuventus ad iudicium per exempla, subiiciam: At vero in M. Coelio (dicam enim iam confidentius de studiis eius honestis, quae audeo vestra quadam fretus sapientia, libere confiteri) nulla luxuries reperietur, nulli sumptus, nullum aes alienum, nulla conviviorum ac lustrorum libido, quod quidem vitium ventris et gutturis, non modo non[54]) minuit aetas hominibus, sed et auget. Amores autem, et hae delitiae, quae vocantur, quae firmiore animo praeditis diutius molestae non solent esse, mature enim et celeriter deflorescunt, nunquam hunc occupatum, impeditumque tenuerunt. Hactenus Cicero thema seu complexionem syllogismi proponit, Coelium non esse voluptarium; dehinc minorem producit, instructissimam illam quidem ut omnia, his verbis: Audistis, cum pro se diceret, audistis antea, cum accusaret, (defendendi caussa haec, non gloriandi eloquor) genus orationis, facultatem, copiam sententiarum atque verborum, quae vestra prudentia est, perspexistis, atque in eo non solum ingenium elucere eius videbatis, quod saepe etiam si industria non alitur, valet tamen ipsum suis viribus. Sed inerat (nisi me propter benevolentiam forte fallebat) oratio et bonis artibus instituta, et cura et vigiliis elaborata. Hactenus Cicero argumenti minorem duxit, quam exornat, munitque adiecta maiore, omnis enim maior in duabus prioribus figuris conformatio[55]) quaedam gnomica est[56]). Sic vero ille: Atque scitote iudices, eas cupiditates, quae obiiciuntur Coelio, atque haec studia, de quibus disputo, non facile in eodem homine esse posse. Fieri enim non potest, ut animus libidini deditus, amore, desiderio, cupiditate, spe nimia, copia, inopia etiam nonnunquam impeditus, hoc quidquid est, quod nos facimus in dicendo, non modo agendo, verum et cogitando possit sustinere, atque haec forma maior est argumenti. Possem hoc genus innumera cum ex prophanis, tum ex sacris oratoribus producere, nisi nollem iuventutem obscuris alicubi exemplis onerare. Observet quisque argumentorum ordinem, rationemque diligenter in optimis quibusque scriptoribus, quo et illorum sententias certius assequatur, et imitari, si quando usus postulabit, facilius queat.

Modi secundae figurae quatuor negativi omnes.

Ces Nemo bonus est amans gloriae,
a Omnes philosophi sunt amantes gloriae, ergo
re Nemo philosophorum est bonus.

Cam Omnes boni sunt contemptores gloriae,
es Nemo philosophorum contemnit gloriam, ergo
tres Nemo philosophorum bonus est.

Fes Nemo voluptariorum est studiosus literarum,
ti Coelius est studiosus literarum, ergo
no. Coelius non est voluptarius.

53) Annot. marg.: Secundae figurae usus est in coniecturis.
54) non] hoc alterum in Ed. 2. omissum est.
55) conformatio] Ed. 2. errore typ.: conormatio
56) Annot. marg.: Gnomica conformatio moralis sententia est.

Ba Omnes pii grati benefactoribus sunt,
ro Nero non fuit gratus benefactori, ergo
co Nero non fuit pius.

Postulat hic locus, ut et de reductionibus, quas vocant, nonnihil dicam, quibus secundae figurae syllogismi in primam figuram convertuntur[57]). His equidem non tam ostendi, probarive syllogismos censeo quam mutari, ut iam non eadem sit ratiocinatio, idemque argumentum, quod prius erat. Nempe medii, in quo tota vis argumenti consistit, ratione mutata, ut in animantium corporibus citra prodigii speciem, ita in syllogismis nihil transferre licet. Deinde, cum fateantur scholae, non posse omnes modos converti in primam figuram, quorsum attinet, iuvenum ingenia ineptis reductionum formulis onerare? Porro miror, quid in mentem venerit scholis, cur ad formam syllogismorum declarandam, et reductionem per impossibile[58]), quam vocant, advocarint, cum ea ad materiam tantum syllogismorum, hoc est, veritatem et falsitatem pronuntiatorum excutiendam, pertineat. Quid enim ordini iuncturisque syllogismi lucis accesserit, per pronuntiatorum comprobationes, quae materiam, non formam syllogismi adiuvant? Ut in aedificio, item in statua, alias materia, alias structura formaque spectatur: ita syllogismorum formam, collocationem, et compagem, seu mavis harmoniam vocare, non materiem, hoc loco spectamus. Quo ordine, quam apte cohaereat conclusio cum maiore ac minore, quae tribus terminis coniunctae sunt, hic potissimum observabis. Est autem reductio per impossibile, plane rhetoricum schema, quo a contrario argumentamur. Nam sermonis natura fit, ut comparatione contrariorum, omnia argumenta clariora, magisque perspicua fiant, ut si declaraturus sis, quam foeda res bellum sit, non queas aptius, quam si cum pacis commodis bellorum mala conferas. Quantum laudis sobrietas mereatur, clarissime ostenderis, si, quid sit in ebrietate turpitudinis et incommodi, declaraveris. Hoc genus innumera sunt exempla, cum in prophanis, tum in sacris scriptoribus. Nec ullo, quod sciam, schemate libentius[59]) uti Rhetores videntur, quam comparatione contrariorum, de quo infra in locis argumentorum plura dicemus. Atque huc quidem reductio per impossibile pertinet, hactenus obscure sordideque a scholis dialecticorum vulgaribus tractata.

De tertia figura syllogismorum.

Tertia figura est, in qua medium subiecti vice, in maiore ac minore fungitur, quae ratio argumentandi est et a communi sensu aliena[60]). Nam cum in omni argumentatione praestandum sit, ut medium sit[61]) apta caussa, cur praedicatum conclusionis de suo subiecto dicatur, et tertia figura medium ad conclusionem non satis accommodet, non est, ut ea utamur. Et inepte[62]) accommodari medium ad conclusionem intelliges, cum tertiae figurae syllogismum in Enthymema solveris. Nam cum omnes syllogismi commode in enthymemata solvi possint, tertiae figurae ratiocinationes non possunt, quia medium male cum conclusione quadrat, ut si sic argumenteris:

Homo est animal,
Homo est substantia, ergo
Substantia est animal.

Iam qualis erit ratiocinatio, si Enthymemate utaris, ut homo est substantia, ergo substantia est animal, quo modo si quis argumentetur, quid quaeso effecerit? Adiicerem equidem plura argumenta, quibus apud me fit, ne tertiam figuram plane probem, nisi nollem iuvenum animos argutiis impedire. Hoc enim ago, ut explicem dialectica, non ut obscurem.

Finguntur modi figurae tertiae sex.

Da Omnis homo est substantia,
rap Omnis homo est animal, ergo
ti Quoddam animal est substantia.

Fe Nullus homo est lapis,
lap Omnis homo est animal, ergo
ton Quoddam animal non est lapis.

Dis Quidam homo est substantia,
a Omnis homo est animal, ergo
mis Quoddam animal est substantia.

Da Omnis homo est substantia,
tis Quidam homo est animal, ergo
i Quoddam animal est substantia.

57) Annot. marg.: De reductione ostensiva.

58) Annot. marg.: Reductio per impossibile est argumentum a contrario.

59) libentius] Ed. 2. licentius

60) Annot. marg.: Tertia figura reiicienda.

61) sit] Ed. 2. sit, sit

62) inepte] Ed. 2. errore typ.: incepta

Bo Quidam homo non est lapis,
car Omnis homo est animal, ergo
do Quoddam animal non est lapis.

Fe Nullus homo est lapis,
ris Quidam homo est animal, ergo
on Quoddam animal non est lapis.

Atque hae sunt syllogismorum figurae, quarum duabus recte uti queas; tertiam repudiari velim[63]). Quidquid argumentorum in rhetorica themata inciderit, colliges concludesque in syllogismi formam, ut vim argumenti, probis circumscripti formulis, certo comprehendas. Nunc de reliquis argumentandi formis, quas ferme licebit in syllogismos convertere, et ad syllogismi structuram ceu regulam exigere.

De enthymemate.

Observandum est accurate, quod admonuimus supra de syllogismo, ut dialecticis cum rhetoribus conveniat. Eadem enim ratio argumentandi apud rhetores et dialecticos est, eademque argumentorum structura, nisi, quod certior dialectica, liberior rhetorica est. Quare, quem dialectici syllogismum vocant, tribus vocibus aut duobus pronuntiatis collectam conclusionem, Cicero ratiocinationem vocat, Quintilianus Epicherema; sed in ratiocinatione, seu epicheremate, praeter simplicis brevisque syllogismi partes, a rhetoribus probationes pronuntiatorum numerantur. Et inter syllogismum et epicherema (quod Cicero ratiocinationem vocat) interesse Fabius censet, quod syllogismus constet necessariis certisque pronuntiatis, Epicherema probabilibus. Atqui hoc materiae discrimen est. Quod ad formam et structuram attinet epicherematis, plane sciant studiosi, idem esse Epicherema seu ratiocinationem rhetoribus, quod syllogismus dialecticis est. Quod qui observaverit, facile explicabit Ciceronis et Quintiliani locos de argumentationum formis. Caeterum, ut hoc obiter adnotem, vocabulum epicherema Graeci pro quocunque argumento communiter usurpant, significatque, ut veteres exposuerunt, aggressionem, hoc est, sententiam, qua adorimur, aut aggredimur propositum thema, seu conclusionem. Omnis enim conclusio est thema probandum. Syllogismo proximum est, quod Enthymema vocant, quo cum dialecticis plane convenit rhetoribus, eandem enim argumentorum formam, eodemque nomine, enthymema, et rhetores, et dialectici vocant. Est autem enthymema imperfectus syllogismus, hoc est, aut maior cum conclusione, ut, Omnes civitates decet legibus constituere: Athenas igitur decet legibus constituere. Atque hic vides omissam minorem. Aut minor cum conclusione, ut, Nemo male uti virtute potest: Bona igitur virtus est. Hic omissa maior est: Id bonum esse, quo nemo male uti potest. Absolves igitur enthymema, adiecta aut maiore, aut minore propositione. Nam utra desit, ipse naturae sensus indicat, et exercenda est iuventus. Partes enthymematis dicuntur, antecedens, et consequens. Quod si in antecedente et consequente idem est subiectum, deest maior, ut:

Clodius insidiator est, ergo
Clodius iure caesus est.

Deesse maiorem vides: Iure insidiator ut hostis occiditur. Quod si in antecedente et consequente idem praedicatum est, deest minor, ut, Insidiator ut hostis iure occiditur, Clodius igitur iure caesus est[64]).

Et in hunc modum mutilatus syllogismus, forma est enthymematis. Quintilianus aliud ex pugnantibus duxit, aliud ex consequentibus, etc. quae divisio non ad formam enthymematis pertinebat, sed ad locos, unde omnium argumentorum materies petitur. Iam syllogismo in certis, et quae convelli non possunt crebrius, enthymemate frequentius in probabilibus utimur, quo fit, ut familiare sit poetis, sic apud Ovidium omissa minore syllogismi, enthymema est, ex maiore et conclusione:

Quando ego non timui graviora pericula veris?
Res est solliciti plena timoris amor[65]).

Antecedens enim est, amorem solliciti timoris plenum esse, consequitur, se timuisse, vel quae fieri non possent. Est, ubi constat enthymema ex minore et conclusione, ut:

Quaeritur, Aegisthus quare sit factus adulter.
In promptu caussa est: desidiosus erat[66]).

Atque ut in priore formula plus est virium, ita in posteriore plus est gratiae. Studiosae iuventutis erit has argumentorum formulas in poetis,

63) Annot. marg.: Duae tantum figurae probantur, tertia reiicitur.

64) Annot. marg.: Haec exempla pertinent ad primam figuram syllogismorum.

65) Ovid. Epist. I, 11 sq.

66) Ovid. Remed. am. 161 sq.

oratoribusque diligenter observare, quarum cognitio, mea quidem sententia, iudicii acrimoniam exercet.

De inductione.

Inductionem Graeci epagogen vocant, argumentandi rationem naturae proximam, qua e singularibus universale colligitur, quo modo verisimile est omnes artes repertas esse. Comparatis enim multis, quae adsiduus rerum usus suppeditabat, exemplis, universalem quandam regulam statuimus, ut cum viderent medici, vinum Chium, item Smyrnaeum, item Falernum calefaciendi vim habere, collegerunt inductione quadam seu epagoga regulam, vinum natura calefacere. Breviter, quidquid usu deprehensum, in artem coactum est, id inductione seu epagoga collegit ratio. Certior inductione syllogismus est, propterea in probabilibus crebrior usus est inductionis, planeque in coniecturis regnat, ut, si Catilina toties violavit rempublicam, verisimile est eum semper infesto animo fuisse in rempublicam. Anxie laborant scholae in reducenda inductione ad syllogismum, ceu ad amussim, neque enim alia argumentandi forma certior est syllogismo. Sed illud quam inepte faciant, non est huius loci tractare. Plane syllogismo contraria forma argumentandi, inductio est [67]). Ab universalibus ad singularia syllogismus progreditur, inductio a singularibus ad universalia. Immutaveris prorsus inductionum naturam, si in syllogismi formam coegeris. Iam et inductionis duae sunt tantum partes, antecedens, quod singularium coacervatione constat, et consequens, universale, collectum e singularibus. At in syllogismo tres partes sunt, maior, minor, et medium. Ergo sicut enthymemati pars quaedam syllogismi deest, ita et inductioni. In coacervandis singularibus praestandum est, ut aut omnia connumerentur, aut diversum quiddam non appareat, ut si sic argumenteris: Virgilius est albus, Cicero est albus, inepte consequetur, omnem hominem esse album, quando diversum apparet in Aethiopibus. Hoc argumentandi genere nemo frequentius Socrate apud Platonem usus est, credo, quod videbat proxime ad naturalem sensum quadrare. Pluribus artificium eius persequitur in libris de inventione M. Cicero. Tu ad unum exemplum et reliqua, quae in scriptoribus occurrent, exige. Vinum Chium, item Smyrnaeum, item Campanum, calefaciendi vim habet, nec compertum est aliter de ullo vini genere. In omni igitur vino vis calefaciendi est.

De exemplo.

Exemplum, quod Graeci paradigma vocant, est aut similium, aut dissimilium comparatio. A simili petitur, ut Timotheus apud Graecos, ita Sylla Romae fortunatior, quam prudentior fuit. Et in comparatione similium, saepe maius, saepe item minus petitur, ut, si philosophi autorum suorum singuli placita tenent, quanto magis convenit Christianos dogmata servatoris sui tenere! Et hac argumentandi figura, nescio an alia frequentius usurpetur. A dissimili, adeoque contrario libenter argumentamur; valet enim comparatio contrariorum ad evidentiam, energiamve caussae, ut apud Livium Camillus dissuadet migrare Veios, hortaturque, ne velit populus Romanus sacra sua deserere [68]). Hos omnes deos publicos privatosque, Quirites, deserturi estis? Quam par vestrum factum est, quod in obsidione nuper in egregio adolescente Fabio, non minore hostium admiratione, quam vestra, conspectum est, quom inter Gallica tela digressus ex arce, sollenne Fabiae gentis in colle Quirinali obiit. An gentilia sacra ne in bello quidem intermitti, publica sacra et Romanos deos etiam in pace deseri placet? Formam huius generis per sese simplicissimam licebit rhetoricis schematibus exornare. Quid enim simplicius dicas, eo quod apud poetam est?

At non ille satum, quo te mentiris, Achille,
Talis in hoste fuit Priamo [69]).

Observabit studiosus lector in poetis [70]), oratoribus, historicis, quam late pateat haec argumentandi ratio. Et exemplorum quidam praecipuus est in consultationibus usus, ubi eventum nostrae caussae praesumimus ex iis, quae ab aliis eodem ferme consilio gesta sunt, ut apud Livium Scipioni Hannibal ait: Quod tu nunc es, idem ego eram ad Trebiam, Thrasymenum, Cannas. Iam ad exemplorum rationem pertinent poetarum

67) Annot. marg.: Quomodo conveniat inductioni cum syllogismo.

68) Annot. marg.: Livianum exemplum.

69) Virgil. Aen. II, 540 sq.

70) Annot. marg.: Dissimilia.

fabulae, apologi, paroemiae, parabolae, et quae sunt huius generis, de quibus multa Quintilianus libro quinto.

Orestis fabula usus est tempestivissime Mar. Cicero pro Milone: Itaque hoc, iudices, non sine caussa fictis fabulis doctissimi homines memoriae prodiderunt, eum, qui patris ulciscendi caussa matrem necavisset, variatis hominum sententiis, non solum humana, sed et deae sapientissimae sententia liberatum. Apologo seu aeno, sic enim ferme Aesopicos apologos vocant, usus est Horatius[71]):

Quod si me populus Romanus forte roget, cur
Non, ut porticibus, sic iudiciis fruar iisdem,
Nec sequar, ac fugiam, quae diligit ipse, vel odit,
Olim quod vulpes aegroto cauda leoni
Respondit, referam: quia me vestigia terrent,
Omnia te adversum spectantia, nulla retrorsum.

Paroemia usus est M. Cicero pro L. Flacco, proverbio fidem testibus abrogans, quo dicitur: Da mutuum testimonium. Parabolis sacra Christi doctrina referta est. Adiici et gnomae seu sententiae possent, quale est illud pro Deiotaro apud M. Ciceronem: Pereant amici, dum inimici una intercidant, et Paulus graeci poetae versiculo utitur in Corinthiis[72]): Corrumpunt bonos mores conversationes pravae. Sed de his in locis plura. Nunc satis sit admonuisse, haec ad exempli formam, quae plane simplicissima est, pertinere.

De coacervatione.

Cognata syllogismo coacervatio est, qua res eiusdem ordinis, ceu gradatione quadam connectuntur, ut, quod Laurus est, arbor est, quod arbor est, substantia est, ergo quod Laurus est, substantia est. Conclusio syllogisticam imitatur, cum, quae praecedunt pronuntiata, non sint syllogistice coniuncta. Graeci hanc argumentandi formam Soron seu Soriten vocant. Aristotelici regula quadam in praedicamentis expediunt, ubi docent: Quidquid de superiore dicitur, idem de inferiore dici posse: homo est animal, animal est corpus, homo igitur[73]) est corpus. In pervestigatione rerum obscurissimarum videmus usui fuisse Soriten doctis. In hunc ferme modum et Socrates colligebat: Deorum sunt omnia, Boni viri deorum sunt amici, et amicorum omnia sunt communia, ergo et bonorum virorum sunt omnia. Sic Diophantus, Themistoclis filius: Quod ego volo, idem mater vult, quod mater, idem Themistocles, quod Themistocles, idem populus Atheniensis, ergo quod ego volo, idem vult populus Atheniensis. Elegantissime Paulus in Epistola ad Hebraeos[74]): Sacerdotes Mosaici sunt minores Abrahamo, Abrahamus minor est Melchizedecho[75]), Mosaici igitur sacerdotes minores sunt Melchizedecho[75]). Iam Christus est sacerdos secundum ordinem Melchizedech[75]), igitur Christo minores sunt sacerdotes Mosaici. Valet haec formula certius in ordine rerum eiusdem praedicamenti, adeoque in axiomatis necessariis. In contingentibus non semper apte colligitur per Soriten, ut si argumenteris: Studiosi literarum sunt amantes otii, Amantes otii sunt segnes, Studiosi igitur literarum sunt segnes. Iam et observandum est, ut argumenti partes eadem inter se ratione conferantur, ut in superiore argumento, aliud studiosorum, aliud segnium otium est.

Captiones quaedam reliquae sunt: Crocodolites, Asystaton, Antistrephon, quas, quando ad rei dialecticae iudicium non ita multum faciunt, satius visum est omittere. Facile enim omne fallax argumentum eluseris, si et collegeris in eas formulas, quas praescripsimus, neque enim ullae aliae probae sunt. In primis autem, si simplici syllogismo vinxeris, et caveris prudenter, ne quid amphibolon aut ambiguum in nomine aut verbo ullo[76]) insit. Quidquid enim apud Aristotelem fallaciarum est, ferme ambiguo exposito, aut observata proba syllogismi forma, deprehendes.

Liber quartus.
De locis.

Hactenus argumentorum formulas praescripsimus, et lineas duximus, quibus circumscribi argumentum debet, quo ordine, quibus modis velit sermonis natura compingi sententiam seu orationem ad probandum thema quodcunque

---

71) Horat. Epist. I, 1, 70—75.
72) I. Corinth 15, 33.
73) homo igitur] sic Editt. 1. 3.; Ed. 2. igitur homo
74) Hebr. 6, 7. — Annot. marg.: Sorites Paulinus in Hebr.
75) Melchizedecho . . . Melchizedech] Editt. 1. 3. Melchisedeco . . . Melchisedec
76) ullo] sic Editt. 1. 3.; Ed. 2. illo

accommodatam [77]). Iam de argumentorum materia praecipiemus, quae pars invenit materiem, qua probes, quod propositum est. Quae superiore libro tradita sunt, ad inventionem proprie non pertinent, sed quae iam inventa sunt quomodo connectas, docent. Haec vero unde petas, quod dicendum est, indicant. Ut aedificaturi saxa materiemque primum comparant, deinde construunt ex aliis alias aedificii partes: ita disputaturi, primum, quod dicant, quaerunt; deinde repertum argumentum disponunt, syllogismorum formulis circumscribunt, enthymematis vinciunt, epagogis ornant, exemplis illustrant, sorite muniunt. Quare, si quod thema pervestigandum, propositum fuerit, ut, Num liberalitas sit Iustitiae pars, ut Ciceroni videtur, primum a locis petes de eo, quid dici possit, deinde a formulis argumentorum, quomodo connectas construasque inventa. Loci enim sunt velut signa quaedam, quibus rerum, quae dici tractarique debent, capita indicantur.

In omni argumento rerum inventio, et prima est, et difficillima. Nam disponendi rationem ipsa fere rerum conditio per sese praescribit. Quare operae pretium est, ea, quae inventionem adiuvant, summa cura et diligentia meditari. Scripturus es epistolam aut orationem, disputaturus es de rebus philosophicis, de iuris articulis, de sacris, quid scribas aut dicas, loci indicabunt. Aut alienam orationem iudicaturus es, certe consilium eius nunquam deprehenderis, nisi spectaveris, quibus thema locis munitum sit. Tota enim vis inventionis in locis posita est, ex quibus ceu fontibus oratio deduci solet. In omni themate quaedam argumenta, ipsa statim natura ingeniosis hominibus suggerit, sed pauca, quae munienda, exornanda et amplificanda sunt plurium locorum adminiculis. Adiuvat enim ars naturam [78]), cum in plerisque aliis, tum maxime in dicendo. Et e dialecticis locis exoritur ceu fonte copia orationis, quae eatenus ad animi iudicium vocari potest, quatenus e locis dialecticis nascitur [79]). Iam copiae rationem quam facillime adsequetur, qui ad naturae fontes revocarit.

77) Annot. marg.: Loci indices sunt materiae argumentorum.

78) Annot. marg.: Ars adminiculum naturae.

79) Annot. marg.: Ratio copiae locis nascitur.

Locorum divisio.

Tum demum videberis probe adsecutus esse locos, cum intelliges, in quo themate, quibus locis maxime utamur. Neque enim omnes loci a dialecticis traditi, ad dialectica themata proprie pertinent, sed magna parte rhetores in illustranda oratione utuntur. Dialecticus paucis locis utitur, finitione, genere, specie, partibus, caussis, eventis, nempe a quibus necessariae probationes petuntur. Nam cum in universum hoc agat dialectica, ut quam certissima, et quatenus fieri potest, necessaria doceat, locis proprie utitur, a quibus necessaria argumenta petuntur [80]): rhetorum est, quam maxime probabilia dicere, quare et probabilium locis utitur. Nos rem paulo altius repetemus, indicaturi et rhetorum et dialecticorum locos. Probationes, aliae inartificiales, ut quae a rumore, a testibus, a tormentis, a tabulis ducuntur; aliae artificiales sunt. Hae signis, argumentis, et exemplis constant. Nam his membris probationem artificialem Quintilianus absolvit.

De signis.

Signa [81]) sensu deprehensa movent, ut ex eis aliud quiddam colligatur. Alienum propemodum hoc probationum genus ab arte videtur. Signa duplicia sunt, alia necessaria, ut, Peperit, non est igitur virgo; Athenis fuit, cum ille Romae occideretur, non occidit igitur. Alia probabilia, ut, Sepeliisti solus, igitur occidisti. Atque huiusmodi ferme est suspicionum materies in coniecturalibus. Quaedam item signa praecedunt, quaedam in rem praesentem cadunt, quaedam subsequuntur, quae omnia in proposita quaestione diligenter consideranda sunt. Neque enim ullum per sese signum valet, sed multa in unum congesta, verisimilem probationem efficiunt [82]). A praecedenti, ut, Iam olim insidiatus est Miloni Clodius, ut constat: probabile igitur est, et modo insidiatum esse. Ab iis, quae in rem praesentem cadunt, ut, Armatus Clodius erat, inermis et impeditus Milo, probabile est igitur, a Clodio Miloni insidias factas. A consequentibus, ut, Profugit; probabile est igitur, caedis reum esse. Huc occasio pertinet, item quae spes con-

80) Annot. marg.: Solae necessariae probationes dialecticae sunt.

81) Annot. marg.: Signa, rhetoricae probationes.

82) Annot. marg.: Signa coacervata nonnihil probant.

ficiendae rei fuerit, quid ex re commodi, quid incommodi sequi potuerit. Exemplum habes orationis in signis positae, longe pulcherrimum, orationem M. Ciceronis pro Milone. Neque enim potest regulis comprehendi signorum ratio, nisi quatenus circumstantiis caussarum ac personarum ducimur, quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando.

De argumentis.

Signa ex factis sensui expositis proprie ducuntur, et cum caussa ferme nascuntur. Argumentum est ratio paulo longius petita, quam ad caussam disputantis industria affert, cum signa afferantur ad disputantem a caussa. Petuntur argumenta alias a personis, alias a rebus. Argumenta a personis ducta cognata sunt signis, quod et non sint, nisi verisimiles probationes, et a personis ad oratorem afferantur. Atque hae duae probationum partes, signa et argumenta a personis ducta, parum dialecticis thematibus conferunt, quae necessariis et evidentibus argumentis muniri debent [83]). Sed eas praescripsimus, ne quid locis argumentorum deesset, alioqui suas partes rhetoribus relicturi. Iam et signa, et argumenta a personis ducta, syllogismis aut enthymematis claudi et circumscribi debent, ut palam fiat, quam efficaciter probent. Nam quam apte cohaereat probatio cum themate, nunquam videris, nisi colloces in syllogismi, aut enthymematis, aut inductionis, aut exempli formam, ut, Verisimile non est, literarum studiosos voluptatibus indulgere; Coelius studiosus literarum est: non est igitur verisimile, eum indulgere voluptatibus. In hunc modum integris syllogismis signa et personarum argumenta comprehende.

Quae a personis ducuntur.

Loci personarum sunt, genus, natio, patria, sexus, aetas, educatio, disciplina, habitus corporis, fortuna, animi conditio, affectus, denique vitae cursus, quos locos libentius praescribo, quod et usui futuri sunt pueris declamantibus laudes illustrium virorum, in quibus haec argumentorum capita, ceu filum quoddam in oratione contexenda sequentur. Neque enim ullo genere thematum, Fabio teste, foelicius exercetur adolescentia, quam laudandis aut vituperandis personis [84]).

83) Annot. marg.: Dialecticum thema est, quod proprie exacte et necessaria methodo docetur.

Genus.

A genere, ut cum similes, aut dissimiles parentum filii sunt, et liberis fere ex parentibus fluunt caussae honeste aut turpiter vivendi; atque haec argumentandi ratio frequentior est, quam ut hic debeat exemplis pluribus declarari. Sic Cicero pro L. Murena Catonem cum proavo suo confert: Sed te domum iam deducam tuam. Quenquam ne existimas Catone proavo tuo commodiorem, comiorem, moderatiorem fuisse, ad omnem rationem humanitatis? De cuius praestanti virtute cum vere graviterque diceres, domesticum te habere dixisti exemplum ad imitandum.

Natio.

A natione, ut cum gentium studia probamus aut improbamus, quo modo Paulus apostolus Cretensium levitatem vulgari versiculo arguit [84a]), et Cicero testium autoritatem elevat, quod Graeci sint, inquiens de Graecis [85]): Tribuo illis literas, do multarum artium disciplinam, non adimo sermonis leporem, ingeniorum acumen, dicendi copiam, denique, et si qua sibi alia sumunt, non repugno. Testimoniorum religionem et fidem nunquam ista natio coluit, totiusque huiusce rei quae sit vis, quae auctoritas, quod pondus, ignorant. Hic retulerit singularum gentium [86]), item familiarum decora, aut notas observare.

Patria.

A patria perinde argumentum petitur, ut a natione. Neque enim ad instituendam vitam patrii mores nihil momenti habent, ut ille diis gratias agebat, quod Athenis natus esset.

Sexus.

A sexu, ut, Latrocinium facilius in viro, veneficium facilius in muliere credas [87]), hoc loco commode uti queas, si ambitionem Tulliae, uxo-

84) Annot. marg.: Demonstrativo genere primum exercendi pueri.

84a) Tit. 1, 12.

85) Annot. marg.: M. Cicero pro L. Flacco.

86) Annot. marg.: Gentium notae apud historicos observentur.

87) Annot. marg.: Sexuum notae observandae.

ris Tarquinii, accuses, quae minime muliebri ingenio et arte regnum affectavit.

Aetas.

Ab aetate argumentatur Mitio, excusans adulescentis delictum.

Educatio et disciplina.

Haec alias corrumpit, alias adiuvat et excolit ingenia, et ad immutandos animos nihil efficacius ea esse multis compertum est exemplis. A disciplina [88]) M. Cicero argumentatur pro L. Murena, in M. Catone: Iudices, haec bona, quae videmus divina et egregia, ipsius scitote esse propria, quae nonnunquam requirimus, ea sunt omnia non a natura, verum a magistro. Fuit enim quidam summo ingenio vir Zeno, cuius inventorum aemuli Stoici nominantur, huius sententiae sunt et praecepta eiusmodi. Gratia sapientem nunquam moveri, nunquam cuiuspiam delicto ignoscere, neminem misericordem esse nisi stultum et levem, viri non esse, neque exorari, neque placari, solos sapientes esse, si distortissimi sint, formosos, si mendicissimi, divites, si servitutem serviant, reges; nos autem, qui sapientes non sumus, fugitivos, exules, hostes [89]), insanos denique esse dicunt. Omnia peccata esse paria, omne delictum scelus esse nefarium, nec minus delinquere eum, qui gallum gallinaceum, cum opus non fuerit, quam qui patrem suffocaverit. Sapientem nihil opinari, nullius rei poenitere, nulla in re falli, sententiam mutare nunquam. Hoc homo ingeniosissimus M. Cato autoribus eruditissimis iter inductus arripuit, neque disputandi caussa, sed ita vivendi. Reliqua qui volet, ex ipso M. Cicerone petat. Et in hunc modum praestiterit optimorum scriptorum exemplis uti, e quibus cognoscas non modo argumentandi figuram, sed et quomodo illustres et exornes argumentum, quid enim quaeso potuit a M. Cicerone aut prudentius, aut ornatius eo loco in Catonem dici?

Corporis habitus.

A corporis habitu, qualia sunt apud M. Ciceronem in Pisonem: Iamne vides belua? Iamne sentis, quae sit hominum querela frontis tuae? Nemo queritur Syrum, nescio quem, de grege novitiorum factum esse Consulem? Non enim nos color iste servilis, non pilosae genae, non dentes putridi deceperunt, oculi, supercilia, frons, vultus denique totus, qui sermo quidam tacitus mentis est, hic in errorem homines impulit, hic eos, quibus erat ignotus, decepit, fefellit, hic in fraudem induxit. Hinc argumentum queas petere, si Valerii Corvini describendum facinus sit, qui vasto et immani corpore Gallum quendam, impar ipse viribus et habitu corporis, singulari certamine vicit.

Fortuna.

A fortuna argumentamur, quom de servitute, libertate, honoribus agimus, qualia sunt multa in Ciceronianis orationibus, cum alibi, tum pro Deiotaro.

Animi conditio.

Non parum refert spectare, quomodo quisque affectus sit. Nam ex propensionibus animorum coniecturae admodum probabiles colliguntur. Eiusmodi argumenta sunt et apud Ciceronem pro Milone: Fecit iratus, fecit inimicus, fuit ultor iniuriae, punitor doloris sui [90]). Et de Aruspicum responsis: Sed tamen mei facti rationem exponere illis volo, qui hesterno die dolore me elatum, et iracundia longius prope digressum arbitrabantur, quam sapientis hominis cogitata ratio postulasset. Nihil feci iratus, nihil impotenti animo, nihil non diu consideratum, ac multo ante meditatum etc. Atque huc in laudibus et vituperiis pertinent vitiorum ac virtutum formae, prudentia rerum gerendarum, scientia, iustitia, temperantia, fortitudo; contra, imprudentia, iniustitia, intemperantia, temeritas, metus, et similia.

Huc item pertinent res vel bene, vel male gestae, his factorum consilia adde. Pertinent huc et personarum studia, ut forenses alii, alii milites, alii mercatores sunt.

In personis haec ferme requiruntur, quae usu venient declamaturis, aut iudicaturis caussas, quibus personae tractantur, ut pleraeque sunt. Et huius generis argumenta, quanquam proprie ad Rhetores pertineant, nempe, quae probabilia

88) Annot. marg.: De disciplina Stoica.

89) hostes,] Editt. 1—3. hostis,

90) Annot. marg.: E poetis commodissime affectuum discrimina discas.

fere, et non necessaria sunt, tamen dialecticas formas induunt, quom aut syllogismis, aut epagogis, aut enthymematis vinciuntur, ut si argumenteris: Traiani adolescentia a bonis magistris formata est, est igitur verisimile, bonum principem Traianum fore.

Quae a rebus ducantur.

Vix tandem pervenimus ad eos locos, quibus dialecticum thema proprie muniri solet, atque adeo e quibus probationes necessariae, evidentesque petuntur. His in hunc modum utere. Omne thema, aut simplex vox est, aut oratio. Simplex vox non probatur, nec refellitur, nempe, in qua neque verum, neque falsum sit, sed exponitur. Iam quo ordine, quibus locis exponatur, supra, in ratione simplicium vocum libro primo absolvimus. Primum enim simplicis vocis finitio quaerenda est, deinde caussae rei propositae pervestigandae sunt; partienda posthac in species, aut membra. Oratio vero proprie aut probatur, aut improbatur. Nam in oratione proprie verum aut falsum inest. Eritque haec probandi methodus. In omni pronuntiato simplici duae sunt partes, Subiectum et Praedicatum, ut, voluptas est bonum. Inde, ab utraque parte, cum a subiecto, tum a praedicato, argumenta trahentur. Proinde, si quod thema disserendum, probandum, reprobandumve propositum fuerit, dissolve in partes, earumque finitiones, caussas, species, ac membra perquire. Nam ex his argumenta colliges, ut si finitioni, caussis, ac partibus voluptatis cum bono convenit, plane bonum esse colliges voluptatem. In eundem modum sunt et partes thematum in genere demonstrativo aut deliberativo pervestigandae, ut, si dehorteris a bello Turcis inferendo, primum belli percensebis incommoda generatim; deinde, qui Turcae, et ut armati sint, quomodo nos instructi simus. Et cum Christiani sumus, non decere nos arma, quibus dictum est, gladio perituros, qui gladio dimicaturi sint. In laudibus praedicatur factum, ut, Mutii Scaevolae, quod privatim ipsi, deinde et universo nomini Romano, et honestum, et utile sit. Breviter, expendat disputaturus partes thematis, cum in omni genere orationis, tum maxime in argutis et lubricis disputationibus. Atque hic vides, qui sit simplicium usus, et quanti referat in promptu habere simplicium vocum methodos. Neque enim muniri ulla sententia solida efficacique ratione potest, nisi accurate perspecta natura partium thematis.

Sunt autem loci argumentorum, quae a rebus petuntur, Finitio, Genus, Species, Commune, Particulare, Differentia, Totum, Partes, Caussae, Eventa, Pugnantia, Similia, Maius, Minus.

Finitio.

Efficacissima et certissima probandi ratio est per finitionem, quare et ad dialectica themata proprie adplicari debet. Voco autem dialectica themata, quibus naturam rerum propositarum, caussas, aut officia inquirimus, exacto et iusto ordine, idque argumentis, quoad fieri potest, necessariis et evidentibus. Hoc genus, alii apodixes, alii demonstrationes vocarunt. Quale est, si disseras, liberalitatem esse iustitiam, ubi non laudatur, non suadetur liberalitas (nam hoc proprie rhetorum est), sed eius natura perquiritur. Iam quot finiendi genera supra indicavi, tot argumentandi loci finitione comprehenduntur.

Ab etymologia, ut, Civitas est, ergo populi consensus est.

A finitione, quae essentiam rei explicat, ut, Bonus affectus est, igitur et virtus est.

A finitione caussas notante, ut, Exortus solis est, dies igitur est.

A finitione ex accidentibus collecta: Fabrorum longe princeps est, ergo Daedalus est.

Observandum est in finitionibus, quod et supra monuimus, ut propriae sint, pariter enim finitionum locus a finito ad finitionem, et a finitione ad finitum duci solet, quod fieri nequit, nisi finitiones propriae sint. Iam et in iudicandis finitionibus plurimum valet argumenti conversio. Nam ita facile spectabis, propria definitio sit, an non, ut propria est haec: Virtutem esse bonum affectum, quia utroque modo valet argumentum, virtus est, ergo bonus affectus est; et bonus affectus est, ergo virtus est. Impropria est finitio, vinum esse, quod inflammet sanguinem. Neque enim converti potest, hoc modo: Est quod inflammat sanguinem, igitur vinum est. Sunt enim et pleraque alia, quibus animantium corpora accenduntur.

Usus loci finitionum.

In locis non est alius, quo commodius, quam loco finitionum uti queas. Nam si natura

cuiuspiam thematis pervestiganda sit, id quod dialecticorum proprie est, plurimum per finitiones efficies, ut si quaeratur, Num liberalitas pars sit iustitiae, ut Ciceroni visum est, statim dissolve thema, partiumque finitiones inter se compara, inter quas si convenerit, necesse est, et inter ea convenire, quae definita sunt, ut, Iustitia est, quae cuique dat, quod debetur. Liberalitas est, quae egenti civi opitulatur. Iam quod liberaliter datur egenti, quanquam non debetur privatim, publice tamen civitati vel humanitati debetur; hinc colligitur, partem esse iustitiae, liberalitatem, nempe quae dat, quod publice homini seu civi debet. In hunc modum exerceat iuventus communia themata, Num voluptas sit bonum, Num virtus sit foelicitas, etc. pervestigatis singularum partium finitionibus. In genus suasorium vero non cadunt finitiones, nisi eae, quae ex caussis conflatae sunt, ut infra indicabimus. In iudiciali controversia pro Cecinna, M. Cicero finitione usus est. Et rhetores statum quendam finitionum numerant, qui plane dialecticis est controversia de finitione[91]), et loco finitionum a nobis comprehenditur. Iam et in schematibus rhetoricis finitio numeratur, et huic non absimile schema Notatio: quo commendatiorem volo studiosis finitionum locum[92]).

Genus.

A genere ad species ducuntur argumenta per negationem, ut, Temeritas non est virtus, igitur nec fortitudo est. Eodem modo et a communi ad particulare ducuntur argumenta. Commune voco, quidquid alio latius patet, ut vinum latius patet quam tenue vinum, homo latius quam bonus vir. Hoc loco libenter in exaggerandis caussis utimur, plurimumque ad copiam momenti habet, ut, Nero ne hominis quidem officium fecit, tantum abest, ut boni viri fecisse officium credatur.

Species.

A specie ad genera, item a particularibus ad communia argumentamur per affirmationes, ut, Fortitudo est, igitur virtus est. Bonus vir est, igitur homo est. Quod si copiae in dicendo studes, fac, ut, quocunque proposito themate, quaeras, quod eius genus, quae species, quod commune, quod particulare: a quibus si petiveris argumenta, recte propositam caussam tum munieris, tum illustraveris.

Differentia.

Nullo loco commodius, quam differentia, uteris, sicubi discrimina rerum cognatarum indicabis. Nam, ut supra ostendimus, differentiae sunt, quibus inter sese species eiusdem generis discrepant. Quo fit, ut cognatarum specierum fines pulcherrime, notatis tractatisque differentiis, comprehendantur[93]): ut homini et bruto convenit genere, pariter enim homo atque brutum animalia sunt, discrepat ab homine brutum, quod ipsum beneficio sermonis caret. Atque hic differentiae vocabulo complector proprium, et quidquid est, quo discrimina rerum proprie notamus.

Argumentamur per locum differentiae, haud aliter, atque solemus per finitionem. Est enim differentia longe praestantissima pars finitionis: ut, homo est, igitur et intellectuale est, et rursum, intellectuale est, igitur et homo est. Ita, bos non est intellectualis, igitur nec homo. Plurimus huius loci usus est in cognatis rebus, ut in discernenda liberalitate a prodigalitate, parsimonia, a sordibus, fortitudine, ab audacia, seu temeritate. Verum, quid attinebat hunc locum a finitione separare, in qua ut nihil differentia praestantius est, ita nihil maiore cura tractari debet?

Totum, partes.

Non raro a toto ad partes[94]), et rursum, a partibus ad totum argumentamur, ut, domus est, necesse est igitur et parietes, et tectum esse; et rursus, parietes sunt et tectum, necesse est igitur domum esse. In hunc modum, et ex omnibus partibus coniunctis, totum colligitur, et ex toto partes.

Ex hoc loco pulcherrimam copiae formam nasci observabis, quae totum, commemoratis partibus, ostendit, ut, qua re et Senatui, et plebi damnum datur, eadem universae reipublicae damnum dari necesse est. Sic oculos, os, ventrem, etc., denique totus monstrum est. Et

91) finitione,] sic Editt. 1. 3.; Ed. 2. diffinitione,

92) Annot. marg.: Quid rhetoricus locus finitionum conferat.

93) Annot. marg.: Differentiarum usus.

94) Annot. marg.: Totius et partium locus ad rhetoricas distributiones pertinet.

ad amplificandam orationem, hoc loco haud alius commodior esse videtur.

Caussae.

Et supra in finitionibus caussas tractavimus, quo hic brevius absolventur.

Caussa est, unde aliud consequitur [95]).

Efficiens est persona aut res, quae aliquid efficit, ut faber domum, pater filium.

Materia est, ex qua fit quidpiam, ut, ex ligno mensa.

Forma est ipsa materiae species.

Finis est usus rei. Ab efficiente ducuntur argumenta, tam dialectica, quam rhetorica. Dialectica, ut caussa negata, et effectum negari necesse est: ut, Non genuit Traianus, ergo nec Traiano filius fuit. Rursum, adfirmata causa, et eventum affirmari necesse est: vt, Genuit Traianus, ergo Traiano proles fuit. Sol oritur, ergo dies est. Atque in his propriae caussae rerum spectandae sunt, non alienae, non enim apte collegeris hoc modo: Faber est, igitur domus est; sed Faber aedificat, igitur domus fit. Iam et sua cuiusque caussa spectanda est, a qua proprie res fit: ut, virtus proprie a deo transfunditur in humana pectora. Est enim sua cuiusque caussa.

Efficientium in pervestiganda rerum natura et origine plurima, ut supra in finitionibus admonui, ratio habenda est: nempe, de quibus scholae varie disceptant, ut, quo autore vera absolutaque virtus in homine fiat? num per hominis industriam? an dei spiritu? aut cur id industria hominis non possit? in quem modum multa controvertuntur de caussis efficientibus.

Usus est earum et in rhetoricis thematis, ut in laudibus ducuntur argumenta honestatis a conditoribus et autoribus rerum, ut, quae prior laus est matrimonii, quam quod divinitus constitutum est? Est et ubi in litibus consilia, autoresque factorum tractantur. Propterea hoc caussarum genus diligenter tractavit M. Cicero in Topicis, ubi in efficientibus numerat naturam [96]), ut, Sol oritur, igitur dies est. Voluntatem, cui perturbationes et affectus animi et consilia subiicit, ut, Iratus erat, infensus erat, igitur probabile est, vim ab eo illatam. Casum, Nam et in res communes hominum multa fortuita incidunt. Valebit talis efficientium tractatio ad exercendam copiam.

Interim et in efficientibus habenda est circumstantiarum ratio. Nam nonnihil ad propositam quaestionem pertinebit, quo tempore, quo loco, apud quos quid factum sit. Diligenter enim circumstantiam temporis tractat Apostolus Paulus in Romanis, ubi collecturus, quod operibus legis non comparetur iustitia, a tempore argumentatur, Abraham iustum fuisse ante circumcisionem, non comparatam igitur circumcisione iustitiam. Sed de circumstantiis supra monuimus. Tu observabis, haec pertinere ad augendam amplificandamque orationem.

A materia formaque, rariora, quod sciam, argumenta petuntur, tamen fieri solet, ut materia comparetur, ut, Interest, ex auro sit, an argento cyphus. Ita a forma, ut quae cyphi sculptura sit, quale illud est apud Virgilium in Bucolicis [97]):

> Quoniam tibi pocula ponam
> Fagina, caelatum divini opus Alcimedontis,
> Lenta quibus torno facili supperaddita vitis
> Diffusos hedera vestit pallente corymbos.
> In medio duo signa, Conon, et *quis fuit alter*,
> Descripsit radio totum qui gent*ibus orbem ?*

Sic enim argumentaberis: Dametae crater aureus est, melior igitur Menalcae poculo, quod faginum est. Eiusmodi comparationes rerum ex hoc loco peti solent.

Finium praecipua sit cura. Neque enim aliud diligentius quaeritur, quam quis usus rei sit. Proinde, a finibus plurima ducuntur argumenta, cum a dialecticis, tum a rhetoribus, ut populus Romanus tueri urbem vult contra subitam hostium vim, ergo munit. Dialecticus in pervestiganda rei natura, semper propositi thematis proprium aliquod officium constituit, ut hominis, disserere, acute disputare, civilibus officiis suos iuvare; sic iustitiae, suum cuique tribuere, pacem tueri. Et rhetores in commemorandis laudibus, item in suasoriis, qui rerum fructus sint, de quibus agitur, declarant, ut, in laudibus pacis, numerantur omnia pacis commoda, studia rerum urbanarum privata et publica, literae, mercimonia, etc. Contra bellorum in-

95) Annot. marg.: Quatuor caussarum formae.

96) Annot. marg.: Efficientium duo genera: natura et voluntas.

97) Virg. Ecl. 3, 36—41.

commoda, religionis contemptus, periuria, caedes, stupra, vastationes agrorum, et similia.

Eventa.

Quod effectus alii, nos eventa vocamus.

Ab his perinde ut a caussis trahuntur argumenta.

Ab effectu caussae efficientis [98]), ut, Dies est, ergo sol ortus est. Proles est Traiano, genuit igitur. Verbum dei audit Cornelius, est igitur ex deo.

A materia, Cyphus liquitur, non est igitur ligneus.

A forma, Volubilis est globus, est igitur teres.

A finibus, Agri vastati sunt, caesi ferro cultores, bellum igitur fuit.

Exempla pro se quisque diligenter venetur ex optimis quibusque scriptoribus, quae dicturus aut scripturus imitetur, nobis satis visum est indicasse argumentandi modum. Neque parum refert, quocunque proposito themate, statim caussas effectusve cognoscere, imo peculiaris est operae, perquirere, ex quibus quid sequatur, quae cuiusque rei caussae, qui effectus sint.

Pugnantia.

A pugnantibus, et frequentia, et efficacia argumenta ducuntur. Et in amplificanda oratione vix ulli loco plus tribuitur, quam pugnantibus, nimirum quod, ut vulgo dicitur, lumen orationi, et, ut Graeci dicunt, enargeian, id est, perspicuitatem, seu evidentiam afferunt [99]). Quis enim non clarius percipiat belli mala, si cum pacis commodis conferantur?

Formae pugnantium quatuor vulgo numerantur. Relativorum, ut, pater et filius, a quibus trahitur argumentum in hunc modum: Constantinus Constantii pater est, filius ergo esse non potest. Et rursum, Constantius Constantini filius est, pater ergo esse nequit. Relativorum naturam atque rationem petes e praedicamentis.

Contrariorum, quae pugnantes qualitates sunt, ut, calidum, frigidum, album, nigrum. In quibus recte argumentaberis hoc modo: Aqua calida est, frigida igitur esse non potest.

Privationum, quae cum formis pugnant (sequor enim et hic vulgi morem) ut, caecitas et visus. Significant autem privationes non contrarias res aut formas, aut qualitates, sed tantum quarundam formarum aut qualitatum despoliationem. Caecitas enim non est, nisi despoliatio visus; tenebrae non nisi despoliatio lucis. In his item sic argumentamur: Tenebrae sunt, non est igitur lux.

Contradictoriorum, quae propositiones sunt, inter quas nullo modo convenit, ut, Ioannes scribit, Ioannes non scribit, quae nunquam possunt eodem tempore convenire. Sed de contradictoriis et supra diximus. In his sic argumentamur. Si verum est pronuntiatum: Caesar vicit Pompeium, impossibile est contradictorium pronuntiatum: Caesar non vicit Pompeium. Non est enim contradictio, nisi in pronuntiatis.

Vides, quae sit in pugnantibus argumentandi figura, ubi simpliciter altero proposito et adfirmato, alterum tollitur et negatur, quod argumentandi genus proprie vocarunt veteres enthymema. Nos vero Peripateticos secuti enthymematis vocabulo liberius usi sumus.

Huc pertinent et differentiae, et diversae species, in quibus necesse est, ut, affirmata una, reliquae tollantur, ut, Ioannes homo est, non est igitur brutum. Sic de caussis rerum, ubi alienae caussae tolluntur, licet argumentari. Ortus solis est diei caussa, non igitur ortus lunae.

Simile.

Similium rationem attigimus superiore libro, ubi de exemplis actum est. Et ex similitudinis loco nascuntur loci paris, maioris, ac minoris, ut Quintilianus indicat.

A maiore, Si adulterum occidere licet, et latronem loris caedere licebit. Ex minore, Si furem nocturnum occidere licet, quid latronem? Ex maiore negative minus colligitur, ut, Cicero non persuasisset, multo minus persuaserit grammaticus aliquis. Ex minore colligitur maius affirmative, ut, Hic grammaticus persuasit, quanto facilius persuasisset Cicero?

Ex pari, Quae poena adversus interfectorem patris iusta est, eadem adversus interfectorem matris videri iusta debet.

Supra admonuimus, ad similia exempla referendas esse parabolas, morales sententias, apophthegmata, hoc est, scite dicta, apologos, fabulas, et quidquid his cognatum est, quorum rationem rhetores praescribunt. Et de locis qui-

---

98) efficientis,] Ed. 2. typ. errore: efficientes,

99) Annot. marg.: Contraria dilucidant.

dem satis, reliqua usus docebit, quem nisi ad hoc negotium adhibueris, desperanda est tibi omnis disserendi facultas.

De propositione hypothetica.

Consulto distulimus pronuntiati hypothetici rationem in hunc usque locum, quod hactenus non volebamus agere, nisi de simplicibus pronuntiatis et argumentationibus, nunc postulat locus, ut et de coniunctis propositionibus nonnihil dicamus. Primum, pronuntiatum hypotheticum pluribus axiomatis simplicibus, coniunctione aliqua connexis, constat.

Formas tres praescribunt.

Copulativum, quod copulae coniungunt, ut, Cicero disputat, et Milo defenditur.

Disiunctivum, cuius partes seiunguntur, ut, Aut dies est, aut nox est.

Conditionale, seu rationale, cui *si* consequentiae nota praeponitur, ut, Si homo est, animal est.

Ex his formis contexuntur argumenta variaeque argutiae, quas persecutus est pluribus Trapezontius, nos perstringemus paucis.

Ex copulativo sic argumentamur:

Et homo est, et bos est,
Sed homo est,
Igitur bos est.

Quae forma quantum valeat, modo non disputo, sed cum ab usu remota sit, ego quoque relinquo, quod interim argutias, quae ex hoc genere varie texuntur, meditaris, liceat in melioribus operam ponere. Nam et iudicium copulativorum pendet ex ratione simplicium pronuntiatorum, ita ut, recte cognita simplicium ratione, de copulativis facile iudices.

Ex disiunctivo rectius argumentamur:

Aut homo est, aut bos est,
Sed homo non est,
Igitur bos est.
Aut homo est, aut bos,
Sed bos est,
Non igitur homo.

In forma disiunctivorum, necesse est alteram partem conclusione colligi, alteram repudiari.

Ex conditionali, quod unum commode hypotheticon adpellari potest, frequenter argumentamur [100]:

Si homo est, animal est,
Sed homo est,
Igitur animal est.
Si homo est, animal est,
Sed animal non est,
Igitur homo non est.
Si sanus est, non aegrotat,
Sed aegrotat, ergo
Non est sanus.

Iudicium horum syllogismorum e materia petes, non e forma, spectabisque, quatenus conveniat partibus primi pronuntiati inter se, num altera alterius sit caussa, aut effectus, num pugnent, num a genere ad speciem, a specie ad genus trahatur argumentum. In quibus regulas locorum observabis, ut pugnantium alterum adfirmes, alterum neges, ut ex caussa propria proprium effectum, ex proprio effectu propriam caussam colligas, ut a specie ad genus affirmative, a genere ad speciem negative argumenteris.

---

100) Annot. marg.: Syllogismus hypotheticus materiae gratia, non formae valet.

ADDITAMENTA

AD HUIUS CORPORIS VOLUMINA I—X.

I. CARMINA.

Melanthonis Carminibus in Vol. X. p. 669 sqq. collectis, praeter ea, quae partim in hoc Vol., partim in prioribus Voll. a me editis exhibui, haec etiam addenda sunt:

No. 1. **an. 1510.? aut 1506.?**

In Appendice libri Iacobi Wimphelingii: *Contra turpem libellum Philomusi* (i. e. Iac. Locheri) *Defensio theologiae scholasticae et neotericorum*, qui Argentorati 1510. prodiit, [in Biblioth. senat. Lips. invenitur] ex quo Cl. Dr. Fr. Zarncke in Zeitschrift für die historische Theologie Tomo XXIII. (Hamburgi et Gothae 1853. 8.) p. 486. hoc carmen atque Murneri epigramma quoddam cum annotationibus iterum edidit sic inscripta: Die beiden ältesten Gedichte Philipp Melanchthon's und Thomas Murner's.

Philippi pullisoli (i. e. Melanthonis) *duodennis.*

Cedite pyerides, versutus cedat apollo,
  Cedite phebeus quos celebratque chorus;
Cedite nunc graie, pagane cedite muse,
  Hic sophie decus est, dogmaque dulciloquum.
Sidera quis fecit, quis pontum quisue sereni,
  Astra poli et que sint numina magna dei,
Orbi quicquid inest divino numine cultum,
  Quicquid et humana viuit ab arte pium,
Cuncta tibi sophia hec monstrabit candide lector.
  Pellege. sic nomen claret in orbe tuum.

No. 2. **an. 1516.**

In Helii Eobani Hessi Epist. Lib. III. ed. a Ioh. Camerario. Lipsiae 1561. 8. fol. O 3, ex quo affertur a L. F. Heydio in dissert. inscripta Melanchthon und Tübingen 1512—18. (in Tübinger Zeitschrift für Theologie. Jahrg. 1839. Fasc. 1. p. 30 sq. nota 4., quae etiam seorsim prodiit Tubingae 1839. 8.). — Bebelius, Zapfio teste, a. 1516. mortuus est. Melanthonis carmen in huius poetae mortem sine dubio eodem anno conscriptum, primum est, quod graece scripsit.

In Mortem Bebeli Poëtae Philip. Melanch.

Εἰ μὲν βροτοὺς ἐπὶ χθονὶ
ζῆν ἔστ' ὀνῆσαι, καὶ βιοῖ
ὅδ' εὐκλεὴς βεβήλιος,
μουσῶν πατὴρ ἑρκυνίδων.
εἰ δ' αὖ βίος, ξυνέμμεναι
θεῷ, βεβήλιος γ' ἑῆς
ἐκ τοῦδ' ἐνοικεῖ δώμασι
τῆς εὐσεβείας εἵνεκα
οὐλυμπίοις, ἄρ' οὖν βιοῖ.
τὰ δ' ἄλλα θνητῶν, τριακάδες.
τὸ δέμας πολύτρητος τέφρα
ἰύγγιον δέθ' ἡδονὴ
λῆροι δὲ τιμαὶ νηπίων
πάντων τε πάντα, ὄναρ σκιᾶς.

Hoc carmen Volandus sic latine interpretatus est:

Si vivere est mortalibus
Prodesse, vivit inclytus
Bebelius, qui literas
Hercynniis primus dedit.
Sin vivere est accumbere
Divis, Bebelium quidem
Dat sede virtus perfrui
Coelestium. Vivit igitur.
At caeterarum quicquid est
Rerum, unus est tricesimus [1]).
Nam corpus aridus cinis.
Merum est voluptas toxicum
Et fastus imprudentium

---

1) Heydius, qui hanc interpretationem l. l. carmini graeco e regione apposuit, ad hanc vocis τριακάδες interpretationem haec adnotavit: Hier hat der Uebersetzer das τριακάδες nicht recht gegeben. αἱ τριακάδες waren zu Athen die der Todtenfeier gewidmeten dreißigsten Tage des Monats. Der Sinn ist: das Uebrige ist nur noch Etwas für die Todtenfeier.

Nugae. Omnia caetera omnium
Umbrae fugacis somnium.

No. 3. **an. 1529.**

Hoc Epigramma a Melanthone manu propria inscriptum est in calce huius libri: *S. Pauli ad Colossenses Epistola cum commentariis Phil. Melanchthonis iam ultimo ab ipso multis in locis recognitis ac locupletatis. Haganoae. 1529. per Io. Secerium.* (12 pl. 8.), in exemplo, quod in Bibliotheca cathedrali Cizensi asservatur, ex quo Vir Clar. F. Peter, huius Bibliothecae praefectus, ad me benigne perscripsit.

Iulii Pflugk.

Ne res, cum iaceant in longo conditae acervo,
Lectorem effugiant decipiantve rudem:
Exposui quaedam ac volui patefacta locare,
Ut magis in promptu conspicienda forent.
Quamvis arrodat non unus Zoilus ista.
Spero tamen Iuli posse placere bonis.

No. 4. **an. 1557.**

Hoc carmen, auctoris nomine non adscripto, cum aliis quibusdam coniunctum prodiit his duabus Editt., quas ex Biblioth. senat. Norimb. in manibus habeo: *Synodus avium depingens miseram faciem ecclesiae propter certamina quorundam, qui de primatu contendunt, cum oppressione recte meritorum.* 1557. 3 plagg. litt. A—C sign., 12 foll. non num., quorum ultimum album est, 4. (fol. A 2^a — B 4^a init. Synodus avium; fol. B 4^a—4^b Idyllion de Philomela; fol. C 1^a Elegia de Staphylo; fol. C 1^b—2^b init. Apologus Felicis Fidleri, in Fridericum Staphylum; fol. C 2^b — 3^b init. Elegia eiusdem Felicis Fidleri, de radice malorum scripta in Fridericum Staphylum; fol. C 3^b In Osiandrum; fol, C 4. vacat). — Altera Ed. eundem Indicem habet, anno h. l. omisso, qui demum in fine adscriptus est. 3 plagg. litt. A—C sign., 12 foll. non num., quorum ultima pag. alba est, 4. (fol. A 2^a — B 4^a med. Synodus avium; fol. B 4^b — C 1^a med. Idyllion de Philomela; fol. C 1^a med. — 1^b med. Elegia de Staphylo; fol. C 2^a—3^a init. Apologus Fel. Fidleri in Frid. Staphylum; fol. C 3^a—4^a init. Elegia eiusd. Fel. Fidleri de radice malorum scripta in Frid. Staphylum, subscripto anni numero: 1557.; fol. C 4^b vacat). — Hoc carmen spectat ad conventum Francofordiensem ad Moenum d. 16. Iun. 1557. habitum (de quo Saligius in hist. Aug. Conf. III. p. 257 sqq. legatur). Conf. Melanthonis epistola ad Io. Matthesium d. 12. Iul. 1557. data in huius Corp. Vol. IX. p. 178., in qua hic conventus *ὀρνιθοσύνοδος* appellatur. — Strobelio teste, Melanthon huius carminis auctor est.

Synodus avium.

Ex quo Cygnus ovans fatalia munera solvit,
Qui liquido summum compensans carmine finem
Divinam sobolem docuit resonare volucres:
Continuo visum est avibus cantare peritis
Cogere conventum, vacuis ut sorte reponant
Sedibus artificem, cuius censura sonoras
Digerat alituum linguas, qui iura vocatis
Poneret agminibus, melior qui carminis autor
Inter aves dubiam posset dissolvere litem.
Accingunt se omnes sorti, pars asserit ipsum
Portendi fatis Cuculum, laetisque vocari
In regna auspiciis: voluit quia pectore sortes
Augur, et adventu tempus praecurrit apricum.
Sunt quoque, qui Gallum suadent in Sceptra reponi,
Indice cum Petri lapsum clangore notarit,
Quando fides linguae renuit temerata magistrum.
Idem etiam indicio rudibus solet esse colonis,
Aeolii fratres quanam regione ferantur.
Nec minor est numerus, Merulam qui poscere [1]) sortes
Inculcant, pronoque ferunt suffragia vultu.
Fallitur, et fallit, vulgi qui pendet ab ore.
Pronum iter ad lapsus vulgi sententia ducit.
Sed volucres, quarum melior sententia menti,
Mansuetae volucres, operam quae nempe canoris
Vocibus impendunt, uno omnes ore loquentes,
Vota dabant Philomela tibi, quam docta vetustas
Incita delitiis cantus Aedona vocavit,
Cui Deus et Musae blandas in carmine vires
Suffecere, fugant curas hominesque, feraeque.
Illa canit, plausu cordis salit abdita vena.
Non illam stimulis carpendi saeva cupido
Suscitat, haud rostro metuenda ac unguibus uncis.
Sola avium summae non horret acumine linguae.
Dumque in consessu primo sors coeca vagatur,
Atque animos nunc huc celeres, nunc dividit illuc,
Extemplo se quisque suis e sedibus aufert,
Incertus quo fata cadant, quem numina poscant,
Nec minus hi tabulae mandant consulta fideli,
Inque fori rostro facti monumenta relinquunt.
Interea volucres, quarum data nomina sorti,
Astu rem superant, et partibus agmina furtim
Adsciscunt conflata suis, et foedere pacto
Sollicitant, qui frena fori commissa gerebant.
Nec Philomela dolos agitat, nihil illa moratur,
Turpia laturos spretis suffragia divis.
Progeniem nidosque fovet cum gente canora.
Nec se passa loco est Borea stridente movere,
Quamvis multa piam iaciebant [1a]) saxa volucrem,
Et circum Illyrica pice nigrior horruit aether.
Sedit ovans animis, atque in statione remansit,
Laude Dei plenas iactans ad sidera voces.

1) poscere] sic Ed. 2.; Ed. 1. pascere
1a) iaciebant] sic Ed. 2.; Ed. 1. iacebant

Circum prata volat[2]), rivis quae semper ab albis
Sparguntur, pinguesque creant animalibus herbas.
Dumque novi rursum conventus copia facta est,
Instructi sociis obeunt tempusque, locumque.
In Merulae causam descendit in ordine primo
Turdus edax, cuius fruticans de stercore viscum
Editur in ramis, sterilisque in tempore brumae
Fronde micat viridi, quod non sua seminat arbor.
Cognati et generis volucres se coetibus addunt,
Queis victum e baccis facilem dumeta ministrant.
Hinc Vireo, tepidis nostras qui mensibus oras
Visit, et Arcturi rursus sola mutat ab ortu,
Composuit Merulae se partibus, et fora pressit.
Mox se congressum in medium tulit aemula Pica,
Quique Merops maculis dorsum variatur amoenis,
Ac Ululae riguam dira quae voce quietem
Discutiunt, radios exosae lucis apertae,
Addunt se socias atque agmina conscia iungunt
Cristatae volucri, rostro quae clangit, et alis
Plangit ovans alti fumoso in culmine tigni.
Pone latus Cuculi incedunt quae liquida stagna
Sectantur volucres, mergi fulicaeque marinae,
Autores pluviae tempestatumque sonantum.
Cernitur has inter Vulcani subdolus ales,
Clandestina ferens Cuculo suffragia Phoenix.
Rara avis illa quidem circum cava littora, saevi
Impatiensque maris, nec consociabilis ulli,
Improba quae solvit garritibus ora, volucri:
Attamen applaudit Cuculo, nec secius illum
Ipse suis plausum facientibus excitat alis,
Quam faber admotis qui follibus excitat ignem.
Stant contra innumerae volucres queis carmina curae.
Praesertim Cuculo vires intendit Alauda,
Et victum in dumis quae carpere gaudet Acanthis,
Atque alacrem Fringilla sonans arguta tenorem,
Et Curruca timens ingrato ex hospite stragem,
Omnes dulcisonam votis Aedona petebant.
Illam laude vehunt, praestet quia laude canendi.
Verum haec non voluit se coetibus addere pravis,
Vidit enim Cuculum magna volitare caterva.
Tum quassans caput haec Coccyx ex ore profudit:
Non latet, o volucres, Cygnum quod fata tulerunt,
Atque ideo regnis ductorem poscere sortes,

2) volat] sic Ed. 1.; Ed. 2. volans

Quem penes arbitrium est, et vis, et norma canendi.
Consulite in medium, quem sors volet, arbiter esto.
Nam vereor scissam studia in contraria gentem
Praedonum arripiat rostris ne exercitus uncis.
Quare agite o lapsi generis reparate[3]) ruinam,
Ut coeant stabuli fatorum numine mentes.
Fas etiam premere imperiis, ac addere mulctam,
Olim qui nostras tenuatim evertere vires
Conati, et plumis inoperta relinquere membra,
Quos ego: Sed mediis vox rupta in faucibus haesit
Collisu, et foedis singultibus impulit auras.
Inventi tamen interea qui pingue sonantem
Exciperent plausu, dum flaccida carmina stultus
Collibus et saxis deliro narrat ab ore.
Stulta placent vulgo, studiis certamina crescunt.
Praesertim Merula applaudens his vocibus infit:
Fas tibi me cessisse loco, tibi Iupiter aequus
Annuit imperium, tu nunc eris alter ab illo,
Quamvis tu niger es, quamvis sit candidus ille.
Et te vulgus amat, vulgo tua carmina curae.
Tu pueris responsa refers, cum tempora vitae
Scitatum balbis poscunt oracula linguis.
Sis bonus o foelixque tuis, tua iura volentes
Accipimus, nec nos Cuculo parere pigebit.
Non tulit ulterius Bubo, sed talibus infit:
Non o non volucres, non hoc rationibus ullis
Sors velit, a divis meliorem poscite mentem.
Non o non volucres, non si mihi Iupiter autor
Spondeat, hoc sperem pacem contingere rege.
Quandoquidem a nobis fatorum exquirere sensus
Agmina vestra solent, nec vos latuisse putandum est,
Quod lini segetem praecepi avellere sulcis,
Dum rudis exigua latuisset messis in herba,
Ne vos texta olim traherent, et abire vetarent.
Quare agite, ac animis quae dicam expendite vestris.
Non Cuculum ex adyto sortes, non plurima coelo
Monstra sinunt Cuculum gregibus dare iura volantum.
Sors cadit in Gallum, namque illum poscere fata
Et reor, et monitis si quis locus amplius, oro.
Non[4]) somno indulget, sed cum intempesta silet nox,

3) reparate] sic Ed. 2.; Ed. 1. reparare
4) Non] sic Ed. 1.; Ed. 2. Nec

Plumeaque in sylvis repetunt animalia nidos,
Scilicet et rostrum tepidas fixere sub alas:
Clangit ad arma furens, et voce silentia turbat,
Et rostro fractos sonitus imitante tubarum
Excubitor lucem mortalibus indicat ales.
Idem etiam pugnis aptus, nemo acrior illo
Ungue notare hostes et rem decernere rostro.
Tum vocem excepit Fringilla loquentis ab ore:
O si non pluviae, nec tempestatibus atris
Serviret, pennasque ad motum [5]) verteret aurae
Gallus, quem variis in coelum laudibus effers.
Sitque utinam pugnis aptus, ne turgida pulsu
Solvere labra queat: certe nemo acrior illo
Ante aciem, solus non mille verebitur hostes.
Stare loco nescit, micat eminus, et tremit alte,
Et levior foliis quavis impellitur aura.
Quae nam igitur volucres, quae vos sententia cogit
Praeficere imperio Gallum, qui in sorde solebat
Stridenti miserum rostro disperdere carmen,
Qui rostro petit, et pedibus qui spargit arenam.
Qui Cuculum non odit, amet tua carmina Galle.
Nos legimus regno volucrem, cui cura modestae
Pacis erit, doctae cui copia vocis in ore est.
Sed veterem repetit Coccyx in fronde tenorem,
Nec certa regione loci, nec lege tenetur,
Nec praesens habet ille fidem, licet arbore in illa
Consessu medium sese tulit, ocyor Euro
Turpe iter arripuit, sedemque in voce reliquit,
Et singultanti involvit nemus omne ululatu.
Pone stat, et moesto tundit sua pectora planctu
Suppositum Curruca vocans in crimen alumnum,
Et Cuculi nomen defert de [6]) caede peracta.
Hostis ut hospes erat, generis nam funere nostri
Ingluviem explevit, natosque ante ora parentum
Immersit rabidam, quod nec bene vertat, in alvum,
Me quoque ab infido nil hospite tale timentem.
Plura locuturae lacrymae super ora fluebant.
Substitit, et vocem mediam indignata repressit.
Excipiens Fringilla sonum mox talia subdit.
Hic quoque cum tropico Sol [7]) vertitur in Capricorno
Vertit terga fugae, et putri se occultat in alvo
Arboris, eque hominum aspectu sua subtrahit ora.

5) ad motum] sic Ed. 2.; Ed. 1. coniunctim: admotum
6) defert de] sic Ed. 2.; Ed. 1. de defert
7) Sol] sic Ed. 1.; Ed. 2. Mars

Hinc illi obiiciunt vates pro carmine crimen,
Quod salice exesa lapsus discrimine vitae
Pressit humum, turpi foedatus pulvere vultum.
Vidi ego, nec fallor, dum lustro volumina iuris,
Censurae exemplum flammis quae destinat ipsum.
Nam sarmenta focis postquam congessit alendis
Cultro agri, et trunci nemoris cava robora passim
Volvit, et hyberno iam in sidere subdidit igni,
Ille ubi sufflato sua membra vapore resolvi
Senserat, ardenti sonitus emisit in antro,
Ver ratus apricum mediae sub frigore brumae.
Si quis in ambiguo est, quantum focus aetheris igne
Discrepet, ille foci crassus vapor, et levis ignis
Aetheris, inter se qua sint ratione repulsa,
Et quantum hyberno tepidum ver frigore distet:
An volucrum norit discrimina ponere linguis?
Quin etiam furiae quas ipsa e stirpe parentum
Induit, incessunt stimulis praecordia, ut omni
Impete bellorum fervens Aedona lacessat.
Illa canit, strepit opposito rudis agmine Coccyx.
Certandi studio, crudoque fatiscit hiatu.
Quo morsu appetiit mansuetas praedo volucres?
Quod superest, quoniam coetu convenimus illo,
Et calamos inflare leves, et dicere versus:
Tum missum facite o proceres genus omne volucrum,
Quod curvo increpitat rostro, strepitumque retusum
Mittit, et offendit diris stridoribus aures.
Heu [8]) valeant omnes genii, qui iura canore
Invertunt ficto, peregrinisque aemula linguis
Solvere rostra student, hominumque illudere voci.
Ut merula, et nigris velata Monedula pennis,
Picaque quae varias emittit stridula voces,
Et pictae volucres rutilis in tergore guttis.
Occinit his contra ferali carmine Bubo.
Haec Fringilla tibi potior sententia visa est
Forsitan, et proprio sic digeris omnia solus
Arbitrio, et Ialemo tua guttura solvis equestri.
Credimus an qui amant ipsi sibi somnia fingunt.
Cui Fringilla refert: o narrans plurima Bubo,
Graiis ingenium, Graiis dedit ore rotundo
Musa loqui, et vocum iussit discrimina nosse,
Et suaves avium cantus discernere sensu:
A Cuculi strepitu, corvorum a carmine crasso,
A Galli crepitu, et Picae stridore loquacis.

8) Heu] sic Ed. 1.; Ed. 2. Hei

Idcirco resonam quia poscunt fata volucrem,
Debentur merito Philomelae regna canorae.
Nec me quisquam adiget vocem mutare, piumque
Consilii foedus, dum spiritus hos reget artus.
    Annuit et partes assensibus implet Acanthis,
Tandem pauca refert: ego te, quae dulcia grato
Ora sono solvis, nunquam Philomela negabo
Promeritam, nec me mea carmina ab ore pigebit
Composuisse tuo, nec Musis gratior ulla est,
Quam sibi si qua tuum praescripsit pagina nomen.
    Tum sic incutiens cristas excepit Alauda:
Idem animus nobis, nec erit qui tendere contra
Iure queat, sacrasque infectum reddere sortes.
Scitis aves, scitis, quod idem mihi nomen et omen,
Et me iam pridem vates a laude vocarunt.
Nec mihi iam subeat nomen mutare vel omen.
Ergo ego laude veham gratis hominesque deosque.
Per liquidos aurae tractus cum carmine tendens.
Dumque cano, pulsae referunt ad sidera valles,
Et linguam solvo supra caput arva colentum,
Qua soleo curas animis avertere moestis.
Huic volucri acceptum, si quid mea carmina possunt,
Refferimus[9]), votisque illum haec in regna vocamus.
Sic ait, et misso rursus velut ante Senatu,
Tollunt se volucres celeri super aëra lapsu,
Nam sors eventu congressum lusit inani.
Grammatici certant, et adhuc velut aspera versis
Flatibus ambigui committunt praelia venti,
Et magna involvunt umbra terramque polumque.
Iamque in procinctu Cuculus per tesqua volutus,
Errat inops animi et se putre recepit in antrum:
Qualis saepe rubis latuit nocturnus abactor,
Qui pecudum numeros minuit, fessosque viantes
A tergo superans laetalibus obruit armis.
    Cumque novum vegetis reparabat flatibus orbem
Verna dies, denso spargens rus omne virore,
Et tepidam volucres mulcentes cantibus auram
Signa dabant: Cuculus plumis petit arva renatis,
Atque rudes foetus Currucae in tecta reponit,
Et morsu violans parvae bibit ova parentis.
Cumque infirma parens intenso ardore reclusit
Ambiguam prolem, toto quae vertice supra est,
En rabie pastus ventrem stimulante, tenellis
Excepit victum natis, dehinc vertere morsus
Exiguam in matrem penuria adegit edendi.

9) Refferimus,] sic Ed. 2.; Ed. 1. Et ferimus,

Ecce autem Philomela tuos postquam hausit uterque
Concentus, et vox offensa resultat in aurem,
His super accensi confusa mente ruebant
In fremitus, quia nam cantus exosa strepentes
Gens avium docto Philomelae ex ore pependit.
Quapropter volucres iam rursus in agmina cogi
Edicto iubet, hae coetu subiere frequenti,
Ac Aedona parant rabidae sociare volucri,
Aut, quod fata prius convertant omen in ipsas,
Seu vi, sive dolis Philomelam absumere certum est.
Sensit enim se ignominiam pro laude referre,
Seque pati turpem spreta cum voce repulsam,
Carmina dum sanas Philomela referret ad aures
Id metuens, trahit in partes qui pacis iniquae
Imponat leges, et pectora foedere iungat.
Atque huius fidei res componenda relicta est.
Et quia felle[10]) caret, res est commissa Columbae,
Saepe vicem fidi quando cursoris obivit,
Nuntia quae ramum semper frondentis olivae
Ore vehens, specimen dilapsae praebuit undae.
Sed renuit, duramque vicem versare recusat,
Non operam impendens ullam, non aequa roganti
Antra colo, et teneros labor est educere foetus,
Non nostrum inter vos tantas componere lites,
Mecum habito, et vitae cursum sine fraude peregi.
Sed si tantus amor paci submittere mentes,
En adsum, tuaque en ultro mandata facessam.
Neu me alias tanto exponat mens leva periclo,
Ut subeat dirae gentis penetrare latebras,
Et Cuculi praesens audire et reddere voces:
Non bene cum placidis immitia corda cohaerent.
Et si rite memor maiorum exempla revolvo,
Suevit in Accipitris[11]) Cuculus migrare figuram,
Ut quondam exuviis Erucae blatta creatur.
Crines, non animum mutat lupus intus avarum.
Haec ubi dicta, vovent furiarum in iura Columbam,
Et numero excludunt hei plana et sana loquutam.
Iamque iterum sors missa cadit, teque Ispida Coccyx
Adiunctam Merulis, quae liquida stagna frequentant,
Ire iubet tabulis intructam ac arte Pelasga.
Illi pauca refert Aedon, quia verna subibant
Tempora, cum dulcem sub apertis aetheris oris

10) felle] sic Ed. 2.; Ed. 1. velle
11) Accipitris] Ed. 1. typ. errore: Accipiris

Funderet illa sonum, carmenque referret ad auras.
Parva mihi vox est, parvi sine viribus artus,
In statione mea mandato munere fungor
Ora Dei iussu solvens, teneramque laboro
Progeniem antiquam sub relligione tueri
Quae potui, feci, commisi caetera divis.
Sed passim tot monstra fera, obscoenaeque volucres
Intentant mortem, nec quae sit causa videmus,
Omnibus invisi vitales carpimus auras.
Saepe mihi scrobibus fraudes posuere cavatis,
Saepe sub exitium dapibus traxere repostis.
Sed Deus est, cui grata cano, sortemque laboris
Impendo, et teneros educo in regna nepotes,
Ille meas superare preces, ut cernis, et ipsum
Ludere quae poteram sylvis permisit amoenis [12]).
Ille tegit iustos, illi mea carmina curae.
Non mihi cum Cuculis in foedere gratia constat.
Nec mea ad immanes componam guttura voces.
Ipsi more suo feriant clangoribus auram,
At mihi tranquillae placeant ante omnia Musae.
O mihi si tumulo tum molliter ossa quiescent,
Si purum pietatis opus pacemque relinquo.
Vis ergo inter nos quid possit uterque vicissim
Edamus specimen, per me mora non erit ulla,
Incipiat, finemque exacto carmine tangat.
Haec contra Cuculo retulit mandata volucris
Singultum in dumis solito de more canenti.
Tum se quisque fori rursum e statione movebat,
Fata obstant viresque negant incoepta secundas.
Sed quid agunt? illis nil linquere suasit inausum,
Seu dolus aut virtus. Nam tanti in foederis ictu
Non operae parcit Trochilus, quae provida coeli
Impendere nivem, Cuculi quae cantibus obstet,
Sensit, et hinc volvens sua membra, iterumque revolvens
Ora volubilibus contorquet stridula cannis,
Tinnitusque ciet lenes: ceu quando magister
Torquet agens circum luteas vertigine testas
Levorem inducens speculi de more nitentis.
  Atque his atque aliis innoxia cantibus ales
Tunditur, et voces diras [13]) tractabilis audit.
Mens tranquilla manet, non ullis illa movetur
Ictibus, haud avium fora nec rabida ora moratur.
  Et iam finis erat, postquam sententia lata est,
Quae rostri pro lege sui componere vocem
Imperat, ut fissis didicerunt carmina linguis.
Sint vice suggesti Corvo crudelia tigna
Furcarum, atque illic generi det iura rapaci.
Stridula porticibus iactet se Noctua vastis,
Stagna colat Merulae genus, et vada coerula ponti.
Plaustra premat Gallus, spoliis armata cruentis,
Aut ubi cortis aves foetus in cratibus edunt,
Cum Scythiae populis ineat certamina Gryphes,
Et cesset putres avibus componere pisces,
Nec volucrum certet linguis velut aemula rana.
Quae cum sit sub aqua, sub aqua maledicta refundit.
  Sed sedem in tilia teneat Fringilla virenti,
Saltibus in laetis [14]) Aedon, Cassita sub arvis [15]),
Collibus et dulcis vini cantillet Acanthis [16]),
Donec tempus erit quo corruat ardua coeli
Machina, complexuque premat genus omne volucrum.

Strobelius in ultima pag. Editionis 1. ad hec carmen illustrandum hanc avium interpretationem adscripsit:

Acanthis (Carduelis) Stigelius. — Alauda Mathesius. — Bubo Stolzius superbus. — Columba Menius (Vergerius, Eberus, Languetus). — Curruca Acad. Witeb. — Corvus Gabriel. — Cuculus Flacius. — Cygnus Lutherus. — Espis Paulus. — Fringilla Camerarius. — Fulicae trans mare templa notant. — Gallus Gallus. — Mergus Moerlin. — Merula Amsdorfius. — Merops Wigandus (Moerlin). — Monedula *Defensores cuculi*. — Philomela Phil. Mel. — Phoenix *Fabricius*. — *Pica* Sarcerius (Strigel., Aurifaber). — Trochilus Chytraeus. Turdus Aurifaber, Io. (Schnepf, Sarcerius). — Volucris picta, garrulus, Retingus. — Vireo Rorarius. — Mergi fulicaeque marinae, Saxonici concionatores, Hamb. Lubec. Hanseat. — Noctua Stolzius. — Gryphes, Rochlizensis Magister.

No. 5. **an. 1557.?**

In eiusdem libelli utraque Ed. illam Synodum avium subsequuntur duo carmina anonyma: *Idyllion de Philomela* et *Elegia de Staphylo*, quae item Melanthonis esse videntur.

Idyllion de Philomela.

Ver erat, et lenem meditans spatiabar ad Albim,
  Ore facit dulces qua Philo Mela sonos.
Quae quantum reliquis praestat moderamine vocis,
  Respectu reliquis tam solet esse minor.
Haec sedet insomnem cantu solata laborem,
  Laudat et in ramo grata virente Deum.
Utque animum coepit vocis mulcere venustas,
  Miror et argutos et sine felle sonos:

12) Ille — — amoenis] Hi duo versus in Ed. 2. non inveniuntur.
13) diras] sic Ed. 1.; Ed. 2. duras
14) Saltibus in laetis] sic Ed. 2.; Ed. 1. Montibus in niveis
15) sub arvis,] sic Ed. 2.; Ed. 1. Sudetis,
16) Hic versus Editionis 1. in Ed. 2. deest.

Et strepitum rostro turpes fecere volucres,
Et stomachum movit stridula turba meum.
Hanc vagus infestat Cuculus certamine linguae
Fundens deliris flaccida verba modis.
Huius spuma solet raucas generare cicadas,
Cum folia immundis polluit ipse notis.
Iungit se comitem stridenti carmine Gallus,
Turbatrix placidae nempe quietis avis.
Et procul innocuum pennis se tollit in hostem,
Arteque cum nequeat, Marte nocere cupit.
Hinc immunda suas quoque conserit Upupa vires,
Upupa stercoribus semper odora suis.
Hinc Merula impellit calidas in iurgia mentes,
Pectore nigra suo, voce superba sua.
Tu quoque voce furens clangorem mittis Osyna,
Consita quae multo pisce fluenta colis.
Quem mihi spes fuerat pacis sarcire ruinam
Consuit in rixas fragmina trita novas.
Improbus Agricolae fumoso Gryllus in antro
Hanc quoque stridenti voce lacessit avem.
Nec Philomela suae differt modulamina linguae,
Sed spargit vario nuntia laeta sono.
Ac adversa pio vincit mala corde ferendo,
Pacis amans vulgo iudice spretus erit.
Talia dum cerno peragi spectacula cantu,
Alloquor: o volucris, quae mihi sola places:
Quas tibi, quas tali reddam pro carmine grates?
A scrobe conservent Dii tua membra diu.
Te semper mea vita sequar, tibi luce canenti
Tendimus has aures, caetera turba vale.
Quem tua non captum mira vox detinet arte,
Huic Cuculi numeret tempora longa sonus.
Tempus erit rabidum quando Canis excitat aestum,
Tunc metuens ignem cortice membra teget,
Stulta leves capiunt animos, sua cuique libido est,
Utrem pro cythara gaudet habere Midas.

No. 6. **an. 1557.?**

In eodem libello, vide Prolegg. carminis praecedentis. Haec Elegia spectat ad Staphyli defectum, de quo Melch. Adamus in Vitis Theologorum etc. (Ed. 3. Francof. ad M. 1705. Fol. pag. 113.) in vita Osiandri haec refert: Interea Fridericus Staphylus, qui inter primos se Osiandro opposuerat, cum Wittembergenses praeceptores se languidius Osiandro opponerent, et aliter, quam existimarat, rem geri videret: Vratislaviam secessit, ac prorsus ad Pontificios defecit. — Conf. supra p. 690—692.

Elegia de Staphylo.

Ἁ σταφυλὶς σταφὶς ἔσται, καὶ ῥόδον αὖον ὀλεῖται,
Et rosa mane viget, marcida nocte cadit.
Vidi ego ceu lauri germen florere malignum,
Praeteriens parvo tempore quaero, fuit.
Sic etsi celebri florere videris in aula,
O Staphyle, et Cynici dogmata falsa seris.
Diraque nunc sanctis Christi minitaris alumnis,
Et furiis imples corda aliena tuis.
Inde tamen victus divina voce iacebis.
Crudeles obitus impius omnis habet.
Ignea marcentem te numinis obruet ira,
Ut perit a Solis victa calore rosa.
An non a magno qui nomen habebat Iulo
Floruit, et laesit vique dolisque pios?
Floruit et causa tandem devictus et armis
Dum iacet, et sparsus vulnere sanguis abit:
Vicisti Galileae refert, simul ivit ad Orcum
Umbra gemens, poenas et sine fine luit.
Ille domum bello rediturus funera vovit,
Sed perit, et bello non redit ille domum.
Qui dicunt aliter veri quam conscia mens est,
Accersunt furias in sua fata graves.
Sic crepuit tigno dum rumpitur ilia Iudas,
Poena venit gravior, quo mage sera venit,
Aspice mugitu Latomum sub morte fatentem,
Se quoque iustorum sanguinis esse reum.
Tu quoque qui flores fato marcebis acerbo,
Successum impietas nescit habere diu.
Sed nos Christe doce, viresque vocantibus adde,
Floreat aeterno nomen honore tuum.

II. PRAEFATIONES.

Melanthonis Praefationibus, quae inter epistolas in Voll. I—X. leguntur, praeter illas, quas in Voll. XVI—XIX. et in hoc Vol. XX. iam exhibui, addendae sunt aliquot. Priusquam vero ad has ipsas progredior, **Georgii Theodori Strobelii**, Cl. Viri de Melanthonis libris optime meriti, librum ineditum, cuius autographon a Viro summe reverendo Fürchtegott Christiano Fulda, Superintendente Halensi, mihi amicissimo, qui d. 30. April. h. a., 86. anno aetatis diem extremum obiit, una cum aliquot Melanthonis atque Strobelii epistolis ante quatuor fere annos dono accepi, describam. Hic liber sic inscriptus est:

Philippi Melanchthonis Praefationes quas suis aliorumque scriptis ad interpretationem librorum sacrorum spectantibus praeposuit ob raritatem et praestantiam in unum corpus collectae et cum annotationibus editae a Georgio Theodoro Strobelio Pastore Woehrd. 74 foll. 8 min. (fol. 2. Epistola ad lectorem; fol. 3ᵃ—4ᵃ Index Praefationum; fol. 5ᵃ—9ᵇ Annotationes aliquot ad seqq. Praefatt.; fol. 10. album; fol. 11ᵃ tit.: I. Phil. Melanchthonis Praefationes in libros V. T.; fol. 12—28. Praefatt. I—VIII; fol. 29ᵃ tit.: II. Phil. Melanchthonis Praefationes in libros N. T.; fol. 30—45. Praefatt. VIIII—XVII; fol. 46ᵃ. tit.: III. Phil. Melanchthonis Praefationes aliorum libris praefixae; fol. 47—60. Praefatt. XVIII—XXVII.; fol. 61ᵃ. tit.: IV. Phil. Melanchthonis Praefationes suis et aliorum Grammaticis praefixae; fol. 62—72ᵃ. Praefatt. XXVIII—XXXIII.; fol. 72ᵇ. vacat; fol. 73. 74. [Appendix:] Regulae quaedam hermeneuticae ex scriptis Melanchthonis hinc inde excerptae.)

Ex hoc autographo h. l. primum affero Auctoris epistolam ad lectorem, atque Indicem Praefationum adscriptis huius Corporis locis, in quibus singulae inveniuntur.

Lectori Salutem.

Quod ante ducentos iam annos Martinus Mylius*), de schola Gorlicensi optime meritus, in animo habuit, ut omnes Melanchthonis praefationes in unum corpus colligere et in lucem edere vellet, ast sine dubio iniuria temporis illius infausti, quo crimen nefandum ducebatur, scripta Melanchthonis legere, laudare, imprimere, impeditus, exequi non poterat, id nunc ego facere constitui.

Haec autem, quam tibi exhibeo, collectio eas tantum praefationes continet, quas Philippus Libris Biblicis praefixit, et quas neminem, qui liberalem eruditionem amat, legisse poenitebit, cum omnes fere praeclari sint argumenti.

Aliquot breves annotationes adieci, prolixiores studio omittens, quia iam olim in libello: Nachricht von Melanchthons Verdiensten um die heilige Schrift, Altdorf 1773. 8. varia de singulis Philippi scriptis exegeticis commentatus sum, quae hic repetere haud necesse est.

Fortasse hanc alia collectio praefationum communis Germaniae Praeceptoris, quibus libros argumenti theologici ornavit, alio tempore sequetur. Fruere his et vale.

Index Praefationum.

Melanchthonis Praefationes suis ipsius libris praefixae.

In Vetus Testamentum.

1. In Biblia Graeca, Basil. 1545. fol. ad Lectorem. [in huius Corporis Vol. V. p. 535 sqq. recusa.]
2. in Salomonis sententias — Hagan. 1525. 8. ad Iohannem Fridericum Sax. Ducem. [Corp. I. p. 774 sqq.]
3. in nova scholia Proverb. Salom. Hagan. 1529. 8. ad Magnum Ducem Megapol. [Corp. I. p. 1089 sqq.]
4. in explicat. Proverb. Salom. Francof. 1550. 8. ad Ioh. Albert. Ducem Megalburg. [Corp. VII. p. 705 sqq.]
5. in enarrationem Ecclesiast. Salom. Viteb. 1550. 8. ad D. Ioach. Mollerum. [Corp. VII. p. 669 sqq.]
6. in Threnos Ieremiae, Wittemb. 1524. 8. ad Lectorem.
7. in Danielem 1529. 8. ad Ferdinandum regem Hung. ac Bohemiae. [Corp. I. p. 1051—1056.]
8. in comment. Danielis, Viteb. 1543. 8. ad Mauritium Sax. Ducem. [Corp. V. p. 8 sqq.]

In Novum Testamentum.

9. in annotatt. evangel. dominic. Viteb. 1544. 8. ad Georg. Heltum. [Corp. V. p. 560 sqq.]
10. in epist. gr. Pauli ad Roman. Witt. s. a. 8. ad Ioh. Bugenhagium. [Corp. I. p. 521 sq.]
11. in disposit. epist. ad Romanos, Hagen. 1529. 8. ad Herm. Comit. Novae Aquilae. [Corp. I. p. 1043 sqq.]
12. in comment. epist. ad Romanos, Witeb. 1532. 8. ad Albertum Archiep. Mogunt. [Corp. II. p. 611 sqq.]
13. in comment. ep. ad Romanos, Wit. 1540. 8. ad Philippum Landgr. Hassiae. [Corp. III. p. 896 sqq.]
14. in enarrat. ep. ad Romanos, Vit. 1556. 8. ad Ulricum Mordeisen, Consil. Sax. [Corp. VIII. p. 737 sqq.]
15. 16. in I. et II. ep. Pauli ad Corinthios, Wit. 1521. 8. ad Lectorem. [Corp. I. p. 388 sqq. 454 sq.]
17. in Scholia ep. ad Colossenses, Hagan. 1527. 8. ad Alexandrum Drachstadium. [Corp. I. p. 873 sq.]
18. in enarrat. ep. ad Colossens. Viteb. 1559. 8. ad Herlufum Troll, Capitaneum. [Corp. IX. p. 745 sqq.]

Melanchthonis Praefationes aliorum libris praepositae.

19. in Io. Bugenhagii interpret. Psalterii, Nuremb. 1524. 8. ad Lectorem. [Corp. I. p. 664 sq.]
20. in XVI Psalmos ab Eob. Hesso — Norib. 1530. 8. ad Eob. Hessum.
21. in Psalterium Davidis ab Eob. Hesso. Franc. s. a. ad Eob. Hessum. [Corp. III. p. 393 sqq.]
22. in Lutheri comment. de novissimis verbis Davidis, Lips. 1550. 8. ad Lectorem. [Corp. VII. p. 581 sqq.]
23. in Nonni tralat. Iohannis, Hagan. 1527. 8. ad Fridericum Abbatem Norib. [Corp. I. p. 925 sq.]

---

*) Conf. eiusdem praefationem in Chronologiam Scriptorum Melanchthonis, Gorlicii, 1582. 8.

24. in Viti Theodori explicat. Iohannis, Lips. 1550. 8. ad Iac. Camenicenum. [Corp. VII. p. 785 sq.]
25. 26. in Lutheri comment. in ep. ad Galatas, s. l. et a. 4. ad Lectorem. [Corp. I. p. 120 sqq. et Epilogus (Praef. 26.) ibid. p. 124 sq.]
27. in Lutheri comment. ad Galatas, Vit. 1523. 8. ad Lectorem. [Corp. I. p. 638.]

Melanchthonis Praefationes suis et aliorum Grammaticis praefixae.

28. in Ioh. Avenarii Ebraeam Grammat. Vit. 1557. 8. ad Lectorem. [Corp. IX. p. 414 sq.]
29. in suas Institut. graecae Grammat. Hagen. 1518. 4. ad Bernard. Maurum. [Corp. I. p. 24 sqq.]
30. in Mich. Neandri gr. linguae erotem. Basil. 1553. 8. ad Henr. et Albert. Com. in Stolberg. [Corp. VIII. p. 37 sqq.]
31. in suam Gramm. lat. Lips. 1554. 8. ad Christian. Egenolphum, Typographum. [Corp. III. p. 1118 sqq.]
32. in suam Syntaxin — Norimb. 1540. 8. ad Iustum Ionam iun. [Corp. III. p. 530 sqq.]
33. in Hieronymi Eclogam de locis hebraicis, Witt. 1522. 4. ad Eberh. a Than. [Corp. I. p. 593 sq.]

Ex iis, quae huic Indici adscripsi, elucet, plurimas harum Praefationum in hoc Corpore iam esse recusas. Quapropter nonnisi annotationes a Strobelio his adscriptas [measque, uncinis inclusas] h. l. refero, singulas Praefationes tantum numeris, qui in illo Indice iis praefixi sunt, signans:

Ad Praef. I. [Integer titulus libri, cui haec Praef. est praefixa, hic est: *Της Θειας Γραφης, παλαιας δηλαδη και νεας διαθηκης, απαντα. Divinae Scriptvrae, Veteris ac Novi Testamenti, omnia, innumeris locis nunc demum, et optimorum librorum collatione, et doctorum uirorum opera, multo quam unquam antea emendatiora, in lucem edita.* (Insigne typ.) *Cum Caes. Maiest. gratia et priuilegio ad quinquennium. Basileae, per Ioan. Heruagium, MDXLV. Mense Martio.* — (In fine:) *Basileae, per Ioan. Heruagium, MDXLV. Mense Martio.* Fol. — In mea Bibliotheca.]

Haec Bibliorum editio prorsus congruit cum Aldina. Conf. S. R. Maschii Bibliothecae Sacrae P. II. Vol. II. p. 269 sq. Praefatio Melanchthonis extat quoque in hoc schediasmate: Commendatio et defensio LXX interpretum versionis a Io. Pearsonio, cui subiuncta est Melanchth. epistola eiusdem fere argumenti, Helmst. 1694. 4. In Chronici Carionis libro II. p. 132. (edit. Viteb. 1558. 8.) eiusmodi fert iudicium Melanchthon de hac versione: Etsi multi disputant de graeca interpretatione, quae hodie extat, qui fuerint autores, et qualis sit, tamen cum Paulus verba inde citet, apparet eam etiam ante Apostolorum tempora usitatam fuisse. Et corpus narrationum non male redditum est, etiamsi alicubi occurrunt aliqua errata. Esset et magis perspicua lectio, si diligentius distincta esset. Summa tamen operis est utile testimonium de significatione ebraei sermonis.

Ad Praef. II. En Specimen huius versionis Melanchthonis collatae cum vulgata ex cap. XII. 1—6.

1. Qui diligit castigationem, prudentior erit; at qui odit disciplinam, stultus est. 2. Bonus haurit voluptatem a Deo, sed vir scelestus damnabitur. 3. Impietas nulli prodest, at iustorum radix non commovebitur. 4. Mulier sedula corona est viri, et illaudata mulier tabefacit ossa. 5. Cogitationes iustorum iudicia sunt, industria impiorum fraus est. 6. Verba impiorum insidiantur sanguini, at os iustorum liberat.

Versio vulgata.

1. Qui diligit disciplinam, diligit scientiam, qui autem odit increpationem, insipiens est. 2. Qui bonus est, hauriet sibi gratiam a Domino, qui autem confidit in cogitationibus suis, impie agit. 3. Non roborabitur homo ex impietate, et radix iustorum non commovebitur. 4. Mulier diligens corona est viro suo, et putredo in ossibus eius, quae confusione res dignas gerit. 5. Cogitationes iustorum iudicia, et consilia impiorum fraudulenta. 6. Verba impiorum insidiantur sanguini, os iustorum liberabit eos.

Ad Praef. III. ad prima verba: „Editus est ante annos aliquot commentariolus quidam in Sententias Salomonis.": Sub titulo: *Παροιμιαι*, siue Prouerbia Solomonis filii Dauidis, cum adnotationibus Phil. Melanchthonis. Haganoae per Io. Secerium, 1525. 8. item Noremb. apud Io. Petreium, 1525. 8.

Specimina quaedam annotationum Melanchthonis.

C. XII. 4. Mulier sedula corona est viri, inhonesta mulier tabefacit ossa. Ein fleissig Weib ist eine Krone ihres Mannes, aber eine unfleissige ist ein Eiter in seinem Gebeine. Nos sedulam vertimus, quod in ultimo capite vetus interpres fecit fortem mulierem. Hebraei ita legunt: mulier virtutis. Significat igitur mulierem honestam et sedulam, officium suum sedulo facientem.

In posteriore versiculo vertimus mulier inhonesta, id non est de forma, nec de pudicitia tantum accipiendum. Requiruntur enim in matrefamilias pleraeque aliae virtutes etiam. Hebraeis nomen illud significat fere id quod est in nostro sermone schändlich.

vs. 5. Cogitationes iustorum iudicia sunt. Die Gedanken der Gerechten sind redlich. Figura est hebraica. Iudicia sunt, i. e. iustae sunt. Iudicii enim verbo saepe pro iure utuntur.

Ad Praef. IV. ad verba: „a viro reverendo Andrea Osiandro" etc. [Corp. VII. p. 705. lin. 9 sqq. a fine]: Huius elogii Osiander postea memor, cum Forsterus ei inscitiam linguae hebraicae in publico scripto (Ant=

wort auff das Buch Osiandri von der Rechtfertigung des Menschen) obiiceret, ita ad hanc iniuriam ei iniustam respondit: Ich kan mich nicht genug verwundern, warumb Philippus mich im truck öffentlich die sprüch Salomonis aus dem hebreischen ins latein zu pringen vermanet hat, als der ich für andern darzu geschickt solt sein, vnd lest mich jetzo in seinem buch außtragen, als der aus pur lauter vnwissenheit der hebreischen sprach irre? Ich hab aber den Fuchs geschmeckt, vnd vielen guten Freunden vor der Zeit vnd alsbald angezeigt, was Philippus darinn suche. Warumb begert er nicht, daß ich Mosen oder Esaiam solt ins latein pringen, so hett ichs nicht so leicht-lich verstanden, vnd wie darf D. Forster sagen, ich jrre aus pur lauterm vnuerstand der hebreischen sprach, so ich sie doch in keinem strittigen wort gebraucht hab? Es sey dann, das er meint, ich solt im Jeremia lesen: Gott ist vnser Rechtfertiger, vnd nicht vnser Gerechtigkeit, wie gefellts jm aber, das D. Luther seliger solchen falschen Verstand verworffen vnd aus der Bibel wider außgemustert hat, vnd Philippus selbs, der ihn erdichtet hat, zu verteidigen nicht getrawet?

Ad totum exordium: „Est omnino difficile — esse valde conduceret.“ [Corp. l. l. p. **705 — 706**, lin. **2**]: Cum Melanchthon hanc explicationem anno **1555**. rursus ederet, omisit elogium Osiandri, et initium dedicationis sic mutavit: Redit ad Celsitudinem tuam Salomon etc. [verba, quae sequuntur, omisi, quippe quae iam in Corp. l. l. p. **706**. nota **2**. allata sunt.]

Ex hac explicatione Proverb. anni **1555**. exhibemus descriptionem vocis *φιλονεικίας*, s. cupiditatis contentionis p. **31**. Est, inquit, *φιλονεικία* seu in movendis certaminibus vel iniustas vel non necessarias contentiones accendere, — — — ut Romani multi Tribuni, et in Ecclesia multi haeretici. [Verba his extremis interposita, integrumque locum legas in huius Corp. Vol. XIV. p. **32**, lin. **40**. — p. **33**, lin. **4**.] Hanc *φιλονεικίαν* Melanchthon quoque ipsi Luthero tribuit in epistola quadam ad Carolovizium sic scribens: Tuli antea servitutem paene deformem, cum saepe Lutherus magis suae naturae, in qua *φιλονεικία* erat non exigua, quam vel personae suae, vel utilitati communi serviret. Multum molestiae haec epistola ab inimicis in lucem edita Philippo creavit. Sic vero in epistola ad Dietericum a Molza (in Relationibus innocuis anni **1707**. p. **85**) verba haec excusare conatur: Non excusabo me apud virum sapientem et candidum prolixe, tantum hoc oro, ut unico verbo illius epistolae opponantur alii multi mei de Luthero honorifici sermones scripti in multis locis post ipsius mortem, in funebri laudatione, in praefatione in Tomum proxime editum. Deinde cur excerpitur illa una vox ex ea epistola, cum alia multa contra adversarios graviter ibi dicta sint, et quidem in epistola ad eum virum scripta, cuius iudicium et voluntatem non ignoras. Et in fine affirmo, me veritatem antelaturum esse vitae meae. Quid requirunt amplius a me illi Aristarchi nostri, qui tam acerbe de ea epistola iudicant? Et fortasse, quid significet *φιλονεικία*, non considerant. Non est crimen, sed *πάθος*, usitatum heroicis naturis, quod nominatim Pericli, Lysandro, Agesilao tribuunt scriptores.

Ad Praef. V. Specimen explicationis Mel. ex cap. XII. vs. **2**—**5**. Antequam sol et luna et stellae obscurabuntur] i. e. senibus — — — similis est locustae. [Hunc locum legas in huius Corp. Vol. XIV. p. **142**, lin. **13**. — p. **143**, lin. **7**.]

Ad Praef. VII. Licet Melanchthon in hac dedicatione scripserit: hunc ad te libellum misi, in quo Danielem enarravi, tamen non apparuit hic commentarius prius, quam a. **1543**.; inde Cochlaeus in Actis Lutheri ad a. **1529**. hanc epistolam vocat praefationem sine libro.

Ad Praef. VIII. B. Ernesti, summus harum rerum arbiter, hunc Mel. commentarium in Danielem summis effert laudibus, et praecipue iis commendat, qui super libros biblicos sermones sacros habere volunt, Vol. VII. Bibliothecae theol. p. **633**.

Ad Praef. IX. de G. Helto: Per totum quinquennium eo utebatur praeceptore Ioach. Camerarius, qui in vita Melanchthonis p. m. **213**. sic de eo scribit: Utebatur hoc — Princeps Georgius Anhaltinus, eiusque autoritate atque fide non facile quicquam aut prius aut potius ducebat. Fuerat autem cum fratre Principe Ioachimo in disciplinam ei adolescens traditus — Sed tantum tribuebat Heltus Melanchthoni, a quo et ipse singularem in modum diligebatur et magnifiebat, ut saepe impetraret copiam aliquantisper Wittenbergae degendi. Ubi illum cerneres cum libellis et chartis ad loca doctrinae publicae itare, non minus assidue et relictis omnibus quam infimae sortis alterum quenquam. Tantus durabat in sene etiam ardor discendi. Nonnunquam de gravibus et difficilibus rebus quaerendi consiliique petendi ille causa a Principe eo mittebatur, in quo valde liberaliter potestate facta uti solebat. Cunctas ille facultates suas libris coemendis impenderat, habuitque bibliothecam omnis generis librorum confertam.

Ad Praef. X. [Integer titulus libri, cui haec Praef. est praefixa, hicce est:

Pauli Apostoli ad Romanos Epistola.

Οὐ δε κε Δαιδαλεος τον Χριστον γραψαι ἀπελλης,
Ενθεος ὡς παυλος τω δ᾽ ἐχαραξε λογω.

Wittembergae, s. a. 8. 4 plagg. In Biblioth. senat. Norimb. invenitur.]

Teste Maschio P. I. Bibliothecae sacrae p. **263**. vocatur rarissima editio „cuius post tantum temporis intervallum duo tantummodo innotuerint exemplaria. Alterum fuit in bibliotheca Goeringii, Superattendentis Mindensis,

alterum adservatur in bibliotheca Giesii Disseri Gorlicensis." Sed nunc ipse tertium, et mecum quartum exemplar F. R. Panzerus possidere gaudemus. Textus nitide est expressus absque distinctione capitum et versuum adiectis in margine latinis scholiis.

Ad Praef. XI. ad verba: „si qui trivialem doctrinam adimunt" etc. [Corp. I. p. 1044, lin. 41 sqq.]: In alia editione huius Dispositionis, Viteb. 1530. 8. post verbum: adimunt, plane mutata sequentia ita sonant: „Nam ut maxime defuerit — — —. Videmus autem Paulum pene Thucydideo*) more brevi et exili et confragoso genere orationis uti, quae quidem plus aliquanto lucis haberet in tanta brevitate, si accessisset aliqua compositionis cura. [Haec mutatio iam in Corp. I. p. 1044 sq. not. 3—5. memorata est, quapropter h. l. eam non integram adscripsi.]

Ad Praef. XII. ad verba: „Nam ante aliquot annos edita est sylvula quaedam commentariorum in Romanos et Corinthios meo nomine, quam ego plane non agnosco" [Corp. II. p. 611 extr. — 612, lin. 1.]: Sub titulo: Annotationes Ph. Mel. in epistolas Pauli ad Rom. et Corinth. c. praef. M. Lutheri, Norimb. 1522. 4. et saepius. Praefatio Lutheri extat quoque Tomo II. Epp. f. 87. cuius initium: Irascere et noli peccare — Ego sum, qui has tuas annotationes edo et te ipsum ad te mitto.

Munere egregio ob hanc dedicationem ab Alberto, Archiepiscopo Moguntinensi, donatum fuisse Melanchthonem, patet ex eius epistola ad Iord. Herzheimerum, qui Principi hunc commentarium exhibebat, in qua inter alia p. 183. (Mel. Epp. edit. Manlii): Quanquam libellum non nisi hoc consilio, ut flagitarem ἀντίδωρον, tamen hoc nomine praecipue mihi gratum est Principis munus, quod inde coniecturam facio, neque eum hostili adversus me animo esse, neque ei valde inscriptionem aut illam meam in praefatione commemorationem, in qua studium pacis in eo praedico, displicuisse. — Peto abs te, ut Principi Illustr. meis verbis reverenter agas gratias pro amplissimo munere mihi misso *etc.* Veritati ideo haud consentanea sunt, quae ex vano rumore Lutherus in epistola quadam ad Iust. Ionam scripsit: Discipulum meum Hallensem vehementer suspectum habeo vel hoc nomine, quod Philippi commentarios in epistolam ad Romanos sibi nuncupatos pedibus conculcaverit cum dira increpatione. Conf. T. II. Epistolarum ineditarum M. Lutheri ex editione Godofredi Schützii p. 352.

De hoc commentario Melanchthon in epistolis ad Camerarium p. 198. sic loquitur: Si meos Romanos vidisti, animadvertere potuisti, quam accurate et μεθοδικῶς eam rem (de iustificatione) explicare voluerim. Et spero prudentes probaturos esse. Illud enim egi, ut necessaria illustrarem et quaestiones plerasque partim falsas partim inutiles praeciderem. In selectis aliquot Epistolis p. 38. ad Erasmum Roterod. ita: Controversias multas praecidi, deinde quasdam ad pietatem necessarias bona fide illustrare studeo. Conor etiam in honorem adducere τὸ ἀξίωμα τῆς πολιτείας ἐκκλησιαστικῆς. Huius mei iudicii ac voluntatis quicquid accidat, testes erunt commentarii in Romanos nunc editi.

Erasmus in epistolis familiaribus ad Bonifacium Amerbachium (Basil. 1779. 8.) p. 94. non optime iudicat de hoc commentario ita scribens: Venditur isthic commentarius novus P. Mel. in epistolam ad Romanos, in quo sibi placet, et multa praeclare dicta fateor, sed in multis displicet. Torquet multa; arroganter reiicit Origenem et Augustinum; non pauca transilit. Legi quaterniones aliquot. Videtur fuisse nactus opus aliquod Theologi scholastici, cuius argumentum — Parvo emitur. Non esset ingratum, si mitteres Sadoleto, sed admonito, ut aurum legat e stercore.

Ad Praef. XIII. ad verba: „Scripsi antea ad Episcopos quosdam" [Corp. III. p. 901, lin. 28.]: Absque dubio intelligit dedicationem ad Albertum Mogunt. priori commentario praefixam.

De his commentariis novis Mel. in ep. ad Romanos Ioannes Calvinus in praefatione commentarii ad Romanos, Argentorati, 1540. 8. eiusmodi fert iudicium: Philippus Melanchthon pro singulari et doctrina et industria et dexteritate, qua in omni disciplinarum genere pollet, prae iis, qui ante ipsum in publicum prodierant, multum lucis intulit. Sed quia illi propositum modo fuisse apparet, quae inprimis essent animadversione digna, excutere, in iis dum immoratur, multa consulto praeterit, quae vulgare ingenium fatigare nonnihil possint.

Ad Praef. XIV. ad titulum libri, cui haec Praefatio est praefixa: „Epistolae Pauli scriptae ad Romanos enarratio edita a Philippo Melanthone, Witeb. 1556. 8.": Melanchthon de hac editione ad Thomam Matthiam in collectione Epp. Manliana p. 251.: Post paucos dies rursus edetur enarratio epistolae Pauli ad Romanos, cuius exemplum tibi mittam, quod volo te quoque ut censorem legere. Fuit enim hoc meum studium, ut simpliciter recitarem doctrinam Ecclesiae necessariam, et quaestiones omitterem non necessarias, in quibus ostentant aliqui acumen, qui absurda mirantur, et despiciunt usitata, sicut de suis civibus dicit Thucydides, esse eos contemtores usitatorum, et applausores novarum, quales nunc multi sunt.

Qui plura de hoc commentario nosse cupit, adeat I. A. Trinii Altes und Neues zur Erweiterung und Verbesserung theologischer Kenntnisse (Halle 1771. 8.) p. 1—16.

---

*) Haec egregie demonstravit Vir Clariss. Carolus Ludovicus Bauerus in Philologia Thucydideo-Paulina, s. notatione figurarum dictionis Paulinae cum Thucydidea comparata, in usum exegeseos sacrae vulgata, Halae Magd. 1773. 8.

Ad locum: „Stenckefeldius Centimanus est" etc. [Corp. VIII. p. 740, lin. 26.]: Schweenckfeldius contra Melanchthonem edidit: Defension auf Melanchthons Schreiben wider ihn über die Epistel an die Römer, quae exta in eiusdem Epistolarum Tom. II. P. II. f. 481.

Ad Praef. XVI. ad verba: „Immo etiamnum religio mihi est, homini neophyto in ecclesia sonare" [Corp. I. p. 454, lin. 16 sq.]: Sine dubio spectat his verbis Melanchthon ad ea, quae Eccius superbia tumens, in Excusatione ad ea, quae falso sibi Ph. Mel. Grammaticus Witebergensis super theologica disputatione Lipsica adscripsit, ei obiecit, scilicet: non eum esse Philippum, quod Theologus cum eo congrediatur in theologico studio. Ad quae vir modestissimus ita respondit: Quod crassiores nos putat, quam ut de sublimibus Theologorum quaestionibus aliquid attingamus, non displicet. Modo permittat et vulgus christianum de piis nonnunquam quaestionibus colloqui, atque adeo nos, qui a theologiae studiis non omnino abhorremus, id genus sacris delitiis animum nonnunquam pascere. Quanto satius erat parvulos, in quibus nos quoque sumus, favore ac studio animare ad pias literas, imo etiam, si quid delinquerent per imprudentiam, connivere, quam huiusmodi tragicis vocibus deterrere.

Licet Martinus Mylius in chronologia scriptorum Melanchthonis ad annum 1521. praefationis in epist. ad Corinthios mentionem faciens adiiciat, *ut esset auditoribus graeci exemplaris copia*, dubito tamen, an vere textus graecus editus sit a Melanchthone.

Ad Praef. XVII. Haec praefatio in omnibus sequentibus editionibus nescio quam ob causam omissa est.

Ad Praef. XIX. [Strobelius hanc Praef. exscripsit ex hacce Ed., in Prolegg. Corp. I. p. 665. init. omissa: *Io. Pomerani Bugenhagii in librum Psalmorum interpretatio. Nuremb.* 1524. 8., quae nunc in Biblioth. senat. Norimb. asservatur.]

De variis huius commentarii editionibus et germanica illius versione a Martino Bucero obque hanc ortis controversiis multa commentatur Io. Dav. Iaencken in der ausführlichen Lebensgeschichte Joh. Bugenhagens (Rostock 1757. 4.) p. 124 sqq. et Scultetus in Annalibus Evangelii renovati ad a. 1526. in Hermanni van der Hardt Hist. litt. reformationis P. V. p. 106 sqq.

Ad Praef. XXI. [Hanc Praef. Strobelius exscripsit ex hacce Ed.: *Psalterium Dauidis carmine redditum per Eob. Hessum. Cum annotationibus Viti Theodori — Franc.* s. a. 8., quae in Corp. III. p. 393. in Prolegg. huius Praef. non memoratur. Legitur etiam in hoc meae Bibliothecae libro: *Psalterium Davidis, et Salomonis Ecclesiastes carmine redditi per H. Eobanum Hessum, cum Viti Theodori argumentis ac dispositionibus.* Euricii Cordi epigrammate subiuncto. *Argentorati M.D.LIIII.* — (In fine:) *Argentorati apud Blasium Fabricium. M.D.LV.* 29 plagg. 8. pag. 18—20.]

Magno semper in pretio hoc Eobani psalterium fuisse, testantur permultae illius editiones. Extra Germaniam quoque magni aestimabatur, quod demonstrat editio Parisiensis 1549., et 1565. 12. et Londinensis typis Thomae Vautrollerii, 1575. 12.

Ad Praef. XXII. Perrara est haec latina versio scripti Lutheri iam a. 1548. germanice impressi, quippe quae ipsi Walchio iuxta praefationem Tomo III. Operum Lutheri praefixam incognita erat. Multa memoratu digna et egregia excerpta ex hoc commentario communicat cum lectore Seckendorfius L. III. comment. de Luth. p. 463 sqq.

Ad Praef. XXIII. [Haec Praef. praemissa est libro sic inscripto: *Nonni Poetae Panopolitani tralatio S. Euangelii secundum Ioannem.* (graece) *Haganoae per Io. Secerium.* 1527. 8.]

Haec dedicatio documentum esse debebat grati animi Melanchthonis erga Abbatem, a quo humanissime Norimbergae ad erigendam novam scholam commorans susceptus hospitio liberalissime tractatus fuit. Constat hoc ex epistola quadam (Tomi Lugd. p. 311.), ubi sequentia leguntur: Iure possim ingratus videri, quod cum honorificentissime sim a vobis et amantissime tractatus, nunquam interea vobis scripsi, aut significationem aliquam ostendi gratitudinis meae — Sed ut publice meam gratitudinem vobis declararem, praefixi Nonno Poetae, qui Evangelium Iohannis carmine perscripsit, praefationem vobis nuncupatam *etc.*

Ad Praef. XXIV. [Strobelius hanc Praef. exscripsit ex hacce Ed.: *Simplex et perspicua explicatio insignium et iucundissimarum Sententiarum ex Ioanne Euangelista collectarum a Vito Theodoro, latino sermone reddita a Laur. Span, Sacense. Lipsiae,* 1550. 8. In Prolegg., quae in Corp. VII. p. 785. huic Praef praemissa sunt, *Ed. Lips. s. a.* memoratur. In Biblioth. senat. Norimb. *Ed. Lips.* 1551. 7 plagg. 8. asservatur.]

Possideo editionem germanicam: Christliche ware vnd tröstliche Außlegung der schönsten Sprüche S. Johannis welche der Ehrw. herr M. Veit Dietrich kürzlich vor seinem Abschied dictirt hat. Gedruckt zu Clausenburg in Siebenbürgen durch Ge. Hochgraff in 8. sine anno, quod historiae typographicae causa indicare volui.

Ad Praef. XXV. [Haec praefixa est huic libro: *In epistolam Pauli ad Galatas F. Martini Lutheri Augustiniani commentarius* — s. l. et a. 4.]

Seckendorfius L. 1. comment. de Luth. p. 137 sq. varia de hoc commentario elogia adducit et has praefationes dignas existimavit, quae renovatae cum libro suo denuo productae servarentur. Dubius est autem, num Melanchthoni auctori tribuendae sint, scilicet stylo quidem, ut videtur (scribens), Melanchthonis, sed floridiori, quam quo postea uti solebat. Walchius l. m. Tomo VIII. Opp. Luth. in praef. p. 14. not. e) scribit: Wer der eigentliche Verfasser sey, ist nicht bekannt. Einige muthmassen, es sey solches Melanchthon; womit aber weder die Schreibart, noch die Sachen, sonderlich das von der Aristotelischen Philosophie gefällte Urtheil übereinzustimmen scheinen. Sed hae rationes me non movent, ut alium, quam Melanchthonem auctorem harum praefationum iudicem. Discrimen est faciendum inter Melanchthonem iuvenem et Melanchthonem senem, seu priorem et posteriorem. Primitiae enim scriptorum Philippi plenae sunt eloquentiae et omnis ornatus, praesertim orationes de corrigendis adolescentiae studiis, de adhortatione ad doctrinam Paulinam, declamatiuncula in D. Pauli doctrinam, Didymi Faventini pro M. Luthero oratio etc.; sed scripta posteriora Melanchthonis florido dicendi genere carent. Ipse de stylo suo in praefatione operum suorum editionis Basileensis sic loquitur: Si illa aurea aetas, quam tunc reflorescentibus utcunque literis sperabamus, secuta fuisset, fortassis laetiora, nitidiora et scholis gratiora scripsissemus. Sed fatalis discordia, quae postea secuta est, et mea studia conterruit, et ut fert temporum moestitia, tristiorem et quasi lugubrem habitum orationi nostrae circumdedit. Confer quoque Camerarii vitam Melanchthonis p. 72 sqq. Eodem modo distinguendus est Melanchthon prior et posterior, ille male, hic bene sentiens et iudicans de Aristotele. Sine dubio ille Lutheri causa primum quavis occasione Aristotelem carpebat, insequenti tempore autem laudabat. Inprimis acerrimum se hostem Aristotelis declaravit in editionibus primae classis Locorum communium, dicens: Aristotelis doctrina est in universum quaedam libido rixandi, ut eum in paraeneticae philosophiae scriptoribus ne postremo quidem loco numerare conveniat — id ut conveniat cum Aristotelis philosophia, non laboro. Quid enim ad me, quid senserit ille rixator? — Hoc est et festivum et mere Aristotelicum, et Aristotelicis dignum Theologis commentum. — Foede hallucinati sunt ubique in re theologica, qui nobis pro Christi doctrina Aristotelicas nugas prodidere. Plura vide in Elswichii schediasmate de varia Aristotelis in scholis Protestantium fortuna p. 24 sqq. praefixo Io. Launoii libro de varia Aristotelis fortuna in Academia Parisiensi.

Ad Praef. XXVIII. [Hanc Praef. Strobelius exscripsit ex libro sic inscripto: ***Prima Pars Ebreae Grammatices pro incipientibus. Autore Ioh. Auenario Egrano. Witebergae*** 1537. 8.]

Ad Praef. XXXII. [Strobelius hanc Praef. exscripsit ex hac Ed. Syntaxeos Mel.: ***Syntaxis a Phil. Melanchthone collecta et locupletata. — Norimbergae*** 1540. 8.]

Ad verba: „Pater vero" [Corp. III. p. 536, lin. 3.]: Encomium Patris tui et tuum longius institueram, sed postea mutilare coactus sum arbitrio typographi. Tales habemus Aristarchos nostrorum scriptorum, qui aperte mutari postulant, quae volunt, alii tacite arrodunt. — Haec Melanchthon ad Iust. Ionam Libro V. Epistolarum p. 8.

Ad verba: „tantus splendor in eius oratione" [Corp. l. l. p. 536, lin. 5 sq.]: Melanchthon Lib. V. Epistolarum p. 76.: Praeter alia argumenta exemplum etiam epistolae ad Reges delineavi de recusatione concilii, quod cum Witebergae edemus, a te expoliendum et illuminandum erit. Materia illa sonum tuum requirit, ut exaudiri ubique gentium possit. Magnitudo huius caussae non iam argutas tantum disputationes flagitat, sed illam δεινότητα καὶ μεγαλοφωνίαν vere oratoriam. Ad hanc partem harum actionum existimo divinitus tuum ingenium destinatum esse, eoque te ad societatem horum certaminum vocatum esse.

Praefationem XXXIII. extremam in hoc Strobelii libro tanquam Appendix sequuntur:

Regulae quaedam hermeneuticae ex scriptis Melanchthonis hinc inde excerptae.

Omnis bonus Theologus et fidelis interpres doctrinae coelestis necessario esse debet primum Grammaticus, deinde Dialecticus, denique testis.

Non potest Scriptura intelligi theologice, nisi ante intellecta sit grammatice.

Melius res expeditur grammatica ex graecismo aut hebraismo explicatione, quam subtilitate philosophandi scholastica.

Nemo de natura sermonis et de figuris iudicare poterit, nisi legerit eloquentium hominum scripta, Ciceronis, Livii, Virgilii, Terentii, Ovidii, Quintiliani. Addendi sunt et Graeci, Homerus, Herodotus, Demosthenes, Lucianus.

Donum interpretationis est tantum penes eos, qui fontes saepe legunt, relegunt, conferunt, expendunt, et qui pietatis exercitia addunt.

Libri Prophetarum et Apostolorum sine litteris, sine eruditione non possunt enarrari.

Etsi monumenta Apostolorum graece scripta sunt, tamen cum semper adscitae linguae referant aliquem quasi succum nativae, sermoni graeco multae sunt phrases et figurae ebraicae admixtae, quae ut recte et dextre intelligantur, studia linguae ebraicae in Ecclesia colenda sunt.

Ut sine luce non cerni possunt colorum discrimina, ita sine cognitione phrasis totus sermo V. et N. T. ignotus est.

Considerandae sunt verborum origines et emphases in ipsis fontibus, discenda est proprietas, et videndum, ubi transferantur voces singulae, aut iunctae, allusione et figuris ad vicinas significationes.

Cum verba et phrasin intelligimus, iter proximum est a Grammatica ad Dialecticen.

Multis profecto erroribus caruisset omni tempore Theologia, si non hebraica graece explicata essent.

Unus aliquis et simplex scripturae sensus est, ut et coelestis veritas simplicissima est, quem collatis scripturis e filo ductuque orationis licet assequi.

Licet omnino ad iudicandas scripturas adhibendi sint Patres, satius est ex his locis scripturae sententiam colligere, ubi hoc ipsum agunt, ut enarrent, quam iis, ubi vel rhetoricantur, vel affectibus suis quocunque modo indulgent.

Quidam non contenti una interpretatione in singulis sententiis finxerunt ex se velut aranei quatuor aut plures etiam sententias, liberalem, allegoricam, tropologicam, et nescio, quas praeterea, cum una et simplex sit scripturae sententia, videlicet quam aperit ratio grammatica.

In typis saepe inseruntur verba, aliquid proprie de rebus significatis indicantia, nec tamen propterea abiicienda est historia.

Non necesse est omnes historiae circumstantias convenire ad id, quod significatur; satis est, ideam in principalibus rebus convenire.

Non omnia verba Dei transformanda sunt in allegorias, sed ut nativa significatio sermonis postulat.

Ineptissimum genus est illorum, qui quadam iudaica superstitione addicti glossematis Iudaeorum, cum figuras non intelligant, nec sententiarum ordinem animadvertant, saepe absurdas interpretationes, ac vere, ut graece dicitur, παρὰ τὸ μέλος affingunt.

Omnino peculiaris forma est orationis gravissimae illius antiquitatis, brevis, conferta rebus, verecunda, non ambigua; sed alibi proprie, signate et dilucide proponens leges et dogmata, alibi res easdem dulcissimis figuris pingens, quae ita adhibentur, ut lumen sint eorum, quae alibi proprio sermone dicuntur, non ut offundant tenebras, et ex certis dogmatibus faciant ambigua.

His verbis Strobelii liber finitur.

Ex Corporis locis Indici harum Praefationum a Strobelio collectarum supra adscriptis intelligitur, eas *omnes* iam in huius Corporis Voll. I—IX. esse exhibitas, duabus exceptis, scilicet Praefationibus VI. et XX., quas nunc afferemus.

No. 6. **anno 1524.**

Lectori.

Praefatio in librum sic inscriptum: *Hieremiae Prophetae Threni.* (hebraice) — (In fine:) *Wittembergae, mense Ianuario.* 1524. 8. 2 plagg.

Philippus Melanchthon Lectori S.

Ecce, mi lector, acerbissimam Hieremiae querelam, qui Ecclesiae excidium et horrenda divinae irae exempla deplorat. Sunt autem non parum multi, qui aut in tantis malis securi plusquam ferreis animis senis huius lachrymas rident, aut tragicis clamoribus aliorum vitia accusant, sua dissimulant. Nec hi primum foris sapiunt, deinde gravissimum malum, dum mederi student, exulcerant atque exacerbant; domum vero Propheta te deducit, ut te explices, in te descendas tecum expostules, miserearis aliorum, tibi succenseas, te accuses, pro se quisque magna fabulae huius pars sumus, suis quisque vitiis et a nobis et a reliqua ecclesia Deum alienamus. Haec utinam apud te expendas, cum hunc libellum in manus acceperis. Sed o miseros nos, qui usque adeo occalluimus, ut tanti mali vim ne sentiamus quidem, quos sic fascinavit impietas, ut erubescere, quemadmodum Hieremias queritur, nequeamus. Verbum Dei paulo ante velut Cimmeriis tenebris obrutum latebat, nuper, posteaquam emersit iterum divino beneficio, vertitur, ut Ezechiel ait, in canticum oris, quotusquisque rei pretium consideret? quotusquisque ad pietatem animum adiicit? cum interea Dei nomen nemo non habeat in ore? Porro si quem Hieremiae lachrymae movent, is ex hoc libello non

modo Ecclesiae cladem, sed vim etiam fidei cognoscet. Nam cum agnoscat iram Dei, Propheta tamen non dubitat vel iratum atque alienatum adoriri ac interpellare, et a calamitatis auctore salutem sperare ac poscere. Quod exemplum quantum habeat momenti ad confirmandam piam mentem, facile intelligent, qui Christum propius norunt.

No. 20. 30. April. anni 1529.

Eobano Hesso.

Praefatio libri sic inscripti: *Psalmus CXVIII.* (CXIII.) *ex ipsius M. Lutheri scholiis praeterea sedecim alii latino carmine redditi per Hel. Eobanum Hessum — E schola Norica*, m. *Febr.* 1530. 8.

Philippus Melanchthon Eobano Hesso S.

Mirifice placuit Psalmus tuus nuper huc missus, non tantum mihi, sed et Luthero, Ionae, denique universo sodalitio nostro. Habent in manibus, legunt studiosi omnes. Scitum est, de alieno gratiam inire. Id quoque consequor, cum illis copiam facio tui poematis. Nam mihi etiam debere se praedicant liberaliter impartienti ipsis tales delitias. Ego vero cupidissime ostendo huiusmodi scripta, ut ad haec studia colenda et ad imitationem talium exemplorum aliquos accendam. Eodem consilio versus interdum ipse scribo, hoc est, ὄνος κιθαρίζω, ut Graeci dicunt, sed cupio excitare iuventutem, ne hoc genus exercitationis intermittat. Magnam enim vim qualiacunque exempla non tantum in hac re habent; nam et Hesiodus inquit, vicinos vicinorum diligentia excitari. Quare magnam tibi gratiam habeo pro misso Psalmo. Digna plane divina illa vis ingenii tui est, quae versetur in gravissimo Propheta illustrando. Nos nuper utcunque reddidimus Psalmum: Deus stetit in synagoga Deorum [1]), hunc typographus Dialecticae meae nuper hic editae addidit, cum quidem non esset in hoc scriptus, ut publicaretur. Tu si quando in illum obiter incides, veniam dabis mihi parum assecuto, quod conatus sum. Nihil praeter studium in hac re probari postulo, neque enim ignoro imbecillitatem virium mearum, quae longe absunt ab illo, cui honorem nominis poetici tribui permittit Horatius, sed desino. Opto, ut felicissime cum tota familia valeas. Wittenbergae pridie S. Iacobi, 1529.

1) Huic loco Strobelius Melanthonis interpretationem rhythmicam huius Psalmi LXXXI. integram in annotatione sic addidit: Lectoris gratia hunc Psalmum 81. hic exhibebimus. „Stat Deus in media turba coetuque Deorum," *etc.* Haec interpretatio iam in huius Corp. Vol. X. p. 519 sq. No. 81. data est, quapropter h. l. omittitur.

His Praefationibus a Strobelio collectis addimus hasce in prioribus huius Corp. Voluminibus omissas:

No. 1. anno 1524.

Lectori.

Praefatio in librum sic inscriptum: *Pontani Meteora. Wittembergae. M.D.XXIIII.* 4 plagg. litt. A—D sign., 32 foll. non num., 8. min. (fol. A 1ᵇ Phil. Melanchthonis Praefatio; fol. A 2ᵃ — D 8ᵇ Carmen inscriptum: Ioannis Ioviani Pontani ad Lucium Franciscum filium Meteororum liber). Hic libellus in mea Bibliotheca est.

Phil. Melanchthon Lectori S.

Prudenter hic constitutum est, ut hi, qui physiologian tradunt, pro rancidis commentariis, qui paulo ante in scholis regnabant, interpretentur praeter alios bonos scriptores, et Pontani μετέωρα. Nam antea usque adeo tradebantur omnia insulse, ut nomen etiam ipsum ac titulum μετέωρα corruperint ac concerpserint. O incredibilem amentiam! Nemo non metauros pronuntiabat, et erant, qui a tauris nomen derivabant. Credo, quod in tauros alii, alii in asinos degenerarant, etymologia illa delectatos esse. Maiores temere finxisse Homerum arbitrati sunt, Circes poculis quosdam infectos induisse ferarum formas. At nostra aetas vidit multo verissime in bestias plerosque mutatos esse degustata barbara illa et corrupta doctrina. Proinde optarim in physicas scholas ubique explosa tandem barbarie, accersi hos Pontani libellos, quando ea est elegantia carminis, ut facile opponi vetustati possit, et res ipsae prudentissime docentur. Porro cum boni omnes unice exosculantur Pontanum, tum Alphonsus Neapolitanus rex tanti fecit, ut solitus sit Regum aut populorum legatis ad se venientibus, cum urbis opes atque ornamenta reliqua omnia ostendisset, ad extremum spectandam pro-

ponere Pontani statuam in illustri praetorii sui loco sitam, ceu regni sui miraculum, anteferendum ceteris beneficiis fortunae omnibus. Nihil neque rex facere potuit, quo magis significaret, quantum virtuti faveret, neque Pontano honorificentius contingere, sapientissimi regis tum studio, tum testimonio. Quare committere non debemus, ut parum religiose videamur eius viri monumenta coluisse, quo nihil in universo regno Araganum, quod illis temporibus florentissimum erat omnium, rex ipse summa sapientia, virtuteque praeditus, melius aut admirabilius extitisse iudicavit. Vale Vittembergae.

No. 2. **anno 1550.**

Praefatio in Eberi Calendarium.

Praefatio in Pauli Eberi *Calendarium historicum*, cuius Editionem principem anni 1550. et alteram a. 1551. iam supra p. 607—610. recensui, teste Mylio in Chronologia Scriptorum Melanchthonis ad a. 1550., Eberi quidem nomine edita, a Melanthone conscripta est, quapropter h. l. ex huius libri *Ed. Witeberg.* a. 1551. datur.

De utilitatibus Calendarii.

Omnibus aetatibus vulgo fasti propositi sunt, qui non tantum anni et mensium descriptionem accuratam continuerunt, sumptam a motibus luminum, sed etiam historias quasdam insignium liberationum certis mensium diebus adscriptas habuerunt, ut populo talium beneficiorum Dei memoria quotannis eorundem dierum recursu renovaretur. Sic Adam cum breviter suis posteris exponere potuisset, universam mundi machinam, et res omnes non simul, aut eodem momento, sed ordine quodam et successione a Deo creatas esse: etiam dierum mentionem addidit, quibus operum varietatem distinguere voluit ideo quoque, ut suos posteros admoneret, ut, quoties in eadem septimana dies iidem recurrerent, mirandae creationis Dei recordarentur, et pro singulis operibus, quae illo die absoluta esse legerent, Deo opifici gratias agerent, cum intelligerent, omnia illa solius hominis causa esse elaborata; die vero Sabbati omnium beneficiorum Dei memoriam simul complecterentur, et serio invocarent ac celebrarent Deum, ac cogitantes quietem septimi diei, scirent restare aliam vitam post hanc vitam corporalem, quae esset futura perpetua quies, in aeterna cum Deo conditore consuetudine.

Sic Nohe potuisset historiam diluvii suis posteris eo ordine descriptam post se relinquere, ut sine mentione certorum dierum diceret, se integrum annum intra arcam inclusum, et in mediis aquarum fluctibus, et ventorum procellis diu iactatum, vix tandem subsidente in montibus et quiescente arca, iussu Dei ex illo diuturno et tristi carcere egressum fuisse. Sed accuratissimam addit mensium et dierum enumerationem, recensens, quo die mensis sit arcam ingressus, quo die imbres ruere coeperint, quo die arca sublata undarum impetu primum fluctuarit, quo die sint diminutae aquae, quo die arca substiterit, quo die ipse eductus ex illis claustris Deo sacrificarit σωτήρια, et signum acceperit divinae misericordiae et gratiae Arcum coelestem.

Hanc tam scrupulosam dierum annotationem cur existimemus a patriarcha usurpatam fuisse, nisi quod voluerit primum illud horrendum exemplum irae divinae adversus contemptores verbi, et contumaces peccatores, deinde etiam dulcissimum ingentis clementiae et misericordiae Dei exemplum suis posteris semper in conspectu esse, ut, quoties illi dies volventibus annis redirent, sibi et horribiles poenas impii mundi, et rursus conservationem ac liberationem mirandam pusillae Ecclesiae in memoriam revocarent, et in timore Dei viventes, pro illa summa clementia Deo gratias agerent, et in suis aerumnis omnibus similem praesentiam Dei et opem peterent, et certa fide constanter expectarent.

Moises quoque defensionem populi in Aegypto adversus crudelissimum tyrannum, et eductionem tantae multitudinis ex tristissima servitute, patefactionem item legis divinae in deserto, et quasdam alias mirandas liberationes populi, certorum dierum adiecta mentione ad posteritatem transmisit. Qui ideo quoque, quod hominum tanta est negligentia et ingratitudo, ut mox soleant oblivisci summorum beneficiorum Dei, iussus est, constitutis certis festis, cogere multitudinem, ut harum liberationum memoriam quotannis recoleret.

Quin et Ethnicorum fasti non tantum habuerunt signatas festivitates solennes, quae tamen ipsae quoque ad conservandam memoriam certorum beneficiorum Dei institutae fuerunt; sed etiam proposuerunt alios quosdam insignes eventus, quorum cogitatione annua iudicarunt sapientes homines imperitam et obliviosam multitudinem de magnis rebus utiliter moneri posse. Sic cernimus in fastis Ovidianis, et antiquo Romano

Calendario, quod ad nos pervenit, statis festis populi Romani, etiam historias quasdam memorabiles aspersas esse, quas voluerunt Pontifices annua repetitione ad omnem posteritatem transmitti.

Hunc utilissimum morem antiquissimorum patrum, Ecclesia, quae per Apostolos collecta fuit, imitata, haud dubie monitu Apostolorum, quotannis certis diebus celebrat memoriam concepti, nati, crucifixi, resuscitati, et recepti in coelum Domini nostri Iesu Christi, et aliorum quorundam factorum, sumptorum ex eadem historia, quorum perpetuam in Ecclesia memoriam extare, non prodest solum, sed etiam est necessarium, fitque aliquorum talium factorum recordatio illis ipsis diebus mensium, quibus olim ea evenisse creduntur. Quae consuetudo Ecclesiae etsi ab aliquibus profanis hominibus ut superstitiosa et inutilis interdum contemnitur (ut inveniuntur nonnunquam aliqui, quibus omnes antiquitatis ritus improbantur), tamen animi liberales a primis annis assuefieri debent, ut antiquitatis pia inventa, quae cum verbo Dei congruunt, et exemplis antiquissimorum patrum comprobantur, amare discant, et non temere convellere audeant.

Cum igitur constet ex his exemplis summorum Patriarcharum, narrationi rerum gestarum in Ecclesia ideo potissimum dies alicubi adiectos fuisse, ut illis recurrentibus quotannis admoniti posteri, et poenas sceleratorum atroces, et liberationes Ecclesiae mirandas, subinde animo attentius considerarent; et eam ob causam Ecclesiam quoque videamus certos dies insignium rerum ex historia Christi, fastis suis adscripsisse, ut omnibus piis similem diligentiam commendaret et iniungeret: decet nos quoque patrum sancto consilio obtemperantes, et Ecclesiae apostolicae pium exemplum imitantes, eandem diligentiam praestare in universa lectione biblica, ut ubicunque certum diem facto alicui mirando adscriptum cernimus, turpe ducamus nobis, illum ita praetercurrere, quasi frustra eius mentio a scriptore facta sit, et non statim eum annotare, et meminisse in hunc ipsum usum, ut quotannis revertente eodem die admoniti, Dei potentiam et bonitatem, cum in puniendis tyrannis et persecutoribus piorum, tum in liberanda et defendenda Ecclesia, animo grato celebremus et praedicemus.

Quoties legimus a Deo per Moisen praecipi Iudaeis, ut mirandas ipsius liberationes crebra repetitione filiis suis inculcent! Et quidem dicit textus nominatim, ideo festa instituta esse, ut, si interrogent posteri, quid sibi ritus illi festorum velint, edoceri possint de ipsis beneficiis Dei huic populo praestitis. Quo praecepto Deus et posteros iubet quaerere de significatione rituum, ac causa instituti festi, et parentes cogit, ut, si omnino ipsi velint esse tam scelerate ingrati et obliviosi, ut per se non repetant illis ipsis festis diebus magnitudinem divinorum beneficiorum, saltem filiorum suorum percontationi necessario satisfacientes, simul ipsi quoque eorundem operum Dei recordentur.

Hoc praeceptum etiam ad nos pertinere existimemus, qui in Ecclesia Christi vivimus, et non illorum tantum beneficiorum, quae populo Israelitico Deus peculiariter praestitit, iure adoptionis participes facti sumus, sed etiam ex immensa Dei misericordia, cum alieni essemus a populo ipsius, alia quoque infinita Dei dona in Christo consequuti sumus, quorum memoriam nos perpetua gratitudine celebrare multo iustius est, quam Iudaeos liberationem in diluvio, aut eductionem ex Aegypto, aut patefactionem legis celebrare quotannis oportebat.

Hoc autem ut aptius fieri possit, decet unumquemque suum quoddam eiusmodi historicum habere Calendarium, in quo legens scripta Prophetica et Apostolica, sibi annotet dies et tempora, quibus invenit gestas res in Ecclesia, dignas memoria, ut illud postea intuens quotidie, de illis Dei operibus et beneficiis commonefiat.

Haec ratio quandam quasi nobis necessitatem imponit, ut huiusmodi Catalogum insignium eventuum nobis ipsi conficiamus, si modo volumus cum eo fructu in lectione sacrorum librorum versari, qui a piis praecipue expeti debet, videlicet ut non semel illa, quae de beneficiis Dei Ecclesiae exhibitis, nostra causa scripta sunt, utcunque cognovisse, satis esse credamus; sed eorum memoriam ita confirmemus et exuscitemus, ut in nobis timor Dei, fiducia promissae opis, imploratio et expectatio certae liberationis, patientia, et alii pii motus subinde accendantur.

Sed ad hanc quasi necessitatem accedunt etiam utilitates quaedam nequaquam contemnendae, quod, dum temporum discrimina, atque adeo dies ipsos, quatenus fieri potest, diligenter

in sacris historiis inquirimus, fit, ut res ipsas, quae ibi proponuntur, rectius intelligamus, et earum magnitudine magis afficiamur. Habent enim hoc peculiare Loci, Temporis, et aliae circumstantiae, ut in omni historiarum lectione rebus adhibitae, eas illustrent, et animos insigniter permoveant. Nam ut recte dixit Horatius [in Epist. ad Pisones 180 sq.]:

Segnius irritant animum demissa per aures,
Quam quae sunt oculis commissa fidelibus.

Ita omnino experimur omnes, etiam insignibus factis nude recitatis, sine descriptione temporis, locorum, et aliarum circumstantiarum, minus nos affici, neque ita alte sedere animis nostris ea ipsa, quae vel lecta vel audita sunt, ita negligenter proposita.

Sed cum simul loca monstrantur, ubi facta illa exhibita dicuntur, et tempus anni, atque adeo dies ipse mensis nominatur, quo res gestae creduntur: non tum nos audire illarum recitationem putamus, sed pictas nobis res monstrari, vel potius ipsas praesentes oculis nostris subiici existimamus. Tantum lumen ipsis factis commemoratio circumstantiarum affert, praeterquam quod multo etiam efficacius animos auditorum ferit, cuius rei unum hoc sumamus ex Bibliis exemplum.

Si simpliciter narrari audias, populum Israëliticum post mortem Moisis a Iosua abductum ad Iordanem, ut terram promissam tandem occuparet, traiicere flumen non potuisse, donec eius cursus divina potentia inhibitus, praebuerit tutum transitum toti multitudini per sicca vada: videbitur id quidem tibi miraculosum, et singulare opus Dei [1]) fuisse, sed tanta eius admiratio te non capiet, quanta debebat et poterat, observatis circumstantiis.

Primum enim aliquid lucis narrationi accedet, si admonearis, illa parte regionis Israëlitas per Iordanem transivisse, ubi is vicinus oppido florentissimo tum Hiericho, non procul inde in mare Mortuum influit, auctus prius plurimis torrentibus et fluminibus aliis, qui in ipsum suos alveos exonerant. Quare necesse est ibi fluvium multo fuisse latiorem et profundiorem, quam in locis, quae sunt viciniora eius fontibus.

1) opus Dei] sic Ed. 2. (a. 1551.); Ed. 1. (a. 1550.) Dei opus.

Et cum transeundus esset fluvius tantus, iuxta oppidum amplissimum et munitissimum Hiericho, situm [2]) in optime culta valle, et frequentissime habitata, terreri poterant Israëlitae, et metuere, ne transgressi vada, ex altera ripa fluvii ab incolis eius loci occurrentibus arcerentur, ac repellerentur, aut saltem tam diu impedirentur, donec in immensam altitudinem superius collecta et coacervata aqua Iordanis, cum impetu irruens, subito omnes intra ripas comprehensos extingueret.

Ita loci descriptio magnitudinem miraculi et divinae bonitatis magis conspicuam reddit. Sed etiam insignior hic locus fit, cum ea adduntur, quae ibidem diu post gesta sunt. Nam in ulteriore ripa illa Iordanis versus desertum, postea extructum castellum dictum est Bethabara, hoc est, domus transitus seu traiectionis, *fortassis* orta appellatione loci ab hac ipsa populi Israëlitici miraculosa traductione, quo loco Iohannes, Messiae praecursor, baptizavit tum alios, tum Christum etiam ipsum, quem haud dubie significavit arca foederis, quam in illo transitu populi gestantes sacerdotes, dum steterunt in medio Iordane, aqua superior fluminis procul collecta, delabi, et nocere Hebraeis non potuit. *Ita Christus* victor mortis et diaboli, hoc ipso *in loco baptizari* voluit, quo arca illa foederis steterat, et saepe postea circa haec eadem loca versatus est, etiam paulo ante passionem suam, ut patet ex decimo capite Iohannis, ut significaret, se simili modo traducturum esse suam Ecclesiam per mediam mortem, et ingentes huius vitae aerumnas, in terram promissam, hoc est, in vitam aeternam.

Rursus si eiusdem mirandi transitus per Iordanem, alteram quoque circumstantiam, tempus videlicet, consideres, videbis adhuc clarius potentiam et bonitatem Dei hac etiam circumstantia illustrari. Legimus enim populum traductum esse primo mense anni Hebraici, qui, ut infra dicetur, nostro Aprili tunc fere respondebat, quod erat messis initium, quo tempore Iordanis solitus fuit quotannis ita pleno alveo fluere, ut ambas ripas non impleret solum, sed etiam egrederetur. Quod ipsum videtur singulare Dei beneficium fuisse, qui hac exundatione Iordanis, ceu muro et vallo quotannis munire voluit illa loca fertilissima, continentia singularem illum et nobilissi-

2) situm] Ed. 1. typ. errore: tum

mum Balsami hortum, alioqui vero propter ipsam fertilitatem obnoxia latrunculorum vicinorum incursionibus, ne incolae loci illius occupati demetendis et importandis frugibus, inermes, tempore messis subito in agris opprimerentur a vicinis grassatoribus, Arabibus, Moabitis et aliis.

Sed hunc ipsum ante hoc tempus invictum murum, Iordanem videlicet, plenissimo alveo fluentem et exundantem, Deus suo populo tunc pervium fecit ita, ut stante et accumulata in immensam molem aqua superius versus fontem, et reliqua inferiore aqua defluente in lacum Asphaltiten, Hebraei siccis pedibus transire possent. At quanta multitudo! Textus diserte inquit, a Moise et fratre iterum numerato populo iam accessuro ad Iordanem, inventa esse sexcenta et unum millia virorum excedentium vicesimum aetatis annum. Iam cogita coetum mulierum, impuberum, mancipiorum, advenarum, qui se Israëlitis exeuntibus coniunxerant, et praeterea ingentia armenta iumentorum. Haec tanta multitudo cum tot ac tantis impedimentis, non potuit subito per vadum fluminis transcurrere, sed haud dubie intercessit mora multarum horarum, vel potius totius diei, donec innumerabilis haec multitudo omnis traduci potuit, quo toto tempore tamen semper moles illa aquarum in sublimi divinitus sustentata stetit, ne deflueret, quamdiu arca foederis in medio vado Iordanis consistebat.

Ita temporis quoque consideratio magnitudinem miraculi huius plurimum auget.

Sed si diem etiam audias nominari, quo populus Iordanis vadum transivit, multo efficacius te factum ipsum propter temporis rationem movebit. Nam si decimo die mensis Aprilis incidas in huiusmodi historicum Calendarium, inveniasque ibi adscriptum: Hoc die primi mensis Hebraeorum, populum Israeliticum per plenum et exundantem tum Iordanem sine navibus incolumem traductum esse: ibi mentione diei commonefactus, quasi in rem praesentem te duci existimabis, et magnitudinem periculi et miraculi altius perpendes, et cogitatione te ipsum illi ingenti multitudini quasi immiscebis, teque examinabis in hunc modum interrogans: Quo tu fuisses animo in tanto discrimine, si in tanta turba hominum et iumentorum per medium vadum saxis asperum incessisses, et iumentis aut humeris tuis impositos parvulos gestasses, alios grandiusculos liberos manu prehensos tecum raptasses, coniugem vestigia tua pone legentem, et aut gravidam aegreque incedentem conqueri, aut sub pondere recens editi infantis ingemiscere audivisses; denique omnes tuos vidisses consternatione pallentes et trepidantes, ac de fine periculosae et asperae viae subinde sciscitantes? Nonne pro his sollicitus, crebro adversus flumen ad illam terribilem molem coacervatae in immensam altitudinem aquae, semper ruinam minantis, oculos coniecisses, et subinde explorassas, num adhuc loco suo erecta aqua consistat? Nonne oculis anxie intervallum ulterioris ripae fuisses dimensus, et perlustrasses omnia loca opposita, num quis hostilis exercitus ex vicino oppido Hiericho, aut aliunde ad ripam infestis armis occurreret? Nonne denique omnem praecedentium incessum, et tuorum etiam comitum gradum, ut nimis tardum in tanto periculo increpasses, et moram castigasses? Deinde ubi cum tota multitudine, et cum tua familia incolumis, in alteram ripam emersisses, et postea vidisses, arca ex medio fluminis vado in tutum locum reportata, omnem illam pendentem prius ad modum altissimae rupis aquam subito collapsam cum impetu irruere, et non modo totum alveum, sed etiam loca vicina late implere, et obvia quaeque sternere; nonne Dei immensam bonitatem effusissimo cordis gaudio, claraque voce praedicasses? tuosque liberos ad easdem partes laetitiae et gratiarum actionis crebris monitis vocasses? et hunc diem omnibus annis vitae totius diligenter observari, et celebrari grata memoria ob tam insignem liberationem saepius iussisses?

Haec et alia multa tibi venient in mentem, hanc populi liberationem consideranti eo ipso die anni, quo facta esse scribitur, quia ipsa temporis ratio te quasi in societatem huius transitus perducit, multoque magis afficit, quam si sine diei mentione obiter aut legeres, aut audires illam mirandam historiam.

Magis etiam delectaberis, ubi cognosces, quod Christus, ut suo populo hoc ipsum miraculum antiquum in memoriam revocaret, eodem die decimo mensis primi, ab hoc ipso loco Iordanis ante paucos dies profectus, in urbem Hierosolymam cum pompa regia est invectus, ut se agnum ad Paschatis instans festum, mactandum pro genere humano patri sisteret, et suum transitum per Iordanem, hoc est, passionem suam inchoaret, qua nobis postea transituris, flumen

immensae altitudinis et rapiditatis pervium fecit, hoc est, mortem ac diabolum vicit, sicut arca foederis, ubi primum a sacerdotibus intra ripam unam Iordanis perlata fuit, mox flumen divisum est, ita ut aquae partim in mare mortuum defluerent, partim contra naturam suam procul in celsissimi montis altitudinem collectae subsisterent, ac populo transitum tutum et facilem praeberent.

Ex hoc unico exemplo puto satis conspici posse, quantum lucis accipiant historiae, quantoque vehementius moveant animos, si loci et temporis hoc modo illis addatur consideratio.

Propter hanc igitur causam etiam, ut res gestae melius intelligantur, et magis legentium animos afficiant, prodest habere paratum Calendarium, in quo eiusmodi insignium eventuum dies annotes, et factum ipsum breviter memoriae causa adscribas.

Hanc praecipue ob causam videbar mihi non prorsus inutiliter facturus, si pueris formam talis Calendarii proponerem, et adiectis aliquot exemplis insignium factorum, modum ostenderem, quem in annotandis talibus historiis sequi possint. Alii peritiores, qui per se hoc idem fecissent melius, etiam non admoniti, (sicut res est, ut nullius admodum ingenii, ita laboris non ita magni) nec tamen id adhuc conati sunt, hoc exemplo nostro fortassis movebuntur, ut tale Calendarium vel artificiosius aliquod sibi ipsi describere maturent. Quod si facient, experientur profecto, sibi illam operam non male collocatam fuisse, et suae diligentiae aliquem fructum cum voluptate coniunctum reportabunt.

Etsi autem Calendarii descriptio praecipue institui debet propter lectionem Biblicarum historiarum, ut dies ipsi nos subinde de insignibus Dei operibus, quae Ecclesiae exhibita esse ibi legimus et annotavimus, commonefaciant, et pios in nobis motus exuscitent, quod sine superstitione ulla fieri posse et debere sani omnes fatebuntur: tamen etiam alios usus praebere nobis semel confectum tale Calendarium potest, quorum ratio negligi non debet ab eo, qui aliarum quoque gentium historias cum sacris coniungendas esse censebit, quod quidem diligenter facere non modo utile est, sed etiam necessarium. Multa enim sunt in Propheticis scriptis posterioribus, in primis autem in apostolicis narrationibus, quae sine cognitione graecarum et romanarum historiarum neque intelligi neque explicari possunt.

Deinde etsi sacris scriptis praecipue creditur propter Deum, autorem illius verbi, et propter testimonium Ecclesiae, tamen non leviter etiam confirmantur animi piorum, ut firmius assentiantur sacris historiis, cum vident in aliarum gentium historiis alicubi eadem facta copiosius narrari, quae in Bibliis breviter perstringuntur, alicubi eventus illos prolixe exponi, qui longe antea Prophetarum vaticiniis sunt praedicti, et nusquam tamen in sacris libris plene commemorantur.

Sed nimis longum esset, et alienum ab hoc instituto, omnes hic causas enumerare, quare etiam Ethnicarum historiarum lectionem cum Bibliis coniungi prosit et oporteat, cum id a nemine sano sit in controversiam vocatum, et ipsa series historiarum, quae extant, testetur, divinitus ita factum esse, ut illa potissimum monumenta historicorum conservarentur in Ecclesia, quae inde initium rerum describendarum sumunt, ubi sacra historia desinit, et iuxta temporum seriem res ordine primum a Graecis, postea a Latinis, ad nostram usque memoriam descriptas continent.

Hoc cum ita esse constet, erit hic alius Calendarii, quod proponimus, usus non vulgaris, quod licebit et conducet in eodem annotare dies, quibus insignes clades, aut victoriae aliarum gentium extra Ecclesiam accidisse leguntur, quae diligentia etsi frivola videri aliquibus potest, tamen non mihi, sed aliis peritioribus velim a iunioribus hoc credi, magnas eius studii etiam utilitates posse recenseri.

Nam ad morum gubernationem non mediocriter conducit, subinde intueri in antiquitate eventus insignes, qui aut totis rebuspublicis, aut earum gubernatoribus, aliquando ipsorum culpa, aliquando fortunae inconstantia, acciderunt. Prodest considerare, ex quam tenuibus initiis maxima imperia aliquando sint exorta, et vicissim, quam levibus occasionibus florentissimae respublicae aliquando de summo potentiae gradu sint deiectae. Harum mutationum si causae etiam [3]) et occasiones simul considerantur, fieri non potest, quin in animis liberaliter institutis existat cogitatio de fragilitate rerum humanarum, de providentia et iustitia Dei, punientis atrocia scelera publicis et privatis calamitatibus, et ornantis singularibus successibus eos, qui virtute et aliis

3) causae etiam] sic Ed. 2.; Ed. 1. etiam causae

donis praediti, ea bona ad iuvandam societatem hominum contulerunt.

Hanc considerationem moribus prodesse non est dubium, quos flectere ad moderationem potest crebra cogitatio, intuens tristissimos exitus eorum, qui per ambitionem, pertinaciam, *πολυπραγμοσύνην*, avaritiam, aemulationem, vanam persuasionem potentiae et foelicitatis, sibi et suis civitatibus ingentes aerumnas attraxerunt.

Solitae fuerunt antiqua consuetudine civitates in Graecia (quas Romani sunt imitati) in locis frequentissimis urbium, statuas collocare iis, qui insigni virtute, aut decore aliquo patriam suam ornassent, aut praeclaro et utili invento praesidii aliquid communi societati hominum attulissent, eaque in re non tam gratitudinis rationem habuerunt, ut optime de republica meritis viris, haec ceu praemia tantarum virtutum et meritorum post mortem redderent: quam voluerunt sapientissimi homines illis monumentis posteros commonefacere, ut, quoties praetereuntes intuerentur horum virorum effictas aere aut marmore imagines, toties ingentium illarum virtutum, quibus illi haec praemia meruerant, recordarentur, et illorum exemplo ad similium rerum et virtutum studium incitarentur. Et quidem haec monumenta virtutum magnam vim ad extimulandas heroicas naturas habere, Themistoclis et Iulii Caesaris exempla testantur, quorum alter, sibi nocte quietem non concedere, dixit, trophaeum a Miltiade in campo Marathonio fixum; alter vero, cum Quaestor cum imperio in Hispaniam profectus Gades venisset, animadversa apud Herculis templum magni Alexandri imagine, ingemuit, pertaesus ignaviam suam, quod nihil tum a se memorabile actum esset in aetate, qua iam Alexander orbem terrarum subegisset.

Quanto autem maiorem vim excitandi liberales naturas ad studium virtutum habere putabimus haec monumenta veterum historiarum, quam illas statuas, quae praeter lineamenta oris, et figuram corporis nihil ostendere spectatoribus potuerunt, cum haec Calendaria et res ipsas gestas a claris viris animo subiiciant, et temporis descriptionem addant, quod nobis totum negotium quasi praesens depingit!

Quare et haec Calendarii huius utilitas magnifacienda est a pueris, quod moribus etiam prodesse poterit talis diligentia annotandi insignes eventus ex historiis aliarum gentium, quae quidem etiam melius intelliguntur, et acrius animos movent, considerata simul temporis ratione, ut supra dictum est de sacris historiis.

Eodem et hoc pertinet, quod licebit et proderit Calendario inscribere dies natales praestantium virorum, quorum eruditio, sapientia, virtus, industria, Ecclesiae, reipublicae aut rei literariae insigniter profuit. Decet enim nos eorum memoriam tueri et certis diebus admonitos, totam eorum vitam, et omnia merita, quae nobis constant, animo revolvere, ut Deo gratias agamus, qui Ecclesiae aut politiis tales viros dederit, per quos doctrina coelestis illustraretur, imperia collapsa restituerentur, aut artium studia accenderentur. Haec summorum virorum memoria celebrata ipsorum diebus natalibus, etiam moribus prodesse potest, excitato in liberalibus naturis amore similium virtutum, et studio imitationis.

Econtra non erit sine utilitate, etiam Tyrannorum aliquorum et persecutorum Ecclesiae diem natalem et interitum annotare, ut, cum illorum tristes exitus legimus, vitia ipsa odisse et iram Dei adversus peccata exhorrescere adsuescamus, et confirmemur de providentia, et iusto iudicio ac bonitate Dei, qui etsi aliquamdiu Tyrannos grassari in pios sinit, tamen Ecclesiam illorum saevitia oppressam tandem clementer liberat [4]).

Praeterea utile erit in hoc Calendario etiam festa, non Iudaeorum tantum, sed et Atheniensium et Romanorum, annotare in hunc usum, ut historiae melius intelligantur, cognito tempore rerum gestarum, quod interdum a scriptoribus solet indicari sola mentione festi alicuius in illa gente, quod si annotatum habueris in tuo Calendario, mox licebit tibi etiam partem anni invenire, qua negotium gestum est. Ut cum Plutarchus dicit, Thebas Boeotias ab Alexandro magno funditus eversas esse circa tempus mysteriorum: Calendarium ostendit illa celebrari consuevisse Athenis vicesimo die mensis Boëdromionis, qui ut plurimum respondet Romanorum mensi Augusto. Talia multa loca occurrunt in scriptoribus graecis et latinis, quibus tempus significatur nominato festo aliquo, quod si alicubi in Calen-

---

4) **Econtra non erit — clementer liberat.]** haec quae in Ed. 1. non leguntur, in Ed. 2. addita sunt.

dario adscriptum habebis, etiam sententiam scriptorum plenius assequeris.

Idem dici potest de ortibus et occasibus aliquot stellarum fixarum, quibus ipsis quoque veteres in descriptione certi temporis usi sunt, non aliter, quam nos mentione alicuius sancti, ut[5]) Michaëlis, Martini aut similis, diem mensis certum indicare solemus. Proderit igitur illos quoque ortus et occasus veteres, quatenus res patitur, annotatos in Calendario habere, ut tempus sciri possit, quod per ortum stellae aut occasum a vetustissimis fuit designatum. Cuius consuetudinis haec fortassis aliqua causa fuit, quod scriptores, qui sua monumenta in plurium populorum manus perventura esse credebant aut sperabant, cum mensium appellationibus, aut festorum mentione, quae singulis ferme civitatibus erant peculiaria et diversa, certas anni partes semper indicare ita commode non possent, delegerunt stellas aliquot insignes, quarum ortus et occasus, vulgi etiam oculis conspicui, et observatu faciles, in praecipuarum mutationum anni initia caderent, ut iis nominatis, statim certa pars anni intelligeretur[6]).

Ad eam rem censuerunt idoneas ex infinita multitudine stellarum coelo inhaerentium, has fere: Pleiades, quarum ortus matutinus aestatem, occasus matutinus hyemem inchoare credebatur; Canem, cuius ortus matutinus medium aestatis, et intensissimum aestum afferebat; Arcturum, cuius ortus matutinus autumni initium et vindemiae tempus nuntiabat[7]). Ita maiorem partem anni, quae continet tempus maxime idoneum, non tantum rebus nascentibus ex terra, sed peregrinationibus etiam, expeditionibus bellicis, et aliis rebus gerendis, discernebant antiquissimi harum ferme stellarum ortibus et occasibus apparentibus mane aut vesperi. Postea sequuti alii addiderunt plurium stellarum observationes, aliaque genera ortuum, non tantum ut illis tempora distinguerent, sed etiam ut tempestatum causas quodammodo praemonstrarent, ut constat ex Plinii 18. libro et Columel. 11. et ex Ovidii sex fastorum libris.

Sed poterunt studiosi adolescentes hanc antiquitatis diligentiam imitantes, et iam dictarum, et aliarum plurium stellarum, quae insignes in aëre efficiunt alterationes, ortus et occasus Cosmicos et Acronychos[8]), ut vocantur, accurate numeratos, suo Calendario inserere, ita ut congruant et cum situ, quem habent stellae hac nostra aetate, et cum loci eius horizonte, in quo quis se mansurum aliquamdiu sperat.

Cuius[9]) rei ut exemplum iunioribus proponerem, aliquarum Stellarum ortus et occasus cum Sole, congruentes ad elevationem poli Vitebergensem, quae 8. fere minutis abest ab integris gradibus quinquaginta duobus, certis diebus adscripsi, usus Stellarum locis emendatis iuxta Copernici observationes, qua in re adiutus sum a viro doctissimo M. Erasmo Reinholdo Salveldensi, Mathematum Professore publico in hac Academia, de cuius eruditis lucubrationibus propediem in lucem exibit utile et magni laboris opus, continens ortus et occasus, item apparitiones et occultationes multo plurium Stellarum, ad varias poli elevationes et climata congruentes.

Sed hic monere adolescentes volui, cum legent in hoc libello ortus et occasus matutinos aut vespertinos, ut illos tantum intelligant, quos vulgo in scholis vocant Cosmicos et Acronychos, non Heliacos. Ortum enim matutinum vocabimus Stellae ascensum supra Horizontem cum Sole, quem Ptolemaeus *συνανατολὴν ἑώαν ἀληθινὴν* appellat; ortum vero vespertinum, Stellae ascensum supra Horizontem, qui fit Sole occidente, qui a Ptolemaeo dicitur *συνανατολὴ ἑσπερία ἀληθινή*.

Rursus per occasum matutinum intelligi volumus Stellae descensum infra Horizontem tunc, cum Sol oritur, quem Ptolemaeus nominat *συγκατάδυσιν ἑώαν ἀληθινήν*; per occasum vero vespertinum, Stellae descensum infra Horizontem, cum Sole occidente, qui apud Ptolemaeum est *συγκατάδυσις ἑσπερία ἀληθινή*. Hos autem ortus et occasus ideo potissimum sumpsimus, quod experientia constat, Stellas simul vel ascendentes vel descendentes cum Sole aut ex opposito miranda et occulta vi naturae excitari, et stimulari quasi, ut efficacius tempestates mutent. Proderit igitur nonnihil haec ortuum annotatio ad iudicium de tempestatibus, quas tamen non ab hac sola causa pendere eruditi omnes sciunt[9]).

5) ut] sic Ed. 2.; ab Ed. 1. abest.
6) intelligeretur.] sic Ed. 2.; Ed. 1. cognosceretur.
7) Huic loco in margine adscripta sunt: Ut Plato scribit octavo de legibus pag. 569.

8) et Acronychos] haec in Ed. 2. addita sunt, in Ed. 1. non leguntur.
9) Cuius rei — omnes sciunt.] haec, quae in Ed. 2. leguntur, ab Ed. 1. absunt.

Reliqua est una adhuc utilitas, propter quam tale Calendarium institui in primis convenit. Nam cum unicuique in vita multa accidant insperata atque improvisa, partim laeta, partim tristia, in quibus Dei certissimam praesentiam omnes attenti experiuntur: valde prodest pueros a primis statim annis assuefieri ad hanc diligentiam, ut tempora illorum beneficiorum Dei diligenter observent et annotent, ac vel hoc saltem modo illi deplorandae securitati et oblivioni medeantur, quae solet etiam bonis alioqui hominibus obrepere, ita ut paulo post, quam vel ex periculo aliquo atroci erepti, vel commodo aliquo insperato divinitus aucti[10]) sunt, omnem illorum bonorum memoriam aliis cogitationibus excuti sibi aut obrui patiantur.

Huic negligentiae et affectatae oblivioni omnibus viis occurrendum est, cum flagitiosa sit, et indigna piis animis, quos omnia Dei opera in conspectu habere, et perpetua gratitudine celebrare decet, non ideo tantum, ut Deum autorem tantorum bonorum et liberationum, debito honore gratitudinis colant, sed etiam ut se ipsos subinde exuscitent, in rebus secundis quidem ad timorem Dei et ad modestiam, ne per imprudentiam aut aliam culpam suam calamitates sibi accersant, similes illis, ex quibus se aliquando divinitus extractos esse recordantur; in adversis vero rebus, ad implorationem et expectationem divinae opis ac liberationis, quam antea quoque in rebus fortasse magis intricatis et desperatis sunt experti.

Quare dabunt operam ingenui pueri, ut et alios dies diligenter in suo Calendario adscribant, quibus se aut in magno vitae discrimine, a primis infantiae annis divinitus servatos a parentibus suis audierunt, aut aliquo insperato bono cumulatos esse meminerunt, et in primis eum diem diligenter ex parentibus sciscitentur et notent, quo sunt ex utero materno in hanc lucem producti. Nam cum hic dies nobis summorum beneficiorum Dei memoriam in animum revocet, summo studio est observandus, et grata ac pia laetitia quotannis celebrandus.

Eo enim die ex tristibus tenebris materni uteri, tanquam ex duro carcere, in hanc amplam sedem perfusam coelesti luce, sumus extracti, et in illo transitu difficillimo, et dura tractatione tenerrimorum membrorum, non humana ope, sed Dei solius[11]) praesentia servati.

Eo die matres nostrae a perpetuo languore, quem uterus affert, levatae, et foeliciter eluctatae sunt per acerbissimos dolores partus, qui nonnunquam enitentes matres una cum infantibus miserabiliter extinguunt, et post partum foelicem uterque parens magna de nobis sollicitudine et metu liberatus, nos recens editos ulnis suis, osculis et piis votis laetus excepit, et omni animi cura ac studio complexus est.

Eo die cum nati essemus in reatu irae Dei, et aeterni exitii, parentum pia sedulitas detulit nos primum precibus ardentibus ad ipsum Deum, deinde etiam ad ministerium ipsius, ubi ceremonia Baptismi[12]) a Christo instituta inserti Ecclesiae, et regenerati sumus, et consecuti remissionem peccatorum, facti sumus filii Dei, socii et haeredes aeterni regni, aeternae iustitiae et vitae. Ita eodem die simul in hanc vitam temporalem ingressi sumus, et alteram duraturam in aeternitatem inchoavimus.

Quare aequissimum est, nos horum beneficiorum memoriam cum alias saepe, tum praecipue die natali nostro renovare, et Deo ardenti pectore gratias agere, non modo pro illius diei beneficiis, verum etiam pro reliqua infinita eius bonitate, qua nos ab illo die egressus nostri ex utero materno, ad praesentem usque horam benigne defendit, aluit, docuit[13]), et conservavit. Decet etiam nos eodem die Deum orare, ut reliquum vitae nostrae curriculum clementer regat, nosque adiuvet, ut possimus esse σκεύη ἐλέους salutaria nobis ipsis et Ecclesiae, ac in tanta nostra imbecillitate tueatur et sustentet nos ad alterum usque transitum, quo rursus ex hac vita, tanquam ex alvo materna et tristissimo carcere, in sinum et complexum Dei, et aeternam lucem ac vitam educemur, et petere, ut, sicut nobis in primo exitu nostro ex matris utero, ceu sedula et salutaris obstetrix adfuit, ita alterius quoque egressus nostri ex hac vita difficultatem et pericula, sua praesentia et auxilio clementer mitiget et gubernet.

Sed nimis diu fortassis detineo hac longa commemoratione utilitatum eos, qui ipsam Ca-

10) aucti] sic Ed. 2.; Ed. 1. affecti

11) solius] sic Ed. 2.; Ed. 1. ipsius

12) Baptismi] sic Ed. 2.; ab Ed. 1. abest.

13) docuit,] sic Ed. 2.; Ed. 1. instituit,

lendarii formam sibi proponi expetunt, quas tamen ideo recensere volui, ut imperitioribus hanc diligentiam observandi et annotandi insignes eventus ex historiis omnium gentium, aliquantulum commendarem, quam si usurpabunt, plures etiam iam dictis utilitatibus inde consequentur.

Sed ut hae ipsae, quae hactenus prolixius sunt enumeratae, in conspectu sint pueris, breviter eas tanquam in tabella hic subiiciam, ut sciant, quae inter legendum observare debeant.

In Calendario, quod proponitur, inscribuntur ante omnia:

I. Dies ex sacris historiis observati, quibus aliquid insigne gestum in Ecclesia legitur.

II. Deinde proderit eodem referre ex aliarum quoque gentium historiis, antiquis et recentioribus, dies insignium mutationum publicarum.

III. Proderit etiam notare dies, quibus praestantes viri nati et extincti sunt.

IIII. Festa item gentium, ubicunque leguntur, utiliter adscribentur diebus, quibus olim celebrata sunt.

V. Sic et ortuum ac occasuum certorum dies notandi sunt, qui vel olim partem anni certam indicabant[14]), vel hac aetate insignes aeris mutationes efficiunt[15]).

VI. Postremo unusquisque suum et suorum domesticorum diem natalem, et alios dies, insignitos aliquibus in vita casibus, Calendario cum fructu inscribet.

Haec ut commodius fieri possint, formam ipsam Calendarii nunc tandem proponam, in qua nihil est aut artis, aut difficultatis, nisi quod menses diversarum gentium apte coniungendi sunt, siquidem eiusmodi Calendarium habere volumus, quod non solum biblicarum, sed etiam aliarum historiarum lectioni servire debeat, qua una in re mediocri iudicio et diligentia est opus.

Ut autem iuventus causas intelligat, cur certarum gentium menses hic usurpem, neglectis reliquis, et quid secutus sim in connectendis illis mensibus, paucis rationem facti mei reddendam duxi prius, quam anni et mensium distributionem exponam, ut tutius et securius adolescentes hac Calendarii forma uti queant, quam non propono tanquam perfectissimam, sed communico cum aliis, tanquam eiusmodi, quae mihi quidem visa est minus incommoda, qui libenter etiam et cum studio gratitudinis amplectar meliorem formam, quandocunque eam nobis alii impertient.

De dissimili ratione annorum apud diversas gentes.

Primum igitur, quia nos utimur descriptione anni et mensium, longe omnium, quae fuerunt, commodissima et facillima, (quod quidem ad civiles et vulgares usus attinet) quae ad Solis cursum accommodata, et a Caio Iulio Caesare instituta, ad nos usque perpetuo usu transmissa est: ad hunc Iulianum annum accommodandi erunt menses aliarum gentium, ut hac nostra aetate aliquo modo intelligi queat, qua parte anni res gesta sit, quae ab antiquis rerum scriptoribus commemoratur.

Non autem hic talis aliqua certitudo requiri aut expectari debet, quasi ita possint menses diversarum gentium concinnari, ut dies diebus certo congruant. Nam id fieri nullo modo posse, omnes intelligunt, qui mediocriter sciunt discrimina annorum, quibus differentibus populi in diversis locis sunt usi. Nam alii in constitutione annui spatii tantum motus Lunaris rationem habuerunt, ut Arabes, componentes annum suum ex duodecim mensibus lunaribus illis, quos synodicos nominamus, quorum sex continebant triginta dies, reliqui sex undetriginta, et hos menses cavos, illos autem plenos appellarunt; habuitque annus dies trecentos quinquaginta quatuor perpetuo, nisi quod triginta annis accedebant undecim dies, collecti ex minutis quadraginta quatuor, quae restant de mensibus synodicis supra 29 dies, et 12 horas. Quae minuta in annis tricenis duodecies collecta, efficiunt praecise undecim dies, addendos ideo, ut novilunia exacte ad mensium initia congruant.

Caeterum hoc est huius anni incommodum, quod singuli menses transcurrunt per omnes anni partes spatio triginta trium ferme annorum, ita ut non sint aliqui certi menses aestivi aut hyberni.

Aliae gentes neglecto Lunae menstruo motu, annuum spatium, cum contineat[16]) trecentos se-

---

14) qui vel olim — indicabant] sic Ed. 2.; Ed. 1. qui partem anni certam indicant,

15) efficiunt.] sic Ed. 2.; Ed. 1. afferunt.

16) annuum spatium, cum contineat] sic Ed. 2.; Ed. 1. annuum spatium definierunt Solis per totum Zodiacum circuitum, quod spatium, cum contineat

xaginta quinque dies, et quadrantem fere, diviserunt in duodecim partes, quas similiter menses vocarunt, non habita tamen ratione novae Lunae. Hoc anno Solari usi sunt Aegyptii, et Persae; et postea C. Iulius Caesar imitatione Aegyptiorum, suum quoque annum ad motum Solis instituit.

Sed hic prodest observare discrimen: Aegyptii duodecim menses efficiebant ex diebus semper triginta, qui duodecies collecti, constituunt summam dierum trecentorum sexaginta. Reliquos quinque dies quotannis fini ultimi mensis, quem χοιάκ nominant, annectebant, ut annus quilibet expleret trecentos sexaginta quinque dies. Sed quadrantem diei, qui abundat supra dies illos, prorsus negligebant, neque ullam intercalationem aliam admittebant. Quo fiebat, ut primi dies mensium retro ascenderent, hac lege, ut quinto quoque anno primus dies primi mensis, quem Aegyptii ϑώϑ appellabant, in praecedentem diem transmigraret, quod fieri necesse erat propter omissum diem intercalarem, ex quatuor quadrantibus collectum. Scribit autem Censorinus: Anno urbis octingentesimo nonagesimo primo, qui fuerit annus secundus Olympiadis vicesimae nonae supra ducentesimam, primum diem mensis ϑώϑ respondisse vicesimo diei nostri Iulii. Rursus post annos centum, hoc est, anno urbis nongentesimo nonagesimo primo, qui fuerit annus secundus Olympiadis ducentesimae quinquagesimae quartae, eundem primum diem mensis ϑώϑ congruisse cum vicesimo quinto die Iunii nostri. Reciprocavit igitur illis centum annis primus dies mensis ϑώϑ per viginti quinque dies, a vicesimo Iulii in vicesimum quintum Iunii. Continent autem centum anni totidem Olympiades seu lustra, quot sunt dies illius anticipationis. Ergo singulis Olympiadibus, initia mensium Aegyptiorum transeunt in proximum diem praecedentem mensis Iuliani. Ex quibus manifestum est, primum diem mensis ϑώϑ, et caeteros omnes apud Aegyptios, similiter ut apud Arabes, sed multo longiore intervallo, per omnes dies et menses totius anni Iuliani vagari solere, annis videlicet quater trecentis sexaginta quinque, hoc est, 1460, quo tempore Aegyptiis accedit unus annus collectus ex omissis 365 Olympiadum diebus intercalaribus. Et hoc tempus complectens annos Aegyptios 1461 vocabatur annus magnus κυνικός[17]), hoc est, Canicularis, propterea quod initium illius sumebatur tunc, cum ortus Sirii, et primus dies mensis ϑώϑ congruebant. Scribit autem Censorinus, Canem ortum esse Aegyptiis vicesimo die Quintilis, etsi Plinius dicat aliquoties, 24 diebus post solstitium, Canis exortum fieri.

Sed Iulius, ut hanc vagationem mensium, errantium per omnes anni partes, evitaret, et fixos menses suis civibus propter festorum celebrationem proponeret, quorum quaedam necesse erat celebrare, aut florentibus segetibus et vineis, aut proxime ante messem, aut post messem, aut ante et post vindemiam, dies trecentos sexaginta quinque in duodecim menses inaequaliter distribuit, ut tum sacrorum ratio permisit aut postulavit, et constituit, ut pro quadrante diei, quinto quoque anno dies unus Februario insereretur, quae ratio id praestitit, ut ad hunc usque diem eosdem, qui tunc fuerunt, habeamus menses vernos, aestivos, autumnales, et hybernos, ac, quod plus est, etiam aequinoctiales et solstitiales, quae sane magna est commoditas.

Aliae gentes simul et Lunae motus, et Solis in Zodiaco rationem habuerunt[18]), et usae sunt mensibus lunaribus duodecim, cavis et plenis, ut de Arabibus dictum est, inaequali dierum numero, ex quibus cum tantum trecenti quinquaginta quatuor dies colligerentur, ut tamen curriculum Solis annuum expleretur, undecim dies necessario addiderunt, quos Epactas vocarunt, et reservarunt tam diu, donec ex iis unus mensis constitueretur, quem postea fini illius anni inserebant, qui propter additum decimum tertium mensem, continebat dies trecentos octoginta quatuor, et vocabatur ἐμβολιμαῖος, sicut ipse mensis ἐμβόλιμος appellabatur. Hic mensis insertus efficiebat, ut initium primi mensis denuo congrueret cum suo termino, hoc est, cum aequinoctio vel solstitio, a quo propter omissos ter undecim dies, transierat principium mensis vel anni in alia tempora.

Sed quia etiam quadrantes diei, hoc est, sex horae, quas sol trecentis sexaginta quinque die-

---

17) Melanthon in Strobelii exemplo Editionis 1. h. l. manu propria in margine adscripsit: κυνικὸν ἔτος.

18) H. l. in margine addita est annotatio: Annus mixtus ex solis et lunae motibus, quo usi sunt Ebraei, Graeci et Romani ante Iulium.

bus quotannis addit, omittebantur, propter quem defectum accidebat, ut novilunia cum primis diebus mensium non congruerent, fuit opus altera intercalatione, qua quinto quoque anno unus dies reliquis trecentis quinquaginta quatuor inserebatur, ut nunc solet fieri ad explendum annum solarem, ut maneant aequinoctia et solstitia in iisdem quasi vestigiis. Ita illi hunc diem collectum ex quatuor quadrantibus diei, quinto quoque anno ultimo mensi inserebant, ut novilunia in primos dies mensis semper incurrerent.

Hoc genere annorum antiquissimi patres etiam ante diluvium (quod ex historia Nohae colligi potest), deinde[19]) ipsorum posteri, Iudaei, semper usi sunt, unde eadem anni ratio propagata est per vicinas gentes ad Graecos quoque, a quibus eam Romani mutuati diu usurparunt, donec ut nimis operosam, et malitia pontificum corruptam et conturbatam, neglecta diutius, aut intempestive usurpata intercalatione, Iulius Caesar correxit, et mutavit in hanc anni formam, quae in hodiernum usque diem durat.

Inchoarunt autem Ebraei annum suum ab aequinoctio verno, sicut Athenienses a solstitio aestivo, Romani a bruma, ea ratione, ut novilunium, quod proximum esset his terminis, initium primi mensis anni afferret. Sed illa tot dierum omissio, duobus plerumque annis facta, initia mensium procul ultra suos consuetos terminos abstrahebat, ita ut fixi et certi esse menses non possent in tali anno, coagmentato ex Lunae et Solis periodis. Ut exempli causa, si initium primi mensis, seu primum novilunium Ebraeorum aliquo anno fuisset in die aequinoctiali, qui fuit olim vicesimus quintus Martii: anno proximo, propter omissos undecim dies, cedebat in decimum quartum, et sequenti anno, propter omissos alteros undecim dies, in tertium diem Martii ascendebat. Tertio anno, etsi ex ter collectis undecim diebus mensis unus, constans ex triginta diebus, intercalabatur, tamen reservati tres dies efficiebant, ut adhuc triduo ante aequinoctium primus mensis anni inchoaretur, nec rediret ad suum terminum, ante octavum annum.

Propter hanc instabilitatem fieri non potest, ut menses Ebraeorum et Graecorum ita aptentur ad menses Iuliani anni, qui fixi sunt, ut dies diebus praecise respondeant. Contentos igitur nos esse decet, si utcunque menses mensibus ita congruant, ut aliquo modo aestimare liceat, quod tempus anni illud fuerit, quo res gesta esse scribitur.

De mensibus Ebraicis.

Et ut primum de Ebraicis mensibus dicam, nomina eorum et ordinem scire oportet, ut uno accommodato ad Iulianum aliquem mensem, reliqui postea, suo quisque loco, reliquis Iulianis aptari possint.

Constat autem ex Biblicis scriptis, menses seu lunationes Ebraeorum non habuisse haec nomina, quae nunc recensentur, ante exilium Babylonicum, praeter admodum paucos[20]), sed numeris fere tantum fuisse indicatos. Sed post captivitatem reversi Iudaei, haec nomina mensium a Chaldaeis retulerunt, ut primus diceretur:

	ניסן	Nisan.
Secundus	איר	Iiar.
Tertius	סיון	Sivan.
Quartus	תמוז	Thamus.
Quintus	אב	Ab.
Sextus	אלול	Elul.
Septimus	תשרי	Thisri.
Octavus	מרחשון	Marhesvan.
Nonus	כסליו	Cisleu.
Decimus	טבת	Tebet.
Undecimus	שבט	Sebat.
Duodecimus	אדר	Adar.

Dicamus igitur de primo mense Nisan, quem et Iudaei recentes, et quidam illos secuti, referunt ad nostrum Martium. Sed constat primum mensem dictum esse mensem novarum frugum, seu spicae, quod tum segetes proferebant spicas plenas, unde in lege Moisi constitutum fuit, ut postridie eius sabbati, quod in septimanam dierum azymorum cadebat, (quorum initium erat decimus quintus dies primi mensis) offerretur sacerdotibus ad templum manipulus spicarum, post quem diem licebat falcem in messem immittere, quod ante illum diem facere erat prohibitum, unde et in libro Iosuae capite 4. et 5. primus mensis vocatur tempus messis, quod in illo coeperit fieri frugum importatio.

Quare verisimile est, mensem primum aliquanto seriorem fuisse nostro Martio, siquidem

19) colligi potest) deinde] sic Ed. 2.; Ed. 1. certo colligitur) postea

20) praeter admodum paucos,] sic Ed. 2.; ab Ed. 1. absunt.

attulit frugibus eam maturitatem, ut demeti iam potuerint. Etsi enim coelum in Palaestina clementius est, quam in his locis, et regio multo calidior, propter poli Arctici depressionem, et Aequatoris elevationem, qui ab Hierosolymorum vertice abest paulo longius gradibus triginta uno: tamen tempus praecedens aequinoctium etiam in illis locis adhuc asperius est, quam ut maturandis et percoquendis frugibus sit idoneum, quod quidem ita esse Evangelica historia testatur, in qua legimus, die, quo captus est Salvator noster, mediocre frigus fuisse, adeo, ut opus fuerit militibus excubantibus in vestibulo domus pontificiae, extructo foco in atrio membra ad ignem calefacere.

Existimant autem plerique scriptores Ecclesiastici, Christum esse passum die aequinoctii verni. Quare non prorsus quadrabit primus mensis Ebraeorum ad nostrum Martium, qui illo tempore maxima sua parte aequinoctium praecessit, et hyemi vicinior fuit, nec maturandis frugibus semper idoneus.

Sed hoc multo clarius docet aequinoctii tempus, quod iuxta Iulianam correctionem anni, tenebat tunc vicesimum quintum diem Martii, non, ut nunc, decimum eiusdem mensis. Causa autem huius mutationis, qua aequinoctia a suis locis dimota, ad initia mensium recurrerunt, alibi copiose declaratur.

Constat autem, Iudaeis vernum aequinoctium fuisse terminum, qui anno initium praebuerit, hac lege, ut illud novilunium perpetuo principium anni haberetur, quod vel praecedebat proxime diem aequinoctii, vel sequebatur, a quo novilunio [21]) numeratus decimus quartus dies erat destinatus mactationi agni paschalis, quod sacrum nunquam licebat celebrare ante aequinoctium vernum, sed vel ipso aequinoctii die, vel aliquanto post, ut testatur Iosephus lib. 3. cap. 12.

Quapropter cum aequinoctium vernum olim tantum sex diebus a fine Martii abfuerit, et novilunium illi diei aequinoctiali proximum, primi mensis initium fuerit: sequitur, primum mensem Ebraeorum aut totum, aut (quod frequentissimum erat) maiore ex parte in Aprili fuisse, ita ut aliquando nullos, aliquando paucos et postremos dies Martii attingeret, et raro accidisse, ut duas ferme tertias partes mensis Martii occuparet, quod tum demum fiebat, quando celebritas Paschatis cadebat in ipsum diem aequinoctii. Tunc enim novilunium, quod primum mensem inchoabat, quatuordecim diebus praecedens, attigit duodecimum diem Martii. Idque accidisse existimatur eo anno, quo Christus est passus. Nam scribunt aliqui Ecclesiastici doctores, Christum eodem die vicesimo quinto Martii et humanam naturam in utero virginis Mariae assumpsisse, et postea tricesimo quarto [22]) anno crucifixum et sepultum esse, quo die adhuc quotannis Ecclesia celebrat memoriam conceptionis Christi.

Sed quia hoc raro fiebat, tutius est et convenientius, nos iuxta id, quod frequenter et plurimum solebat evenire, primum mensem Nisan referre ad Aprilem nostrum, potius quam ad Martium, quod etiam a plurimis scriptoribus Ecclesiasticis esse factum, multis ipsorum testimoniis posset ostendi.

Sit igitur ex his rationibus, et multorum scriptorum testimoniis (quae hoc loco brevitatis causa omittimus) nobis hoc persuasum, primum mensem Ebraeorum Nisan, olim respondisse ut plurimum Aprili, secundum mensem Iiar nostro Maio, et sic reliquos suo ordine deinceps.

Sed quia libenter credimus illis, qui scribunt eodem die aequinoctiali Christum et conceptum et passum esse, praemonere lectores [23]) volumus, nos ad signandos postremos actus Christi ex historia passionis ipsius, die vicesimo quinto Martii, tanquam certo termino usos esse, et inscripsisse [24]) in Calendarium nostrum dies illos, non ut in mense primo numerantur, sed ex intervallo, quo aut praecesserunt, aut secuti sunt hunc vicesimum quintum diem Martii; in reliquis autem Biblicis historiis, dies omnes primi mensis, soli Aprili assignasse [25])

De mensibus Macedonicis seu Graecis.

Haec de mensibus Ebraicis dicta sufficiant, quibus necessario adiungimus Macedonicos men-

21) His Melanthon in Strobelii exemplo Editionis 1. manu propria in margine adscripsit: proximum novilunium seu praecedens seu sequens aequinoctialem diem.

22) tr. quarto] sic Ed. 2.; Ed. 1. tr. tertio

23) lectores] sic Ed. 2.; Ed. 1. auditores

24) usos esse et inscripsisse] sic Ed. 2.; Ed. 1. usuros esse et inscripturos

25) assignasse.] sic Ed. 2.; Ed. 1. adscribemus.

ses, quos Ptolemaeus Chaldaicos, Iudaei Graecos vocant: cum propter alios scriptores, tum praecipue propter Iosephum, qui bonam partem Iudaicae historiae describit, quae in Bibliis non habetur, et tamen ad intelligenda Prophetica et Apostolica scripta necessaria est. Utitur autem is ad indicanda tempora rerum gestarum fere semper mensibus, ut ipse vocat, Graecis, seu Macedonicis. Quare et hi cum Iulianis mensibus coniungi debent.

Est autem hic illorum mensium ordo et nomenclatura:

Αὐδυναῖος. Περίτιος. Δύστρος. Ξανθικός. Ἀρτεμίσιος. Δεύτιος et *δαίσιος. Πάνεμος. Λῷος. Γορπιαῖος. Ὑπερβερεταῖος. Δῖος. Ἀπελλαῖος.*

Applicatio autem horum mensium cum Iulianis facilis est ex Iosepho, postquam hoc semel constitutum est, Nisan, primum mensem Ebraeorum, pertinere ad Aprilem, non ad Martium. Nam Iosephus crebro coniungit *ξανθικὸν* cum Ebraeorum Nisan, et alios similiter. Quare ex hac copulatione mensium, qua Iosephus utitur, constat, *αὐδυναῖον* esse Ianuarium, *περίτιον* Februarium, *δύστρον* Martium, et sic deinceps. Et hanc mensium Macedonicorum cum Iulianis connexionem confirmat perpetuum testimonium Suidae, qui omnes fere hos menses illis Iulianis copulat, quibus nos ratione Ebraeorum mensium ex Iosepho eos aptavimus.

Quare etiam de Macedonicis mensibus nulla est dubitatio, quin hoc modo cum Iulianis congruant, ut dictum est, quamvis interpres Iosephi menses Macedonicos semper cum praecedentibus Romanorum mensibus coniungat, ut Xanthicum cum Martio, Artemisium cum Aprili, et caeteros eodem modo, secutus illorum rationem, qui Nisan, primum Iudaeorum mensem, cum Martio nostro copulant, quod incommode fieri supra ostendimus.

De mensibus Atticis.[26])

Ita habemus iam menses illos cum Iulianis coniunctos, qui ad intelligendas Biblicas historias necessarii sunt.

Sed quia diximus, ex aliarum quoque gentium historiis, et maxime Graecis, quaedam notatu digna in Calendario signari debere, oportet etiam Atheniensium menses Calendario inscribi, quorum mentio fit plurima a scriptoribus graecis.

Etsi autem scimus de eorum ordine et coniunctione cum Romanorum mensibus a multis varie disputari: tamen nos utemur illo ordine et ratione, quam vir natione Graecus, et antiquitatis studiosissimus inquisitor, Theodorus Gaza, in libello de mensibus tradidit, praesertim cum ex iis, qui adhuc quidem Gazae inventa convellere conati sunt, nullus extiterit, qui firmis testimoniis ostenderit, quo alio ordine menses Atheniensium collocari, et quomodo cum Latinis mensibus coniungi debeant, ut rectius cum graecorum scriptorum sententiis congruant, quae sane, ut in re dubia propter antiquitatem, aliquando sunt diversissimae.

Sed nos sequamur doctissimi Gazae admodum verisimilibus rationibus confirmatam sententiam de mensibus Atticis, quam ad hunc usque diem magno consensu eruditissimi viri in Europa approbarunt, cum melior haberi non possit, et credamus, hunc fuisse ordinem mensium apud Athenienses, qui annum inchoabant a solstitio aestivo, ut primus ipsorum mensis fuerit *Ἑκατομβαιών.*

Secundus	*Μεταγειτνιών.*
Tertius	*Βοηδρομιών.*
Quartus	*Μαιμακτηριών.*
Quintus	*Πυανεψιών.*
Sextus	*Ἀνθεστηριών.*
Septimus	*Ποσειδεών.*
Octavus	*Γαμηλιών.*
Nonus	*Ἐλαφηβολιών.*
Decimus	*Μουνυχιών.*
Undecimus	*Θαργηλιών.*
Duodecimus	*Σκιροφοριών.*

Ostendit autem Gaza satis evidentibus testimoniis, *ἑκατομβαιῶνα* fuisse solstitialem mensem, respondentem nostro Iunio fere, et *ποσειδεῶνα* brumalem, respondentem nostro Decembri ut plurimum. Quare Ianuario congruet *γαμηλιών*, Februario *ἐλαφηβολιών*, et reliqui convenienter ratione ordinis.

De mensibus Aegyptiis.

Fit alicubi in scriptoribus graecis, maxime Ecclesiasticis etiam mentio Aegyptiorum mensium, quos tamen ut statos et fixos ab illis usurpatos fuisse, non, ut supra dictum est, mobiles et vagantes per omnes anni partes (qualibus Mathema-

26) Atticis] sic Ed. 2.; Ed. 1. Atheniensibus.

tisitsunt usi) multis testimoniis ipsorum ostendi potest. Nam Epiphanius coniungit Aegyptiorum mensem *τυβί* cum Ianuario, mensem *ἀθύρ* cum Novembri, mensem *φαμενώθ* cum Martio. Et Beda exactius non modo menses Aegyptios mensibus Romanis, sed etiam dies diebus copulat, scribens Aegyptios annum inchoasse a quarto Calendas Septembris, ut duodecim mensibus tricenos dies attribuisse, et ultimo mensi quinque dies quotannis addidisse. Sed ut manerent menses fixi, quinto quoque anno unum adhuc diem prioribus quinque adiecisse. Est autem haec nomenclatura et series mensium Aegyptiorum, de qua nullum est dubium:

Θώθ. Φαωφί. Ἀθύρ. Χοιάκ. Τυβί. Μεχείρ. Φαμενώθ. Φαρμουθί. Παχών. Παϋνί. Ἐπιφί. Μεσορή.

Hos menses etiam medicus excellens Aëtius in fine duodecimi libri coniungit cum Romanis mensibus sic, ut mensem *θώθ* copulet cum Septembri, *φαωφί* cum Octobri, et sic deinceps.

Ex his animadverti potest, Aegyptios tandem etiam usos fuisse ea ratione anni, quam Iulius instituit, nisi quod is mensibus suis inaequales numeros dierum attribuit, ne duplici intercalatione opus esset. Aegyptii vero singulis mensibus tricenos dies assignarunt, et quotannis quinque dies intercalarunt, et praeterea quatuor annis completis, alium etiam diem addiderunt, collectum ex quatuor diei quadrantibus, ut in iisdem vestigiis menses consisterent.

Sed ut supra dictum est, Mathematici in schola Alexandrina retinuerunt annum antiquitus usurpatum, continentem trecentos sexaginta quinque dies sine ulla intercalatione quadrantis, qui superest ad complendum annuum Solis circuitum per Zodiacum. Quod discrimen observandum est, ne existimantes a Ptolemaeo et aliis Astronomis menses Aegyptios fixos usurpari, procul a vero aberremus.

Nunc exponemus menses hactenus commemoratos diversarum gentium in tabula, ut eorum connexio cum Iulianis mensibus in conspectu esse queat.

Menses

Romani	Ebraei	Macedonici seu Graeci	Attici	Aegyptii
Ianuarius.	Tebet.	*Αὐδυναῖος.*	*Γαμηλιών.*	*Τυβί.*[27])
Februarius.	Sebat.	*Περίτιος.*	*Ἐλαφηβολιών.*	*Μεχείρ.*
Martius.	Adar.	*Δύστρος.*	*Μουνυχιών.*	*Φαμενώθ.*
Aprilis.	Nisan.	*Ξανθικός.*	*Θαργηλιών.*	*Φαρμουθί.*
Maius.	Iiar.	*Ἀρτεμίσιος.*	*Σκιροφοριών.*	*Παχών.*
Iunius.	Sivan.	*Δαίσιος.*	*Ἑκατομβαιών.*	*Παϋνί.*
Iulius.	Thamus.	*Πάνεμος.*	*Μεταγειτνιών.*	*Ἐπιφί.*
Augustus.	Ab.	*Λῷος.*	*Βοηδρομιών.*	*Μεσορή.*
September.	Elul.	*Γορπιαῖος.*	*Μαιμακτηριών.*	*Θώθ.*
October.	Thisri.	*Ὑπερβερεταῖος.*	*Πυανεψιών.*	*Φαωφί.*
November.	Marhesvan.	*Δῖος.*	*Ἀνθεστηριών.*	*Ἀθύρ.*
December.	Chisleu.	*Ἀπελλαῖος.*	*Ποσειδεών.*	*Χοιάκ.*

Hos menses ita in Calendario inscribemus, ut singulis diebus mensium Romanorum unam pagellam vacuae chartae tribuamus, ut si quid postea legentibus notatu dignum occurrerit, ibi signari possit.

Proderit autem res gestas annotari brevissimis quidem verbis, sed alludentibus tamen ad aliquem locum communem moralem, ut animi legentium certo die annotatum factum, traducantur ad considerationem alicuius virtutis aut praecepti moralis. Cuius rei ut aliqua exempla pueris monstrem, nunc tandem Calendarium ipsum propono, et eos hortor, ut simili vel etiam accuratiore studio insignia facta antiquitatis observent et notent, propter utilitates supra commemoratas.[28])

---

27) Huic nomini Melanthon in Strobelii exemplo Editionis 1. manu propria in margine haec adscripsit: Plinius *τυβί* incipiens nostro Decembri lib. 6. cap. 23.

28) Iam supra p. 607 sq. memoravimus, hoc Calendarium maxima ex parte Melanthoni a Strobelio adscribi; Mylio teste certe huius operis Praefatio, nomine Eberi edita,

No. 8. Anno 1559.

Hermanno Witikindo.

Praefatio huic libro praefixa: *Chronicon Regni Iudaici ab initio mundi usque ad ultimam Hierosolymorum urbis destructionem sub qua finem habet Politia Iudaica, breuiter collectum et editum in gratiam sacrae Theologiae studiosorum. A M. Iohanne Ranftio Northusano. Addita est Epistola Philippi Melanthonis de oppressione Liuoniae a Moscouijs ad Dominum Hermannum Witikindum. Vitebergae Excudebat Iohannes Crato. Anno M. D. LIX.* 10 plagg. litt. A—K sign., 80 foll. non num., quorum ultimum album est, 8. min. (fol. A 1 b M. Edonis Hilbrandi Ieverensis carmen; fol. A 2 a—2 b Melanthonis epist. ad Herm. Witikindum a. 1559. scripta; fol. A 3 a—7 b Ioh. Ranftii epist. nuncup. ad Consules et Senatores Reipublicae in urbe Hagenoia; fol. A 8 album est; fol. B 1 a—K 6 b Ranftii Chronicon, quod incipit ab inscriptione: „Traditio domus Eliae de duratione mundi, et tempore aduentus Messiae, Saluatoris generis humani." [Plura huius libri capitula inscripta sunt: D. Martinus Lutherus, unum, quod legitur fol. E 4 b med.—5 a init., Philippus Melanthon, quapropter infra hoc annectam]; fol. K 7 a Phil. Melanthonis Epigramma de Monarchiis; fol. K7 b Iesu Christi crucifixi cum quatuor angelis imago; fol. K 8 vacat). — Hic liber recusus est a. 1560. sic inscriptus: *Chronologia seu Computatio Regni Iudaici ab initio mundi usque ad ultimam Hierosolymorum urbis destructionem sub qua finem habet Politia Iudaica breuiter collecta et edita in gratiam sacrae Theologiae studiosorum. A M. Iohan: Ranftio Northusano. Cum Praefatione Philippi Melanthonis de bello Liuonico. Psalmus 90. Doce nos ut sciamus numerum dierum nostrorum, ut ambulemus corde sapienti. Witebergae. Anno M. D. LX.* (fol. A 1 b Insigne viri nobilis cuiusdam; fol. A 2 a—2 b Phil. Melanthonis praefatio ad lectorem [cum epistola ad H. Witikindum data praecedentis Ed. omnino consentiens]; fol. A 3 a—8 a Ioh. Ranftii epist. nuncup. ad Sidonium, quaestorem principis Mariae, Dominae Ieverae etc.; fol. A 8 b M. Edonis Hilderici carmen; reliqua huius Ed. in hoc exemplo desunt). Utramque huius libri Editionem ex Biblioth. Guelferbyt. in manibus habeo. — Haec epistola h. l. ex Ed. a. 1559. datur.

---

ab illo conscripta est. — Huius libri Editionibus supra recensitis addendae sunt hae duae: *Calendarium historicum conscriptum a Paulo Ebero Kitthingensi. Et recens ab eodem auctum. Vitebergae excusum in officina Haeredum Georgij Rhauu. M. D. LIX.* — (In fine:) *Witebergae. Ex Officina Typographica Haeredum Georgij Rhauu. Anno salutis M. D. LIX.* 32½ plagg. litt. A—Z, Aa—Kk (Kk ½ pl.) sign., prima 16 foll. non num., 432 pagg. num., seqq. 28 foll. non num., quorum ult. album est, 8. — *Calendarium historicum conscriptum a Paulo Ebero Kitthingensi. Et recens ab eodem auctum. Witebergae excusum typis Haeredum Georgii Rhaw. Anno M. D. LXIIII.* 32½ plagg. litt. A—Z, Aa—Kk (Kk ½ pl.) sign., prima 16 foll. non num., 432 pagg. num., seqq. 28 foll. non num., ult. pag. vacat, 8. — Denique addo integrum titulum Editionis supra p. 609 sq. tertio loco brevissime allatae: *Calendarium historicum conscriptum a Paulo Ebero Kitthingensi. Et recens ante obitum ab eodem recognitum plurimisque locis auctum.* (Insigne typogr.) *Vitebergae excudebat Iohannes Crato, Anno M. D. LXXI.* 60 plagg. litt. A—Z, Aa—Zz, Aaa—Ooo sign., prima 10½ foll. non num., 414 pagg. num., seqq. 24 foll. non num., ult. pag. alba, 4. Hae tres Editt. in Biblioth. acad. Halensi asservantur.

Doctissimo et integerrimo viro Hermanno Witikindo fratri suo carissimo Philippus Melanthon S. D.[1])

Cum in hoc tristi bello Livonico multa de illius doloribus et periculis cogitarem, saepe recitavi querelam Psalm. 120., in quo Ecclesia deplorans suas calamitates inquit, se exulare inter Mesech. Consentaneum est autem a nomine Mesech dictos esse Mosynoecos, quorum fit mentio in Argonautico carmine, et hos esse Moscovios iudico, progressos magis ad septentrionem. Meminimus autem descriptionem feritatis eius gentis apud Apollonium. Ideo cum significare Psalmus vellet, Ecclesiam circumsessam esse ab immanissimis hostibus, nominavit eam gentem, cuius insignis et celebrata tunc barbaries et crudelitas fuit. Nosse enim Mosynoecos vicini Davidis Phoenices poterant, quia tunc Colchicorum vicini erant, ut adhuc sunt Moscovii, qui cum vastarint magnam Livoniae partem, abduxerint in barbaricam servitutem multa hominum millia, distraxerint coniuges, pueros aut in complexu parentum trucidaverint, aut avulsos a parentibus abducant, et honestas matronas et virgines omnibus contumeliis adficiant. Plane congruunt verba Psalmi ad hos ipsos hostes, qui *Livoniam* invaserunt. Iustum autem erat Germanos ipsi coniunctos et coloniarum et Ecclesiae foederibus suscipere defensionem et cognatorum et Ecclesiarum. Sed ut Homerus de Graeco exercitu dicit, Sumus *Ἀχαιΐδες οὐκέτ' Ἀχαιοί.*[2])

Nos interea, qui et in alia parte exulamus inter Cedar, rabiosos Sophistas, et crudeles tyrannos, qui verae doctrinae hostes sunt, tantarum calamitatum mitigationem a filio Dei, Domino nostro Iesu Christo, crucifixo pro nobis et resuscitato, petamus ac precemur, ne verae Ecclesiae reliquias prorsus dissipari et deleri sinat.

Interea in huius Scripti editione, quod propter utilitatem existimabam in multorum manus venturum esse, meam de ea sollicitudinem, et meum dolorem ostendere volui. Bene vale.

Huic Praefationi adiungimus huius libri capitulum Melanthonis nomine inscriptum, quod fol. E 4 b med.—5 a init. legitur:

Philippus Melanthon.

Regnante Iosia pax fuit in Iuda; sed ipse non necessarium bellum movit adversus Necao

1) In Ed. 1560 haec praefatio inscripta est: *Philippus Melanthon Lectori S. D.*

2) Hom. Il. II, 235.

regem Aegypti, qui Assyriis bellum intulerat. Cum igitur in campo Mageddo vulnus accepisset, aliquanto post mortuus est. Estque exemplum Iosias pii Principis, restituentis veram doctrinam. Talium protectorem se esse Deus in ipsorum historiis ostendit, sicut inquit: Glorificantes me glorificabo etc. Sed tamen hi quoque, ut est humana infirmitas, sua errata habuerunt, propter quae et ipsi puniuntur, sed Deus eis mitigat poenas, ut ostendunt historiae Assae, Iosaphat, Amaziae, Osiae, Ezechiae et Iosiae.

Melanthonis *Epigramma de Monarchiis*, quod in huius libri fine legitur, iam in huius Corporis Vol. X. p. 635 sq. No. 301. datum est. Sufficiat igitur, h. l. lectionis varietatem huius libri afferre: Vs. 2. in hoc libro sic legitur: *Qui Chaldaea olim visus in arcè fuit.* — Vs. 3. Stat tantum etc. — Vs. 13. O *λόγε* Gnato etc.

No. 4. **4. April. 1560.**

Regi Friderico II.

Praefatio in librum sic inscriptum: *C. Erasmi Michaelii Laeti Bucolica, Cum dedicatoria Philippi Melanthonis Praefatione. Witebergae Anno* 1560. — (In fine:) *Witebergae excudebant haeredes Georgii Rhaw* 4. *die Aprilis*, 1560. $9^1/_2$ plagg. † et litt. A — I († et I $^3/_4$ pl., 6 foll.) sign., 76 foll. non num., 8. min. (fol. † 2ª — 6ᵇ Melanthonis epist. dedicatoria ad Principem Fridericum II. Danorum Regem d. 4. April. 1560. data; fol. A 1ª — I 5ᵇ C. Erasmi Michaelii Laeti Eclogae VII.; fol. I 6ª vacat; fol. I 6ᵇ Clausula.). — Hic liber in mea Bibliotheca est.

Serenissimo Principi ac Potentissimo Domino, D. Friderico II., Danorum Nortvagicorum, Gottorum Vandalorumque Regi, Duci Slesvicensi, Holsatiae, Stormariae ac Ditmarsiae, Comiti in Oldenborg a Deelmenhorst, Domino suo Clementissimo S. D.

Dulcissima et necessaria consolatio quotidie in Symbolo repetitur: Credo esse sanctam Ecclesiam Catholicam, quae saepe multumque cogitanda est, et opponenda confusionibus generis humani, propter quas anxiae mentes quaerunt, quae pars generis humani Deo placeat. Sed certo statuamus, nequaquam dubias esse patefactiones divinas, quae testantur genus humanum non casu ex Democriti atomis confluxisse, nec tantum ad miserias nasci, sed esse coetum distinctum a reliqua multitudine hominum, in quo fulgebit Deus manifesta luce in tota aeternitate, et cui communicabit suam sapientiam sine erroribus, suam iustitiam sine labe, et suam laetitiam sine consternatione et sine tristi fremitu.

Qui sit autem hic coetus vere placens Deo, et ubi sit, sapienter in testimoniis divinis quaerendum est. Non enim Deus perire universum genus humanum voluit, nec frustra Filium misit proferentem decretum de salute nostra, nec frustra constituit eum victimam pro nobis. Etsi haec sapientia longe extra et supra iudicia creaturarum posita est, tamen divinis testimoniis adsentiamur, et in hanc arcem, id est, in veram Ecclesiam nos includamus, et ad protegendam, fovendam et ornandam eam consilia, labores et studia referamus. Hanc obedientiam Deo gratam esse non dubium est, sicut scriptum est: Beati qui habitant in domo tua, Domine.

Etsi autem multi gloriosi Reges et Duces athei hanc sapientiam contempserunt, ut Alexander, Iulius, Pompeius et alii innumerabiles, tamen et aliquos insignes Deus ad Ecclesiae societatem vocavit: Davidem, Iosaphat, Ezechiam, Iosiam, Cyrum, Constantinum, Theodosium.

His et Patrem tuum Regem Christianum iustissime annumeramus. Etenim et ipse recte invocavit Deum, et in plurimis gentibus Regni sui incorruptam Evangelii vocem restituit, et Idola delevit. In omnibus piis historiis vult Deus haec sua beneficia aspici et celebrari: et ut gloria eius illustretur, et ut multorum sapientum et piorum principum exemplis confirmemur. Fuerunt illustres et gloriosae ipsius victoriae in armis; sed multo gloriosius est, quod harum victoriarum finem esse voluit, non otium populi, non fisci incrementa, propter quae saepe bella geruntur, sed piam et salutarem Ecclesiarum constitutione legum, iudiciorum et disciplinae emendationem.

Haec cum splendido carmine vir excellens eruditione, consilio et venae flumine C. Erasmus Laetus, in maxima huius operis parte complexus sit, et tibi, Rex Inclyte, et universae Daniae hoc ornamentum gratulor. Nec tantum venae ubertatem, sed honestissimam voluntatem eius boni et eruditi laudabunt, quod cum sciat venam vere opus et donum Dei esse, potissimum eam in divinis laudibus consumit. Reverenter igitur oro Regiam Celsitudinem tuam, ut hoc et ingenii Erasmi et voluntatis specimen clementer accipiat.

Ego vero tametsi totum opus et libenter lego, et iudicium autoris magnifacio, quod cum ea scribendi vena praestet, quam et eruditos nunc amare, et gratam scio futuram esse posteris, ad

res utiles potius et honestas animum ac dicendi vires conferat, quibus et gloria patriae ingens conciliari, et bonorum voluntates retineri queant, quam ad tragica quaedam et malevola scripta, quibus aut distractiones animorum in honestis Regnis, aut Nationum odia vel exuscitari vel confirmari possent: imprimis tamen ea parte delector, quae Patris tui, Tuaeque etiam Maiestatis mentionem facit, quod in illa quidem comprehensa esse iudico, quae omnino necesse est in Ecclesia ac Scholasticorum coetibus ob memoriam a posteritate retineri. Itaque non tantum moderationem ipsius ac consilium probavi, verum etiam hortatus sum, ut hoc scriptum in publicum emitteret, et quae prudenter elaborarat, aliis ante reditum in patriam communicaret.

Gaudeo vero doctrinis et Musis, quae alibi horribili saevitia dilacerantur, tamen in Dania et hospitia et Halcyonia mediocria restare. Nec facile regnum ullum hoc tempore maiore frequentia eruditorum antecellit. Cum mihi interdum in memoriam venit Clarissimus vir Iohannes Synningius, quem et nos olim in hac Schola unice diteximus, et ante aliquot annos in patria ob eximiam eruditionem ac pietatem, testimonio Doctorum in Theologia ornatum audivimus, non possum equidem non dolere, tam utilem Regno atque Ecclesiae Christi virum tanto aetatis flore tantaque omnium nostrorum expectatione e medio abreptum esse: cum non doctrina tantum, ingenio, studiis ac diligentia conterraneos suos propemodum superaret, verum etiam modestia atque integritate ita probaretur universis, ut nihil paene me ex illa terra, quod quidem ad ingenii praestantiam morumque suavitatem attinet, elegantius vidisse recordari possum, quanquam et Palladii labores ac diligentiam novimus, et in docendo rectitudinem merito praedicamus: tamen cum et multos adhuc in Regno Maiestatis tuae praeclare eruditos esse sciam, et plures propediem futuros sperem, qui doctrina commendari mereantur, cum primis certe laetor. Hanc ad rem dulcissima pax, et tua munificentia dignissima bono Rege plurimum conducit. Saepe enim narrat nobis Erasmus noster tuam erga se, erga Iacobum Bordingum et multos alios eruditissimos et integerrimos viros regiam beneficentiam: eamque ob causam decrevit omne studium et omnes ingenii vires ad ornandas Ecclesias, et retinendum pium consensum conferre, memor severissimi mandati: Diligite veritatem et pacem. Datae die 4. Aprilis. Anno 1560. T. Maiestati deditissimus Philippus Melanthon.

His Praefationibus in Voll. I—X. omissis adiungimus additamenta ad tres alias iam illic datas.

No. 5. **m. Iunio 1536.**

Ionae, filio.

Haec Praefatio in Vol. III. p. 93 sq. No. 1442. ex select. Declamatt. data cum hac annotatione: „Quomodo hic libellus [scil. cui haec Praef. a Melanthone est praefixa] fuerit inscriptus, equidem nescio, neque commemoratur a Strobelio in bibl. Melanth., neque ab aliis, qui de libris Mel. scripserunt.“ Contigit mihi, ut hunc librum in Bibliotheca acad. Halensi invenerim, qui sic inscriptus est: *Elementa Arithmetices. Algorithmus de numeris integris, fractis, Regulis communibus, et de Proporcionibus. Autore Georgio Peurbachio. Omnia recens in lucem edita fide et diligentia singulari. An. M.D.XXXVI. Cum praefacione Philip. Melanth.* (Hic titulus figuris ligno incisis cinctus est.) — (In fine:) *Impressum Vitebergae per Iosephum Klug. An. M.D.XXXVI.* 7 plagg. litt. A—G sign. 56 foll. non num., quorum ultimum album est, 8. (fol. A 1^b Alberti Epigramma; fol. A 2^a—3^a med. Melanthonis Praefatio: „*Modestissimo adolescenti Iusto Ionae filio D. Doctoris Ionae Philippus Melanchthon S. D.* Cum videam — — — — Bene Vale mense Iunio.“; fol. A 3^b—G 2^a Opusculum Magistri Georgii Peurbachii [inscript.: Algorithmus]; fol. G 2^b Exempla proportionum; fol. G 3^a—7^a med. De proportionibus ex Elementis Euclidis per Ioannem *Vogelin*, subiunctâ Clausulâ; fol. G 7^b—8^b vacant).

No. 6. **m. Augusto 1536.**

Ioanni Reifenstein.

Haec Praefatio item in Vol. III. p. 107—114. No. 1453. ex select. Declamatt. exhibita est cum hac perbrevi inscriptione: „Praefatio in Geometriam (i. e. in Iohannis Vogelini libellum de Geometricis elementis).” Hanc annotationem Editor non ex libro ipso, cui haec Praef. a Melanthone praemissa est, sed ex parte extrema Praefationis adscripsit. Iuvat igitur, hunc librum, quem ex eadem Biblioth. acad. in manibus habeo, h. l. accuratius describere. Sic inscriptus est: *Elementa Geometriae ex Euclide singulari prudentia collecta è Ioanne Vogelin professore Mathematico in schola Viennensi. Arithmeticae practicae per Georgium Peurbachium Mathematicum. Cum praefacione Philippi Melanthonis.* (Hic titulus figuris ligno incisis cinctus est.) — (In fine:) *Impressum Vitebergae per Iosephum Klug. M.D.XXXVI.* 6 plagg. litt. A—F sign., 48 foll. non num., quorum ult. 1½ alba sunt, 8. (fol. A 2^a—8^a Melanthonis Praefatio: „*Philippus Melanthon Ioanni Reifenstein. S. D.* Nullum aptius ornamentum — — — — Mense Augusto Anno M.D.XXXVI.”; fol. A 8^b Georgii Aemylii carmen; fol. B 1^a—F 7^a med. Elementale geometricum [in quinque capita distributum], subiunctâ Clausulâ; fol. F 7^b—8^b vacant).

No. 7. **anno 1551.**

Pio Lectori.

Haec Praefatio in Vol. VII. p. 877—881. No. 5008. ex Declamatt. data est. Librum Maioris ipsum, cui a

Melanthone praefixa est, videre Editori illius Vol. non contigit. Hic liber certe priori ex parte in mea Bibliotheca est sic inscriptus: *Refutatio horrendae prophanationis coenae Domini, collecta ex Evangelio et sinceris antiquae Ecclesiae testimoniis a Georgio Maiore. Cum praefacione Philip. Melanth. Witebergae. Ex officina Typographica Viti Creutzer. Anno, M. D. LI.* 8. (fol. A 1 b Obtestatio ad Lectorem; fol. A 2 a—7 a Melanthonis Praefatio: „*Pio Lectori Philippus Melanthon S. D.* Duae omnium hominum praecipuae curae — — — —Bene vale pie Lector."; fol. A 7 b—8 b Capita huius Tractatus; reliqua in meo exemplo desunt. Alia huius libri Ed., quae Vitebergae 1555. 8. prodiit 18 plagg. continens, in Biblioth. senat. Norimb. asservatur.

Denique h. l. mentionem facio quarundam Praefationum Melanthonis, de quibus nescio, utrum tantum in earum Indice, Vol. X. p. 425—434. proposito, an in ipsis etiam Voll. I—X. praetermissae sint, quia libros illico recensendos, quibus a Melanthone praefixae sunt, hucusque non vidi:

1. Reformatio ecclesiae Coronensis ac totius Barcensis prouinciae, cum praefatione Melanthonis. Vitebergae 1543. 8.
2. Georgi Wits, Barth. (Bericht?) von der Türken gebreuchen, gewonheyten vnd Ceremonien, mit Fürderung Luthers vnd Mel. Nürnberg 1545. 8. 4½ plagg.
3. Iac. Cornicii dialogus aduersus pestif. luis contagia, cum praef. Mel. Vitebergae 1551. 8. 2½ plagg.
4. Joh. Hyalinus von den Versuchungen des herrn Christi mit einer Vorrede Mel. Wittenberg 1551. 4. 16 plagg.
5. Nic. Manlii zwo Predigten von Christi Leiden, Priesterthum vnd Aufferstehung, mit einer Vorrede Mel. Wittenberg 1551. 4. 10 plagg.
6. Vilib. Ramsbeck vom reichen Mann vnd armen Lazaro, mit einer Vorrede Mel. Wittenberg 1554. 8.
7. Helmoldi Historia de conuersione Slauorum, edita a Sig. Schorkelio, cum praef. Mel. Francofurti 1556. 4. 35 plagg.
8. Val. Trocedorfii Catechesis Scholae Goltpergensis, cum praef. Mel. Witebergae 1558. 8. 16 plagg.

Has praefationes in alio huius Corporis Volumine una cum epistolis Melanthonis in Voll. I—X. omissis, quas ex Autographis, Apographis atque libris impressis collegi, exhibebo.

HALIS, TYPIS GEBAUERIO-SCHWETSCHKIANIS.